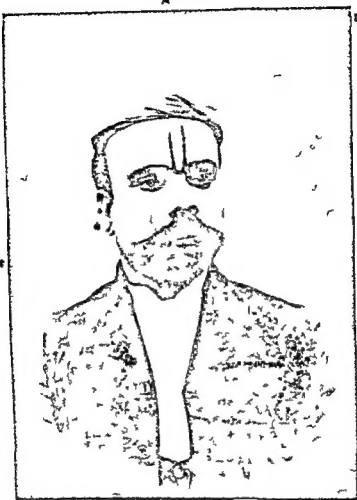

અ'ય સ'બંધિ સર્વ અધિકાર ભાષાન્તર કર્તાએ સ્વાધીન રાખ્યા છે.

દિવાન બહાદુર મિ. ગોવિન્દરામજી ચતુર્ભુજરાજ
 નાનરિ પ્રમિડનો માણદ
 મહારા.

અર્પણ પત્રિકા.

પ્રતિ દિન મૌઢ પ્રતાપ, શ્રીમત્સદુદાર ગુણ ગુણાલંકૃત

તેક નામદાર દિવાન બહાદુર

મિ. ગોવિન્દદાસજી ચતુર્લુજદાસજી.

મુ. મદ્રાસ.

આપ નામદાર પોતાની જ્ઞાતિના ઉપયોગી તેમજ હિતર લેકા-
પયોગી સફળોદાયક અને સર્વોત્તીર્ણાર્થક ગ્રંથોનો વધારો થવા ઇચ્છા
છે ! તેમજ સ્વજ્ઞાતિની બિનતી તથા સ્વજ્ઞાતિની વૃદ્ધિ થવા સર્વદા
ઇચ્છા રાખે છે, અને તે સાથેજ તેવા તેવા જ્ઞાતિની બિનતીનાં કાર-
ણોને ઉત્તેજન આપે છે તેમ પ્રમાણે સ્વજ્ઞાતિની કેળવણીરૂપ કાંપ
લતાને પલ્લવિત કરના આપ ઉત્સાહી છે. એટલુંજ નહીં પણ, બીજી-
એ જ્ઞાતીઓમાં તથા આર્પ ઇંડોમાં ઉદાર અંતઃકર્ણથી દ્રવ્ય સહાયતા
આપી કેળવણીરૂપ કાંપલતાને ઉત્તમ પોષણ મળે તેવા તેવા સાધનોને
દિન પ્રતિદિન આપ નામદાર ઉત્તેજન આપી, કેળવણીરૂપ અને સ્વ-
જ્ઞાતી વૃદ્ધિરૂપ કાંપલતાના ઉત્તમોત્તમ ફલોના સ્વાદને આપ સારી રીતે
મગ્ન છો. તેમજ સ્વજ્ઞાતિના તથા દેશ હિતના કાર્યો માટે આપ
સતત અવિશ્રાન્ત શ્રમ કરો છો; એવી આપની નિરક્ષેપ પરોપકા-
રિતા, અટલ સ્વધર્મનિષ્ઠા, દૃઢતર વિદ્યાભુરાગ, અને સ્પૃહ-
ણીય ઉદારતા ! આદી આપના અનેક સફળોને વિષે લુબ્ધ થઇ,
આપણા સમસ્ત મોહને આવશ્ય ઉપયોગી, સ્વધર્મદર્શક અને પરમ
કલ્યાણપ્રદ એવા આ ધર્મારણ્યમહાત્મ-મોહપુરાણની ગુજરાતી ભાષા
ટીકા કરી એ ગ્રંથની અર્પણ પત્રિકા પરમ પ્રીતીથી હું આપને
નિવેદન કરું છું !

સ્નેહાધીન—ભાષાન્તરકર્તા.

॥ श्री ॥

पोताना स्वर्गवासी पिता यतुर्भुजदास भुशालदास
त. वडील भन्धु स्व. वा. गिरधरदासलना
विरम्भरण्यार्थ—

सार्थ धर्मारण्य महात्म्य—

भोट पुराण—

लेट कर्ता —

दिवान पाडादुर गोविन्ददास
यतुर्भुजदासलना

किञ्चित् परिचय.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ।

॥ શ્રી સીતારામચન્દ્રાભ્યાનમઃ ॥

સહધર્મી બાન્ધવ !

આપણો પૂન્ય ગ્રંથ “સાર્થધર્મારણ્ય મહાત્મ્ય-મોઢ પુરાણ” પોતાના સ્વર્ગવાસી પિતા ચતુર્ભુજદાસજી તથા વડીલ બાન્ધુ ગિરધરદાસજીના ચિર-મરણાર્થ અને પંહોઢમા પુણ્ય પ્રાપ્ત્યર્થ, પોતાના મોટા બાન્ધવના ઠર-પંદજમા શોભાવનાગ મદ્રાસ નિવાસી દિવાન બહાદુર ગોવિન્દદાસજી છે. જેમની દાનશક્તિ-સ્વધર્મ નિષ્ઠતા-પરોપકારિતા અને સામાજિક હિતપિતા ઇં અનંતઃણ કંણીય સદ્ગુણોને લીધે ત્વજ યજ્ઞેહું યદ્ય અને દીર્ઘિ આર્યભૂમિની આશાઓ પરિપૂર્ણ કરે છે.

જેમના પૂર્વજો એટલે વડાવાઓ મધી એમને પોતાનું વસતિસ્થાન આગળાબાજ નાણેજ હતું. ત્યારપછી પોતાના બાહુબલની પરીક્ષા લેવા એમના વડાવા ગોલોમ્બાસી ખુશાલદામજી અલ્પવયમાં જ મદ્રાસ ગયા અને ત્યાં નોકરી કરીને ટુંક સમયમાં જ વ્યાપારનો અનુભવ મેળવી સ્વતંત્રતાથી નફાના પાયા ઉપર વ્યાપાર શરૂ કર્યો તેમના પછાત તેમના સત્પુત્ર સ્વં વાં ચતુર્ભુજદાસજીએ વ્યાપાર ચલાવતા પોતાના બાહુબલે કરીને શોભાજ સમયમાં એમનો વ્યાપાર મોટા પાયા ઉપર આવી ગયો. એટલું જ નહીં પણ, એ પુણ્ય પુરમે પોતાની જીહ્વિગતા, સત્યપ્રતિષ્ઠતા, વિનય, ચાતુર્ય સુક્તિ, સંયતતા ઇં દુર્લભ ગુણો વડે કરીને મદ્રાસના અને ઇતર પ્રાન્તોના વ્યાપારી વર્ગમાં સારી સાખ પેદા કરી, શ્રીમાનની ઉચ્ચ પંક્તિમાં આવ્યા. આ પુણ્ય પુણ્ય પૂર્ણ સ્વધર્મનિષ્ઠ હતા તે વડે તેમનામાં દયા, દાનિત પરોપકારિતા ઇં ગુણો પૂર્ણ સ્વરૂપમાં વાસ કરતા હતા. એમની દાન શક્તિ વધેલી હતી તેથી ચતુર્ભુજદાસજીને તેમના નામથી તો જોળખે જ પરંતુ મદ્રાસની પ્રજાનો ધણો ખરો ભાગ તેમને ધર્માત્મા-ધર્મરાજ વિગેરે સંજ્ઞાઓ વડે જોળખતો અને જોળખે છે. ટુંકમાં એ પુણ્યપંથોક પુરમે મનુષ્ય દેહધારીનો જે સુખ્ય ગૃહસ્થાશ્રમ તે આશ્રમને પૂર્ણ રીતે સાધી પોતાની જીવનયાત્રા પૂર્ણ કરી.

આજ દાવ અમારામાં ધાર્મિક શિક્ષણના અભાવથી બીજા પ્રકારના અધેરો પ્રમાણે ગૃહસ્થાશ્રમને પ્રપંચરૂપ-કાવા દાવા કરવા માટે સમજવામાં

૧ (બીજો અર્થ) આશાઓ એટલે દિશાઓ અલંકૃત કરે છે.

આવે છે અને તે પાથે કેટલાએક અવળે માર્ગે ઉતરી, નવીન, વિજળીના ચમકાગમા દીપતા અને તમામ જૂના વિચારોને તથા સનાતન ધર્મને તિરસ્કૃત દૃષ્ટિથી જોતા અને “ ધર્માચરણના પોણડોળાથી ઉદાગંની અને સ્વતંત્રી હાની થઇ સામાજિક ઉન્નતિને પૂર્ણ વિધન આવે છે. ” એ પ્રમાણનો ડોળ ખતાવી સ્વેચ્છાચારી બની સામાજિક ઉન્નતિનું, નીતિનું એવું દેશોન્નતિનું અને સનાતન ધર્મનું ગળું ધૂંટનારા અમાગ તે બાઇઓએ પણ આ પરલોકયાસી પુણ્ય પુંગવથી ખાસ ધડો (સિક્કણ) ભેવા જેવું છે. સાધુશિરોમણિ તુકારામે કહ્યું છે કે:—

प्रपञ्च स धुनि परमार्थाचा लाव्हा घे नर तोचि भला ।

“ પ્રપંચ-સંસાર ચલાવીને પરમાર્થનો જે લ્હાવો લે છે તે જ ખરો નર છે. ”

સાધુ શિરોમણિની ઉર્કિને આ જુદા પુષ્પાત્માએ પોતાના સદ્ચારિત્ર્ય વડે સાર્થક બનાવી છે.

ચચાર્વચરતથાક્રૂઃ, એ પ્રમાણમા નૈસર્ગિક સિદ્ધાન્તાનુસાર સ્વ૦ વા૦ ચતુર્ભુજદાસજીના એ પુત્રો ગિરધર્મદાસજી તથા (નહાનાબાઇ) ગોવિન્દદાસજી એ બંનેમા પોતાના પૂર્વજોના તમામ સદ્ગુણો ઉતર્યાં. પોતાના પૂર્વજોએ કદ વડે મેળવેલી સમ્પત્તિને કેવી રીતે સાચવવી અને તેનો સદ્વ્યય કેમ કરવો તે સાથેજ તેમા વધારો પણ કેવી રીતે કરવો ? એનું ચિત્ર એ બંને બ્રાતૃ રત્નોએ, પોતાના પરસ્પરમાં વસતા સંપ, બુદ્ધિ-મત્તા અને સતતોદ્યોગ વડે કરીને જરૂરતી સામે મ્હેલ્યું છે.

કિં૦ પરિચય નાયક દિ૦ બ૦ ગોવિન્દદાસજી પોતાના સદ્ચારિત્ર્ય વડે પોતાના પૂર્વજો કરતાં પણ ધણા આગળ આવેલા છે. એમને ધર્મોન્નતિ સામાજિક ઉન્નતિ દેશોન્નતિ અને વિશ્વાભિવૃદ્ધિ સાથે માન્યાપાત્રી ખાસ લાગણી છે. તેમજ પોતાની જ્ઞાતિ વસ્તારવાળી બને એવી તીવ્ર ઈચ્છા રાખે છે; અને એ પાથે એઓ વારંવાર પોતાના કીમતી સમયનો તથા મોટા દ્રવ્યનો ભોગ આપી દેશના જુદા જુદા ભાગોમા પચાટન કરી પોતાના જ્ઞાતિ ભાઇઓથી પરિચય કરે છે. એમનો એ પણ પ્રધાન ઉદ્દેશ છે કે, જે જે ભાગો-પ્રાન્તોમાં પોતાના જ્ઞાતિભાઇઓ પોતાના પ્રાન્તોથી બહાર કન્યા લેવા દેવાનો વ્યવહાર રાખતા નથી; એવા હાનિકારક ધારાઓને રૂદ કરવા, પ્રચલન કરવું. કારણ, એઓ એ વાતને સારી પહેમ સમજેલા છે અને અમો પણ આ ઠેકણે એમના વિચારોથી મળતા આવી જરૂર કદીધું

કે, શાંતિના આવા ધારાઓથી શાંતિમાં સાર્વત્રિક અંત્યતાનો પ્રતિબંધ થાય છે. અને શાંતિન વિસ્તારવાળું સ્વરૂપ મળતું નથી અને તે પાથે એક તરફ કળેડ વિવાહ, અતિ બાલવિવાહ અને ક્યાં તો એક એક પુરુષને હાર્દિક ઇચ્છા વગર બળે સ્ત્રીઓ કરવી પડે છે; ત્યારે બીજી તરફ કેટલાએક પ્રાંતોમાં તેજ શાંતિના નવપુરુષોના એકવાર સુકાં લગ્ન નથી થતા અને જન્મભર વાઢા રહે છે.

ખરેખર! આવા રિવાજો શાંતિને ઘણુંજ હાનિકારક છે.

અમે ઇશ્વરથી પ્રાર્થાએ છીએ કે, એ મહાનુભાવના આ પવિત્ર હેતુઓ જલદી સરલ થાવ !

પોતાના પિતાના સ્વર્ગવાસ પંછી એમણે પણ જે જે x લોકો-પદારના કાર્યો નિઃસાર્થ બુદ્ધથી અને ઉદાર અંતઃકરણથી ક્યાં છે, તેની તેની અને એનની યોગ્યતાની દરેક કરી મગસની સરકારે એમન રાવબહાદુર-શરીર અને દિવાન બહાદુર એ પ્રમાણેની એક પછી એક માનસ્યક પદ્ધતિઓઆપી.

પોતાના અવાદ્ય બ્યાપારને ચાલુ રાખી તેવામાં સામાજિક અને ધાર્મિક સેવામાં ભાગ લેવો આટલા કામનો ભાર ઉપાડવો કે જે એક સાધારણ બુદ્ધિમાન મનુષ્ય ન કરી શકે છતાં એવામાં પ્રિસિડેન્સી મંજિ-સ્ટ્રેટનું ૫૬ ભોગવવા દિ. બ. ગોવિન્દદાસજીને પાત્ર બનથી, તે પદનો સ્વીકાર કરના સરકારે માનમરી સૂચના કરી. તદ્વતુસાર ગોવિન્દદાસજી આન-રરિ પ્રિસિડેન્સી મંજિસ્ટ્રેટનું ૫૬ ભોગવવા લાગ્યા. આ કાલ એક તરફથી સંદેજ ધર્મ સંકટ જેવો ગણાય છે કારણ, સમાજનું અને લોકનું કલ્યાણ ઇચ્છનાર પુરુષને રાજસેવા કરતી વખતે કેટલીએક અડચણો નડે છે. તે વિષે એક કવિએ કહ્યું છે કે,—

નરપતિહિતકર્તા દેવ્યતાં યાતિ લોકે ।

નનપદ્ધિતકર્તા ત્યજ્યતે પાર્થિવેન ॥

इति महति विरोधे विद्यमाने समाने ।

नृपतिमनपदानां दुर्लभः कार्यकर्ता ॥૧॥

x આ વિષયની યોડી ઘણી હકીકત ઇ. સ. ૧૯૧૨ના જન-યુઆરીના મોડ જુમેજી નામે અમરેલીમાં નિકળતા માસિકમાં તેના તંત્રીએ આપી છે. ઇચ્છા હોય તેમણે જોઈ લેવી.

(ભાષાર્થ—રાજ્યનું હિત કરનારા પુરુષનો લોક દેવ છે. અને લોકનું હિત કરનારો પુરુષ-રાજ્યની પ્રીતિનું પાત્ર થવો કઠણ હોય છે. એ પ્રમાણનો જ્યાં મોટો વિરોધ સમાન રૂપમાં હોય છે ત્યાં, રાજ્યનું હિત સાચવી પ્રજાનું દુઃખાણુ રૂપ કાર્ય કરનારો પુરુષ દુર્લભ હોય છે.)

આ કેસણે કહેવું અરથાનિક નહીં થાય કે, કવિની ઉક્તિ પ્રમાણેનું માન ગોવિન્દદાસને ધટે છે. સાચેજ એ પણ કહેવું જોઈએ કે, દિ. બ. ગોવિન્દદાસજી સરકારથી સમ્મન્ન ધરાવે છે-યુવાન છે, પણ પૂર્ણ ધાર્મિક લાગણી ધરાવે છે. તે તરફ લક્ષ આપવા અમે અમાગ તે બાઈઓને પણ બલામથુ કરીએ છીએ કે જેઓ (ધણા ખરા) થોડું ધણું પરભાવાનું માન ધરાવી અથવા તો એકાદ દિશાથી સરકારી સમ્મન્ન ગળી વાણિયા, બ્રાહ્મણના વેપનો ત્યાગ કરી ઝટપટ સાહેબખાણુ અથવા હજરત (જેવા) બની જાય છે. એટલું તો અસ્તુ ! પણ સનાતન ધર્મના સિદ્ધાન્તોને, આચરણોને કપોલ કલ્પિત-ગપોડા અને તે-સમાજને તથા દેશને હાનિકારક સમજી તે તરફ ધૂણા કરે છે, અને પોતે દેશોદ્ધારકોનો ડોળ મારે છે. પણ એવાઓ ફક્ત બહવાદ સિવાય કાંઈ કરી શકતા નથી. એરા લોકોએ આવા આવા ધર્મચુરત અને આત્મશક્તિ વડે બાહુમલ ખરચ કરતા ગ્રહસ્થોથી જ શિખવાનું છે કે, સામાજિકમેવા અને ગમતેવા કેમ કરી ? તેમજ આત્મોન્નતિના અને દેશોદ્ધારના તે કયા માર્ગો છે અને શું શું ઉપાયો છે ?

દિ. બ. ગોવિન્દદાસજી પોતાની કાર્યકારિતા અને યોગ્યતા તેમજ પ્રજાના હિત વર્ગમાં વસતા કુલીન શુણેમાથી વિનય, પ્રશ્ન, ચાતુર્ય, સુક્તિ ઇ. પ્રત્યેક શુણુ એમનામા વસે છે, તે વડે કરીને વિસ્તાર પામેયો એમનો વંબવ, એક રાજવંશવતુ બાન કરાવે છે અને (અમે જ્યાં સુધી જાણીએ છીએ ત્યાં સુધી) હિંદુસ્થાનમાં વમતા મોદબાઈઓમા એઓ સર્વ રીતે આગળ આવી પ્રસિદ્ધિ પામ્યા છે.

ભારતવર્ષમા આગળ આવેલો વ્યાપારીવર્ગ તે જ પ્રમાણે મોઢા શક-ગેમા વસતો સુસિક્ષિત વર્ગ અને અગેવાની ધરાવતો વર્ગ, હિંદવાસી વણિક માત્રનો વર્ગ, એમાથી (ધણે ખરે ભાગે) કોઈ વર્ગ એવો નહીં હોય જે દિ. બ. ગોવિન્દદાસજીના નામથી અપરિચિત હશે.

દિ. બ. ગોવિન્દદાસજી સર્વ સાધારણમા ધાર્મિક સ્થિતિ બ્યવસ્થિત રહેવાની ઇચ્છા રાખવા સાથે વિદ્યાર્થીઓનો અભિલાષ રાખે છે. જેની પ્રતી-

ચિત્તાં અનેક ઉદાહરણો વિદ્યમાન હોવા છતાં મોઢ પુરાણ સગ્ગા મોઢા
અથવા સમ્પ્રદાય બેટ કાઢી આપ્યા હિંદુસ્થાનમાં વસતા મોઢરણિક માત્રમાં
એમણે પહેલ કાઢી છે જે એમના તમામ ઉદાત્ત ગુણોનું મૂર્તિમંત ઉદાહરણ છે.

આવાં પુરુષોને જેટલો ધન્યવાદ થયે છે, તેથી તો કેટલાક ગણે
વધારે ધન્યવાદ એમની માવડીયોને થયે છે. એક કવિએ ખૂબ કહ્યું છે કે,

(દોહરો)—જનની જણને ભક્તજન કાં દાતા કાં સૂર,
નહિ તો રહેજે વાંઝણી મત ગુમાવિશ નૂં. ૥૧૥

સ્વ૦ વાં ગિરધરદામજીના ચાર સુયોગ્ય પુત્રો—નાગયજ્ઞદાસજી તથા
કિશનદાસજી તથા હરિદામ તથા ધનઃગામદાસ છે. અને ગોવિન્દાસજીના પણ
ત્રણ સુયોગ્ય પુત્રોમાંથી મોઢા પુત્ર લાલદાસજી છે. આ મને બાધરો હાલ
અદ્યવયસ્ક હોવા છતાં દક્ષના પૂર્વ ઘરના વ્યાપારમાં ભાગ લેના લાગ્યા છે
અને ઇશ્વરથી યાચીએ છીએ કે, એ બાધરોને પોતાના પૂર્વજોના તમામ
સહગુણો વારસામાં મળે !

વિ૦ નિવેદન.—‘ ક્ષિયિત પરિચય’ શીર્ષક (હિંડિંગ) ને અનુરૂપ
અત્રે ઘણું જ હુંકારી લીધું છે. વાસ્તવિક તો આવા પુરુષોનું સાચું જીવન
ચરિત્ર લખાવવું જોઈએ. હવે રહ્યું એ કે, કોઈપણ બાબતમાં મતભેદો
વહા જે પક્ષ તો હોય જ છે. પરંતુ તેવા પ્રકારની ઉપસ્થિતિ પહેલા જ તેનું
ધોધું નિરાકરણ કરી દેવું અત્રે યોગ્ય લાગે છે.

વસ્તુ નિશ્ચિતિ તરફ દૃષ્ટિ કરતા પણ પ્રત્યેક વ્યક્તિ એ વાતને કબૂલ
કરશે કે, “ મહાન મહાન પુરુષોના ચારિત્ર્યથી—પ્રાયઃ સહગુણોથી લેખ
અને બની શકે તો યોગ્ય અવમરે વજૂત્વ દ્વારા પણ સર્વ સાધારણને
જ્ઞાન કરી દીધા જોઈએ; જેથી ‘પ્રાણી માત્રને સુખ અને મહત્ત્વદ મેળવ-
વાની ઈચ્છા તો હોયજ છે’ એ મૂનાતુસાર આના આવા ચરિત્રો વાચીને
વા સાબળીને બારી પ્રગતું લક્ષ તે તરફ પોરનાય છે. અને તેને એવી
ધમ્મજા ઉત્પન્ન થાય છે કે, જે જે પુરુષોના આ પ્રમાણના ચરિત્રો લખાવ
છે તેમણે એવા તે શા શા ઉદ્યોગો અને મહાન કાર્યો કર્યા હશે ? કે જેથી
જગતમાં તેઓ આગળ આવી લોકપ્રિયતાના પાત્રો બન્યા છે ? એ પ્રમાણે
તેમને જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થાય છે અને આગળ તેવાઓનું અનુકરણ કરે છે.
અને જ્યાં આ પ્રમાણે યશ લાગ્યું હે, સંસાર સુધારણા અને સામાજિક
ઉન્નતિનો પાયો દૃઢ-મજબૂત થાય છે

આ વાતના સમર્થનમાં આપણા મહાબારત રામાયણ આદિ ઇતિ-
હાસો અને ભાગવતાદિ પુરાણો નિવેશ્યા છે. પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો પણ આ
વાતને પ્રાગ્જન્ય તાલી કળ્પેશ્વરે છે પ્રસિદ્ધ નિદાન ગુટે એ પણ લખ્યું છે
કે, "On the lives of remarkable men ink and paper
should least be spared

(નામાકિત નરોના જીવનચરિત્ર પાઠ્ય શાઇ કે કાગળની સેહેજ
પણ કસર કરી જોઈએ નહિ")

આ અવસરે અમે તેના લોકને ગંભીર બધામણ કરીશું કે, આના
નિષ્કર્ષોમાં પદ્મપાત કરી વ્યર્થ કાવલોપ અને દૂષ કરના કરતા સાર્વજનિક
હિતની દૃષ્ટિથી આરા આરા નરવીરો જે પોતાના મમાજમાં અથવા
જ્ઞાતિમાં હોય તેમનું ચરિત્ર ઘડી પ્રવૃત્તિના સમુપા મુકલુ, જેથી અમારી
સમાજ સુધારણા અને સામાજિક ઉન્નતિના મુખિયા હોડા કનરે પરીપદેસે
પાણિડદમ્ એમજ અમે નથી કરના ઈન્ડના પરતુ આપણામાં અથવા
તો જીવ પણ જ્ઞાતિમાં જે જે એવા યોગ્ય પુરો જાણીએ અને પ્રસંગમાં
જેમ જેમ અમે તેમના પરિચયમાં હોડા કનરે તેમના ચરિત્રથી જાણ થકથ
અને યોગ્ય લાગશે તેમ તેમ યથા મુદ્દિ તેમના ચરિત્રે ઘડી પ્રગટ કરના
યોગ્ય રીતે પ્રવૃત્ત કરીશું. ॥ ક્ષતિ ॥

ૐ શાન્તિ: શાન્તિ: શાન્તિ:

સુરત ખપાટીઆ ચકલા તાસવાળાની પોળમા આવેલા “ જીન
વિજય ” પ્રી. પ્રેમભાઈ ઇશ્વરલાલ કસનદાસ કાપડીયાએ
છા.યુ. અને આરંગાળાદ દક્ષિણમાં આવેલા વૈદ્ય
માણેકરામ શાસ્ત્રી તરફથી પ્રગટ થયું.

ભૂમિકા.

આજ એક લાંબો સમય વ્યતીત થઈ ગયો કે, ત્યારથી આપણા સમસ્ત મોઢ માત્ર પોતાના જાતિધર્મથી અને પોતાની મૂળ બિનાથી અજ્ઞાત થતા ચાલ્યા છે. કિંમતુના કેટલેક ઠેકાણે તો યજ્ઞ ગયા છે. ઉદાહરણાર્થ-જો આજ આપણે કોઈ પ્રશ્ન કરે કે, ભાઈ! તમને ત્રિવેદી મોઢ સંતા શાથી થઈ? તેમજ વાણિયાઓને પૂછે કે, તમે ગોત્રુજ્ઞ શાથી કેહેવાયા-તમારો ધર્મ શું-તમારી ઉત્પત્તિ વગેરે શું અને કેમ? ઇલાદિક ત્યારે પ્રશ્ન કોઈ કરે તો તે ઠેકાણે આપણે તેથી અજ્ઞાતતાજ વ્યક્ત કરવી પડે છે. અથવા તો તે પ્રશ્નોમાંથી એક ધર્મ સંબંધી પ્રશ્નોજ ઉત્તર એટલે આપવામાં આવે છે કે, 'હમે વૈષ્ણવ છીએ' પરંતુ એ પણ ઉત્તર અયોગ્ય છે. કારણ, મૂળમાં તો આપણે સર્વજ વૈષ્ણવ છીએ, અને ઉપરિચિત થતા પ્રશ્નો જુદીજ પ્રકારના હોય છે. ત્યારે એમ નહીં! પણ, પોતાનો ધર્મ અને ઉત્પત્તિનો દત્તિહાસ વગેરે જાણવામાં નથી તે જાણવો અત્યાવશ્યક છે.

તેજ પ્રમાણે કદાચ ઠેકાણે અજ્ઞાનતાને લીધે, કુલચર મોઢ ત્રિવેદી બ્રાહ્મણ વિના-મોઢ વાણિયાઓ પોતાના લગ્ન-વિવાહાદિક તથા બીજા પણ કાર્ય પ્રયોજનો નિશંક અને નિર્ભયતાથી કરી લેછે. પરંતુ ધર્મદૃષ્ટિથી જોવા જતાં, ખરા મોઢના ઐશ ભાટે તો તે માર્ગ સ્વધર્મનું ઉલ્લંઘન અને અધર્મનું અવલંબન કરાવનારો દુગોચર થાય છે. કારણ જગત્પત્યંતા શ્રીવિષ્ણુ ભગવાનને તથા બ્રહ્મદેવે અને સદાશિવજીએ આ મંથના ૭ મા અધ્યાયના ૩૬-૪૦ મા શ્લોકમાં મોઢ વાણિયાઓનો ધર્મ નિરૂપણ કરતા કરતા તેમને શું આજ્ઞા આપી છે તે જુઓ! તેજ પ્રમાણે ૩૦ મા અધ્યાયના ૩૪ મા શ્લોકમાં રાજધિરાજ રામચંદ્રજીએ પણ શું આજ્ઞા આપી છે તે જુઓ. તેથી આપણા આચારિત કર્મો વિષે આપણને પૂર્ણ જ્ઞાન થશે.

સારાંશ આતો એક સાધારણ ઉદાહરણ છે, પરંતુ બીજા પણ બહુધા આપણા કર્મો એવળા છે કે જેથી ધર્મનો નાશજ થાય. પરંતુ એત્રે એક અવશ્ય લક્ષમાં રાખવા જેવ્હી વાત એ છે કે, ધર્મના નાશ કરીને મહાન હાનિયો થાય છે. તે વિષે શ્રી ભગવત્ગીતામાં અર્જુને, શ્રીકૃષ્ણપરમાત્મા ને કહ્યું છે કે,—

ધર્મેનદે કુલં કૃત્સ્નમધર્મોમિમવત્યુત ॥

અધર્મામિ મવાત્કુળ્લ પ્રદુષ્યન્તિકુલોચ્ચિયઃ ॥

સ્ત્રીપુદુષ્ટામુવાર્ણ્યજાયતેવર્ણસંકરઃ ॥

સંકરો નરકાયેવકુલધનાનાં કુલસ્યચ ॥

પતંગિપિતરોદ્યોષાંલુપ્તપિષ્ઠોદક ક્રિયાઃ ॥

દોષૈરેતૈઃ કુલધનાનાં વર્ણસંકર કારકૈઃ ॥

ઉત્સાચન્તે જાતિધર્માઃ કુલધર્માશ્ચસાશ્વતાઃ ॥

અર્થ—હે કૃષ્ણ ! ધર્મના નાશ કરીને સર્વ કુલ અધર્મ થાય છે. તેથી ત્રિયો દુરાચારણીઓ યદ્ય અસતા વર્ણ સંકર પ્રભ ઉત્પન્ન થાય છે. તે પ્રભ સર્વકુલને નર્કમાં નાખે છે. અને શ્રાદ્ધાદિક કર્મનો લોપ થાય છે. તેના પૂર્વજો પણ નર્કમાં પડે છે. એન્દા, વર્ણસંકર કરનારા અને કુલનો નાશ કરનારાના દોષે કરીને જાતિધર્મ અને કુલધર્મનો લોપ થાય છે.)

માટે મનુષ્ય માનનું આદ્ય કર્તવ્ય (પેપત્રી ફર્જ) એ છે કે— સ્વધર્મને જાણી તેજ પ્રમાણે પોતાનું વર્તન રાખે.

તે સાથેજ એ પણ છે કે મોટાનો ધર્મમંથ આજ સુધી ઠાઠ પ્રસિદ્ધ નહોતો થયો એ એક મોટી ખામી હોવાથી જે ઠેકણે દુર્વર્તન પ્રચલિત છે તેથી પણ સહસાદોષ કેમ દેવાય ?

આ એક મોટી ખામી બરાબી લાવવા સાર સ્વધર્મ છતાંસક કેટલાં-એક મોઢ વર્ણિક ગૃહસ્થો તરફથી હમને ખાસ અભ્યાસહતી સુચનાઓ, એક સમયથી હોવાથી હમે પણ એ પોતાનું આદ્ય અને ખડ્ કર્તવ્ય સમગ્રી અને તે સાથેજ એક અસાધારણ મેહેનત ઉપાડવાનું સાહસ કરી આ સાર્થ ધર્મારણ્યમહાત્મ-મોઢપુરાણની ગુજરાતી ભાષા ટીકા કરી છે.

જેથી મોટાને પોતાનો ધર્મ જાણવાનું સુગમ સાધન થયું છે માટે પ્રત્યેક મોઢ ગૃહસ્થો આ ગ્રંથનું અવલોકન કરી સ્વધર્મનેજને પોતાની બિનાથી જાત થશે.

આજથી હમને દૈન આચાર છે કે, આજ સુધી અજ્ઞાનતાને લીધે જે જે ઠેકણે જે જે મોઢ વાણિયાઓ અધર્મથી વર્તી રહ્યા છે તેવા પણ તે દુરાચારણનો પરિત્યાગ કરી મોઢના ખરા ધર્મથી વર્તશે.

અત્રે એનો પણ ઉદ્દેશ કરવો અયોગ્ય નહીં થઈ શકે કે, સદર મૂળ ગ્રંથને હસ્તલિખિત પ્રતિયો જેએસો વર્ણના પેહેલેની લખેલી હોવાથી તેવને ઉપધ લાગી તથા ખીજ પણ તેને આધારો થઈ કેટલાક મોઢોડા તુટિત થઈ ગયેલા માટે તેની બીજી વળી પાછી જે ત્રણ પ્રતિયો પ્રયાસ સાથે મેળવી

ઠેકઠેકાણે બરોબર સંબંધો મેળવી લીધા છે. પણ એ સર્વે પ્રતિયો તથા ઇતર પણ ઉપવબ્ધ થતી મોઢપુરાણની પ્રતિયો બહુધા સ્કંદપુરાણાન્તર્ગત છે. (પદ્મપુરાણાન્તર્ગત મોઢપુરાણ કચિત્ છે) અને સ્કંદપુરાણાન્તર્ગત મોઢ પુરાણના કથા ભાગો ! તો—ઉપયુક્ત અને મુદ્દના વિષયોના ઠેકાણે પણ ધડ અને પાયા વગરના છે. તે તેમનો તેમજ, થોડી મેહેનતને ત્રાસી અધુરા ન રાખતાં, તેવા મુદ્દના વિષયો સાત્ર-પૂર્ણ અને સ્પષ્ટ બોધક થાય અને સર્વને સુગમતાથી લક્ષમાં આવી જાય એટલા માટે તે તે એ ચાર ઠેકાણે તેટલો થોડો ભાગ (હમારાજ સંગ્રહમ્હાયનુ) પદ્મપુરાણાન્તર્ગત મોઢપુરાણમાં થી આ ગ્રંથમાં સમ્મેલિત કર્યો છે.

તે સાથેજ આ ગ્રંથના કોઇ કથા ભાગમાં અથવા વિષયોમાં નહીં પણ કોઇ કોઇ ઠેકાણે ફગત કાના-માત્રા-અનુસ્વાર વિગેરેની વધવટની ચૂક મુદ્રણાલયના દોષથી અથવા હસ્તદોષ-નેત્રદોષથી થઇ ગઇ હોય તો સૂચ વાચકશ્રદ્ધ તેની ક્ષમા કરશે.

હાલમાં પ્રચલિત હોતું માતંગી પૂજન માટે માતંગી દેવીની પ્રતિમા સાર ઘણી અડચણ પડે છે, તેનાજ માટે હમે, માતંગીના ધ્યાનના શ્લોકો થી જે બોધ થયો છે તે પ્રમાણે પ્રથમ સાધારણ આકૃતી (ચિત્ર) કાઢી તે ઉપરથી રંગીત મ્હોતું ચિત્ર કઢાવ્યું અને તે ઉપરથી (કમેરાનો) ફોટો ઉતારી તે ઉપરથી માતંગી દેવીનાં ચિત્રો છપાવી આ ગ્રંથમાં જોડ્યા છે. જોનો, અપેક્ષકો ઉચિત ઉપયોગ કરી લેશે.

આ સર્વ હમારી મેહેનતની સાક્ષ્યતા થયેલી હમે ત્યારેજ માનીશું કે જ્યારે આપણા સર્વ મોટા પૂર્ણ સ્વધર્માવલંબી થશે इतिशम् ॥

આ ગ્રંથ સંબંધી સર્વ અધિકારો હમે પોતાના સ્વાધીન રાખ્યા છે. માટે કોઇ પણ મહાશય આ ગ્રંથ છાપવાનો પ્રયાસ ન કરે.

સંવત ૧૯૭૧ }
કાર્તિક શુદ્ધ પ્રતિપદા }

માણેકરામ દુર્લભરામ શાસ્ત્રી.
નિબંધ આશ્રિત-વનસ્પતિ આપધાલય,
ઐરંગાબાદ—નિબંધ ૨૦૮.

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीसीतारामचन्द्राभ्यो नमः ॥

अथ साय धर्मारण्य महात्म्य-

मोढपुराण प्रारम्भः

नत्वा श्रीजानकीजानिं हनुमन्तं कपीश्वरम् ॥

धर्मारण्य महात्मस्य भापाटीकां करोम्यहम् ॥ १ ॥

अर्थ—(प्रथम) जानकीના પતી શ્રીરામચંદ્રજીને તેમજ કપીશ્વર માફતીને નમસ્કાર કરીને આ ‘‘ધર્મારણ્ય મહાત્મ’’ (મોઢપુરાણ) ની ભાષા ટીકા કરું છું. ॥ ૧ ॥ (ભાષાતરકર્તા)

પ્રપદ્યે દેવમીશાનં સાશ્વતં ધૃવ મલ્યયં ॥

મહાદેવં મહાત્માનં વિશ્વસ્યજગતઃ પતિં ॥ ૧ ॥

અર્થ—પ્રકાશમાન, ઈશાન, નિરંતર રહેનારા, સદૈવ અવિનાશી, દેવતાઓમા શ્રેષ્ઠ, મહાત્મા, વિશ્વ અને જગતના પતી એવને હનુમન્કાર કરું છું. ॥ ૧ ॥

જયંતિ પરાશરસૂનુઃ સત્યવતી હૃદય નન્દનોવ્યાસઃ ॥

યસ્યાસ્યકમલગલિતં વાહમય મમૃતંજગત્પિવતિ ॥૨॥

અર્થ—સત્યવતી માતાના હૃદયને આનંદ આપનારા અને પરાશર અપિના પુત્ર એવા શ્રીવેદવ્યાસજી ઉત્તમ પ્રકારે કરીને વર્તે છે, કે જેવના મુખ કમલથી ગળેલુ વાણીરૂપી અમૃત બધુયે જગત્ પાન કરે છે. ॥ ૨ ॥

ધર્મારણ્ય રતન્નિવિષ્ટપ પતિર્જ્ઞાની ભવાની પતિઃ—

પાયાદ્રઃ સ્થિર મોગયોગ સુલમો દેવઃ સ ધર્મેશ્વરઃ ॥

સર્વેષાં હૃદયેપુર્જીવકલયા વ્યાપ્ય સ્થિતઃ સર્વદા-

ધ્યાત્વાયં ન પુનર્વિશન્તિ મનુજાઃ સંસાર કારાગૃહં ॥૩॥

અર્થ—ધર્મારણ્યમા પ્રીતિથી વાસ કરનારા, તીનેલોકના પતી, જ્ઞાનવાન, પાર્વતીના પતિ તેમજ સ્થિર છે લોગ અને યોગ જે મના અને સુલભ એવા ધર્મેશ્વર ભગવાન હુમાઈ સરક્ષણ કરે. જે ધર્મેશ્વર ભગવાન સંપૂર્ણ ભુત પ્રાણીમાત્રના હૃદયોને વિષે જીવ રૂપે કરીને વ્યાપ્ત થઈને સદાએ રહેલા છે, એવા ધર્મેશ્વર ભગવાનનું ધ્યાન કર્યાથી-મનુષ્યો પાછા સસારરૂપી કારાગૃહમા પ્રવેશ કરતા નથી ॥ ૩ ॥

કૈલાસ શિખરે રમ્યે સુરાસુર નિસેવિતે ॥

તત્રાસીનં મહાદેવં ગણૈશ્ચ પરિવારેતં ॥૪॥

અર્થ—રમણીય અને-સુર (દેવતા) તેમજ અસુર (રાક્ષસો) એવનાથી અત્યંત સેવિત એવા કૈલાસપર્વતના શિખરને વિષે શ્રંગી, શ્રંગી આદિગણોએ કરીને પરિવારિત, ડ્યાં બેઠેલા જે મહાદેવજી એવનાપ્રતિ- ॥ ૪ ॥

કૃતાન્જલિપુટોભૂત્વા કુમારોવાજ્ય મન્ત્રવ્રત ॥

સ્કંદૌવાચ-ભગવન્ ત્વત્પ્રસાદેન શ્રુતાધર્મા મયાનય ॥૫॥

અર્થ—હાથ બેડીને સ્નામિકાર્તિક કહે છે-હે ભગવાન ! § તમારા પ્રસાદે કરીને મહે નાનાં પ્રકારના ધર્મો સાલજ્યા હવે- ॥૫॥

‡ મોઢેરાના અધિષ્ઠાતા દેવતા તરિકે ત્યાં ધર્મેશ્વર મહાદેવ પ્રસિદ્ધ જીવનો સામ્રાજ્ય ભાગ આગળ આવશેજ.

§ દેશ્વર્યસ્ય સમગ્રસ્ય ધર્મેષ્ચ યશસઃ ક્ષિયઃ ।

જ્ઞાન ધૈરાગ્યયોઽષ્ટૈવ પન્નામમગામેતીર્યતે

અર્થ—(૧) સંપૂર્ણ ઐશ્વર્ય. (૨) ધર્મ. (૩) યશ. (૪) લક્ષ્મી. (૫) જ્ઞાન અને (૬) વૈરાગ્ય એ છબ્બે છે જેના વિષે તને ભગવાન કહે છે.

શ્રૌતકાઃ સ્માર્તકાશ્ચૈવ એવાન્યે ચેતિહાસકાઃ ॥ ૬ ॥
 સર્વાણિ-ચૈવતીર્થાણિ પુણ્યાણ્યાયતનાનિચ ॥ ૭ ॥

અર્થ—શ્રૌત (અગ્નિહોત્રાદિક) સ્માર્ત (હોમાદિક) અને
 બીજા ઇતિહાસો તેમજ સર્વ તીર્થો તથા પુણ્યને આપનારા સ્થળો
 એવનું મહાત્મ્ય આપના મુખથી મહેં સાંભળ્યું. ॥ ૬ ॥

ચતુરાશીતિજ્ઞાતીનાં સ્થાનાનીચૈવ સર્વશઃ ॥

શ્રુતાનિચૈવદેવશ ત્વત્પ્રસાદાત્મહૈશ્વર ॥ ૭ ॥

અર્થ—ગ્રાહણોની ચોરાત્રી પ્રકારની ન્યાતો અને તેવને
 રહેવાના સ્થળો મહેં આપના મુખથી સાંભળ્યા. ॥ ૭ ॥

સ્થાણુરુવાચ—

અધુના સંપ્રવક્ષ્યામિ ધર્મક્ષેત્રં સનાતનં ॥

પૃથિવ્યાં નૈમિષંશ્રેષ્ઠં તચ્છ્રેષ્ઠં ધર્મ સંજ્ઞકં ॥ ૮ ॥

અર્થ—એ પ્રમાણે મહાદેવજી સ્વામિકાર્તિકનું વચન સાં-
 લળી, મહાદેવજી સ્વામિકાર્તિકને કહેવા લાગ્યા—હે સ્વામિકાર્તિક !
 હવે હું તમને ધર્મારણ્ય ક્ષેત્રનું મહાત્મ્ય કહું છું તે સાંભળો.
 પૃથ્વીને વિષે જેવું નૈમિષારણ્ય ક્ષેત્ર મોહોદુઃષ્ટે (શ્રેષ્ઠ છે) તેવુંજ
 મોહોદુઃ (શ્રેષ્ઠ) આ ધર્મારણ્ય નામનું ક્ષેત્ર છે. ॥ ૮ ॥

આયુષ્યંચ યશસ્યંચ પુણ્યંકીર્તિં વિવર્ધનં ॥

સ્વર્ગાપવર્ગદંતીર્થ ધર્મારણ્યં પ્રચક્ષતે ॥ ૯ ॥

અર્થ—વળી આ ધર્મારણ્ય ક્ષેત્ર કેવું છે ! કે જેના સેવનથી
 આયુષ્ય, યશ, પુણ્ય, અને કીર્તિની વૃદ્ધિ થાય છે. સ્વર્ગ અને
 મોક્ષ આપનારું એવું આ ધર્મારણ્ય નામનું તીર્થ વિખ્યાત છે. ॥ ૯ ॥

સ્કંદોવાચ—

કેનપ્રોક્તં પુરાતાત કેનચૈવાજ્ઞુશાસિતં ॥

કોઽસૌધર્મે કિમારણ્યં કિમુત્પન્નપુરાતનં ॥ ૧૦ ॥

અર્થ—ત્યારે સ્વામિકાર્તિક પુછવા લાગ્યા,—હે તાત ! હે પિતાશુ ! આ ધર્મારણ્ય ક્ષેત્ર પહેલાં કેણે કહ્યું ? એ ધર્મ કિયો ? અને એ આરણ્ય પણ કિયું ? તેમ એ પુરાતન કેમ ઉત્પન્ન થયું ? એ કૃપા કરી મને કહેા. ॥ ૧૦ ॥

સ્થાણુસ્વાચ—

પુરાસત્યયુગેપ્રાપ્તે ભગવાન્વિશ્વસૃગ્પતિઃ ॥

સુદુષ્કરં તપશ્ચક્રે આદૌલોક મિમૃશ્યા ॥ ૧૧ ॥

અર્થ—તો મહાદેવશુ કહે છે,—હે સ્વામિકાર્તિક ! પહેલે સત્યયુગ પ્રાપ્ત થયું અસતા જગતને ઉત્પન્ન કરનારા બ્રહ્મદેવ, દેવાદિક લોકોને ઉત્પન્ન કરવા માટે અત્યન્ત દુષ્કાર દેનારી તપશ્ચર્યા કરતા હવા ॥ ૧૧ ॥

તપસા કશ્યપોજાતઃ કશ્યપોજનયત્સુતાન્ ॥

માર્તેન્દ્રસ્યાઽમવદ્ધાર્યા તનયા વિશ્વકર્મણઃ ॥ ૧૨ ॥

અર્થ—તે બ્રહ્મદેવની તપશ્ચર્યાથી કશ્યપઋષિ-ઉત્પન્ન થયા, એ કશ્યપઋષિ પોતે પુત્રોને ઉત્પન્ન કરતા હવા. વિશ્વકર્માની કન્યા મહા લાગ્યવતી સંજ્ઞા નામની, સૂર્યની સ્ત્રી થતી હતી. ॥૧૨॥

સંજ્ઞાનામ મહામાગા તસ્યાં મનુરજીજનત્ ॥

મનું પ્રહ્યાતયશસં અનેક જ્ઞાન પારગં ॥ ૧૩ ॥

અર્થ—હવે મહાલાગ્યવતી એવી સંજ્ઞા નામની સૂર્યની સ્ત્રીથી મનુ ઉત્પન્ન થયો. એ મનુ વિખ્યાત છે યશ જેના, તેમજ અનેક જ્ઞાનના પારને જાણનારો થતો હવો. ॥ ૧૩ ॥

વિવસ્વતઃ સુતોયસ્માત્ તસ્માદ્દૈવ સ્વતઃસ્મૃતઃ ॥

માનુપુત્રો મહાતેજો વિશ્વમર્તા સુહૃત્પ્રિયઃ ॥ ૧૪ ॥

અર્થ—“વિવસ્વાન” નામના સૂર્યનો પુત્ર થયો કરીને જ

વૈવસ્વત મનુ એ પ્રમાણુનું એનું નામ પડ્યું, અને એ મહા-
તેજસ્વી, વિશ્વનું પોષણ કરનારો અને સગા જેવો સર્વને પ્રીય
થતો હોયો. ॥ ૧૪ ॥

વિશ્વંચધાર્યતેન જગત્સ્થાવરજંગમં ॥

પુણ્યાનાં પરમોયસ્તૂ સર્વે ધર્મ પ્રકર્તિતઃ ॥ ૧૫ ॥

અર્થ—વૃક્ષ પાષાણાદિક અને મનુષ્ય પશ્વાદિક જગત્ જેણે
ધારણ કરેલું છે તેમજ પુણ્ય સ્થોત્રોને વિષે શ્રેષ્ઠ તેનેજ ધર્મ
કહ્યો છે ॥ ૧૫ ॥

તેનૈવ તપસાતપં ધર્મક્ષેત્રં તદુચ્યતે ॥

બ્રાહ્મણાનાંચ યજ્ઞાર્થં ક્ષત્રિયાણાં જયાયચ ॥ ૧૬ ॥

અર્થ—તેજ ધર્મએ જે ક્ષેત્રમાં તપશ્ચર્યા કરી તેને ધર્મ
ક્ષેત્ર કહે છે. તે આ ધર્મ ક્ષેત્ર, બ્રાહ્મણોને યજ્ઞો માટે અને
ક્ષત્રિયોને જય માટે છે ॥ ૧૬ ॥

વૈશ્યાનાંધનસમૃદ્ધૈ શૂદ્રાણાંતુસુસ્વાયવૈ ॥

મતૌવાચ—

નમસ્કૃત્યસુરાન્સર્વાન્ શૌનકાદીન્મુનીંસ્તથા ॥૧૭॥

અર્થ—વૈશ્યોને ધનની સમૃદ્ધિ માટે અને શૂદ્રોને સુખ-
ની પ્રાપ્તિ માટે અધર્મારણ્ય ક્ષેત્ર થતું હતું. સૂતા પુરાણિક કહે
છે—હું શૌનકાદિક ઋષિયો ! તમને તેમજ સર્વે દેવતાઓને નમ-
સ્કાર કરીને— ॥ ૧૭ ॥

ભારતી ચાણ્દ્રિયુગ્મંચ પ્રણમામિ ગણાધિપમ્ ॥

યત્પ્રસાદાદહંવંસ્યે ધર્મારણ્યકથાનકમ્ ॥ ૧૮ ॥

અર્થ—તથા સરસ્વતી દેવીના પદયુગલને તેમજ ગણપતીને

નમસ્કાર કરીને, જેવની કૃપાથી આ ધર્મારણ્ય ક્ષેત્રના મહાત્મની કથા હું તમને કહું છું ॥ ૧૮ ॥

સ્થાનુસ્વાચ—

દેવમોહનકંતીર્થ પુત્રપૌત્ર પ્રવર્ધનં ॥

एकदातु पुराधर्मो जगाम ब्रह्मसंसदी ॥ १९ ॥

અર્થ—હે ઋષિયો ! જે ધર્મારણ્ય ક્ષેત્રને વિષે પુત્ર અને પૌત્રની વૃદ્ધિ કરનારું એવું “ દેવ મોહનક ” નામના તિર્થનું મહાત્મ્ય વર્ણન કર્યું છે—તે હું તમને કહું છું તે સાંભળો. એક સમયમાં મહાદેવજી, સ્વામિકાર્તિકને કહે છે—હે સ્વામિકાર્તિક ! પહેલે એક સમયમાં ધર્મ પોતે બ્રહ્મ લોકમાં જતા હતા ॥૧૯॥

ब्रह्मणापूजितो धर्मो मधु पर्केण वेधसा ॥

विष्टरादिकुशान्दत्त्वा आसनेचोप वेशयन् ॥ २० ॥

અર્થ—ત્યારે બ્રહ્મદેવે મધુપર્ક કરી ધર્મનું પૂજન કર્યું અને વિષ્ટર આદિ કુશાસન આપીને બેસાડતા હતા ॥ ૨૦ ॥

सननामसमामुख्यान् कर्मदेवान्द्रिजांस्तथा ॥

पुण्यवन्तस्तथालोकान् वसिष्ठादीन्मुनींस्तथा ॥ २१ ॥

હવે તે ધર્મ, કર્મના સાક્ષી જે દેવો, બ્રાહ્મણો તથા લોકો અને વસિષ્ઠાદિક ઋષિઓ એવા જે સભામાં મુખ્યો તેમના પ્રવી નમસ્કાર કરતા હતા ॥ ૨૧ ॥

नमस्कृत्य यथाआस्ते सभायानियतात्मवान् ॥

दैवैर्मुनिभिरાક્રાતાં સમામાલોક્ય વિસ્મિતઃ ॥ ૨૨ ॥

દેવતાઓએ કરીને, મુનિઓએ કરીને ભરાયલી એવી સભા બેઠને નિરૂપણને પ્રાપ્ત થયેલા એવા જ્ઞાનવાન ધર્મ તે સર્વને નમસ્કાર કરીને સભામાં બેસતા હતા ॥ ૨૨ ॥

હર્ષેણમહતાયુક્તો રોમાંચિત તનૂરુહઃ ॥

તત્રોપવિષ્ટંતંદૃષ્ટ્વા વ્યાસંસત્યવતીસુતં ॥ ૨૩ ॥

મહા હર્ષે કરીને યુક્ત, સંપૂર્ણ અંગને વિષે રોમાંચિત થયેલા છે જેવને એવા ધર્મ, તે સલામાં સત્યવતીના પુત્ર વેદ-
વ્યાસજીને જોડેલા જોડેને- ॥ ૨૩ ॥

રોમહર્ષે મહાત્માનં વિદ્યુત્તેજસમપ્રભમ્ ॥

વ્યાસમુક્તાત્તુસુશ્રાવ કથાંપૌરાણિકિંશુભામ્ ॥ ૨૪ ॥

વિદ્યુત્તેજ સરખું છે તેજ જેવનું અને રોમાંચિત થયેલા એવા મહાત્મા વેદવ્યાસજીના મુખથી-જુની એવી કથા સાંભળતા હવા ॥ ૨૪ ॥

ધર્મારણ્યોદ્ભવાંદિવ્યાં સર્વાપદવિનાશિનીમ્ ॥

શ્રુત્વારમ્યાં પવિત્રાંચ પૌરાણીં પાપનાશિનીમ્ ॥ ૨૫ ॥

પવિત્ર, પાપને દૂર કરનારી, જુની અને રમણીય, સર્વ દુઃખને દૂર કરનારી એવી ધર્મારણ્યની દિવ્ય કથા સાંભળીને હર્ષને પ્રાપ્ત થતા હવા. ॥ ૨૫ ॥

તાં નિશમ્ય સુવિસ્તીર્ણીં કથાં બ્રહ્માણ્ડ સમ્ભવામ્ ॥

પ્રમોદોત્ફુલ્લ નયનાઃ સ્નેહ નિર્ભર માનસઃ ॥ ૨૬ ॥

મોહોટો છે વિસ્તાર જેનો-બ્રહ્માંડથી ઉત્પન્ન થયેલી એવી કથા સાંભળીને ધર્મ, હર્ષે કરીને પ્રકુલિત થયેલા છે નેત્ર જે-
વના, સ્નેહથી પરિપૂર્ણ થયેલું છે મન જેવનું એવા થતા હવા. ॥ ૨૬ ॥

પિતામહપ્રસાદાચ્ચ સ્વાંનિશમ્ય કથાં તદા ॥

બ્રહ્માણં મનુમન્વ્યાથ સ્તુતિં કૃત્વા સમાહિતઃ ॥ ૨૭ ॥

તે સમયને વિષે બ્રહ્મદેવના પ્રસાદવડે કરીને પોતાની કથા

સાંભળીને સાવધાન મનથી સ્તુતિ કરીને, બ્રહ્મદેવને કહેવા લાગ્યા ॥ ૨૭ ॥

નમસ્કૃત્ય તદા ધર્મો વ્રહ્માણં સપિતામહં ॥

અનુજ્ઞાત સ્તુતેનૈવ ગતોઽસૌયમ સાદનં ॥ ૨૮ ॥

તે ધર્મ, પિતામહ એવા જે બ્રહ્મદેવ, તેમને નમસ્કાર કરીને અને તેમની આજ્ઞા લઈને યમના મંદિર પ્રતિ ગમન કરતા હવા, ॥ ૨૮ ॥

શુભંશુભા પ્રાણિનાંચ સાક્ષિત્વેતુ નિયોજિતઃ ॥

પુણ્યાનાં પુણ્યજં સમ્યક્ પાપાનાં પાપ સમ્ભવસ્ ॥ ૨૯ ॥

જે યમની આણીયોના શુભાશુભ જાણવા માટે સાક્ષીરૂપે યોજના કરી છે, તે,—“ પુણ્યાત્માઓના પુણ્યથી ઉત્પન્ન થએલું અને પાપીયોના પાપથી સંભવેલું ” કર્મને જાણે છે. ॥ ૨૯ ॥

ધર્મં પश्यન્તિ પુણ્યાસ્તં ક્રૂરંદ્રશ્યન્તિ પાપજાઃ ॥

સ તથાનુચૈરઃ સાકં સંયમિનીં મનોરમામ્ ॥ ૩૦ ॥

જે યમને, પુણ્યાત્માજન છે, એ ધર્મરૂપ જુએ છે, અને પાપથી થએલા જે છે—તે યમરૂપ જુએ છે, તે યમ ધર્મ પોતાના ગણે. સહવર્તમાન સમયમિતિ નામની મનને હરણ કરનારી પુરીમાં રહે છે. ॥ ૩૦ ॥

પ્રહૃષ્ટ મનસો ભૂત્વા પ્રવિશત્ સ્વંપુરં હરિઃ ॥

સ્થાણુરુવાચ—

અત્રાન્તરે મહાતેજો નારદશ્ચાગતસ્તદા ॥ ૩૧ ॥

એવી પોતાની પુરીમાં, ધર્મ પ્રસન્ન મન થઈને પ્રવેશ કરતા હવા. મહાદેવજી કહેછે—હે સ્વામિકાતિક ! એટલા સમયમાં, મહાતેજસ્વી એવા નારદરૂપિ ત્યાં આવતા હવા ॥ ૩૧ ॥

ब्रह्मपुत्रो मुनिश्रेष्ठः सर्वभूत हितैरतः ॥

शिखायुतस्सोपवीतः प्रज्ज्वलं निजतेजसा ॥ ૩૨ ॥

મુનીયોમાં શ્રેષ્ઠ, સર્વભૂતપ્રાણિભાત્રના હિતમાં તત્પર, શિખા અને યજ્ઞોપવીતયુક્ત, પોતાના તેજથી તેજસ્વી એવા બ્રહ્મદેવના પુત્ર નારદઋષિ. ॥ ૩૨ ॥

वीणा कर्मण्डलुर्दंड धरश्चार्क मिवद्युतिः ॥

ब्रह्मरूप मिवश्चान्यो ज्ञानमूर्तिश्च वेदवित् ॥ ૩૩ ॥

કે જેવે વીણા, કમંડલુ અને દંડ ધારણ કર્યો છે, જેમની સૂર્ય સરખી કાન્તી છે, બીજા જ્ઞાનમૂર્તિ અને વેદને જાણનારા બ્રહ્મદેવજ છે કે શું ? એવા દેખાતા હતા. ॥ ૩૩ ॥

दुर्निरीक्षः कृपायुक्ता समदर्शी तपोनिधिः ॥

तपसा दग्धदेहोऽपी विष्णुभक्तिपरायणः ॥ ૩૪ ॥

દુઃખે કઠીને પણ દેખાવવાને અશક્ય, કૃપાયુક્ત, ભૂત પ્રાણિ ભાત્રને વિશે સમદર્શી, (સમાન દ્રષ્ટીથી જોનારા) તપશ્ચર્યાના સમુદ્ર અને તપશ્ચર્યાના યોગે કરીને દગ્ધ છે પોતાનો દેહ તો પણ વિષ્ણુ-ભક્તીને વિષે પરાયણ. ॥ ૩૪ ॥

सर्ववित् सर्वगश्चैव नादप्रियः सदाशुचिः ॥

वेदाध्ययन शीलश्च गतो संयमिनीं प्रति ॥ ૩૫ ॥

તેમજ સર્વને જાણનારા, સર્વ ઠેકાણે જનારા, વીણાનો નાદ છે પ્રીય જેમને, સદા પવિત્ર, વેદાધ્યાયનનો સ્વભાવ છે જેમનો એવા નારદઋષિ “સમયમિની” નામની યમપુરી પ્રતી પ્રવેશ કરતા હતા. ॥ ૩૫ ॥

उत्तिष्ठत् सहसो धर्मः सेवकैस्सह धर्मवित् ॥

सन्मुखो हर्ष संयुक्तः आगच्छन्तं मुनीश्वरम् ॥ ૩૬ ॥

યમપુરીમાં આવેલા એવા નારદઋષિને, જોઇને ધર્મ એકાએકી ઉઠીને ઉભા થતા હવા. પોતાના સેવકો સહવર્તમાન્-ધર્મને બાણ નારી એવા ધર્મ મહાન્ હર્ષને પ્રાપ્ત થઇને નારદઋષિના સન્મુખ આવતા હવા. ॥ ૩૬ ॥

વચસા ચૈવ સંસ્તૂય નારદં પ્રત્યપૂજયત્ ॥

અર્ધપાદેન વિધિના વિષ્ટરેણ યથાવિધિઃ ॥ ૩૭ ॥

ધર્મ એ પોતાની વાણીવડે કરીને નારદઋષિની સ્તુતી કરીને અર્ધ, પાદ અને વિષ્ટરથી યથાવિધીએ કરીને પૂજન કર્યું ॥ ૩૭ ॥

મુનિવર્યં પ્રણમ્યાથ વિધિનાચોપવેશયત્ ॥

આસને સ્વે મહાદિવ્યે રત્નકાંચન ભૂષિતે ॥ ૩૮ ॥

ઋષિઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા નારદઋષિને નમસ્કાર કરીને, સુવર્ણ અને રત્નોથી ભૂષિત મહા તેજસ્વી એવા પોતાના સિંહાસનઉપર યથાવિધીથી બેસાડતા હવા ॥ ૩૮ ॥

ધર્મરાજ સમાં દૃષ્ટ્વા મનસા શંકિતો મુનિઃ ॥

ચિત્રાર્પિતાંચ જન્તૂનાં દીપા નિર્વાત જાઈવ ॥ ૩૯ ॥

મનનશીલ એવા નારદઋષિ, -ધર્મરાજની આવી વિચિત્ર સલા જોઇને મનમાં શંકાને પ્રાપ્ત થઇ “મનુષ્યોના નિર્માણ કરેલા ચિત્રો સરખાં અને વગર વાયરાની જગોએ રહેતા દીપ સરખાં” સ્થિર થતા હવા ॥ ૩૯ ॥

વિધાય કુશલં પ્રશ્નં સ્વાગતે નાનુમોદિતઃ ॥

હૃદ્ય ચિત્તો મુનિવરો ધર્મેણ પરિતોપિતઃ ॥ ૪૦ ॥

“નારદઋષિના આગમને કરીને હર્ષને પ્રાપ્ત થયેલું છે ચિત્ત જેમનું” એવા ધર્મ, નારદઋષિનું કુશલ પ્રશ્ન પૂછવા લાગ્યા. ધર્મ સંતોષને પામેલા એવા નારદઋષિ હર્ષચિત્ત થયા ॥ ૪૦ ॥

સ્તુત્યા પ્રીતો મુનિશ્રેષ્ઠઃ યમાય ચાશિપં દદૌ ॥

‘યમસ્તત્સકલંવેત્તી મર્ત્યાનાંચ શુભાશુભમ્ ॥ ૪૧ ॥

સ્તુતીએ કરીને પ્રીતીને પ્રાપ્ત થએલા એવા નારદઋષિ-યમને આશિર્વાદ દેતા હવા. કે જે યમ, મનુષ્યોના શુભ અને અશુભ સંપૂર્ણ કર્મોને જાણે છે. ॥ ૪૧ ॥

પાપેષુ ચૈવ પુણ્યેષુ કર્મ સાક્ષિ પ્રવર્તતે ॥

દુષ્ટાદુષ્ટ સ્વરૂપંચ પુણ્યાધર્મ સ્વરૂપિણં ॥ ૪૨ ॥

જે યમ, પાપ અને પુણ્યને વિષે કર્મ સાક્ષી રહે છે, અને તેજ યમ દુષ્ટ અને અદુષ્ટ (સંજન)ના સ્વરૂપને જાણે છે. તેજ પ્રમાણે કરીને પુણ્ય અને અધર્મ એના રૂપને પણ જાણે છે (એવા ધર્મપ્રતિ-) ॥ ૪૨ ॥

નારદૌવાચ—

ભગવન્નૃપસંયુક્તઃ કારણકેનહેતુના ॥

કથયસ્વ યથા વૃત્તં મહાભાગ સુવિસ્તરં ॥ ૪૩ ॥

નારદઋષિ કહે છે,—હે ભગવન્ ! આપ સદા સર્વદા હૃદય-યુક્ત ક્રિયા કારણથી રહો છો ? આપનું જે પ્રકારે કરીને વૃત્તાન્ત હોય તે પ્રકારે કરીને—હે મહાભાગ્યશાળી યમધર્મ ! મને વિસ્તારે કરીને કહો ॥ ૪૩ ॥

ધર્મૌવાચ—

શૃણુષ્વૈવં મુનિશ્રેષ્ઠ ગતોઽહં બ્રહ્મ શાસનં ॥

જગમુસ્તત્ર પુરાણાસ્તે યજ્વાનો બ્રહ્મવાદિનઃ ॥ ૪૪ ॥

એ પ્રમાણનું નારદઋષિનું પ્રશ્ન સાંભળી, યમરૂપધર્મ કહે છે,—હે મુનિ શ્રેષ્ઠ નારદ ! એક સમયને વિષે હું બ્રહ્મલોકપ્રતિ જતો હોયો ત્યાં વળી પશુ જુના, યજ્ઞને કરનારા બ્રહ્મવાદી ઋષિઓ આગમન કરતા હવા. ॥ ૪૪ ॥

તત્રૈક માનસો ભૂત્વા પ્રણિપત્ય પિતામહમ્ ॥

શ્રુત્વાં ધર્મ કથાં દિવ્યાં પુણ્યાં બ્રહ્માણ્ડજાંશુભામ્ ॥૪૫॥

પિતામહુ બ્રહ્મદેવને નમસ્કાર કરીને, તે ઠંઠાણે એકમનથી, બ્રહ્માંડથી ઉત્પન્ન થયેલી શુભ અને દિવ્ય એવી ધર્મની કથા સાંભળીને,- ॥ ૪૫ ॥

ધર્મારણ્ય ભવાંદિવ્યાં તેન હૃષ્ટો મહામુને ॥

અધિમોદોઽસ્મિદેવર્ષે ભગવદાગમનેનચ ॥ ૪૬ ॥

હે મહામુને નારદ! દિવ્ય એવી ધર્મારણ્યની કથા સાંભળીને હું મહાન હર્ષને પ્રાપ્ત થયો છું, અને હે દેવર્ષે! આપના આગમને કરીને અધિક હર્ષને પ્રાપ્ત થયો છું. ॥ ૪૬ ॥

અદ્યાઽહં કૃતકૃત્યોભૂ દદ્યાઽહં સુકૃતી તથા ॥

ધર્મસ્સુધર્મતાંયાતી ત્વદહિં યુગ દર્શને ॥ ૪૭ ॥

આજ હું કૃતાર્થ થયો છું તેમજ આજ હું સુકૃતી પણ થયો છું! તમારા ચરણકમલના દર્શન વડે કરીને ધર્મ-સુધર્મતાને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૪૭ ॥

પૂતોઽહંચ કૃતાર્યોઽહં ધર્મોઽહં ચાદ્ય સમ્ભવાત્ ॥

યુષ્મદહિં પ્રસાદાચ્છ પૂજ્યોઽહંચ મુહામુને ॥ ૪૮ ॥

હે નારદ! હું પવિત્ર છું, હું કૃતાર્થ છું, આજના આપના દર્શનથી ધર્મરૂપ હું કુશલ છું, અને હે મહામુને! તમારા ચરણકમલના પ્રસાદે કરીને હું પૂજ્ય છું ॥ ૪૮ ॥

બ્રહ્મણોગ્રે શ્રુતં તાવત્ વ્યાસોક્તં ચ પુરાતનમ્ ॥

યમેન કથિતં સર્વં ધર્મારણ્યસ્ય વિસ્તરમ્ ॥ ૪૯ ॥

માટે હે નારદ! બ્રહ્મદેવના આગળ-વેદવ્યાસજીએ જીવું

કહેવું મહે સાલગર્જનું, કે જે ધર્મારણ્યનો વિસ્તાર યમે કહેવો છે. ॥ ૪૯ ॥

મૂતૌવાચ-

કથિતં ઋપયસ્તસ્મૈ નારદાય મહાત્મને ॥

एवं त्रिधैःकलैर्वैक्यै स्तोपितो मुनिसत्तमः ॥

दत्त्वाशिपंच धर्माय तत्रैवान्तर धीयत ॥ ૫૦ ॥

સૌનકાદિક ઋષિઓ પ્રતી મુતપુરાણિક કહે છે કે-હે સૌનકાદિક ઋષિયો ! મહાત્મા એવા નારદઋષિને ધર્મારણ્યનું મહાત્મ કહ્યું. (કે જે ધર્મારણ્યનો વિસ્તાર યમે કહેવો છે) અને બીજા પછી મિષ્ટ વાક્યે કરીને મુનિવર્ય નારદઋષિને સ્તોત્ર પમાડ્યા, ત્યારે નારદઋષિ યમ ધર્મને આશિર્વાદ આપી ત્યાજ અતર્ધાન થઈ ગયા. ॥ ૫૦ ॥

पुनर्व्यापास्तामेति प्राणिनां कर्म सारतः ॥

शुभाशुभे कर्मणीच विपाकःसोऽपि दापयत् ॥ ૫૧ ॥

પ્રાણીયો પોતાના કર્મના અનુસારે પુનઃજન્મ મરણને પ્રાપ્ત થાય છે. શુભાશુભ કર્મને વિષે પણ તેજ વિપાક (નામ) દેવને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૫૧ ॥

इति श्री स्कंदपुराणे पातालखण्डे धर्मारण्योपाख्याने

स्थानोत्पत्ति विवेचनो नाम् प्रथमोऽध्यायः ॥ ૧ ॥

ईश्वर उवाच-

एकदा तु पुरातात गतोऽसौ राजमंदिरे ॥

इन्द्रप्रस्थ पुरेऽस्य राज्ये चैव युधिष्ठिरे ॥ ૧ ॥

સ્વામિ કાર્તિક પ્રતિ મહાદેવજી કહે છે-હે સ્વામિકાર્તિક ! એક સમયમાં, રમણીય એ પ્રમાણેનું હસ્તિનાપુર જે ધર્મરાજનું રાજ્ય તેને વિષે, ધર્મરાજના મંદિરમાં નારદજી ગયા. ॥ ૧ ॥

कुरुभिः पालिते चैव नारदो ह्यमुपागमत् ॥

आगतं तु मानदृष्ट्वा कौंतेयो भ्रातृभिस्सह ॥ ૨ ॥

કૌરવોએ કરિને પાલિત, એ પ્રમાણેના “હસ્તિનાપુર”માં નારદજી આવીયા. કુંતીના પુત્ર ધર્મરાજ પોતાના પાંધુ વર્ણ સહનર્તમાન, આગેલા એવા નારદજીને જોયા (નારદજીને જોઈને) ॥ ૨ ॥

सिंहासनात्समुत्थाय प्रययौ सन्मुखस्तदा ॥

मधुपर्कविधिं कृत्वा श्रान्तं संवाहनादिकम् ॥ ૩ ॥

ધર્મરાજ સિંહાસન ઉપરથી ઉઠીને નારદજીના સન્મુખે થતા હવા. તે સમયને વિષે મધુપર્ક વિધીથી પૂજન કરીને, ચાહી આવીને થાકી ગયેલા એવા નારદજીના પગ દાખતા હવા ॥ ૩ ॥

पूजितं च यथान्यायं तं मुनि द्विजसत्तमम् ॥

युधिष्ठिर उवाच-

मुनेकल्याणरूपत्वं सुरासुर नमस्कृतम् ॥ ૪ ॥

બ્રાહ્મણોમાં શ્રેષ્ઠ એવા નારદમુનીનું યથાયોગ્ય પૂજન કરીને ધર્મરાજ કહેવા લાગ્યા-હે મુને ! આપ કલ્યાણરૂપછો, અને સુર તથા અસુર એ બંધાએ આપને નમસ્કાર કરે છે. ॥ ૪ ॥

सर्वगः सर्ववेत्ता च ब्रह्मपुत्रः कृपानिधे ॥

વયંહીસંસ્રતિંપ્રાપ્તાઃ કર્મમિશ્રચશુમાશુભૈઃ ॥ ૫ ॥

હે પ્રદ્ધા' પુત્ર નારદ! આપ સર્વે જાણોછો-અને-સર્વે ઠેકાણે
ગમન કરનારાછો અને કૃપાના સમુદ્રછો. હમે પણ શુભ અને
અશુભ કર્મ વડે કરીને “જન્મ-મરણરૂપ સંસારી” ને પ્રાપ્ત
થયા છીએ. ॥ ૫ ॥

કામક્રોધસ્તથાલોભો મોહશ્ચાન્યો મહારિપુઃ ॥

एवमेतास्तस्कराश्च बाध्यन्ते सर्वदेहिनाम् ॥ ६ ॥

કામ-ક્રોધ તથા લોભ અને મહાશત્રુ એવા મોહ એ જાધા-
એ ચોરો, દેહ ધારીને 'જાધા' કરે છે. ॥ ૬ ॥

एवं रागस्तथामोहो लोभःक्रोधस्तथैवच ॥

प्रवर्धन्ते दुरात्मानो मनुष्यस्मृतिनाशकाः ॥ ७ ॥

મનુષ્યોની સ્મૃતીનો નાશ કરનારા અને દુરાત્મા એવા
“પ્રીતી, લોભ તેજ પ્રમથે ક્રોધ” એ, ઉત્તમ રીતએ કરીને
વધે છે અને મનુષ્યોની સ્મૃતીયોનો નાશ કરનારા છે ॥ ૭ ॥

रागात्क्रोधःप्रभवती क्रोधात्लोभोऽभिजायते ॥

लोभाद्भवतिसम्मोहः सम्मोहात्स्मृतिविभ्रमः ॥ ८ ॥

પ્રીતીએ કરીને ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય છે, અને ક્રોધથી લોભ
થાય છે, ને લોભથી ઉત્તમ-પ્રકારનો મોહ થાય છે; તેમજ મો-
હથી સ્મૃતીમાં ભ્રમ થાય છે ॥ ૮ ॥

स्मृतिभ्रंशाब्दुद्धिनाशो बुद्धिनाशात्प्रणश्यती ॥

एवंप्रनष्टबुद्धीनां रागलोभानुवर्तिनाम् ॥ ९ ॥

સ્મૃતિ ભ્રંશથી બુદ્ધીનો નાશ થાય છે અને બુદ્ધી નાશથી
પ્રાણનો નાશ થાય છે. એ પ્રકારે કરીને “રાગલોભાનુવર્તી” (પ્રીતી
અને લોભથી વર્તનારા) નષ્ટ બુદ્ધીના જનોનો નાશ થાય છે. ॥ ૯ ॥

વ્યાસસ્યાગમનં ચાદ્ય શ્રાવણ્યતિતચ્છ્રુમ્ ॥

તીર્થાનામેવ સર્વેપાં ફલંપુણ્યંયદદ્ભુતમ્ ॥

ભૂતંભવ્યંચતત્રૈવ તથાચૈવ ભવિષ્યકમ્ ॥ ૧૯ ॥

તેવ વેદવ્યાસજી આવીને, સર્વ તીર્થોનું ફલ અને અદ્ભુત પુણ્ય શુભ હુમણા તમને સંભળાવશે. તેમ ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એ સંપૂર્ણ ઇતીહાસ પણ તમને સંભળાવશે. ॥ ૧૯ ॥

પરમંધર્મ સંસ્થાનં વ્યાસઃ સત્યવતી સુતઃ ॥

સ્થાણુ-એવ મુક્ત્વાવિધેઃ પુત્રોતત્રૈવાન્તરધીયત ॥૨૦॥

સત્યવતીના પુત્ર વેદવ્યાસજી-જે પરમધર્મની સંસ્થા (શ્રેષ્ઠ ધર્મનું સ્થાન) તે તમને સર્વ કહેશે. સ્વામિકાંતિક પ્રતી મહાદેવજી કહે છે-હે સ્વામિકાંતિક ! બ્રહ્મદેવના પુત્ર એવા જે નારદરૂપિ, તે ધર્મરાજ આગળ આ સર્વ વૃત્તાન્ત કહીને ત્યાંજ અંતધાન થયા. ॥૨૦॥

एतस्मिन्नन्तरे प्राप्ते कानीनश्च महामुनिः ॥

असौब्रह्मविदांश्रेष्ठः स्नानं सुर सरिद्गतः ॥२१॥

એટલા સમયમાં, “ બ્રહ્મ બ્રહ્મનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા કાનીન નામના મહામુની-ગંગાસ્નાન કરવા માટે આવ્યા. ॥ ૨૧ ॥

स्नात्वा तत्रायजद्यज्ञं सुरादींश्च तथार्चयन् ॥

विधिनानुष्ठितं तेन सर्वं कर्म दिवान्हिकम् ॥ २२ ॥

કાનીનરૂપિ ગંગાજીમાં સ્નાન કરીને યજ્ઞપુરૂષનું યજન કરીને તેજ પ્રકારે કરીને દેવતાઓનું પૂજન કરીને સર્વ દિવસનું જે આન્હિક કર્મ તે વિધીએ કરીને કરતા હવા. ॥ ૨૨ ॥

तदा विज्ञापया मास धर्मः पांडु सुतश्चतः ॥

पदातिः सन्मुखो भूत्वा मुमुदे नतकन्धरः ॥

दंडवत्तं प्रणम्याथ भ्रातृ भृत्ययुतोहिसः ॥ २३ ॥

તે સમયને વિશે, પાંડુના પુત્ર ધર્મરાજ-વિજ્ઞાપના (પ્રાર્થના) કરતા હવા-ચાર હગડા સન્મુખ જઈને માથું નમાવી હૃદયેને પ્રાર્થ થતા હવા, અને પોતાના લાઈઓ તથા સેવકો સહવર્તમાન-દંડવત્ નમસ્કાર (કાનીનરૂપીને) કરતા હવા. ॥ ૨૩ ॥

મધુપર્ક વિધિં કૃત્વા પૂજાં કૃત્વા યથા વિધી ॥

સિંહાસન સમાસીનં વિદ્યુત્પુંજ જિત પ્રભમ્ ॥૨૪॥

મધુપર્ક વિધિથી અને પૂજના વિધીથી પૂજન કરીને “વિદ્યુત્તેજના પુંજ (સમૂહ)ને જીતેલું છે તેજ જેવનું” એવા કાનીનરૂપીને સિંહાસન ઉપર બેસાડીને- ॥ ૨૪ ॥

ધર્મ પુત્રો નૃપ શ્રેષ્ઠઃ પૃચ્છ સુસમાહિતઃ ॥

ગિરાચ વિનયા યુક્તો દ્વં વચન મન્ત્રવીત્ ॥૨૫॥

રાજાઓમાં શ્રેષ્ઠ ધર્મ-સમાધાન મનથી પૂછવા લાગ્યા, અને વિનયયુક્ત વાણીથી આ વચન બોલતા હવા. ॥ ૨૫ ॥

ધર્મઃવાચ—ત્વત્પ્રસાદાન્મહાભાગ શ્રુતાનિવહુશઃ પુરા ॥

પુરાણાની ચ સર્વાણિ કથાશ્ચ વિવિધાઃ શ્રુતાઃ ॥૨૬॥

ધર્મ રાજા કહે છે-હે મહાભાગ કાનીનરૂપીજી ! તમારા પ્રસાદે કરીને પેહેલે મહેં ધણું કરીને સર્વ પુરાણો સાંભળ્યા. અને નાના પ્રકારની કથાઓ પણ સાંભળી. ॥ ૨૬ ॥

અધુના પૃષ્ઠુ મિચ્છામિ ધર્મક્ષેત્રં સુવિસ્તરમ્ ॥

ધર્મારણ્યશ્ચ ક્ષેત્રંચ શ્રોતુ મિચ્છામિ તત્વતઃ ॥૨૭॥

અધુના ફેહેતા હમણા વિસ્તારે કરીને ધર્મક્ષેત્ર સાંભળવાની ઇચ્છા કરું છું. તે વિસ્તારે કરીને આપ મ્હારે આગળ કહેા ॥૨૭॥

કસ્યેદં સ્થાપિતં સ્થાનં રચિતં કેન નિર્મિતમ્ ॥

રક્ષિતં પાલિતં કેન કસ્મિન્ કાલે ઉપસ્થિતમ્ ॥૨૮॥

એ સ્થાન કોણે સ્થાપન કર્યું ? અને કોણે રચના કરી ?
તથા કોણે નિર્માણ કર્યું ? તેમ રક્ષણ કોણે કર્યું ? પાલન કોણે
કર્યું ? અને તે ક્રિયા કાળમાં ઉત્પન્ન થયું ? ॥ ૨૮ ॥

भूतंभव्यंभविष्यंच तस्मिन्स्थानेचयद्भवेत् ॥

तत्सर्वंकथयाशुत्वं तीर्थानांच यथाविधिः ॥ २९ ॥

ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એ સ્થાનના જે થતા હવા તે
કહો. અને તીર્થોની વિધી પણ જલદી કહો. ॥ ૨૯ ॥

इतिश्री स्कंदपुराणे पातालखण्डे धर्मारण्योपाख्याने
द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

व्यासउवाच-आद्यंचैव महत्स्थानं शम्भुविष्ण्वीशानिर्मितम्॥
वाराणस्यायवाधिक्यं सर्वदेवैरधिष्ठितम् ॥१॥

(ધર્મ રાજાની એ પ્રભાણેની ઇચ્છા બોધ ત્યારે) વેદવ્યાસજી
કહે છે-પ્રહ્લા, વિષ્ણુ અને મહેશ્વર એવે નિર્માણ કરેલું સર્વથી
પેહેલું આ “મહાસ્થાન જે ધર્મારણ્ય” એનું મહાત્મ કાશી કરતા
પણ જવબર આધક છે અને સર્વ દેવતાઓ જેમાં વાસ કરે છે. ॥૧॥

सर्वतीर्थमयंतच्च उरवरं स्थानमुच्यते ॥

ब्रह्माविष्णुशिवश्चैव इन्द्राद्यैःसुरसेवितम् ॥ २ ॥

સર્વ તીર્થરૂપ તેમ પ્રહ્લા વિષ્ણુ અને મહાદેવજી, ઇન્દ્રાદિક
દેવતાઓએ કરીને પણ સેવિત એવું આ ઉપર નામનું સ્થાન
કહે છે. ॥ ૨ ॥

लोकपालैश्चदिक्पालैः मातृभिश्चैवसिद्धिभिः ॥

गंधर्वैश्चाप्सरोभिश्च सेव्यमानं सुरासुरैः ॥ ३ ॥

• લોકપાલો અને દિક્પાલો માતૃકા સાહત સિદ્ધીથી, ગંધર્વો

અપ્સરાઓ-દેવતાઓ અને અસુરો એવથી સેવ્યમાન ॥ ૩ ॥

ભૂતવેતાલશાકિન્યો ગ્રહાલોકાકલાસ્તથા ॥

ઋતુમાસાસ્તથાપક્ષાઃ ભૂલોકાદાવસન્તિહિ ॥ ૪ ॥

ભૂત, વેતાલ, શાકિનીયો, ગ્રહો, લોકો તેમજ સંપૂર્ણ કલાઓ
ઋતુઓ, મહિનાઓ અને પક્ષો તેજ પ્રમાણે કરીને પૃથ્વીમાં
રહેનારા જનો, ॥ ૪ ॥

તમાદ્યંચનૃપશ્રેષ્ઠ સ્થાનમધ્યેનૃપોત્તમ ॥

દૃષ્ટંસ્મૃતંચતત્સ્થાનં સર્વસૌખ્યપ્રદંહિતત્ ॥ ૫ ॥

હે મનુષ્યોમાં શ્રેષ્ઠ રાજા ધર્મ ! આદ્ય એ પ્રમાણનું જે આ
ક્ષેત્ર, તે એના જોયાથી-સાંભળ્યાથી, આ સ્થાન મનુષ્યોના સર્વ
સૌખ્યને આપે છે. ॥ ૫ ॥

યજ્ઞ કારૈશ્ચ વહુભિઃ સેવિતં વહુ સત્તમૈઃ ॥

સિંઘવ્યાઘ મૃગૈર્દ્વૈપૈઃ પક્ષિભિર્વિ વિધૈ સ્તથા ॥ ૬ ॥

મહાશ્રેષ્ઠ એવા જે ઘણા-યજ્ઞ કરનારાઓ-રૂપીયો એવનાથી
સેવિત અને સિંઘ, વાઘ, હરણો, હાતિયો અને બીજા પક્ષીયોથી
પણ સેવિત, ॥ ૬ ॥

વૃક્ષૈરનેકધાયુક્તં લતાગુલ્મ સુશોભનમ્ ॥

સદા પુણ્ય પ્રદં તત્ત્વ સદા ફલ સમન્વિતમ્ ॥ ૭ ॥

લતાઓએ કરીને, શુષ્કોએ કરીને અને અતી શોભાએ કરીને
તેમ અનેક વૃક્ષોએ કરીને યુક્ત એવું તે સ્થાન-સદા સર્વકાલ
ફલયુક્ત પુણ્યને આપનારું, ॥ ૭ ॥

નિર્વૈરં નિર્ભયં ચૈવ ધર્મારણ્યંચ ભૂપતે ॥

મહાનન્દ મયં દિવ્યં પાવનં પાવનસ્યચ ॥ ૮ ॥

હે ધર્મરાજા ! પવિત્રને પણ પવિત્ર કરનારું, મહા તેજસ્વી,

મહા આનંદ આપનારૂં, જેને વિષે † વૈરમાત્ર ધિલકુલ નથી અને
નિર્ભય (ભયરહિત) એવું આ ધર્મારણ્ય બાણજે. ॥ ૮ ॥

કાનનન્તુમહાદિવ્યં નાનાજાતિમહીરુહૈઃ ॥

પક્ષિમિશ્રૈવવિવિધૈઃ નાદિતંસર્વતોદિશી ॥ ૯ ॥

નાના પ્રકારના વૃક્ષોથી તે વન મહા • તેજસ્વી અને નાના
પ્રકારના પક્ષીઓના નાદથી તેની સર્વે દિશાઓ નાદિત. ॥ ૯ ॥

સેવિતં તાપસૈશ્વાપી મુનિના માશ્રમૈશુભૈઃ ॥

પરિવ્રાજકૈશ્ચવહુભિઃ સેવિતંહંસપુઙ્ગવૈઃ ॥ ૧૦ ॥

વળી તે ધર્મારણ્ય કેવું છે ? કે તપશ્ચર્યા કરનારાઓથી સેવિત
અને મુનીઓના આશ્રમોથી યુક્ત, તેમજ દેહધારીઓમાં શ્રેષ્ઠ-અં
પ્રમાણના સન્યાસીઓથી પણ સેવિત, ॥ ૧૦ ॥

સેવ્યમાનંસુસિદ્ધૈશ્ચ ત્રિકાલજ્ઞૈશ્ચસર્વશઃ ॥

વિરેજેપાદપાસ્ત્રત્ર પ લાશોદુંવરસ્તથા ॥ ૧૧ ॥

તથા ત્રિકાલ જ્ઞાનને બાણનારા-સિદ્ધોથી સેવિત; અને જે
ઠેકાણે પાલાશ, ઔદુંબરના ઝાડો શોભે છે. ॥ ૧૧ ॥

વિલ્વાશ્રૈવકપિત્યાશ્ચ પ્લક્ષામ્રઃસ્વદિરસ્તથા ॥

ફણસૈર્નાલિકૈરૈશ્ચ પિચુમન્દૈઃકરજ્જકૈઃ ॥ ૧૨ ॥

ગિલ્વ, કબીટ, આમ્ર તેજ પ્રમાણે ખેર, ફણસ, નારિયળ,
લીંબડો, કરંજ ઇત્યાદિકોના વૃક્ષો શોભે છે જેમાં ॥ ૧૨ ॥

એવાન્યૈર્વિવિધૈશ્ચાપી વૃક્ષૈશ્રૈવસુશોભનમ્ ॥

લતાગુલ્માકુલંરમ્યં સર્વોપધિસમન્વિતમ્ ॥ ૧૩ ॥

અને બીજા પણ નાના પ્રકારના વૃક્ષોથી સુશોભિત, લતા

† એટલે કાઢને વધારે ફળ આપનારૂં-કાઢને કમતી ફળ આપનારૂં
એમ નહીં પણ સર્વને સમાન ફળ આપરૂં.

અને ગુલ્મો (ગુચ્છો)થી સંકુલ (બ્યાધ) રમણીય અને સર્વ ઓપ-
ધીથી સુક્ત. ॥ ૧૩ ॥

રમ્યંસર્વદિશશ્રૈવ હર્પદંશોકનાશનમ્ ॥

પુષ્પિતં ફલિતં દિવ્યં ધર્મારણ્યંચસર્વદા ॥ ૧૪ ॥

પુનઃ તે ધર્મારણ્ય સદ્સર્વદા ફલોથી અને પુષ્પોથી શો-
ભાયમાન, શોકનો નાશ કરનાર, હર્ષને આપનાર, અને દસે દિશાઓ
જેની રમણીય. ॥ ૧૪ ॥

ઉત્વાસુંશ્રમૃગાઃસિંઘાઃ દ્વીપાઃપંચાનનાદયઃ ॥

ફળયોસકલાશ્રૈવ રમમાણાયથેચ્છયા ॥ ૧૫ ॥

જે ધર્મારણ્યને વિશે ગિર્રાહા, ઉદરો, હરણો, સિંહો, હાથીઓ,
વાઘો અને સર્પો એ બધાએ પોતાની ઇચ્છાએ કરીને જ્યાં રમમાણ
થઈ (હીડા કરતા) રહ્યા છે. ॥ ૧૫ ॥

મયૂરશુકપારાકૈઃ કોકિલૈઃ સુસ્વરૈઃ શુભમ્ ॥

તપોધનવરૈર્દિવ્યૈઃ ઋષિપુત્રૈશ્ચસેવિતમ્ ॥ ૧૬ ॥

મોર, પોપટ, પારાવત અને કાચલ એવના સુસ્વરે કરીને
શોભાયમાન, અને તપ રૂપી છે ધન જેવતુ ને તેજસ્વી એવા
રૂપીઓએ કરીને સેવિત. ॥ ૧૬ ॥

નાદિતંપક્ષિનિર્નાદૈઃ રમમાણૈશ્ચશંકિતૈઃ ॥

નંદનાદાધિકંચૈવ ધર્મારણ્યંશુભંવરમ્ ॥ ૧૭ ॥

શંકા રહિત અને રમમાણ થનારા એવા પક્ષીઓના ગુંતર
શબ્દે કરીને નાદિત, એન્હુ આ શુભ અને શ્રેષ્ઠ ધર્મારણ્ય “નં-
દનવન” કરતા પણ અધિક શોભાયમાન છે. ॥ ૧૭ ॥

નૈમિષાદાધિકંભૂપ ધર્મારણ્યંપ્રચક્ષતે ॥

તત્રવૈવસ્વતેનૂનં ઋતવોપહમૂત્કિલ ॥ ૧૮ ॥

અને “નૈમિશારણ્ય ક્ષેત્ર”કરતા પણ ધર્મારણ્ય અધિક વિખ્યાત

છે. હે રાજા ! તે ઠેકાણે સૂર્યની છ રતુઓ થતી હવી. ॥ ૧૮ ॥

इन्द्रादिभिश्चदेवैस्तु सेव्यमानं सदैवहि ॥

સસિદ્ધંચસદાશુભ્રં सर्वनादमयं तथा ॥ ૧૯ ॥

સદા સર્વદા ઇન્દ્રાદિક દેવતાઓએ કરીને સેવ્યમાન, સિદ્ધરૂપ અને શુભ્ર એટલે પવિત્ર તેજ પ્રમાણે કરીને સર્વ નાદમય એ પ્રમાણનું “ધર્મારણ્ય બાણ” ॥ ૧૯ ॥

सदासौम्यंसदाश्रेष्ठं धर्मारण्यंगुणाधिकम् ॥

તાન્દૃષ્ટ્વાતત્રજાન્વૃક્ષાન્ सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ૨૦ ॥

સદા સર્વદા શાંત અને સદા શ્રેષ્ઠ એવું શુભ્ર કરીને અધિક ધર્મારણ્ય બાણ. ત્યાં ઉત્પન્ન થએલા વૃક્ષોને જોઈને-મનુષ્ય સર્વ પાપથી મુક્ત થાય છે. ॥ ૨૦ ॥

एकाहवसनेतात पितृणामनृणोभवेत् ॥

પિતૃણાંપિંડદાનંચ वनेकुर्वन्तियेनराः ॥ ૨૧ ॥

આ ધર્મારણ્યને વિષે જે મનુષ્યો એક દિવસ વાસ કરીને પિતરોને પિંડદાન કરે છે, તે મનુષ્યો-હે રાજા ! પિતરોના રૂણ થકી મુક્ત થાય છે. ॥ ૨૧ ॥

पितरस्तृप्तिमायान्ति यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥

દૃષ્ટ્વામતુલભૂપાલ ધર્મારણ્ય સમુદ્રવમ્ ॥ ૨૨ ॥

હે રાજા ! અને તે પિતરો-ધર્મારણ્યમાં થએલું અતુલ એવા પુણ્યને પ્રાપ્ત થઈને ચૌદ ઇન્દ્ર સુધી તૃપ્તીને પામે છે. ॥ ૨૨ ॥

कीर्तनं कुरुते यस्तु धर्मस्थानस्यपुत्रक ॥

પ્રાપ્નોતિ परमसौख्यं ईश्वरःस्वयमब्रवीत् ॥ ૨૩ ॥

હે રાજા ! વળી “ આ ધર્મારણ્યનું જે કીર્તન કરે છે-તે પરમ સૌખ્યને પ્રાપ્ત થાય છે ” એવું ઇશ્વરે પોતાના મોઢાથી કહ્યું છે. ॥ ૨૩ ॥

અસ્મિન્ તીર્થે પ્રકુર્વન્તી સ્વાધ્યાયતપસુવૃતાન્ ॥

અક્ષયં લભતે પુણ્યં પાપંયાન્તિસહસ્રધા ॥ ૨૪ ॥

આ તીર્થને વિષે જે યોતાના વેદો લખે છે, તપ કરે છે, સારા વૃતો કરે છે—તે અક્ષય પુણ્યને પામે છે. અને તેવના હજારે પાપો નાશ થાય છે. ॥ ૨૪ ॥

સપ્તારણ્યાધિકં પ્રોક્તં સર્વયજ્ઞફલપ્રદમ્ ॥

કામદં મોક્ષદં ચૈવ સેવિતંસુરસત્તમૈઃ ॥

ઋપિમિશ્રાપ્સરોમિશ્ર વ્રહ્માવિષ્ણુ મહેશ્વરૈઃ ॥ ૨૫ ॥

સાતે આરણ્યો કરતાં પણ અધિક પુણ્ય છે જેનું તેમજ સર્વ યજ્ઞોના ફલને આપનારૂં, મનોર્થ પૂર્ણ કરનારૂં. અને મોક્ષને પણ આપનારૂં, તેજ પ્રમાણે કરીને અપ્સરઓ, ઋષીઓ અને દેવતાઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, અને મહેશ્વરથી સેવિત એવું “ આ ધર્મારણ્ય ક્ષેત્ર જાણુ ” ॥ ૨૫ ॥

इति श्री स्कंदपुराणे पातालखण्डे धर्मारण्योपाख्याने

वनवर्णनम् नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

व्यास उवाच—ऋषयस्थापितास्तत्र ब्रह्माविष्णुशिवादिभिः ॥

अष्टादशसहस्राणी पुण्याः काजेशनिर्मिताः ॥ ૧ ॥

ધર્મરાજને વેદવ્યાસજી કહે છે—તે ધર્મારણ્યમાં. બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શિવજીએ, ઋષીઓ (મોઢ ત્રિવેદી બ્રાહ્મણો) સ્થાપન કર્યા. તે પુણ્યરૂપ અરાઢ હજાર ઋષીઓ—ક કહેતા બ્રહ્માદેવ, અજ કહેતા—વિષ્ણુ અને ईश કહેતા મહાદેવજી એ ત્રણે દેવતાઓએ યોતે ઉત્પન્ન કરેલા. ॥ ૧ ॥

* એવના ઉત્પત્તિના કારણ સહિત સાત ઇતીહાસ આ ગ્રંથના પાંચમાં અધ્યાયના ૨૦ માં શ્લોકથી તે ૪૬ માં શ્લોક સુધીમાં વર્ણવેલો છે.

પટ્ટત્રિંચસહસ્રાણિ મૃત્યાસ્તેવણિજોમુવિ ॥

દ્વિજભક્તિસમાયુક્તાઃ વ્રહ્મણ્યાસ્તેહ્યયોનિજાઃ ॥૨॥

પ્રાદક્ષિણે વિધે દયાલુ “માતૃયોનિ” વિના ઉત્પન્ન થએલા અને પ્રાદક્ષિણે વિધે લક્ષ્મીયુક્ત એવા છત્રીસ હજાર સેવકો વાણિયાઓ પૃથ્વીને વિધે ઉત્પન્ન કર્યા. ॥ ૨ ॥

પુરાણદ્યાઃ સદાચારાઃ ધાર્મિકા ગોમુજા ઇતિ ॥

તેષાં કાશ્યપ સંગોત્રં સર્વેષાં હિ યુધિષ્ઠિર ॥ ૩ ॥

તે વાણિયા સેવકો-પુરાણને જાણનારા, સારા આચારથી આલનારા અને પોતાના ધર્મથી વર્તનારા “ગોમુજા” એ નામથી વિખ્યાત છે. હે ધર્મરાજા ! તે છત્રીસે હજાર સેવકોનું કાશ્યપ ગોત્ર છે. ॥ ૩ ॥

સ્વર્ગે દેવા પ્રશંસન્તિ ધર્મારણ્ય નિવાસિનામ્ ॥

ન તેષાં પુનરાવ્રત્તિઃ કલ્પકોટિ શતૈરપિ ॥ ૪ ॥

ધર્મારણ્યમાં નિવાસ કરનારા જનોની સ્વર્ગમાં દેવતાઓ પ્રશંસા કરે છે. કરોડસો કલ્પ પર્યંત તેવનું (ધર્મારણ્યમાં રહેનારા જનોનું) મૃત્યુલોકમાં પુનઃ આગમન થતું નથી. ॥ ૪ ॥

ધર્મારણ્યં નૃપ શ્રેષ્ઠ એવમસ્તિ સુશોભનમ્ ॥

ગયા કાશિ કુરુક્ષેત્ર પુરી સસાધિકં મતમ્ ॥ ૫ ॥

હે રાજાઓમાં શ્રેષ્ઠ ધર્મરાજા ! ચોલાય માન એવું ધર્મારણ્ય શ્રેષ્ઠ છે. કે જે-ગયા, કાશી કુરુક્ષેત્ર કરતા અને સાત પુરીયો કરતા પણ અધિક માન્યું છે. ॥ ૫ ॥

યુધિષ્ઠિરઽવાચ—વિસ્તરેણ મહાભાગ ધર્મારણ્યસ્ય કીર્તનમ્ ॥

સ્વર્ગે તુ પ્રાપ્યતે યેન સર્વે હિ વદમે પ્રમો ॥૬॥

* એવની ઉત્પત્તિનો કારણ સહિત સાત છત્રીદાસ આ ગ્રંથના સાતમાં અધ્યાયના પહેલા શ્લોકથી ૪૬ માં શ્લોક સુધીમાં વર્ણવેલો છે.

ધર્મરાજા કેહે છે-હે મહાભાગ ઋષીજી ! ધર્મારણ્યનુ મ
મહાત્મ વિસ્તારે કરીને મ્હારે આગળ કહો; કે જેનાથી સ્વર્ગની
પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥ ૬ ॥

વ્યાસજીવાચ-શ્રુણુપાર્થ મહાભાગ ધર્મારણ્યસ્ય કીર્તનમ્ ॥

સ્થાણુનોક્તં કુમારાય ધર્મારણ્યોદ્ભવં શુભમ્ ॥ ૭ ॥

ત્યારે વેદવ્યાસજી કેહે છે-હે મહા ભાગ્યશાળી રાજા ધર્મ !
જે ધર્મારણ્યનુ મહાત્મ-મહાદેવજીએ સ્વામિકાર્તિક આગળ કહ્યું છે
તેજ પવિત્ર એવું ધર્મારણ્યનુ મહાત્મ હું તારે આગળ કહું છું,
તે તું શ્રવણ કર. ॥ ૭ ॥

एकदा तु सुखासीनं महादेव महेश्वरम् ॥

गणैः परित्रितं तत्र सुरासुर नमस्कृतम् ॥ ८ ॥

એક સમયને વિષે, પોતાના ગણો સહવર્તમાન સુખે કરીને
ઝેઠલા એવા મહાદેવજી, કે જેવને સુર અને અસુર એ બધાએ
નમસ્કાર કરે છે. ॥ ૮ ॥

तुंवराद्यैश्च गंधर्वै रप्सरोभिस्समन्ततः ॥

स्तुतिं गानं विगायन्ती ते सर्वे हृष्ट मानसाः ॥ ૯ ॥

તુંબરાદિક ગંધર્વા અને અપ્સરાઓ, -જે મહાદેવજીના આરે
તરફ વિંટળાયલા છે. અને હર્ષે કરીને તંતુષ્ટ છે મન જેવના
એબ્હા તે સર્વે સ્તુતિ અને ગાયનથી ગાય છે. ॥ ૯ ॥

नादामृत श्रुतिस्थं वै रुण्ड माला विभूषितम् ॥

देवं गङ्गाधरं दृष्ट्वा कुमारो वाक्य मब्रवीत् ॥ ૧૦ ॥

નાદ રૂપી અમૃતને જેવ પાન કરી રહેલા છે (ગાયન સાં-
ભળી રહ્યા છે) અને ગુંડની માળા જેવે ધારણ કરેલી છે, અને
ગંગા જેવે ધારણ કરેલી છે-એવા મહાદેવજીને જોઈને, સ્વામિ
કાર્તિકે પુછવા લાગ્યા. ॥ ૧૦ ॥

કાર્તિકેય ષઃ—દેવ દેવ સુરેશાન નાદ મૂર્તે દયાપરં ॥

કિમર્યં મુત્સુકત્વં હિ વૃષસ્યા રોહણંપ્રતિ ॥ ૧૧ ॥

સ્વામિ કાર્તિક પુછે છે—દેવના દેવ ! હે દેવના સ્વામિન ! દયાપર અને નાદમૂર્તિ, એવા આપ નંદિકેશ્વર ઉપર અટલા કાં ઉત્સુક (હર્ષયુક્ત) થયા છો ? ॥ ૧૧ ॥

ગાનંત્યકત્વા કૃપાસિંધો કયાસ્યસિવદસ્વમે ॥

શંઘઃ—શ્રુણુવત્સપ્રવક્ષ્યામિ યેનાહંવ્યગ્રચેતસઃ ॥ ૧૨ ॥

અને હે કૃપાના સમુદ્ર ! આ ગાયનનો પરિત્યાગ કરીને આપ ક્યાં જાવ છો ? એ કૃપાએ કરીને અને કહો. ત્યારે મહાદેવજી કહે છે—હે વત્સ ! જેનાથી હું વ્યગ્ર ચિત્ત થયોહું તેનું કારણ સાંભળ. ॥ ૧૨ ॥

પૃથિવ્યાંચ મહત્તીર્થ મહત્સ્થાનંચ ભૂતલે ॥

તન્નાપિ ગન્તુકામોહં દેવૈસ્સહ પડાનન ॥ ૧૩ ॥

પૃથ્વીને વિષે મહાતીર્થ અને મહાસ્થાન એવું જે ધર્મારણ્ય, તેને વિષે દેવતાઓ સહવર્તમાન હે સ્વામિકાર્તિક ? હું જવાની ઇચ્છા કરુંહું. ॥ ૧૩ ॥

સ્કંદ ઉવાચ—ધર્મારણ્યં કથં તાત કૃતં ક્રેન વિનિર્મિતમ્ ॥

સુપર્વાણઃ કથં તાત તત્ત્વાનાકં સુરેશ્વર ॥ ૧૪ ॥

સ્વામિકાર્તિક પુછે છે—હે પિતા મહાદેવજી ! ધર્મારણ્ય કોણે નિર્માણ કર્યું ? અને કોણે ઉત્પન્ન કર્યું ? હે સુરેશ્વર ? હે તાત ! દેવતાઓ સ્વર્ગનો પરિત્યાગ કરીને ॥ ૧૪ ॥

તત્ર ગચ્છન્તિતેકસ્માત્ મર્ત્યલોકં વસન્તિહી ॥

ઈશ્વરૌ—સર્વક્ષેત્રમયંસ્થાનં પશ્ચકોશમહત્તરમ્ ॥ ૧૫ ॥

તે ધર્મારણ્યમાં કાં જાય છે ? અને મૃત્યુલોકમાં કાં વાસ

કરે છે ? એ કૃપા કરીને મને કહો ત્યારે મહાદેવજી કહે છે-
હે સ્વામિકાંતિક ! તે ધર્મારણ્ય પાંચ કોસનુ મહાક્ષેત્ર છે. ॥૧૫॥

दुर्लभं सर्वं देवानां सिद्धानां सिद्धि दायकम् ॥

કામિનાં કામદં ચૈવ યોગીનાં મોક્ષ દાયકમ્ ॥૧૬॥

તે સ્થાન સર્વ દેવોને દુર્લભ છે. સિદ્ધોને સિદ્ધી આપનારું,
કામિયોના મનોર્થ પૂર્ણ કરનારું અને યોગીયોને મોક્ષ આપ
નારું છે. ॥ ૧૬ ॥

सर्व तीर्थं मयतच्च स्थूलाद्यौघ विनाशनम् ॥

આદ્યંતદ્ભૂત્રતાં શ્રેષ્ઠ સ્મ્યં કાજેશનિર્મિતમ્ ॥૧૭॥

(વેદવ્યાસજી કહે છે)-પૃથ્વીના પાલન કરનારાઓમા શ્રેષ્ઠ
હે રાજા ધર્મ ! પુનઃ તે ધર્મારણ્ય સર્વ તીર્થરૂપ છે, તથા મહાન્
મહાન્ પાપોના સમૂહને નાશ કરનારું છે, અને બ્રહ્મા, વિષ્ણુ,
મહેશ્વરનું નિર્માણ કરેલું એવું આદ્ય છે. ॥ ૧૭ ॥

शंभुखाच-ब्रह्मा स्वयंभुर्भगवान् हस्तसिद्धिंच कर्मजाम् ॥

તતઃ પ્રમ્રત્યથૌપધ્યઃ કૃણ્વપચ્યાસ્તુજજિરે ॥ ૧૮ ॥

મહાદેવજી કહે છે-હે સ્વામિકાંતિક ! તે દિવસથી બ્રહ્મા,
વિષ્ણુ અને મહેશ્વર એ ત્રીને દેવતાઓ પોતાના સ્વહસ્તની જે કર્મ
સિદ્ધી તેના પ્રતી, -એતર એટીને આપવીયો ઉત્પન્ન કરતા હતા ॥૧૮॥

संसिद्धायां तु वार्तायां ततस्तासां स्वयं प्रभुः ॥

મર્યાદાં સ્થાપયામાસ યથા ન્યાયં યથા ગુણમ્ ॥૧૯॥

પોતાના મનની વાર્તા સિદ્ધ થઈ અંસતા, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ
અને મહેશ્વર એ ત્રીને પ્રભુત્વાન્યાય, યથા પ્રમાણ મર્યાદા સ્થા
પન કરતા હતા. ॥ ૧૯ ॥

ब्रह्माणं स्थापयेत्पूर्वं दक्षिणेच गणाधिपम् ॥

પશ્ચિમેચ તુલે માનુ ઉત્તરેચ મહેશ્વરમ્ ॥ ૨૦ ॥

પૂર્વ દિશામાં બ્રહ્મદેવનું સ્થાપન કર્યું દક્ષિણ દિશામાં ગણ-
પતિનું સ્થાપન કર્યું. પશ્ચિમ દિશાને વિષે સૂર્યનારાયણનું સ્થાપન
કર્યું અને ઉત્તર દિશામાં મહાદેવજીનું સ્થાપન કર્યું. ॥ ૨૦ ॥

वर्णानामाश्रमाणांच धर्मान् धर्मभृताम्बर ॥

लोकाश्चसर्ववर्णानां धर्मानुष्ठादनांसताम् ॥ २१ ॥

હે ધર્મવાનમાં શ્રેષ્ઠ રાજા ધર્મ ! અને વર્ણોના આશ્રમોના
ધર્મ ઉત્પન્ન કરતા હવા ધર્મનું અનુષ્ઠાન કરનારા એવા જે સારા
જનો તેવના લોક (રહેવા માટે જગો) ઉત્પન્ન કરતા હવા. ॥ ૨૧ ॥

प्राजापत्यं ब्राह्मणानां कृत्स्नस्थानं क्रियावताम् ॥

स्थानमिन्द्रं क्षत्रियाणां सङ्ग्रामेष्वपलाइनाम् ॥ २२ ॥

હવે, ક્રિયાવાન એવા જે બ્રાહ્મણો એવનું પ્રાજાપત્યપત્રું
(સ્વામીપત્રું) અને તેવના સ્થાન—એને ઉત્પન્ન કર્યા, ઇન્દ્રનું સ્થાન
નિર્માણ કર્યું, સંશ્રામમાં ન લાગનારા (શૂર) એવા ક્ષત્રીયોનું સ્થાન
નિર્માણ કર્યું. ॥ ૨૨ ॥

वैश्याना महतांस्थानं स्वधर्ममनुवर्तिनाम् ॥

गान्धर्वशूद्रजातीनां परिचर्यासुवर्तिनाम् ॥ २३ ॥

પોતાના ધર્મથી વર્તનારા એન્હા-ગેહાટા વૈશ્યોનું સ્થાન નિ-
ર્માણ કર્યું. સેવાને વિષે વર્તનારા એવા ગાંધર્વ અને શૂદ્ર એવના
સ્થાન નિર્માણ કર્યા. ॥ ૨૩ ॥

अष्टाशीतिसहस्राणां ऋषीणामूर्ध्वरेतसाम् ॥

स्मृतं तेषांतुयत्स्थानं तदेव गुरुवासिनाम् ॥ २४ ॥

ઉર્ધ્વ છે રેત જેવના (મસ્તકને વિષે ચઢી ગયા છે વીર્ય
જેવના) એવા ઇકયાસી હજાર ઋષીયોના જે આશ્રમો કહેલા
છે તે નિર્માણ કર્યા. તેજ પ્રકારે કરીને, ગેહાટાઓને રહેવાની
જગો નિર્માણ કરી. ॥ ૨૪ ॥

પ્રોક્તંઋષીણાંયત્સ્થાનં સ્મૃતંતદ્દ્વનૌકસામ્ ॥

પ્રાજાપત્યંગ્રહસ્થાનાં ન્યાસિનાં વ્રહ્મસંક્ષયમ્ ॥

યોગિનામક્ષયંસ્થાનં કૃતવાન્સસ્વયંપ્રભુઃ ॥ ૨૫ ॥

ઋષીયોએ જે સ્થાનો કહ્યાં છે તેજ યાનો-વનમાં રહેના-
રાઓના જાણવા. અને ગ્રહસ્થાનું-માલકપણું એ સ્થાન. સન્યાસી-
યોને-ગ્રહનું પ્રાપ્ત થવું એ સ્થાન. તેમ યોગિયોનું-નાશ રહિત
સ્થાન, એ ભગવાન પોતે કરતા હવા. ॥ ૨૫ ॥

इतिश्री स्कंदपुराणे पातालखण्डे धर्मरण्योपाख्याने
धर्मवतांस्थानप्राप्ति वर्णनोनाम चतुर्थोऽध्यायः॥४॥

व्यासैवाच-महाकल्पेचसम्प्राप्ते चराचर क्षयंगते ॥

जलरूपीजगन्नाथो रममाणःस्वलीलया ॥ १ ॥

વેદવ્યાસજી કહે છે-જેમાં મનુષ્યોનો અને વૃક્ષ પાષાણાદિ-
કનો ક્ષય થાય છે, એવું મહાકલ્પ પ્રાપ્ત થયું અસત્તા, જલરૂપી
ભગવાન જગત્ના નાથ પોતાની જલરૂપી લીલાએ કરીને રમમાણ
થતા હવા. ॥ ૧ ॥

चिरकालेगतेसोपि धरित्र्यादिपुतत्वतः ॥

वृक्षमुत्पादयामास महच्छाखासुशोभनम् ॥ २ ॥

એ પ્રભુએ કંઈક દિવસ વિતી ગયા અસત્તા તેજ ભગવાન
પોતે, પૃથ્વી-તેજ વાયુ અને આકાશ, એ તત્વોથી, મોટી શાખા-
ઓ(ડાળા-ફાંટાઓ)એ જેની એવું એક વૃક્ષ ઉત્પન્ન કરતા હવા. ॥૨॥

विशालपत्रैरम्यैश्च स्कंदकान्डादिशौभनैः ॥

फलाद्यैः स्वजटायुक्तो न्यग्रोधोऽनृपसत्तम ॥ ३ ॥

રાજાઓમાં શ્રેષ્ઠ-હે ધર્મ ! કે વિશાલ (ઘણા બધા) છે પત્ર

જેના, રમણીય અને ખાંદાઓત. ડાળીયોથી ચોલાયમાન, ફેલાદિ-
કથી યુક્ત અને લાંબી જટાઓથી પથ્થુ યુક્ત એન્હું વડનું આઠ
ઉત્પન્ન થયું. ॥ ૩ ॥

વાલ માવં કૃતં તેન દેવેના મિત તેજસા ॥

શેતે સ વટ પત્રેવ વિશ્વ નિર્માણ મુત્સુકઃ ॥ ૪ ॥

જેવના તેજનો અંતપાર નથી, અને જગતને ઉત્પન્ન કર-
વાની ઇચ્છા છે જેવની-એવા લગવાન નાના સરખા બાલક થઇને
તે વડના પાદડા ઉપર સુતા હવા. ॥ ૪ ॥

તદા તતો મહારાજ કમલાકૃતિ નાભિપુ ॥

ચતુર્મુખોષ્ટ બાહુશ્ચ હંસારૂઢસ્સમાર્યયા ॥ ૫ ॥

હે રાજા ધર્મ ! તે સમયને વિષે લગવાનના નાભિમાંથી
એક કમલ ઉત્પન્ન થયું. તે કમલની આકૃતિને વિષે (કમલમાં
બેઠેલા) હંસ ઉપર બેઠેલા અને આઠ છે હાથ જેવના, ચાર છે
મુખ જેવના એન્હા બ્રહ્મદેવ પોતાની સ્ત્રી સહવર્તમાન ઉત્પન્ન
થતા હવા. ॥ ૫ ॥

દૃષ્ટા ઘાતાચ દેવંતં તુષ્ટાવાસૌ વિધિસ્તદા ॥

બ્રમ્હોવાચ-અનાદિ નિધનં દેવં શંખ ચક્ર ગદાધરમ્ ॥ ૬ ॥

સર્વના પિતા બ્રહ્મદેવ તે સમયને વિષે લગવાનની સ્તુતી
કરવા લાગ્યા. કે હે લગવન ! આપ અનાદિ છો ! નાશરહિત
છો ! શંખ-ચક્ર અને ગદાને ધારણ કરનારા છો ! ॥ ૬ ॥

નમસ્તે જ્ઞાન રૂપાય નમસ્તેચ મહાહ્યુતે ॥

નમસ્તે વાલ રૂપાય નમસ્તેચ શ્રિયઃપતે ॥ ૭ ॥

જ્ઞાનરૂપ હે લગવાન ! આપને નમસ્કાર કરું છું. મહા તેજ-
સ્વી એવા, અને લક્ષ્મીના પતી એવા બાલરૂપ જે આપ ! તે
આપને હું નમસ્કાર કરું છું. ॥ ૭ ॥

ત્વંચ માતાપિતા ત્વંચ ત્વમેવ શરણં મમ ॥

બ્રાતાંચ ભગિની ત્વંચ ત્વંચ મામ્ય મહદ્ભૂતમ્ ॥૮॥

માતા આપ છે. પિતા પણ આપજ છે; તમારાજ શરણુને આશ્રય છે ભાઇ તથા બેન અને મહાદ્ મહત્ ભાગ્ય એ આપજ છે. ॥૮॥

સત્ત્વં જ્યોતિસ્ત્મત્ત્વંચ સ્થૂલ સૂક્ષ્મો લઘુર્ગુરુઃ ॥

અણુ રૂપ મયસ્ત્વંહી નમામિ સતતં વિમો ॥ ૯ ॥

હે ભગવન્! આપ જોતિરૂપ છે તેમજ તમરૂપ પણ આપજ છે. સ્થૂલ-સૂક્ષ્મ, ન્હાનુ-મોટું અને ળારીકથી ળારીકરૂપ આપજ છે. હે પ્રભો! આપને નિરંતર નમસ્કાર કરીએ છીએ ॥૯॥

પ્રભવસ્સર્વ ભૂતાનાં મરણેચ મહ્યુતિઃ ॥

ત્વ મેવ પાસ્યથકાલે કાલ રૂપેણ નાશકૃત્ ॥ ૧૦ ॥

હે પ્રભો! સર્વ ભૂત પ્રાણિ માત્રને આપ ઉત્પન્ન કરનારા છે. મહા તેજસ્વી એવા જે આપ, તે આપજ જગતનું પોષણ કરો છે. સર્વ દાસ આપજ સંરક્ષણ કરો છે. અને કાલ રૂપે કરીને સર્વનો નાશ પણ આપજ કરો છે. ॥ ૧૦ ॥

સ્તૌમિનાથત્વદર્થં હિ ભક્તિ ગમ્ય સુરેશ્વર ॥

ન જાને તવ માહાત્મ્યં ભક્તિરેશામુદીર્યન્ ॥ ૧૧ ॥

હે દેવતાઓના ઇશ્વર! આપ કેવલ ભક્તીથીજ પ્રાપ્ત થાવ છે. હે નાથ! આપની પ્રાપ્તિ થવા માટેજ હું આપની સ્તુતી કરું છું. આપના મહાત્મને હું જાણતો નથી, કેવળ આપની ભક્તીજ જાણું છું. ॥ ૧૧ ॥

ઈડિતસ્તુ તદા વિષ્ણુ સ્તુત્યાવૈ કમલાપતિઃ ॥

ઉવાચ મધુરાં વાચં કૃપાલુર્વાલ લીલયા ॥ ૧૨ ॥

ત્યારે બ્રહ્મદેવે, ભગવાનની આ પ્રભાણે સ્તુતી કરી, ત્યારે

ભગવાન, બ્રહ્મ દેવ પ્રતી મધુર વાણી વડે કરીને બાળ લીલાથી
કેહેલા લાગ્યા. ॥ ૧૨ ॥

વિષ્ણુ સ્વાચ-પોતસ્ત્વં વિધિના ચાદ્ય બ્રહ્માણં કુરુ ગોકલમ્ ॥

પાતાલં મૂ દિવગ્રામ સિન્ધુ સાગર કાનનમ્ ॥૧૩॥

વિષ્ણુ ભગવાન કહે છે—જગતને અલાવનારા હે બ્રહ્મદેવ !
વિધીએ કરીને બ્રહ્માંડને ગોલાકાર કરો. અને તે ગોલાકારને વિષે
પાતાલ, પૃથ્વી, સ્વર્ગ, ગામો, સિન્ધુ, સાગર અને વનો એ
ઉત્પન્ન કરો. ॥ ૧૩ ॥

લતા વૃક્ષાશ્ચ ગિરયઃ દ્વિ પદાઃ પશવ સ્તથા ॥

મેઘ્યા ગ્રહાશ્ચ ધિરણ્યાનિ સિદ્ધા યક્ષાશ્ચ રાક્ષસાઃ ॥૧૪॥

હે બ્રહ્મદેવ ! વળી લતાઓ, વૃક્ષો, પર્વતો એ પગના
પશુઓ, પવિત્ર એ પ્રમાણુના આદિત્યાદિ ગ્રહો, અને તેવના રથાનો,
તેમજ સિદ્ધો, યક્ષો અને રાક્ષસો. ॥ ૧૪ ॥

શ્વાપદાદીનિસર્વાણી ચતુરાશીતિયોનયઃ ॥

કુરુત્વં સકલં ચાશુ બ્રહ્માણં મૂમિ ગોલકમ્ ॥ ૧૫ ॥

અને ચોરાશી ચોનીયો અને સર્વ પશુઓ, એ સઘળુંએ
બ્રહ્માંડ રૂપી ભૂમિ ગોલને વિષે તમે જલદી કરો. ॥ ૧૫ ॥

એવ મુક્ત્વા તદા દેવઃ તત્રૈવાન્તર ધીયત ॥

બ્રહ્મણા નિર્મિતં સર્વં બ્રહ્માણં ચ યથોદિતમ્ ॥ ૧૬ ॥

હવે દેવાધિદેવ ભગવાન એ પ્રમાણે બ્રહ્મદેવપ્રતી કહીને
તર્જન અંતર્ધાન થયા. બ્રહ્મદેવે પણ પ્રભુની આજ્ઞા પ્રમાણે સર્વ
બ્રહ્માંડ ઉત્પન્ન કર્યું. ॥ ૧૬ ॥

પાતાલં મૂ દિશઃ સ્વર્ગ સરિતઃ સરિતાં પતિઃ ॥

દેવાસુર મનુષ્યાશ્ચ પિશાચ્યો રગ રાક્ષસાઃ ॥ ૧૭ ॥

(તે કેવું? કે) સાને પાતાલો, પૃથ્વી, દિશાઓ, સ્વર્ગ, નદીઓ, નદીયોનો પતી સમુદ્ર, દેવતા, અસુર, મનુષ્યો, પિશાચો, સર્પો અને રાક્ષસો. ॥ ૧૭ ॥

ગ્રહ ચક્રં સનક્ષત્રં માસાર્તાદ્ર યુગાનિચ ॥

કલામુદ્ઘર્તાદિકં સર્વં વેદાદિ શ્રુતયસ્તથા ॥ ૧૮ ॥

નક્ષત્રો સહિત ગ્રહ મંડલ, મહિનાઓ, રૂતુઓ, વર્ષો, યુગો, ઘડિયો, મુહુર્તો અને શ્રુતીયો સહવર્તમાન વેદો ॥ ૧૮ ॥

પુરાણ ન્યાય મીમાંસા વ્યાપારો દર્શનાનિ પદ્ ॥

કૃતં સર્વં તદા તેન વ્રહ્માણં ચ યથો દિતમ્ ॥ ૧૯ ॥

પુરાણ, ન્યાય શાસ્ત્ર, મીમાંસા શાસ્ત્ર વ્યવહાર, * છદ્ધર્શનો અને યથોચિત પ્રહ્માંડ એ સર્વ બ્રહ્મદેવે નિર્માણ કર્યું. ॥ ૧૯ ॥

વિરંચિઃ પ્રદદૌ કર્મ કશ્યપાય મહાત્મને ॥

તતો વર્ષ શતં દિવ્યં તપ સ્તેપે સકાશ્યપઃ ॥ ૨૦ ॥

અને બ્રહ્મદેવે, મહાત્મા એવા કશ્યપઋષિને તપશ્ચર્યા કરવાની આજ્ઞા કરી પછી બ્રહ્મદેવ દેવતાઈ સો વર્ષ પર્યંત તપશ્ચર્યા કરતા હતા. ॥ ૨૦ ॥

તદેવ દર્શનાર્થં ચ યેનાસૌ નિર્મિતઃ પુરા ॥

નિરાહારોજિતાત્માઽસૌ દૃઢચિત્તૈક માનસઃ ॥ ૨૧ ॥

જેવે કશ્યપ ઋષીને ઉત્પન્ન કર્યા તેજ બ્રહ્મદેવ-ભગવાનના દર્શન માટે અન્નનો પરિત્યાગ કરી, આત્માને છતી મનથી દ્રઢ નિશ્ચય કરી તપશ્ચર્યા કરવા લાગ્યા. ॥ ૨૧ ॥

ધારણા મનસાયુક્તો વિષ્ણુદ્દેશેન પદ્મભૂઃ ॥

પદ્માગ્નિસાધનં ઘોરં એકપાદેનસત્વવાન્ ॥ ૨૨ ॥

કમલથી ઉત્પન્ન થયેલા બ્રહ્મદેવ મનથી ધારણા લગાડીને

વિધિ લગવાનના ઉદ્દેશે કરીને એક પગ ઉપર ઉભા રહીને મહા
ભયંકર એવું પંચાગ્નિ સાધન કરવા લાગ્યા, ॥ ૨૨ ॥

કૃતં તેન મહામાગ વ્રહ્મણાકુરુનન્દન ॥

પ્રત્યક્ષોઽસૌ તદાતસ્ય વ્રહ્મણસ્યાદિ પૌરુષઃ ॥૨૩॥

હે ધર્મ રાજા ! મહા ભાગ્યવાન—એવા બ્રહ્મદેવે જ્યારે આ
પ્રમાણુની તપશ્ચર્યા કરી, ત્યારે આદિ પુરુષ જે લગવાન તે બ્રહ્મ
દેવને પ્રત્યક્ષ દર્શન આપતા હતા, ॥ ૨૩ ॥

પીતામ્બરો ઘનઃશ્યામ નાગારિકૃતવાહનઃ ॥

ચતુર્ભુજો મહાતેજો શંખચક્રગદાઞ્જઘ્રત્ ॥ ૨૪ ॥

પીતામ્બર ધારણ કર્યું છે જેવે અને ગરૂડ ઉપર બેઠેલા, મેઘ
સરખું છે શામ સ્વરૂપજેવતું, ચાર ભુજા શોભે છે જેવને, અને
ચારે ભુજામાં જેવે શંખ, ચક્ર, ગદા તથા કમલ ધારણ કરેલા
છે એવા—॥ ૨૪ ॥

મગવાન ઉ૦—વરંદાસ્યામિતેસમ્યક્ યત્વયાયાચ્યતે શ્રશમ્ ॥

વ્રહ્મા ઉવાચ—યદિતુષ્ટોઽસિમેદૈવ દયાંકૃત્વા મમો પરિ ॥૨૫॥

ભગવાન બ્રહ્મદેવ પ્રતી કહે છે—હે બ્રહ્મદેવ ! જે વરદાન
તમે માગો છો તે વરદાન હું નમને આપુ છું ! એ પ્રમાણુની
જ્યારે લગવાનની આજ્ઞા મળી ત્યારે બ્રહ્મદેવ કહે છે—હે લગવાન
જે મહારા ઉપર આપ પ્રસન્ન છો, તો મહારા ઉપર દયા કરીને
આપ એટલુંજ મને આપો કે— ॥ ૨૫ ॥

લુબ્ધં માંચકૃપાનાથ તામિસ્તંસ્ય કદાચન ॥

ઈદં કુરુકૃપાસિન્ધો યદિતુષ્ટોસિમેપ્રભો ॥ ૨૬ ॥

હે નાથ ! “આપના વરદાનથી હું લોભને પ્રાપ્ત ન થાવું”
હે પ્રભો ! જે આપ મહારા ઉપર પ્રસન્ન છો તો તો એટલુંજ
મને આપો, ॥ ૨૬ ॥

एवमस्त्वितियोब्रूयात् हरिस्तूष्णीमुवाचह ॥

ब्रह्मा उवाच-नमस्तेविष्णवेशंभो नमस्तेगरुडध्वज ॥ २७ ॥

એ પ્રમાણે બ્રહ્મદેવે જ્યારે પ્રાર્થના કરી, ત્યારે પ્રભુ કહે છે-હે બ્રહ્મદેવ ! “ જે પ્રમાણે તમારી ઈચ્છા છે, તેજ પ્રમાણે થશે. ” એમ કહીને દુઃખને હરણ કરનારા પ્રભુ છાના થયા. ત્યારે પુનઃ બ્રહ્મદેવ હાથ જોડીને, ભગવાનની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા, જગતનું પાલન કરનારા અને જગતનો સંહાર કરનારા હે ગરુડ-ધ્વજ ભગવાન ! હું આપને નમસ્કાર કરું છું ॥ ૨૭ ॥

नमस्तेकमलाकान्त नमस्तेब्रह्मरूपिणे ॥

नमस्तेमत्सरूपाय नमस्तेकूर्मरूपिणे ॥ २८ ॥

હે લક્ષ્મીના પતી ! હે બ્રહ્મરૂપ ! હું આપને નમસ્કાર કરું છું. તેમજ મત્સરૂપ અને કૂર્મરૂપ ધારણ કરનારા જે આપ, તે આપને હું નમસ્કાર કરું છું ॥ ૨૮ ॥

शूकरायनमस्तुभ्यं नारसिंहायते नमः ॥

वामनायनमस्तुभ्यं जामदग्न्यायते नमः ॥ २९ ॥

હે શૂકર ભગવાન ! હે નૃસિંહ ભગવાન ! હે વામન ભગવાન ! હે જમથગ્નીના પુત્ર પરશુરામ ભગવાન ! હું આપને નમસ્કાર કરું છું. ॥ ૨૯ ॥

नमोदाशरथेदेव नमस्तेयदुनन्दन ॥

नमस्तेबुद्धरूपाय सदायोगस्तायवै ॥

कल्किनेचनमस्तुभ्यं सदातुष्टान्तकारिणे ॥ ३० ॥

હે દશરથના પુત્ર રામચંદ્રજી ! હે યદુનન્દન કૃષ્ણ ! હું આપને નમસ્કાર કરું છું. તેમજ સદા સર્વ કાલયોગાભ્યાસને વિષે તત્પર, ગૌરુરૂપ જે આપ, અને સદા દુષ્ટને દંડ દેનારા કલંકી ભગવાન ! આપને હું નમસ્કાર કરું છું ॥ ૩૦ ॥

નમો ધર્મ નિધાનાય સત્ય રૂપાયવૈ નમઃ ॥

નમસ્તે યજ્ઞ રૂપાય કર્મ રૂપ નમોસ્તુતે ॥ ૩૧ ॥

ધર્મના સ્થાનરૂપ અને સત્યરૂપ, યજ્ઞરૂપ અને કર્મરૂપ આપને હું નમસ્કાર કરું છું. ॥ ૩૧ ॥

નમસ્તે તત્ત્વ રૂપાય ગુણ રૂપ નમોસ્તુતે ॥

ગુણાતીત નમસ્તુભ્યં સ્થૂલ સૂક્ષ્મપતે નમઃ ॥ ૩૨ ॥

હે ભગવાન્ તત્ત્વરૂપ અને ગુણરૂપ, ગુણથી વેગળા, સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મના પતી ! આપને હું નમસ્કાર કરું છું ॥ ૩૨ ॥

અરૂપાય સરૂપાય નમસ્તે પરમાત્મને ॥

સ્વેદજોદ્ધિજ્જરાદીની સર્વેપાંપ્રાણિનાંપ્રતી ॥ ૩૩ ॥

અરૂપ અને સરૂપ, (રૂપસહિત-રૂપવાન્) એવા પરમાત્માને નમસ્કાર કરું છું કે જેવ, પસીનાથી ઉત્પન્ન થનારા, બીજા બ્રાહ્મણી ઉત્પન્ન થનારા-જાર (ઓર)થી ઉત્પન્ન થનારા એવા સર્વ પ્રાણિયો પ્રતી રહેનારા જે આપ, તે આપને હું નમસ્કાર કરું છું ॥ ૩૩ ॥

દૃષ્ટ ચિત્તેન બ્રહ્માદૈ સ્તુતો સૌ મધુસૂદનઃ ।

તત્રાગમદ્રૂપધ્વજો માતરોથસમાલિની ॥ ૩૪ ॥

હૃદય ચિત્તે કરીને બ્રહ્માદિક દેવતાઓએ જ્યારે આ પ્રમાણની ભગવાનની સ્તુતી કરી ત્યારે એટલામાં ત્યાં મહાદેવજી પણ પ્રકટ થતા હતા, અને શકતીયો સહવર્તમાન્ માતરોપણ ઉત્પન્ન થઈ. ॥૩૪॥

સુરાસર્વે સમાયાતાઃ અન્યેચાપિ મહર્પયઃ ॥

સમવાયઃ તતો દૃશ્વા નમસ્કૃત્ય જનાર્દનમ્ ॥ ૩૫ ॥

અને સંપૂર્ણ દેવતાઓ તેમ સંપૂર્ણ ઋષીયો પણ ત્યાં આગ્યા, તે જનાર્દન ભગવાનને નમસ્કાર કરીને, આ સમાજને એતા હતા. ॥ ૩૫ ॥

ઝવાચેદં તતો વ્રહ્મા સુરૈઃ સર્વૈસ્સમન્વિતઃ ॥

સમાહારો સુરાણાંચ મહત્સ્થાનંચ દૃશ્યતે ॥ ૩૬ ॥

ત્યારે દેવતાઓ સહુવર્તમાન બ્રહ્મદેવ કેહેવા લાગ્યા કે આ સ્થાન ઘણું સાફ દેખાય છે તેમજ દેવતાઓનો સમાજ પણ ઘણો સારો દેખાય છે. ॥ ૩૬ ॥

પ્રણમ્ય શિરસા વ્રહ્મા ઈશાનાદિ સુરૈર્નપ ॥

વ્રહ્મા વિષ્ણુશ્ચ રુદ્રશ્ચ ધર્મ સ્થાને સુરૈસ્સહ ॥

સ્થાપયમાસ વિપ્રાન્વૈ પવિત્રાન્વ્રહ્મવર્ચસાન્ ॥ ૩૭ ॥

હે રાજા ! નમ્ર મસ્તકથી બ્રહ્મદેવે તથા મહાદેવજીએ દેવતાઓ સહુવર્તમાન આ પ્રમાણે જ્યારે ભગવાનની સ્તુતી કરી, ત્યારે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવજી-સંપૂર્ણ દેવતાઓ સહુવર્તમાન, તે ધર્મસ્થાન (મોંઢરા) ને વિષે આવીને “પવિત્ર અને બ્રહ્મ તેજથી તેજસ્વી એવા બ્રાહ્મણો ઉત્પન્ન કરીને સ્થાપન કર્યા.” ॥ ૩૭ ॥

મિલિત્વાયૈ ત્રિભિર્દેવૈઃ સ્થાપિતાઃ મુખ સમ્ભવાઃ ॥

અષ્ટાદશ સહસ્રાણી ત્રૈવિદ્યાસ્તેતતઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૩૮ ॥

જે બ્રાહ્મણો, બ્રહ્મ, વિષ્ણુ અને મહેશ્વર એ ત્રણે દેવતાઓએ મળીને પોતાના મુખથી થએલા સ્થાપન કર્યા ! તેથીજ તે બ્રાહ્મણો, અષ્ટાદશ હજાર ત્રૈવિદ્ય (ત્રિવેદી) કેહેવાયા ॥ ૩૮ ॥

તત્રપદ્મસહસ્રાણી સાત્ત્વિકાવિષ્ણુ નિર્મિતાઃ ॥

તાવન્ત્યેવસહસ્રાણી રાજસાત્ત્વિકાકૃતાઃ ॥ ૩૯ ॥

* આ ઉત્પત્તીનો બનાવ મોંઢરામાં બન્યો તેથી “ મોઢ ” કેહેવાયા અને બ્રહ્માદિક ત્રીણ દેવતાઓના પરસ્પર વિવિધમાન તેજનાથીજ ઉત્પન્ન થયા કરીને “ ત્રૈવિદ્ય ” કેહેવાયા આ ઉપરથી સ્પષ્ટ બોધ થાય છે કે “ મોઢ ત્રૈવિદ્ય બ્રાહ્મણ ” એજ સંજ્ઞા (નામ) ખરી છે. અને પ્રસ્તુત જે “ ત્રિવેદી ” સંજ્ઞા પ્રચલિત છે તે “ ત્રૈવિદ્ય ” શબ્દનો અપભ્રંશ છે કિંચિદુના ખોટો છે

તેમાં છ હજાર ગ્રાહણો વિષ્ણુએ નિર્માણ (ઉત્પન્ન) કર્યો તે સાત્વિક (સત્વગુણી) થયા. તેટલાજ છહજાર બ્રહ્મદેવના કરેલા રાજસ (રજોગુણી) થયા (કહેવાયા) ॥ ૩૯ ॥

પદૈવચ સહસ્રાણી તામસા રુદ્રસમ્ભવાઃ ॥

ત્રિવિધાઃકથિતા રાજન્ ઉત્તમા મધ્યમાધમાઃ ॥૪૦॥

અને છહજાર રૂદ્રથી ઉત્પન્ન થએલા તમોગુણી થયા (કહેવાયા). હે રાજા ! તે અરાધ હજાર ગ્રાહણો-ઉત્તમ-મધ્યમ અને અધમ એહ્રા ત્રણ પ્રકારના કહેવાયા ॥ ૪૦ ॥

ક્ષણધ્યાત્વા મહાભાગ દેવદેવોજનાર્દનઃ ॥

ઉવાચ મધુરાંવાચં સ્થાપિતાંશ્ચ દ્વિજાન્પ્રતી ॥૪૧॥

પછી દેવના દેવ જનાર્દન ભગવાન્ ક્ષણ માત્ર ધ્યાન કરીને, સ્થાપન કરેલા ગ્રાહણોપ્રતી મધુર વાણીથી કહેવા લાગ્યા ॥૪૧॥
વિષ્ણુ રૂ-શ્રુણુધ્વંવો દ્વિજાઃયૂયં આશ્રમેઽસ્મિન્મહાવલે ॥

યદ્વ્યંચાયસંદેવાન્ સમમ્યર્ચ પિતૃંસ્તથા ॥૪૨॥

વિષ્ણુ ભગવાન કહે છે-હે ગ્રાહણો તમે સાલજો ! મહા ભલવાન્ (રત્નાન સધ્યા કરેલુ રૂણ તરત પ્રાપ્ત થાય છે જેને વિધે) એહ્રા આ આશ્રમને વિધે તમે યજ્ઞ કરો ! દેવતાઓનું પૂજન કરો ! પિતરોનું તર્પણ કરો ! ॥ ૪૨ ॥

સ્થાપિતાયે દ્વિજામુખ્યાઃ પૂર્વજાગોત્રસંજ્ઞકાઃ ॥

સ્થાપયિત્વાદ્વિજાન્સ્મ્યાન્ કાજેશસુરમાતૃભિઃ ॥૪૩॥

અને સ્થાપન કરેલા અરાધ હજાર ગ્રાહણોને વિધે પેહલા એક એક એહ્રા તેજ ગોત્ર સંજ્ઞક થાવ. એ પ્રમાણે વિષ્ણુ ભગવાને ગ્રાહણોને આજ્ઞા આપી. અને પછી બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ્વર એ ત્રીને દેવતાઓએ ગોત્રદેવીયો સહવર્તમાન્ ॥ ૪૩ ॥

દશાષ્ટકાધિકાતેવૈ ગોત્રપ્રવર નિર્મિતાઃ ॥

અષ્ટાદશ સહસ્રાણિ વ્રાહ્મણા સ્થાપિતાપુરે ॥ ૪૪ ॥

અરાઢ હજાર ગ્રાહણોમાંજ કેટલાક ગોત્રરૂપ અને પ્રવરરૂપ નિર્માણ કર્યા. ધર્માદ્યને વિષે સ્થાપન કરેલા અરાઢ હજાર મોઢ ત્રેવિધ ગ્રાહણો-॥ ૪૪ ॥

ક્ષાન્તાદાન્તાશ્ચતે વિપ્રા તપ સ્વાધ્યાય સંયુતાઃ ॥

પદ્કર્મ નિસ્તાસ્તેવૈ યજ્ઞકર્મ વિશારદાઃ ॥ ૪૫ ॥

દયાવાન, શાન્ત, ઇદ્રિયોને છતનારા, તપશ્ચર્યા કરનારા, પોતાના વેદનું અધ્યયન કરનારા અને યજ્ઞકર્મને વિષે તત્પર, યજ્ઞ-કર્મમાં ચતુર, ॥ ૪૫ ॥

શ્રુતાધ્યયનસમ્પન્નાઃ ધર્મજ્ઞાઃ સત્યવાદિનઃ ॥

તત્ત્વજ્ઞાને સદાગ્યાસ્યુઃ વ્રહ્મયજ્ઞપરાયણાઃ ॥ ૪૬ ॥

અધ્યયનથી સંપન્ન, ધર્મને જાણનારા, અને સત્ય બોલણુ કરનારા, તત્ત્વજ્ઞાનને વિષે અગ્રગણ્ય, બ્રહ્મયજ્ઞપરાયણ ॥ ૪૬ ॥

આત્મવત્ સર્વભૂતેષુ દ્રષ્ટારો દિજસત્તમાઃ ॥

સુધિષ્ઠિરૌ-દેવદેવસુરશ્રેષ્ઠ ત્રિકાલજ્ઞસુરેશ્વર ॥૪૭॥

અને સર્વ જૂત પ્રાણિમાત્રને વિષે આત્મતુલ્ય જોનારા અને ગ્રાહણોમા શ્રેષ્ઠ. ધર્મજ્ઞાન, વેદવ્યાસજ્ઞને કેહે છે-હે દેવતાઓમાં શ્રેષ્ઠ ! હે દેવતા દેવ ! હે ત્રિકાલજ્ઞ ! હે દેવતાઓના સ્વામી ! ॥૪૭॥

ધર્મારણ્યસ્યચદ્વૈયં વિપ્રાણાં ગોત્રસમ્ભવમ્ ॥

પ્રવરાશ્ચસુરેશાન ભૃત્યશ્ચોસત્તિયામવત્ ॥ ૪૮ ॥

ધર્મારણ્યમાં ઉત્પન્ન થએલા ગ્રાહણોના પછી ગોત્ર કેમ થયા ? તે કહો. અને પ્રવરો કેમ થયા તેમજ તેવના સેવકોની ઉત્પત્તિ કેમ થઈ ? તે પણ કહો. ॥ ૪૮ ॥

તેષાંચૈવકુલાચારઃ ગણાધિપરવિસ્તથા ॥

અર્હણંસ્થાપનંચૈવ આચારાન્વદશ્રુણ્વતઃ ॥૪૯॥

તેવનો કુલાચાર, ગણપતી તો સૂર્ય એ ક્રિયા થયા ? તેવનું પૂજન અને સ્થાપન એ બધુએ, સાંભળનારો જે હું, તે મહારે આગળ આપ કહેા. ॥ ૪૯ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणे पातालखण्डे धर्मारण्यो

पाख्यानं पञ्चमोऽध्यायः ॥ ૫ ॥

व्यासौवाच—श्रुणुपार्थ प्रवक्षामि गोत्राणि विविधानिच ॥

गोत्रदेवव्यस्तथातेषां प्रवराःनृपसत्तम ॥૧॥

વેદવ્યાસજી કહે છે—હે ધર્મરાજ ! હવે તમારે આગળ ન્હાના પ્રકારના ગોત્રો અને ગોત્રદેવીયો તેમજ તેમના પ્રવરો કહું છું તે સાંભળો. ॥ ૧ ॥

भूप गार्ग्यनसंगोत्रं प्रथमं परिकीर्तितम् ॥

प्रवरास्तत्र पञ्चैव श्रुणुतानिच तत्त्वतઃ ॥ ૨ ॥

હે રાજા ! વેદહું ગાર્ગ્યાનસૂ ગોત્ર કહેલું છે. તેના પાંચ પ્રવરો તે હું તમને કહું છું તે સાંભળો. ॥ ૨ ॥

भार्गवश्च्यवनश्चैव आभुवानौर्वणवहि ॥

पञ्चमोजामदग्निश्च मुख्यैते मुनयःस्मृताः ॥ ૩ ॥

ભાર્ગવ, ચ્યવન, આભુવાન, ઔર્વ અને વૃષભદ્રા એ પાંચ પ્રવરો કહ્યા છે. ॥ ૩ ॥

गोत्रदेव्यत्रशान्ताख्या सर्वशान्तिकरीसदा ॥

तिष्ठतेच सदास्थाने सर्व विघ्नविनाशिनी ॥ ૪ ॥

તેવની શાન્તા નામની ગોત્રદેવી સર્વ શાંતી કરનારી અને સર્વ વિઘ્નો નાશ કરનારી આ ધર્મારણ્યમાં સદાય રહે છે ॥૪॥

અસ્મિન્ગોત્રેચયે વિપ્રા વેદ વેદાઙ્ગ પારગાઃ ॥

સામવેદ પરાનિત્યં ઉદ્ધાતારો મલ્લેશુમે ॥ ૫ ॥

આ ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલા પ્રાહ્લણે, વેદ અને વેદના અંગોના પારને જાણનારા સામવેદમાં કુશલ અને યજ્ઞને વિશે નિત્ય સામવેદનું ગાયન કરનારા. ॥ ૫ ॥

ઉદ્ધીથ કુશલાઃ સર્વે દાન ધર્મ સ્તાઃ સદા ॥

ઋગ્યજુઃ સામકુશલાઃ યજ્ઞરોધર્મ તત્પરાઃ ॥ ૬ ॥

સઘળા એ સામવેદનું ગાયન કરવામાં કુશલ, દાનધર્મમાં તત્પર, ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, અને સામવેદમાં કુશલ, યજ્ઞ કરનારા અને ધર્મમાં તત્પર ॥ ૬ ॥

ગાઙ્ગાનસંદ્ધિતીયન્તુ તત્રાસન્પ્રવરાસ્ત્રયઃ ॥

વિશ્વામિત્રોથવિલ્વશ્ચ કાત્યાયન તથૈવચ ॥ ૭ ॥

ખીન્દુ ગાંગાનન્ નામનું ગોત્ર તેના ત્રણ પ્રવરો, વિશ્વામિત્ર, વિલ્વ અને કાત્યાયન ॥ ૭ ॥

ગોત્ર દેવિસુ વિશ્વાતા સુલ્લદા કામદા સદા ॥

તત્રયે બ્રાહ્મણાઃ સર્વે પટ્કર્મનિરતાઃ સદા ॥ ૮ ॥

અને મનોર્થને પૂર્ણ કરનારી સુખદા નામની ગોત્રદેવી જાણવી. આ ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલા પ્રાહ્લણે સદાએ પટકર્મમાં તત્પર જાણવા. ॥ ૮ ॥

નિપુણા વેદ વિદ્યાસુ ધર્મ શાસ્ત્ર વિદોનઘાઃ ॥

કર્મ કાણ્ડ સ્તા નિત્યં વલિનો કલ્લહ પ્રિયાઃ ॥ ૯ ॥

વેદ વિદ્યામાં નિપુણ, ધર્મશાસ્ત્ર જાણનારા, નિશ્પાપી, કર્મકાંડમાં તત્પર, મહા જલવાન અને કલહપ્રીય, ॥ ૯ ॥

સત્ય શૌચ સ્તા સર્વે ગુરુ સેવા પરાયણાઃ ॥

દ્વિજ ભક્તિ સમાયુક્તા જ્ઞાનિનો મોહ વર્જિતાઃ ॥૧૦॥

સત્યતા અને પવિત્રતાને વિષે તત્પર, ળધાએગુરૂની સેવામાં
પરાયણ, આદ્યોની ભક્તીયુક્ત, જ્ઞાનવાન અને મોહવર્જિત ॥૧૦॥

કૃષ્ણાત્રેયં તૃતીયંતુ પ્રવૈરે સ્તાવતૈર્યુતં ॥

તેષાંનામાનિતેવચ્ચિ પ્રવરાણાંનરાધિપ ॥ ૧૧ ॥

ત્રીજું કૃષ્ણાત્રેય નામનું ગોત્ર, તેના ત્રણ પ્રવરો જેના
નામે હું તમને કહું છું, તે હે રાજા ! તમે સાંભળો. ॥૧૧॥

આત્રેયશ્ચૌર્વવાંશ્ચૈવ શાવાશ્વસ્તુ તૃતીયકઃ ॥

ગોત્રદેવી તથા મટ્ટા યોગિનીતિ સુખપ્રદા ॥ ૧૨ ॥

આત્રેય, ઔર્વવાન અને શાવાશ્વ એ ત્રણ પ્રવરો, અને
સુખને આપનારી ભદ્રારિકા નામની ગોત્રદેવી જાણવી. ॥૧૨॥

અસ્મિન્ગોત્રોદ્ભવાવિપ્રા કુટિલા દ્વેપકારકાઃ ॥

કલહોત્પાદનેદક્ષા વેદપાઠપરાયણાઃ ॥ ૧૩ ॥

આ ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થએલા આદ્યો કુટિલ સ્વભાવના,
દ્વેષ કરનારા, કલેશ ઉત્પન્ન કરવામાં મહા ચતુર અને વેદ ભણ
વામાં પરાયણ ॥ ૧૩ ॥

ધનિનોદાનશીલાશ્ચ યજ્ઞવિદ્યાવિદઃશુભાઃ ॥

મોગિનોધર્મશીલાશ્ચ રાગિણો ધમભાષકાઃ ॥૧૪॥

અને ધનવાન, દાનશૂર; યજ્ઞ વિધાને જાણનારા, પવિત્ર,
ઉપસોગ લેનારા, ધર્મશીલ, ક્રોધી અને ધર્મનો ઉપદેશ કરનારા ॥૧૪॥

માંડવ્યં વિપુલંગોત્રં પ્રવરાસ્તત્રપશ્ચ ॥

ભાર્ગવશ્ચયવનઃ શાંતશ્ચાપ્તુવાન્પૂર્વ સુવ્રત ॥ ૧૫ ॥

ચોથું માંડવ્ય નામનું ગોત્ર તેના પાંચ પ્રવરો ભાર્ગવ,
ચયન, શાંત, આપ્તુવાન- ॥ ૧૫ ॥

જમદગ્નિસ્તુ વિખ્યાતો પશ્ચૈતે મુખ્યવાહવાઃ ॥

દેવી મટ્ટારિકા પ્રોક્તા ગોત્રદેવી યશસ્વિની ॥૧૬॥

અને જમદગ્ની, એવની, યશને આપનારી ભટ્ટારિકા ગોત્ર-
દેવી બાણવી ॥ ૧૬ ॥

અસ્મિન્ગોત્રેચયેવિપ્રા સુવેશાધર્મવુદ્ધયઃ ॥

અહઙ્કારતાઃ શૂરા વેદ પાઠિન્વિહુશ્રુતાઃ ॥ ૧૭ ॥

આ ગોત્રના બ્રાહ્મણો સારા વેશ ધારણ કરનારા ધર્મબુદ્ધી,
અહંકારી, શૂર, વેદપાઠી અને બહુ શ્રુત. ॥ ૧૭ ॥

સન્ધ્યાસ્નાનસ્તાદેવ પૂજનાસક્ત માનસઃ ॥

રોપ લોભયુતાસર્વે યજને યાજને સ્તઃ ॥ ૧૮ ॥

સ્નાન સંધ્યા કરનાર, દેવતાના પૂજનનેવિષે આસક્ત મનવાળા,
કોપી અને લોભયુક્ત, બધાએ યજ કરવામાં અને કરાવવામાં
તત્પર ॥ ૧૮ ॥

વૈશંપાયનગોત્રેયે બ્રાહ્મણાધર્મવિત્તમાઃ ॥

પ્રવરાસ્તુત્રયસ્તેષાં નામાનિશ્રુણુતત્વતઃ ॥ ૧૯ ॥

પાંચમું વૈશંપાયન નામનું ગોત્ર તે ગોત્રના બ્રાહ્મણોના
ત્રણ પ્રવરો બાણવા તેવના નામે કહુ છુ તે સાંભળો. ॥ ૧૯ ॥

આઙ્ગિરસો અઙ્ગિરાચ યૌવનાશ્ચ સ્તૃતીયકઃ ॥

ગોત્રદેવીતુવિખ્યાતાલિંબજાલ્યામનોહરા ॥ ૨૦ ॥

અંગિરા, અંગિરસ અને યૌવનાશ્ચ એ ત્રણ પ્રવરો, અને
મનને હરણ કરનારી લિંબજા નામની ગોત્રદેવી બાણવી. ॥૨૦॥

ગોત્રેઽસ્મિન્બ્રાહ્મણાસ્તીક્ષ્ણાપરછિદ્રાભિમાપિણઃ ॥

વેદાધ્યયનકર્તારઃ સત્યવૃતધરાઃસદા ॥ ૨૧ ॥

આ ગોત્રના બ્રાહ્મણો વીક્ષણ બુદ્ધીના, પારકાના છિદ્રને ખો-

લનારા, વેદનું અધ્યયન કરનારા અને સદાએ સત્યવ્રત ધારણ કરનારા. ॥ ૨૧ ॥

કુટિલાધનિનોલુબ્ધા પण्डिताद्वेपिणस्तथा ॥

शास्त्रदर्शनवेदज्ञा याज्ञिकावेदपाठकाः ॥ २२ ॥

કુટિલ, દ્રવ્યવાન, લોભિયા, પંડિત, દેશી, શાસ્ત્રને જોનારા, વેદને જાણનારા, યજ્ઞ કરાવનારા અને વેદપાઠી ॥ ૨૨ ॥

वत्सगोत्रंतुवैपष्ठं पञ्च प्रवरभूषितम् ॥

तेषां नामानिराजेन्द्र निबोधवचनान्मम ॥ २३ ॥

છત્તુ વત્સ નામનું ગોત્ર તેના શ્રોતાયમાન પાંચ પ્રવરો, હે રાજેન્દ્ર ! તેવના નામો હું તમારે આગળ કહું છું-તે ગુહારથી તમે સાંભળો ॥ ૨૩ ॥

भार्गवश्च्यवनश्चाश्रुवांश्चवत्सपुरोधसौ ॥

गोत्रदेव्यत्रविख्याता ज्ञानजाख्याचतुर्भुजा ॥ २४ ॥

ભાર્ગવ, ચ્યવન, આશ્રુવાન, વત્સ અને પુરોધસ એ પાંચ પ્રવરો અને ચાર હાથવાળી વિખ્યાત એવી જ્ઞાનજા નામની ગોત્ર દેવી જાણવી. ॥ ૨૪ ॥

शान्तादान्तासुशीलाश्चब्राह्मणावेदपारगाः ॥

दक्षवैयज्ञविद्यासुब्रह्मभोज्यरताः सदा ॥ २५ ॥

આ ગોત્રના બ્રાહ્મણો શાન્ત, ઇન્દ્રિયોદ્ધમ કરનારા, સારા સ્વભાવના, વેદને જાણનારા, યજ્ઞવિદ્યામાં ચતુર અને સદા બ્રહ્મ-ભોજન કરનારા. ॥ ૨૫ ॥

सप्तमंकश्यपं नाम प्रवरत्रय भूषितम् ॥

शृणुनामानिराजेन्द्र काश्यपावत्सनै ध्रुवौ ॥ २६ ॥

સાતમું કશ્યપ નામનું ગોત્ર તેના ત્રણ પ્રવરો, હે રાજેન્દ્ર ! તેવના નામ સાંભળો. કાશ્યપ, આવત્સાન અને નૈધૃવ. ॥ ૨૬ ॥

ગોત્રદેવી સુવિખ્યાતા ગત્રાન્ડેતિ મનોહરા ॥

ચતુર્ભુજાવરારોહા શુભદા સિંહવાહિની ॥ ૨૭ ॥

આર હાતવાળી સિંહ ઉપર બેઠેલી, શુભને આપનારી
ગત્રાન્ડા (ગોત્રડા) નામની ગોત્રદેવી ॥ ૨૭ ॥

બ્રાહ્મણાઽસ્મિન્વરેગોત્રે વેદવેદાઙ્ગપાર્ગાઃ ॥

જપધ્યાનરતાઃ સર્વે સાંસ્યયોગ વિદઃ સદા ॥૨૮॥

આ ગોત્રના બ્રાહ્મણો વેદ અને વેદાંગને બાણનારા તપ,
ધ્યાન કરનારા અને સામ્ય યોગને બાણનારા. ॥ ૨૭ ॥

ગુરુભક્તિરતાદક્ષા પ્રિયવાક્ય્યામહાવલાઃ ॥

તાપસાતામસાઃ ક્રૂરાઃ શૂરાશ્ચકલહપ્રિયાઃ ॥૨૯॥

શુદ્ધહૃદિત તપર, ચતુર, પ્રિય વાક્યો બોલનારા, મહા-
બલવાન, તપશ્ચર્યા કરનારા, તમોશુભવાળા, કઠોર, શૂર અને કલહ
સતોષી ॥ ૨૯ ॥

ભોજનામક્તચિતાશ્ચસર્વે યજ્ઞપરાયણાઃ ॥

ચિતિ મણ્ડપવેદીજ્ઞા વાસ્તુશાસ્ત્રવિચક્ષણાઃ ॥૩૦॥

ભોજનપ્રિય, યજ્ઞપરાયણ, ચિતા, મંડપ અને વેદી અને
બાણનારા, વાસ્તુશાસ્ત્રમાં કુશલ ॥ ૩૦ ॥

અષ્ટમં ધારણસ્ગોત્રં પ્રવરસ્તૃયભૂપિતમ્ ॥

અગસ્તિર્દાતૃવ્યશ્ચૈવ ઇધ્મવાહ સ્તૃતીયકઃ ॥ ૩૧ ॥

આઠમું ધારણુસ નામનું ગોત્ર તેના ત્રણ પ્રવરો, અગતી,
દાતૃવ્ય, અને ઇધ્મવાહ. ॥ ૩૧ ॥

ગોત્રદેવીસ્મૃતાતેષાં છત્રજેતીચ વિશ્રુતા ॥

બ્રાહ્મણાવેદધર્મજ્ઞા ગોત્રેસ્મિન્વિપુલેનૃપ ॥ ૩૨ ॥

તેવની છત્રજા નામની વિખ્યાત ગોત્રદેવી બાણવી. હે રાજા !

આ વિપુલ (ગ્દોહુ) ગોત્રમાં પ્રાદક્ષણે વેદધર્મને જાણનારા જાણના. ॥ ૩૨ ॥

લક્ષ્મીવન્તોયદક્ષાશ્ચ તપોયજ્ઞરતાસ્સદા ॥

દૈવજ્ઞા દાનશીલ્યશ્ચ ક્રોધાસૂયાસમાન્વિતાઃ ॥ ૩૩ ॥

ધર્મને જાણનારા, લક્ષ્મીવાન, ચતુર, તપ અને યજ્ઞમાં સદા તત્પર, જોતિષશાસ્ત્રને જાણનારા, ક્રોધી અને ઇર્ષ્યાયુક્ત ॥ ૩૩ ॥

લૌગાક્ષ્યં નવમં ગોત્રં ત્રિભિસ્તુ પ્રવૈર્યુતમ્ ॥

તેપાંત્વં શ્રુણુનામાનિ વદતો મમ ભારત ॥ ૩૪ ॥

નવમું લૌગાક્ષી નામનું ગોત્ર તેના ત્રણ પ્રવરો. હે ધર્મ રાજા ! હું તમને કહું છું તે, તમે ગૃહારથી સાંભળો ॥ ૩૪ ॥

કાશ્યપશ્ચૈવવત્સાર શાસ્તંવસ્તથોત્તમઃ ॥

યા મદ્દા યોગિની દેવી તેપાં સા ગોત્રદેવતા ॥ ૩૫ ॥

કાશ્યપ, વત્સાર, શાસ્તંબ એ ત્રણ પ્રવરો, અને ભદ્રાચોગિની ગોત્ર દેવી ॥ ૩૫ ॥

કુટિલા ક્રોધિનોં વિપ્રાઃ ગોત્રઽસ્મિન્ ધર્મ તત્પરાઃ ॥

પટ્કર્મ નિસ્તાસ્સર્વે શ્રૌતસ્માર્ત વિશારદાઃ ॥ ૩૬ ॥

આ ગોત્રના પ્રાદક્ષણે કુટિલ (દેશબુદ્ધિવાળા) ક્રોધી, ધર્મમાં તત્પર + પટ્કર્મમાં તત્પર અને સઘળાએ શ્રૌત-સ્માર્તને વીશેચતુર ॥ ૩૬ ॥

માનિનોથ સદાચારાઃ સુવેપા લોક પૂજિતાઃ ॥

સત્ય શૌચ સમાયુક્તા બ્રહ્મ ભોજ્યકરા સ્સદા ॥ ૩૭ ॥

માનવાળા, સારા આચારવાળા, સારા વેષવાળા, લોકોને વિશે પૂજ્ય, ખરાપણું અને પવિત્રતાથી યુક્ત અને સદાએ પ્રાદક્ષણ લોગના કરનારા. ॥ ૩૭ ॥

કૌશિકેતી સુવિખ્યાતં દશમં ગોત્રમુત્તમમ્ ॥

ત્રયસ્તુ પ્રવરાસ્તત્ર નામાનિચ વદામ્યહમ્ ॥ ૩૮ ॥

દશમું કૌશિક નામનું વિખ્યાત અને ઉત્તમ ગોત્ર, તેના ત્રણ પ્રવરો, તેમના નામો કહું છું તે સાંજો. ॥ ૩૮ ॥

વિશ્વામિત્રો દેવરાજો તૃતીયોદાલકસ્મૃતઃ ॥

યક્ષિણી ગોત્ર દેવી ચ દ્વિજરક્ષા કરી સદા ॥ ૩૯ ॥

વિશ્વામિત્ર, દેવરાજ અને ઉદ્દાલક એ ત્રણ પ્રવરો અને ત્રણે પ્રાક્ષણોનું રક્ષણ કરનારી યક્ષિણી નામની ગોત્રદેવી બાણવી. ॥ ૩૯ ॥

ગોત્રેઽસ્મિન્મુખજાયેવૈ સર્વવિદ્યા વિચક્ષણાઃ ॥

સેષ્યાઽભિમાનિનો લુબ્ધા દ્વેષિણઃ સર્વજન્તુષુ ॥૪૦॥

આ ગોત્રમાં, ત્રણે દેવના મુખથી ઉત્પત્ત થએલા પ્રાક્ષણો મને વિદ્યાકુશલ, ઈર્ષ્યાવાળા અભિમાની લોભિયા અને સર્વનો દ્વેષ કરનારા ॥ ૪૦ ॥

ઉપમન્યુરિતિખ્યાતં ગોત્રંચૈકાદશં નૃપ ॥

પ્રવરૈસ્ત્રિભિરત્યુગ્રૈઃ સંયુતં સર્વ વિશ્રુતં ॥ ૪૧ ॥

હે રાજા ! ઇન્ધિયારમું ઉપમન્યુ નામનું ગોત્ર-તે અતીઉચ્ચ અને સર્વ વિશ્રુત (વિખ્યાત) ત્રણ પ્રવરોએ કરીને યુક્ત છે. ॥૪૧॥

વશિષ્ઠ પ્રમદશ્ચૈવ ભરદ્વાજ સ્તૃતીયકઃ ॥

ગત્રાણ્ડેતિ સમાખ્યાતા ગોત્રદેવી સુખપ્રદા ॥૪૨॥

વશિષ્ઠ, પ્રમદ અને ભરદ્વાજ એ ત્રણ પ્રવરો અને સુખને આપનારી ગત્રાંડા (ગોત્રરક્ષા) નામની ગોત્રદેવી ॥ ૪૨ ॥

વિપ્રાઽસ્મિન્પ્રવરે ગોત્રે ધર્મનિષ્ઠા જિતવ્રતાઃ ॥

ધાર્મિકા વેદવાદી ચ યજ્ઞવિદ્યા વિશારદાઃ ॥૪૩॥

આ શ્રેષ્ઠ ગોત્રના ગ્રાહણેા ધર્મનિષ્ઠ, છત્રવત, ધાર્મિક, વેદ
વાદી અને યજ્ઞવિદ્યામાં ચતુર. ॥ ૪૩ ॥

સામિમાના દેપિણશ્ચ લોભયુક્તા જિતેન્દ્રિયાઃ ॥

વહ્નાશનાથ નિર્લજ્જા પાઠદક્ષાતિ પણિતાઃ ॥ ૪૪ ॥

અભિમાની, દેવી, લોભી, છત્રેન્દ્રિય, ધણુ ખાનારા, નિર્લજ્જ
પાઠ કુશલામાં દક્ષ અને અતી પઢિત. ॥ ૪૪ ॥

વાત્સાયનં દ્વાદશમં પશ્ચભિ પ્રવરૈર્યુતમ્ ॥

માર્ગવશ્યવનશ્ચૈવ આપ્તુવાન્ ઈર્વ સંજ્ઞકઃ ॥ ૪૫ ॥

ગારમું વાત્સાયન નામનું ગોત્ર તેના લાર્ગવ, વ્યવન, આ-
પ્તુવાન, ઉર્વ—॥ ૪૫ ॥

મારદ્વાજેતિ વિખ્યાતા દેવી મટ્ટારિકા સ્મૃતા ॥

ગોત્રેઽસ્મિન્ત્રાહ્ણનાઃ શાન્તાઃ વેદવેદાઙ્ગ પારગાઃ ॥ ૪૬ ॥

અને લારદ્વાજ એ પાંચ પ્રવરો, અને વિખ્યાત મટ્ટારિકા
નામની ગોત્રદેવી. આ ગોત્રના ગ્રાહણેા શાન્ત, વેદ અને વેદના
અંગનાપારને જાણનારા. ॥ ૪૬ ॥

ધર્મશાસ્ત્રાર્થ નિષ્ણાતા કર્મકાણ્ડ વિચક્ષણાઃ ॥

ધર્મપરા યોગરતા સામિમાનાથ ભિક્ષુકાઃ ॥ ૪૭ ॥

ધર્મશાસ્ત્રના અર્થને વિષે કુશલ, કર્મકાંડ વિચક્ષણ, ધર્મપર,
યોગમાં તત્પર, અભિમાની અને ભિક્ષુકો. ॥ ૪૭ ॥

વત્સસ્ ગોત્રં ત્રયોદશં પ્રવરૈર્પશ્ચભિર્યુતમ્ ॥

પૂર્વોક્ત નામભિ ગોત્ર દેવી જ્ઞેયા વિચક્ષણૈઃ ॥ ૪૮ ॥

તેરમું વત્સસ્ ગોત્ર. એના—વાત્સાયન પ્રમાણેજ પાંચ પ્રવરો
તથા તેજ ગોત્રદેવી જાણવી. ॥ ૪૮ ॥

દ્વિજા ધર્મ પરાનિત્યં શૌચ સ્નાન દયાન્વિતાઃ ॥

અલોભા શાસ્ત્રકુશલા શક્તિમક્તિરતાસ્સદાઃ ॥ ૪૯ ॥

આ ગોત્રના બ્રાહ્મણો નિત્યધર્મ તત્પર, પવિત્રપણું, સ્નાન, દયાએથી યુક્ત, નિર્દોષી, શાસ્ત્રમાં નિપુણ અને સદાએ દેવીની ભક્તી કરનારા. ॥ ૪૯ ॥

મારદ્રાજં ચતુર્દશં પ્રવર ત્રય ભૂપિતમ્ ॥

આઙ્ગિરસો વાર્હસ્પત્ય મરદ્રાજસ્તૃતીયકઃ ॥ ૫૦ ॥

એકમું ભારદ્વાજ નામનું ગોત્ર, તેના ત્રણ પ્રવરો. અંગિરસ, વાર્હસ્પત્ય અને ભરદ્વાજ. ॥ ૫૦ ॥

ગત્રાણ્ડેતિ સમાख्याતા ગોત્રદેવી મહાત્રલા ॥

બ્રાહ્મણાઞ્ત્રસુ વિદ્વાંસો વેદવેદાઙ્ગ પાઠકાઃ ॥ ૫૧ ॥

અને મહાબલી એવી વિખ્યાત ગત્રાણ્ડા નામની ગોત્રદેવી બાણુવી, આ ગોત્રના બ્રાહ્મણો વિદ્વાન્, વેદ અને વેદના અંગને પાઠ કરનારા. ॥ ૫૧ ॥

શ્રોત્રિયા કર્મશીલાશ્ચ શાન્તા દાન્તા વહુ શ્રુતાઃ ॥

વિવાદે નિરતા નિત્યં માનિનો કોપનાશ્રતે ॥ ૫૨ ॥

યજ્ઞ કરનારા, કર્મશીલ, શાન્ત ધૃતિએનું દમન કરનારા, બહુ શ્રુત, વિવાદમાં તત્પર, માનવાળા અને ક્રોધિષ્ઠ. ॥ ૫૨ ॥

પંચદશંચ ગાઙ્ગેયં પ્રવર ત્રય ભૂપિતમ્ ॥

ગાઙ્ગીય ઔર્વવાંશ્યૈવ શંખણીઃ પ્રવરાશ્રતે ॥ ૫૩ ॥

૫૬૨મું ગાંગેય નામનું ગોત્ર તેના ત્રણ પ્રવરો. ગાંગીય, ઔર્વવાન્ અને શંખણી. ॥ ૫૩ ॥

ગોત્રદેવી સમાख्याતા સિંહારોહા સુલ્લપ્રદા ॥

વિપ્રા વેદવિદઃ શૂરાઃ આયુર્વેદ વિશારદાઃ ॥ ૫૪ ॥

તેમની સુખને આપનારી એવી સિંહારોહા નામની ગોત્ર દેવી બાણુવી, આ ગોત્રના બ્રાહ્મણો વેદને બાણુનારા, શૂર અને વૈદ્યશાસ્ત્રમાં કુશલ. ॥ ૫૪ ॥

જ્યોતિષજ્ઞા મહાભાગા સર્વે ધર્મપરાયણાઃ ॥

તૃષ્ણાતુરાઃ મોહવશાઃ માનિનો મદ સંયુતાઃ ॥૫૫॥

જ્યોતિષશાસ્ત્ર જાણનારા, મહાભાગ્યવાન, બધાએ સ્વધર્મપરાયણ,
અસંતોષી, મોહને વશ થએલા, અભિમાની અને મદયુક્ત, ॥૫૫॥

પોઢપં શૌનકાશ્યં ચ પ્રવૈરૈસ્ત્રિભિરન્વિતમ્ ॥

મારદ્વાજો ગાર્ગ્યમદઃ શૌનકશ્ચેતિ ધાર્મિકાઃ ॥૫૬॥

સોળમું શૌનક નામનું ગોત્ર તેના ત્રણ પ્રવરો. ભારદ્વાજ,
ગાર્ગ્યમદ અને શૌનક. ॥ ૫૬ ॥

વિપ્રાવેદાર્થ તત્વજ્ઞા શબ્દશાસ્ત્ર વિચક્ષણાઃ ॥

ધાર્મિકા મંત્રશાસ્ત્રજ્ઞા ગોત્રેઽસ્મિન્ વેદપાઠકાઃ ॥૫૭॥

આ ગોત્રના પ્રાક્ષણે વેદના તત્વને જાણનારા, વ્યાકર્ણ
શાસ્ત્રમાં વિચક્ષણ ધાર્મિક, મંત્રશાસ્ત્ર જાણનારા અને વેદપાઠી. ॥૫૭॥

મંત્રવિદ્યાર્થ તત્વજ્ઞા શિવારાધન બુદ્ધયઃ ॥

ક્રોધિનો માનિનોતીવ શૌનકા બ્રાહ્મણાસ્સદા ॥

ગોત્ર દેવી તથા જ્ઞેયા દુર્ગાદુર્ગ વિનાશિની ॥૫૮॥

તેમજ મંત્રવિદ્યાના અર્થતત્વને જાણનારા, શિવના આરાધ-
નની પુર્વીવાળા, ક્રોધી, અત્યંત અભિમાની એવા શૌનક ગોત્રના
પ્રાક્ષણે જાણવા. એમની, હું અને દૂર કરનારી દુર્ગા નામની
ગોત્રદેવી જાણવી. ॥ ૫૮ ॥

કુશિકસ્ સપ્ત દશમં ગોત્રં ગોત્ર વિદોવિદુઃ ॥

વિશ્વામિત્રો દેવરાજ ઉદ્દાલક તૃતીયકઃ ॥ ૫૯ ॥

સપ્તમું કુશિકસ્ નામનું ગોત્ર—ગોત્ર જાણનારાઓ કહે છે.
તેના ત્રણ પ્રવરો વિશ્વામિત્ર, દેવરાજ અને ઉદ્દાલક. ॥ ૫૯ ॥

પ્રવરામુનયઃ શ્રેષ્ઠા હોતારો યાજકાઃ સ્મૃતાઃ ॥

ગોત્ર દેવી સમાસ્વાતા તારણાશ્યા મહાવલા ॥૬૦॥

આ ગોત્રના ગ્રાહણે મુનિયેમાં શ્રેષ્ઠ, હોમ કરનારા 'તથા પ્રાવનારા, અને મહા બલવાન એવી તારણા નામની, એમની ગોત્રદેવી જાણવી. ॥ ૬૦ ॥

બ્રાહ્મણા કુટિલા કૂરા દ્રેપિણો મર્મ ભાપકાઃ ॥

કાલજ્ઞા મન્દ ધિશણા પરસ્પર વિરોધિનઃ ॥ ૬૧ ॥

તેમજ કુટિલ, કઠોર, દ્રેષી, અર્મનું બોલનારા, કાલજ્ઞાનને, જાણનારા, મંદબુદ્ધિવાળા અને પરસ્પર વિરોધ કરનારા. ॥ ૬૧ ॥

ભાર્ગવાશ્યં મહદ્ગોત્રં અષ્ટાદશમમુચ્યતે ॥

પ્રવરાસ્તત્રપૈવ નામાનિ મેશ્વણુનૃપ ॥ ૬૨ ॥

અરાઢમું ભાર્ગવ નામનું ગોત્ર તેના પાંચ પ્રવરો. તેના નામે કહું છું તે મહારાથી સાંભળો. ॥ ૬૨ ॥

ભાર્ગવશ્યવનશ્રૈવ જૈમિની રામવાં સ્તથા ॥

મથિસ્તુ પશ્ચમપ્રોક્તો હોતા મથિ રુદાહતઃ ॥ ૬૩ ॥

ભાર્ગવ, શ્યવન, જૈમિની, આપ્તવાન અને મથી એ પાંચ પ્રવરો. એમાં મથી હોમ કરનારો કહેા છે. ॥ ૬૩ ॥

ગોત્રદેવી વિશાલાક્ષી ચામુંડેતિ સુવિશ્રુતા ॥

બ્રાહ્મણાઃ કૂર કર્માણો પ્રમદાવાદ શીલિનઃ ॥૬૪॥

એમની, વિશાલાક્ષી એવી ચામુંડા નામની ગોત્રદેવી જાણવી. આ ગોત્રના ગ્રાહણે કૂર કર્મ કરનારા, અને શ્રીયોના વાદની બુદ્ધિવાળા ॥ ૬૪ ॥

ગોત્રમેકોનવિંશં ચ પૈંગ્ય મત્યન્ત વિસ્તરમ્ ॥

ત્રયસ્તુ પ્રવરાસ્તત્ર મુનયો જ્ઞાન સિન્ધવઃ ॥ ૬૫ ॥

योगक्षेमसमु-अत्यन्त विस्तारवाणुं पंचय नामनु गोत्र.
तेना व्रणु प्रवरो, ते मुनीयो ज्ञानना समुद्र जणुवा. ॥ ६५ ॥

अर्चिरत्रिंशः शवास होता कण्वमुदाहृतः ॥

गोत्रदेवी समाख्याता नाम्नावै द्वास्वासिनी ॥६६॥

અચી, અત્રી અને શાવાસ એ ત્રણ પ્રવરો, અને હોમ
કરનારા કણ્વરૂપી કહ્યા છે. આ ગોત્રની દેવી દ્વારવાસિની ના-
મની કહી છે. ॥ ૬૬ ॥

मुखजासिन्महाभागाः वेदवेदाङ्ग पारगाः ॥

धर्माचार स्ता शान्ता सर्वागम विशारदाः ॥६७॥

આ ગોત્રના બ્રાહ્મણો મહા લાઘ્યવાન, વેદ અને વેદના અંગનાપારને બાણનારા, ધર્મ અને આચારમાં તદપર, ગાન્ત તેમજ સર્વ વેદમાં કુશલ. ॥ ૬૭ ॥

गोत्रभंगिरसंचाथ तस्मिन्स्तु प्रवरास्त्रयः ॥

आंगिरसो तथौतप्य गौतमस्तु तृतीयकः ॥ ६८ ॥

વીસમું આંગિરસ્ નામનું ગોત્ર. તેના ત્રણ પ્રવરો. આંગિરા
ઐતપ્ય અને ગૌતમ. ॥ ૬૮ ॥

गोत्र देवी च मातङ्गी ब्राह्मणा वेद पारगाः

यज्ञकर्मरतास्सर्वे धर्मशीला महातपाः ॥ ६९ ॥

એમની આત્મી નામની ગોત્રદેવી જાણવી. આ ગોત્રના
બ્રાહ્મણો, વેદ જાણનારા, યજ્ઞ કરનારા, ધર્મસ્વભાવના અને તપ
કરનારા જાણવા. ॥ ૬૯ ॥

एकविंशतिमं गोत्र मत्रिरित्यभिधीयते ॥

आत्रेय आर्चनानश् शावाश्वः प्रवरास्त्रयः ॥ ७० ॥

એવીસમું અત્રિ નામનું ગોત્ર તેના ત્રણ પ્રવરો. આત્રેય,
આર્યનાનશ અને શાન્નાશ્વ. ॥ ૭૦ ॥

ચન્દ્રિકા કુલદેવી ચ બ્રાહ્મણા ધર્મ તત્પરાઃ ॥

શ્રુતિ શાસ્ત્રાર્થ તત્ત્વજ્ઞા યોગશાસ્ત્ર વિચક્ષણાઃ ॥ ૭૧ ॥

આ ગોત્રની ચન્દ્રિકા નામની કુલદેવી. આ બ્રાહ્મણો ધર્મમાં તત્પર, શ્રુતિ અને શાસ્ત્ર એના અર્થ તત્ત્વને બાણુનારા. યોગ શાસ્ત્રમાં વિચક્ષણ. ॥ ૭૧ ॥

અઘમર્ષણ નામેતિં દ્વાવિંશં ગોત્રમુચ્યતે ॥

પ્રવરાસ્ત્રયતત્રાસ ન્મારદ્વાજોથ ગૌતમઃ ॥ ૭૨ ॥

બાવીસમું અઘમર્ષણ નામનું ગોત્ર, તેના ત્રણ પ્રવરો, ભારદ્વાજ, ગૌતમ—॥ ૭૨ ॥

અઘમર્ષણ इत्येते दुर्गादेवी प्रकीर्तिता ॥

ભૂદેવા વેદશાસ્ત્રજ્ઞાઃ ધર્મશાસ્ત્ર પ્રકાશકાઃ ॥ ૭૩ ॥

અને અઘમર્ષણ, એમની દુર્ગા નામની ગોત્રદેવી કહી છે. આ ગોત્રના બ્રાહ્મણો વેદશાસ્ત્રને બાણુનારા અને ધર્મશાસ્ત્રનો પ્રકાશ કરનારા. ॥ ૭૩ ॥

સામિકા ધર્મશીલાશ્ચ સોમપાસ્સત્ય સંયુતાઃ ॥

સદાચારાસ્સુમતયો શ્રુતિમાર્ગાનુસારિણઃ ॥ ૭૪ ॥

અને અગ્નિહોત્રી, ધર્મશીલ, યજ્ઞમાં સોમપાન કરનારા, સત્યયુક્ત, સારા આચારવાળા, સારી બુદ્ધિવાળા, અને શ્રુતિ માર્ગથી ચાલનારા. ॥ ૭૪ ॥

જૈમિનિશ્ચ ત્રયોવિંશં પ્રવરત્રયભૂપિતમ્ ॥

વિશ્વામિત્રો દેવરાજ ઉદ્દાલક इतिस्त्रयः ॥ ૭૫ ॥

તેવીસમું જૈમિની નામનું ગોત્ર, તેના ત્રણ પ્રવરો, વિશ્વામિત્ર, દેવરાજ અને ઉદ્દાલક. ॥ ૭૫ ॥

ગોત્રદેવી વિશાલાક્ષી સર્વકામપ્રદાસદા ॥

ભૂસુરા ધાર્મિકાઃશાન્તાઃ કવયોવેદપાઠકાઃ ॥ ૭૬ ॥

એમની, સર્વ કામના પૂર્ણ કરનારી વિશાલાક્ષી ગોત્રદેવી
જાણવી. આ ગોત્રના પ્રાદાણો ધર્મથી આવનારા, કવિતા કરનારા,
શાન્ત અને વેદ જાણનારા. ॥ ૭૬ ॥

પુરાણેષ્વેતિહાસેષુ નિપુણાધર્મચિન્તકાઃ ॥

વાદશીલાશ્ચ વિદ્વાંસો ધનિનો ધર્મતત્પરાઃ ॥ ૭૭ ॥

પુરાણ અને ઇતિહાસને વિષે નિપુણ, ધર્મચિન્તક, વાદ
કરનારા, વિદ્વાન, દ્રવ્યવાન, ધર્મમાં તત્પર. ॥ ૭૭ ॥

ગાર્ગ્યૈવ ચતુર્વિંશં ગોત્રં ગોત્રવિદો વિદુઃ ॥

પ્રવરાસ્તુત્રયસ્તત્ર માર્ગવશ્યવનસ્તથા ॥ ૭૮ ॥

ચોવીસમું ગાર્ગ્ય નામનું ગોત્ર—ગોત્રને જાણનારાઓએ કહ્યું
છે, તેના ત્રણ પ્રવરો, ભાર્ગવ, અથવન—॥ ૭૮ ॥

આપ્તુવાનિતિ વિખ્યાતો મુનયો ગોત્રધારકાઃ ॥

બ્રામ્હણાઃ ધર્મશીલાશ્ચ સત્યશૌચ દયાન્વિતાઃ ॥

ગોત્રદેવ્યત્રનન્દા રૂપા સર્વ સૌખ્યપ્રદાઈની ॥ ૭૯ ॥

અને આપ્તુવાન. આ મુનિયો—ગોત્રને ધારણ કરનારા વિ-
ખ્યાત કહ્યા છે. આ પ્રાદાણો ધર્મશીલ, સત્યતા, પવિત્રતા અને
દયા એથી યુક્ત અને એમની, સર્વ સૌખ્યને આપનારી નંદા
નામની ગોત્રદેવી જાણવી. ॥ ૭૯ ॥

અપાસૌવાચ—ધન્યં યશસ્યં પાપઘ્નં સર્વ દુઃસ્વ વિનાશનમ્ ॥

યઃશ્રુણોતિ નરોમક્ત્યા વ્રલોકેમહીયતે ॥૮૦॥

આસણ કહે છે—હે ધર્મરાજ ! મ્હેં તમારે આગળ આ જે
ગોત્રાધ્યાય કહ્યો, એને જે સાંભળે છે તેને ધન અને યશની પ્રાપ્તિ
થાય છે અને પાપો દૂર થઈ બ્રહ્મલોકની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥૮૦॥

શ્રાદ્ધકાલે પઠેદ્યસ્તુ ગોત્રાધ્યાયં દિજોત્તમઃ ॥

મુચ્યતે સર્વ દુઃખેભ્યો લભતે વિપુલં સુખં ॥ ૮૧ ॥

શ્રાદ્ધને દહાડે જે પ્રાદક્ષણ આગોત્રાધ્યાય લખશે તે સર્વ દુઃખથી મુક્ત થઈને વિપુલ મુખને પ્રાપ્ત થશે ॥ ૮૧ ॥

શ્રુણોતિ પ્રેમસંયુક્તઃ પ્રાતઃ પ્રાતઃ શુચિસ્સદા ॥

સર્વ પાપ વિનિર્મુક્તો વિષ્ણુલોકે વિરાજતે ॥ ૮૨ ॥

જે પુરૂષ પ્રેમયુક્ત અંતઃકર્ણથી રોજ પ્રાતઃકાલમાં પવિત્ર થઈ આ ગોત્રાધ્યાય સાંભળશે, તે પુરૂષ સર્વ પાપથી મુક્ત થઈ વિષ્ણુલોકમાં ગમન કરશે. ॥ ૮૨ ॥

અપુત્રો લભતેપુત્રાન્ નિર્ધની ધનવાન્મવેત્ ॥

વ્યાધિસ્થો મુચ્યતે રોગાત્ સત્યં સત્યં વચોમમ ॥ ૮૩ ॥

અને પુત્ર વિનાનો પુત્રવાન થશે, નિર્ધની ધનવાન થશે, રોગી રોગથી મુક્ત થશે આ શ્લોક અરેખક વચન છે. ॥ ૮૩ ॥

સકલમુનિકુલાનાં કીર્તનાધ્યાયમેકમ્-

પ્રવરમુનિસમેતં ગોત્રદેવ્યાન્વિતં ચ ॥

પઠતિપરમપુણ્યં કામદંયઃ શ્રુણોતી-

નભવતિશ્વલુદુઃખં જન્મસંસારજંઘા ॥ ૮૪ ॥

સકલ મુનિઓના કુલનો આ કીર્તનાધ્યાય (ગોત્રાધ્યાય) કે જેમાં પ્રવર તથા ગોત્રદેવીઓ કહી છે. તેને જે લખે છે અથવા સાંભળે છે તેમના મનમાં પરિપૂર્ણ થાય છે અને તેમને સંસારનું દુઃખ બાધા કરતું નથી. ॥ ૮૪ ॥

इति श्री स्कंदपुराणे पातालखण्डे धर्मारण्यो पाख्याने

गोत्रप्रवर निरूपणं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

યુધિષ્ઠિરૌ-કથન્તે વણિજસ્સર્વે જાતાક્સ્માચ્ચકીદૃશાઃ ॥

કતિસંસ્થાઃ કિમારમ્માઃ કિંધર્માણોવદસ્વમે ॥૧॥

ધર્મરાજ-વેદવ્યાસજી તું છે છે-હે મહારાજ ! આ બધાએ વાણિયાઓ કોનાથી ઉત્પન્ન થયા ? અને તે કેવા થયા ? અને તેમની સંખ્યા કેટલી ? તેવે ક્રિયા કાર્યનો આશંકા કર્યો ? અને તેમનો ધર્મ શું છે ? ॥ ૧ ॥

જીવિકા કા ચ સર્વેષાં કુલાનિ કુલદેવતાઃ ॥

કિમાચારાઃ કથં તેષાં માર્યા મંગ્રહણં પુનઃ ॥ ૨ ॥

એમની જીવિકા કઈ, એમની કુલદેવતા કઈ, એમના કુલ ક્રિયા, અને સર્વેના આચારો ક્રિયા, એમને શ્રિયો કઈ પ્રાપ્ત થઈ ? ॥ ૨ ॥

આજ્ઞયાકસ્ય ચ વસ્તવ્યં કુત્રવાસઃ સ્થિતિકૃતાઃ ॥

સંસ્કારાશ્ચ કથં તેષાં વિસ્તરેણ વ્રવીહિમે ॥ ૩ ॥

બળી એવે કોની આજ્ઞામાં રહેવું, એમનો વાસ કયાં, એમની સ્થિતી કઈ, અને એમના સંસ્કારો ક્રિયા ? એ બધુંએ વિસ્તારે કરીને મહારે આગળ કહેા. ॥ ૩ ॥

વ્યાસૌવાચ-શ્રુણુરાજન્પ્રવક્ષ્યામિ બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ્વરૈઃ ॥

સ્થાપિતા બ્રામ્હણાયસ્માત્ ત્રૈવિદ્યાસ્તેન તે સ્મૃતાઃ ॥૪॥

આ પ્રમાણેનું ધર્મરાજનું વચન સાંભળી વેદવ્યાસજી કહે છે-હે રાજા ! હું તમારી આગળ કહું છું તે સાંભળો. એક સમયને વિષે-પ્રજ્ઞા, વિષ્ણુ અને મહેશ્વર એવે સ્થાપન કરેલા પ્રાહ્મણો, જે કે પ્રજ્ઞા, વિષ્ણુ અને મહેશ્વર એ ત્રણે દેવતાઓના વિધમાન ઉત્પન્ન થયા કરીનેજ ત્રૈવિદ્ય (ત્રિવેદી) કહેવાયા. તે ત્રૈવિદ્ય પ્રાહ્મણો હાથ ભેડી ત્રણે દેવતાની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા— ॥ ૪ ॥

બ્રામ્હણાઝઙ્ઙઃ-વયતું તપસાયુક્તા યજ્ઞકર્મરતાસ્સદા ॥

યોગાભ્યાસરતાઃકેચિત્ વેદાભ્યાસરતાઃકચિત્ ॥ ૫ ॥

હે મહારાજે ! અમે તો તપશ્ચર્યા કરનારા છીએ. કેટલાક
યજ્ઞ કરનારા, કેટલાક યોગાભ્યાસ કરનારા અને કેટલાક વેદાભ્યાસ
કરનારા એવા છીએ. ॥ ૫ ॥

ક્ષણમાત્રાનવસરાઃ ગૃહકૃત્યાત્સદાપ્રભો ॥

તસ્માત્કુર્વન્તુનોદેવાઃ સુખંસ્યાત્યેનકર્મણા ॥ ૬ ॥

હે પ્રભો ! અમને અમારા ધર્મકૃત્યોમાંથી ક્ષણમાત્ર પણ
અવકાશ મળતો નથી. તેમજ ગૃહકૃત્યોમાંથી પણ અવકાશ મળતો
નથી માટે હે દેવતાઓ ! જેનાથી અમને સુખ થાય એવું કામ
આપ કરો. ॥ ૬ ॥

સુખંચરેમયદ્ધર્મે ગૃહકાર્યં ભવેચ્ચનઃ ॥

તથા કુર્વન્તુ મો દેવાઃ સર્વં વિઘ્નં યથાચનઃ ॥ ૭ ॥

હે પ્રભો ! જે ધર્મ અમે સુખે કરીને આચરિએ અને અ-
મારા ગૃહના કાર્ય પણ સુખે કરીને ચાલે તેમજ અમને દુઃખ
પણ ન થાય એવું-હે ત્રણે દેવતાઓ ! આપ કરો. ॥ ૭ ॥

વ્યાસૌવાચ-શ્રુત્વા તેપાં વચસ્તથ્યં બ્રહ્મા વિષ્ણુ હરસ્તદા ॥

સંહૃષ્ટ મનસસ્સર્વે ઝઙ્ઙસ્તાન્દ્રિજપુઙ્ગવાન્ ॥ ૮ ॥

વેદવ્યાસજી કહે છે-હે રાજા ! બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ્વર-
આ બ્રાહ્મણોનું અરૂં વચન સાંભળીને પોતાના મનમાં હર્ષને
પ્રાપ્ત થઈ બ્રાહ્મણોને કહેવા લાગ્યા. ॥ ૮ ॥

સત્ય મુક્તં હિ ત્રૈવિદ્યાશ્રિન્તયા મોહિતં વચઃ ॥

ઇત્યુક્ત્વાસ્તેસુરાઃ સદ્યો ધ્યાનયુક્તા વમૂચુતે ॥ ૯ ॥

હે ત્રૈવિદ્ય બ્રાહ્મણો ! તમે અરૂં કહ્યું. અમે તમારા હિતને

વિચાર કરિએ છિએ. એ પ્રમાણે કહીને તેજ વખત તે ત્રણે દેવતાઓ ધ્યાનયુક્ત થતા હવા. ॥ ૯ ॥

મનસા ચિન્તિતા તૈસ્તુ કામધેનુરનુત્તમા ॥

ધાતા વિષ્ણુ ગિરીશૈશ્વ સુરમીતુ સમાગતા ॥ ૧૦ ॥

એ ત્રણે દેવતાઓએ મળીને કામધેનુ પ્રાપ્તિ મનથી ચિંતન કર્યું. ચિંતન કરતા માત્રજ ત્યાં કામધેનુ આવી ઉભી થઈ. ॥ ૧૦ ॥

સાપ્રોવાચ મહાભાગાઃ શ્રુવન્તુ પ્રકરોમિકિં ॥

કિમર્થ મિહ માહતા નમામિ મિલિતાન્પ્રભૂન્ ॥ ૧૧ ॥

અને ત્રણે દેવતાઓને કેહેવા લાગી હે પ્રભો ! ત્રણે મળેલા એવા જે આપ તે આપને હું નમસ્કાર કરું છું. તમે મને શા માટે તેડી ? અને મારે શું કરવું ? ॥ ૧૧ ॥

તાનુવાચતતોવ્રહ્મા શ્રુણુધ્વં હિ વચોમમ ॥

માતાસિ ત્વં ચ રુદ્રાણાં આદિત્યાનાંસ્વસાતથા ॥ ૧૨ ॥

ત્યારે બ્રહ્મદેવ કેહેવા લાગ્યા-હે કામદુધા ! મહાઈ વચન તું સાંભળ. તું રૂદ્રાની માતા છે અને સૂર્યની બહેન છે. ॥ ૧૨ ॥

વસૂનાં દુહિતાત્વં વૈ કામદા ચિન્તિતા સદા ॥

કાર્યેનો કુરુધર્મજ્ઞે વાઙ્માનાં હિતાયવૈ ॥ ૧૩ ॥

તું વસુઓની કન્યા છે. તારું જે ચિંતન કરે છે તેના મદાએ મનોર્થ તું પૂર્ણ કરે છે. હે ધર્મને બાળુનારી કામધેનુ ! તું પ્રાક્ષણોના હિત માટે અમારું કામ એક કર. ॥ ૧૩ ॥

ગૃહકાર્યાર્થ સિદ્ધયર્થ સેવકાન્કુરુ કામદે ॥

અયોનિજાન્મહાભાગા ન્કુશલાન્સર્વકર્મસુ ॥ ૧૪ ॥

મનોર્થને પૂર્ણ કરનારી હે કામદુધા ! આ અદાર હૃદય પ્રાક્ષણોના ગૃહકાર્યની સિદ્ધી માટે, માતૃયોનિ વિના ઉત્પન્ન

થએલા-મહાભાગ્યવાન્ અને સર્વ કર્મમાં કુશલ એવા સેવકો તું
ઉત્પન્ન કર. ॥ ૧૪ ॥

પટ્ટત્રિંશચ સહસ્રાણિ કામરૂપાન્મનોહરાન્ ॥

સેવાપરાન્ધર્મસ્તાન્ વિષ્ણુભક્તિપરાયણાન્ ॥ ૧૫ ॥

તે એવા કે સેવા કરનારાં, ધર્મમાં તત્પર, વિષ્ણુભક્તિ
કરનારા (વૈષ્ણવ) કામદેવ સરખા મનોહર રૂપવાળા એવા છત્રીસ
હજાર સેવકો ઉત્પન્ન કર. ॥ ૧૫ ॥

વ્યાસૌવાચ-ઇતિ શ્રુત્વાકામધેનુર્વચનંવેદ્યસઃશુભમ્ ॥

ઉલ્લિલેલાઞ્ચપાદેન સુરાગ્રેણ મહીતલમ્ ॥ ૧૬ ॥

વેદવ્યાસજી કહે છે-એ પ્રમાણેનું બ્રહ્મદેવનું શુભ વચન
શ્રવણ કરી કામધેનુ ગાયે પોતાના પગના ખુરના અગ્રભાગથી
પૃથ્વીતલને ઓઢતી હવી. ॥ ૧૬ ॥

તત્ર ભૂવિવરાત્તાવત્ સમ્ભૂતાદેવરૂપિણઃ ॥

પટ્ટત્રિંશચસહસ્રાણિ વણિજાસ્તેહ્યયોનિજાઃ ॥ ૧૭ ॥

કામધેનુ ગાયના ખુરના (ખરીના) અગ્રભાગથી ઓઢેલું જે
પૃથ્વીમાં છિદ્ર પડ્યું તેમાંથી છત્રીસહજાર *વાણિયાઓ દેવતા
સરખા રૂપવાળા-માતૃયોનિ વગર ઉત્પન્ન થયા. ॥ ૧૭ ॥

હુંકારાત્ સમુત્પન્નાઃ શિશ્વાસૂત્રધરાનરાઃ ॥

મહાવિદ્યા મહાદક્ષાઃ સર્વશાસ્ત્રવિશારદાઃ ॥ ૧૮ ॥

કામદુધા ગાય એ પોતાના ખુરના અગ્રભાગથી ઓઢેલું જે

* પાઠકગણો ! પાછળ વાચી ગયા પ્રમાણે બ્રહ્માદિક તથા દેવતા-
ઓના મુખથી મોઢ ત્રૈવિધ બ્રાહ્મણોની જેમ ઉચ્ચ ઉત્પત્તિ છે ! તેમજ આ
લેખ ઉપર ૨૫૪૮ બોધ થાય છે કે અસલમાં મોઢ વણિકોની ઉત્પત્તિ પણ
અયોની સંભવ છે જે ઉચ્ચ છે. પત્તર ઉત્પત્તિના પતિહાસો જેવા જતા
તે આની તુલના કરી શકે તેવા દેખાતા નથી. આ ગિનાયીજ મોઢ બ્રાહ્મણો
તથા મોઢ વણિકો સર્વથી ઉચ્ચ ગણાય છે !

છિદ્ર તેમાં પોતાનો હુંકાર (શ્વાસ) નાખ્યો તેથી જે છત્રીસહજાર વાણિયાઓ ઉત્પન્ન થયા, તે કેવા થયા ? કે શિખાઓ ધારણ કરેલા અને જનોઇયો પેહેરેલાં, મહા વિદ્વાન તેમજ ચતુર અને સર્વ શાસ્ત્રમાં કુશલ. ॥ ૧૮ ॥

सर्वेते प्राञ्जलिर्भूत्वा धातारं वाक्यमब्रुवन् ॥

किमर्थं देवदेवेश भवतोत्पादितावयं ॥ १९ ॥

એવા તે બધાએ વાણિયાઓ હાથ જોડીને બ્રહ્મદેવને કહેવા લાગ્યા—હે દેવના દેવ ! તમે અમને શામાટે ઉત્પન્ન કર્યા ? ॥ ૧૯ ॥

किं कर्म ब्रूहिनो ब्रह्मन् का वृत्तिर्धर्मकीदृशः ॥

स्थितिः कुत्र च कर्तव्या किं नामानो वयं विभो ॥ २० ॥

હે બ્રહ્મન્ ! હમને શું કામ કહે છે હમારી હવિષ્કા કઈ, હમારો ધર્મ કયો, હમે ક્યાં રહેવું, હમારું નામ શું ? ॥ ૨૦ ॥

आचारः कीदृशोऽस्माकं संस्काराः कीदृशास्तथा ॥

गोत्राणि गोत्रदेव्यश्च संबंधः कैर्वदस्वनः ॥ २१ ॥

વળી અમારો આચાર કયો, અમને સંસ્કાર કયા, અમારા ગોત્રો કયા, ગોત્રદેવિયો કયો અને અમારો વિવાહાદિક સંબંધ કોનાથી થવો ? તે અમને કહે. ॥ ૨૧ ॥

कलत्राणि न चाऽस्माकं कथंवृद्धिर्भविष्यति ।

वर्णाचारविधिसम्यक् वदस्व कमलासन ॥ २२ ॥

હે કમલાસન બ્રહ્મદેવ ! હમને સ્ત્રીયો નથી, ત્યારે હમારી વૃદ્ધી કેમ થશે ? તથા હમારો વર્ણ કયો, આચાર કયો ? એ ઉત્તમ પ્રકારે કરીને કહે. ॥ ૨૨ ॥

ब्रह्मोवाच—यस्माद्गोभुजसम्भूता गोभुजा इति नामतः ।

त्रयीमूर्तेर्वचनतः त्रैविद्यं द्विज सेवकाः ॥ २३ ॥

એ પ્રમાણેનું વાણિયાઓનું વચન શ્રવણ કરી બ્રહ્મદેવ કહે

છે-હે ભાઈયો ! જે અર્થ તમે સર્વે ગાયના ભુજ (પગના ખુર)થી ઉત્પન્ન થયો છો ! તે અર્થ ગોભુજા એન્હું નામ હમે તમને આપ્યું તે તમે હમારા ત્રણે (બ્રહ્મા-વિષ્ણુ-શિવ)ના વચનથી ત્રેવિદ્ય બ્રાહ્મણની સેવા કરો. ॥ ૨૩ ॥

તતસ્ત્વચિન્તયદેવ તેપાં દાર ક્રિયાસુ ચ ।

વિશ્વાવસું ચ ગન્ધર્વં કન્યાર્થં વણિજાંતદા ॥ ૨૪ ॥

તદનંતર બ્રહ્મદેવે, તે વાણિયાઓના પરણવા સાડ કન્યા માટે વિશ્વાવસુ નામના ગંધર્વનું સ્મરણ કર્યું. ॥ ૨૪ ॥

સસ્માર મનસાવ્રત્યા ધ્યાનસ્તિમિત લોચનઃ ।

સ્મૃતમાત્રસ્તદાયાનો ગન્ધર્વેશોપ્રજાપતિઃ ॥ ૨૫ ॥

બ્રહ્મદેવે આંખો મીચી ધ્યાન કરી સ્મરણ કરતા માત્ર-પ્રજાનો પતી અને ગન્ધર્વોનો સ્વામી વિશ્વાવસુ ગંધર્વ તેજ વખતે આવીને પ્રાપ્ત થયો. ॥ ૨૫ ॥

પ્રણમ્યશિરસાભૂમૌ સ્પર્શન્પાદામ્બુજં પ્રમોઃ ॥

ઉવાચવચનંશ્લક્ષણં નયઃ પ્રશ્રય સંયુતઃ ॥ ૨૬ ॥

અને બ્રહ્મદેવના ચરણકમલને સ્પર્શ કરી પ્રસ્તીપર સાદાંગ નમસ્કાર કરીને, ઉત્તમ નીતી અને નમ્રપણાથી યુક્ત વિશ્વાવસુ વચન કહેવા લાગ્યો. ॥ ૨૬ ॥

કિમર્થમિહમાહૂતઃ કાર્યતત્સૂહિસાંપ્રતં ॥

આજ્ઞાકરાસ્તે સતતં સેવકોઽહંવશાનુગઃ ॥ ૨૭ ॥

કે, આપે મને શા માટે તેડ્યો છો ? તે કાર્ય આપ મને કહેો. હું આપની આજ્ઞા માનનારો છું અને નિરંતર આપના વશ્ય એવો આપનો સેવક છું. ॥ ૨૭ ॥

વ્યાસૌવાચ—શ્રુત્વેતિ વચનં વ્રહ્મા ગંધર્વાધિપમાપિતં ॥

પ્રત્યુવાચ વચસ્તાવ ન્મેઘ ગંભીર યા ગિરા ૨૮

વ્યાસજી કહે છે-આ પ્રમાણનું વિશ્વાવસુ ગંધર્વનું વચન સાંભળીને મેઘસરખી ગંભીરવાણીથી બ્રહ્મદેવ કહેવા લાગ્યા. ॥૨૮॥

વ્રત્નોવાચ-શુશ્રૂષણાય વિપ્રાણાં ધેન્વાચૈતા મહાવલાઃ ॥

વણિજઃ જનિતાસ્તૂર્ણ ગોમુજા વિશ્રુતા ભુવી ૨૯

બ્રહ્મદેવ કેહે છે-હે વિદ્યાવસુ ગંધર્વરાજ ! અરાઢ હજાર બ્રાહ્મણોની સેવા કરવા માટે આ કામદ્રુદ્યા ગાય એ મહા બલવાન અને પૃથ્વીપર વિખ્યાત એવા છત્રીસ હજાર ગોભુજા વાણિયાઓ હમણાજ ઉત્પન્ન કર્યા છે. ॥ ૨૯ ॥

તેપાંદારાપ્રદેયાસ્તે યથા તે ગૃહ ધર્મિણઃ ॥

પ્રભવન્તિ મહાકાર્યા ધર્મિષ્ઠાવિપ્રસેવકાઃ ॥ ૩૦ ॥

તેવને તમે સ્ત્રીઓ આપો કે જેનાથી તેવના ગૃહસ્થાશ્રમ ધર્મ થાયે, ધર્મથી ચાલનારા એવા આ બ્રાહ્મણોના સેવકો મહાકાર્યો કરનારા થસે. ॥ ૩૦ ॥

મન્સોત્પાદયિત્વાય દેહિકન્યાઃ શુચિસ્મિતાઃ ॥

ધર્મશીલાઃ સદાચારાઃ પતિવ્રતપરાયણાઃ ॥૩૧॥

હે વિદ્યાવસુ ! ધર્મના સ્વભાવવાળીયો, સારા આચારવાળીયો, પતિના વ્રતને વિષે પરાયણ અને હંસતા મુખની એવ્હી કન્યાઓ હમણાજ “ મનથકી ઉત્પન્ન કરીને આપો. ” ॥ ૩૧ ॥

વ્યાસૌવાચ-શ્રુત્વાતુવચનં કસ્ય ગન્ધર્વાધિ પતિસ્તદા ॥

સન્નિર્મમેદ્ભુતાઃ કન્યા દિવ્યરૂપામનોહરાઃ ૩૨

બ્યાસજી કેહે છે-હે ધર્મરાજ ! ગંધર્વોનો અધિપતી વિદ્યાવસુએ, બ્રહ્મદેવનું આહુત વચન સાંભળીને મનને હરણ કરનારીયો, દિવ્યરૂપવાળીયો, અદ્ભુત અને સુંદર એવ્હી કન્યાઓ તેજ વખદ મનથી ઉત્પન્ન કરી. ॥ ૩૨ ॥

*કારણ જેમ ત્રૈવિધ બ્રાહ્મણ પ્રમાણે ગોભુજાઓની પણ ઉત્પત્તિ અયોની સંભવ છે એટલે પવિત્ર છે, તો તેવને સ્ત્રીઓ પણ તેવીજ અયોની સંભવ પવિત્ર જોઈએ. કરીને બ્રહ્મદેવે વિદ્યાવસુ ગંધર્વને કહ્યું કે “ કન્યાઓ મનથી ઉત્પન્ન કરીને આપો. ”

વણિમ્બ્યસ્તાદદુઃ કન્યા ગાર્હસ્થાશ્રમ સિદ્ધયે ॥

દિવ્ય રૂપાવરારોહા સુકેશ્યઃ ક્રશ મધ્યમાઃ ॥ ૩૩ ॥

અને તે સારા કેશવાળીયો, કશ છે મધ્યભાગ જેવનો અને સુંદર રૂપવાળીયો એવ્હી કન્યાઓ-ગૃહસ્થાશ્રમની સિદ્ધી થવા માટે વાણિયાઓને આપી. ॥ ૩૩ ॥

ઊવાચ તાન્ તતો ब्रह्मा धर्मस्तु कथयाम्यहम् ॥

પ્રાતર્મધ્યાન્હયોસ્નાનં પિતૃણાં તર્પણં તથા ॥ ૩૪ ॥

પછી બ્રહ્મદેવ સંપૂર્ણ ગોબુજ વાણિયાઓને કહે છે-હે ભાઈયો! “ તમે કયા ધર્મથી ચાલવું ” તે સંપૂર્ણ તમારા ધર્મો હવે હું તમને કહું છું તે આંલજો. તમે પ્રાતઃકાલે અને મધ્યાન્હકાલે સ્નાન કરવું તેમજ પિતરોનું તર્પણ કરવું. ॥ ૩૪ ॥

नमस्कारेण मंत्रेण पञ्चयज्ञास्सदैवहि ॥

જાત કર્માદિ સંસ્કારાન્ બ્રાહ્મણા પુત્ર વત્સદા ॥ ૩૫ ॥

સદાએ પંચમહાયજ્ઞ નમસ્કાર મંત્રે કરીને કરવા, અને તમને જાતકર્મ, નામકર્મ અને અન્નપ્રાશનાદિ સોળે સંસ્કારો ત્રૈવિધ બ્રાહ્મણો પોતાના પુત્ર સરખા કરસે. ॥ ૩૫ ॥

करिष्यन्ती भवद्विस्तु सेवा कार्या निरन्तरं ॥

તેપાં ચ ગૃહ કૃત્યાનિ તાનિ કાર્યાણિ સર્વશઃ ॥ ૩૬ ॥

અને તમે ત્રૈવિધ બ્રાહ્મણોની સેવા નિરન્તર કરવી. તેવના ધરના કામો જેટલા છે તેટલા સઘળાએ તમે કરવા. ॥ ૩૬ ॥

ग्रामाणि ब्राह्मणानां च रक्षणीयानि सर्वतः ॥

ક્ષેત્રાણિસસ્ય યુક્તાનિ ગાશ્ચ પાલ્યા વિશેષતઃ ॥ ૩૭ ॥

હે ગોબુજ વાણિયાઓ! તમે બ્રાહ્મણોના ગામોનું સંરક્ષણ કરવું, અને અન્નતથા ઘાસ યુક્ત ખેતરોનું પણ સંરક્ષણ કરવું. તેમજ વિશેષે કરીને ગાયોનું સંરક્ષણ કરવું. ॥ ૩૭ ॥

વ્યવહારસ્તુ કર્તવ્યો નિર્મલેનાન્તરાત્મના ॥

ન લોભોન ચ માત્સર્યં ન દંભો ક્રોધ એવ ચ ॥૩૮॥

તમે નિર્મળ અંતઃકલ્પેથી વ્યવહાર (વેપાર) કરવો, લોભ કરવો નહીં. ક્રોધનો માત્સર્ય (ઈર્ષ્યા) કરવો નહીં. દંભ કરવો નહીં. ક્રોધ કરવો નહીં. ॥ ૩૮ ॥

કૌટિલ્યં ન ચ કર્તવ્યં સત્યં વાચ્યં સદૈવહી ॥

વંચનં વર્જનં તેષાં ગુરુસ્તેન સંશયઃ ॥ ૩૯ ॥

અને હે ગોહુજ વાણિયાઓ ! તમે મોઢ ત્રેવિધ પ્રાદ્વલ્લોથી કપટ કરવું નહીં, સદાએ તેવનાથી સત્ય બોલવું. તેવનાથી કદીએ પણ ડગ-પણું કરવું નહીં. કારણ તેમ નમારા ગુરુ છે એમાં સંશય નથી. ॥ ૩૯ ॥

યઃ કરોતિ નરોવિપ્રે દ્રોહં કપટમેવ ચ ॥

મયિ વિષ્ણૌચરુદ્રે ચ કૃતંતેનૈવહિંસનં ॥ ૪૦ ॥

વળી જે મનુષ્ય ત્રેવિધ મોઢ પ્રાદ્વલ્લોનો દ્રોહ કરશે અને તેવથી કપટ કરશે-તે પુરૂષને મારી (પ્રહાની) વિષ્ણુની અને શિવજીની હિંસાનું પાતક થશે. ॥ ૪૦ ॥

અસ્માકંબ્રાહ્મણાઃ પ્રાણા સ્વરૂપાણિ ચ બ્રાહ્મણાઃ ॥

યસ્માદ્દેદાંશ્ચસાઙ્ગાંશ્ચ વહન્તિદ્રિજસત્તમાઃ ॥ ૪૧ ॥

કારણ કે આ ત્રેવિધ પ્રાદ્વલ્લો હમારા પ્રાણ છે. તેમજ આ પ્રાદ્વલ્લો હમારા સ્વરૂપ છે. કારણ આ પ્રાદ્વલ્લો અંગ સહિત એવા વેદોને ધારણ કરે છે. (ભણે છે) ॥ ૪૧ ॥

* ચાલુ અધ્યાયના ૨૪ માં શ્લોકથી હર્ષ સુધી પ્રભુએ, ગોહુજાઓને તેવનો ધર્મ કદી અતર્ક આ 'શીક્ષા આજ્ઞા' આપી કે તમે ત્રેવિધ પ્રાદ્વલ્લોનો દ્રોહ-ર્ષ-નાસ્તિકપણું (તેવને નહીં માનવું) વિગેરે દુરાચારો કરશો અને હમારી આજ્ઞા પ્રમાણે નહીં વર્તો-તે આ પ્રમાણનું તમામ માથે હમારી હિંસાનુજ પાતક ચોટશે. તેજ પ્રમાણે આજ અથવા ૩૦ માં અધ્યયના ૭૪ માં શ્લોકમાં શ્રીરામચંદ્રજીએ પણ પુનઃ વાણિયાઓને શુ 'આજ્ઞા-શીક્ષા' આપી છે. તે જુવો. આ કારણથીજ મોઢ વાણિયાઓ ઉપર ત્રેવિધ પ્રાદ્વલ્લોનો આટલો દ્રઢ હક ચાલતો આવે છે અને હાલ પણ છે.

બ્રાહ્મણાવેદસમ્પન્નાઃ સ્વધર્મનિસ્તાસ્સદા ॥

જ્ઞાતવ્યા વિષ્ણુરૂપાસ્તે રુદ્રરૂપા મમાપ્યથ ॥ ૪૨ ॥

વેદ ભણેલા, પોતાના સ્વધર્મને વિષે રાત્ર દિવસ સદાએ તરફર એવા આ બ્રાહ્મણોને તમે, વિષ્ણુરૂપ-રુદ્રરૂપ અને મ્હારું (બ્રહ્મરૂપ) જાણજો ॥ ૪૨ ॥

एवंज्ञात्वाथवणिजं स्रैविद्यानां सदैवही ॥

अदम्भेनप्रकर्त्तव्या सवावृत्तिस्मदैवही ॥ ૪૩ ॥

હે ગોભુજ વાણિયાઓ ! તમે એવું જાણીને સદાએ આ ત્રેવિધ બ્રાહ્મણોની મેવા અભિમાન છેડીને કરવી ॥ ૪૩ ॥

इत्याज्ञाप्यत्रयोदेवा ब्राह्मणालयपार्श्वतः ॥

बाह्यदुर्गेतु भृत्येभ्यो ददुर्वासगृहाणिच ॥ ૪૪ ॥

એ પ્રમાણે ત્રીને દેવતાઓએ ગોભુજ વાણિયાઓને આજ્ઞા આપીને બ્રાહ્મણોના ઘરના બાજુમાં કોટના ગહાર તેવને રહેવાને ધરે આપ્યા. ॥ ૪૪ ॥

पद्त्रिंशच्चसहस्राणि देवसद्मसमानिच ॥

वणिग्भिः कल्पितावासा स्तेपुसद्मसुभूपते ॥ ૪૫ ॥

વ્યામજી કહે છે-હે ધર્મરજા ! પછી તે વાણિયાઓ દેવતાઓના ઘરો સરખા છત્રીમ હજાર ઘરોમાં રહેવા લાગ્યા. ॥ ૪૫ ॥

एवंतेब्राह्मणास्सर्वे वणिजश्च विशांपते ॥

स्थानं तत्र प्रचक्रुर्वै नगरं सुमनोहरं ॥ ૪૬ ॥

હે રાજા ધર્મ ! એ પ્રમાણે તે સર્વે બ્રાહ્મણો તથા વાણિયાઓએ મળીને પોતાના રહેવા સારું સ્થાન કર્યું તેથી તે સુંદર અને મનોહર એવું નગર બન્યું. ॥ ૪૬ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणेपातालखण्डेधर्मारण्योपाख्यानविवाहादि

धर्मवर्णनम् नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ૭ ॥

ગ્યાસૌવાચ-एकदा धर्मराजोपि तपस्तेपेसुदारुणम् ॥

दिव्यवर्षसहस्रेण ततस्तुष्टिशिवःस्वयम् ॥१॥

વેદવ્યાસજી કહે છે-હે ધર્મરાજ ! એક સમયને વિષે યમરૂપ જે ધર્મ તે દેવતાઈ એક હજાર વર્ષ પર્યંત મહાઉષ્ર એવી તપશ્ચર્યા કરતા હતા. ત્યારે મહાદેવજી પ્રસન્ન થયા અને જે વરદાન આપ્યું તે કથા હું તમને કહુંછું તે સાંભળો. ॥ ૧ ॥

युधिष्ठिरौवाच-वसन्तिऽग्निमिश्रास्वर्गे प्रशंसन्त्यन्वहंदिवं ॥

धन्यास्तेमनुजालोके ये धर्मारण्यवासिनः ॥२॥

વેદવ્યાસજીનું આ પ્રમાણનું વચન સાંભળી ધર્મરાજ પુછવા લાગ્યા-હે વેદવ્યાસજી ? સ્વર્ગની વડાઈ કરીને રાજ સ્વર્ગમાં રહેનારાઓને ધન્ય છે ! તેમજ ધર્મારણ્યમાં જે મનુષ્યો નિવાસ કરે છે તેવને પણ ધન્ય છે ! ॥ ૨ ॥

तदहंश्रोतु मिच्छामि कथयस्व पितामह ॥

ग्यासौवाच-धर्मराज नृप श्रेष्ठ कथयामितवानघ ॥३॥

તેવની કથા સાંભળવાની હું ઇચ્છા કરુંછું. હે પિતામહ ! આપ કૃપા કરીને મને કહો. ત્યારે વેદવ્યાસજી કહે છે-હે નૃપ શ્રેષ્ઠ ધર્મરાજ ! તે કથા હું તમારે આગળ કહુંછું તે સાંભળો. ॥ ૩ ॥

आतृभि स्सहितो राजन् आकर्णय वरांकथाम् ॥

श्रुत्वा नश्यन्ति पापानि दिव्यां स्कंदपुराण जाम् ॥४॥

તમારા ભાઈઓ સહવર્તમાન, સ્કંદપુરાણમાં કહેલી આ કથા સાંભળો. હે રાજા ! જેના સાંભળવાથી પાપ દૂર થાય છે. ॥ ૪ ॥

यागतिर्यज्ञ कतृणां मुमुक्षूणांच यागतिः ॥

सागति सर्व जन्तूनां धर्मारण्य निवासिनां ॥५॥

મોક્ષની ઇચ્છા કરનારાઓની જે ગતી થાય છે અને જે ગતી યજ્ઞ કરનારાઓની થાય છે-તેજ ગતી ધર્મારણ્યમાં રહેનારાઓની થાય છે. ॥ ૫ ॥

યત્ર વૈવસ્વતો રાજા તપસ્તેપેસુ દુષ્કરમ્ ॥

ઉદ્દેશેન મહત્તોગ્રં શિવસ્યૈકાગ્ર માનસઃ ॥ ૬ ॥ .

એક સમયને વિષે યમરૂપ ધર્મરાજા, મહાદેવજી પ્રસન્ન થવા માટે, એક મનથી લાયકર તપશ્ચર્યાનો આરંભ કરતા હતા. ॥૬॥

અયુતૈઃ પञ્ચભિર્વૈર્ષે રુર્ધ્વં વાહુ રુપસ્થિતઃ ॥

અઙ્ગુષ્ઠાગ્રસ્થિરો ભૂત્વા શિવાં વિદ્યામુપાસતે ॥ ૭ ॥

પાંચ હજાર વર્ષ પર્યંત ઉર્ધ્વબાહુ (એવે હાથ ઉઠ્યા) કરીને દ્રક્ષત જમણા પગના અંગુઠા ઉપરજ સ્થિર બોલા રહી, શિવની પરમ વિદ્યાની ઉપાસના કરવા લાગ્યા. ॥ ૭ ॥

તતોવર્ષ શતં દિવ્યં ધૂમ્રપાન મુપસ્થિતમ્ ॥

અર્ક પુત્રેણ ધર્મેણ ઉપાસિતઃ શિવઃ સ્વયમ્ ॥ ૮ ॥

સૂર્યના પુત્ર યમરૂપ ધર્મરાજા-પછી દેવતાઈ સો વર્ષ પર્યંત ધૂમ્રપાન કરી પોતે શિવની ઉપાસના કરવા લાગ્યા. ॥ ૮ ॥

દેવેન્દ્રેણ શ્રુતં તત્ર દેવસદ્મ નિવાસિભિઃ ॥

તપસા તપ્યતે ધર્મો ધર્મક્ષેત્રે પુરેવરે ॥ ૯ ॥

ધર્મારણ્ય ક્ષેત્રને વિષે-યમધર્મ આ પ્રમાણની તપશ્ચર્યા કરે છે એવું દેવતાઓ સહવર્તમાન ઇંદ્રરાજા એ સ્વર્ગમાં સાંભળ્યું. ॥૯॥

તદૈવ વદતીન્દ્રોઽસૌ રાજ્યાર્થે સમ્મવિષ્ણતિ ॥

ધર્માલયસ્ય સ્થાનેઽસ્મિન્ તપ્યતે ચાર્ક નન્દનઃ ॥૧૦॥

તે વખતે ઇંદ્રરાજા દેવતાઓને કહેવા લાગ્યા-હું દેવતાઓ ! ધર્મારણ્યને વિષે, સૂર્યનો પુત્ર યમરૂપ ધર્મ-ગ્રહાર્થે રાજ્ય લેવા સાડ તપશ્ચર્યા કરે છે. ॥ ૧૦ ॥

* અત્રે યમધર્મનો લાવ છે. અને યમધર્મ-સૂર્યનાજ પુત્ર છે. પેહેલા અધ્યાયમાં પણ એવની કથા ગઇ છે. વિશેષ ચંકા દૂર થવા સાર ૧૨ મો અધ્યાય વાંચવો.

એન્દ્રં પદ સમૃદ્ધ્યર્થં યતિ તવ્યં મહાનઘાઃ ॥

તપોહાનિસ્તુકેનૈવ જાયતે યેન કર્મણા ॥ ૧૧ ॥

હે દેવતાઓ ! ઇન્દ્રનું પદ સમૃદ્ધિ માટે તમે પ્રયત્ન કરો,
કે જે કર્મ કરીને તેની તપશ્ચર્યાની હાની થાય. ॥ ૧૧ ॥

તદુપાયો મહાકાર્યઃ તપ સો બ્રંશતૈયમઃ ॥

ઇન્દ્રેણેવ તદાહૂતા સર્વાનપ્સરસો ગણાન્ ॥ ૧૨ ॥

ઇન્દ્રરાજાએ એમ કહીને પછી સઘળી અપ્સરાઓને તેડી,
અને કહેવા લાગ્યા—હે અપ્સરાઓ ! જેનાથી “ યમધર્મ તપશ્ચર્યાથી
બ્રહ્મ થાય ” એવું તમે કામ કરો. ॥ ૧૨ ॥

ઇન્દ્રૌવાચ-યુષ્માકમિહ સર્વાસાં રૂપૌદાર્ય ગુણાધિકમ્ ॥

આત્માનં મન્યતે સુમૃઃ સાતુગચ્છતુમાનુજમ્ ॥

ઇન્દ્ર રાજા કહે છે—તમે બધી અપ્સરાઓમાં જેને પોતાના
રૂપનો અને ગુણનો ઘણો અભિમાન હોય તે અપ્સરા-ધર્મરાજાનું
તપ બ્રહ્મ કરવા બાંધ ॥ ૧૩ ॥

સમ્માશેઽપ્સરસાન્ સર્વાન્ ઊર્વશ્યાદ્યા સિલાન્તથા ॥

ધર્મારણ્યેશુભેધર્મઃ તપસ્તપતિ દારુણમ્ ॥ ૧૪ ॥

જે શુભ ધર્મારણ્યમાં—ધર્મ મહા ભયંકર તપશ્ચર્યા કરે છે
તેનો ભગ કરવા સારૂ તમે બાંધ. એ પ્રમાણે ઇન્દ્રરાજાએ ઉર્વશી
આદી અપ્સરાઓને આજ્ઞા આપી. ॥ ૧૪ ॥

મમરાજ્યામિકાઢીસઃ મમસાપત્ન્યતામિહ ॥

તપસ્યન્તે પુરેરમ્યે યચ્ચક્ષો મયતેવલાત્ ॥ ૧૫ ॥

તે ગહારો ચતુ થઈ ગહારા રાજ્યની ઇચ્છા કરે છે. અને ધર્મા-
રણ્યમાં તપશ્ચર્યા કરે છે. તેથી મને મહાન શોભ થાય છે. ॥ ૧૫ ॥

ધર્મે ધર્મવ્રતાં શ્રેષ્ઠં તાંવો મન્યે ગુણાધિકામ્ ॥

તસ્યતદ્વચનં શ્રુત્વા સર્વાઃ કંપિતકન્ધરાઃ ॥ ૧૬ ॥

હે અપ્સરાઓ! ધર્મને ધારણ કરનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા આ યમધર્મને હું જાણું છું. અને ગુણે કરીને અધિક એબ્હી તમને પણ સર્વને હું જાણું છું. એ પ્રમાણનું ઇદરાજનું વચન સાલજી સર્વે અપ્સરાઓ પોતાના માથા હલાવવા લાગીયો. ॥૧૬॥

અસ્માભિઃ શક્યતે નૈવ ધર્મસ્યક્ષોભકારણં ॥

પરસ્પરં વિલોક્યૈવ માનિની માનવર્ધિની ॥ ૧૭ ॥

અને અભિમાનવાળી તેમજ અભિમાનને વધારનારી એબ્હી આ અપ્સરાઓ આપસ આપસમાં પરસ્પર જોઈને ઇદ્રને કહેવા લાગીયો—હે રાજા ઇદ્ર! ધર્મરાજાને જેથી જોલ પ્રાપ્ત થાય એવું કરવાને હમે અસમર્થ છીએ! ॥ ૧૭ ॥

ઉવાચ સોર્વશીતાસાં કરિણ્યેપાકશાસન ॥

ઙ્ઙૌવાચ—અપ્સરસાંહિ સર્વાસાં વરાશ્રેષ્ઠાસિમામિની ॥૧૮॥

તે અપ્સરાઓમાં ઊર્વશી નામની અપ્સરા ઇદ્રને કહેવા લાગી—હે રાજા ઇદ્ર! તમારું કામ હું કરીશ. ત્યારે ઇદ્ર કહે છે—હે બીરે! સર્વે અપ્સરાઓમાં તું એવીજ શ્રેષ્ઠ છે. ॥ ૧૮ ॥

ધીરાણાં પાતનેહ્યેકાનાન્યાવૈત્સમામતા ॥

ઙ્ઙૌવાચ—તમપ્યદ્યકરિણ્યામિ કામવાણક્ષતાતુરં ॥૧૯॥

વળી હે ઊર્વશી! ધીર પુરૂષોને પણ તપશ્ચર્યાથી બ્રહ્મ કરવા માટે તારે સરખી બીજી કોઈએ અપ્સર નથી. એવું ઇદ્રનું વચન સાલજી ઊર્વશી કહે છે—હે ઇદ્ર! આજ વખતે હું જઈ મહારા કામળાણુવે, કરીને ધર્મરાજાને ધાયલ (મહારાવલ) કરૂ છું ॥૧૯॥

इत्युक्त्वा प्रजगामाथ यत्रैवैवસ્वतोयमः ॥

मुनेस्तपप्रभावाच्च प्रशान्तं स्वापदाश्रमम् ॥ ૨૦ ॥

ઊર્વશી એ પ્રમાણે કહી-ત્યાં યમધર્મ તપશ્ચર્યા કરે છે તે આશ્રમને વિષે આવી તે પ્રાપ્ત થઈ. તે આશ્રમ કેહ્યું છે! કે ઋષીયોના તપ પ્રભાવે કરીને શાન્ત અને પશુપક્ષીયોથી યુક્ત ॥૨૦॥

સાપુંસ્કોકિલમાધુર્યા ઊર્વશીચવિશારદા ॥

ક્રોશમાત્રસ્થિતાતસ્માત્ અગાયતવરાપ્સરા ॥ ૨૧ ॥

આબ્હા ઋષીયોના આશ્રમને વિષે, ડોકિલા સરખી મધુર કંઠવાણી અને ચતુર એવી ઊર્વશી અપ્સરઃ એક દોસ (ગાઉ) દુર ઉભી રહી સુંદર ગાયન કરવા લાગી. ॥ ૨૧ ॥

તદ્ભીતધ્વનિમાકર્ણ્ય ધર્મોવિસ્મિત માનસઃ ॥

જગામયત્રતત્રાસ્તે સાવલારુચિરામ્બરા ॥ ૨૨ ॥

તે અપ્સરાના ગાયનની ધ્વની સાંભળી ધર્મરાજ મહાન આશ્ચર્યને પામ્યા. અને જે ઠેકાણે સાર. વસ્ત્રો પેહેરેલી એન્હી આ અપ્સરા ઉભેલી હતી ત્યાં પોતે આવીને પ્રાપ્ત થયા. ॥ ૨૨ ॥

તાંદૃષ્ટ્વા પ્રાહચાર્વક્કી ધર્મઃ મંસ્તમ્ય માનસા ॥

ક્ષોભણા યાગતાં દૃષ્ટ્વા ક્રોધામર્શ સમાન્વિતઃ ॥૨૩॥

સુંદર અંગવાળી એન્હી આ અપ્સરા તપનુ લંગ કરવા આવી છે એન્હું જોઈ ક્રોધ અને ઈર્ષ્યાથી યુક્ત એવા ધર્મ પોતાના મનને સંભાળી તે અપ્સરા પ્રતિ દેહેવા લાગ્યા. ॥ ૨૩ ॥

જગાદેદં તતો વાક્યં ધર્મોહિ વદતાં વરઃ ॥

યસ્માદુઃખાર્જિતસ્યેહ તપસો વિગ્ન કારણં ॥ ૨૪ ॥

ગોલનારાઓમાં ચતુર એવા ધર્મ દેહે છે-દુઃખે કરીને સંપાદન કરેલી એવી તપશ્ચર્યાનું તું વિગ્ન કરનારી છે. ॥ ૨૪ ॥

ગાનંતુ ત્રિવિધં તત્ર કૃતં તૈવ મનોરમં ॥

મૂર્છાભિસ્તાલ સંયુક્તં ધર્માર્ણયેયમાગ્રતઃ ॥૨૫॥

એહું યમધર્મનું વચન સાંભળી પુનઃ ભર્વશીએ-મનને હરણ કરનારું. મૂર્ખ (આલાપ) અને તાલયુક્ત એવું ત્રણ પ્રકારનું, ધર્મારણ્યમાં યમધર્મ આગળ ગાયન કર્યું. ॥ ૨૫ ॥

તત્ક્ષણાત્સહસાચૈવ ધર્મરાજો જિતાત્મવાન્ ॥

દ્વિમનોભૂતદાજ્ઞાતો યેનેદં ધાર્યતે જગત્ ॥ ૨૬ ॥

જે ધર્મએ આ સંપૂર્ણ જગત્ ધારણ કરેલું છે, જેને આત્મા જીતેલો છે એવા છે તે એ પણ તેજ ક્ષણને વિષે ધર્મરાજા ઉદાસ મન થતા હતા. ॥ ૨૬ ॥

યુધિષ્ઠિરૈવાચ-તદાશ્ચર્યમયંતાત વાક્યંચાદ્ભુતકારકં ॥

ધર્મેધરાંચ પાતાલં ધર્મેનાકંચ સર્વશઃ ॥ ૨૭ ॥

યુધિષ્ઠિર ધર્મરાજા-વેદવ્યાસજીથી પુછે છે-હે મહારાજા ! આ યમ ધર્મનું વાક્ય મહા અદ્ભુત અને આશ્ચર્યમય છે. કારણ સંપૂર્ણ પૃથ્વી યમ ધર્મ વિષે છે. અને સ્વર્ગ પણ યમ ધર્મનેજ વિષે છે. ॥ ૨૭ ॥

ધર્મે ચન્દ્રાર્ક નક્ષત્ર ધર્મેચ પવનોનલઃ ॥

ધર્મે સર્વમિદં વિશ્વં સધર્મો વ્યગ્રતાં કથં ॥ ૨૮ ॥

ચંદ્ર, નક્ષત્ર, વાયુ, અગ્ની અને સંપૂર્ણ જગત્ એ સર્વ ધર્મનેજ વિષે છે. પછી તે ધર્મ વ્યગ્રતાને કેમ પ્રાપ્ત થયા ? ॥ ૨૮ ॥

एतत्सर्वं समाचक्ष्व संशयं छिन्धिमे प्रभो ॥

વ્યાસૈવાચ-પતનં સાહસાનાંચ નરકસ્યૈવકારણં ॥ ૨૯ ॥

હે વ્યાસજી ! એ બધુંએ મહારા આગળ કહી મહારા સંશયને દૂર કરો. ત્યારે વ્યાસજી કહે છે-હે ધર્મરાજા ! વિચાર કર્યો વગર જે સાહસ કર્યો તે નર્કમાં પડવાનું કારણ થાય છે. ॥ ૨૯ ॥

મોહનંચૈવ સર્વેપાં બ્રહ્મણાસ્ત્રીવિનિર્મિતા ॥

તાવત્તપોઽપિ યજ્ઞશ્ચ તાવદ્દાનં દયાદમઃ ॥ ૩૦ ॥

સર્વ પ્રાણિભાત્રને મોહિત કરવા માટે બ્રહ્મદેવે સ્ત્રીને નિર્માણ કરી છે. તપ, યજ્ઞ, દાન, દયા અને ઇદ્રિયોનું દમન ત્યારમુધીજ કે જે જ્યાં મુધી સ્ત્રીને જોઇ નથી. ॥ ૩૦ ॥

તાવત્સ્વાધ્યાયવૃત્તં તાવચ્ચૈવંશમાદૃતિઃ ॥

યાવદેવમૃગાક્ષીણાં દૃષ્ટિમિર્નાવલોકિતઃ ॥૩૧॥

વળી વેદાધ્યયન, શાસ્ત્રસંપન્ન, પવિત્રતા, ક્ષમા, અને ધૈર્ય પણ ત્યાં મુધીજ છે કે જ્યાં મુધી હૃદયિની આંખો સુરખી આંખોવાળી સ્ત્રી જોઇ નથી. ॥ ૩૧ ॥

તયાહતોનરોપાર્થ સકયં ધૈર્યતામિહ ॥

વૃથાચૈવમવેત્તત્ર ધર્મોધર્મભૃતાંવર ॥ ૩૨ ॥

હે યુધિષ્ઠિર ! તે સ્ત્રી થકી હૃત થએલો (હૃતાયતો) પુરુષ કેમ ધૈર્યને ધારણ કરમે ? હે ધર્મને ધારણ કરનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ રાજા યુધિષ્ઠિર રે ! તે ઠેકાણે ધર્મ વૃથા થાય છે. ॥ ૩૨ ॥

શુપોચયત્તદાત્માનં જ્ઞાત્વાતામિહચાપ્સરાં ॥

ધર્મોવાચ-કાસિકસ્માલ્કુતોયાતા ત્વંતુપુત્રિશ્ચકસ્યવૈ ॥૩૩॥

યમધર્મ-આબ્હી અપ્સરાને જાણીને આત્માનો શોક કરે છે. અને અપ્સરાને કહે છે-તું કોણ છે ? ક્યાંથી આવી અને તું કોની કન્યા છે ? ॥ ૩૩ ॥

માનુષીચાસુરીવાપિ અમરીચાથકિઙ્કરી ॥

અપ્સરાચાથવાયક્ષી ધર્મારણ્યસ્ય દેવતા ॥ ૩૪ ॥

તું મનુષ્યની સ્ત્રી છે અથવા અસુરની છે અથવા દેવતાની છે અથવા દાસી છે, અપ્સરા છે, વક્ષની સ્ત્રી છે અથવા ધર્મારણ્યની ગ્રામ દેવતા છે શું ? ॥ ૩૪ ॥

શક્તિર્વાપ્રેરિતાવાપિ કસ્યપુત્રીવદસ્વમે ॥

સત્યંવદસ્વમેસુષ્ટુ ઇત્યાહચાર્કનન્દનઃ ॥ ૩૫ ॥

તું દેવતાઓની મોકલેલી શક્તી છે શું ? તું કોની કન્યા છે. હે મુખ્ય ! તું મહારે આગળ ખડું કહે. એ પ્રમાણે સૂર્યના પુત્ર યમધર્મ પૂછવા લાગ્યા. ॥ ૩૫ ॥

ऊर्वश्ववाच-नमस्कृत्वाङ्घ्रि युगलं शृणुधर्मवचोमम ।।

સ્વધર્માદવિરોધેન ભવામિતવમામિની ॥ ૩૬ ॥

ત્યારે ઉર્વશી અપ્સરા કહે છે—હે ધર્મ ! હું તમને નમસ્કાર કરું છું. તમે મહારૂં વચન સાંભળો. સ્વધર્મના વિરોધ વિના હું તમારી સ્ત્રી થાઉં છું. ॥ ૩૬ ॥

धर्मोवाच-किमिच्छसित्वंभद्रन्ते किंकार्यतव भामिनी ।।

પરસ્ત્રીવિમુખોવિદ્ધી દમામિતવવાંછિતમ્ ॥ ૩૭ ॥

ધર્મ કહે છે—હે સ્ત્રી તારૂં કસ્યાણુ થાવ ! હે ભામિનીરે ! તારૂં શું કાર્ય છે ? તેતું મને કહે. તું મને પર સ્ત્રી વિમુખ (પર સ્ત્રી સંગ રહિત) બાળુ. તું જે માગે તે તારૂં ઇચ્છિત હું આપું છું. ॥ ૩૭ ॥

ऊर्वश्व उ०-धर्मेतिष्ठतिसर्वहि स्थावरंजंगमं विभो ।।

સધર્મોદુષ્કરત્વંહિ તપ્યતેતુકથંતપઃ ॥ ૩૮ ॥

ઉર્વશી કહે છે—હે પ્રભો ! સંપૂર્ણ સ્થાવર (વૃક્ષ પાષાણાદિક) અને જંગમ (મનુષ્ય, પશુ આદી) એ સર્વે ધર્મમાં રહે છે. તે ધર્મ પોતે કઠોર તપશ્ચર્યા ક્યાં કરોછો ? ॥ ૩૮ ॥

धर्मोवाच-ईशानस्य स्वरूपंहि दृष्टुमिच्छामि भामिनी ।।

નિરાહારોજિતાત્માચ તન્મનસ્કોજિતેન્દ્રિયઃ ॥ ૩૯ ॥

ધર્મ કહે છે—હે ભામિનીરે ? આહારનો પરિત્યાગ કરી આત્માને જીતી અને ઇન્દ્રિયોનું દમન કરી અને શિવમાંજ મન રાખી, ઇશાન જે સદા શિવજી તેમનું સ્વરૂપ જોવાની હું ઇચ્છા કરું છું. ॥ ૩૯ ॥

તપસ્તપ્યેચતેનાઙ્હં શિવાસહસદાશિવમ્ ॥

કસ્માત્ત્વમાગતામદ્રે કથયસ્વયથાતથમ્ ॥ ૪૦ ॥

પાર્વતી સહુવર્તમાન સદાશીવજીની તપશ્ચર્યા હું કરું. હે સુપ્ત ? તું ક્યાં આવી ? એ તારો સંપૂર્ણ વૃત્તાન્ત જો હોય તે મહારે આગળ કહે ॥ ૪૦ ॥

કિંકાર્યકસ્યહેતોશ્ચ સત્યમાख्याતુમર્હસી ॥

ऊर्वश्य उ०-तवैवतपसाधर्म भयभीतो दिवस्पतिः ॥४१॥

તું ક્યા હેતુથી આવેલી છે-અને મહેં તારું શું કરવું ? એ સત્ય કહેવું તને યોગ્ય છે. ત્યારે ઉર્વશી કહે છે-હે ધર્મ ! તમારી તપશ્ચર્યાથી સ્વર્ગના પતી ઇન્દ્રરાજ ભયભીત થયા છે ॥૪૧॥

તેનાઙ્હંનોદિતાચાત્ર તપોવિગ્નકરાયવૈ ॥

इन्द्रासनभयाद्भीतः प्रेशितातेनवैयम ॥ ૪૨ ॥

હે યમધર્મ ! " મહાઈ ઇન્દ્રાસન " જસે ઓઠ્ઠા ભયથી હીને ઇન્દ્રરાજએ, તમારી તપશ્ચર્યામાં વિગ્ન કરવા સાડૂ મને આજ્ઞા કરી મોકલી છે. ॥ ૪૨ ॥

एतत्सत्यं मयै वोक्तं नान्यथाઙ્હં પ્રવચ્મિતે ॥

तदा सत्यंवचःश्रुत्वा तोशितो रविनन्दनः ॥ ૪૩ ॥

એ મહેં સત્ય તમારે આગળ કહ્યું એમાં કંઈજ મિથ્યા નથી. ત્યારે સૂર્યના પુત્ર યમધર્મ-આઠ્ઠું સત્ય વચન માંલણી સંતોષ પામ્યા ॥ ૪૩ ॥

ધર્મોવાચ-उवाचैनां महाभागे वरदोઙ્હં ભવામિતે ॥

यमोઙ્હં सर्वभूतानां दुष्टानां कर्मचारिणाम् ॥૪૪॥

ત્યારે ધર્મ, ઉર્વશીને કહે છે-હે મહાભાગ્યશાળી ? હું તને વરદાન આપું છું સર્વ ભૂત પ્રાણિ માત્રને અને દુષ્ટ કર્મ કરનારાઓને દંડ દેનારો યમ છું ॥ ૪૪ ॥

ધર્મરૂપોપિ સર્વેષાં મનુજાનાં જિતાત્મનામ્ ॥

સ ધર્મોઽહં વરાશેહે દદામિ તવ વાંછિતમ્ ॥ ૪૫ ॥

આત્મા જેવે જીતેલો છે એહા મનુષ્યોને હું ધર્મરૂપ છું.
હે વરાશેહે ઉર્વશી ? તે હું ધર્મ, તારા મનવાંછિતને આપુ છું ॥ ૪૫ ॥

इष्टंप्रार्थय कल्याणी शीघ्रंचैवाप्सरां वरे ॥

उर्वश्य उ०—त्वया पदं महा भाग नाकाङ्क्षवाकदाचन ॥

एतदिष्टतमंदेही सततं मनुजेश्वर ॥ ४६ ॥

હે અપ્સરાઓમાં શ્રેષ્ઠ : હે કલ્યાણી ઉર્વશીરે ! તારી જે
ઇષ્ટ હોય તે તું જલદી માગ ? ત્યારે ઉર્વશી કહે છે—હે મનુ
જેશ્વર ! હે મહાભાગ ધર્મ ? ‘ તમે કદીએ ઇષ્ટપદની ઇચ્છા ન
કરી’ એ ઇચ્છિત વસ્તુ મને આપો ॥ ૪૬ ॥

एवमस्तु यमोब्रूवात् सत्यं वरयसद्वरम् ॥

वरं ददामि अन्यं वै गानेन तोषितो ह्यऽहम् ॥ ४७ ॥

યમધર્મ કહે છે—હું એમજ કહીશ ! એ સત્યવર દાનને તું
શ્રહણ કર અને તારા ગાયનથી સંતોષ પામેલો હું તને બીજી
પણ વરદાન આપું તેને તું શ્રહણ કર. ॥ ૪૭ ॥

अस्मिन्स्थाने महत्क्षेत्रं मामकीयं महद्गुप्ते ॥

भूयाश्च सर्व पापघ्नं तीर्थंचाप्सरसं शुभम् ॥ ४८ ॥

હે મહા તેજસ્વી અપ્સરા ! આ મહારા ક્ષેત્રને વિષે—સર્વ
પાપને દૂર કરનાર એહું અપ્સરાતીર્થ નામનું તીર્થ થાય ! ॥ ૪૮ ॥

अस्मिन्तीर्थे हुतं जप्तं पठितं चाक्षयं भवेत् ॥

दितानि पञ्चैव धर्म वर्धमानं सरोमतम् ॥ ४९ ॥

આ તીર્થને વિષે પાંચ દિવસ પર્યંત હોમ કરે જપ કરે
અથવા વેદનો પાઠ કરે તો વધતો એવા ધર્મ અક્ષય થાય, એવું
આ સરોવર બાણ. ॥ ૪૯ ॥

નારીવાપુરુષોવાપિ સ્નાનંકુર્યાદતન્દ્રિતઃ ॥

આજન્મ મરણાન્તઞ્ચ સર્વપાપક્ષયોભવેત્ ॥ ૫૦ ॥

શ્રી હોય અથવા પુરૂષ હોય આજન્મ મરણાન્ત યજ્ઞા વગર આ
તીર્થમાં જો સ્નાન કરસે તો જન્મથી મરણપર્યંત કરેલા સર્વ
પાપનો ક્ષય થસે. ॥ ૫૦ ॥

તથેત્યુક્ત્વાસવૈધર્મો મૌનમાચૃષ્ટ સંસ્થિતઃ ॥

ઉર્વશીચરંલઙ્ઘ્વા નમસ્કૃત્ય દિવંયયૌ ॥ ૫૧ ॥

એ પ્રભાણે કહી ધર્મ મૌન્યવૃત્ત ધારણ કરતા હવા, ઉર્વશી
પણ “ધણું સાડ” એમ કહી વરદાન ગ્રહણ કરી ધર્મને નમસ્કાર
કરી સ્વર્ગને વિષે જતી હવી ॥ ૫૧ ॥

નિવેદયા માસતતો યદ્વૈધર્મેણ માપિતમ્ ॥

ઉર્વશી પૂજિતાતત્ર દેવેન્દ્રેણ મહાત્મના ॥ ૫૨ ॥

અને ઉર્વશી અપ્સરાએ ધર્મ કહેલું કે “મને ઇંદ્રપદની
ઇચ્છા નથી” એ સર્વ વૃત્તાન્ત ઇંદ્રરાજ આગળ નિવેદન કર્યા.
ત્યારે ઇંદ્રરાજ પ્રસન્ન થઈ ઉર્વશીની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. ॥ ૫૨ ॥

ગતાસાપ્સરસાંલોકે નમસ્કૃત્યદિવસ્પતિમ્ ॥

તતોધર્મોમહાભાગ તપસ્તેપેયથાવિધિ ॥ ૫૩ ॥

ઉર્વશી પણ ઇંદ્રને નમસ્કાર કરી અપ્સરા લોકને વિષે જતી
હવી. તદનંતર હે મહાભાગ યુધિષ્ઠિર ! ધર્મ પણ યથાવિધી
પુનઃ તપશ્ચર્યા કરવા લાગ્યા. ॥ ૫૩ ॥

ઇદમાપ્સરસાંલ્યાનં સર્વપાપ પ્રનાશનમ્ ॥

વ્યાસેનૈવ પુરા પ્રોક્તં ધર્મરાજે મહાત્મને ॥ ૫૪ ॥

યેદંવ્યાસજીએ, મહાત્મા એવા યુધિષ્ઠિર રાજ આગળ કહેલું
આ અપ્સરાતીર્થનું આખ્યાન જે સાંભળે છે તેના સર્વ પાપ નાશ
થાય છે. ॥ ૫૪ ॥

વન્ધ્યત્વંચ હરં ચૈવ પુત્ર પૌત્ર પ્રવર્ધનમ્ ॥

શ્રુણ્વન્તિ શુદ્ધચિત્તેન તેષાં કામ પ્રદં ભવેત્ ॥૫૫॥

વળી આ આખ્યાન જે વંધ્યા સાંભળેતો વંધ્યત્વ જાય. અને પુત્રપૌત્રની વૃદ્ધી થાય તેમજ શુદ્ધ ચિત્તથી જે સાંભળે તેવના મનોર્થ પૂર્ણ થાય ॥ ૫૫ ॥

इति श्री स्कंदपुराणे पातालखण्डे धर्मरिण्योपाख्याने
अप्सरसीर्था वर्णनम् नाम अष्टमोऽध्यायः ॥८॥

व्यासोवाच-सवै धर्म तपस्तेपे शिवोद्वेग करं महत् ॥

सददर्श महादेवं जटाजूटं वृषध्वजम् ॥१॥

વેદવ્યાસજી, ધર્મરાજાને કહે છે - હે રાજા ! તે યમધર્મ, મહાદેવજીને ઉદ્વેગ કરનારી નપશ્વર્ય પુત્ર. કરવા લાગ્યા. ત્યારે ધર્મના તપથી પ્રગત થઈ મહાદેવજી પ્રત્યક્ષ પ્રગટ થયા. ॥ ૧ ॥

नाग यज्ञोपवीतं च नाग भूषित विग्रहम् ॥

गज चर्म परीधानं व्याघ्रचर्मोत्तरीयकम् ॥ २ ॥

કે જેવે નાગનું યજ્ઞોપવીત ધારણ કરેલું છે, નાગધીન જેવનું શરીર શોભે છે, હસ્તિચર્મ જેવે પરીધાન કરેલું છે અને વ્યાઘ્ર ચર્મે ઓઢેલું છે જેવે. ॥ ૨ ॥

पञ्चवक्त्रं दशभुजं मुण्ड माला विभूषितम् ॥

मस्माङ्गं नीलकण्ठं च अर्धनारीधरं प्रभुम् ॥ ३ ॥

પાંચ છે મુખ જેવના, દસ છે હાત જેવના અને મુંઠમાલાથી શોભાયમાન, સર્વાંગે ભસ્મ ધારણ કરો છે જેવે, નીલકંઠ જેવના અને અર્ધાંગને વિષે પાર્વતીને ધારણ કરેલા છે જેવે ॥ ૩ ॥

योगगम्यं महाकायं स्थिति प्रलय कारकम् ॥

तदृष्ट्वा च महाराज सूर्यपुत्रः प्रतापवान् ॥ ४ ॥

યોગાભ્યાસથી બાણવાયોગ્ય, મહાન્ છે યશીર લેવતું; જગત્
ની સ્થિતિ અને નાશ કરનારા, હે રાજા! સૂર્યના પુત્ર મહા
પ્રતાપવાન્ એવા યમધર્મ, આ પ્રમાણે મહાદેવજીના દર્શન કરતા
હવા ॥ ૪ ॥

एकचित्तः स्थिरो भूत्वा शिवंतुष्टाव यत्नतः ॥

ધર્મઉવાચ-ईश्वराय नमस्तुभ्यं नमस्ते योग रुपिणे ॥ ५ ॥

યમ ધર્મ અક ચિત્તથી સ્થિર થઇને મહા યત્નથી શિવજી-
ની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. યમ ધર્મ કહે છે-હે ઇશ્વર! હે યોગ
રૂપ! આપને નમસ્કાર કરું છું ॥ ૫ ॥

नमस्ते सर्वरूपाय भक्तिगम्यायते नमः ॥

नमस्ते तत्त्वरूपाय गुणरूप नमस्तुते ॥ ६ ॥

હે સર્વ રૂપ! હે ભક્તિગમ્ય પ્રાપ્ત થનારા, હે તત્ત્વ રૂપ અને
ગુણ રૂપ આપને હું નમસ્કાર કરું છું ॥ ૬ ॥

गुणातीत नमस्तुभ्यं नमस्ते जल रुपिणे ॥

नमस्ते रस रूपाय धातु रूप नमोस्तुते ॥ ७ ॥

હે ગુણાતીત વેગળા, હે જલ રૂપ હે રસ રૂપ હે ધાતુ રૂપ!
આપને નમસ્કાર કરું છું ॥ ૭ ॥

नमस्ते ब्रह्म रूपाय विष्णु रूप नमोस्तुते ॥

नमस्ते काल रूपाय सृष्टि प्रलय कारिणे ॥ ८ ॥

હે બ્રહ્મ, વિષ્ણુરૂપ, કાલરૂપ અને હે નિર્દિશ્ય પ્રલય કરનારા!
આપને નમસ્કાર કરું છું ॥ ૮ ॥

नमो नित्याय सौम्याय मृडाय हरये नमः ॥

ब्रह्मतेच नमस्तुभ्यं नमो ह्रस्ववाय वामने ॥ ९ ॥

હે નિત્ય હે સૌમ્ય હે મૃદ હે મહાનરૂપ હે ઠિંગણા વામન
રૂપ! હું આપને નમસ્કાર કરું છું. ॥ ૯ ॥

આતપાય નમસ્તુભ્યં નમઃ શીતકરાય ચ ॥

વર્ષારૂપ નમસ્તુભ્યં નમસ્તે જલરૂપિણે ॥ ૧૦ ॥

હે તેજસ્વી હે શીત કરનારા હે વર્ષા રૂપ અને હે જલ-
રૂપ ! આપને નમસ્કાર કરૂં છું. ॥ ૧૦ ॥

નમોઽગ્રાયર્મામાય શંભવે ગુરવે નમઃ ॥

અસંખ્યાતાયવૈતસ્મૈ વિશ્વરૂપાય શંભવે ॥ ૧૧ ॥

હે ઉગ્રરૂપ હે ભયકરરૂપ હે શત્રુ હે અસંખ્યરૂપ હે વિશ્વ-
રૂપ હે શંકર ! આપને હું નમસ્કાર કરૂં છું. ॥ ૧૧ ॥

નમો ભસ્માઙ્ગલિષ્ઠાય નમસ્તે ચંદ્રશેખરે ॥

નમો ગંગા વ્રતમ્સાય હર્યે વિશ્વરૂપિણે ॥ ૧૨ ॥

સર્વાંગમઃ ભ-મ લેપન કરેલી છે, અને મસ્તકનેવીશે ચંદ્ર
અને ગંગા ધારણ કરેલી છે જેવને એવા હુઃખ ને હરણ કરનારા,
હે વિશ્વરૂપ ! આપને નમસ્કાર કરૂં છું. ॥ ૧૨ ॥

નમો નીલાય કૃષ્ણાય અરુણાય ચતે નમઃ ॥

इति स्तुतोऽमुना શંભુઃ ધર્મ રાજેનયત્તતઃ ॥ ૧૩ ॥

હે નીલરૂપ હે કૃષ્ણરૂપ હે આરકતરૂપ ! આપને નમસ્કાર
અસે. આ પ્રમાણની ધર્મરાજે, મહાદેવજીની જ્યારે સ્તુતી
કરી ॥ ૧૩ ॥

इडितोऽपि महद्भक्त्या प्रणम्य शिरसा शिवम् ॥

तुष्टो शंभु स्तदा भूप यमंच प्रत्युवाचह ॥ ૧૪ ॥

ત્યારે મહાદેવજી પ્રસન્ન થઈને, હે ધર્મરાજ શુધિષ્ઠિ ?
શિવજી યમ ધર્મપ્રતી કેહેવા લાગ્યા. ॥ ૧૪ ॥

वसवृणु महाभाग यत्तेमनसि वर्तते ॥

यमउ०—यदि तुष्टोऽसि मे देव दयां कृत्वा ममोपरि ॥ ૧૫ ॥

હે મહાભાગ યમ ધર્મ ! તમારા મનમાં આવે તે વરદાન માગો. ત્યારે યમધર્મ કહે છે—હે દેવ ! જે કદી આપ પ્રસન્ન થયા છો તો ગુહરા ઉપર દયા કરીને. ॥ ૧૫ ॥

ધર્મારણ્યે સુરેશાન મન્નામ્ના ભવ સર્વદા ॥

યુગે યુગે જગન્નાથ મન્નામ્ના તીર્થ મુક્તમં ॥ ૧૬ ॥

હે દેવતાઓમાં શ્રેષ્ઠ પ્રભો ? આ ધર્મારણ્યને વિષે મારા નામે કરીને આપ સ્થાપન થાવ. અને હે જગત્ના નાથ ! યુગ યુગને વિષે ‘ મારા નામનું ઉત્તમ તીર્થ થાવ. ’ ॥ ૧૬ ॥

પ્રયાગાદધિકં ચૈવ તવાગ્રેચ ત્રિલોચન ॥

અસ્મિન્તીર્થેચયઃ કૂર્યાત્ જપ હોમાર્ચનાદિકમ્ ॥ ૧૭ ॥

હે ત્રિલોચન સદાશિવજી ! આ તમારે આગળ તીર્થ ને વિષે જે પુરૂષ જપ, હોમ, પૂજન કરશે તેને પ્રયાગ કરતાં પણ અધિક ફલની પ્રાપ્તિ થશે. ॥ ૧૭ ॥

દાન યજ્ઞ ક્રિયા વાપિ યઃ કૂર્યાત્ શ્રદ્ધયાસહ ॥

તત્સર્વં ચાક્ષયં લોકે ત્વત્પ્રસાદાન્મહેશ્વર ॥ ૧૮ ॥

દાન, યજ્ઞ અને ક્રિયા, જે શ્રદ્ધાથી કરસે. તે સર્વ આલો-કને વિષે તમારા પ્રસાદે કરીને હે મહેશ્વર ! અક્ષય થાવ. ॥ ૧૮ ॥

તવાગ્રે સિદ્ધરુપોઽહં કુરુત્વં શશિ શેખર ॥

યેનાઽહંચ સદાસર્વૈઃ પૂજનીયોહિ માનવૈઃ ॥ ૧૯ ॥

હે શશિશેખર ! (મસ્તક ઉપર ચંદ્ર ધારણ કરેલા) તમારે આગળ મને સિદ્ધરૂપ કરો. કે જેથી હું સર્વ માનવોને પૂજનીય થાઉં. ॥ ૧૯ ॥

વરંદત્વા મહેશાનઃ તત્રૈવાન્તર ધીયત ॥

તત્રપ્રદેશે ભૂપાઽસ્તિ દિવ્ય લિંગં મહદ્ભુતમ્ ॥ ૨૦ ॥

એન્દુ' જ્યારે યમધર્મ એ માગ્યુ—ત્યારે મહાદેવજીએ “ધણું
સાડ” એમ કહી વરદાન આપી અંતરધાન થયા, તેજ વખત
તે પ્રદેશને વિષે દિવ્ય અને અદ્ભુત એન્દુ' એક શિવલિંગ
ઉત્પન્ન થયું. ॥ ૨૦ ॥

તંદૃષ્ટ્વાચ સુરાસ્સર્વે મનુજાશ્ચૈવ સર્વશઃ ॥

સાધુ સાધ્વિતિતે સર્વ જલ્પન્તિ નિમિષાદિજાઃ ॥૨૧॥

હવે તે અધાએ દેવતાઓ, મનુષ્યો, અને બ્રાહ્મણો, અદ્-
ભુત એન્દુ' શિવલિંગ જોઈને ધણું સાડ થયું ! ધણું સાડ થયું ?
એ પ્રમાણે તે સર્વે જોલવા લાગ્યા. ॥ ૨૧ ॥

લિંગસ્ય પશ્ચિમે ભાગે ધર્મો સ્વય મુપસ્થિતઃ ॥

સ્મરણાત્પૂજનાત્તસ્ય ધર્મ વૃદ્ધિ પ્રજાયતે ॥ ૨૨ ॥

આ લિંગના પશ્ચિમ ભાગને વિષે યમધર્મ પોતે સ્થાપન
થયા, જેવના સ્મરણે કરીને અને પૂજન કરીને ધર્મની વૃદ્ધિ
થાય છે. ॥ ૨૨ ॥

બ્રહ્મેન્દ્રેણૈવ યદ્ગમ્યં સર્વેપાં હૃદયે સ્થિતમ્ ॥

તિષ્ઠતેયચ્ચલિદ્ગેતુ સ્વયં ભુવ મિતિ સ્થિતિઃ ॥ ૨૩ ॥

બ્રહ્મ અને ઇંદ્ર એવનાથી પણ અગમ્ય (મનથી જોવાને
અશક્ય) અને સર્વેના હૃદયમાં રહેનારા એન્દુ! તે લિંગને વિષે
સ્વયંભુવ (પોતેજ ઉત્પન્ન થએલા) સ્થિતી કરતા હવા. ॥ ૨૩ ॥

અધિકારં તતશ્ચક્રે ભૂતાનાંચ નિયન્ત્રણે ॥

એતત્સર્વં સમાખ્યાતં ધર્મારણ્ય પ્રવર્તનમ્ ॥ ૨૪ ॥

ભૂત પ્રાણી માત્રના નિયંત્રા (સ્વામીપણ), ના વિષે અ-
ધિકાર કરતા હવા. એ પ્રમાણે ધર્મારણ્યનું વર્તન રહે સર્વ
તમારે આગળ કહ્યું. ॥ ૨૪ ॥

ભૂતનાથંચ સંપૂજ્ય વ્યાધિર્મિર્મુચ્યતેજનાઃ ॥

ભૂતનાથંચતુર્દશ્યા પૂજયન્તીહયેજનાઃ ॥ ૨૫ ॥

યમધર્મની પ્રાર્થનાથી ઉત્પન્ન થયેલું જે શિવલીંગ તે “ ભુતનાથ ” નામે કરીને પ્રસિદ્ધ થયું. એ ભુતનાથ મહાદેવજીનું જે મનુષ્ય પુજન કરે છે, તે વ્યાધીથી મુક્ત થાય છે. ચઉદશને દીવસે “ ભુતનાથ ” નું જે પુજન કરે છે. ॥ ૨૫ ॥

ન તેપામલ્પ મૃત્યુઃ સ્યાત્ ન રોગો ન ભયં ક્વચિત્ ॥

ન શત્રુ પીડયેત્તસ્ય નચ ચાલગ્રહવ્યથાં ॥ ૨૬ ॥

તેવને અલ્પ મૃત્યુ થતું નથી, રોગ તથા ભય થતો નથી અને શત્રુની પણ પીડા થતી નથી, તેવના ચાલકોને ચાલગ્રહ વ્યથા પણ થતી નથી. ॥ ૨૬ ॥

કૂપે તુ તર્પણં કુર્યાત્ ધર્મેશ્વર પુરે સ્થિતે ॥

તૃપ્તિં પ્રયાન્તિ પિતરો યાવદા ભૂત સંપ્લવં ॥ ૨૭ ॥

તે ધર્મારણ્યમાં આ કુવાને વિશે જે તર્પણ કરે છે, તેવના પિતરો, જ્યાર સુધી ભુત આણીમાત્ર છે, ત્યાર સુધી તૃપ્તિને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૨૭ ॥

ભૂતં ભૂતેન્દિહ સંપૂજ્ય સુસ્નાતો વિજિતેન્દ્રિયઃ ॥

સાઙ્ગં રુદ્રજપંકૃત્વા વ્યાધિદોષૈઃ પ્રમુચ્યતે ॥ ૨૮ ॥

શીવરાત્રીના દીવસે, જે મનુષ્ય સ્નાન કરીને ઈન્દ્રિયોને જીતીને ભુતનાથ મહાદેવજીનું પુજન કરશે અને આંગ સહીત રૂદ્રનો જપ કરશે તે વ્યાધીથી અને દોષથી મુક્ત થશે. ॥ ૨૮ ॥

અમાવાસ્યાં સોમદિને વ્યતીપાતેચવૈધૃતે ॥

પૂર્ણિમાસ્યાંચ સંક્રાન્ત્યાં શ્રાઙ્ગવાપ્યાં સમાચરેત્ ॥ ૨૯ ॥

સોમવારની અમાસને દીવસે, વ્યતીપાતમાં, વૈધૃતમાં, અને પુનેમે, સંક્રાન્તે, આ કુવા ઉપર જે શ્રાદ્ધ કરે છે. ॥ ૨૯ ॥

ઉત્કૃષ્ઠાઃ પિન્ડદાનેન ગયાયાં પિતરોદિવી ॥

કૃપે તર્પણ મિચ્છન્તિ ધર્મારણ્યે વિશુદ્ધયે ॥ ૩૦ ॥

તેવનાં પીતરો પીંડદાને કરીને સ્વર્ગ અને ગયાને વીધે
ગમન કરે છે, અને સંપુર્ણ પિતરો ધર્મારણ્યને વીધે શુદ્ધ થવા
માટે આ કુવાચના તર્પણની ઇચ્છા કરે છે. ॥ ૩૦ ॥

ધાનીયમપ્યત્ર તિલૈર્વિમિશ્રિતં દદ્યાત્પિતૃણાં પ્રયતોમનુષ્યઃ ॥

શ્રાદ્ધંકૃતં તેનસમાઃ સહસ્રં રહસ્યમેનં પિતરોવદન્તી ॥ ૩૧ ॥

જે મનુષ્ય રોજ તીર્થીયુક્ત પાણી પીતરોને અહીં આપે
છે તેને “ હજાર વર્ષ પર્યંત શ્રાદ્ધ કર્યું, ” એવું રહસ્ય પિતરો
કહે છે. (ધર્મારણ્યમાં તિલતર્પણ કર્યાથી હજાર વર્ષ શ્રાદ્ધ કર્યાનું
ફળ મળે છે.) ॥ ૩૧ ॥

एकविंशतिरावृत्तेः गययांपिण्ड पातने ॥

धर्मवाण्यां सकृच्चैव पितॄणां तर्पणेन तु ॥ ૩૨ ॥

ધર્મારણ્યમાં એકજ દીવસ આ કુવા ઉપર પિતરોનું તર્પણ
કરે તો તે પુરૂષને, ગયાજીમાં એકવીસ વખત પીંડદાન કર્યાનું
પુણ્ય મળે છે. ॥ ૩૨ ॥

शिवकूपान्तरालेच श्राद्धं कुर्या द्विचक्षणः ॥

धर्मेशात्પશ્ચિમેભાગે ધર્મવાપીતિ વિશ્રુતા ॥ ૩૩ ॥

જે પુરૂષ આ પ્રમાણે આ કુવા ઉપર શ્રાદ્ધ કરે અને ધર્મ-
શ્વર મહાદેવના પશ્ચીમ ભાગને વિશે વિખ્યાત જેડું ધર્મવાપી
(વાવડી) છે. ॥ ૩૩ ॥

तत्र स्नात्वाच पीत्वाच तर्पिता पितृदेवताः ॥

શ્રાદ્ધં કુર્યાન્મહદ્રક્ત્યા અક્ષયં લભતેપદં ॥ ૩૪ ॥

અહીં કુવાને “શિવકુપ” એવું કહે છે. આ ધર્મવાપી (વાવડી) બીજી છે.

તે ધર્મવાપીમાં જે સ્નાન કરે છે અને જલપાન કરે છે,
પીતરોનું દેવતાઓનું તર્પણ કરે છે અને મહાભક્તીથી શ્રાદ્ધ કરે
છે તે અક્ષય પદને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૩૪ ॥

ત્રિસસવારં દત્તંચ શ્રાદ્ધં યેન ગયા તટે ॥

ધર્મવાપ્યાં સકૃત્ શ્રાદ્ધે ફલંતત્રયવાધિકમ્ ॥ ૩૫ ॥

જેણે એકવીસ વખદ ગયા શ્રાદ્ધ કર્યું, તે ધર્મવાપીને વિષે
તે એકજ વખદ શ્રાદ્ધ કરે તો ગયાજીમાં એકવીસ વખદ શ્રાદ્ધ
કર્યાથી એક જવ માત્ર અધિક ફલ છે. ॥ ૩૫ ॥

નૈકવર્ણંચ પાનીયં ધર્મવાપ્યાંનરેશ્વર ॥

માસિપક્ષેચ ઋત્વદ્રે વીપરીતંચ જાયતે ॥ ૩૬ ॥

હે નરેશ્વર ધર્મ ? આ ધર્મવાપીનું પાણી વર્ષે વર્ષે, મહિને
મહિને, પક્ષે પક્ષે, ઋતુ ઋતુને વિષે અનેક રંગનું. ॥ ૩૬ ॥

રક્તં કૃષ્ણંચ પીતંચ નીલાન્જન સમપ્રભમ્ ॥

અત્યદ્ગંગોદકામંચ જાયતેચ પૃથક્ પૃથક્ ॥ ૩૭ ॥

લાલ, કાળુ, પીણુ, સુરમા જેવું વાહળી રંગનું, અને ગંગા-
જલ જેવું એ પ્રમાણે જુદા જુદા રંગનું થાય છે. ॥ ૩૭ ॥

દશવર્ષં સહસ્રાણિ ભાગીરથ્યાવગાહને ॥

તત્ફલં કોટિગુણિતં ધર્મવાપ્યાં દિનત્રયે ॥ ૩૮ ॥

દસ હજાર વર્ષ સુધી ગંગાજીમાં સ્નાન કરવાથી જે ફલ મળે
છે, તે ફલ કરતાં પણ કરોડ ગુણુ અધિક ફલ, આ ધર્મવાપીમાં
ત્રણ દિવસ સ્નાન કર્યાથી થાય છે. ॥ ૩૮ ॥

વર્હિપદોમિષ્વાત્તાશ્ચ આજ્યપાઃ સોમપાસ્તથા ॥

તૃપ્તિં પ્રયાન્તિ પરમાં વાપ્યાંવૈતર્પણેનતુ ॥ ૩૯ ॥

ગર્હિપદ, અગ્નિષ્વાત્તા, આજ્યપ અને સોમપ નામના
પિતરો આ ધર્મવાપીમાં તર્પણ કર્યાથી તૃપ્તિને પ્રાપ્ત થાય છે ॥ ૩૯ ॥

કુરુક્ષેત્રાદિભિઃક્ષેત્રૈઃ અયોધ્યાદિપુરિંતથા ॥

પુષ્કરાણિચ સર્વાણિ મુક્તિસ્થાનાનિયાનિચ ॥૪૦॥

કુરુક્ષેત્રાદિક્ષેત્રો, અયોધ્યા આદિદેને પુરીયો, પુષ્કરાદિતીર્થો અને બીજાં પણ મુક્તિ આપનારાં સ્થાનો. ॥ ૪૦ ॥

સર્વાણ્યપીહતુલ્યાનિધર્મ કૃપોધિકોભવેત્ ॥

મંત્રવેદાસ્તથાયજ્ઞાઃ દાનાનિ વિવિધાનિચ ॥ ૪૧ ॥

આ સર્વ સ્થાનોની તુલ્યતાને વિષે પણ ધર્મવાપીજ અધિક છે. મંત્ર, વેદ, યજ્ઞ અને નાના પ્રકારના દાનો એ સર્વ કરતાં ધર્મવાપી અધિક છે. ॥ ૪૧ ॥

અક્ષયાનિચ જાયન્તે દત્વાજપ્વાનરેશ્વર ॥

અભિચારાશ્રયેચાન્યે સુસિદ્ધાઽર્થવેદજા ॥ ૪૨ ॥

વેદબ્યાસજી કહે છે-હે નરેશ્વર રાજા ! આ ધર્મવાપીમાં જે દાત કરે અથવા જપ કરે તે સર્વ અક્ષય થાય છે, અને અર્થવંશુ વેદમાં કહેલા જાણુ, વશીકરણુ ઇત્યાદી મંત્રો ત્યાંકાલે સિદ્ધ થાય છે. ॥ ૪૨ ॥

તે સર્વે સિદ્ધિમાયાન્તિ તસ્મિન્સ્થાને કૃતા અપિ ॥

આદિતીર્થ નૃપશ્રેષ્ઠ કાજેશૌ રુપાદિતમ્ ॥ ૪૩ ॥

આ સ્થાનને વિષે કરેલું સર્વ, સિદ્ધિને પ્રાપ્ત થય છે. હે નૃપ હ ધર્મ ! આ આદિતીર્થ-પ્રદા, વિષ્ણુ અને મહાદેવજીએ ઉત્પન્ન કરેલું છે. ॥ ૪૩ ॥

સિદ્ધિસ્થાનં સુરમ્યંચ બ્રહ્માદૈસુરસેવિતં ॥

આવલ્યેનાઽગ્નિ હોત્રંચ ઉપાસંતે દ્વિજન્મનઃ ॥૪૪॥

પ્રદાદિક દેવતાઓએ કરિને સેવિત એવું આ સિદ્ધિનું સ્થાન કે જેને વિષે બાલપણમાંથીજ પ્રાર્થણા અગ્નિહોત્રનું સેવન (ઉપાસના) કરે છે. ॥ ૪૪ ॥

યત્કાર્યં પુરુષેણેહગાર્હસ્થ્ય મનુતિષ્ટતા ॥

તત્ફલં સમવાપ્નોતિવાપ્યાં વૈ સપ્તમિર્દિનૈઃ ॥ ૪૫ ॥

ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેનારા પુરુષ સંપૂર્ણ જન્મભર જે સાધન કરે તે સાધન, ફક્ત સાત દિવસ આ ધર્મવાપીમાં કર્યાથી સિદ્ધ થાય છે. ॥ ૪૫ ॥

વાપી કૂપ તડાગાનિદેવતા યતનાનિચ ॥

અન્નપ્રદાન આરામઃ ઇષ્ટપૂર્તમિહોચ્ચતે ॥ ૪૬ ॥

વાવ, કુવો, તળાવ, દેવતાઓના મંદિર બાંધાવવા, અન્નછત્ર અને બગીચા કરાવવા, એ સર્વને ઇષ્ટાપૂર્ત, કહે છે. ॥ ૪૬ ॥

વ્યાસઉવાચ-અતઃ પરંપ્રવક્તામિ ધર્મારણ્ય નિવાસિનાં ॥

યત્કાર્યં પુરુષેણેહગાર્હસ્થ્યમનુતિષ્ટતા ॥૪૭॥

વેદવ્યાસજી, ધર્મરાજાને કહે છે-હે રાજા ! હવે હું તમારે આગળ, ધર્મારણ્યમાં રહેનારા ગૃહસ્થાશ્રમીઓના કાર્ય (કૃત્ય) કહું છું તે સાંભળો. ॥ ૪૭ ॥

ઉપકારાય યન્નૃણાં યચ્ચવર્જં ગૃહેસતાં ॥

યથાચ ક્રીયતે યત્તે યથાવત્કથયામિતે ॥ ૪૮ ॥

જે, મનુષ્યોના ઉપકાર માટે અને ઘરમાં રહેનારાઓને જેવર્જ અને જે કરવું તે હું તારે આગળ કહું છું તે સાંભળ. ॥ ૪૮ ॥

વત્સગાર્હસ્થ્યમાસ્થાય નરઃ સર્વમિદં જગત્ ॥

પુષ્ણાતિતેન લોકાંશ્ચ સજયત્યભિવાન્ધિતાન્ ॥૪૯॥

હે વત્સધર્મરાજા ! જે મનુષ્ય ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીને લોકોનું પોષણ કરે છે તે પોતાના મનમાં ઇચ્છેલા અર્થને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૪૯ ॥

પિતરો મુનયો દેવાઃ ભૂતાનિમનુજાસ્તથા ॥

કૃમિકીટપતંગાશ્ચ વયાંસિ વિવિધાનિચ ॥ ૫૦ ॥

પિતરો, મુનીયો, દેવતાઓ, ભુતો અને મનુષ્યો, તેજ પ્રમાણે, કૃમી, કીડા, પતંગીયા, અને પક્ષીઓએ બધાએ ગ્રહસ્થ-થી અન્ન વડે જીવે છે અને તૃપ્તીને પણ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૫૦ ॥

ભૂતાનિ ચાનુદિવસંપોષ્યાણિ સ્વતનુર્યથા ॥

તસ્માત્સ્નાતઃ શુચિર્ભૂત્વા દેવર્ષિપિતૃતર્પણં ॥ ૫૧ ॥

પોતાના શરીરનું જેવું પોપણ કરીએ છીએ તેવુંજ રાજ ભુત પ્રાણી માત્રનું પોપણ કરવું. વળી પણ ગ્રહસ્થાશ્રમીના ધર્મ એ છે કે નીત્ય સ્નાન કરવું પવિત્ર રહેવું, દેવ, ઋશી અને પિતર એવનું તર્પણ કરવું. ॥ ૫૧ ॥

પ્રજાપતેસ્તથૈવાદ્ધિઃ કાલેકુર્યાત્સમાહિતઃ ॥

સુમનૈર્દાપ ધૂપૈશ્ચ દેવાનમ્ચર્ચ માનવઃ ॥ ૫૨ ॥

તર્પણ કરતી વખતે, પ્રજા પતીનું જલવડે તર્પણ કરવું અને પુષ્પ, ધુપ, દીપ, એથી ગ્રહસ્થાશ્રમીએ (મનુષ્યે) દેવતાનું અર્ચન કરવું. ॥ ૫૨ ॥

તતોગ્રે તર્પણં કુર્યાત્ દદ્યાન્ન ચલય સ્તથા ॥

નક્તંચરેભ્યો ભૂતેભ્યો વલિ માકાશતો હરેત્ ॥ ૫૩ ॥

પછી આગળ તર્પણ કરવું. અને બલીયો આપવા. રાત્રીને વિષે ફરનારા ભૂતોને બલી આકાશમાં આપવો. ॥ ૫૩ ॥

પિતૃણાં નિર્વપેન્નૈવ દક્ષિણાભિમુખ સ્થિતઃ ॥

ગૃહસ્થસ્તપરો ભૂત્વા મુસમાહિત માનસઃ ॥ ૫૪ ॥

ગૃહસ્થાશ્રમીએ મન સમાધાન રાખી તેજ કાર્યને વિષે તત્પર થઇને દક્ષિણ દિશા સાગ્રહે મોહું કરીને પિતરોનું યજન કરવું. ॥ ૫૪ ॥

एवं गृह वलिं कृत्वा गृहे गृहपतिः शुचिः ॥

आप्यायनाय भूतानां कुर्यादुत्सर्ग मादरात् ॥ ५५ ॥

એ પ્રમાણે ગૃહબલી દધને—ઘરનો પતી જે ગૃહસ્થાશ્રમી, તે પવિત્ર થઈને પોતાના ઘરને વિષે ભૂત પ્રાણિ માત્રનું પાલન થવા સારૂ આદરે કરીને ઉત્સર્ગ (દાનાદિક) કરે. ॥ ૫૫ ॥

श्वभ्यश्च श्वपचेभ्यश्च वायसेभ्यश्च एवहि ॥

आचम्यच તતઃ કુર્યા ત્રાજ્ઞોદ્ધારાવલોકનમ્ ॥ ૫૬ ॥

કુત્રાઓને, ચાંડાળોને, કાગડાઓને એ સર્વને બલી આપી ને હાથ પગ ધોઈ આચમન કરી બુદ્ધિમાન પુરૂષ બારણામાં ઉભો થઈ અતિથીની વાટ જુએ. ॥ ૫૬ ॥

मुहूर्तश्चाष्टमं भागं मुदीक्षेत् ह्यतिथि स्वयम् ॥

अतिथिं तत्र संप्राप्तं अन्नाद्यैर्चोदकेनच ॥ ५७ ॥

અડધી ઘડી સુધી ઉભા રહી અતિથીની વાટ જોવી, જે તેટલામાં અતિથી આવી ગયો તો તેનું અન્નથી અને જલથી સંતર્પણ કરવું. ॥ ૫૭ ॥

संपूजयेद्यथाशक्ति र्गन्ध धूपादिभिस्तथा ॥

निमित्त मतिथिं कृत्वा नैकग्राम निवासिनम् ॥ ५८ ॥

તેમજ શંઘ અને ધૂપવડે તેનું યથાશક્તી પૂજન કરવું. એક ગ્રામમાં નિવાસ ન કરતો હોય અને અતિથીનો ઠાંગ પછ ન કીધેલો હોય તેવાને અતિથી સમજી પૂજવો. ॥ ૫૮ ॥

अज्ञातकुलनामानं तत्कालसमुपस्थितम् ॥

बुभुक्षुश्चागतंશ्रान्तं याच मान मर्किंचनम् ॥ ५९ ॥

જેનું કુલ તથા નામ જાણતા ન હોઈએ, લોજન કાઢને વિષે પોતેજ થઈને આવેલો હોય, બૂક્યો હોય, થાકેલો હોય, ગરીબ હોય અને માગનારો હોય. ॥ ૫૯ ॥

બ્રાહ્મણં પ્રાહુરતિથિં સંપૂજ્યઃ શક્તિતો બુધૈઃ ॥

ન પૃચ્છે તત્ર વર્ણંચ સ્વાધ્યાયં વાઽપિ પણિતઃ ॥૬૦॥

એ પ્રમણે લક્ષણુ જેમાં હોય એવુંદા બ્રાહ્મણુને અતિથી કહ્યો છે. એવુંદા અતિથીનું-જ્ઞાનવાન પુરૂષે યથાશક્તી પૂજન કરવું ત્યાં વર્ણનું અને લક્ષણનું તેને પૂછવું નહીં. ॥ ૬૦ ॥

શોભના શોભનાકારં તંમન્યેત પ્રજાપતિમ્ ॥

અનિત્યં હિ સ્થિતોયસ્મા તસ્માદતિથિરુચ્યતે ॥૬૧॥

સુરૂપી હોય અથવા કુરૂપી હોય તેને પ્રજાપતીને ઠેકાણે માનવું. 'નિત્ય જે નથી રહેતો' તેને અતિથી એમ કહે છે ॥૬૧॥

અતિથિર્યસ્યમમાશો ગૃહાત્પ્રતિનિવર્તતે ॥

સદત્વાદુઃકૃતં તસ્મૈ પુણ્ય માદાયગચ્છતિ ॥ ૬૨ ॥

જેના ઘરથી અતિથી નિરાશ થઈને જાય છે-તે ઘરવાળાને (તે અતિથી) દુઃખ આપી પુણ્ય લઈને ગાદ્યે જાય છે (એમ જાણવું.) ॥ ૬૨ ॥

અપ્યમ્બુ શાકદાનેન યદ્રાપ્યશ્રાતિસસ્વયં ॥

પૂજયેન્ન નરઃ શક્ત્યા તેનૈવાતિથિ માદરાત્ ॥૬૩॥

શાક ખાઈને અથવા પાણી પીને અથવા જે કંઈ ખાઈને આપણે રહેતા હોઈએ તેજ પદાર્થથી મનુષ્યે યથાશક્તી આદરે કરીને અતિથીનું પુજન કરવું. ॥ ૬૩ ॥

કુર્યાન્નાહ રહઃશ્રાદ્ધં અન્નાદ્યૈર્નોદકેનચ ॥

પિતૃનુદીશ્યવિપ્રાંશ્ચ મોજયેત્પ્રયતો નરઃ ॥ ૬૪ ॥

અન્નથી અથવા જળથી રોજરોજ શ્રાદ્ધ કરવું અને પિતૃ રોના ઉદ્દેશે કરીને બ્રાહ્મણુ લોજન કરવું. ॥ ૬૪ ॥

અન્નસ્યાગ્રન્તુ ચોઘૃત્ય ત્રાહ્મણાયોપ પાદયેત્ ॥

મિક્ષાંહિ યાચતાંદદ્યાત્પરિત્રાટ્ત્રહ્મચારિણાં ॥ ૬૫ ॥

આગળથી અન્નકાઢીને. પ્રાદાણુ લોજન કરવું અને ભીક્ષા માગનારા એવા સન્યાસી અને પ્રહ્મચારી એવને ભીક્ષા આપવી. ॥ ૬૫ ॥

ગ્રાસપ્રમાણં મિક્ષાસ્ય દેયગ્રાસ ચતુષ્ટયં ॥

એવંગૃહસ્થ કર્માહુઃ હન્તકારં દ્વિજોત્તમાઃ ॥ ૬૬ ॥

યતીને અથવા પ્રહ્મચારીને ગ્રાસ (એક ટોળીયો) પ્રમાણુ ભિક્ષા આપવી અથવા ચાર ગ્રાસ પ્રમાણુ આપની. પ્રાદાણુ, આ ગૃહસ્થના કર્મનેજ. “હતકાર” એ પ્રમાણુ કેહે છે. ॥ ૬૬ ॥

ભોજનં હન્તકારંચ અગ્રમિક્ષામથાપિવા ॥

અદત્વાતુ ન મોક્તવ્યં યથા વિભવ માત્મનઃ ॥ ૬૭ ॥

લોજન હતકાર અથવા આગળથીજ ભિક્ષા આપવી. પોતાનો જેવો વૈભવ હોય તે પ્રમાણુ આપ્યા વગર ગૃહસ્થાશ્રમીએ લોજન કરવું નહીં. ॥ ૬૭ ॥

પૂજિત્વાતિથિઃ સર્વાન્ જ્ઞાતિવન્ધુસ્તથાર્થિનઃ ॥

વિકલાન્ બાલવૃદ્ધાંશ્ચ ભોજયેચાતુરાંસ્તથા ॥ ૬૮ ॥

સઘળા અતીથીયોર્નું પુજન કરીને, જ્ઞાતિવન્ધુ તેજ પ્રમાણુ અર્થીજનો ઘેઝાઓ, બાલકો, વૃદ્ધો, અને આતુરો એઓને લોજન કરાવવું. ॥ ૬૮ ॥

વાન્છયે ક્ષુત્પરીતાત્મા યદ્વાન્યોન્યમ કિંચનાઃ ॥

કુટુંબિનો ભોજનીયા સ્વસમં વિભવેઽસતિ ॥ ૬૯ ॥

ભુક્ત્યા તરશ્યા જે માગતા હોય, અથવા આપસઆપસનાં દરીદ્રી હોય, પોતાના સરખું વૈભવ ન હોય, એવા કુટુંબિયોને લોજન કરાવવું ॥ ૬૯ ॥

શ્રીમતાં જ્ઞાતિ માસાઘ યોજ્ઞાતિસ્વસીદતી ॥

સીદતાં યત્કૃતં પાપં તત્પાપં સસમશ્રુતે ॥ ૭૦ ॥

પૈસાવાળાની નાતમાં, જે ગરીબ લોકો દુઃખ પામે છે, અને દુઃખ પામતાં જે પાપ થાય છે તે પાપ દ્રવ્યવાનને લાગે છે. ॥૭૦॥

इतिश्री स्कंदपुराणे पातालखंडे धर्मारण्योपाख्याने

गृहस्थ धर्म कथनम् नाम नवमोऽध्यायः ॥९॥

व्यासौ उवाच-संप्राप्य धर्मवाप्यांच यः कुर्यात् पितृतर्पणं ॥

तृसिंप्रयान्तिपितरो यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ ૧ ॥

વ્યાસજી કહે છે-હે ધર્મ રાજા! પછવાડે ધર્મવાપીનું જે તમને મહાત્મ્ય કહ્યું, તે ધર્મવાપીને ગ્રાહ્યધર્મને જે મનુષ્ય પોતાના પીતરોનું તર્પણ કરશે, તેવના પીતરો ચક્રિય ધર્મપર્યંત તૃષ્ટીને ગ્રાહ્ય થશે. ॥ ૧ ॥

पितराश्चात्र सम्पूज्याः ख्यातायेच मुमुक्षवः ॥

पिण्डांश्च निर्वपेत्तेषां प्राणैतत्मुक्तिकाननम् ॥ ૨ ॥

સુકૃતીની ઇચ્છા કરનારા વિખ્યાત એવા જે પિતરો-તેવનું આ ઠેકાણું પૂજન કરવું. અને સુકૃતી આપનારું જે વન-તે વનને વિષે એવને પિંડ આપવા. ॥ ૨ ॥

त्रेतायां दिवसै पञ्च द्वापरे त्रिदिने नतु ॥

एकचित्तेन्द्रियः शुद्धो दिन मेकं फलं कलौ ॥ ૩ ॥

આ ધર્માવસ્થામાં ત્રેતાયુગને વિષે પાંચ દિવસમાં ફલની સિદ્ધી થતી હતી. દ્વાપર યુગને વિષે ત્રણ દિવસમાં થતી હતી અને કલિયુગમાં તો એક ચિત્તથી શુદ્ધ ઇન્દ્રિયોવડે કરીને એકજ દિવસમાં ફલની સિદ્ધી થાય છે. ॥ ૩ ॥

લૌલ્યાશ્ચ માનવોલોકે સમ્પામેચ કલૌયુગે ॥

પરદાર સ્તા. લોકાઃ મ્નિયોતિચ પલઃ પુનઃ ॥ ૪ ॥

કલૌયુગ ગ્રામ થયો અસતા લોકો ચંચલ મનવાળા અને પર સ્ત્રીયો વિષે રત (તત્પર) તેમજ સ્ત્રીયો પણ અતી ચંચલ થઇયો છે. ॥ ૪ ॥

પરદ્રોહ સ્તાઃ સર્વે નરનારિ જના સ્તથા ॥

પરદાર સ્તા નિત્યં પરનિન્દા પરાયણાઃ ॥ ૫ ॥

કલૌયુગમાં સ્ત્રીયો શુ અને પુરૂષો શુ સર્વે પારકાનો દ્રોહ કરનારા, અને પુરૂષો પરસ્ત્રીગમન કરનારા અને પારકાની નિંદા કરવામાં રાત્ર દિવસ તત્પર જાણવા. ॥ ૫ ॥

અંચ દ્રોહી કૃતમ્નશ્ચ યેચ વિશ્વાસઘાતકાઃ ॥

તે નરાનરકંયાન્તિ યાવચ્ચન્દ્ર દિવા કરૌ ॥ ૬ ॥

હગનારા, દ્રોહ કરનારા, કૃતોપકારને ન જાણનારા અને જે વિશ્વાસઘાત કરનારા એવા પુરૂષો જ્યાં સુધી ચંદ્ર-સૂર્ય છે ત્યાર સુધી નર્કમાં પડે છે. ॥ ૬ ॥

પરોદ્દેગ કરાનિત્યં કલહં મિત્ર મેદનમ્ ॥

સર્વે તે શુદ્ધિ માયાન્તિ કાજેશાઃ સ્વયમ્બ્રુવન્ ॥ ૭ ॥

જે પુરૂષ પારકાને ચિંતા કરાવે છે, તેજ કલહ કરે છે અને મિત્રોમાં કુટ પડાવે છે-તે સર્વે આ ધર્મારણ્યમાં શુદ્ધીને પામે છે. એ પ્રમાણે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શિવજી પોતાના મુખથી કહે છે. ॥ ૭ ॥

एतदुक्तं महाभाग धर्मारण्यस्य वर्णनम् ॥

फलं चैवात्र सर्वहि यदुक्तं शूलपाणिना ॥ ८ ॥

વ્યાસજી, ધર્મરાખને કહે છે-હો મહાભાગ ? એ પ્રમાણે મહેં તમને ધર્મારણ્યનું મહાત્મ કહ્યું. જે પ્રકારે મહાદેવજીએ કહ્યું છે-તેજ પ્રકારે સર્વ ફલ આ ધર્મારણ્યમાં ગ્રામ થાય છે. ॥ ૮ ॥

વાહ્નનઃ કાયશુદ્ધોચ પરદાર પરાહુસ્તાઃ ॥

અદ્રોહાશ્ચ વિશુદ્ધાશ્ચ પિતૃ માતૃ પરાયણાઃ ॥ ૧૦ ॥

ધર્માદિયને વિષે નિવાસ કરનારા પુરુષો કાયાના, વાહ્નીના અને મનના પાપથી શુદ્ધ થાય છે. પરસ્પરીને વિષે ઇર્ષ્યા રહેતી નથી. ક્રોધનો દ્રોહ કરતા નથી. શુદ્ધ બુદ્ધી થઈ માતાપિતાની સેવામાં પરાયણ રહે છે. ॥ ૯ ॥

અલૌલ્યાલોભરહિતાઃ દાન ધર્મ પરાયણાઃ ॥

અસ્તેયાશ્ચ સ્વધર્મજ્ઞાઃ સ્વામિભક્તિ રતા ભવેત્ ॥૧૦॥

વળી પણ આ ધર્માદિયમાં વાસ કર્યાથી શું ફલ થાય છે ? કે મનુષ્ય લાલચી થતો નથી, લોભરહિત થાય છે, અને દાનધર્મમાં પરાયણ થાય છે. ક્રોધની ચોરી કરતો નથી. પોતાના ધર્મને જાણે છે. અને પોતાના સ્વામી (માલિક)ની ભક્તીમાં તત્પર રહે છે. ॥૧૦॥

પતિવ્રતા તુયાનારી પતિ શુશ્રૂષણેરતા ॥

અહિંસાદિ વ્રતસ્થાચ સ્વધર્મ નિરતા સદા ॥૧૧॥

(હવે પતીવ્રતા સ્ત્રીના લક્ષણ દેહે છે)-જે સ્ત્રી પોતાના પતીની સેવાને વીધે પરાયણ, અહિંસાદીવ્રત પાળનારી (હિંસા ન કરનારી) અને સદાએ પોતાના ધર્મને વિષે તત્પર. ॥ ૧૧ ॥

આર્તાતે મુદિત્તે હૃષ્ટા પ્રોશિતે મલિના કૃશા ॥

મૃતેચ મ્રિયતે ચૈવ સાસ્ત્રી જ્ઞેયાપતિવ્રતા ॥ ૧૨ ॥

વળી જે સ્ત્રી, પોતાનો પતી દુઃખી હોય તો પોતે પણ દુઃખી, પોતાનો પતી હર્ષમાં હોય તો પોતે પણ હર્ષવાળી, ને પોતાનો પતી ગામ ગયેલો હોય તો પોતે મેલાવણ પેહરે અને મતાલિંકે ઠરીને કૃશ (દુઃખી). પતી મરી જાય તો પોતે તેના પાછળ મરે (સતી થાય) એવા લક્ષણવાળી સ્ત્રી પતીવ્રતા જાણવી. ॥ ૧૨ ॥

ક્રીડાં શરીર સંસ્કારં સમાજોત્સવ દર્શનં ॥

હાસ્યં પરગૃહે યાનં ત્યજેત્પ્રોશિત મર્તૃકા ॥ ૧૩ ॥

તેના પતી પરદેશ ગયેલા હોય તેને “પ્રોશિત ભર્તૃકા” કહે છે. તેવના લક્ષણ કહું છું તે સાંભળો. ચોપટ વગેરે ન રમે, શરીરને તેલ અને સુગંધી મસાલો વગેરે ન લગાડે, મેળ તથા તમાસામાં ન જાય, ઉત્સવમાં ન જાય, હુસે નહીં, પારકાને ઘેર ન જાય એટલા આચરણ જે સી ત્યાગે તેને પ્રોશીતભર્તૃકા કહીએ. ॥૧૩॥

તેષાં ફલમિદં રાજન્ નાન્યેષાંહિકદાચન ॥

ધર્મવાપી સમાસાદ્ય દાનં દદ્યાદિચ ક્ષણઃ ॥ ૧૪ ॥

હે રાજા! એવાએનેજ ધર્મારણ્યના પ્રાપ્તિ થાય છે. બીજા એને થતી નથી. જે વિચક્ષણ પુરૂષ આ ધર્મવાપીને પ્રાપ્ત થઈને દાન દે છે. ॥ ૧૪ ॥

કોટિધાવૃર્ધતે નિત્યં શ્રમ્હણોવચનંયથા ॥

તિલ ધેનુંચયોદ દ્યાત્ ધર્મેશ્વર પુરઃસ્થિતઃ ॥ ૧૫ ॥

તેનું દાન કશિકગણું વધે છે, એ પ્રભાણે બ્રહ્મદેવનું વચન છે. ધર્મેશ્વર મહાદેવ આગળ તિલધેનુ (તિલ્લીના) ઢગલો જે આપે છે ॥૧૫॥

તિલ સંખ્યાનિવર્પાણિ સ્વર્ગ લોકે મહીયતે ॥

ધર્મક્ષેત્રંતુ સંપ્રાપ્ય શ્રાદ્ધં કુર્યાદતિદ્રિતઃ ॥ ૧૬ ॥

તે પુરૂષ, આપેલી નિલધેનુમાં જેટલા તિલ્લીના દાણા છે, તેટલા વર્ષ સુધી સ્વર્ગલોકમાં વાસ કરે છે. જે પુરૂષ આજ્ઞાસને ઓહી ધર્મક્ષેત્રને પ્રાપ્ત થઈ શ્રાદ્ધ કરે છે. ॥ ૧૬ ॥

તસ્ય સંવસ્તરં તાવત્ તૃષ્ણાસ્યુઃ પિતરોઽધૃવં ॥

તતોન્યે પૂર્વજાઃ સ્વર્ગે યેચાન્યે નરકૌ કસઃ ॥ ૧૭ ॥

તેના પિતરો વર્ષ પર્યંત તૃષ્ણાને પ્રાપ્ત થાય છે. તદનંતર તેના સ્વર્ગમાં ગયેલા પૂર્વજો અને નર્કમાં પહોંચી ગયેલા પિતરો. ॥૧૭॥

યેચતીર્યક્ સમાપન્નાઃ યેચ ભૂતાદિસંસ્થિતાઃ ॥

તાન્ સર્વાન્ યજમાનોવૈ શ્રાદ્ધં કુર્યાત્ યથાવિધી ॥૧૮॥

જે પશુ યોનીને પ્રાપ્ત થયેલા, જે ભુત યોનીમાં ગયેલા છે તે બધાઓના, યજન કરનાર પુરુષે યથાવીધી શ્રાદ્ધ કરવા. ॥૧૮॥

અન્નપ્રકિર્ણનંયત્તે મનુષ્યૈઃ ક્રિયતેભુવી ॥

તેન વૈ તૃપ્તિમાયાન્તિ યે પિશાચત્વ માગતાઃ ॥૧૯॥

જે ભુતયોનીને પ્રાપ્ત થયા છે તે ભુતો, મનુષ્યના જન્મતા જન્મતા જે અન્ન વેરાય છે તે અન્ન ખાઈને તૃપ્તિને પામે છે ॥૧૯॥

યજ્ઞામ્બુ સ્નાન વસ્ત્રોત્થં ભૂમૌપતતિપુત્રક ॥

તેનયેતરુતાં પ્રાપ્તાઃ તેષાં તૃપ્તિઃ પ્રજાયતે ॥ ૨૦ ॥

હું પુત્ર ધર્મરાજ ! જે વૃક્ષયોનીને પ્રાપ્ત થયેલા છે તે, સ્નાન કરીને વસ્ત્રમાંથી જે પાણીના ગિંદુ પડે છે તે પાને તૃપ્ત થાય છે. ॥ ૨૦ ॥

યાસ્તુ ગન્ધામ્બુ કણિકા પતન્તિધરણીતલે ॥

તામિરાપ્યાયનં તેષાં યે દેવત્વકુલેગતાઃ ॥ ૨૧ ॥

જે દેવકુલને પ્રાપ્ત થયેલા છે તેવની તૃપ્તિ-થંદન અને પાણીના છાંટા જે પૃથ્વીમાં પડે છે તેથી થાય છે. ॥ ૨૧ ॥

ઉધૃતેષ્વથ પિન્ડેષુ યજ્ઞાન્નકણિકાભુવિ ॥

તામિરાપ્યાયનં તેષાં યેતીર્યક્ ત્વકુલેગતાઃ ॥ ૨૨ ॥

જે પશુ યોનીને પ્રાપ્ત થયેલા છે તેવની તૃપ્તિ-ઉઠાડેલા જે પિંડ તેના નીચે વેરાયેલા જે અન્નના કણ તેનાથી થાય છે. ॥ ૨૨ ॥

યેવાદન્તાઃકુલેવાલાઃ ક્રિયાયોગ્યાહ્યસંસ્કૃતાઃ ॥

વિપન્નાસ્તેત્ર વિકિર સંમાર્જન જલાશિનઃ ॥ ૨૩ ॥

જે દાંત વગરના ણાળકો, જે ક્રિયાના અયોગ્ય જેવને સં-

સ્કાર નથી. થંચા એન્હા જે મરેલા છે. તેવની તૃપ્તી-વિકરના પિંડ ઉપર છાંટેલા પાણીના ઝિંદુથી થાય છે. ॥ ૨૩ ॥

અન્યાયો પાર્જિતૈઃ દ્રવ્યૈઃ શ્રાદ્ધંયત્કીયતે નૈરઃ ॥

તૃપ્યન્તિ તેન ચાંડાલાઃ પુષ્કલાદિપુ યોનિપુ ॥ ૨૪ ॥

અન્યાયથી જે ઉત્પન્ન કરેલું દ્રવ્ય તેનાથી જે મનુષ્ય શ્રાદ્ધ કરે છે, તે શ્રાદ્ધથી-ચાંડાલોની માંગએલા તૃપ્તીને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૨૪ ॥

एव माष्यायनंवत्स बहुनामेकत्रान्धवैः ॥

શ્રાદ્ધંકુર્વદ્વિરન્નામ્બુ શાકૈરપિહિ જાયતે ॥ ૨૫ ॥

હે વત્સધર્મ ! ઘણા બધા મરેલા હોય અને તેવનો એકજ ભાઈ હોય અને તે જો શ્રાદ્ધ કરે, તો અન્નથી, જલથી અથવા શાકથી પણ શ્રાદ્ધ થાય છે. ॥ ૨૫ ॥

तस्मात्શ્રાદ્ધं नरोभक्त्या शकैरपि यथाविधि ॥

કુરુતેકુર્વતઃ શ્રાદ્ધં કુલેકશ્ચિન્નસીદતિ ॥ ૨૬ ॥

તે કારણે સારૂ મનુષ્યે ભક્તીથી શાકે કરીને પંજું યથાવિધી શ્રાદ્ધ કરવું. એ પ્રમાણે શ્રાદ્ધ કરે અથવા કરાવે તો તેના કુલમાં ક્ષાઈ દુઃખને પામે નહીં. ॥ ૨૬ ॥

अन्यं विधिकृतं सर्वं पुण्येन वर्धते ध्रुवं ॥

અકુર્વન્નરકેધોરે પચ્યતેનાત્રસંશયઃ ॥ ૨૭ ॥

આ પ્રમાણે પુણ્યથી કરેલો અન્ય વિધી પણ નિશ્ચયે કરીને વધે છે, અને ન કરે તો ઘોર નર્કમાં પડે છે એમાં સંશય નહીં. ॥ ૨૭ ॥

यथापुण्यं तथा पापं कृतंकर्मशुभाशुभम् ॥

તત્સર્વવર્ધતેનૂનં ધર્મારણ્યેનૃપોત્તમ ॥ ૨૮ ॥

જે પ્રમાણે પુણ્ય તેજ પ્રમાણે પાપ અને કરેલા શુભ-કર્મ તે બધાએ નિશ્ચયે કરીને ધર્મારણ્યમાં, હે રાંજા ! વધે છે. ॥ ૨૮ ॥

કામિનાં કામદંજયં યોગીનાં મુક્તિદાયકમ્ ॥

સિદ્ધાનાં સિદ્ધિદંપ્રોક્તં ધર્મારણ્યં તુ સર્વદા ॥૨૧॥

વળી કામીયોના મનોર્થ પૂર્ણ કરનારૂં, યોગીયોને મુક્તિ આપનારૂં, સિદ્ધોને સિદ્ધી આપનારૂં આ ધર્મારણ્ય સદાચ્છે કહ્યું છે. ॥૨૧॥

॥ ઇતિશ્રીસ્કંદપુરાણેપાતાલખણ્ડે ધર્મારણ્યોપાખ્યાને-

ક્ષેત્રફલવર્ણનંનામ દશમોઽધ્યાયઃ ॥ ૧૦ ॥

વ્યાસ ઉવાચ-અતઃ પરંપ્રવક્ષ્યામિ ગણેશોત્પત્તિહેતુકં ॥

સુરૈઃ સર્વૈશ્ચ સંપ્રક્તા ઋષિભિર્મુનિમિસ્તથા ॥૧॥

વ્યાસજી કહે છે-હું ધમરાજા ! હવે તમને ગણપતીની ઉત્પત્તી કહું છું તે સાંભળો. કે જે-ગણપતીને ઋષીયો, મુનીયો, અને દેવતાઓએ સ્થાપન કર્યો. ॥ ૧ ॥

ધર્મારણ્યે મહારાજ સ્થાપિતો ગિરિજાસુતઃ ॥

તુન્દિલો વામનશ્ચૈવ નાગયજ્ઞોપવીતકઃ ॥ ૨ ॥

હું મહારાજ ! ધર્મારણ્યને વિષે, ગિરિજાના પુત્ર જે ગણપતી તેવનું સ્થાપન કર્યું. ગણપતી કેહ્યા છે ? કે દોંદવાળા, ઠીંગણા, અને નાગનું જનોઈ પહેરેલું છે જેવલ્લે. ॥ ૨ ॥

સિદ્ધિવુદ્ધિ કલત્રે દ્વેલક્ષલામ સુતાઝમૌ ॥

વિક્રીણાતિકુટુંબ્યો મોદકાર્થે સપાતુકઃ ॥ ૩ ॥

હવે જે ગણપતી, પોતાની સીદ્ધી અને શુદ્ધી બે સ્ત્રીયો તથા લક્ષ અને લાભ બે પુત્રો, એવું જે કુટુંબ તેને મોદક (લાડુ) માટે વેચે છે, તે ગણપતી તમારૂં અરક્ષણ કર્યો ! ॥ ૩ ॥

દક્ષિણસ્યામ્પ્રતોલ્યાયાં એકદન્તંચ પીવરમ્ ॥

આદ્યંચૈવ મહોદવં સ્વયંભૂઃ સુરપૂજિતમ્ ॥ ૪ ॥

ગામમાં દક્ષણ દીશમાં કરવાના માર્ગમાં, એક દાંતવાળા અને માંસલ સર્પના પેહેલા, સર્પમાં મોટા દેવ, દેવતાઓએ જેવનું પુજન કરેલું એવા ગણપતી પોતાની મેળેજ પ્રદટ થયા. ॥૪॥

जटिलंवामनं चैव नागयज्ञोपवीतकम् ॥

અક્ષંચૈવ મહાકાયં કુઠારંચ કરે સ્થિતમ્ ॥ ૫ ॥

જટા જેવને શેલે છે, વામનરૂપ, નાગનું જનોઈ પેહેલેલા, પાથ (કાસો) જેવને ધારણ કરેલો છે, મોટું છે શરીર જેવનું, હાતમાં કુહાડો છે જેવના. ॥ ૫ ॥

वंदेहं कमलहस्तं सर्वविघ्न विनाशनम् ॥

રક્ષણાયચ લોકાનાં નગરાદક્ષિણાશ્રિતમ્ ॥ ૬ ॥

સર્વ લોકનું રક્ષણ કરવા સારું નગરથી દક્ષણ દીશમાં સ્થિત થયેલા અને હાતમાં કમળનું ફુલ છે જેવના, સર્વ વિઘ્નનો નાશ કરનારા એવા ગણપતીને હમે નમસ્કાર કરીએ છીએ. ॥ ૬ ॥

सुप्रसन्नं गणाध्यक्षं सिद्धिवृद्धि नमस्कृतम् ॥

સિંદૂરામંસુરશ્રેષ્ઠં તીવ્રાહકુશવરં શુભમ્ ॥ ૭ ॥

પ્રસન્ન છે સુખ જેવનું, ગણોના સ્વામી, સીદ્ધી અને વૃદ્ધી જેવને નમસ્કાર કરે છે, સાહુર સરખી કાંતી છે જેવની, દેવતાઓમાં શ્રેષ્ઠ, શુભ અને તીવ્ર અંકુશને ધારણ કરતા. ॥ ૭ ॥

शतपत्रैशुभै पुष्पैः अर्चितं ह्यमरादिभिः ॥

પ્રણમ્યચ મહદ્ભક્ત્યા તુષ્ટુવુસ્તં સુરાસ્તતઃ ॥ ૮ ॥

દેવતાઓએ કમળફુલથી જેવનું પુજન કરેલું છે, ત્યારપછી સર્વ દેવતા મહાભક્તીથી નમસ્કાર કરીને ગણપતીની સ્તુતી કરવા લાગ્યા. ॥ ૮ ॥

देवाउचुः-नमस्तेस्तुसुरेशान गणानांपतये नमः ॥

ગજાનન નમસ્તુભ્યં નમોદેવાધિદેવતા ॥૯॥

દેવતાઓ કેહે છે-હે દેવોના સ્વામી ! હે ગણોના પતી આપને નમસ્કાર અસો. હે ગબ્બનન ? તમને નમસ્કાર અસો. હે દેવોના પણુ દેવતા ! આપને નમસ્કાર કરીએ છીએ. ॥ ૯ ॥

भक्ति प्रियाय देवाय गणाध्यक्ष नमोस्तुते ॥

इत्येतैश्च शुभै स्तोत्रैः स्तूयमानो गणाधिपः ॥૧૦॥

હે ભક્તીથી પ્રીતીને પ્રાપ્ત થનારા, હે પ્રકાશ સ્વરૂપ, હે ગણોમાં શ્રેષ્ઠ ! આપને નમસ્કાર અસો. એ પ્રમાણે શુભ સ્તોત્રથી ગણપતીનું સ્તવન કર્યું. ॥ ૧૦ ॥

सुप्रीतश्च गणाध्यक्षः स्तुत्यावाक्यमथाब्रवीत् ॥

गणेश उ०-तुष्टोऽहं वीसुराद्यैव वाञ्छितं च ददामिवः ॥૧૧॥

આ પ્રમાણની સ્તુતી થકી પ્રસન્ન થએલા ગણપતી, દેવતાઓને કેહેવા લાગ્યા-હે દેવતાઓ ! તમારી સ્તુતીથી હું પ્રસન્ન થયો છું. તમારા મનમાં જે ઇચ્છા હોય તે માગો ! હું તે તમને આપું છું. ॥ ૧૧ ॥

व्यास उ०-ततो ब्रवीत्सुरास्सर्वे कुरुकार्यचनः प्रभो ॥

धर्मारण्ये च विप्राणां वणिक्जन निवासिनां ॥૧૨॥

વ્યાસજી કેહે છે-હે રાજા ! ગણપતીનું એકું વચન સાંભળી સંપૂર્ણ દેવતાઓ કેહેવા લાગ્યા-હે પ્રભો ! જો આપ પ્રસન્ન થયા છો તો હુમાં કાર્ય કરો, કે ધર્મારણ્યમાં રહેનારા મોઢ પ્રાદ્યણોના અને મોઢ વાણિયાઓના ॥ ૧૨ ॥

ब्रह्मचर्यादियुक्तानां धार्मिकाणां तथा प्रभो ॥

वर्णाश्रमेतराणां च रक्षिता भव सर्वदा ॥ ૧૩ ॥

તેમજ બ્રહ્મચર્ય પાળનારાઓના અને ધાર્મિકોના તેજ પ્રમાણે વર્ણાશ્રમધર્મથી ઇતર જે જન છે તેવના પણુ સદાએ રક્ષણ કરનારા આપ થાવ. ॥ ૧૩ ॥

ત્વત્પ્રસાદાન્મહાભાગ ધનસૌખ્ય યુતાદિજાઃ ॥

સર્વે ભવન્તુ હે દેવ વણિજશ્ચ મહાવલાઃ ॥ ૧૪ ॥

હે ગણેશજી ! આદ્યેષો અને વાણિયાઓ તમ રા પ્રસાદે કરીને ધનવાન અને સુખી થાવ. ॥ ૧૪ ॥

રક્ષિતવ્યંત્વયાદેવ યાવચ્ચન્દ્રાર્ક મેદિની ॥

एवमस्त्विति सौम्यायात् गणनाथो महेश्वरः ॥ १५ ॥

હે પ્રભો ! જ્યાં સુધી ચંદ્ર-સૂર્ય અને પૃથ્વી છે ત્યાર સુધી તમે રક્ષણ કરવું. એવું દેવતાઓનું વાક્ય સાંભળી ગણપતી કેહેવા લાગ્યા-ધણું સારૂ એજ પ્રમાણે થશે ? ॥ ૧૫ ॥

देवाश्चहर्षमापन्नाः पूजितो सौगणाधिपः ॥

ततो देवा मुदायुक्ताः पुष्पधूपादि तर्पणैः ॥

येचान्ये मनुजालोके निर्विघ्नार्थं च पूजयेत् ॥ ૧૬ ॥

ત્યારે દેવતાઓએ હર્ષને પ્રાપ્ત થઇ ગણપતીનું પૂજન કર્યું-તેમજ મનુષ્યો પણ આ લોકને વિષે નિર્વિઘ્ન થવા માટે પુષ્પ-ધૂપ અને તર્પણથી ગણપતીનું પૂજન કરે ! ॥ ૧૬ ॥

विवाहोत्सव यज्ञेषु पूर्व माराधितो भवान् ॥

धर्मारण्योद्धवानांच प्रसन्नोभव सर्वदा ॥ ૧૭ ॥

હે ગણપતી ! વિવાહ-ઉત્સવ અને યજ્ઞને વિષે આપનું પહેલે આરાધન થાવ અને ધર્મારણ્યમા ઉત્પન્ન થએલાઓને આપ સદાએ પ્રસન્ન થાવ ! ॥ ૧૭ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणे पातालखण्डे धर्मारण्योपाख्याने-

गणेशप्रस्थापनं नाम एकादशोऽध्यायः ॥ ૧૧ ॥

વ્યાસ ૩૦-શમ્ભોશ્ચ પશ્ચિમેભાગે સ્થાપિતઃ કશ્યપાત્મજઃ ॥

તત્રાસ્તિયન્મહત્ક્ષેત્રં રવિક્ષેત્રંતદુચ્યતે ॥ ૧ ॥

વ્યાસજી, ધર્મરાજાને કેહે છે-ધર્મેશ્વર મહાદેવના પશ્ચિમ ભાગને વિષે કશ્યપ ઋષીના પુત્ર સૂર્યનું સ્થાપન થયેલું છે. તે ઠંકાણે જે મહાક્ષેત્ર છે તેને રવિક્ષેત્ર કહે છે. ॥ ૧ ॥

તત્રોત્પન્નોમહાદિવ્યૌ રૂપયૌવન સંયુતૌ ॥

નાસત્યાવશ્વિનૌદેવૌ વિશ્વ્યાતૌગદનાશનૌ ॥૨॥

તે ઠંકાણે હિમાતેજસ્વી, રૂપ તથા તરુણપણથી યુક્ત અને રોગ નાશ કરનારા એન્હા વિખ્યાત, દૈદિપ્યમાન-નાસત્ય અને અશ્વિની એવા, બે દેવો ઉત્પન્ન થયા. ॥ ૨ ॥

યુધિષ્ઠિર ૩૦-પિતામહ મહાભાગ કથયસ્વપ્રસાદતઃ ॥

ઔત્પત્તિરાશ્વિનીચૈવ મૃત્યુલોકેચ તત્કથં ॥૩॥

ધર્મરાજા પુછે છે-હે મહાભાગ પિતામહ ! અશ્વિનીકુમારની ઉત્પત્તિ મૃત્યુ લોકમાં કેમ થઈ ? એ કૃપા કરીને કહેા. ॥ ૩ ॥

રવિલોકાત્કથં સૂર્યો ધરાયામવતારિતૌ ॥

एतत्सर्वं प्रयत्नेन कथयस्वप्रसादतः ॥ ४ ॥

સૂર્યનારાયણે સૂર્યલોકમાંથી અશ્વિનીકુમારને પૃથ્વીમાં કાં ઉત્પન્ન કર્યા ? એ બધુએ પ્રયત્ને કરીને અને પ્રસાદે કરીને કહેા. ॥ ૪ ॥

यच्छ्रुत्वेदंमहाभाग सर्वं पापैःप्रमुच्यते ॥

વ્યાસ ૩૦-સાધુપૃષ્ઠત્વયા મૂપ વ્રકુલાર્કકથાનકં ॥૫॥

હે વ્યાસજી ! કે જે કથા સાંભળ્યાથી મનુષ્ય સર્વ પાપથી મુક્ત થાય છે, ત્યારે વેદવ્યાસજી કહે છે-હે રાજા ! તમે બહુલાઈની જે કથા પુછી તે ઘણુ સાડુ કર્યું. ॥ ૫ ॥

यच्छ्रुत्वा नरशार्दूल सर्वरोगात्प्रमुच्यते ॥

વિશ્વકર્માસુતાસંજ્ઞા અંશુમાન્ રવિણદ્વિતા ॥ ૬ ॥

હે નર ચાર્દુલ ! જેના સાંભળ્યાથી મનુષ્ય, સર્વ રોગથી મુક્ત થાય છે. સાંભળો રાજા ! પેહેલે, વીશ્વકર્માની સંજ્ઞા નામની કન્યા, કીર્ણવાન્ એવા સૂર્યનારાયણ પરણ્યા. ॥ ૬ ॥

સંજ્ઞાચ રવિણદ્વિતા નિમીલયતિલોચને ॥

યતસ્તતઃસરોપોર્જકઃ સંજ્ઞાવચનમવ્રવીત્ ॥ ૭ ॥

સંજ્ઞા, સૂર્યનારાયણને ભેળને આંખો મીચવા લાગી, ત્યારે સૂર્યનારાયણને ક્રોધ ચઢ્યો અને સંજ્ઞાને ઢેહેવા લાગ્યા. ॥૭॥

સૂર્ય ૩૦-મયિદૃષ્ટે સદાયસ્માત્ કુરુપે અક્ષિસંયમં ॥

તસ્માત્જનિષ્યતીમૃદે પ્રજાસંયમનંયમં ॥ ૮ ॥

હે સૂર્ય ! મહે તારે તરફ ભેળું અસતાં સંઘાએ તું અક્ષિસમ-યમન ઢેહેતા આંખો મીચે છે, તેથી પ્રજાને હાંડ દેનારો “યમ” (યમરાજ) ને તું પ્રસવીસ. ॥ ૮ ॥

તતઃસા ચપલાં દૃષ્ટિં સંજ્ઞાચક્રેમયાકુલા ॥

વિલોલિત દૃશીદ્વિતા પુનરાહવતાં રવિઃ ॥ ૯ ॥

ત્યારે સંજ્ઞા, સૂર્યનારાયણી વ્યાકુલ થઇને ચપલ (ચંચળ) દૃષ્ટીથી ભેવા લાગી. ત્યારે ચંચળ દૃષ્ટીવાળી સંજ્ઞાને ભેળને, સૂર્ય પુનઃ સંજ્ઞાને ઢેહેવા લાગ્યા. ॥ ૯ ॥

યસ્માદ્વિલોલિતાદૃષ્ટિઃ મયીદૃષ્ટેત્વયાધુના ॥

તસ્માદ્વિલોલ તનયાં યન્નદીં પ્રસવિશ્યતિ ॥ ૧૦ ॥

હે સંજ્ઞા ! મહે તારે તરફ ભેળું અસતાં તું ચંચળ દૃષ્ટી કરે છે એટલા સાડે હેઠેરવાળી કન્યા જે નદી તેને તું પ્રસવ કરીશ. ॥ ૧૦ ॥

વ્યાસ ઉવાચ-તતસ્તસ્યાસ્તુસંજ્ઞે ભર્તૃશાપેન તેનૈવ ॥

યમશ્ચ યમુનાંચૈવ વિશ્યાતા સુમહાનદીં ॥ ૧૧ ॥

તદનંતર સંજ્ઞા પોતાના પતીના શાપે કરીને યમરાજ
અને વિખ્યાત એવી યમુના નદી એવાને ઉત્પન્ન કરતી હવી. ॥૧૧॥

સાચસંજ્ઞારવેસ્તેજો મહદ્દુઃખેન મામિની ॥

અસહન્તીચ સાવર્ચ શ્રિન્તયામાસ વૈ તદા ॥ ૧૨ ॥

હવે તે સંજ્ઞાશ્રી સૂર્યના તેજે કરીને મહાદુઃખને પ્રાપ્ત થતી
હવી. સૂર્યનું તેજ સહન ન થવાથી શ્રિંતા કરવા લાગી. ॥ ૧૨ ॥

કિંકરોમિક્કગચ્છામી ક્કગતાયાશ્ચનિર્વૃતિઃ ॥

ભવેન્મમકથંભર્તુઃ કોપમર્કસ્યનશ્યતિ ॥ ૧૩ ॥

હવે મહેં શું કરવું, ક્યાં જઉં, કયે ઠેકાણે ગઈ અસતા મહાદે
દુઃખ દુર થાય, અને શું કર્યું અસતા મહારા પતીને કોપ દુર થશે. ॥૧૩॥

ઈતિસાચિન્ત્યવહુથા પ્રજાપતિસુતાતદા ॥

સાધુમેને મહાભાગા ગમનં પિતૃસંસદી ॥ ૧૪ ॥

એ પ્રભાણે, તે પ્રજાપતી (વિશ્વકર્મા) ની કન્યા સંજ્ઞા ધણી
વિચાર કરીને-ખાપના ઘેર જઉં એ સાફ છે. એવો વિચાર કરી
પિતાના ઘેરે જવાનો નિશ્ચય કર્યો. ॥ ૧૪ ॥

તતઃ પિતૃગૃહાન્તું કૃત્ત્વુદ્વિર્યશસ્વિની ॥

છાયામયામાત્મતનુઃ નિર્મમેદયિતારવેઃ ॥ ૧૫ ॥

તદનંતર યશસ્વિની સંજ્ઞાએ પોતાના શરીરની છાયારૂપી
શીશ્રુ શ્રી નિર્માણ કરી. કે જે સૂર્યને અત્યન્ત બહાલી. ॥ ૧૫ ॥

તાં પ્રોવાચત્વયાવત્સે અહંમાનૌચ વર્તિમ ॥

તથા સમ્યગપત્યેપુ વર્તિતવ્યંતથારવૌ ॥ ૧૬ ॥

સંજ્ઞા, છાયાને કહે છે-હા છાયા! જે પ્રભાણે હું સૂર્યને
વિષે અને છોકરાઓને વિષે વર્તું છું-તેજ પ્રભાણે તું પણ સૂર્ય
અને પુત્રોને વિષે વર્તજે. ॥ ૧૬ ॥

પૃષ્ઠાવપિનવાચ્યંતે યથાવદ્ગમનંમમ ॥

સૈવાસ્મિ નાન્યાસંજ્ઞેતિ વાચ્યમેવંત્વયાનઘે ॥ ૧૭ ॥

અને હે છાયા! સૂર્ય જો તને પૂછશે તો પણ તું મહારા
મતની વાત કહીશ નહીં, અને એજ કહેવું કે હે સૂર્ય! તે સંજ્ઞા
હુંજ છું હું કંઈ બીજું નથી. ॥ ૧૭ ॥

છાયાવચ-આકેશગૃહ્ણાદેવી આપાશાન્નવચસ્ત્વ ॥

કરિષ્યેકથયિष્યામિ તાવત્સૂર્યસ્યસન્નિધૌ ॥૧૮॥

એ પ્રમાણુનું સંજ્ઞાનું વચન સાંભળી છાયા કહે છે—હે
સંજ્ઞા! જ્યાં સુધી સૂર્ય મહારા ચોટલો ધરીને ખેંચશે નહીં અને
જ્યાં સુધી કાંસાથી મને બાંધશે નહીં ત્યાં સુધી તારૂં કહેવું સૂર્ય
આગળ કહીશ, અને કરીશ. ॥ ૧૮ ॥

इत्युत्तवासातदादेवी जगामभुवनं पितुः ॥

ददर्शतत्रत्वष्टारं तपसाधूतકिल्बिषम् ॥ ૧૯ ॥

સંજ્ઞા, છાયાને એ પ્રમાણે કહી પોતાના પિતાના ઘેર જતી
હવી. ત્યાં જઈને પોતાના પિતા વિશ્વકર્માને કહે જોયો ? કે તપ
શ્રદ્ધાના યોગે કરીને પાપ જેનાં ધોવાઈ ગયેલાં છે. ॥ ૧૯ ॥

मानितावहुतेनापि पूजिताविश्वकर्मणा ॥

तस्थौ पितृगृहेसातु किंचित्કालमनिन्दिता ॥૨૦॥

વિશ્વકર્માએ કન્યાનું બહુ માન્ય કર્યું. મિષ્ટવાણીથી સતોષને પમાડી,
હવે તે સંજ્ઞા કંઈ કાલપર્યંત પોતાના પિતાને ઘેર રહેતી હવી. ॥૨૦॥

ततःप्राहसचार्वाङ्गी पितान्नातिचिरोपिताम् ॥

दृष्ट्वाचतनयां प्रेम्णावहुमानपुरस्सरम् ॥ ૨૧ ॥

ઘણકાલ સુધી કન્યા આપણે ઘેર રહી છે એવું જોઈ વિશ્વકર્મા
પ્રેમે કરીને ઘણા માનથી સુંદર અગવાળી કન્યાને કહેવા લાગ્યા. ॥૨૧॥

ત્વાંતુમેપશ્યતોવત્સે દિનાનિ સુવહૂન્યપિ ॥

મુદ્હર્તેન સમાનિસ્યુઃ કિન્તુધર્મો વિલુપ્યતે ॥ ૨૨ ॥

હે બાલે ! હે કન્યા ! તને ગેહં જોતા જોતા ઘણા દિવસ
પણ ચાર ઘડી સરખા થાય છે, પણ એમાં ધર્મનો નાશ થાય છે. ॥૨૨॥

વાન્ધવેષુ ચિરંવાસો ન નારીणां यशस्करः ॥

मनोभयः पतीनान्तु भार्या पितृगृहे स्थिता ॥ ૨૩ ॥

પોતાના ભાઈઓના ઘરમાં ઘણા દીવસ રહેવું એ સ્ત્રીઓને
યશ વધારનારું થતું નથી. પોતાની સ્ત્રી તેના પીતાના ઘરે રહેતો
પતીનો મનોરથ નાશ થાય છે. ॥ ૨૩ ॥

सात्वत्रैलोक्यनाथेन भर्ता सूर्येणसंगता ॥

पितृगृहे चिरंकालं वस्तुं नार्हसि पुत्रिके ॥ ૨૪ ॥

ત્રૈલોક્યનાથ જે સુર્યનારાયણ પતી તેવને સાથે રહેનારી, તે
તું પીતાના ઘરમાં ઘણા લાંબા. કાળ બુધી રહેવાને હે કન્યા !
તું યોગ્ય નથી. ॥ ૨૪ ॥

तत्त्वंभर्तृ गृहंगच्छ दृष्टोऽहं पूजिताचमे ॥

पुनरागमनं कार्यं दर्शनाय शुभेक्षणे ॥ ૨૫ ॥

તે તું પોતાના પતીના ઘરે જા. ગેહં તને જોઈ, ગેહં તારું
માન પણ કર્યું, શુભ પ્રસંગે તું મને દેખાવા સાડું પુનઃ આવજે. ॥૨૫॥

व्यासउवाच-इत्युक्त्वासा तदाक्षिप्रं तथेत्युक्त्वा च वैविभो ॥

पूजइत्वातुपितरं जगामाद्योत्तरान् कुरुन् ॥ ૨૬ ॥

વ્યાસજી, ધર્મરાજાને કહે છે-હે બીજો ! તે સંજ્ઞા પિતાનું
વચન સાંભળી 'ઘણું સાડું' એ પ્રમાણે કહી તેજ વખત પોતાના
પીતાનું પુજન કરીને ઉત્તર અને દુરદેશને વીધે ગમન કરતી હોવી. ॥૨૬॥

सूर्यताप मनिच्छन्ति तेजसस्तस्य नक्षત્રी ॥

तपश्चचार तत्रापी वडवारूप धारिणी ॥ ૨૭ ॥

સુર્યનો તાપ સહન નથી થતો જેને અને તેજને સહન ન કરનારી એવી સંજ્ઞા ત્યાં પણ ઘોડીનું રૂપ ધારણ કરીને તપશ્ચર્યા કરવા લાગી. ॥ ૨૭ ॥

સા સંજ્ઞા મિતિ મન્વાનો દ્વિતીયાયાં દિવસ્પતિઃ ॥

જનયા માસતનયો કન્યાચૈકાં મનોરમાં ॥ ૨૮ ॥

હવે સુર્યનારાયણ, આ મહારી સંજ્ઞાજી સ્ત્રી છે એવું છાયાને માનીને તેથી એક પુત્ર અને મનને હરણ કરનારી એવી એક કન્યા ઉત્પન્ન કરતા હવા. ॥ ૨૮ ॥

છાયા સ્વર્કીયાપત્યેષુ યથાસ્થેશ્વતિવત્સલા ॥

તથા ન સંજ્ઞા કન્યાયાં પુત્રયોશ્ચાન્વ વર્તત ॥ ૨૯ ॥

છાયા પોતાના છોકરાઓને વીધે જેવી પ્રેમવતી રહેતી હતી તેવી, સંજ્ઞાના કન્યા અને પુત્ર (યમરાજ અને યમુનાજી) એવને વિધે પ્રેમવતી રહેતી નહોતી. ॥ ૨૯ ॥

લાલનાદ્યુપમોજ્યેષુ વિશેષ મનુવાસરં ॥

શનિસ્તક્ષાન્ત વાનસ્યાં યમસ્તસ્ય નચાક્ષમત્ ॥૩૦॥

રમાહવું, અને ખવડાવવું એ પોતાના પુત્રોને વીધે છાયા અધીક કરતી હતી તે પ્રમાણે સંજ્ઞાના પુત્રોને વીધે ન કરે તો શની એ વાતને સહન કરે પણ યમરાજ કાંઈ સહન કરે નહીં. ॥૩૦॥

તાડનાય તતઃ કોપાત્ પાદસ્તેન સમુચ્છિન્નઃ ॥

તસ્મૈ પુનઃ શાન્તમના નતુ દેહે નિપાતિતઃ ॥ ૩૧ ॥

યમે ન્યારે આ વાત સહન ન કરી ત્યારે છાયાને ક્રોધ ચઢ્યો અને યમને મારવાને લાત ઉચ્છેદી પણ શાન્ત મન થઈ યમના દેહના વીધે કાંઈ મારી નહીં. ॥ ૩૧ ॥

*શનીશ્વર નામનો પુત્ર અને તાપી નામની કન્યા એરા જે સંતાનો સુર્યને છાયા નામની સ્ત્રીથી ઉત્પન્ન થએલા છે જેવના સાત્ર પ્રતિહાસો તાપી પુરાણાદિકમાં છે.

તતઃ સશાપતં કોપાત્ છાયા સંજ્ઞાસુતં વિમો ॥

કિંચિત્પ્રસ્ફુરમાણોષ્ઠી વિચલત્પાણિ પલ્લવા ॥ ૩૨ ॥

વ્યાસજી કહે છે—હે રાજા ! છાયાએ યમને લાત ન મારી પણ કોપથી હોઠ જેના ફૂડફૂડી રહ્યાં છે, હાથ જેના થરથરાઈ રહ્યા છે એવડી છાયા મહાન્ ક્રોધે કરીને સંજ્ઞાના પુત્ર યમને શાપ દેતી હુપી. ॥ ૩૨ ॥

પિતુઃપત્નિ મમર્યાદ જન્માન્તર્જાયસે વલાત્ ॥

ભુવિતસ્માદયં પાદઃ તવાઘ્રિવ પતિષ્યતિ ॥ ૩૩ ॥

કે, પિતાના સ્ત્રીની તુએ અમર્યાદા કરી તેથી બીજા જન્મને વિષે તું યમધર્મ થઈશ ત્યારે પેહેલેજ તારો પગ કપાઈ જશે. ॥૩૩॥

इत्याकर्णयमःशापं मातादत्तंभयातुरः ॥

अभ्येत्यपितरंप्राह प्रणिपातपुरस्सरम् ॥ ૩૪ ॥

યમરાજ, માતાએ દિધેલો આજ્ઞે શાપ સાંભળી ભયાતુર થયા અને જલદી પિતાના કને આવ્યા, અને નમસ્કાર કરી કહેવા લાગ્યા. ॥ ૩૪ ॥

तातैतन्महदाश्चर्यं न दृष्टमितिकेन चित् ॥

मातावात्सल्यमुत्સृज्य शापं पुत्रेप्रयच्छति ॥૩૫॥

હે પિતાજી ! એક મહાન્ આશ્ચર્ય એવું થયું છે કે કદીએ પણ ક્રોધએ જોયું નહીં હોય, કે માતા, પુત્રના પ્રેમને ત્યાગ કરી પુત્રને શાપ આપે એજ મહાન્ આશ્ચર્ય છે. ॥ ૩૫ ॥

यथाशनौ समामाता नेयंमाता तथा मम ॥

निर्गुणेष्वपिपुत्रेषु नमाता निर्गुणाभवेत् ॥ ૩૬ ॥

જે પ્રમાણે શનીને વિષે માતા સમાન રહે છે તે પ્રમાણે મહારે વિષે રહેતી નથી. જો કંઈ પુત્ર નિર્ગુણી થાય તોપણ માતા કાંઈ નિર્ગુણી થતી નથી. ॥ ૩૬ ॥

યમઃસ્યૈતદ્વચઃશ્રુત્વા ભગવાંસ્તિમિરાપહઃ ॥ ૩૬ ॥

છાયાસંજ્ઞામયાહૂય પ્રપૃચ્છઃક્રગતેતિચ ॥ ૩૭ ॥

અંધઃકારને દુર કરનારા એવું સૂર્યનારાયણુ લગવાનું પોતાના પુત્ર યમરાજનું આજ્ઞું વચન સાંભળી, છાયારૂપ જે સંજ્ઞા તેને ‘અરે તું ક્યાં છે! એ પ્રમાણે હાંક મારી.. ॥ ૩૭ ॥

સાચાહતનયાત્વણુઃ અહંસંજ્ઞા વિભાવસો ॥

પત્નીતવચયાપત્યા ન્યેતાનિજનિતાનિમે ॥ ૩૮ ॥

ત્યારે વિશ્વકર્માની કન્યા અંજારૂપ છાયા કેહેવા લાગી—તમારી સ્ત્રી જે હું તે મહેં આ પુત્રો ઉત્પન્ન કર્યા છે. એમાં વિષમભાવ નથી.. ॥ ૩૮ ॥

इत्यं विवस्वतः सातु बहुशः प्रच्छतोयदा ॥

सानाश्નેतदाक्रुद्धો भास्वान्तांशप्तमुद्यतः ॥ ૩૯ ॥

એ પ્રમાણે—સૂર્યએ ઘણું પુછ્યું તોએ પણ ન્યારે છાયાએ ખરું કહ્યું નહીં ત્યારે સૂર્યનારાયણુ ક્રોધને પ્રાપ્ત થઈ છાયાને શાપ દેવાને તૈયાર થયા. ॥ ૩૯ ॥

ततस्साकथयामासें यथावृत्तं विवस्वते ॥

विदितार्थश्च भगवान् जगाम त्वष्टुरालयम् ॥ ૪૦ ॥

ત્યારે છાયા ઘણાર્થ અને ખરો વૃત્તાન્ત જે હોતો તે સૂર્યના આગળ કહેા. ખરી વાત ન્યારે માલમ પડી ત્યારે સૂર્યનારાયણુ પોતાના સસરાના ઘેરે ગયા. ॥ ૪૦ ॥

ततस्सपूजयामास त्वष्ट्रत्रैलोक्य पूजितम् ॥

भास्वन्तं पर्यामक्त्या निजगेहमुपागतम् ॥ ૪૧ ॥

તીને લોક જેનું પૂજન કરે છે, અતી તેજસ્વી અને પોતાના ઘેરે આવેલા એવું સૂર્યને જોઇ વિશ્વકર્મા પરમભક્તીથી સૂર્યનું પૂજન કરતા હતા. ॥ ૪૧ ॥

સંજ્ઞાવપૃચ્છતે તસ્મૈકથયામસિત્ત્વવિત્ ॥ ૪૧ ॥

આગતાસ્તુમેવેષ્મ ભવતઃપ્રેશિતારવે ॥ ૪૨ ॥

સૂર્યએ 'પુછ્યું કે મહારી શ્રી સંજ્ઞા ક્યાં ગઇ ? ત્યારે તત્ત્વને જાણનારા વિશ્વકર્મા કેહે છે-હે સૂર્ય ! 'સંજ્ઞા' મહારે ઘેરે આવી હતી ખરી પણ મહેં તો પાછી તમારે ઘેરે મોકલી દીધી. ॥ ૪૨ ॥

દિવાકરઃ સમાધિસ્થો વડવારૂપધારિણી ॥

તપશ્ચરંતીદદ્રશે ઉત્તરેષુ કુરુષ્વથ ॥ ૪૩ ॥

ત્યારે સૂર્ય એ સમાધી લગાડી તો 'સમાધીમાં જોયું કે ઘા-હિતુ રૂપ ધારણ કરીને ઉત્તર અને કુરૂ દેશને વિષે તપશ્ચર્યા કરી રહિ છે. ॥ ૪૩ ॥

અસહ્યમાનસૂર્યસ્યતેજ સાંપીડિતાસતી ॥

વન્હેમોનિજ રૂપંતુછાયા રૂપંવિમુચ્યવ ॥ ૪૪ ॥

સંજ્ઞાએ વિચાર ક્યો કે મને અહિં તપશ્ચર્યા કરતા સૂર્યએ જોઈ, તો તેજ વખદ સૂર્યના તેજશ્ચિ પીડા પામેલી સંજ્ઞા, છાયા રૂપને ત્યાંજ (ઘેરેજ) રહેવા દઇ. ॥ ૪૪ ॥

ધર્મારણ્યે સમાગત્યતપસ્તેપેસુદુષ્કરં ॥

છાયારૂપં શનિં દંષ્ટ્વાયમંચાન્યંચમૂષતે ॥ ૪૫ ॥

સંજ્ઞાધર્મારણ્યમાં આવીને મહાદુઃખ દેનારી તપશ્ચર્યા કરવા લાગી. હવે આ સર્વ વૃત્તાંત જ્ઞાનદ્રષ્ટીએ સૂર્યએ જોયો કે અરે ! આ તો છાયાનો પુત્ર શની છે-અને યમ તો સંજ્ઞાનો છે. ॥ ૪૫ ॥

તદૈવવિસ્મિતઃ સૂર્યોદુષ્ટપુત્રમવેક્ષવ ॥

જ્ઞાનદ્રષ્ટ્યા ક્ષણંધ્વાત્વા વિદિત્વાતચ્ચકારણં ॥ ૪૬ ॥

તેજ વખદ સૂર્ય વિસ્મયને ગ્રાસ્ત થયા અને દુષ્ટ પુત્રને જોઈ જ્ઞાનદ્રષ્ટીએ ક્ષણ માત્ર ધ્યાન કરીને સર્વ કારણને જાણી ગયા. ॥ ૪૬ ॥

ઘૃણિરુષ્માદગ્ધદેહા તપસ્તેપેપતિવ્રતા ॥

તસ્માન્મેતેજસાસાધ્વિ દુઃસ્વિતાહ્યમવત્સદા ॥ ૪૭ ॥

સૂર્ય કહે છે—અરે મારા કીરણુનિ ઉખાથિ બળેલા બળેલા દેહવાળી થઈ આ પતિવ્રતા તપશ્ચર્યા કરે છે અને મારા તેજથી સદાએ દુઃખિ થઈ ॥ ૪૭ ॥

પંચાશદ્વાયનેતીતે તતઃ સૂર્યોઅથાગમત્ ॥

પ્રદ્યોતનોમહાતેજાઃ ભૂમૌશીઘ્રમનોજવઃ ॥ ૪૮ ॥

એમ વિચાર કરતા કરતા પચાસ દિવસ વિતિ ગયા ત્યારે સૂર્ય નારાયણ કે જેવ મહાતેજસ્વી તેવ પોતે ઘોડાનું રૂપ લઇને ધર્મા રણ્યમાં આવતા હતા. ॥ ૪૮ ॥

ધર્મારણ્યેવરેપુણ્યે યત્રસંજ્ઞાસ્થિતાહિસા

આગતંતુરવિદ્વૃષ્ણ વડવાસમજાયત ॥ ૪૯ ॥

પુણ્યને આપનારા એવા ધર્મારણ્યમાં—જઈ સંજ્ઞા તપ કરતી હતી તઈ સૂર્યને આવેલા બોધને સંજ્ઞાએ તાતકાલ ઘોડીનું રૂપ ધારણ કર્યું. ॥ ૪૯ ॥

સૂર્યપત્નીતદાસંજ્ઞા સૂર્યેનૈકકલાઝમવત્ ॥

તાભ્યાંચસહસંયોગાત્ ઘ્રાણંધ્રાણેનિવેશ્યચ ॥ ૫૦ ॥

જ્યારે સૂર્યનિ શિ સંજ્ઞા સૂર્ય સાથે એકરૂપ થઈ ત્યારે બે-વેના સંયોગથી એકનું નાક એકના ઉપર મુકરું. ॥ ૫૦ ॥

તદાતૌચસમુત્પન્નૌનાસત્યૌયુગલૌભુવી

પ્રાદુર્ભૂતંજલંતત્ર દક્ષિણેનચુરેણતુ ॥ ૫૧ ॥

તેજ વખત બે અશ્વનીકુમાર નામના પૃથ્વીમાં વિખ્યાત પુત્રો ઉત્પન્ન થયા, અને ઘોડા ઘોડીના જમણા ખુરજે પૃથ્વીમાં ધસાયા ત્યાંથી જલનો એક પ્રવાહ ઉત્પન્ન થયો ॥ ૫૧ ॥

વિદાલિતં ભૂમિભાગં તત્રકુંડંસમુદ્યતમ્ ॥

દ્વિતીયંતુપુનઃકુંડં પશ્ચાદ્યચરણોદ્ભવમ્ ॥ ૫૨ ॥

તેનો એક કુંડ થતો હવે. અને પાછળના પગ ઘસાઈને જે જલનો પ્રવાહ ઉત્પન્ન થયો તેનો બીજો કુંડ થતો હવે. ॥ ૫૨ ॥

ઉત્તરેવાહિની કાંશ્યાં કુરુક્ષેત્રેચ વૈ નૃપ ॥

યથાગંગાપુરીસપ્ત ફલંચ મુનિનોદિતમ્ ॥ ૫૩ ॥

હે રાજા ! કુરુક્ષેત્રને વિષે અને કાશીમાં બહેનારા ગંગાજીનું તથા સાતે પુરીયોનું જે ફળ ઝપીયોએ કહ્યું છે— ॥ ૫૩ ॥

તત્ફલં સમવાપ્નોતિ સૂર્યકુંડેન સંશયઃ ॥

વિધાયસ્નપનં વિપ્રાઃ સર્વપાપૈઃ પ્રમુચ્યતે ॥ ૫૪ ॥

તે ફલ આ ઉત્પન્ન થયેલા કુંડને વિષે નાહાવાથી થાય છે એમા સંશય નથી બ્રાહ્મણે તથા જનો આ કુંડમાં સ્નાન કરસે તે સર્વ પાપથી મુક્ત થસે. ॥ ૫૪ ॥

નવિભોજાયતે દેહેકુષ્ટ વ્યાધી કદાચન ॥

एतत्तेकथितंभूप सूर्यकુંडस्यचोद्भवम् ॥ ૫૫ ॥

હે રાજા ! વળી આ કુંડમાં સ્નાન કરનારના દેહમા કશીએ પણ દુષ્ટ વ્યાધી થતી નથી. હે રાજા ! એ પ્રમાણે મહે તારે આગળ સૂર્યકુંડની ઉત્પત્તીનું કારણ કહ્યું. ॥ ૫૫ ॥

तदाब्रह्मादयोदेवाः आगतास्तत्रभूपते ॥

दत्त्वासंज्ञां वरंशुक्लं चिन्तितादधिकं हितम् ॥ ૫૬ ॥

હે રાજા ધર્મ ! ત્યારે બ્રહ્માદિક દેવતાઓ ત્યાં આવ્યા. અને મનમા ઇચ્છેલા કરતા પણ અધિક છે હિંત જેમાં એહું સુદર અને શ્રેષ્ઠ વરદાન સંજ્ઞાને આપતા હવા. ॥ ૫૬ ॥

સ્થાપયિત્વારવિંત્ર વકુલાશ્ચં દિનાધિપમ્ ॥

વરમાત્રાત્તદાસંજ્ઞા પૂર્વરૂપાભવદ્વિમો ॥ ૫૭ ॥

હે રાજા ! પ્રજાદિક દેવતાઓએ મળીને-દિવસના અધિ-
પતી જે સૂર્યનારાયણ એવને બકુલાઈ એ પ્રમાણનું નામ આપીને
ત્યાં સ્થાપન કર્યા અને દેવતાઓના વરદાનથી સંજ્ઞા તેજ વખત
ચેહેલેસરખી થઈ ગઈ. ॥ ૫૭ ॥

સ્થાપિતૌ સંજ્ઞયાત્ર કુમારયુગલૌ તથા ॥

ઘૃતતીર્થ ફલંવક્ષે શ્રુણુરાજન્મહામતે ॥ ૫૮ ॥

હે મહાન બુદ્ધિમાનરાજા ! સંજ્ઞાએ જે પુત્રોનું ત્યાં સ્થાપન
કર્યું. હવે આ તીર્થનું કૃણ તમને કહુંછું તે સાંભળો. ॥ ૫૮ ॥

આદિસ્થાનં કુરુશ્રેષ્ઠ દેવૈરપિસુદર્ભમ્ ॥

રવિકુંડેનરસ્નાત્વા શ્રદ્ધાયુક્તોજિતેન્દ્રિયઃ ॥ ૫૯ ॥

હે કુરૂંશમાં શ્રેષ્ઠ રાજા ધર્મ ! આ આદિસ્થાન દેવતાઓને
પણ ઘણું દુર્લભ છે. જે મનુષ્ય ઇંદ્રીઓને છતી શ્રદ્ધાયુક્ત સૂર્ય
કુંડમાં સ્નાન કરેતો ॥ ૫૯ ॥

તારયેત્સપિતૃન્સર્વાન્મહાનરકગાનપિ ॥

શ્રદ્ધયાયત્પિવેત્તોયં સન્તર્પ્ય પિતૃદેવતાઃ ॥ ૬૦ ॥

તેજપુરૂષ મહાન નર્કમાં પણ ગએલા પિતરોને તારે કે જે
પુરૂષ શ્રદ્ધાએ કરીને આજલવંડે પિતરોનું અને દેવતાઓનું તર્પણ
કરે, અને પોતે આ જલ પીએ તો તરી જાય એમાં સંશય નથી. ॥ ૬૦ ॥

સ્વલ્પંવાપિવહુશ્રાપિ સર્વકોટિગુણં ભવેત્ ॥

સપ્તમ્યાં રવિવારેચ ગ્રહણેચન્દ્ર સૂર્યયોઃ ॥ ૬૧ ॥

તેમજ સ્વીવાર સપ્તમીને દિવસે અને ચંદ્ર સૂર્ય ગ્રહણમાં
ચોડું દાન કરે અથવા ઘણું દાન કરે તે બધુએ કરોડગણ ફલને
આપે છે. ॥ ૬૧ ॥

રવિકુંડેચયેસ્નાતાઃ નતેવૈર્ગર્ભગામિનઃ ॥

સંક્રાન્તૌચ વ્યતીપાતે વૈધૃતીષૂચપર્વસુ ॥ ૬૨ ॥

સંક્રાન્તી, વ્યતીપાત અને વૈધૃતીએ પર્વોને વિષે જે પુરુષ રવિકુંડને વિષે સ્નાન કરે છે તે વને પુનઃ ગર્ભવાસ થતો નથી. ॥ ૬૨ ॥

પૂર્ણિમાસ્યા મમાવાસ્યાં ચતુર્દશ્યાં સિતાઽસિતે ॥

રવિકુંડેચ યઃ સ્નાતઃ ક્રતુ કોટિ ફલં લભેત્ ॥ ૬૩ ॥

પુનમે અમાસે અને શુક્લપક્ષ, કૃષ્ણપક્ષની ચૌદસને દીવસે રવિકુંડમાં જે સ્નાન કરે છે તે કરોડ યજ્ઞના ફલને પામે છે. ॥ ૬૩ ॥

પૂજયેદ્રકુલાર્કેચ એકચિત્તેન માનસા ॥

સ યાતિ પરમં ધામ યાવદ્રૈ તપ્યતે રવિઃ ॥ ૬૪ ॥

જે પુરુષ-એક ચીત્ત મનથી બ્રહ્માર્કેનું પુજન કરે છે, તે પુરુષ-ત્યાર સુધી સુધી તપે છે ત્યાર સુધી પરમ ધામને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૬૪ ॥

તસ્ય લક્ષ્મી સ્થિરાનૂનં લભતે સન્તતિં સુખં ॥

અરિર્વર્ગઃ ક્ષયં યાન્તી પ્રસાદાન્ન દિવસ્પતે ॥ ૬૫ ॥

અને તેને ઘેરે લક્ષ્મી સ્થિર થાય છે. તથા નિશ્ચયે કરીને સન્તતી અને સુખ પામે છે. સુર્યના પ્રસાદે કરીને તેના શત્રુ જોનો પણ નાશ થાય છે. ॥ ૬૫ ॥

ન્નામેર્મયં તસ્યહિ સ્યાત્ ન વ્યાઘ્રેષુ નદન્તિપુ ॥

ન્ન ચ સર્પ ભયં ક્ષાપી ભૂતપ્રેતાદિ શાકિની ॥ ૬૬ ॥

અને તેને અઝીનો ભય રહેતો નથી. વ્યાઘ્રનો ભય થતો નથી, હાથીથી ભય થતો નથી તેમજ તેને સર્પે ભુખે, પ્રેત, ડાકપુ, ઇત્યાદીથી કદીએ ભય થતો નથી. ॥ ૬૬ ॥

વાલ ગ્રહેષુ સર્વેષુ સેવતી વૃદ્ધ સેવતી ॥

તે સર્વે નાશ માયાન્તી વકુલાર્કે નમસ્કૃતે ॥ ૬૭ ॥

બકુલાર્કને નમસ્કાર કર્યો અસત્તા સર્વે બાલગ્રહ સેવતી તથા વૃદ્ધસેવતી એ બધાએ નાશને પામે છે ॥ ૬૭ ॥

ગાવસ્તસ્ય વિવર્ધન્તે ધન ધાન્ય તથૈવચ ॥

અવિચ્છિન્નો ભવેદ્દંશો વકુલાર્કે નમસ્કૃતે ॥ ૬૮ ॥

વળી પણ બકુલાર્કને નમસ્કાર કર્યો અસત્તા ગાયોની વૃદ્ધી ધરમાં થાય છે, તેજ પ્રમાણે ધર અને ધાન્યની વૃદ્ધી થાય છે તથા અખંડ વંશ વધે છે ॥ ૬૮ ॥

કાક વન્ધ્યાચ યા નારી અનપત્યા મૃત પ્રજા ॥

વન્ધ્યાચૈવ કુરુપાચ વિપ કન્યાચ યા સ્ત્રિયઃ ॥ ૬૯ ॥

જે સ્ત્રીયો કાકવન્ધ્યા (એકજ વળત જણીને રહી જાય અને બીજી મન્તતી થાય નહીં) અનપત્યા (જેને પુત્રજ થાય નહીં કન્યાજ જણે) મૃતપ્રજા (મન્તતી થઈ થઈને મરી જાય) વન્ધ્યા (વાઝણી) કુરૂપી અને વિપકન્યા (લાઈ વગરની) એવી સ્ત્રીયો ॥ ૬૯ ॥

एतैर्दोषैः प्रमुच्यन्ते स्नात्वा कुंडेच पण्मुख ॥

सौभाग्य स्त्री सुताश्चैव रूपंचैवान्य सर्वशः ॥ ७० ॥

એ દોષોથી, રવીકુંડમાં સ્નાન કર્યાથી મુક્ત થાય છે, અને હે સ્વામિ કાંતિક ! તે સ્ત્રી સૈભાગ્ય, પુત્ર અને સાડ રૂપ એ સર્વ પામે છે ॥ ૭૦ ॥

व्याधिग्रस्तोपि यो मर्त्यः पाण्मासंचैक मानसः ॥

रवि कुंडेच सुस्नातो सर्व रोगात्प्रमुच्यते ॥ ७१ ॥

રોગી માણસ પણ છ માસ એક ચિત્તથી જો રવી કુંડમાં સ્નાન કરે, તો સર્વ વ્યાધિથી મુક્ત થાય. ॥ ૭૧ ॥

નિલોત્સર્ગ વિધિર્યસ્તુ રવિક્ષેત્રેકરોતિવૈ ॥

પિતર સ્તૃષ્ઠિ માયાન્તિ યાવદામૃતસંપ્લવં ॥ ૭૨ ॥

સુર્યકુંડને વીશે જે નીલોત્સર્ગ વીધી કરે છે (નીલ પરણાવે છે) તેના પીતરો, જ્યાર સુધી ભુવપ્રાણીમાત્ર છે ત્યાર સુધી વૃક્ષીને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૭૨ ॥

કન્યાદાનં ચ યઃ કુર્યાદસ્મિન્ ક્ષેત્રે ચ પુત્રક ॥

ઉદ્વાહયતિપૂતાત્મા બ્રહ્મલોકે મહીયતે ॥ ૭૩ ॥

હે સ્વામિ કાર્તિક ! આ ક્ષેત્રને વીધે જે કન્યાદાન કરે છે અને પરણાવે છે, તે પવીત્ર આત્મા (પુરૂષ) બ્રહ્મલોકને વીધે જાય છે (વાસ કરે છે.) ॥ ૭૩ ॥

ધેનુદાનં ચ શર્યાં ચ વિદ્રુમંચ હયસ્તથા ॥

દાસી મહિશી ઘંટા ચ તિલાઃકાંચનસંયુતાઃ ॥ ૭૪ ॥

ગોદાન તેમજ શેઠ્યા, વીદ્રુમ નામના મણી, ઘોડો, દાસી, લેંસ, ઘંટાતું અને સોના સહીત તિલી ઇત્યાદીકનાં દાનો પણ સુર્યકુંડને વિધે બ્રહ્મલોકે આપનારા થાય છે. ॥ ૭૪ ॥

ધેનું તિલ મયિંદયાત્ અસ્મિન્ ક્ષેત્રે ચ ભારત ॥

ઉપાનહૌ ચ છત્રં ચ શીત ત્રાણાદિકં તથા ॥ ૭૫ ॥

હે રાજા ધર્મ ! આ સુર્યકુંડને વિધે તિલધેનુનું જે દાન કરે છે, જોડાઓ આપે છે, છત્ર આપે છે, તાડાડથી જગ્યાવ થવા સાડુ ગોદડાં આપે છે તેને પણ મહાફલની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥ ૭૫ ॥

લક્ષ હોમં તથા રુદ્રં રુદ્રાતિરુદ્રમેવ ચ ॥

તસ્મિન્સ્થાને ચ યત્કિંચિત્ત્રદેયાનિશ્રદ્ધયાન્વિતઃ ॥ ૭૬ ॥

લક્ષ હોમ તથા રુદ્ર તેમજ અતીરુદ્ર આ સ્થાનને વીધે જે કાંઈ શેડુંધણું શ્રદ્ધાથી આપે તે ॥ ૭૬ ॥

एकैकस्य फलंतात वक्ष्यामि शृणु तत्त्वतः ॥

दानेन लभते भोगान् इहलोके परत्र च ॥७७॥

હે તાત પવ્યશ્રુષ ! એકેકનું ફળ તમને કહું છું તે સાંભળો. દાન દીધાથી આ લોકને વિષે અને પરલોકને વીષે લોગાદીકને પ્રાપ્ત થાય છે (શ્રુષ પામે છે.) ॥ ૭૭ ॥

राज्यं च लभते मर्त्यः कृतोद्वाहंतु मानवः ॥

जपतो धर्मकामार्था न्प्राप्यते नात्र संशयः ॥७८॥

જે મનુષ્ય-કન્યાનો વીવાહ કરે તેને રાજ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને જે મનુષ્ય જપ કરે છે તેને ધર્મ, અર્થ, અને કામ એ ત્રીને પ્રાપ્ત થાય છે એમાં સંશય નથી. ॥ ૭૮ ॥

पूजायां लभते सौख्यं भवेज्जन्म निजन्मनी ॥

रविवारे च संक्रान्तौ सप्तम्यर्क दिने तथा ॥ ७९ ॥

પુજા કર્યાથી જન્મ જન્મમાં શુખને પામે છે, રવીવારની સંક્રાંતીને દીવસે અને રવીવારની સાતમને દીવસે ॥ ૭૯ ॥

चंद्र सूर्य ग्रहे चैव स्नानं कुर्वन्तीये नराः ॥

भास्करं च नमस्कृत्य सोक्षयं फलमश्नुते ॥ ८० ॥

તેમજ, ચંદ્ર, સુર્ય, ગ્રહણમાં, આ સુર્ય કુંડમાં જે મનુષ્યે સ્નાન કરે છે, અને સુર્યનારાયણને નમસ્કાર કરે છે તે, અક્ષય ફળને પામે છે. ॥ ૮૦ ॥

स्मरन्ति वकुलार्कं च सप्तम्यां च रविर्दिने ॥

ज्वराद्यै शत्रु तश्चैव भयंनैव कदाचन ॥ ८१ ॥

જે પુરૂષ રવીવારની સાતમે વકુલાર્કનું સ્મરણ કરે છે તે પુરૂષને જ્વર અને શત્રુથી કંધીએ પણ લાય થતો નથી. ॥ ૮૧ ॥

નચૌરાગ્નિભયંતસ્યનાધયોવ્યાધયસ્તથા ॥

યુધિષ્ઠિર ઉ૦—વકુલાર્કકથંતાત નામંવકુલપૂર્વકમ્ ॥૮૨॥

અને તે પુરુષને ચાર અને અગ્નીથી પણ ભય થતો નથી, મનની ચિંતાઓ થતી નથી. તેમજ રોગો પણ થતા નથી. 'ધર્મ-રાજા વેદવ્યાસછથી પુછેછે—હે મહારાજ! સૂર્યનું 'ઝાહુલાર્ક' નામ કેમ થયું? ॥ ૮૨ ॥

एतन्मेवदतांश्रेष्ठ तत्वमाख्यातुमर्हसि ॥

વ્યાસ ઉ૦—યદાસંજ્ઞાચરાજેન્દ્ર સૂર્યાર્થેચંકચેતસા ॥ ૮૩ ॥

હે બ્રહ્મનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ વેદવ્યાસછ! એનું કારણ મને કહો. ત્યારે વ્યાસછ કહે છે—હે રાજા ધર્મ! ત્યારે સંજ્ઞા સૂર્ય માટે એક ચિત્તથી— ॥ ૮૩ ॥

तस्यै वकुल वृक्षाधः तपस्तप्तं सुदुष्करम् ॥

પ્રાદુર્ભાવં પતેદ્દૃશ્ય વડવાસમજાયત ॥ ૮૪ ॥

ઝાહુલવૃક્ષ (મોરસલી) ના નીચે મહા કઠોર તપશ્ચર્યા કરવા લાગી, ત્યારે તેજ સમયને વિષે ઝાહુલ વૃક્ષના નીચે સૂર્ય પ્રગટ થયા. તેથીજ આ ક્ષણનું નામ 'ઝાહુલાર્ક' એ પ્રમાણે પ્રસિદ્ધ થયું. હવે સૂર્યને પ્રગટ થએલા જોઇને સંજ્ઞા તેજ વખદ ઘોડી થઈ ગઈ. ॥ ૮૪ ॥

अत्यन्तं गोपतिः शीतो वकुलस्य समीपतः .

સુપુવેચ તદા સંજ્ઞા સુતૌ દિવ્યો મનોહરૌ ॥ ૮૫ ॥

તે ઝાહુલ વૃક્ષના નીચે સૂર્ય અત્યંત તાઢ થઈ ગયા ત્યારે, સંજ્ઞા—મનને હરણ કરનારા એ પુત્રે (અશ્વિનીકુમાર) ને ઉત્પન્ન કરતી હવી. ॥ ૮૫ ॥

ते नास्य प्रथमं प्रोक्तं वकुलत्वं नृपोत्तम ॥

કીર્તિતં વકુલાર્કેતિ આખ્યાનં યઃ શ્રુણોતિવૈ ॥૮૬॥

હે રાજા ! 'ગદુલ' શબ્દ પહેલે અને 'અર્ક' (સૂર્ય) શબ્દ પછી એ બે મળી ગદુલાર્ક એ પ્રમાણેનું નામ પડયું. આ આખ્યાનને જે સાંભળે છે ॥ ૮૬ ॥

सर्व सौख्य मवाप्नोति व्याधिस्तस्य न पीड्यते ॥

निर्धन त्वंच कष्टंच भयंचापि महान्यपि ॥

एतैश्चान्यैर्मહારાજ સ્મરણા દેવ મુચ્યતે ॥ ૮૭ ॥

તે સર્વ આખ્યને પામે છે. વ્યાધી તેને પીડા કરતી નથી. કષ્ટ, મહાભય અને બીજાં પણ દુઃખોથી, હે રાજા ! ગદુલાર્કના સ્મરણ કર્યાથી મુક્ત થાય છે. ॥ ૮૭ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणे पातालखण्डे धर्मारण्यो पाख्यानं
वकुलस्वामियशः कथनम् नाम द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

વ્યાસ ૭૦-શ્રુણુવત્સપ્રવક્ષ્યામિ ધર્મારણ્યે નૃપોત્તમ ॥

एकदातु तपस्तप्तं विष्णुनामित तेजसा ॥१॥

વેદવ્યાસજી કહે છે—હે રાજા હે પુત્ર ! સાંભળો હું તમારે આગળ કહું છું. એક સમયને વિષે જેવના તેજનો અતપાર નથી એવુંદા વિષ્ણુ ભગવાને ધર્મારણ્યમાં તપશ્ચર્યા કરી. ॥ ૧ ॥

सर्व देव सरोनाम धर्मारण्येच विश्रुतः ॥

तत्र तेषां महाविष्णुः काननेचाथ पुत्रक ॥ २ ॥

તેજ સરોવર દેવસરોવર નામે કરીને ધર્મારણ્યમાં પ્રસિદ્ધ થયું કે બધાં મહાવિષ્ણુએ તપશ્ચર્યા કરી. ॥ ૨ ॥

स्कंद ७०-वाजीमुखोहरिस्तत्रसिद्धस्थाने महद्युते ॥

કયં દેવસરોનામ પમ્પાચમ્પાગયા તથા ॥૩॥

આ સિદ્ધ સ્થાનને વિષે લગવાને ઘોડાનું મુખ ધારણ કરીને તપશ્ચર્યા કરી, એવી કથા સાંભળી આશ્ચર્યને પામેલા સ્વામિકાંતિક, મહાદેવજીથી પુછે છે—કહો મહારાજ ! આ દેવ સરોવર, પંપા સરોવર, અંપારણ્ય અને ગયા એહા જે શ્રેષ્ઠ સ્થાનો છે તેહુંજ આ શ્રેષ્ઠ કેમ થયું ? ॥ ૩ ॥

વારાણસ્યાધિકં પ્રોક્તં કસ્માદશ્વમુલોહરિઃ ॥

શ્વર ૭૦—યત્ર નારાયણોદેવો તપસ્તેપે સુદુષ્કરમ્ ॥૪॥

કાશી કરતા પણ અધિક ફલ આ સરોવરનું કહ્યું તેનું કારણ શું ? અને લગવાને ઘોડાનું મુખ ધારણ કર્યું એનું કારણ શું ? તે કહેતા ત્યારે મહાદેવજી કહે છે, જે ઠેકાણે નારાયણ લગવાનું અત્યંત ઠોર તપશ્ચર્યા કરવા લાગ્યા. ॥ ૪ ॥

દિવ્યવર્ષ સહસ્રાણિ જાતઃ અશ્વાનન શુભઃ ॥

મુલં ચ વાજિરૂપં ચ લમ્બોઘં ચ સલોમકમ્ ॥૫॥

લગવાને દેવતાઈ સો વર્ષ તપશ્ચર્યા કરી—તેજ વખત લગવાનું ઘોડા સરખું મુખ થઈ ગયું. સંપૂર્ણ ઘોડાના મુખ સરખોજ આકાર જેવના મુખનો લાંબા છે હોઠ જેવનાં અને સંપૂર્ણ મોઢા ઉપર વાળ છે જેવના ॥ ૫ ॥

શુભં જાતં મહાદિવ્યં તસ્યતીર્થપ્રમાવતઃ ॥

સ્કંદ ૭૦—કારણંબ્રહ્મિનોનાથ અશ્વાનન કથંહરિઃ ॥ ૬ ॥

તે દેવ સરોવર નામના તીર્થના પ્રભાવે કરીને શુભ અને મહાનું તેજસ્વી એહું લગવાનું મુખ થયું. ત્યારે સ્વામિકાંતિક પુનઃ પુછે છે—હે નાથ ! લગવાને ઘોડાનું મુખ કેમ ધારણ કર્યું ? એનું કારણ મને કહો ॥ ૬ ॥

મહારિપોશ્વહન્તાયો દેવ દેવો જગત્પતિઃ ॥

યસ્યનામ્ના મહામાગ પાતકાનિવહૂન્યાપિ ॥ ૭ ॥

હે ભગવાન્ સદાશિવજી ? જે પ્રભુ મહા શત્રુઓનો નાશ કરનારા, દેવના દેવ, જગતના પતી કે જેવના નામથી ઘણાએ પણ પાતકો ॥ ૭ ॥

વિલીયન્તે તુ વેગેન તમઃ સૂર્યોદયે યથા ॥

શ્રૂયતેયસ્ય કર્માણિ મહાપાતક શાન્તયે ॥ ૮ ॥

જેમ સૂર્યનો ઉદય થયાથી અંધકાર નાશને પામે છે-તેમ સંપૂર્ણ પાતકો જલદી નાશ પામે છે. અને મહા પાપની શાન્તી થવા શાફ જેવના ઠમો સાંભળે છે ॥ ૮ ॥

સર્વેશામેવજીવાનાં ચરાચરચતુર્વિધમ્ ॥

પ્રાણરૂપેણયોદેવઃ હયરૂપઃ કથંમવેત્ ॥ ૯ ॥

સંપૂર્ણ ભૂતપ્રાણી માત્રોના અને સ્થાવર, જંગમના તેજ પ્રમાણે રહેજ (પરશેવાથી ઉત્પન્ન થનારા, માકડ મચ્છરાદી જંતુઓ) ઉદ્ભવીજ (બીજ બોયાથી ઉત્પન્ન થનારા ધાન્યાદીકો) અને અંડજ (ઇડાથી ઉત્પન્ન થનારા પક્ષોયો) તથા જરાયુજ (ઓર વીંટળાઈને ઉત્પન્ન થનારા મનુષ્યો) એટલા ષઢાઓના પ્રાણરૂપે કરીને જે દેવ રહેનારા, તે દેવ ઘોડાના રૂપને કેમ ધારણ કરે ! ॥ ૯ ॥

સર્વેષામાર્તિ હંતા ચ ત્રાણરૂપઃ સુરાનાપિ ॥

ભક્તિગમ્યો ધર્મભાજો મસ્તરૂપઃ સદાશુચિઃ ॥૧૦॥

સંપૂર્ણ જનોના હુઃખને દુર કરનારા, દેવતાઓના પણ પ્રાણરૂપ, ભક્તીથી ગ્રાહ થનારા, ધર્મેનું સેવન કરનારા, ચત્તુરૂપ, અને સદાએ પવિત્ર. ॥ ૧૦ ॥

ગુણાતીતોપિ નિત્યોઽસૌ સર્વ ગો નિર્ગુણસ્તથા ॥

સૃષ્ટાસૌ પાલકોહન્તા અવ્યક્તો સર્વદેહિનાં ॥૧૧॥

અને જે શુષ્ઠ થકી પણ વેગળા, સદાએ રહેનારા, અને

જે લગવાનું સંપુર્ણ ભુતપ્રાણીમાત્રમાં વાસ કરનારા, તેમજ ગુણથી (રમેગુણાદીકથી) વેગળા તેમજ જગતને ઉત્પન્ન કરનારા, જગતનું પાલન કરનારા અને જગતનો નાશ કરનારા, સંપુર્ણ દેહધારીમાં અપ્રગટ. ॥ ૧૧ ॥

અસ્પૃશ્યોગો ભોગી ચ યોઽસૌ દેવૈર્નિગદ્યતે ॥

અણુસ્થૂલો મહાતેજો કસ્માદશ્વમુખો ભવત ॥૧૨॥

જેવનો યોગ અપ્રગટ છે અને દેવતાઓએ, ભોગ લેનારા એવા કદા છે, અણુ (પરમાણુ ૩૫) સ્થૂલ (મહા૩૫) અને મહાનું જેવતુ તેજ છે એવા લગવાન અશ્વમુખ કાં થયા ? ॥ ૧૨ ॥

યસ્ય રોમોદ્ભવા દેવાઃ લતા વૃક્ષાદયો નગાઃ ॥

કલ્પે કલ્પે જગત્સર્વં જાયતે તસ્ય દેહતઃ ॥૧૩॥

જેવના વાળથી સંપુર્ણ દેવતાઓ, લતાઓ, વૃક્ષો, અને પર્વતો ઉત્પન્ન થાય છે. તેજ લગવાનના દેહથી કલ્પ કલ્પને વીશે સંપુર્ણ જગત્ ઉત્પન્ન થાય છે. ॥ ૧૩ ॥

સ એવ વિશ્વ પ્રભવો સ એવાત્યય કારણં ॥

કમ્બુના ચ હતા વિદ્યા યજ્ઞાશ્ચ પ્રલયં ગતાઃ ॥૧૪॥

સંપુર્ણ જગત્ તે પ્રભુથીજ ઉત્પન્ન થાય છે, તેજ પ્રભુ જગતના નાશને પણ કારણ છે. જે સમયમાં શંખાસુર એ વેદોહ હરણ કર્યું તે વખતે સંપુર્ણ યજ્ઞો નાશને પ્રપ્ત થયા ॥ ૧૪ ॥

અસ્વાધ્યાય મયંવિશ્વ જાતં ચ વૃષભધ્વજ ॥

તદાસૌ ઇશ રૂપેણ પ્રાવિશન્ન મહાર્ણવં ॥ ૧૫ ॥

હે વૃષભધ્વજ, સદાશીવજી ! તે સમયમાં સંપુર્ણ જગત્ વેદ ભણવાથી રહિત થયું; ત્યારે તેજ સમયમાં લગવાને મકરનું ૩૫ ધારણ કરીને પોતે સમુદ્રમાં પ્રવેશ કર્યો. ॥ ૧૫ ॥

ઘાતિ તો દુષ્ટ દૈત્યોવૈ વેદાર્થે તુ કૃત્યોદયમઃ ॥

કમ્બું હત્વા સમાનીતાન્ વેદાન્દત્વા પ્રજાપતેઃ ॥૧૬॥

વેદ ગ્રાહ થવા સાડ ઉદય કર્યો છે જેવે અને દૈત્યને માર્યો છે જેવે એવા પ્રભુ સમુદ્રમાં જઈ શંખાસુરને મારી, પાછા લાવેલા વેદો ગ્રહદેવને આપતા હવા. ॥ ૧૬ ॥

યદાક્ષોણી નિમગ્નાવૈ વારવારિધિ મધ્યતઃ ॥

તદાસૌ કૂર્મ રૂપેણ પ્રવિષ્ઠો જલ સાગરે ॥ ૧૭ ॥

જે સમયમાં પાણીનો નિધી જે સમુદ્ર તેમાં પૃથ્વી ન્યારે ડુબી ગઈ ત્યારે ભગવાને કૂર્મ (કછવો) રૂપ ધારણ કરીને સમુદ્રમાં પ્રવેશ કર્યો. ॥ ૧૭ ॥

રત્નગર્ભા ધૃતા યેન પૃથ્થ દેશે ચ લીલયા ॥

કૃતં તેન સુખં સર્વં જગત્સ્થાવર જઙ્ગમમ્ ॥ ૧૮ ॥

અને રત્નો જેના પેટમાં છે એન્હી પૃથ્વીને ધોતાની પીઠ ઉપર લીલાએ કરીને ધારણ કરતા હવા. આ પૃથ્વીને પીઠ ઉપર ધારણ કરવાથી સંપૂર્ણ જગત્-સ્થાવર અને જંગમ એને સુખ થતુ હવુ. ॥ ૧૮ ॥

સ દેવો વિશ્વરૂપોવૈ કથં વાજિમુખો ભવત્ ॥

एतदाश्चर्यं मतुलं कथयस्व प्रसादतः ॥ ૧૯ ॥

તેજ દેવના દેવ જગત્ રૂપ પ્રભુ ઘોડાના મુખવાળા કેમ થયા ? એ મહાન્ આશ્ચર્યની વાત આપ કૃપા કરી મને કહો. ॥૧૯॥

हिरण्याक्षस्यहनने रूपं कृत्वा वराहजम् ॥

अवनाय महातेजो प्राविशज्जल सागरे ॥ ૨૦ ॥

હિરણ્યાક્ષને મારવા સાડ મહા તેજસ્વી એન્હા પ્રભુ વરાહ તુ રૂપ ધારણ કરીને પૃથ્વીનુ સંરક્ષણ કરવા સાડ સમુદ્રમાં પ્રવેશ કરતા હવા. ॥ ૨૦ ॥

ઉદ્ઘૃતાચ મહીસર્વા સશૈલ વન કાનના ॥

ધારિતાચ તદા તેન દંદ્રાગ્રેસ્વેન લીલયા ॥ ૨૧ ॥

વરાહભગવાને સમુદ્રમાં પ્રવેશ કરીને-પર્વતો, વનો અને આરણ્યો સુદ્ધા સંપૂર્ણ પૃથ્વીને પોતાની લીલાએ કરીને દાઢના અગ્ર ભાગને વિષે ધારણ કરી. ॥ ૨૧ ॥

કૃત્વા રૂપંચ વારાહં કપિલઃ શોકનાશનઃ ॥

સદેવો કથમીશોયં હયગ્રીવા મુપસ્થિતઃ ॥ ૨૨ ॥

એ પ્રમાણે વરાહ રૂપ ધારણ કરીને, શોકનો નાશ કરનારા કપિલભગવાને ઘોડાનું મુખ કેમ ધારણ કર્યું ? ॥ ૨૨ ॥

પ્રહ્લાદાર્થે સુરેશાન રૂપં કૃત્વા ભયાવહમ્ ॥

નારસિંહં મહાતેજં સર્વકષ્ટ નિવારણમ્ ॥ ૨૩ ॥

પછી પ્રભુએ પ્રહ્લાદનું રક્ષણ કરવા સારૂ સર્વ કષ્ટને નિવારણ કરનાર મહાતેજસ્વી અને લયકર એવા નૃસિંહ રૂપને ધારણ કર્યું. ॥ ૨૩ ॥

પર્વતામિ સમુદ્રસ્થં રક્ષિતં ભક્ત મુક્તમમ્ ॥

હિરણ્યકશિપુંદુષ્ટં ઘાતિતં રજની મુખે ॥ ૨૪ ॥

નૃસિંહ ભગવાને પ્રહ્લાદ ભક્તનું પર્વત, અગ્નિ અને સમુદ્રથી સંરક્ષણ કર્યું અને દુષ્ટ એવો જે હિરણ્યકશિપુ એનો સંધ્યા-કાળને વિષે નાશ કર્યો. ॥ ૨૪ ॥

રાજ્યાસનેચ સંસ્થાપ્ય પ્રહ્લાદં સુર વન્દિતમ્ ॥

एवमद्भुत कर्माणि कृतवान्येवहि लीलया ॥ २५ ॥

પછી નૃસિંહ ભગવાને પ્રહ્લાદનું, જેને દેવતા નમસ્કાર કરે એવું રાજ્યાસન ઉપર સ્થાન કર્યું. એ પ્રમાણે નૃસિંહભગવાને પોતાની લીલાએ કરી અદ્ભુત કર્મો કર્યા. ॥ ૨૫ ॥

एतदाश्चर्यं जनकं वचनं तव दृश्यते ॥

हन्तावै सर्वदुष्टानां अथ त्वं समुपागतम् ॥ २६ ॥

જે સર્વ દુષ્ટોનો નાશ કરનારા તે ઘોરાના મુખવાળા થયા
એ તમારું વચન મહા આશ્ચર્ય કરનારું દેખાય છે ॥ ૨૬ ॥

वैरोचन सुतस्याग्रे याचकोऽसौभवत्तदा ॥

यज्ञेनवति नवाधिक्ये बलिनायः समर्चितः ॥ २७ ॥

જે પ્રભુ વામન અવતાર ધારણ કરીને બલીરાજા આગળ
લિહુક થયા, ત્યારે બલીરાજાએ નવવાર્ણવા અગ્નિમાં લગવાનું
પુનઃ કર્યું. ॥ ૨૭ ॥

दत्तां वसुंधरा तस्मै त्रिपदाकृतमेदिनी ॥

विश्वरूपेण देवे न पाताले क्षपितो बलिः ॥ २८ ॥

બલીરાજાએ વામન લગવાને ત્રણ ડગલાં પૃથ્વી આપી,
ત્યારે વામન લગવાને વિશ્વરૂપ [વિરાટરૂપ] ધારણ કરીને ત્રણજ
ડગલામાં સંપુર્ણ પૃથ્વી માપીને બલીરાજાને પાતાલમાં નાખ્યો. ॥ ૨૮ ॥

त्रिसप्तवारंये नैव क्षत्रिया नवनीतले ॥

हत्वाददच्च विभ्रभ्यो महीं सर्वा स्वमोजसा ॥ २९ ॥

તેજ લગવાને પરશુરામ અવતાર ધારણ કરીને મૃધ્વીમાં
એકવીસ વખત ક્ષત્રીયો માર્યા, અને ઘોરાના તેજથી સંપુર્ણ પૃથ્વી
પ્રાક્ષણેને આપી. ॥ ૨૯ ॥

घातितो हैहयो राजा येनैवजनमोहतः ॥

ये नैव शिशु रूपेण घातिता दुष्टचारिणी ॥ ३० ॥

વળી પણ પરશુરામ લગવાને, ઘોરાના બાપને મારનારો
એવા હૈહયરાજાનો નાશ કર્યો, અને તેજ પ્રભુએ રામચંદ્રાવતારે
ધારણ કરી બાળપણમાંજ અતિ દુષ્ટ એવી તાટિકા રાક્ષસીને
વધ કર્યો. ॥ ૩૦ ॥

રાક્ષસીતાટિકાયેન કૌશિકસ્ય પ્રસાદતઃ ॥

વિશ્વામિત્રસ્ય યજ્ઞસ્ય વિસ્તારો સ્વયમોજસા ॥ ૩૧ ॥

જે રામચંદ્રજીએ વિશ્વામિત્રના પ્રસાદે કરીને તાટિકા રાક્ષસી
મારીને પોતાના તેજથી વિશ્વામિત્રના યજ્ઞનો વિસ્તાર કરતા હતા ॥૩૧॥

ચતુર્દશ સહસ્રાણિ ઘાતિતા રાક્ષસાઽધ્વરે ॥

હતાસૂર્યનસ્વાયેન ત્રિશિરાચનિપાતિતઃ ॥૩૨॥

વિશ્વામિત્રના યજ્ઞને વિષે ચઢેડ હજાર રાક્ષસો જેવને માર્યા
અને સૂર્યનખાના નાક અને કાન જેવને કાપ્યા ત્રિશીરા નામનો
રાક્ષસ જેવને મર્યો. ॥ ૩૨ ॥

સુહૃદં વાલિનં હત્વા સુગ્રીવેન સમન્વિતઃ ॥

કૃત્વા સેતું સમુદ્રે ચ રણે હત્વા દશાનનં ॥૩૩॥

તેજ રામચંદ્રજીએ સુગ્રીવનો ભાઈ જે વાલી અને મારીને
અને સુગ્રીવની સહાયતાથી સમુદ્રમાં સેતુ બાંધીને રણ [સંગ્રામ]
ને વિષે રાવણને મારીને ॥ ૩૩ ॥

ધર્મારણ્યે સમાસાદ્ય ત્રાહણા નનુ શાસયન્ ॥

શાસનં ચ દ્વિજાતિભ્યઃ દત્ત્વાગ્રામાશ્વતુર્વિધાઃ ॥૩૪॥

તે રામચંદ્રજી ધર્મારણ્યમાં આવીને પ્રાપ્ત થયા અને ત્યાંના
ત્રિવેદી મોઢ બ્રાહ્મણોને ધર્મ વિષયક શિક્ષણ દીધું, અને ચાર
પ્રકારના ગામો આપીને તાંણાના પત્ર પર દાનાદીક સર્વ લખી
આપ્યું. ॥ ૩૪ ॥

તીર્થે ચ ધર્મ વાપ્યાંવૈ સુદાનાન્યથદત્તવાન્ ॥

સાધૂનાં પાલનાયાસૌ નિગ્રહાયદુરાત્મનામ્ ॥૩૫॥

અને ધર્મ વાપીપર નાના પ્રકારના સારા દાનો આપ્યા.
સાધુઓનું પાલન કરવા સાડ અને દુષ્ટોને ઠંડ દેવા સાડ જે રામ-
ચંદ્રજીને અવતાર છે. ॥ ૩૫ ॥

મૃત્વાવૈશાસિતં વિશ્વં જગદેત ચરાચરમ્ ॥

અરણ્યેઽધિષ્ઠિતા દેવ્યો શ્રીમાતા પ્રમુલાસ્તથા ॥૩૬॥

તેજ રામચંદ્રજીએ અવતાર ધારણ કરીને આ ચરાચર જગતને શીક્ષા દીધી. ધર્મારણ્યમાં નિવાસ કરનારીઓ ત્યાંની અધિષ્ઠાતા [માતક] શ્રીમાતા મુખ્ય જેમાં એન્હી દેવીઓનું ॥૩૬॥

સીતયાસહરામેણ અર્ચિતાચ વિધાનતઃ ॥

તીર્થ સ્નાનંતુ તત્રૈવ પિતૃ દેવાંશ્ચ તર્પયત્ ॥ ૩૭ ॥

રામચંદ્રજીએ સીતાજી સહવર્તમાન વિધીએ કરીને પુજન કર્યું. ત્યાંજ પિતરોત્તમ દેવતાઓનું તર્પણ કર્યું અને તીર્થસ્નાન પણ કર્યું. ॥ ૩૭ ॥

અનુષ્ઠિતઃ પુરાણજ્ઞો ધર્મેવૈ કુરુસત્તમ ॥

રાજ્યે વિભીષણં સ્થાપ્ય અયોધ્યા મગમંત્પુનઃ ॥૩૮॥

હે કુરુસત્તમ ધર્મરાજા ! પુરાણ થકી જાણવામાં આવે એન્હો ધર્મ આચરણ કરીને અને રાજ્યને વિષે વિલીધણુને સ્થાપન કરીને રામચંદ્રજી પુનઃ અયોધ્યા પ્રતી ગમન કરતા હતા. ॥૩૮॥

એવમન્યાનિકર્માણિ કૃતાનિચ ધરાતલે ॥

સદૈવ લીલયા કૃત્વા કથં સોશ્વ મુખો ભવંત્ ॥૩૯॥

રામચંદ્રજીએ પૃથ્વીમાં એન્હા બીજાએ પણ કર્મો ધણ કર્યા. સદાએ લીલાએ કરીને એન્હા કર્મ કરનારા પ્રભુ ઘોડાના મુખવાળા કેમ થયા ? ॥ ૩૯ ॥

દેવક્યાં વસુદેવાચ્ચયાદવાદન્વજાયત ॥

પૂતનાશકટશ્ચૈવ અઘકેશી અરિષ્ટકઃ ॥ ૪૦ ॥

તેજ પ્રભુ પોતે યાદવોના વંશમાં વસુદેવ દેવકીથી કૃષ્ણ થયા. ત્યાં પૂતના, સંકટાસુર, અઘાસુર, કેશી અને અરિષ્ટાસુર એવો નાશ કર્યો. ॥ ૪૦ ॥

વકાસુરો કંસ દુષ્ટો જરાસન્ધો ગજસ્તથા ॥

કાલયવન હન્તાચ નરકાસુર વૈ રણે ॥ ૪૧ ॥

તેમજ બકાસુર, દુષ્ટ એન્હો કંસરાજ, જરાસંધ, કુવલયા-
પીડ હાથી, કાલયવન અને નરકાસુર એવને રણમાં જેવે માર્યા. ॥ ૪૧ ॥

કન્યા પોડશ સાંહસં ઓઢાતેન મહાત્મના ॥

ગુણાતીતં સદા શાન્તં પચ્ચાત્મં પચ્ચ વર્જિતમ્ ॥ ૪૨ ॥

જે પ્રભુ રણેશુભાદિકથી વેગળા, સદાસર્વદા શાન્તરૂપ, પૃથ્વી
અપ, તેજ વાયુ અને આકાશ એ પાંચ તત્ત્વરૂપ આત્મા છે જેવને
અને પૃથ્વીવ્યાદિ પાંચ તત્ત્વથી વેગળા એન્હો પ્રભુ કૃષ્ણ મહાત્મા
તેવો સોળ હજાર કન્યાઓ પરણ્યા. ॥ ૪૨ ॥

પરબ્રહ્મ સમાધિસ્થં જ્ઞાન ધ્યાન પરાયણમ્ ॥

ધારણા ધ્યેય સંયુક્તં આસનાત્સં યમાદ્રતમ્ ॥ ૪૩ ॥

જે પ્રભુ પરબ્રહ્મ સમાધિસ્થ રહેનારા જ્ઞાન અને ધ્યાન એમાં
તત્પર, ધારણા અને ધ્યાન એનાથી યુક્ત આસન અને ઇન્દ્રિયોર્નું
સમયમન એમાં પણ તત્પર ॥ ૪૩ ॥

પચ્ચ પચ્ચેતિ પચ્ચેતિ પચ્ચ પચ્ચ મયં શુભમ્ ॥

સ્વયં દેવઃ સ્વયં દેવી સ્વયમાત્માસ્વયં શિવઃ ॥ ૪૪ ॥

પૃથ્વી, અપ, તેજ, વાયુ અને આકાશ એ પાંચ તત્ત્વ, પાંચ
જ્ઞાનેન્દ્રિય [સુખનેત્ર નાસીકાદી] પાંચ કર્મેન્દ્રિય (હસ્તપાદ, શુદ્ધ,
શિશ્નાદિ) પાંચતન્માત્રા, [રૂપતન્માત્રા, રસતન્માત્રા, ગંધતન્માત્રાદી]
અને પાંચપ્રાણ, એ બધુંએ પ્રભુ પોતેજ રૂપ છે તેજ પ્રભુ પોતેજ
દેવ છે પોતેજ દેવી છે પોતેજ આત્મા છે અને પોતેજ શીવ છે. ॥ ૪૪ ॥

સ્વયમેવાપરંબ્રહ્મ સકથંહયતાં ગતઃ ॥

ધર્મગ્લાની ગતેસોઽપી કલ્કી વિષ્ણુયશસ્થિરઃ ॥ ૪૫ ॥

જે પોતેજ પરબ્રહ્મ તે ઘોડાના મુખને કેમ ધારણ કરતા હવા? ધર્મ ત્યારે નીર્જલ થયો ત્યારે સ્થિર છે યથા જેવર્તુ એવા વિષ્ણુ ભગવાન્ કલકી [કલકી] અવતાર ધારણ કરશે. ॥ ૪૫ ॥

મ્લેછસ્ય ઘાતકોદેવો હ્યારુદો મહીતલે ॥

इतश्चेतश्चधावन्तः सततो अरिसूदनः ॥ ४६ ॥

શત્રુનો નાશ કરનારા, તેમજ મ્લેછોનો ઘાત કરનારા, દેવ કલકી ભગવાન્ ઘોડા ઉપર બેસીને પૃથ્વીમાં આમતેમ ફરશે અને મ્લેછોનો નાશ કરશે. ॥ ૪૬ ॥

रूपं कृत्वा वनित्राता सकथन्तु ह्याननः ॥

अत्याश्चर्यं मयंतात भवता यत्प्रकाशितं ॥ ४७ ॥

આ પ્રમાણુનુ કલકી રૂપ ધારણ કરીને પૃથ્વીનુ સંરક્ષણ કરનારા ભગવાન્ ઘોડાના મુખવાળા કેમ થયા એ અતી આશ્ચર્યની વાત છે, કે જે હે તાત! આપે મારે આગળ કહી. ॥ ૪૭ ॥

वंचनंचसुरादीनां हर्याननकथं हरिः ॥

एतदाचक्ष्वमेब्रह्मन् कारणं कल्पनोदितं ॥ ४८ ॥

ધર્મરાજ, વેદવ્યાસજીને કહે છે—હે બ્રહ્મન્ વેદવ્યાસજી! પ્રભુએ દેવતાઓને ઠગી અશ્વમુખ કેમ ધારણ કર્યું? એ કલ્પનાએ કરીને કહેલું સર્વ કારણ, આપ મહારે આગળ કહો. ॥ ૪૮ ॥

व्यास उ०-हयग्रीवस्यचरितं शृणुष्वेकाग्रमानसः ॥

पुरादेवैः पृथिव्यांच प्रारब्धं यज्ञमुत्तमं ॥ ४९ ॥

ધર્મરાજનું આતું વચન સાંભળી, વેદવ્યાસજી ધર્મરાજને કહે છે—હે રાજા! હયગ્રીવ ભગવાનનું ચરિત્ર તું એક ચિત્તથી સાંભળ. પેહેલે—દેવતાઓએ પૃથ્વીમાં ઉત્તમ પ્રકારના યજ્ઞનો આરંભ કર્યો. ॥ ૪૯ ॥

વેધાચામંત્રયન્સર્વાન્ દેવાનિન્દ્ર પુરોગમાન્ ॥

સમવાયે સુરાણાંચ વિષ્ણ્વા ગમન કાંક્ષયા ॥૫૦॥

તે યજ્ઞમાં બ્રહ્મદેવે સંપૂર્ણ ઇદ્રાદિક દેવતાઓને આમંત્રણ કર્યું અને તે દેવતાઓના સમાજમાં વિષ્ણુ ભગવાન પણ આવે એવી ઇચ્છાથી, વિષ્ણુ ભગવાનને આમંત્રણ કર્યું. ॥ ૫૦ ॥

દેવૈશ્ચસર્વે સ્તત્રાપિ કલ્પિતં દેવયાજનં ॥

સોત્કંઠા સ્તવમરાઃ સર્વે વિષ્ણુદર્શન લાલસા ॥૫૧॥

સંપૂર્ણ દેવતાઓ, વિષ્ણુ ભગવાનના દર્શણની લાલચથી હર્ષને પ્રાપ્ત થયા સતા ત્યાં દેવતાઓનું યજ્ઞન કર્યું, પરંતુ વિષ્ણુ ભગવાન કંઈ આવ્યા નહિ. ॥ ૫૧ ॥

વૈકુળ્ઠેપિગતાસ્સર્વે ક્ષીરાબ્ધાવવનીતલે ॥

ન દૃશ્યતે ચ તૈ સ્સર્વે નાકપાતાલ ભૂતલે ॥ ૫૨ ॥

ત્યારે સંપૂર્ણ દેવતાઓ વિષ્ણુ ભગવાનને જોવાને વૈકુંઠમાં ગયા—ત્યાં પણ ભગવાન દેખાયા નહીં ત્યારે ક્ષીરસાગરમાં ગયા, ત્યાં પણ ભગવાન દેખાયા નહીં. પૃથ્વીમાં આવીને જોયા—ત્યાં પણ દેખાયા નહીં. સંપૂર્ણ દેવતાઓએ સ્વર્ગ, પાતાલ અને ભૂતલમાં ભગવાનને જોયા પણ ભગવાન કંઈએ દેખાયા નહિ. ॥ ૫૨ ॥

મોહાવિષ્ટાનરાસ્સર્વે ઇતશ્ચેતશ્ચધાવતઃ ॥

નૈવદૃષ્ટંતદાતૈસ્તુ બ્રહ્મારૂપંજનાર્દનમ્ ॥ ૫૩ ॥

સંપૂર્ણ જનો મોહને પ્રાપ્ત થઈ આમ તેમ દોડવા લાગ્યા, પરંતુ બ્રહ્મરૂપ સાક્ષાત્ જનાર્દન ભગવાન તેવને કંઈ દેખાયા નહિ. ॥૫૩॥

વિચારયન્તિતે સર્વે દેવા ઇન્દ્ર પુરોગમાઃ ॥

કયાતોસૌ મહાવિષ્ણુઃ કેનોપાયેન દૃશ્યતે ॥ ૫૪ ॥

ઇદ્રાદિક બધાએ દેવતાઓ મળીને વિચાર કરવા લાગ્યા કે વિષ્ણુભગવાન ક્યાં ગયા અને કયા ઉપાયે આપણને દેખાશે ? ॥૫૪॥

પ્રણમ્ય શિરસાદેવં વાગીશં વદતાં વરમ્ ॥

દેવગુરોમહાધાર કથયસ્વપ્રસાદતઃ ॥ ૫૫ ॥

ત્યારે બધાએ દેવતા મળી, જોલનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ, વાણીના સ્વામી એવા બૃહસ્પતિ પ્રતિ મસ્તક વડે નમસ્કાર કરી પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા—હે દેવગુરો! હે હુમને મહી આધારરૂપ! આપ કૃપા કરીને હુમને કહો કે વિધિ લગવાનું ક્યાં છે? ॥ ૫૫ ॥

ક્ષણંધ્યાત્વા સ્વમાત્માનં ધિપણા કથિતોહરિઃ ॥

વૃહસ્પતિરુ-ન જાને કેન કાર્યેણ યોગારૂઢો મહાપ્રભુઃ ॥ ૫૬ ॥

ત્યારે બૃહસ્પતિ ક્ષણમાત્ર ધ્યાન કરીને, દેવતાઓને લગવાનું બતાડ્યા. અને કહેવા લાગ્યા—કે હે દેવતાઓ! નથી જાણવામાં આવતું કે ક્યાં કાર્ય માટે મહાપ્રભુ વિધિ સમાધિસ્થ થયા છે. ॥ ૫૬ ॥

યોગ રૂપો ભવદ્વિષ્ણુઃ યોગીશો હરિચ્યુતઃ ॥

તત્ર સર્વે ગતા દેવાઃ યત્ર દેવો જગત્પતિઃ ॥ ૫૭ ॥

નાશ રહિત, યોગીયોના સ્વામી લગવાનું વિધિ યોગ રૂપ થયા છે [સમાધી લગાડી છે] એવું બૃહસ્પતિનું વચન સાંભળી સર્વે દેવતાઓ—જે ઠેકાણે લગવાને સમાધી લગાડી હતી ત્યાં જઈને આમ થયા. ॥ ૫૭ ॥

તદા દૃષ્ટો મહાવિષ્ણુઃ ધ્યાનસ્થોઽસૌજનાર્દનઃ ॥

ધન્વા કૃણ્ય સમાકારં સશરં દૈત્ય સૂદનમ્ ॥ ૫૮ ॥

ત્યારે દેવતાઓએ, લગવાનું સમાધીમાં જોઈ છે એવા જોયા, તે કેવા? કે દૈત્યોને મારનારા અને જનનું પાલન કરનારા એવા લગવાનું, ધનુષ્યમાં ખાણુ ચઢાવીને તે ધનુષ્યને જે ચેલો છે અને સમાધી લાગી છે એવા જોયા. ॥ ૫૮ ॥

સમાધિસ્થં તતો દૃષ્ટ્વા વોધોપાયં પ્રચક્રમે ॥

આહૂતાચ તદાવમ્રી ર્દંવચનમબ્રવીત્ ॥ ૫૯ ॥

સમાધી લાગી છે એવા જોધને ભગવાનને જગાડવા સારૂ ઉપાય કરવા લાગ્યા. અને તેજ વખતે ઉધધને તેડીને આ વચન કહેવા લાગ્યા. ॥ ૫૯ ॥

देवाकचुः-गुणभक्षं कुरुष्वेवं ये नासौ बुध्यते हरिः ॥

कृत्वर्थिनोचवैदेवाः प्रभुं जानी महेवयम् ॥ ६० ॥

દેવતાઓ કહે છે—હે ઉધધ! તુ ધનુષ્યની દોરી ખાઈ બા, કે જેથી ભગવાન જાગે ! અને યજ્ઞની ઇચ્છા કરનારા હુમે દેવતાઓ તે હુમને યજ્ઞનો વિભાગ મળે. ॥ ૬૦ ॥

वज्रिका उ०-निद्रामङ्गकथाछेदं दम्पत्योः प्रीतिभेदनं ॥

शिशुमातृविभेदं च कुर्वाणो नरकं व्रजेत् ॥ ६१ ॥

ઉધધ, દેવતાઓને કહે છે—હે દેવતાઓ ! નિદ્રાનો નાથ કરવો કથા (હરીકીર્તન) નો ઉચ્છેદ કરવો (તોડી નાખવું) સ્ત્રી પુરુષની પ્રીતી તુટે એ ભેદ કરવો, માતા અને બાલક એવની પ્રીતી તોડવવી એવા કામ કરનારાઓ નરકમાં જાય છે. ॥ ૬૧ ॥

योगारूढोजगन्नाथः समाधिस्थो महाबलः ॥

विमन्युश्चकथं देवाः विधि नैव करोम्यहम् ॥ ६२ ॥

પુનઃ ઉધધ, દેવતાઓને કહે છે—હે દેવતાઓ ! કહો કે, યોગમાં સ્થિતી કરનારા જગતના નાથ સમાધીમાં રહેનારા મહા બલવાન અને ક્રોધ રહીત એવા ભગવાનને હું કેમ જગાડું ? ॥ ૬૨ ॥

ब्रह्मा उ०-भवतां सर्वभक्षं च देवकार्यं मनादरात् ॥

कर्तव्यंच त्वया च मया यज्ञसिद्धिर्यथा भवेत् ॥ ६३ ॥

ત્યારે બ્રહ્મદેવ, ઉધધને કહેવા લાગ્યા—હે ઉધધ રે ! તુ એ દેવોનું કાર્ય અનાદર કર્યું તેથી તમે સર્વ વસ્તુ ખાનારી થાવ ! હે ઉધધ ! હજી પણ તમને કહું છું, કે જેથી યજ્ઞની સીદ્ધી થાય એવું કાર્ય તમે કરવું. ॥ ૬૩ ॥

વ્યાસ ૩૦—વમ્રી શપ્તાસ્તદાવત્સ ઋચુર્વે પુનરેવતાઃ ॥

દુઃસ્વસાધ્યો જગન્નાયઃ પ્રલયાનલ કોવિભુઃ ॥૬૪॥

વેદવ્યાસજી—ધર્મ રાજાને કહે છે, હે રાજા ! હે વત્સ ! ત્યારે પ્રજ્ઞાદીક દેવતાઓએ ઉધધને આ પ્રમાણુનો શાપ દીધો, ત્યારે ઉધધ પુનઃ (દેવતાઓથી) કહેવા લાગી. હે પ્રજ્ઞાદીક દેવો ! પ્રલય કાળના અગ્ની સરીખા તેમજ નીચડાનુચડ સમર્થ એવા જગતના નાય મહા દુઃખથી સાધ્ય થાય છે. ॥ ૬૪ ॥

સકથં લાલયેદ્રહાન્ અસ્મામિસ્સુર પૂજિતઃ ॥

વમ્રિકા ૩૦—યજ્ઞભાગો યદીદાસ્યે તદાકાર્યં કરોમ્યહં ॥૬૫॥

એવા ભગવાનને હું કેમ જગાડું ? પાછી ઉધધ કહે છે—હે દેવો ! જો કદી આજથી તમે હમને યજ્ઞનો વિભાગ આપો તો હમે આ કાર્ય કરીએ. ॥ ૬૫ ॥

દેવાઋચુઃ—યજ્ઞાંશં દાપિશ્યામિ કુરુષ્વં વો વવોમમ ॥

સત્યમુક્તંચ વિધિના વમ્રિકાર્યે સમાશ્રિતા ॥૬૬॥

ત્યારે દેવતાઓ કહેવા લાગ્યા—હે ઉધધ ! હમે યજ્ઞનો ભાગ તને અપાવીશું, માત્ર તું હમારૂ આટલું કાર્ય કર. એ પ્રમાણે પ્રજ્ઞા દેવે ત્યારે ખરૂં કહ્યું, ત્યારે ઉધધ પોતે (ભગવાનના ધનુષ્યની) દોરીને ખાવાના કાર્યનો આરંભ કરતી હુવી. ॥ ૬૬ ॥

ગુણ મક્ષાદિકંકર્મ તયાસર્વકૃતં નૃપ ॥

યુધિષ્ઠિર ૩૦—અશક્યાવોધનેદેવાઃ ગુણમદ્ગ્નસમાધિષુ ॥

એતદાશ્ચર્યદેવેષુ સત્યં સત્યવર્તાસુત ॥૬૭॥

વેદવ્યાસજી, ધર્મ રાજાને કહે છે—હે રાજા ! પાછી તે ઉધધએ ધનુષ્યની દોરીનું લક્ષણ કરવાનું કાર્ય કર્યું. ધર્મરાજા પુછે છે, હે વ્યાસજી ! ભગવાનની સમાધીને વીધે ધનુષ્યની દોરી તોડીને

લગવાનને જગાડવા માટે દેવતાઓ અસમર્થ થયા, એ મહા આ-
શ્ચર્યની વાત છે ! હે સત્યવતીના પુત્ર ! એનું ખરૂં કારણ કહો. ॥૬૭॥

વ્યાસ ૩૦-વ્યગ્રચિત્તાઃસુરામૂપ આકૃષ્ઠહરિકાર્મુકઃ ॥

નજાનેકેનકાર્યેણ વિષ્ણુમાયાવિમોહિતાઃ ॥૬૮॥

વ્યાસજી કહે છે-હે ધર્મ રાજા ! બધા દેવતાઓએ લગવા-
નની માયાથી મોહને પ્રાપ્ત થઈને કેહેવા લાગ્યા-નથી જાણવામાં
આવતું કે કયા કાર્ય માટે લગવાને સમાધીમાં ધનુષ્યની દોરી ખેંચી,
છે ! એ પ્રમાણે બધાએ દેવતા વ્યગ્રચિત્ત થતા હતા ॥ ૬૮ ॥

ગુણમક્ષેકૃતેતસ્મિન્તત્ક્ષણાદેવચોત્થિતમ્ ॥

જ્યાઘાતાત્કોટિભિસ્સાર્ધશીર્ષં છિત્વાદિગન્તરમ્ ॥૬૯॥

ઉધઈએ લગવાનના ધનુષ્યની દોરી ખાધી, ખાતા ખાતા જ્યારે
ધનુષ્યના મૂળ ઉપર આવી ત્યારે તેજ ક્ષણમાં ધનુષ્યનો આઘાત
થઈ તેથી લગવાનનું મસ્તક કપાઈ દિશાન્તરમાં જતું રહ્યું. ॥ ૬૯ ॥

ગતશપિચતંદેવાઃ મૃશમુદ્વિગ્નમાનસાઃ ॥

ધાવન્તઃસર્વતોદેવાઃ તેશીર્ષિસ્યાવલોકને ॥૭૦॥

જ્યારે લગવાનનું મસ્તક ગયું ત્યારે તે સંપૂર્ણ દેવતાઓ
અત્યન્ત ઉદાસ મનના થયા, અને લગવાનનું મસ્તક ધુંડવા માટે
દસે દિશાઓમાં દોડવા લાગ્યા. ॥ ૭૦ ॥

નપશ્યન્તિતદાશીર્ષં બ્રહ્માદ્યાઃસિદ્ધશા નૃપ ॥

દુઃસ્વાકુલાશ્વતે સર્વે જ્ઞાનિનસ્તેપ્યચિન્તયત્ ॥૭૧॥

હે રાજા ! જ્યારે પ્રહ્લાદિક દેવતાઓએ લગવાનનું મસ્તક
ન જોયું ત્યારે દુઃસ્વાકુલ થઈને જ્ઞાનીઓ પણ વિચાર કરવા
લાગ્યા. ॥ ૭૧ ॥

ત્વષ્ટાત્વમસિદેવાનાં કાર્યકર્તા સદાવિમોઃ ॥

શીઘ્રેણૈવકુરુષ્વત્વં વક્તૃવૈશાર્ઙ્ગ ઘન્વિનઃ ॥ ૭૨ ॥

ળધાએ દેવતાઓએ વિચાર કરીને વિશ્વકર્માને તેડ્યા. અને કહેવા લાગ્યા—હે વિશ્વકર્મા ! તમે સદાનર્વદા દેવતાઓના કાર્ય કર નારા છો. માટે તમે જલદીથી ભગવાનનું મસ્તક કરો (ધુંડીલાવો) ॥ ૭૨ ॥

નમસ્કૃત્ય તદા તસ્મૈ તસ્યે સૌ દેવસંસદી ॥

ઉવાચ પર્યામત્તયા બ્રહ્માણં કમલોદ્ભવમ્ ॥ ૭૩ ॥

દેવતાઓની સભામાં વિશ્વકર્મા પરમ ભક્તીથી બ્રહ્મદેવને નમસ્કાર કરીને કહેવા લાગ્યા. ॥ ૭૩ ॥

ત્વષ્ટૌ વાચતદાદેવાન્ યજ્ઞભાગં હિનાસ્તિ મે ॥

તત્કુરુધ્વં મહાભાગ તતો હં પ્રકરોમિતત્ ॥ ૭૪ ॥

હે દેવો ! મને યજ્ઞનો વિભાગ મળતો નથી જો આજથી મને યજ્ઞનો વિભાગ આપો તો હું આ કામ કરૂં છું. ॥ ૭૪ ॥

બ્રહ્મૌ વાચતદાતંતુ મયેભાગસ્તવાસ્તુવૈ ॥

સોમં ચ લભસે નિત્યં દેવૈસ્સહ મહામયે ॥ ૭૫ ॥

ત્યારે બ્રહ્મદેવ, વિશ્વકર્માને કહેવા લાગ્યા—હે વિશ્વકર્મા ! આજથી તને યજ્ઞનો વિભાગ મળશે અને ગ્રહોટા ગ્રહોટા યજ્ઞોમાં દેવતાઓ સહર્તમાન તું અમૃતપાન કરીશ. ॥ ૭૫ ॥

તચ્છ્રુત્વા વચનં ત્વષ્ટા પુનરેવામ્ય માપત ॥

આનયન્તુ હરેઃ શીર્ષં શરીરે સંદધા મ્યહમ્ ॥ ૭૬ ॥

બ્રહ્મદેવનું આજ્ઞા વચન સાંભળી, વિશ્વકર્મા પુનઃ કહેવા લાગ્યા—લાવો તે ભગવાનનું મસ્તક ક્યાં છે હું લગાડી દઉં અને સજીવન કરૂં. ॥ ૭૬ ॥

તદ્ધ્રુત્વા નાસ્તિ તચ્છીર્ષં ત્રિપુલોકે પુવીક્ષિતં ॥

ઉપાયોન્યો વિધેયોઽય યથા ભવતિ તચ્છિરઃ ॥ ૭૭ ॥

પ્રહ્લદેવ, વિશ્વકર્માનુ આવુ વચન સાંભળી કહેવા લાગ્યા હે વિશ્વકર્મા ! હુંએ તીને લોકમાં મસ્તક. ધુંકયુ પણ ભગવાનનુ મસ્તક કંઈ મળતુ નથી. માટે બીજો કોઈ ઉપાય કરો, કે જેથી ભગવાનનુ મસ્તક થાય. ॥ ૭૭ ॥

किं करो मीति चिंतार्तः त्वष्टातूष्णीं स्थित स्तदा ॥

परिचिन्त्य पुनःप्राह ब्रह्माणं जगतो गुरुं ॥ ७८ ॥

પ્રહ્લદેવનુ આબુ વચન સાંભળી, વીશ્વકર્મા મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે હવે મહારે શું કરવું ! એ પ્રમાણે ચીંતા કરી, સ્તબ્ધ થતા હવા. અને પુનઃ પ્રહ્લદેવ પ્રતી કહેતા હવા. ॥ ૭૮ ॥

याज्ञीयोयं हयः स्वामिन् तच्छीर्षं संदधाम्यहं ॥

स्वामीवै देव देवस्य विष्णो रमित तेजसः ॥ ७९ ॥

હે સ્વામિન્ ! જેવના તેજનો અંત પાર નથી એવા વિષ્ણુ ભગવાનના દેહ સાથે આ યજ્ઞના ઘોડાનુ માથુ કાપીને લગાડુ છું. ॥ ૭૯ ॥

तद्भुत्वा वचनं त्वष्टुः शक्रादिप्राहतंप्रति ॥

कुरुकार्यं महाबाहो यथा विष्णुः प्रसीदति ॥ ८० ॥

વિશ્વકર્માનુ આવુ વચન સાંભળી, ઇદ્રાદિક દેવતાઓ વિશ્વકર્માને કહેવા લાગ્યા—હે મહાબાહો ! વિશ્વકર્મા ! જેથી વીષ્ણુ ભગવાન પ્રસન્ન થાય એબુ કાર્ય તમે કરો. ॥ ૮૦ ॥

व्यास उ०-अथास्यं त्वस्तिः च्छित्त्वा याज्ञीयस्य हयस्यच ॥

संधानं कृतवान्त्वष्टा हरेः कण्ठे असृक्सृवे ॥ ८१ ॥

વેદવ્યાસજી, ધર્મ રાજાને કહે છે,—હે રાજા ! વિશ્વકર્મા આ પ્રમાણે પ્રહ્લદેવનુ વચન સાંભળી તરતજ તે યજ્ઞના ઘોડાનુ માથુ કાપી, રૂધિર જે કંઠમાંથી ગળે છે તે કંઠને ઘોડાનુ મસ્તક (વિશ્વકર્માએ) લગાડયુ અને લગાડતા માત્રજ ॥ ૮૧ ॥

લંબોટ્ટં દીર્ઘદંતં ચ કરાલ વદનં તદા ॥

જાતં વિષ્ણો મહારાજ હયગ્રીવસ્તતો ભવત્ ॥ ૮૨ ॥

લાંબા છે હોઠ જેવના અને મોટા છે દાંત જેવના તેમજ
લાયંકર છે મુખ જેવનું એવા વિષ્ણુલગવાનું હયગ્રીવ (ઘોડાના
મુખવાળા) થયા. ॥ ૮૨ ॥

તં તદા તુષ્ટુવુર્દેવા ઇન્દ્રાદ્યા સકલા વિમો ॥

પરાક્રમૈશ્ચ વિવિધૈઃ સ્મારયન્ ચરિતંસ્વકં ॥ ૮૩ ॥

હે રાજા ! તે સમયમાં સંપુર્ણ ઇન્દ્રાદિક દેવતાઓ લગવાનના
નાના પ્રકારના ચરિત્રો સ્મરણ કરાવતા સત્તા સ્તુતી કરવા લાગ્યા. ॥ ૮૩ ॥

દેવાઋષુઃ-નમસ્તેસ્તુ જગદ્ગ્રીજ નમસ્તે કમલાપતે ॥

નમસ્તેસ્તુસુરેશાન નમસ્તેકમલેક્ષણ ॥ ૮૪ ॥

હે લક્ષ્મી ના પતી, હે જગતના કારણરૂપ, હે દેવતાઓના
સ્વામી, હે કમલનેત્ર લગવાન ! આપને નમસ્કાર કરિએ છીએ. ॥ ૮૪ ॥

યજ્ઞોયજ્ઞપતિર્યજ્વા હવ્યંહોતાહુતં તથા ॥

ત્વદર્યન્હપતેદેવ અતઃશરણ માગતાઃ ॥ ૮૫ ॥

યજ્ઞ આપ છે, યજ્ઞના પતી પણ આપ જ છે, યજ્ઞકર્તા
પણ આપજ છે. ધૃત આપનું સ્વરૂપ છે; હોમનારા પણ આપ
જ છે. તેમજ હોતદ્રવ્ય પણ આપ જ છે. હે દિવસના પતી
પ્રભો ! એટલાજ સાફ હૃમે તમારા શરણે આવ્યા છીએ. ॥ ૮૫ ॥

વાસવાભિર્યમશ્રૈવ નૈઋત્યોયાદસાંપતિઃ ॥

વાયુઃકુવેર ઈશાન દિકપાલસ્તવ કારણમ્ ॥ ૮૬ ॥

ઇન્દ્ર, અગ્નિ, યમ, નિઋતિ, વરુણ, વાયુ, કુવેર અને ઈશાન
એ હસે દિશાનું પાલન કરનારા તમેજ કારણ રૂપ છો. ॥ ૮૬ ॥

લોકપાલ સ્વરૂપત્વં ચાર્કિશ્ચ ઉષ્ણદીધિતિઃ ॥

ત્વમર્થિર્વરુણશ્ચૈવ ત્વંચકાલક્ષયંકરઃ ॥ ૮૭ ॥

ઘઘાએ લોકપાલ આપનું સ્વરૂપ છે, આપ સૂર્ય છે, આપના ઉષ્ણ કીર્ણ છે. અગ્ની અને વરુણ આપ છે અને કાલનો ક્ષય કરનારા પણ આપજ છે. ॥ ૮૭ ॥

ગુણાસ્ત્રયસ્ત્વમેવાસિ ગુણહીનસ્ત્વમેવહિ ॥

ગુણાલ્પસ્ત્વં ગદા પાણે ગોસા સર્વેષુ જન્તુષુ ॥૮૮॥

હે પ્રભો! રત્નેશુ, તમેશુ અને સત્ત્વશુ એ તમે જ છો. હે પ્રભો! શુભહીન પણ તમેજ છો, શુભને વિષે બ્યાપ્ત પણ તમે જ છો. હે ગદાધર પ્રભો! સર્વે પ્રાણી માત્રને વિષે સંરક્ષણ કરનારા તમે જ છો. ॥ ૮૮ ॥

તીર્થસ્યોત્પાદનેતત્ર તપસ્તેપે તુવૈ તદા ॥

ધર્મારણ્યે તતો ગત્વા હૃયગ્રીવો જનાર્દનઃ ॥૮૯॥

આ પ્રમાણે દેવતાઓએ સ્તુતી કરીને-તીર્થને ઉત્પન્ન કરવા માટે તપશ્ચર્યા કરવા લાગ્યા. તદનંતર હૃયગ્રીવ ભગવાન્-સહવર્તમાન્ ધર્માદણ્યમાં આવ્યા. ॥ ૮૯ ॥

તપસોર્થે મહાભાગ વિધિનાસહ ભારત ॥

ન શક્યં કેન ચિત્ કર્તૃ આત્મનાત્મેવ તુષ્ટવાન્ ॥૯૦॥

હે મહાભાગ ધર્મ! હૃયગ્રીવ ભગવાન્-પ્રહ્લાદેવ સહવર્તમાન્ તપશ્ચર્યા કરવા સારૂ આત્માથીજ આત્માને વિષે સંતોષ પામતા હવા. કે જે તપ કોઈપણ કરવાને સમર્થ થાય નહિ. ॥ ૯૦ ॥

બ્રહ્માપિ તપસાયુક્તઃ તેપેવર્ષશતત્રયમ્ ॥

ઉદ્યાને પરમંવિષ્ણો મૈયામોહ વિનાશિને ॥૯૧॥

એન્હા ભગવાન્ના પ્રિયવનને વિષે-તપશ્ચર્યાથી યુક્ત પ્રહ્લાદેવ ત્રીનસો વર્ષ તપ કરતા હવા. ॥ ૯૧ ॥

યજ્ઞાર્થં સતદાતુષ્ઠો દેવદેવો જગત્ પતિઃ ॥

બ્રહ્મન્નમુહ્યતે કાપિ મમમાયાપ્યદુસ્સહા ॥ ૧૨ ॥

દેવના દેવ, જગત્ના પતિ એન્હા હયગ્રીવ ભગવાન્-યરા માટે બ્રહ્મદેવ પર પ્રસન્ન થયા અને કહેવા લાગ્યા કે-હે બ્રહ્મદેવ! મહારી માયા દુસ્સહ છે તો પણ મહારા ભક્ત કધીએ મોહને પ્રાપ્ત થના નથી. ॥ ૯૨ ॥

તતોલબ્ધવરોત્રહ્યા હૃષ્ટિચિત્તોજનાર્દનઃ ॥

ઉવાચ મધુરાંવાચં સર્વેષાં હિતકારિણીમ્ ॥ ૧૩ ॥

તદનંતર વરપ્રાપ્ત થયો છે જેવને એન્હા બ્રહ્મદેવ અને પ્રસન્ન ચિત્ત એન્હા ભગવાન્-સર્વેનું હિત કરનારી એન્હી મધુર મધુર વાણી કહેવા લાગ્યા. ॥ ૯૩ ॥

અત્રૈવચ મહત્ક્ષેત્રં પુણ્યં પાપ પ્રનાશનમ્ ॥

વિધિવિષ્ણુમયં ચૈતદ્ભવત્તેવનસંશયઃ ॥ ૧૪ ॥

કે, આ ઠેકાણે પાપને દૂર કરનારૂં બ્રહ્મા-વિષ્ણુમયક્ષેત્ર થાવ! એમાં સંશય નહિ. ॥ ૯૪ ॥

તથેત્યુક્ત્વા તદાવિષ્ણુઃ જગામાઽર્દશનં વિધિઃ ॥

સ્થાપયિત્વા વિધિસ્તત્ર તીર્થચૈવ ત્રિલોચનં ॥ ૧૫ ॥

એ પ્રમાણે કહી બ્રહ્મદેવ-મુકતેશ નામના મહાદેવનું સ્થાપન કરી વિષ્ણુ સહવર્તમાન્ અંતર્ધાન થતા હવા. ॥ ૯૫ ॥

મુક્તેશં નામદેવસ્ય મોક્ષતીર્થ મરિન્દમ ॥

ગતઃસોપિસુરશ્રેષ્ઠઃ સ્વસ્થાનંસુરસેવિતમ્ ॥ ૧૬ ॥

હે શત્રુને દમન કરનારા ધર્મરાજા! મહાદેવજી પણ મુકતેશ નામના મોક્ષતીર્થપ્રતિ પોતાના સ્થાનને વિષે જતા હવા. કે જે સંપૂર્ણ દેવતાઓનું સેવેલું સ્થાન છે. ॥ ૯૬ ॥

તત્રપ્રેતાદિવંયાન્તિ તર્પણેચકૃતેસતિ ॥

અશ્વમેધફલસ્નાના ત્રાપ્યતેજલપાનતઃ ॥ ૯૭ ॥

હે ધર્મરાજા! તે તીર્થને વિષે તર્પણ કર્યું અસતા પ્રેતા સ્વર્ગમાં જાય છે. અને સ્નાન કરવાથી તેમજ જલપાન કરવાથી અશ્વમેધયજ્ઞના ફલની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥ ૯૭ ॥

પુષ્કર ત્રયક્ષેત્રસ્ય ગङ્ગાસાગર સદ્ગમે ॥

દ્વારવત્યાં મુક્તિક્ષેત્રે તથા ઉદધિસદ્ગમે ॥ ૯૮ ॥

પુષ્કર આદી લઘુ ત્રણ ક્ષેત્રને વિષે તેમજ ગંગા અને સમુદ્રના સંગમને વિષે, મુક્તીને આપનારી એવી દ્વારિકાને વિષે તેમજ નદી અને સમુદ્રના સંગમને વિષે સ્નાન કરવાથી જે ફલની પ્રાપ્તિ થાય છે ॥ ૯૮ ॥

તત્ફલં સમવાપ્નોતિ માનવશ્રૈક ભાવતઃ ॥

કાર્તિક્યાંદેવસરસિ લભતેફલમુત્તમમ્ ॥ ૯૯ ॥

તે ફલની પ્રાપ્તિ આ તીર્થમાં એક લાવથી સ્નાન કરવાથી થાય છે. કાર્તિક માસમાં દેવસરોવરમાં જે ઉત્તમ ફલની પ્રાપ્તિ થાય છે તે ફલની પ્રાપ્તિ આ મોક્ષતીર્થમાં સ્નાન કરવાથી થાય છે. ॥ ૯૯ ॥

કાર્તિક્યાં કૃત્તિકાયોગે મુક્તેશંયસ્તુ પૂજયેત્ ॥

સ્નાત્વાદેવસરે રમ્યે નત્વાદેવં જનાર્દનમ્ ॥ ૧૦૦ ॥

કાર્તિક માસના કૃત્તિકા નક્ષત્રમાં જે પુરુષ આ દેવ સરોવરમાં સ્નાન કરીને જનાર્દનભગવાનને નમસ્કાર કરીને મુક્તિશ્વરનું પૂજન કરશે ॥ ૧૦૦ ॥

યઃપશ્યેદ્ધિત્રિનેત્રંચ સર્વપાપૈઃ પ્રમુચ્યતે ॥

મુક્તવામોગાન્યથાકામં વિષ્ણુલોકં સગચ્છતિ ॥૧૦૧॥

અને દર્શન કરશે તે સર્વ પાપથી મુક્ત થશે અને યદ્યેચ
મનર્થને લોગવીને વિધ્યુલોકને વિષે જશે. ॥ ૧૦૧ ॥

અપુત્રાકાકવન્ધ્યાચ યાસ્ત્રીચૈવમૃતપ્રજા ॥

एकाम्बरेण सुस्नातौ पतिपत्न्यौ यथाविधि ॥ १०२ ॥

જે સ્ત્રીને પુત્ર ન થતો હોય, જે સ્ત્રી ઠાકવન્ધ્યા હોય, જે
સ્ત્રીની પ્રજા મરી મરી જાય તે સ્ત્રી પતિમુદ્ધા એક વસ્ત્ર પહેરીને
જે આ તીર્થમાં યથાવિધિ સ્નાન કરે ॥ ૧૦૨ ॥

तद्दोषनाशयेत्तत्र पूजनात् शिवधर्मयोः ॥

मुक्तेश्वरं समासाद्यप्राप्यते सत्फलं शुभम् ॥ १०३ ॥

તો તે દોષોથી મુક્ત થાય. મુક્તેશ્વર મહાદેવ કને આવીને
જે તેવનું અને ધર્મેશ્વરનું પૂજન કરે છે તે સાચ કલને પ્રાપ્ત
થાય છે. ॥ ૧૦૩ ॥

निधायवंशपात्रेच फलमन्नं यथोदितम् ॥

यादद्यात् ब्राह्मणेशुद्धे वन्ध्यादोपात्प्रमुच्यते ॥ १०४ ॥

જે સ્ત્રી વાસકાની છાળડીમાં ફળ અને અન્ન ભરીને આ
તીર્થ ઉપર પવિત્ર બ્રાહ્મણને દાન કરે તો તે સ્ત્રી વન્ધ્યત્વ દોષથી
મુક્ત થાય. ॥ ૧૦૪ ॥

मुक्तेशादैन्द्रदिग्भागे कुंडं देवविनिर्मितं ॥

तिलपिंडस्तु कर्तव्यं स्तत्र प्रेत विमुक्तये ॥ १०५ ॥

મુક્તેશ્વર મહાદેવના પુર્વદિશાને વિષે દેવતાઓએ નિર્માણ
કરેલો કુંડ છે, ત્યાં પ્રેતની મુક્તી થવા માટે તિલના પીંડદાન
કરવા જેથી-॥ ૧૦૫ ॥

उद्धरेत्सकलान् प्रेतान् महारौरवगानपि ॥

देवसरं महासम्यं सेवितं जन्तुभिस्सदा ॥ १०६ ॥

મહા સૌરવ નર્કમાં ગએલા પ્રેતોનો ઉદ્ધાર થાય છે. એવું
દેવસરોવર મહા રમણીય અને જંતુઓ વડે સદા સેવિત-॥૧૦૬॥

યુધિષ્ઠિર ઉ૦-કીદૃશંચ સરસ્તાત તસ્મિન્સ્થાને યથાવિધિમ્ ॥

સ્વરૂપં સકલં ચૈવ કથયસ્વ યથાતથમ્ ॥૧૦૭॥

ધર્મરાજ, વેદવ્યાસજી થી પુછે છે-હે તાત વેદવ્યાસજી! તે
સ્થાનને વિષે તે કશું સરોવર? તેનું સંપુર્ણ સ્વરૂપ જેમ હોય તેમ
યથાવિધી મારે આગળ કહો. ॥ ૧૦૭ ॥

વ્યાસ ઉ૦-સાધુસાધુમહાપ્રાજ્ઞ ધર્મપુત્રયુધિષ્ઠિર ॥

યસ્યાપિકીર્તનાન્નૂનં સર્વપાપૈઃ પ્રમુચ્યતે ॥૧૦૮॥

ત્યારે વેદવ્યાસજી કહે છે-હે ધર્મપુત્ર યુધિષ્ઠિર! હે મહા
શુદ્ધિમાન! તમે ઘણું સાફ પુછ્યું; આ દેવસરોવરના કીર્તને કરી
ને પણ મનુષ્ય સર્વ પાપથી નિશ્ચય મુક્ત થાય છે ॥ ૧૦૮ ॥

માનસરઃસમંતીર્થ યત્રદેવાવસન્તિહી ॥

અતિ સ્વચ્છતરં શાન્તં ગઙ્ગાજલસમપ્રભં ॥ ૧૦૯ ॥

“માનસ” સરોવરના તુલ્ય આ દેવસરોવર જાણીને, જે
ઠેકાએ દેવતાઓ વાસ કરે છે. અત્યંત નિર્મળ અને શાન્ત [તાઢું]
વર્ણમાં ગંગાજળ સરખું ॥ ૧૦૯ ॥

પદ્મિનીપુષ્પગંધાલ્યં છન્નપદ્મૈશ્ચ તત્પયઃ ॥

કમલેન્દિવરૈશ્ચૈવ સઙ્કીર્ણસર મુત્તમમ્ ॥ ૧૧૦ ॥

કમલીનીયો તેમજ ખીલત પુષ્પોના સુગંધથી વ્યાપ્ત અને
કમલના પત્રોથી આચ્છાદીત થએલું છે પાણી જેનું ઇંદીવર નામ-
ના કમલોથી વ્યાપ્ત એહું તે ઉત્તમ પ્રકારનું સરોવર-॥૧૧૦॥

વટપ્લક્ષસમાયુક્ત મશ્વત્યામૈશ્ચવેષ્ટિતમ્ ॥

રક્તોત્પલેન પુષ્પેન પદ્મરાગેન ભૂપિતમ્ ॥ ૧૧૧ ॥

જેના ત્યારે તરફ વડ, ખીપળી તેમજ ખીપળો અને આંખા

નાં વિગેરે જાણે લાગેલાં છે તેજ પ્રમાણે લાલ કમળના પુષ્પોની
અને પદ્મરાગમણીઓથી શોભાયમાન ॥ ૧૧૧ ॥

अशोकैश्चैवकासारं सर्व पापविनाशनम् ॥

अनादिनिधनोद्भूतं कृतं वै ब्रह्मणापुरा ॥ ११२ ॥

અશોક (આસોપાલા)ના વૃક્ષથી શોભાયમાન એવું તે સરો-
વર સર્વ પાપને દુર કરનારુ હે રાજા! તું જાણજે. જે આજસુધી
ન થયેલું અને થશે પણ નહિ એવું આ સરોવર બ્રહ્મદેવે પહેલે
નિર્માણ કર્યું. ॥ ૧૧૨ ॥

अनूपमंच ह्यन्येषां सरसां नृपसत्तम ॥

विधिनाकुरुते यस्तु नीलोत्सर्गं स्वशक्तिः ॥ ११३ ॥

હે રાજાઓમાં શ્રેષ્ઠ ધર્મ! બીજા સરોવરની ઉપમા જેને ન
દેવાય એવું આ સરોવર છે. આ સરોવરમાં પોતાની શક્તી
પ્રમાણે વીધીથકી જે નીલોત્સર્ગ [નીલ પરણીવળી] કરે છે—૧૧૩॥

प्रेतो नैवकुलेतस्य धाताच स्वयमब्रवीत् ॥

कन्यादानंच येकुर्युः विधिना तत्र भूपते ॥ ११४ ॥

તેના કુળમાં કોઈ પ્રેત થતો નથી એ પ્રમાણે બ્રહ્મદેવે
પોતાના મુખથી કહ્યું છે. હે રાજા! આ ઠંકાણે જે પુરૂષ વિધીથી
કન્યાદાન કરે છે—૧૧૪ ॥

ब्रह्मलोके सवैयाति यावदिन्द्राश्रतुदंश ॥

गवांचैवगृहंदासी मेपीशैय्यादिकं तथा ॥ ११५ ॥

તે પુરૂષ યોદ્ધા ઇંદ્રના રાજ્ય સુધી બ્રહ્મલોકમાં વાસ કરે છે.
અને જે પુરૂષ—ધર, દાસી, ગાય, શૈયા, મેંદી—॥ ૧૧૫ ॥

ददन्नेवतु विप्रेभ्यो सोऽक्षयं स्वर्गमश्नुते ॥

इदं देवसरोनाम महात्मं शिवसन्निधौ ॥ ११६ ॥

ઈત્યાદિનું જે દાન કરે છે, તે પુરૂષ અક્ષય સ્વર્ગના સુખને
લોગવે છે. આ દેવસરોવરનું મહાત્મ મહાદેવજી આગળ જે
સાંભળે છે—॥ ૧૧૬ ॥

कुलेवैतस्यन प्रेताः सुखसम्पत्तिरेव ॥

વ્યાસ ૪૦—एतत्सर्वं समाख्यातं अश्वाननस्यकारणम् ॥

प्रभावंतस्यतीर्थस्य सर्वपापप्रनाशनम् ॥ ૧૧૭ ॥

તેવના કુળમાં પ્રેત થતા નથી, સુખ અને સંપત્તિ પ્રાપ્ત
થાય છે. વ્યાસજી કહે છે હે રાજા! આ પ્રભાણે મહેં તમારે
આગળ લગવાને ઘોડાનું સ્વરૂપ કેમ ધારણ કર્યું? એનું કારણ
કહ્યું અને સર્વ પાપને નાશ કરનારું એનું તીર્થનું મહાત્મ પણ
કહ્યું. ॥ ૧૧૭ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणे पातालखण्डे धर्मारण्योपाख्याने
देवसरमहात्मे त्रयोदशोऽध्यायः ॥ ૧૩ ॥

વ્યાસ ૪૦—शृणुपार्थ महाबाहो धर्म मूर्ते ररिन्दम ॥

स्थानेचस्थापिताशक्तिः काजेशैश्वर्यभूपते ॥ ૧ ॥

વેદવ્યાસજી કહે છે—હે મહાબાહો ધર્મમૂર્તિ, શત્રુનો નાશ
કરનારા હે ધર્મરાજા! સાંભળો કે તે ધર્માસ્ત્રમાં કે એટલે વિષ્ણુ
અઝ એટલે બ્રહ્માદેવ અને ઇશ એટલે મહાદેવજી એ ત્રણે
દેવતાઓ મળી-શકતી (દિવી)નું સ્થાપન કર્યું. ॥ ૧ ॥

श्रीमाता भट्टारिकाच शान्तानन्दापुरेवरे ॥

रक्षणार्थं द्विजानांच वणिजानां तथैव च ॥ ૨ ॥

હવે તે શ્રેષ્ઠ મોહરુકપુરમાં-શાંતા, આનન્દા અને શ્રીમાતા
લટ્ટારિકા, બ્રાહ્મણો તથા વાણીઆઓના રક્ષણ માટે સ્થાપન કર્યા. ॥ ૨ ॥

છત્રાલ્યા ચ સુરૈસ્સર્વેઃ ન્યસ્તાસ્થાનસ્યપશ્ચિમે ॥

તત્રાસ્તે ચ સરશ્ચૈવ કૃપંચૈવાગ્રતો તતઃ ॥

વનમધ્ય સ્થિતા સાચરક્ષણાર્થ દ્વિજન્મનામ્ ॥ ૩ ॥

તે સ્થાનની પશ્ચિમ દિશામાં દેવતાઓએ છત્રા નામની દેવી, વનમાં રહેનારા પ્રાણીઓના રક્ષણ માટે સ્થાપન કરી, કે જ્યાં એક સરોવર અને તેને આગળ એક કૃપ પણ છે. ॥ ૩ ॥

અસુરાણાંનિહન્ત્રી ચ ત્રિશૂલવરધારિણી ॥

સિંહારુદાસુસ્વરૂપા વારુણીપાનદર્પિતા ॥ ૪ ॥

અસુરોનો નાશ કરનારી, સુંદર ત્રિશૂલને ધારણ કરનારી અને સુંદર છે સ્વરૂપ જેનું, સિંહ ઉપર બેઠેલી અને વારુણી મંદિરાના પાનથી લાલ થયાં છે નેત્ર જેનાં ॥ ૪ ॥

સ્વદુઃ ઘન્ટાધરા દેવીસ્તુયમાના સુરૈસ્સદા ॥

માહિપાલ્યંકરેવામે ગૃહીત્વા ઘાતિતં તથા ॥ ૫ ॥

ખડ્ગ અને ઘંટા ધારણ કરી છે જેને તેમજ દેવતાઓ સદાએ સ્તવન કરે છે જેનું અને હાથથી મહિપાસુર પકડીને મારેલા છે જેને ॥ ૫ ॥

રક્ષણાર્થ મહાવીર્યા વિપ્રાણાં ચ પુરે સદા ॥

રક્તવર્ણામ્બરાદ્યા ચ પીનોન્નત પયોધરા ॥ ૬ ॥

ધર્મારણ્યમાં પ્રાણીઓના સંરક્ષણ માટે મહાપરાક્રમી માતાએ લાલવસ્ત્ર પહેરેલું છે—માંસલ અને ક્રિયા છે સ્તવન જેના ॥ ૬ ॥

ઉદ્યતાદિત્યવિમ્બામા મદાઘૂર્ણિતલોચના ॥

વન્ધૂકા માસવર્ણા ચ સુરાસુર નમસ્કૃતા ॥ ૭ ॥

ઉદ્યને પામેલા સૂર્યના ણિંબ સરખી કાંતી છે જેની, મદે કરી લાલ છે નેત્ર જેના વન્ધૂક (બપોરિયાના) પુષ્પ સરખા છે આલાસ જેને તેમજ દેવતાઓ અને દૈત્યો નમસ્કાર કરે છે જેને ॥ ૭ ॥

एवमेवा महादिव्या पश्चिमे स्थापिता भुवि ॥

रक्षणार्थं च जन्तुनां स्थानकस्य निवासिनाम् ॥८॥

હે રાજા ! એ પ્રમાણેની છત્રા દેવીનું સ્થાન, ધર્મારણ્યમાં રહેનારા જીવોની રક્ષા માટે પશ્ચિમ દિશામાં સ્થાપન કર્યું. ॥ ૮ ॥

सा देवी नृप शार्दूल स्तुता सम्पूजिता सदा ॥

ददातिसकलाभिष्टान्त्वरितं नृपसत्तम ॥ ९ ॥

હે રાજા ! તે છત્રાદેવીનું પૂજન કર્યું અસતા સદાએ તે દેવી તરત જ સંપૂર્ણ કૃપાને આપે છે. ॥ ૯ ॥

तस्मिन्सरासिनृपते कृत्वास्नानादितर्पणम् ॥

पिण्ड दानादिकं सर्वं अक्षयं चैव जायते ॥ १० ॥

હે રાજા ! તે સરોવરને વિષે સ્નાન, તર્પણ અને પિંડદાન કર્યું અસતા અક્ષય થાય છે. ॥ ૧૦ ॥

कूपेक्षित्वातु पुष्पाणि धूप दीपादिकं तथा ॥

तस्यनो बाधते व्याधि नाशमायान्तिशत्रवः ॥ ११ ॥

અને તે સરોવર આગળના કૂપને વિષે ધૂપ-દીપ અને પુષ્પ નાખ્યાથી તે પુરૂષને રોગ વ્યાધા કરતો નથી અને શત્રુઓ નાશ પામે છે. ॥ ૧૧ ॥

बलिदानादिकं तत्र कुर्याद्भूपस्वशक्तिः ॥

विनाशाय च शत्रूणांवृद्धये सुखसम्पदां ॥ १२ ॥

હે રાજા ! શત્રુનો નાશ થવાને, સુખ અને સંપદાની વૃદ્ધી થવાને યથા શક્તીથી તે કૃપ આગળ બલિદાન કરવું. ॥ ૧૨ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणे पातालखण्डे धर्मारण्योपाख्यानं

छत्रा महात्मेः चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

ન્યાસ ઉ૦-આનંદા સ્થાપિતાચૈવ શક્રા શાચમનોરમા ।

રક્ષણાર્થં દ્વિજાતીનાં માહાત્મ્યં શ્રુણુતત્વતઃ ॥ ૧ ॥

વેદવ્યાસજી કહે છે—હે રાજા ! બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ્વરે બ્રાહ્મણના રક્ષણ માટે, મનને હરણ કરનારી ઈદ્રના અંશથી ઉત્પન્ન થયેલી આનંદા નામની દેવીનું સ્થાપન કર્યું તેનું મહાત્મ કહું છું તે સાંભળો. ॥ ૧ ॥

શુક્લામ્बरधरादिव्याकनका मरणैर्युता ॥

सिंहारुद्धा चतुर्हस्ता त्रिशूल वर धारिणी ॥ २ ॥

જે આનંદા દેવીએ ધોણુ વસ્ત્ર પહેરેલું છે સોનાના ઘરેણાઓએ ઢરીને યુક્ત, સિંહપર બેઠેલા, ચાર હાથવાળા અને ત્રિશૂલ જેવે હાથેલું છે. ॥ ૨ ॥

मुक्ताहार लतोपेता अत्युन्नत पयोधरा ॥

साधकेभ्यः प्रयच्छन्ति मंत्रपूर्णा मृताननं ॥ ३ ॥

મોતીઓના હારથી યુક્ત, અતી ઉંચા છે સ્તન જેના, સાધકોની ઇચ્છા મંત્રોથી પૂર્ણ કરનારી, અમૃત છે મુખમાં જેના. ॥૩॥

अक्षमालासिहस्ता च गदातोमरधारिणी ॥

दिव्यरूपा मनोरामा रक्षयन्तीपुरंसदा ॥ ४ ॥

અક્ષમાલા ધારણ કરનારા તરવાર છે હાથમાં જેવના, ગદા અને તોમરને ધારણ કરનારા, દિવ્ય છે રૂપ જેવનું મનને હરણ કરનારા અને સદાએ ધર્મારણ્યનું રક્ષણ કરનારા. ॥ ૪ ॥

तत्र जप्तं हुतं दत्तं ध्यातंच नृपसत्तम ॥

अस्याग्रेच कृतंकर्म सर्वं चाक्षयकारकं ॥ ५ ॥

હે રાજા ! તે ઠકાણે જપ કરેલો, હોમ કરેલો, દાન દીધેલું, ધ્યાન કરેલું અને આ દેવી આગળ સર્વ કર્મ કરેલું અક્ષય થાય છે. ॥૫॥

સાત્વિકી રાજસી ચૈવ તામસી ચ ત્રિધોદિતા ॥

ત્રિધાશક્તીચસાનન્દા સ્થિતાતસ્મિન્પુરેવે ॥ ૬ ॥

સાત્વિકી, રાજસી અને તામસી એ પ્રમાણેની ત્રીનપ્રકારની શક્તી આનંદા દેવી નામે કરીને, તે ધર્મારણ્યને વિષે સ્થાપન થયા. ॥૬॥

પૂજયેયુશ્ચતાંવિગ્રા કર્પૂરાગરુચન્દનૈઃ ॥

ભોજનૈર્પાયસૈઃ શુભ્રૈઃમધ્વાજ્યસિતયાસહ ॥ ૭ ॥

હવે ગ્રાહણો-સેત, ઘી અને ચર્કરા, તથા દુધપાકના લોજનથી તમ જ અગર, ચંદન કર્પુરથી તે દેવીનું પુજન કરતા હવા. ॥૭॥

ચમ્પકૈર્જાતિપુષ્પૈશ્ચ શતપત્રૈઃકુતુદ્રવૈઃ ॥

ચણ્ડિકાપૂજનેનૈવ પરંનિર્વાણમાપ્નુયુઃ ॥ ૮ ॥

અંધાના પુષ્પો, બાઈના પુષ્પો અને કુતુમાં ઉત્પન્ન થતાશ કમલોથી ચંડિકા જે આનંદા દેવી એનું પૂજન કરીને અત્યંત આનંદને પ્રાપ્ત થતા હવા. ॥ ૮ ॥

તત્રૈકાગ્ર મનોભૂત્વા મંત્રંજશ્વા વિધાનતઃ ॥

દશાંશં જુહુયાત્તત્ર પાયસંમધુસર્પિશા ॥ ૯ ॥

તે દેહણે જે પુરૂષ એકાગ્ર મનથી વિધીએ કરીને મંત્રને લપ કરશે અને દૂધ, મધ, તથા ઘીથી દશાંશ હોમ કરશે ॥ ૯ ॥

તસ્યોદ્દેશેન તુષ્ટ્યર્થં બ્રાહ્મણાનાંચ ભોજનૈઃ ॥

ત્રિદિને ત્રિગુણા વૃદ્ધિસ્તાસ્મિન્સ્થાને નૃપોત્તમ ॥૧૦॥

હે રાજા! તે આનન્દાદેવીને સંતોષ પમાડવા માટે જે પુરૂષ ત્રણ દિવસ તમણા ગ્રાહણ લોજન (પહેલે દિવસે ત્રણ બીજે દિવસે નવ અને ત્રીજે દિવસે સત્તાવીસ) કરશે ॥ ૧૦ ॥

સાધકસ્ય ભવેન્નૂનં ધનદારાદિ સમ્પદા ॥

નહાનિર્નચરોગશ્ચ નશત્તુર્નચ દુષ્કૃતમ્ ॥ ૧૧ ॥

તે સાધક પુરૂષને નિશ્ચયે કરીને ધન, સ્ત્રી ઇત્યાદી સમ્પદા પ્રાપ્ત થશે અને તેને હાની, રોગ, શત્રુ અને દુષ્ટૃત એ બાધા કરવાના નથી. ॥ ૧૧ ॥

गावस्तस्यविवर्धन्ते धनधान्यादि संकुलम् ॥

नशाकिन्योभयंतस्य नचराज्ञश्चवैरिणः ॥ १२ ॥

તે પુરૂષની ગાયો વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થશે. ઘર, ધન, ધાન્યથી શુદ્ધ થશે. શાકિની, રાજા અને વૈરી એથી ભય થવાનો નથી. ॥૧૨॥

नचव्याधी भयंतस्य सर्वत्र विजयी भवेत् ॥

विद्याश्चतुर्दशास्तेन पठिताइव भासते ॥

सूर्यवद्योतते भूमौ आनन्दामाश्रितोनरः ॥ १३ ॥

તેમજ તેને વ્યાધીનો ભય થવાનો નથી. સઘળે ઠેકાણે જયની પ્રાપ્તિ થશે. એકે વિદ્યા ભણ્યો છે શુ ? એવો ભાસ થશે. આનંદાદેવીનો આશ્રય કરનાર પુરૂષ પૃથ્વીને વિષે સૂર્ય સરખો તેજસ્વી થશે. ૧૩

इतिश्री स्कंदपुराणे पातालखण्डे धर्मारण्योपाख्याने

आनन्दामहात्मे पञ्चदशोऽध्यायः ॥૧૫॥

व्यास उ०—दक्षिणे स्थापिता तत्र शान्तादेवी महाप्रभो ॥

चित्राम्बर धराराजन् वनमाला विभूषिता ॥૧॥

વેદવ્યાસજી કહે છે—હે રાજા તે ધર્મારણ્યના દક્ષિણ દિશાને વિષે મહા તેજસ્વી એવી શાન્તા દેવીનું સ્થાપન કર્યું. કે ચુંદડી જેને ધારણ કરેલી છે વનમાલા જેને શોભે છે. ॥ ૧ ॥

तामसी सा महाराज मधुमत्ता मनस्विनी ॥

विष्णुना तत्रविन्यस्ता शिवपत्नी मनोरमा ॥ २ ॥

હે રાજા ! એહી તામસી, મધુએ કરીને મત્તા, મનસ્વિની, મનને રમણ કરનારી, શિવની પત્ની એ પ્રમાણની શાન્તાદેવીનું

વિષ્ણુએ સ્થાપન કર્યું. ॥ ૨ ॥

ચતુર્હસ્તામહારમ્યા મેઘશ્યામામનોહરા ॥

કૃષ્ણામ્વરધરાદેવી વ્યાઘ્રયાનોપરિસ્થિતા ॥ ૩ ॥

આર હાત છે જેના, મેઘ સરખી શ્યામ મનને હરણ કરનારી
કાળું વસ્ત્ર પેહેરેલું, મહાતોળત્વી અને વાઘ ઉપર બેઠેલી. ॥ ૩ ॥

ઘંટા ત્રિશૂલહસ્તાંચ અક્ષમાલાકમણ્ડલું ॥

અલંકૃત ભુજાદેવી સર્વદેવનમસ્કૃતા ॥ ૪ ॥

ઘંટા, ત્રિશૂલ, અક્ષમાલા, કમંડલુ એથી શોભાયમાન છે
ભુજાઓ જેની અને સર્વ દેવતાઓ નમસ્કાર કરે છે જેને ॥ ૪ ॥

ધનધાન્ય સુતાન્મોગાન્મક્તેભ્યોયા પ્રયચ્છતિ ॥

પૂજયેત્કમલૈર્દિવ્યૈઃકપુરૌ ગરુચન્દનૈઃ ॥ ૫ ॥

ભક્તોને ધન, ધાન્ય, પુત્ર, અને લોભ આપનારી એહી
શાન્તા દેવીનું કર્પુર, અગરુ ચંદન અને શોભાયમાન કમલો
એથી જો પુજન કરે. ॥ ૫ ॥

તસ્યોદ્દેશેન તત્રૈવ મોજયેત્ દ્વિજસત્તમાત્ ॥

કન્યાશ્ચ પૂજયેત્તત્ર સ્વાદૈરામરણૈસ્તથા ॥ ૬ ॥

અને તે ઠેકાણે શાન્તા દેવીના ઉદ્દેશે કરીને બ્રાહ્મણ લોજન કરે
અને ખાવાના પદાર્થોથી તથા આભરણોથી કન્યાઓનું પુજન કરે ॥ ૬ ॥

કુમાર્યાઃ પૂજનેનૈવ પ્રીતાચાર્ધ પિનાકિની ॥

ધૂપૈર્દાપૈઃ ફલૈઃ રમ્યૈઃ સુરાઃ સર્વાઃ સમન્વિતૈઃ ॥ ૭ ॥

તેમજ કુમારીકાઓનું પુજન કરે તો તેથી, અર્ધ પિનાકિની
શાન્તા દેવી પ્રસન્ન થાય તેમજ ધુપથી દીપથી રમણીય ફળોથી
અને સંપુર્ણ સુરાઓએ કરીને સુખ ॥ ૭ ॥

માંસૈશ્ચ વિવિધૈર્દિવ્યૈઃ પશુ કુક્કુટકાદિભિઃ ॥

મહામાંસૈઃસુરામિશ્રૈઃ કલ્માપૈર્વટકૈસ્તથા ॥ ૮ ॥

દિવ્ય એવહા નાના પ્રકારના મંત્રોથી, યજુ (યજુર) થી
કુકડીઓથી તેમજ સુરા મિશ્ર મહામંત્રો (નરમંત્રો)થી, અષ્ટાઓ
અને વડાઓથી. ॥ ૮ ॥

ઓદનૈઃકૃસરાન્નૈશ્ચ પૂજયેત્સુસમાહિતઃ ॥

સ્તુતિ પાઠેન તત્રૈવ શક્તિસ્તોત્રૈર્મનોહરૈઃ ॥ ૯ ॥

મગની ખિચડીથી જે પુરૂષ પૂજન કરે છે અને દેવીના
મનોહર એવા સ્તુતી પાઠ કરે છે. ॥ ૯ ॥

પુરાણોક્તૈશ્ચ મંત્રૈશ્ચ પૌરુષૈર્નપસત્તમ ॥

તસ્યારિઃ ક્ષયમાપ્નોતિ સર્વત્ર વિજયીભવેત્ ॥ ૧૦ ॥

હે રાજા ! પુરાણના તથા વેદના મંત્રોથી જે સ્તુતી કરે છે તેના
શત્રુઓનો ક્ષય થાય છે. અને તેને સર્વત્ર જય પ્રાપ્ત થાય છે. ॥૧૦॥

રણે રાજકુલેદ્યૂતે લભતેજયમંગલમ્ ॥

ગાનં નૃત્યંચ વાદ્યંચ તસ્મિન્સ્થાને સમાચરેત્ ॥ ૧૧ ॥

રણ (સંગ્રામ) ને વિષે, રાજકુલમાં તેમજ જુઓ રંગમાં
તેના જય થાય છે અને તે ઠેકાણે જે પુરૂષ ગાયન કરે, નાચે,
વાજા વગાડે ॥ ૧૧ ॥

તસ્યસૌખ્યમનન્તંચ પુત્રપૌત્રપ્રવર્ધનમ્ ॥

પ્રસાદાજ્જગદમ્બાયાઃ મનુષ્યાણાં નૃપોત્તમ ॥

અપર્ણાયાઃ પ્રભાવેણ જયરૂપોહિસર્વદા ॥ ૧૨ ॥

તેને અનંત સુખની પ્રાપ્તિ થાય. હે રાજા ! જગદંબાના
પ્રસાદે કરીને તે પુરૂષને પુત્ર પૌત્રની પણ વૃદ્ધિ થાય. અને અપર્ણા
જે શાન્તા દેવી એના પ્રભાવે કરીને સદાએ જયરૂપ થાય. ॥૧૨॥

इतिश्री स्कंदपुराणे पातालखण्डे धर्मारण्योपाख्याने

शान्तादेवी महात्मे षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

વ્યાસ ૯૦-સૌમ્યાંશાચ મહારાજ સ્થાપિતાકુલમાતૃકા ॥

શ્રીમાતાસાપ્રસિદ્ધાચ મહાત્મશ્રુણુતત્ત્વચ ॥૧॥

હે રાજા ! ઉત્તર દિશાને વિષે પ્રદક્ષા, વિધ્ય અને મહેશ્વરે પ્રસિદ્ધ એવા કુલ દેવી જે શ્રીમાતા તેવનું સ્થાપન કર્યું. તેવનું પ્રસિદ્ધ મહાત્મ કહું છું, તે સાંભળો. ॥ ૧ ॥

કુલમાતામહાશક્તિઃ તત્રાસ્તેનૃપસત્તમ ॥

કુમારીબ્રહ્મપુત્રીસા રક્ષાર્થે વિધિનાકૃતા ॥ ૨ ॥

હે રાજા ! મહા શક્તીરૂપ કુમારી બ્રહ્મદેવની કન્યા જે સર્વની રક્ષા માટે બ્રહ્મદેવે ઉત્પન્ન કરેલી એવી કુલ માતા ત્યાં છે. ॥ ૨ ॥

સ્થાનમાતાચસાદેવી શ્રીમાતાસાવિધાનતઃ ॥

ત્રાણરૂપા દ્વિજાતીનાં નિર્મિતાચત્રયીતનુ ॥ ૩ ॥

મહા પ્રકાશવાન, તે સ્થાનની માતા, શ્રી માતા છે નામ જેવનું તેવને પ્રદક્ષા, વિધ્ય અને મહેશ્વરે પ્રાર્થણાની રક્ષા કરવા માટે નિર્માણ કર્યા. ॥ ૩ ॥

કમળહલુ ધરાદેવી ધંટામરણભૂપિતા ॥

અમયં ચાક્ષમાલાચ શુભાસૌમ્યામહાદ્યુતિઃ ॥ ૪ ॥

શાન્ત રૂપ, મહાતેજસ્વી, કસ્યાણ રૂપ, વરદ હસ્ત છે જેને અક્ષમાલા ધારણ કરી છે જેને કમંડલુને ધારણ કરનારી, ધંટા છે હસ્તમાં જેના, નાના પ્રકારના આલુપણોથી ચોલાયમાન. ॥૪॥

કુમારી હ્યાદિમાતાચ સ્થાનત્રાણ કરાપરા ॥

દૈત્યગ્રીકામદાચૈવ માયામોહ વિનાશિની ॥ ૫ ॥

કુમારિકા, આદિ માતા, સ્થાનનું (મોદેશનું) રક્ષણ કરનારા શ્રેષ્ઠ રૂપ, દૈત્યોનો નાશ કરનારા, માયા અને મોહનો પણ નાશ કરનારા એવા તે આદિ માતા. ॥ ૫ ॥

મક્તિગમ્યાચસાદેવી કુમારી બ્રહ્મપુત્રિકા ॥

રક્તામ્બર ધરાસાચ દિવ્યામરણમૂપિતા ॥ ૬ ॥

લક્ષ્મીથી વશ થનારા, તેજસ્વી, બ્રહ્મ દેવની યન્યા, કુમારી, લાલ વસ્ત્ર ધારણ કરનારી, સુંદર આભરણોથી શોભાયમાન. ॥ ૬ ॥

ચન્દ્રાવનિનલા માસા સુરાસુર નમસ્કૃતા ॥

ૐકારાચૈવસાકારા બ્રહ્મવિષ્ણવીશ નિર્મિતા ॥ ૭ ॥

ચંદ્ર, પૃથ્વી અને અગ્ની સરીખી કાન્તીવાળી, દેવતા અને દૈત્ય નમસ્કાર કરે છે જેને, પ્રણવ રૂપ, સા કાર, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ્વરે નિર્માણ કરેલી. ॥ ૭ ॥

ઋપયઃ સિદ્ધયક્ષાશ્ચ સુરપત્રગમાનવાઃ ॥

પ્રણમન્તિ સદાતાંચ દદાતિમનસેસ્પિતમ્ ॥ ૮ ॥

સિદ્ધ, યક્ષ, દેવતા, સર્પ અને માનવો સદાએ નમસ્કાર કરે છે જેને તેમજ ઇચ્છિત રૂપને આપનારી. ॥ ૮ ॥

પાલયન્તીચ તત્સ્થાનં વિપ્રૈર્દેવૈરધિષ્ઠિતં ॥

યથૌરસાન્સુતાન્માતા રક્ષયન્તી યથાવિધિ ॥ ૯ ॥

જે પ્રમાણે માતા પુત્રોનું પાલન કરે તેજ પ્રમાણે બ્રાહ્મણોથી, દેવોથી વ્યાપ્ત ધર્મારણ્યનું પાલન કરનારી. ॥ ૯ ॥

ઉપદ્રવાસ્તુ સર્વેષાં નાશયન્તીચ સર્વદા ॥

યથાઘોરં તમશ્ચૈવ નશ્યતિ માસ્કરોદયે ॥ ૧૦ ॥

જે પ્રકારે સુર્યનો ઉદય થયો અસતા ઘોર અંધકારનાશને પ્રાપ્ત થાય છે તે પ્રમાણે સદાએ સર્વેનો ઉપદ્રવ નાશ કરનારી. ॥ ૧૦ ॥

તથા વિદ્વાન્યપહરેત્ બ્રહ્મપુત્રિ યશસ્વિની ॥

હેમંતે શિશિરે પ્રાપ્તે પૂજયેજ્જગદામ્બિકાં ॥ ૧૧ ॥

તેજ પ્રમાણે સંપુર્ણ વિધોને શ્રી માતા નાથ કરે છે. હે-
મંત ઋતુ અને શિશિર ઋતુ પ્રાપ્ત થઈ અસતા જગદગ્ધાનુ
પૂજન કરવું. ॥ ૧૧ ॥

સ્નાપયેદ્દન્દિ તપ્તૈશ્ચ પાનીયૈશ્ચ મનોહરૈઃ ॥

તિલૈરામલકૈસ્સાર્ધં દિવ્યૈશ્ચ કુસુમાન્વિતૈઃ ॥ ૧૨ ॥

સુગંધી પુષ્પોથી યુક્ત તિલ્લી અને આમળાથી લગવતીનું
અંગ મર્દન કરી સુંદર ઊના જળ વડે સ્નાન કરાવવું. ॥૧૨॥

પરિધાપ્યારુણૈઃ શુભ્રૈઃ દુકુલૈશ્ચમનોરમૈઃ ॥

અનુપલેપયેત્તદેવી શ્રીશંકૃદૈરક્ષતાન્વિતૈઃ ॥ ૧૩ ॥

લાલ, ધોળા મનને હરણ કરનારા વસ્ત્રો પેહેરાવીને અંધાક્ષત
સમર્પણ કરવા. ॥ ૧૩ ॥

મૃગનાભ્યાદિભિશ્ચૈવ કૃષ્ણાગરુવિમિશ્રિતૈઃ ॥

કર્દમૈરર્ચયેદ્દેવીં કુંકુમૈર્જાતિપુષ્પકૈઃ ॥ ૧૪ ॥

કસ્તુરી, કેસર, કૃષ્ણાગરુ, ચંદન, કંકુ અને બાઈના ફુલ એ
લગવતીને સમર્પણ કરવા. ॥ ૧૪ ॥

તથાતાંકરવીરૈશ્ચ નાનાવર્ણૈસિતાસિતૈઃ ॥

ચમ્પકૈઃકેતકી દિવ્યૈઃ જપામધ્યાન્હ સંજિતૈઃ ॥ ૧૫ ॥

તેજ પ્રમાણે લગવતીને ધોળા અને લાલ કરેણાના ફુલ,
ચંપાના ફુલ, કેવડો, બાવાના ફુલ- તેમજ જપોશિયાના ફુલો
ચઢાવવા. ॥ ૧૫ ॥

દમનૈશ્ચ મહાપુષ્પૈઃ તિલ્વપત્રૈ રક્ષણ્ડિતૈઃ ॥

પલાશકુસુમૈઃપૂજ્યા પ્રસન્નામક્તવત્સલા ॥ ૧૬ ॥

દવણે, કમલ, અખંડિત તિલ્વપત્ર અને પલાશના ફુલ
એથી પ્રસન્ન અને લક્ષ્મીવત્સલ એવા જગદગ્ધાનુ પૂજન કરવું. ॥૧૬॥

તસ્યોદ્દેશેનકર્તવ્યં કુમારી વિપ્રભોજનં ॥

एकाग्रमानसोभूत्वा नियमीच दृढवृतः ॥ १७ ॥

નિયમ રાખનાર, દ્રઢવ્રતી, એકાગ્રમન થઇને ભગવતીના ઉદ્દેશે કરીને કુમારિકા અને પ્રાદાણુ જમાડવા. ॥ ૧૭ ॥

स्तोत्रं वै चण्डिकायास्तु दुष्टदैत्य निवर्हणम् ॥

શ્રાવયેચૈવ તત્રાપિ ભવાનીં જગદમ્બિકામ્ ॥ ૧૮ ॥

દુષ્ટ દૈત્યોના નાશવાળુ ચંડિકાનુ સ્તોત્ર ભવાની જગદમ્બાને સંભળાવવું. ॥ ૧૮ ॥

सातुष्टाचवरंदद्यात्स्थापिता पूजितास्तुता ॥

अपुत्रोलभते पुत्रान् विद्यांभार्या सुखं तथा ॥ १९ ॥

શ્રી ભગવતીનું સ્થાપન કરી પૂજન અને સ્તવન કર્યું અસતા, ભગવતી પ્રસન્ન થઈ વરદાન આપે છે. અપુત્રીને પુત્ર પ્રાપ્ત થાય છે. વિદ્યા, સ્ત્રી અને સુખ એ જગદમ્બાની કૃપાથી પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૯

अन्ते च परमंस्थानं यत्सुरैरपि दुर्लभम् ॥

प्राप्नोति पुरुषो नित्यं श्रीमाताया प्रसादतः ॥ २० ॥

શ્રી માતાના પ્રસાદે કરીને તે પુરુષ નિત્ય, દેવતાઓને પણ દુર્લભ એવા પરમ સ્થાનને અંતે પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૨૦ ॥

इति श्री स्कंदपुराणे पातालखण्डे धर्मारण्योपाख्यानं

श्रीमातामहात्मे सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

સ્કન્દ પુર-શુણસ્કન્દમહાપ્રાજ્ઞ અદ્ભુતંચ કૃતંતયા ॥

સ્થાને દુષ્ટોમહાદૈત્યઃ આગતો વિગ્નકારકઃ ॥૧૧॥

મહાદેવજી, સ્વામિ કાર્તિકને કહે છે—હે સ્કન્દ ! સાંભળે,

કે તે દેવીએ એક મહા અદ્ભુત કામ કર્યું. કે તે સ્થાનમાં એક મહા દુષ્ટ દૈત્ય વિધ્ન કરનારો આવ્યો. ॥ ૧ ॥

હતોતયામહાદેવ્યા મહાદુષ્ટોઽસુરસ્તદા ॥

તદાસ્થાનૈયિકાવિપ્રાઃ પ્રહૃષ્ટાસ્તેનકર્મણા ॥ ૨ ॥

ત્યારે જગદ્ગ્નીએ તે દુષ્ટનો નાશ કર્યો. તે સમયે ધર્મારણ્યના બ્રાહ્મણો જગદ્ગ્નીના આ કર્મથી મહાન્ હર્ષને પ્રાપ્ત થયા. ॥ ૨ ॥

સ્કંદ ૩૦-કોસૌદુષ્ટો મહાદૈત્યો હતેતસ્મિન્પુરેવે ॥

હે પ્રભો બ્રહ્મપુત્ર્યાસ્તુ કસ્માજ્ઞાતશ્ચ સંગરઃ ॥ ૩ ॥

હે પ્રભો શીવજી! મહા દુષ્ટ એવો કયો તે દૈત્ય? અને ધર્મારણ્યમાં બ્રહ્મદેવની કન્યા લગવતી એનાથી કાં સંબ્રામ થયો? ૩

શિવ ૩૦-એતત્સર્વં સમાચક્ષ્વ વિસ્તરેણ મહદ્યુતે ॥

एकदाच महादुष्टः कर्णाटाख्यो महासुरः ॥ ४ ॥

હે મહા તેજસ્વી શીવજી! આ બધુંએ વિસ્તારે કરીને મારે આગળ કહો. ત્યારે મહાદેવજી કહે છે-હે પુત્ર! એક સમયમાં મહાદુષ્ટ કર્ણાટ નામનો મહા અસુર- ॥ ૪ ॥

आगतोसौ समीपेतु धर्मारण्ये सुशोभने ॥

विघ्नं करोति दुष्टोसौ दम्पत्योः सततं भुवि ॥ ५ ॥

ધર્મારણ્યના સમીપમાં આવીને, બ્રાહ્મણોના ઓ-પુરુષના જોડાઓને વિધ્ન (નાશ) કરવા લાગ્યો. ॥ ૫ ॥

धर्मारण्यस्य संभूतां वसतां च द्विजन्मनां ॥

अपहरन्महादुष्टोः दम्पत्योः सततं भुवि ॥ ६ ॥

તે મહાદુષ્ટ દૈત્ય, ધર્મારણ્યની પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થયેલા બ્રાહ્મણોના જોડાઓને હરણ કરવા લાગ્યો. ॥ ૬ ॥

મહાધોસ્તરંકર્મ કુર્વન્તસ્મિન્પુરેવરે ॥

તત્રોદ્દિમાદિજાઃ સર્વે ત્રાસયન્તઃ દિશોદશ ॥ ૭ ॥

એ પ્રમાણે ધર્મારણ્યમાં મહાધોર દર્મ કરવા લાગ્યો ત્યારે આ ત્રાસથી ઉદ્દેગને ગ્રાહ થયેલા પ્રાણીઓ એ રાક્ષસને દસે દિશામાં ભેવા લાગ્યા. ॥ ૭ ॥

ન પર્યન્તીચ તંદુષ્ટં ઉદ્દિમાશ્ચન્નમૂવુતે ॥

શ્રીમાતાચ વરાદિવ્યા બ્રાહ્મી સૌમ્યા વરપ્રદા ॥ ૮ ॥

ત્યારે તે દુષ્ટને કંઈએ પણ ના ભેયો ત્યારે પ્રાણીઓ મહા ઉદ્દિગ થયા અને વિચાર કરવા લાગ્યા કે તેજસ્વી, પ્રદક્ષિણી સૌમ્યકન્યા, વરને આપનારી શ્રીમાતા આપણા દુઃખને દુર કરશે. ૮

નાશયિષ્યતિતંદુષ્ટં પ્રસન્નાસામહૃદયતિઃ ॥

एकचित्तास्तु सुस्नाताः जितेन्द्रियाश्चतन्मनाः ॥

मीलितास्तु गतास्तत्र यत्र ब्रह्म कुमारिका ॥ ९ ॥

મહા તેજસ્વી, પ્રસન્ન વદન એવી જગદંબા તે દુષ્ટોના નાશ કરશે, એવો વિચાર કરી; છતેન્દ્રિય અને એકચિત્ત, ભગવતીમાંજ છે મન જેવું એવાં પ્રાણીઓ સ્નાન કરીને સધળાએ-ખટ્ટા થઈને, જ્યાં શ્રીમાતા હતાં ત્યાં જઈને ગ્રાહ થયા. ॥ ૯ ॥

पूजयित्वा र्चितामाता चंदनाव सुशोभनैः ॥

पुष्पैर्धूपैश्च नैवेद्यैः भक्तियुक्तैः स्तदानृप ॥ १० ॥

હે રાજા ! ચંદન, પુષ્પ, ધુપ, દીપ, નૈવેદ્યથી ભક્તી પૂર્વક શ્રીમાતા પૂજા કરીને ॥ ૧૦ ॥

स्तुतिमारे भिरेतत्र वाङ्मनः कायकर्मभिः ॥

एकचित्ता महाराज ब्रह्मपुत्री पुरस्थिताः ॥ ११ ॥

હે રાજા ! તે સંપૂર્ણ પ્રાણીઓ કાયા, વાચા અને મનથી એકચિત્ત થઈને ભગવતી આગળ સ્તુતીનો આજ્ઞા કરતા હતા. ૧૧

વિપ્રાઙ્ગુઃ-નમસ્તેવ્રહ્મપુત્રિતાં નમસ્તેવ્રહ્મચારિણી ॥
 નમસ્તેજગતાંમાતુ નમસ્તે સર્વગે સદા ॥૧૨॥

પ્રાદ્ધણે! કહે છે-હે પ્રદ્ધાની પુત્રી! તમને નમસ્કાર અસે,
 હે પ્રદ્ધમાં રમણ કરનારા. હે જગતની માતા, હે સદાએ સર્વમાં
 રહેનારા તમને નમસ્કાર અસે ॥ ૧૨ ॥

હ્રીંકારી વેદરૂપાચ હ્રીંકારીત્વં મહદ્યુતે ॥

આદિમધ્યાવસાનાત્વં ગ્રાહિવાસ્માન્સુશોભને ॥ ૧૩ ॥

હે સુશોભને માતા ! હ્રીંકાર બીજરૂપ અને વેદરૂપ કર્ણ-
 કાર રૂપ પણ તમે જ છો. હે મહા તેજરૂપ ! આ જગતના
 આદિ, મધ્ય અને અંત એમાં તમેજ વ્યાપ્ત છો. માટે હમારૂં
 સંરક્ષણ કરો. ॥ ૧૩ ॥

મહાપાપીચદુષ્ટાઙ્ગો દૈત્યોયં વાધતેધુના ॥

ગ્રાણરૂપા ત્વમેકાચ અસ્માકં કુલદેવતા ॥ ૧૪ ॥

હે માતા ! સાંપ્રત કાળમાં, મહાદુષ્ટ છે શરીર જેનું એવો
 આ મહાપાપી કર્ણાટ નામનો દૈત્ય હમને ખાધા કરે છે તો હ-
 મારૂં સંરક્ષણ કરનારી હમારી કુળદેવતા તમેજ છો. ॥ ૧૪ ॥

સ્તુતાસમ્પૂજિતા મત્તૈઃ શ્રીમાતાચ તદાદિજૈઃ ॥

પ્રત્યક્ષાસામિવત્તત્રદિજાન્વર પ્રવર્ધિની ॥ ૧૫ ॥

એ પ્રમાણે ભક્ત એવા જે પ્રાદ્ધણે એવે શ્રી માતાની
 પૂજા અને સ્તુતિ કરી, ત્યારે પ્રાદ્ધણેને વરદાન આપનાર એવાં
 માતા ત્યાં પ્રત્યક્ષ પ્રગટ થયાં અને પ્રાદ્ધણેને કહેવા લાગ્યાં ॥ ૧૫ ॥

શ્રીમાતા ઉ-દદામિવો દિજાતિમ્યો યથેચ્છં વક્તુમર્હય ॥

મક્ત્યાચ ભવતાં વિપ્રાઃ કરિષ્યેનાત્ર સંશયઃ ॥ ૧૬ ॥

હે પ્રાદ્ધણે! તમારૂં જે હુઃખ હોય તે કહો, તમારી ભક્તીએ

કરીને તમારું શુભ કાર્ય કરીશ અને વરદાન આપીશ એમાં સં-
શય નાણુશે નહિ. ॥૧૬

દ્વિજાઙ્ગુઃ-ત્વંચર્ગી મહાવિદ્યા ત્રૈવિદ્યાનાં પુરાકૃતા ॥

કર્ણાટાશ્વો સુરોરૌદ્રો ઘાતયત્વં મહદ્યુતે ॥૧૭॥

એ પ્રમાણેનું શ્રીમાતાનું વચન સાંભળી પ્રાહ્મણે કહે છે-
હે મહાવિદ્યામા! પહેલે ત્રિવેદી પ્રાહ્મણેના પાલન કરનારા તમને
કર્યા છે. માટે હે મહાતેજસ્વી માતા! મહા ભયંકર એવો કર્ણાટ
નામના દૈત્યનો નાશ કરો. ॥ ૧૭ ॥

શ્રીમાતા ૩૦-તથેત્યુક્ત્વાતુ સાદિવ્યા પ્રહસન્ કુલદેવતા ॥

વધોપાયં પ્રકર્તવ્યં ભક્તાનાં રક્ષણાયવૈ ॥ ૧૮ ॥

હે પ્રાહ્મણે! ઘણું સાંઝું! એ પ્રમાણે કહી, માતાજી હસવા
લાગ્યાં અને ભક્તોનું રક્ષણ કરવા માટે કર્ણાટ દૈત્યને મારવાનો
ઉપાય કરવા લાગ્યા. ॥ ૧૮ ॥

તતઃકોપ પરાજાતા શ્રીમાતાનૃપસત્તમ ॥

કોપેન મૃકુટીવક્રા રક્તનેત્રાચસાતદા ॥ ૧૯ ॥

હે રાજા! ત્યારે શ્રી માતાને અત્યંત ક્રોધ ચઢ્યો. કાપથી
ભરેલા વાકી થઈ ગઈ અને નેત્રો પણ લાલ થયા. ॥ ૧૯ ॥

કોપેનમહતા વિષ્ટા વમન્તીપાવકંતદા ॥

તસ્યાઃતેજાત્સંભૂતા માતઙ્ગીવરગામિની ॥ ૨૦ ॥

ત્યારે માતાજીને મહાન્ ક્રોધ ચઢ્યો ત્યારે મુખમાંથી અગ્ની
ઓકવા લાગ્યા અને તે માતાજીના તેજથી માતંગી નામની એક
દેવી ઉત્પન્ન થઈ. ॥ ૨૦ ॥

કાલીકિરાલવદના શુભનાસા ચ શોભના ॥

રક્તમાલ્યામ્બરધરા મદાઘૂર્ણિત લોચના ॥ ૨૧ ॥

કાળુ છે સ્વરૂપ જેનું, લયંકર છે સુખ જેનું, સુંદર નાક
વાળી, અત્યંત શોભાયમાન અને લાલ કુલની માળા પહેરેલી,
મદથી લાલ થયાં છે નેત્ર જેના ॥ ૨૧ ॥

ધનુર્ગાણધરાદેવી સ્વદ્ સ્વેટક ધારિણી ॥

કુઠારં છુરિકાં ચૈવ ત્રિશૂલં પાન પાત્રકં ॥ ૨૨ ॥

ધનુષ્ય અને ગાણુ લીધેલા, મહા તેજસ્વી, અર્જુ અને જાળુ
ધારણુ કરેલા, તેમજ કાન્ડાડી, છરી, ત્રિશૂલ અને મધપાત્ર એ
ધારણુ કરેલા છે જેને. ॥ ૨૨ ॥

અક્ષમાલા ધરાનિત્યા મદ કુંભાનુધારિણી ॥

ગદા સર્પચપરિઘંશંખં ચક્રં ચ પાશકં ॥ ૨૩ ॥

નિત્યસ્વરૂપા એવી અને અક્ષમાળાને ધારણુ કરનારી તેમ
જ મહકુંભને ધારણુ કરનારી, ગદા, સર્પ, ખાંડુ, શંખ, ચક્ર અને
ફાંસો એ ધારણુ કર્યાં છે જેને. ॥ ૨૩ ॥

શક્તિં ચ તોમરૈરોમિઃ ભુજૈરષ્ટાદશૈઃ શુભૈઃ ॥

કિંકરોમિ મહાપ્રાજ્ઞાઃ ભાપયન્તી દિજાન્પ્રતિ ॥ ૨૪ ॥

શક્તી, શુરૂજ એવા અસદ આયુધથી અસદે ભુજા શોભે છે
જેની એન્હી માતંગી, બ્રાહ્મણોને પુછે છે—હે બ્રાહ્મણો હું તમારું
શું કામ કરું? ॥ ૨૪ ॥

કર્ણાટાશ્વ્યો મહાદૈત્યો ઘાતયતિ ભાપિતમ્ ॥

તત્રા ભવત્મહાહુદ્ધં તુમુલં રોમહર્ષણમ્ ॥ ૨૫ ॥

એન્હું ન્યારે માતંગીએ પુછ્યું ત્યારે માતંગીનું વચન
શ્રવણુ કરીને બ્રાહ્મણોએ કહ્યું હે માતા ! કર્ણાટ નામના દૈત્યને
મારો. ત્યારે માતંગીનું અને કર્ણાટ દૈત્યનું, રૂવાડાં ઉભા કરે એવા
મહાયુદ્ધને પ્રારંભ થયો. ॥ ૨૫ ॥

માતૃગ્યાસ્સહસંજાતં દાનવેનનૃપોત્તમ ॥

દિવ્યાસ્ત્રૈશ્વૈવિવિધૈઃ દેવ્યાસ્સહરણાંગણે ॥ ૨૬ ॥

વ્યાસજી કહે છે-હે રાજા ! તે રણસંગ્રામમાં માતંગીનું અને દૈત્યનું નાના પ્રકારના શસ્ત્રોથી તેમજ અસ્ત્રોથી યુદ્ધ થવા લાગ્યું. ૨૬

યુયુધે તત્રૈવ દેવ્યા લીલયૈશરોત્કરાન્ ॥

સકરંચધનુઃ છિત્વાપાતયામાસ ભૂતલે ॥ ૨૭ ॥

તે દૈત્ય હાથમાં બાણ લઈને, લીલાએ કરીને માતંગીથી યુદ્ધ કરવા લાગ્યો ત્યારે માતંગી દેવીએ એક બાણ એવો માર્યો કે ધનુષ્ય સહવર્તમાન કર્ણાટને હાથ કપાઈ પૃથ્વી ઉપર પડ્યો. ૨૭

મુદ્ગરંચ મહાધોરં ગૃહીત્વાચા સુરોત્તમઃ ॥

તાઢયામાસતાં દેવીં રોપેણ મહતાવૃતઃ ॥ ૨૮ ॥

ત્યારે અસુરોમાં શ્રેષ્ઠ જે કર્ણાટ દૈત્ય તે મહા ક્રોધને પ્રાપ્ત થઈને હાથમાં મહા ભયંકર મુદ્ગર(મુસળ) લઈને દેવીને મારતો હતો. ॥ ૨૮ ॥

ત્યારે ધર્મારણ્યમાં મહાન દુઃખ થયું, બ્રાહ્મણે લયને પ્રાપ્ત થઈને દસે દિશાઓમાં નાસવા લાગ્યા. ॥ ૩૧ ॥

તતસ્તે ચિન્તયામાસુઃ વણિગ્વિપ્રાસ્સમાકુલાઃ ॥

પ્રહૃષ્ટા તુ તદા દેવિ મામૈષી રિતિસાવદન્ ॥ ૩૨ ॥

તે સમયમાં વાણિયા અને બ્રાહ્મણે મહા ચિંતા કરવા લાગ્યા. તેવની એ પ્રમાણની ચિંતા જોઈ માતંગી દેવી તેજ વખતે મહા હર્ષને પ્રાપ્ત થયા અને બીશોમા ! બીશોમા ! એ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા. ॥ ૩૨ ॥

હનિષ્યેઅસુરંદુષ્ટં કૃત્વા પાનાદનંતરં ॥

પપૌદેવીતુમૈરેયં વધાર્થે સામહાનના ॥ ૩૩ ॥

હે બ્રાહ્મણે ! હે વણિકે ! તમે બીશો નહિ, હું મધપાન કરીને હમણાં આ દુષ્ટને મારૂં છું. એ પ્રમાણે કહી મહા(મોઢ) છે મુખ જેનું એવા માતંગી મધપાન કરતા હવા. ॥ ૩૩ ॥

માતર્જીવ તદાક્રુદ્ધા હનનાર્થેતુતસ્યવૈ ॥

કર્ણાટિચમહાદૈત્યં ન પશ્યતિતદાચસા ॥ ૩૪ ॥

અને દૈત્યને મારવા માટે મહા ક્રોધને પ્રાપ્ત થયા. ત્યારે કર્ણાટ દૈત્ય પોતે જહીને અંતર્ધાન થઈ ગયો ॥ ૩૪ ॥

તતોદેવ્યાક્ષણંધ્યાત્વા ક્રગતોસૌ મહાસુરઃ ॥

છેદયામાસતાં માયાં સ્વપ્રપ્રાયાં સ્વતેજસા ॥ ૩૫ ॥

ત્યારે દેવીએ ક્ષણમાત્ર ધ્યાનકરીને અરે તે દુષ્ટ દૈત્ય ક્યાં ગયો ? એવું કહીને પોતાના તેજવટે સ્વપ્ન સરખી તે દૈત્ય ની માયા છેદન કરી. ॥ ૩૫ ॥

દૃષ્ટઃકર્ણાટ કોદુષ્ટો યુયુધેચ પરસ્પરમ્ ॥

દિવ્યાસ્ત્રૈવિવિધૈ શ્રૈવ ઘાતયન્તઃ પરસ્પરમ્ ॥ ૩૬ ॥

ત્યારે દુષ્ટ કર્ણાટ દૈત્ય દેખાયો. ત્યારે પુનઃ નાના પ્રકારના
શસ્ત્ર, અસ્ત્ર,* વડે કરીને પરસ્પર સુદ્ધ થવા લાગ્યું. ॥ ૩૬ ॥

વારયામાસશસ્ત્રાણિ દેવી ક્ષિપ્તાનિવૈતદા ॥

સ્વસ્ત્રૈશ્ચ મહાદેવી ઘાતયામાસ ચોરસી ॥ ૩૭ ॥

દેવીએ મારેલા રણાંગણમાં શસ્ત્ર કર્ણાટ દૈત્ય વચાવવા લા-
ગ્યો. ત્યારે દેવીએ અસ્ત્રથી દૈત્યની છાતી ફોડી નાંખી. ॥ ૩૭ ॥

ઉભયૌસ્પર્ધમાનૌતૌ અન્યોઽન્યં જયકાંક્ષિણૌ ॥

વિધાયમાયામહતીં શુક્રાચાર્ય કૃતાંતદા ॥ ૩૮ ॥

આપસ આપસમાં જયની ઇચ્છાએ કરીને સ્પર્ધાથી લલનાશ
એવા બે જણામાં પુનઃ કર્ણાટ દૈત્યએ મહાન મોઢી શુક્રાચાર્યની
માયાનો વિસ્તાર કર્યો. ॥ ૩૮ ॥

તતોદેવી તિગ્મ તેજા અભવૈશ્વ તત્ક્ષણાત્ ॥

તદાયુદ્ધં પરિત્યક્ત્વા દૈત્યરાજો વિમૂઢધીઃ ॥ ૩૯ ॥

ત્યારે માતાંગી દેવીએ ચોતાના કઠોર તેજથી પુનઃ દૈત્યની
માયાનો નાશ કર્યો. ત્યારે તે અર્ધ પુદ્ધી દૈત્ય, સુદ્ધનો પરી-
ત્યાગ કરી ॥ ૩૯ ॥

સન્નિધૌતુ ગતસ્તત્ર શ્રીમાતા યત્રાતિષ્ઠતિ ॥

રૂપં મારસમંકૃત્વા પતિપતિ સમાપત ॥ ૪૦ ॥

કામદેવ સરપુરૂપ ધારણ કરી—હું તારો પતી છું ! પતિ છું એમ
કહી જે ઠીકાણે શ્રીમાતા હતાં ત્યાં, કને આવી પ્રાપ્ત થયો. ॥ ૪૦ ॥

વસત્વાંહિ માં દેવી વીરોહં ભુવનત્રયે ॥

શ્રીમાતા ૩૦—સાધ્યેદંત્વયાપ્રોક્તં દૈત્યરાજ તવપ્રિયં ॥ ૪૧ ॥

હે દેવી ! તીને લોકમાં હું મહા પરાક્રમી છું માટે 'તુ મને

વર. એવું જ્યારે દૈત્યનુ વચન સાંભળ્યું ત્યારે શ્રીમાતા ક્રેહેવા લાગ્યા.
હે દૈત્યરાજ ! તનેજ પ્રિય એવું તારૂ વચન ઘણું સાડ છે. ॥ ૪૧ ॥

રૂપેણ સદૃશોનાન્યો વિદ્યતે ભુવનત્રયે ॥

પ્રતિજ્ઞા મેઘતાપૂર્વશ્રૂયતામ સુરોત્તમ ॥૪૨॥

હે અસુરેશ્વર શ્રેષ્ઠ દૈત્ય ! તીને લોકમાં તારે સરખો રૂપવાનું
કોઈ નથી. એ હું જાણું છું, પણ મહે પહેલે પ્રતિજ્ઞા કરી છે તે
સાંભળ. ॥ ૪૨ ॥

મમાનુજાશુભાશ્યામા વિવાહે વિગ્રહકારિણી ॥

પિત્રામેસ્થાપિતા દૈત્ય રક્ષાર્થે કિલશામલા ॥૪૩॥

હે દૈત્ય ! વિવાહમાં વિધન કરનારી, શામલવર્ણની અને શોભા-
યમાનું એન્હી મહારી ન્હાની બેહેન શામલા નામની—મહારા પિતાએ
આદ્યજ્ઞાની અને વણિકોની રક્ષા માટે સ્થાપન કરી છે. ॥ ૪૩ ॥

નકશ્ચિદ્વરયેત્કન્યા ઇત્યુક્ત્વા સ્થાપિતાતયા ॥

કથયાશુ તવવચો શ્રુત્વોપાયંકરોમ્યહમ્ ॥૪૪॥

આ કન્યાને કોઈ પરણશે નહીં ! એ પ્રભાણે કહી મહારા
પિતાએ સ્થાપન કરી માટે તેથી તું તહાડ વચન કહે. પછી હું
શામલાનું વચન સાંભળી ઉપાય કરીશ. ॥ ૪૪ ॥

ભગિનીમેઽસ્તિ દૈત્યેન્દ્ર શામલા અપરિગ્રહા ॥

તયાઽહંરક્ષિતાશૂર શ્રેષ્ઠાં પૂર્વેણ ચોદ્ગ્રહ ॥ ૪૫ ॥

હે દૈત્યેન્દ્ર ! તે મહારી બેહેન શામલાનું હજી કોઈએ પાણિ
ગ્રહણ કર્યું નથી. હે શૂર ! મહારૂં તે રક્ષણ કરે છે માટે પહેલે
તેને પરણ. ॥ ૪૫ ॥

સપિતા તાં મહાવીર દાસ્યન્તિવૈ શુભામિમામ્ ॥

ગચ્છત્વં ચાગતા હ્યેષા શામલાકોપ સંયુતા ॥૪૬॥

હે વીર! ગહારા પિતા-શામલા તને આપસે, તુ જા? જો!
કોપથી યુક્ત શામલા બેઠેન આ આવી રહી છે. ॥ ૪૬ ॥

ततः कर्णाटकः क्रुद्धो गृहीत्वा शक्तिशामलाम् ॥
अभिधावत दुष्टात्मानिधनार्थे च शामलाम् ॥ ४७ ॥

એવું સાંભળી કર્ણાટક દૈત્ય મહાક્રોધને ગ્રાહ થઈ હાથમાં શક્તિ
લઈ શામલાને મારવા સાડ તે દુષ્ટાત્મા શામલાપર દોડ્યો, ॥ ૪૭ ॥

आगतंचासुरंदष्टा शुनारूढा महाबला ॥

विवाहार्थं समायातो तयासौ दैत्य घातितः ॥ ४८ ॥

વિવાહના અર્થે આવેલા દૈત્યને બેધને, કુત્રા ઉપર બેઠેલી જે
શામલા દેવી એણે તેજ વખતે કર્ણાટ દૈત્યને મારી નાખ્યો, ॥ ૪૮ ॥

महायुद्धमभूत्तत्र घातितस्तु दिवंगतः ॥

धर्मारण्ये महाशक्तिः कौमारी च अरिन्दम ॥ ४९ ॥

વેદવ્યાસજી કહે છે-હે યત્રુનો નાશ કરનારા રાજા ધર્મ!
તે સમયમાં ધર્મારણ્યમાં મહા લયંકર યુદ્ધ થયું. મહાશક્તી
અને કુમારી જે શામલા એણે મારેલા કર્ણાટ દૈત્ય તે સ્વર્ગને
વિષે જતો હવો, ॥ ૪૯ ॥

माघे कृष्ण तृतीयायां कर्णाटारव्योनिपातितः ॥

ततो विप्राः प्रहृष्टास्ते जयमात रुदीर्यन् ॥ ૫૦ ॥

માઘવધત્રીજને દિવસે કર્ણાટ દૈત્યને માર્યો-તેથી પ્રાદ્મણો
મહા હર્ષને ગ્રાહ થઈને, જય મા! જય મા! એ પ્રમાણે શબ્દ
કરવા લાગ્યા, ॥ ૫૦ ॥

ततोत्सवं प्रकुर्वीत गीतं नृत्यं शुभप्रदं ॥

पायसैर्वटकैश्चैव नैवेद्यं मोदकैस्तथा ॥ ૫૧ ॥

તે (માઘવધત્રીજને) દિવસે પ્રાદ્મણોએ ભગવતીનો મહા-

ઉત્સવ કર્યો. ગીત ગાયા, નૃત્યો કર્યા, અને દુધપાક, વડા અને લાડુ એના નૈવેદ્ય કર્યા. ॥ ૫૧ ॥

તુષ્ટાયાશુભદાતેષાં સ્થાને મોઢરકે પુરે ॥

શ્રીમાતાચ પ્રમુદિતા સુસૌખ્ય ધનપ્રદા ॥ ૫૨ ॥

તેથી મોઢરા સ્થાનમાં પ્રાદક્ષિણે અને વણિકોને શુભ આપનારા, સુખ અને ધન આપનારા—શ્રી માતા માતાંગી મહા હર્ષને પ્રાપ્ત થયા. ॥ ૫૨ ॥

મહોત્સવેતુસંપ્રાપ્તે માતાંગી પૂજનં હિવૈ ॥

અર્ચયન્તીચસ્થાનીયા ધનપુત્રાર્થ સિદ્ધયે ॥ ૫૩ ॥

તે દિવસથી મોઢરામાં રહેનારા પ્રાદક્ષિણે અને વણિકો વિવાહાદિક મહોત્સવને વિશે ધન, પુત્ર અર્થ એવની સીદ્ધી થવા સાથે માતાંગી પૂજન કરવા લાગ્યા. ॥ ૫૩ ॥

વ્યાસ ઉ૦—શ્રુણુ ભૂપમહારાજ માતઙ્ગ્યાઃ પૂજનંચ યત્ ॥

વિવાહોત્સવ માંગલ્યે વ્રતવંધાદિકર્મણી ॥૫૪॥

વેદવ્યાસજી કહે છે—સાંભળો! રાજા, વિવાહ, ઉત્સવ, મંગલ કાર્ય અને જનોઈ એને વિષે માતાંગીનું પૂજન કરવું. ॥ ૫૪ ॥

ઉત્સવેપુચસર્વેષુ માતઙ્ગ્યાઃ પૂજનંસદા ॥

યોનપૂજયતે મર્ત્યઃ તસ્ય પીઢામવેદ્ધૃવમ્ ॥૫૫॥

સંપૂર્ણ ઉત્સવોને વિષે સદાએ માતાંગીનું પૂજન કરવું. જે મનુષ્યો માતાંગીનું પૂજન કરતા નથી તેમને નિશ્ચયે કરીને પીડા થાય છે. ॥ ૫૫ ॥

પૂજનાદમ્પતીનાન્તુ સુખંભવતિ નિશ્ચિતં ॥

તતઃ પ્રમુદિતાર્દેવી વાન્હિતાર્થ પ્રયચ્છતિ ॥ ૫૬ ॥

માતાંગીનું પૂજન કર્યું અસતા વર તથા વહુને સુખ થાય છે. અને માતાંગી હર્ષને પ્રાપ્ત થઈ મનવાંચિત આપે છે. ॥૫૬॥

કુલમાતા ઉ૦—શ્રુણુધ્વંસર્વશૂદ્રાશ્ચ માતઙ્ગીપૂજનં સદા ॥

વિવાહાનન્તરંકાર્યં સર્વેસ્વાસ્થ્યંસમિચ્છતા ॥૫૭॥

કુળમાતા કહે છે—હે વણિકો ! કલ્યાણની ઇચ્છાવાળા તમે સર્વેએ વિવાહ થયા પછી માતંગીનું પૂજન કરવું. ॥ ૫૭ ॥

एकावनो विधिर्नाम अस्माभिश्च सुखप्रदः ॥

पंचाशत्कोष्टकाश्चैव तंडुलै रक्तवर्णकैः ॥ ५८ ॥

*એકાવનો—આવનો વિધી કરવો. (તેનો વિધી) પચાસ કોષ્ટક કાઢીને લાલ ચોખાની પચાસ ઢગલીયો મેલવી. એ વિધી મને મહાસુખ આપનારી છે. ॥ ૫૮ ॥

तस्मिन्स्थाने महापूजा कर्तव्या शूद्र जातिभिः ॥

एवमुक्त्वाततस्तस्थौ तदा तेषां पुरोगतः ॥

पुनःप्रोवाचविप्रेन्द्राः नतकन्धर मानसाः ॥ ५९ ॥

તે પચાસ કોષ્ટકમાં વણિક જાતીએ મહારી મહાપૂજા કરવી. એ પ્રમાણે કહી માતાજી સામને ઉભા થયા. ત્યારે બ્રાહ્મણો માથું નમાવીને હાથ બેડીને પુનઃ માતાજીથી કહેવા લાગ્યા— ॥ ૫૯ ॥

विप्राऊचुः—मातस्त्वमेवमस्माकं रक्षितास्थानकेसदा ॥

दम्पतीनां शुभार्थे च स्थातव्यं स्थानकेसदा ॥ ६० ॥

હમાં રક્ષણ કરનારા આપ આ સ્થાનમાં વિરાજમાન થાવ ! સ્ત્રી અને પુરૂષ (પરણેલા બેડા) ના કલ્યાણ માટે આપ આ સ્થાનમાં સદાએ રહો ॥ ૬૦ ॥

एवमस्त्वितिसાપ્રોક્તા અન્તર્ધાનં યયૌ તદા ॥

તતો વિપ્રા ગતાસ્તત્ર યત્રાસ્તે કુલ દેવતા ॥ ૬૧ ॥

એ પ્રમાણનું બ્રાહ્મણોનું વચન સાંભળી, ઘણું સાફ ! એમ

* એ વિધી ખાંદેશ તરફ દાઢ પ્રચલિત છે.

કહી ત્યાંથી માતાજી અંતર્ધાન થઈ ગયા. ત્યાર પછી સંપૂર્ણ
બ્રાહ્મણો-એ ઠેકાણે શ્રી માતાનું સ્થાપન કર્યું હતું ત્યાં જઈને
પ્રાર્થ થયા. ॥ ૬૧ ॥

પૂજયન્તિ સદાસર્વે તત્રત્યાનુચરાદિજાઃ ॥

શ્રીમાતા ચ તદા મૂપ તુષ્ટા તેષાં વરંદદૌ ॥ ૬૨ ॥

શ્રી માતાનુ-બ્રાહ્મણો તથા વાણિયાઓ નિત્ય પૂજન કરવા
લાગ્યા. ત્યારે શ્રીમાતાએ પ્રસન્ન થઈને તેમને વરદાન દીધું ॥ ૬૨ ॥

તુષ્ટાઝ્ઠં તવ વિપ્રાણાં વરંચૈવ યથેષિતમ્ ॥

તદહં સંપ્રવક્ષ્યામિ કાજેશવચનાત્તુયઃ ॥ ૬૩ ॥

શ્રી માતા કહે છે હે બ્રાહ્મણો ! હું તમારા ઉપર પ્રસન્ન
થઈ છું. તમારી ઇચ્છામાં આવે તે વરદાન માગો બ્રહ્મા, વિષ્ણુ,
અને શિવ એમના કહેવાથી હું તમને વરદાન આપીશ. ॥ ૬૩ ॥

દ્વિજાઋણઃ-દમ્પતીનાં ચ સર્વાસાં દ્વિજાતીનાં વરાનને ॥

વણિજાં ચ મહાદેવી નિર્વિઘ્નં કુરુ સર્વદા ॥ ૬૪ ॥

ત્યારે બ્રાહ્મણો કહે છે-હે વરાનને ! સુંદર મુખવાળી
માતા, બ્રાહ્મણોના જોડાઓનું તેમજ વણિકોના જોડાઓનું સદાએ
નિર્વિઘ્ન કરે. ॥ ૬૪ ॥

શ્રીમાતા૭-તથેતિચૈવસાત્રૂયાત્પુનર્વચનમવ્રવીત્ ॥

વિવાહોત્સવ સર્વેષાં દમ્પતીનાં દ્વિજોત્તમાઃ ॥ ૬૫ ॥

એહું સાંભળી શ્રી માતા કહે છે-હે બ્રાહ્મણો ! ધણું સારું ?
પુનઃ શ્રી માતા કહેવા લાગ્યા-હે બ્રાહ્મણો ! સર્વે વિવાહાદિક ઉત્સ-
વોને વિષે સ્ત્રીઓ એ તેમજ પુરૂષોએ ॥ ૬૫ ॥

અંજનં નયનેકાર્યં તૃતીય વચનાન્મમ ॥

મૂમદ્ધેતુ પ્રકર્તવ્યં સર્વાવયવ સંયુતમ્ ॥ ૬૬ ॥

એવે આંખોને વિષે (મેંસનું) અંજન કરવું. અને મહારા
વચનથી એ ભમરોના વચમાં વીસડ ટપકું (તેજ અંજનનું)
કરવું. ॥ ૬૬ ॥

निर्विघ्नार्थं प्रकर्तव्यं द्विजैश्च सेवकैस्तथा ॥

मातंगी पूजनंकृत्वा मद्य मांसादिभिर्युतं ॥ ૬૭ ॥

પ્રાદક્ષણે અને પ્રાદક્ષણના સેવકો (વલ્લિકો)એ નિર્વિઘ્ન થવા
સાડ માતંગી માતાનું પુજન મદ્ય, માંસ યુક્ત કરવું. ॥ ૬૭ ॥

एवंकृते तदाभूष शान्तिर्भवतिनान्यथा ॥

ततः शान्ताः प्रजाः सर्वाः धर्मारण्य निवासिनः ॥ ૬૮ ॥

હે રાજા ! એ પ્રમાણે કર્યું અસતા, શાંતી થશે એ શિવાય
બીજો માર્ગ નથી એ પ્રમાણે પુજન કર્યું અસતા, ધર્મારણ્યમાં
રહેનારી પ્રજાના વિષે શાન્ત થશે અને પ્રજાની પણ શાન્તી
થશે. ॥ ૬૮ ॥

प्रसादाद्ब्रम्हपुत्र्यास्तु कल्याणं च गृहे गृहे ॥

ततोद्दष्टमनाः विप्राः प्रत्यूचुस्तेविधेः सुताम् ॥ ૬૯ ॥

હે પ્રાદક્ષણ ! બ્રહ્મપુત્રી જે હું તે મારી કૃપાથી તમારે
ઘેરે ઘેર કલ્યાણ થશે ત્યારે સંપુર્ણ પ્રાદક્ષણ હર્ષ પામીને બ્રહ્માની
કન્યા માતંગી માતાને કેહેવા લાગ્યા. ॥ ૬૯ ॥

मातंग्याश्चप्रकर्तव्यं वर्षे वर्षे तु पूजनं ॥

माघेसिते तृतीयायां भक्षभोज्यादिभिः सदा ॥ ૭૦ ॥

હે માતા ! પ્રતિવર્ષે માઘ મહિનાના કૃષ્ણપક્ષની ત્રીજને
દિવસે ભોજન દિક પદાર્થોથી હમે પુજન કરવું. (કરી શું) ॥ ૭૦ ॥

तथेत्युक्त्वा महाविद्या जगामादर्शनं तदा ॥

ततोद्दष्टमनाः सर्वे आजग्मुर्द्विजसेवकाः ॥ ૭૧ ॥

ત્યારે “ઘણું સાડ” એ પ્રમાણે કહી માતાજી અંતર્ધાન થયા ત્યારે બ્રાહ્મણો અને વણીકો મહાહર્ષને પ્રાપ્ત થઈ પોત પોતાના ઘેરે આવ્યા ॥ ૭૧ ॥

તતઃ પ્રભૃતિકુર્વતી શ્રીમાતુર્વર્ષ પૂજનં ॥

શ્રીમાતા ચ મહાશક્તિઃ કુમારી બ્રહ્મપુત્રિકા ॥૭૨॥

તે દિવસથી પ્રતી વર્ષે, બ્રહ્મ પુત્રી-કુમારી-મહા શક્તી જે શ્રીમાતા તેવનું પુજન કરવા લાગ્યા. ॥ ૭૨ ॥

યયાઽસુરોમહાયોદ્ધઃ કર્ણાટાશ્ચો નિપાતિતઃ ॥

તતસ્તે સેવકાઃ વિપ્રાઃ નનન્દુઃ સ્વપુરેસદા ॥૭૩॥

જે દેવીએ કર્ણાટ નામનો મહા યોદ્ધા દૈત્ય માર્યો તેથી સેવકો અને બ્રાહ્મણો પોતાના પુરને વિષે આનંદથી રહેવા લાગ્યા. ॥ ૭૩ ॥

एतत्सर्वं मयाख्यातं कुलदेव्या समासतः ॥

ब्रह्मणानिर्मितासाच रक्षणार्थं पुरोहिवै ॥૭૪॥

બ્રહ્મ દેવે, ધર્મારણ્યનું સંરક્ષણ કરાવવા માટે, નિર્માણ કરેલી જે દેવી તેનું સર્વ આખ્યાન મહે તમારે આગળ કહ્યું. ॥ ૭૪ ॥

जपहोमपरानृतं यज्ञकर्मसु निष्ठिताः ॥

स्वाध्याय निरताः सर्वे सर्वसत्रस्यकोविदः ॥૭૫॥

તે દિવસથી સંપૂર્ણ બ્રાહ્મણો યજ્ઞને બાણનારા, પોતાનું વેદાધ્યયન કરનારા, જપ, હોમ, યજ્ઞ, એના કર્મને વિષે સ્થિત થતા હતા (કરનારા થયા). ॥ ૭૫ ॥

तेषां स्वरूपं माहात्म्यं कथितंचतवानघ

श्रीमातुश्च माहात्म्यं वैश्रुणोतिश्राव इष्यति ॥

तेषां कुले कदाचित्तु अरिष्टं नैवजायते ॥૭૬॥

હે નિધાપ ધર્મરાજા ! તે માતંગીનુ સ્વરૂપ અને મહાત્મ
ગે તારે આગળ કહ્યું. શ્રીમાતાનુ મહાત્મ જે સાંભળસે અથવા
સંભળાવસે તેના કુલને વિષે કદીએ પણ અસ્થિ થવાનુ નથી. ॥ ૭૬ ॥

અપુત્રોલભતેપુત્રાન્ ધનહીનસ્તુસમ્પદઃ ॥

આયુરારોગ્યમૈશ્વર્યં શ્રીમાતુશ્ચ પ્રસાદતઃ ॥ ૭૭ ॥

પુત્ર વિનાનો પુત્રને, ધનવિનાનો સંપદાને તેમજ આયુષ્ય
આરોગ્ય અને ઐશ્વર્યને—શ્રીમાતાના પ્રસાદે કરીને પ્રાપ્ત થાય છે, ૭૭

इति श्रीस्कंदपुराणे पातालखण्डे धर्मारण्योपाख्याने
श्रीमातामातङ्गीमहात्म्यम्नाम अष्टादशोऽध्यायः ॥૧૮॥

व्यास उ०—इन्द्रेणैवमहाराज तपस्तप्तं सुदुष्करम् ॥

ग्रामात्मारुतदिग्भागेशतवर्षाणितत्रैव ॥૧॥

વ્યાસજી કહે છે—હે ધર્મરાજા ! એક સમયમાં ધર્મારણ્યમાં
વાયવ્યદેવતાને વિષે હિન્દરાજાએ સો વર્ષ પર્યંત તપશ્ચર્યા કરી. ૧

शिवोद्देशेमहाघोरं एकाङ्गुष्ठेन भारत ॥

ऊर्ध्वबाहुमहातेजो सूर्यस्याभि मुखोभवत् ॥૨॥

એક પગના અંગુઠા ઉપર ઉભા રહી બન્ને હાથ ઉંચા કરી
સૂર્યના સામને મહાભયંકર-શિવજીની તપશ્ચર્યા કરવા લાગ્યો, ૨

वृत्रस्यवधमापन्नं तस्यपापापनुत्तये ॥

एकाग्रप्रयतोभूत्वा शिवस्याभिमुखोभवत् ॥૩॥

વૃત્રાસુરને મારેલા પાપથી મુક્ત થવા માટે એકાગ્ર ચિત્તથી,
નિશ્ચલ મન કરીને શિવની આરાધના કરવા લાગ્યો. ॥ ૩ ॥

तपसाचतदाशम्भुः तोपितो शशिशेखरः ॥

तत्राजगामजटिलो भस्माङ्गोहिवृषध्वजः ॥૪॥

ચંદ્ર જેવના મસ્તક ઉપર છે, ભસ્મ જેવના અંગને વિષે લા-
ગેલી છે, વૃષભ (બેલ) જેવની ધબ્બને વિષે છે અને જટાને ધા-
રણ કરનારા એન્હા સદાશિવજી—ઇંદ્રના તપથી સંતોષને પ્રાપ્ત થઇ
ઇંદ્રના સન્મુખ આવી બિભા થયા. ॥ ૪ ॥

खट्वाङ्गः पञ्चवक्त्रश्च दशबाहुस्त्रिलोचनः ॥

गङ्गाधरस्तुजटिलो भूतप्रेतादिवेष्टितः ॥ ૫ ॥

ખટ્વાંગ ધારણ કરેલા, પાંચ મુખ, દશ હાથ અને ત્રણ
નેત્રવાળા, ગંગા ધારણ કરી છે જેવને જટા શોભે છે, ભૂત પ્રેતથી
યુક્ત. ॥ ૫ ॥

सुप्रसन्नः सुरश्रेष्ठः कृपालुर्वरदस्तथा ॥

सदाहृष्टमनोदेवो देवानामधिपोहरः ॥ ૬ ॥

સદાએ પ્રસન્ન, દેવતાઓમાં શ્રેષ્ઠ, કૃપાલુ, વરદાન આપનારા,
સદા આનંદ મન, દેવોના સ્વામી અને હુઃખને હરણ કરનારા
એન્હા ॥ ૬ ॥

ईश्वर उ०—याचयस्व महामाग तदहं संप्रदामिते ॥

इंद्र उ०—यदितुष्टोसिमेदेव कृपासिन्धो महेश्वर ॥ ૭ ॥

મહાદેવજી કહે છે—હે ઇન્દ્ર ! તારા મનમાં જે ઇચ્છા હોય
તે માગ ! હું તને આપુ છું. ત્યારે ઇન્દ્ર કહેવા લાગ્યો—હે કૃપાના-
સમુદ્ર હે મહેશ્વર, હે પ્રકાશમાન પ્રભો ! જો આપ મહારાજ ઉપર
સંતોષને પ્રાપ્ત થયા છો તો ॥ ૭ ॥

मन्नाम्नाच महादेव स्थीयतामितिमेमतिः ॥

तथेत्युत्त्वामहादेवः सुप्रसन्नोहरस्तदा ॥ ૮ ॥

મહારા નામે કરીને અહીં સ્થિત થાવ ? ત્યારે મહાદેવજી
પ્રસન્ન થઇ ઘણું સારું ! એમ કહેવા લાગ્યા. ॥ ૮ ॥

દર્શયામાસતત્રૈવ લિङ्ગં પાપપ્રનાશનં ॥

કૂર્મપ્રઘ્નં સમુત્પાદ્ય આત્મયોગેન શમ્ભુના ॥ ૯ ॥

તેજ વખત ઇંદ્રે મહાદેવનું આત્મયોગે કરીને ઉત્પન્ન કરેલું અને
પાપને દુર કરનાર કછવા (કાચળા)ના પીઠ સરખું લીંગ જોયું ॥૯॥

સ્થિતસ્તત્રૈવ શ્રીકંઠઃ કાલત્રય વિદોવિભુઃ ॥

વૃત્રહત્યા વિનિર્મુક્તો દેવરાટશિવસન્નિધૌ ॥ ૧૦ ॥

ભુત ભવિધ્ય અને વર્તમાનને જાણનારા, નિશ્ચિહાનુ શત્રુસમર્થ,
એવા મહાદેવનું ત્યાંજ સ્થાપન થયા. અને ઇંદ્રરાજ, તે મહાદે-
વનું કને વૃત્રાસુરની હત્યાથી મુક્ત થયા. ॥ ૧૦ ॥

ઈંદ્રેશ્વરસ્તદાતત્ર ધર્મારણ્યે સ્થિતો નૃપ ॥

સર્વ પાપવિશુદ્ધયર્થં લોકાનાંચહિતાયૈ ॥ ૧૧ ॥

લોકનું કલ્યાણ કરવા માટે અને સર્વેના પાપ દુર કરવા માટે
ધર્મારણ્યને વિષે હે રાજા ! ઇંદ્રેશ્વર ન મ થકી વિખ્યાત થયા ॥ ૧૧ ॥

ઈંદ્રેશ્વરં તુ રાજેન્દ્ર પુષ્પધૂપાદિકૈઃ સદા ॥

પૂજયેચ્ચનરોમત્તયા સર્વપાપૈઃ પ્રમુચ્યતે ॥ ૧૨ ॥

હે ધર્મરાજા ? જે મનુષ્ય લક્ષ્મીથી પુષ્પ, ધુપ, દીપ, નેવેદ્ય
વડે કરીને ઇંદ્રેશ્વર મહાદેવનું પુજન કરશે તે સર્વ પાપથી મુક્ત
થશે ॥ ૧૨ ॥

અષ્ટમ્યાંચ ચતુર્દશ્યાં માઘમાસે વિશેષતઃ ॥

સર્વપાપ વિશુદ્ધાત્મા શિવલોકે મહીયતે ॥ ૧૩ ॥

વિશેષે કરીને માઘમાસમાં આઠમ અને ચૌદશને દિવસે જે,
ઇંદ્રેશ્વર મહાદેવનું પુજન કરશે તે સર્વ પાપથી મુક્ત થઈ શુ-
દ્ધાત્મા થઈને શિવલોકને વિષે જશે. ॥ ૧૩ ॥

નીલોત્સર્ગતુયોમર્ત્યઃ કરોતીચતદગ્રતઃ ॥

ઉદ્ધરેત્સમ ગોત્રાણિ કુલમેકોત્તરંશતં ॥ ૧૪ ॥

જે મનુષ્ય ઇશ્વર મહાદેવ આગળ નીલોત્સર્ગ કરશે તે સાત ગોત્રના અને એકસોએક પેઢીનો ઉદ્ધાર કરશે. ॥૧૪॥

સાઙ્ગં રુદ્રં જપેદ્દાસ્તુ ચતુર્દશ્યાં દિને નૃપ ॥

સર્વપાપ વિશુદ્ધાત્મા લભતે પરમં પદં ॥ ૧૫ ॥

ચૌદશને દિવસે અંગસહિત રૂદ્રનો જે જપ કરશે તે પુરૂષ સર્વ પાપથી મુક્ત અને શુદ્ધાત્મા થઈને-હે રાજા ! પરમપદને પ્રાપ્ત થશે. ॥૧૫॥

મહારોગ સમસ્તાનિ સ્નાત્વાયાન્તિ તદગ્રતઃ ॥

પૂજયન્ત્યેકચિત્તેન સર્વરોગાત્પ્રમુચ્યતે ॥ ૧૬ ॥

હે રાજા ! ઇશ્વર મહાદેવજીના સામને કુંડમાં સ્નાન કર્યાથી સંપુર્ણ મહારોગ દુર થાય છે અને એક ચિત્તથી પુજન કર્યાથી પણ સર્વ રોગથી મુક્ત થાય છે. ॥ ૧૬ ॥

સ્નાત્વાકુંડે નરોવીર સન્તર્પ્ય પિતૃ દેવતાઃ

તસ્યતૃપ્તા સદાભૂપ પિતરશ્ચ પિતામહાઃ ॥ ૧૭ ॥

હે વીર રાજા ! જે પુરૂષ કુંડમાં સ્નાન કરીને પિતૃનાં તર્પણ કરશે તેના પિતા અને પિતામહ તૃપ્તીને પ્રાપ્ત થશે. ૧૭

યે વિગ્રસ્તા મહાવ્યાધેઃ કુષ્ઠાદ્યાશ્ચૈવદેહિનઃ ॥

માસ માત્રેણ તે સિદ્ધાઃ દિવ્યદેહાભવન્તિવૈ ॥ ૧૮ ॥

જે મહાવ્યાધીથી ગ્રસ્ત થયલા છે જેવના દેહને કુષ્ઠ થયે છે, એવા પુરૂષ જો એક માસ માત્ર સ્નાન કરે તો તે દિવ્ય દેહ થાય. ॥ ૧૮ ॥

જ્વરાદિકષ્ઠમાપન્નાઃ નરારાજન્ હિતત્રૈવ ॥

સ્નાત્વાતુ પૂજયેદ્દેવં મુચ્યતેજ્વર વન્ધનાત્ ॥૧૯॥

હે રાજા ! જે મનુષ્યો જ્વરાદિક કષ્ટને પ્રાપ્ત થએલા છે તે લોકો સ્નાન કરીને પૂજન કરે તો જ્વરાદિક બંધનથી મુક્ત થાય. ૧૯

વન્ધ્યાચદુર્ભગાનારી કાકવન્ધ્યામૃતપ્રજા ॥

મૃતવત્સા મહાદુષ્ટા સ્નાત્વા કુંડે શિવાગ્રતઃ ॥૨૦॥

વન્ધ્યા, હર્લાગિણી, કાકવન્ધ્યા, મૃતવત્સા, મૃતપ્રજા (મરેલા બાલક પ્રસવે તે) અને સ્વભાવથી મહા દુષ્ટ એવી સ્ત્રી-ધન્દ્રેશ્વર મહાદેવના સામને આ કુંડમાં સ્નાન કરે ॥ ૨૦ ॥

પૂજયેદ્દેકચિત્તેન માસમાત્રેણશુદ્ધતિ ॥

एवं विधाश्चबहुशो वरंदत्वापिनाकघृक् ॥૨૧॥

અને ઇન્દ્રેશ્વર મહાદેવનું એક માસપર્યંત શુદ્ધચિત્તથી જે પૂજન કરે તો તે દોષોથી મુક્ત થાય એ પ્રમાણે ઘણા એક વરો ઇન્દ્રને આપીને, પિનાક ધનુષ્યને ધારણ કરનારા સદા શિવજી અંતરધ્યાન થયા ॥ ૨૧ ॥

गतोसौख्यपुरंपर्यं सेव्यमानः सुरासुरैः ॥

ततःशक्रोमहातेजाः गतो सौख्यपुरंप्रति ॥૨૨॥

હે રાજા ! દેવતા અને દૈત્યો જેવનું સ્તવન કરી રહેલા છે એન્હા શિવજી કૈલાસને વિષે જતા હવા, અને મહા તેજસ્વી ઇન્દ્ર પણ સ્વર્ગને વિષે ગયા ॥ ૨૨ ॥

जयन्तेन महाराज स्थापितं लिङ्गं मुत्तमम् ॥

जयन्तायहरस्तुष्टः तस्मिन्लिङ्गे स्थितंस्सदा ॥૨૩॥

હે રાજા ! જયન્તએ મહાદેવજીનું સ્થાપન કર્યું તેથી મહાદેવજી ઇન્દ્રના પુત્ર જયન્ત ઉપર સંતુષ્ટ થઇને તે લિંગમાં સદાએ વાસ કરતા હવા. ॥ ૨૩ ॥

त्रिकालंपुत्रसंयुक्तः पूजनार्थनृपोत्तम ॥

आयातीचमहाबाहो त्यक्त्वास्थानंस्वकंहिवै ॥૨૪॥

હે રાજા ! ઇન્દ્રરાજા, પુત્ર સહવર્તમાન-ઇન્દ્રલોકથી ત્રિકાલ પૂજનને આજ્ઞા કરે છે. ॥ ૨૪ ॥

एतत्सर्वं मयाख्यातं सर्वं सौख्यप्रदायकम् ॥

इन्द्रेश्वरेचयत्पुण्यं जयन्ते द्विगुणं नृप ॥ २५ ॥

હે રાજા ! સર્વ સૌખ્યને આપનાર આખ્યાન સર્વ ગહે તારે આગળ કહ્યું. ઇન્દ્રેશ્વરનું પૂજન કરવાથી એકગણુ પુણ્ય અને જયન્તેશ્વરનું પૂજન કરવાથી બમણા પુણ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥ ૨૫ ॥

वाजपेय सहस्राणि अश्वमेधशतानि च ॥

तत्फलं समवाप्नोति जयन्तेश्वर पूजनात् ॥ २६ ॥

હે રાજા ! હજાર વાજપેય યજ્ઞ અને સો અશ્વમેધ યજ્ઞનું ફલ જયન્તેશ્વરના પૂજનથી પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૨૬ ॥

स्नात्वाकुंडे महाराज जयन्तेशैकमानसः ॥

सर्वपाप विशुद्धात्मा इन्द्रलोके वसन्ति ते ॥ २७ ॥

હે રાજા ! આં કુંડમાં સ્નાન કરીને, જયન્તેશ્વર મહાદેવમાં એક ચિત્ત રાખે તો તે પુરૂષ સર્વ પાપથી મુક્ત થઈને શુદ્ધાત્મા થઈ ઇન્દ્રલોકમાં વાસ કરે. ॥ ૨૭ ॥

यः शृणोति नरो भक्त्या सर्वं पापैः प्रमुच्यते ॥

सर्वान् कामानवाप्नोति इन्द्रेश्वर प्रसादतः ॥ २८ ॥

જે પુરૂષ ભક્તીથી આ કથા સાંભળશે તે પુરૂષ સર્વ પાપથી મુક્ત થઈને ઇન્દ્રેશ્વરના પ્રસાદે કરીને સર્વ મનોર્થને પ્રાપ્ત થશે. ૨૮

इति श्री स्कंदपुराणे पातालखण्डे धर्मारण्योपाख्याने इंद्रेश्वर-जयन्तेश्वर माहात्म्यं नाम एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

વ્યાસ ૩૦—સ્થાનાત્ત દેવયજનં તીર્થ મોહાપહારકં ॥

યત્રાસૌ શંકરોદેવઃ પુનર્જન્મધરોભવત્ ॥ ૧ ॥

વેદવ્યાસજી—ધર્મરાજને કહે છે—હે રાજા ! જ્યન્તેશ્વર

મહાદેવના સ્થાનના કનેજ, બીજી મહામોહને દુર કરનાર દેવયજન નામનું તીર્થ છે જ્યાં શંકરજી પુનર્જન્મને ધારણ કરતા હતા. ૧

કીલિતો દેવદેવેશઃ શંકરશ્ચ ત્રિલોચનઃ ॥

ગિરિજાયા મહાભાગ પાતિતો ભુવિમંડલે ॥ ૨ ॥

હે રાજા ! મહાભાગ જે ગિરિજા (પાર્વતી) એ, દેવનાદેવ શંકરજીને પૃથ્વીમાં પાડી ‘ કીલન ’ કર્યા ॥ ૨ ॥

છલિતો મુહ્યમાનસ્તુ દિવારાત્રિર્ન જાનતઃ ॥

સ્ત્રિયા પુંસશ્ચ શૈવાત્મા જડીભૂત સ્ત્રિલોચનઃ ॥૩॥

સત્રી એવી જે પાર્વતીએ જ્યારે છળ્યા ત્યારે મોહને ગ્રાસ થઈ દિવસ અને રાત્રને ન જાણતા હતા તથા નેત્રવાળા સદાશિવજી જડીભૂત આત્મા થઈ ગયા. ॥૩॥

કલ્પાન્તમિવસંજાતઃ તદાતસ્મિન્શ્ચકીલિતે ॥

પાર્વત્યાઃ સહસાતસ્ય કૃતંકીલનકંતદા ॥ ૪ ॥

સદાશિવજીને કીલન કરવાને કલ્પાન્ત થઈ ગયો. એ પ્રમાણે પાર્વતીએ મહાદેવજીને કીલન કર્યા. ॥ ૪ ॥

યુધિષ્ઠિર ૩૦—एतदाश्चर्यं मतुलं वचनं यत्त्वयोदितं ॥

योगुरुः सर्वदेवानां योगिनांचैव सर्वदा ॥ ૫ ॥

ધર્મરાજ—વેદવ્યાસજીને કહે છે—હે મહારાજા ! તમે જે વચન કહ્યું એ સાંભળી મહા આશ્ચર્ય થાય છે કે જે સર્વ દેવ-તાઓના તથા યોગિયોના તથા ગુરુ એવા જે મહાદેવજી ॥૫॥

પાર્વત્યાકીલિતઃ કસ્માત્નષ્ઠચિત્તઃ શિવસ્તથા ॥

કારણકથ્યતાં તાત પરંકૌતૂહલંહિમે ॥ ૬ ॥

તેવને પાર્વતીએ કીલન કર્યા અને શિવજી નહ ચિત્ત કેમ થયા ? એનું કારણ આપ મહારે આગળ કહો. મને મહા આશ્ચર્ય થાય છે. ॥૬૧॥

વ્યાસ ૬૦—મંત્રાશ્રવિવિધા રાજન્ શંકરેણ પ્રકાશિતાઃ ॥

भवान्याग्रे महाराज अर्थवस्योपवेदजाः ॥७॥

વેદવ્યાસજી કહે છે—હે રાજા ! નાના પ્રકારના અર્થવેદજી-માંના મંત્રો મહાદેવજીએ પાર્વતી આગળ પ્રકાશ કર્યા. ॥૭॥

शाकिनी डाकिनी चैव काकिनी हाकिनी तथा ॥

राकिनी लाकिनी होता पद्मेदातत्रकीर्तिताः ॥८॥

શાકિની, ડાકિની, કાકિની, હાકિની, રાકિની અને લાકિની એ છ લેદો ત્યાં કહ્યા છે. ॥૮॥

वीजान्यु धृत्य वैनाना माला मेकत्रता कृताः ॥

शंभुनाकथिताचैव पार्वत्यग्रे नृपोत्तम ॥ ९ ॥

નાના પ્રકારના વીજોનો ઉદ્ધાર કરી તે વીજોની એક માલા કરી, તે માલા મહાદેવજીએ પાર્વતી આગળ કહી ॥ ૯ ॥

पार्वतीउवाच—प्रकाशयमहानाथ मेदाह्येते पदैवहि ॥

पट्विधाशक्तयोनाय अगम्यायोगमालिनी॥१०॥

પાર્વતી કહે છે—હે મહારાજ ! યોગથી શોભનારી કધીયે નસમગ્નાય એવી છ શક્તીયો આપે મહારે આગળ કહી તેજ પ્રમાણે છ શક્તીયોના લેદ પણ કહો. ॥ ૧૦ ॥

पट्विधाकूटमेदाही ममाग्रेकथयप्रभो ॥

रुद्रउवाच—अप्रकाशोमहादेवी कूटमेदो सुविस्तरात् ॥११॥

અને છ પ્રકારના “કૂટ” મંત્રો પણ કહો, ત્યારે મહાદેવજી કહે છે—આ કૂટ મંત્ર વિસ્તારે કરીને પ્રકાશ કરવા નહી. ॥૧૧॥

પાર્વતી ઉવાચ-નમસ્તે સર્વરૂપાય નમસ્તે વૃષભધ્વજ ॥
જટિલેવામનેતુભ્યં નીલકંઠ નમોસ્તુતે ॥૧૨॥

પાર્વતી કહે છે-હે સર્વરૂપ! હે વૃષભધ્વજ! હે જટાને
ધારણ કરનારા! હે વામનરૂપ! હે નીલકંઠ. પ્રભો આપને નમ-
સ્કાર કરું છું. ॥ ૧૨ ॥

કૃપાસિંધોનમસ્તુભ્યં નમસ્તેકાલરૂપિણે ॥
નમોનિત્યાયદેવાય શૂલિનેસ્થાણુરૂપિણે ॥ ૧૩ ॥

હે કૃપાસિંધુ! હે કાલરૂપ! હે નિલરૂપ! હું પ્રકાશમાન
સ્વરૂપ! હે ત્રિશુલને ધારણ કરનારા! હે સ્થાણુરૂપ! આપને
નમસ્કાર અસે. ॥ ૧૩ ॥

एतैश्च बहुभिर्वाक्यैर्कोमलैर्करुणानिधिः ॥
तोपयित्वाऽद्रितनया दंडवच्चपपातसा ॥ ૧૪ ॥

એ પ્રમાણના ઘણાક કોમલ વચ્ચનોથી કરુણાનિધી. શિવની
પ્રાર્થના કરીને તેવને પ્રસન્ન કરીને પાર્વતી દંઠ સરખાં શિવજીના
પગ ઉપર પડ્યા. ॥ ૧૪ ॥

साजग्राहाद्घ्रियुगलं तांप्रोवाचदयापरः ॥

महोरुद्र उ०-किंमर्थं स्तूयसेभद्रे याच्यतांमनसेप्सितं ॥૧૫॥

અને મહાદેવજીના એક પગ પકડી લીધા. ત્યારે દયાહી
મહાદેવજી, પાર્વતીને કહે છે-હે પાર્વતી! તું આટલી સ્તુતી કાં
કરે છે? તારા મનમાં જે ઇચ્છિત હોય તે માગ. ॥ ૧૫ ॥

पार्वती उ०-कूटमंत्रमहाराज कथयस्वसुविस्तरं ॥

असन्देहं ह्यशेषंच यतोहं तववल्लभा ॥૧૬॥

પાર્વતી કહે છે-હે પ્રભો! જો હું આપને પ્રિય છું તો
સંપૂર્ણ અને સંદેહ વગરનો વિસ્તાર વાળો, “કૂટ મંત્ર” કહો. ॥ ૧૬ ॥

રુદ્ર ૩૦-અપ્રકાશ્યં પરંદેવી કથયામિતવાગ્રતઃ ॥

પ્રેયસિત્વા દહંવક્ષે મંત્રકૂટંચ ચચ્છુર્મં ॥ ૧૭ ॥

ત્યારે મહાદેવજી કેહે છે-હે પાર્વતી ! આ મંત્રનો પ્રકાશ કરવો નહીં; પરંતુ તું મને બહાલી છે માટે તારે આગળ શુભ એવું મંત્રકૂટ કહ્યું છે. ॥ ૧૭ ॥

કૂટશોપાન્ તતોમંત્રાન્ કૃતંકુંડંતુ શમ્ભુના ॥

દદૌમાર્યાં કૃપાસિંધુઃ સાધયસ્વ યથાવિધિ ॥ ૧૮ ॥

કૂટ શેષ એવા મંત્ર આપીને મહાદેવજીએ એક કુંડ ક્યો અને પાર્વતીને કહ્યું હે પાર્વતી ! આ કુંડમાં આ મંત્રનું તું સાધન કર. (એટલું કહી)- ॥ ૧૮ ॥

કૈલાસાત્તુહરસ્તત્ર ધર્મારણ્યે ગતોમૃશમ્ ॥

જ્ઞાત્વાદેવી યયૌતત્ર યત્રાસૌ વૃષભધ્વજઃ ॥ ૧૯ ॥

કૈલાસથી નીકળીને મહાદેવજી ધર્મારણ્યમાં આવીને પ્રાપ્ત થયા. એન્હુ બાણી, પાર્વતી પણ ધર્મારણ્યમાં આવી પ્રાપ્ત થયા. ॥ ૧૯ ॥

તત્ક્ષણાત્પતિતો ભૂમૌ ધર્મારણ્યે નૃપોત્તમ ॥

જટાચંદ્રોરગાશૂલં વૃષભાદ્યા યુધાનિવૈ ॥ ૨૦ ॥

પાર્વતીને જોતા બદૌબર ચંદ્ર, જટા, સર્પ, ત્રિશૂલ, બેલ અને આયુધો સહવર્તમાન મહાદેવજી પૃથ્વીમાં પડી ગયા. ॥ ૨૦ ॥

મુંડમાલાચ કોપીનં કપાલંચ કમણ્ડલું ॥

ગંગાગણાશ્ચ સર્વત્ર ભૂતપ્રેત દિશોદશ ॥ ૨૧ ॥

મુંડમાલા, કોપીન, કપાલ (ખપ્પર) કમંડલું, ગંગા અને ભૂત પ્રેતાદિ ગણોએ સર્વ દસે દિશાઓમાં પડી ગયા. ॥ ૨૧ ॥

વિસંજ્ઞંચૈવમાત્માનં જ્ઞાત્વાદેવો મહેશ્વરઃ ॥

एतज्ज्ञात्वातुतत्सर्वं गौरीव्रीडाप्यधोमुखी ॥ ૨૨ ॥

મહાદેવજી પોતાના આત્માને પણ બુદ્ધી ગયા છે-એવું જોઈ પાર્વતીને મહાન્ લજ્જા પ્રાપ્ત થઈ. લજ્જાથી પોતાનું મોઢું નીચું કરી લીધું ॥ ૨૨ ॥

તપસ્તેપેચતત્રૈવ શંકરાદેશકારિણી ॥

પચ્ચામિતુતતઃ કૃત્વા ધૂમ્રપાનમધોમુખી ॥ ૨૩ ॥

ત્યારે મહાદેવજીની આજ્ઞા પાળનારી પાર્વતીએ આ બધું જોઈ પચ્ચાગ્નિ સાધન અને નીચું મુખ કરી ધૂમ્રપાન એન્હી તપ શ્રીયાનો આરંભ કર્યો. ॥ ૨૩ ॥

કૂટાક્ષરૈઃ તતસ્તૈસ્તુ સ્નાપિતોવૃષભધ્વજઃ ॥

ધારાક્ષેત્ર મિદંરાજન્ પાપઘ્નંસવંકામદં ॥ ૨૪ ॥

હે રાજા ! પછી પાર્વતીએ કૂટાક્ષર મંત્રથી મહાદેવજીને સ્નાન કરાવ્યું-ત્યારે મહાદેવજી તાત્કાલ શુદ્ધીમા આવ્યા. તે મહાદેવજીના અંગ ઉપરથી ન્હાયલું જે પાણી નીચે પડ્યું, તે પાણીનું ધારા ક્ષેત્ર અને દેવ મજ્જન નામનું શુભતીર્થ ત્યાં ઉત્પન્ન થયું. ૨૪

આશ્વિને કૃષ્ણપક્ષે ચતુર્દશ્યાં દિને નૃપ ॥

તત્રસ્નાત્વાચ પીત્વાચ સર્વપાપૈઃ પ્રમુચ્યતે ॥ ૨૫ ॥

હે રાજા ! આશ્વિન વદ અતુદંશીને દિવસે જે પુરુષ આ તીર્થમા સ્નાન કરશે અને જલ પાન કરશે તે પુરુષ સર્વ પાપથી મુક્ત થશે. ॥ ૨૫ ॥

પૂજાત્વાચ દેવેશં દીપંકૃત્વા વિધાનતઃ ॥

શાકિનીઢાકિનીચૈવ વૈતાલાઃ પિતરોગ્રહાઃ ॥ ૨૬ ॥

તે ઠંઢાણે મહાદેવજીનું પૂજન કરી જે પુરુષ યથાવિધી દીપ લાવ કરશે તેને શાકિની, ડાકિની, વૈતાલ, પિતરો અને ગ્રહો એમની બાધા થવાની નથી. ॥ ૨૬ ॥

ગ્રહાધિષ્ઠાનપીઙ્વન્તે સત્યંજાનીનસંશયઃ ॥

સાઙ્ગરુદ્રં જપંતત્ર કૃત્વાપાપૈઃ પ્રમુચ્યતે ॥

નશ્યન્તે વિવિધારોગાઃ સત્યંસત્યંચ પળમુશ્વ ॥ ૨૭ ॥

તેમજ ઘરમાં ભૂતાદિકની બાધા થતી નથી એ વાત સંશય વિના સત્ય બાબતે. અને તે ઠેકાણે અંગસહિત રૂદ્રનો જપ કર્યો અસતા સર્વ પાપથી મુક્ત થાય છે. તેમજ સંપૂર્ણ રોગો નાશ પામે છે હે સ્વામિ કાર્તિક ! એ સત્ય સત્ય તારે આગળ કહ્યું. ॥ ૨૭ ॥

एतत्सर्वं मयाख्यातं देवमज्जनकं शुभम् ॥

यत्रशुद्धोमहादेवो कूटमंत्रेण मोहितः ॥ २८ ॥

જે ઠેકાણે કૂટમંત્રથી, મોહને પામેલા મહાદેવજી ચૈતન્યને પ્રાપ્ત થયા. એવું આ દેવમજ્જન નામના શુભ તીર્થનું મહાત્મ સંપૂર્ણ તારે આગળ કહ્યું. ॥ ૨૮ ॥

धर्मारण्यस्यमाहात्मं येनराः सततं भुवि ॥

शृण्वन्तिच सदाभक्त्या तेषां पुण्यफलं शृणु ॥ २९ ॥

પૃથ્વીને વિષે જે મનુષ્યો ભક્તીથી સદા એ ધર્મારણ્યનું મહાત્મ સાંભળે છે તેવને ક્રિયા ફલની પ્રાપ્તિ થાય છે તે હું તમને કહ્યું, તે સાંભળો. ॥ ૨૯ ॥

अश्वमेध सहस्रैस्तु कृतैस्तु भूरिदक्षिणैः ॥

तत्फलं समवाप्नोति श्रोताश्रावयितानरः ॥ ३० ॥

ઘણી બધી દક્ષણાયુક્ત એવા હજાર અશ્વમેધ યજ્ઞ કર્યાથી જે ફલની પ્રાપ્તિ થાય છે તે ફલની પ્રાપ્તિ આ ધર્મારણ્યનું મહાત્મ વાંચનારને અને સાંભળનારને પ્રાપ્ત થાય છે ॥ ૩૦ ॥

अपुत्रालभतेपुत्रान् धनहीनोमहद्धतम् ॥

आयुरारोग्यमैश्वर्यं लभतेनात्रસંશયः ॥ ૩૧ ॥

પુત્રવિનાનો પુત્રને ધનવિનાનો મહા ધનને તેમજ આયુષ્ય
આરોગ્ય અને ઐશ્વર્ય એને પ્રાપ્ત થાય છે એમાં સંશય નથી. ૩૧

વાચકાય તંતો દેયં વસ્ત્રાલક્ષ્ઞારમૂપણં ॥

વ્યાસરૂપાય વિપ્રાયદત્તં કોટિગુણં ભવેત્ ॥ ૩૨ ॥

ધર્મારણ્યનું મહાત્મ વાંચનાર બ્રાહ્મણને વસ્ત્ર, અલંકાર અને
આભૂષણો આપવા. વ્યાસરૂપ બ્રાહ્મણને આપેલું કોટિગણના ફલ
વાળું થાય છે ॥ ૩૨ ॥

મનોવાકાયજનિતં પાતકં ત્રિવિધંચ યત્ ॥

તત્સર્વં નાશમાયાન્તિ શ્રવણાત્કીર્તનાત્સકૃત્ ॥૩૩॥

કાચિક, વાચિક, અને માનસિક ત્રણ પ્રકારનું જે પાપ તે
સર્વ એક વખત ધર્મારણ્યનું મહાત્મ સાંભળવાથી અથવા સંભ-
ળાવવાથી નાશને પામે છે. ॥ ૩૩ ॥

ધનં યશંચ આયુષ્યં સુખસન્તાનદાયકં ॥

માહાત્મ્યં શ્રુણુયાદત્સર્વ સૌખ્યાપ્તયે નરઃ ॥૩૪॥

ધન, યશ, આયુષ્ય, સુખ અને સંતાનને આપનાર આ
મહાત્મ સુખને પ્રાપ્ત થવા માટે હે વત્સ—રાજા ? મનુષ્ય એ
સાંભળવું. ॥ ૩૪ ॥

સર્વતીર્થેષુ યત્પુણ્યં સર્વદાનેષુ યત્ફલં ॥

સર્વયજ્ઞકૃતંપુણ્યં જાયતે શ્રવણાન્નૃપ ॥ ૩૫ ॥

સર્વ તીર્થને વિષે સ્નાન કર્યાનું જે પુણ્ય સર્વ દાન દીધાનું
જે ફલ અને સર્વયજ્ઞ કર્યાનું જે પુણ્ય તે સંપૂર્ણ ફલ, હે રાજા
ધર્મ ? ધર્મારણ્યનું મહાત્મ સાંભળવાથી પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૩૫ ॥

સ્વસ્તિસ્તેઽસ્તુ ગમિષ્યામિ ધર્મારણ્યદિદૃક્ષ્યા ॥

તવવાક્યજલૌષેન ભ્રાવિતોઽહં મહેશ્વર ॥ ૩૬ ॥

સ્વામિ કાર્તિક, મહાદેવજીથી કેહે છે—હે મહારાજ ! તમારા વાક્યરૂપી જલના પૂરથી હું પવિત્ર થઈ ગયો. તમારું કૃપ્યાણુ થાવ ! હવે તો હું ધર્મારણ્ય જોવાને જાઉં છું. ॥ ૩૬ ॥

इति श्री स्कंदपुराणे पातालखण्डे धर्मारण्यधाराक्षेत्रो-
पाख्याने शिवकार्तिकेयं संवादे पार्वतीप्रबोधो-
नाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

વ્યાસ ૬૦—एतत्तीर्थस्य माहात्म्यं मयाप्रोक्तं तवाग्रतः ॥

महापातकहन्तारं पूर्वजन्मनि यत्कृतं ॥ १ ॥

વેદવ્યાસજી, ધર્મરાજને, કેહે છે—હે રાજા ! પૂર્વજન્મને વિશે કરેલા મહાપાતકનું નાશ કરનાર આ તીર્થ મહાત્મ મહે તારે આગળ કહ્યું. ॥ ૧ ॥

स्थानानामुत्तमंस्थानं परंस्वस्त्ययनं महत् ॥

स्कंदस्याग्रेपुराप्रोक्तं महारुद्रेण धीमता ॥ २ ॥

પેહેલે, મહાબુદ્ધિમાન મહાદેવજીએ મોહક, કૃપ્યાણુને આપ- નારૂં સ્થાનોમાં ઉત્તમ સ્થાનનું મહાત્મ સ્વામિ કાર્તિક આગળ કહ્યું. ૨

युधिष्ठिर ६०—येनसीक्षाकृतापूर्वे कृष्णेन ममस्वामिना ॥

तथापि क्रतुराजेन हृदिमे संशयो महान् ॥ ३ ॥

હવે, ધર્મરાજ, વેદવ્યાસજીને કેહે છે—હે મહારાજ ! ત્યારે મને (કૌરવ-પાંડવના યુદ્ધમાં) ગોત્રકૃત્યાધરી ત્યારે મારા સ્વામી કૃષ્ણપરમાત્માએ,—‘ રાજસૂય ’ ધરૂં કરાવીને, મને શિષ્યામણુ દીધી કે ‘ તમારી ગોત્રકૃત્યા હર થઈ ’ તોએ પણ મારા મનને વિષે મહાન સંશય છે. ॥ ૩ ॥

आदौपितामहादीनां कदनं च महत्कृतम् ॥ ४ ॥

कथं तत्पापशुद्धि स्यात् एकएव क्रतुकृते ॥ ४ ॥

આગળ મહેં મહારા પિતા મહાદિક હજારોને માર્યા. તે મહા પાપની શુદ્ધી એકજ યજ્ઞ કર્યાથી કેમ થાય ? ॥૪૮॥

વ્યાસ ૩૦-શ્રુણુપાર્થ મહાવાહો ધર્મારણ્યં સમાશ્રય ॥

ત્વંપાર્થતત્રગત્વાતુ મુચ્યસેપાતકૈસ્ત્વરિત્ ॥ ૫ ॥

ધર્મરાજાનું આ પ્રમાણેનું વચન સાંભળી વેદવ્યાસજી, ધર્મ-રાજાને કહે છે કે-હે મહારાજાહો પાર્થ ! ત્યારે તો તમે ધર્મારણ્યને આશ્રય કરો. હે રાજા ! તમે તઈ ગયા અસતા તરતજ પાતકોથી મુક્ત થશો. ॥૫॥

શ્રીમહાદેવ ૩૦-તસ્મૃત્વા વ્યાસવાક્યંતુ ધર્મરાજો યુધિષ્ઠિરઃ ॥

ધર્મરૂપસ્તદા તાત ધર્મારણ્યં સમાવિશત્ ॥૬॥

મહાદેવજી, સ્વામી કાર્તિકને કહે છે-હે તાત ! ધર્મરૂપ ધર્મરાજા યુધિષ્ઠિર, આ પ્રમાણેનું વેદવ્યાસજીનું વાક્ય સાંભળીને તત્કાલ ધર્મારણ્યને વિષે જતા હવા. ॥૬॥

મહાપાતક નાશાય સાધુપાલન તત્પરઃ ॥

અવગાહ્યાત્રતીર્થાનિ દેવતાયતનાનિચ ॥ ૭ ॥

સાધુઓના પાલનને વિષે તત્પર એહા ધર્મરાજાએ મહા-પાતકને નાશ થવા માટે ધર્મારણ્યના તીર્થોમાં સ્નાન કર્યા અને દેવતાઓના દર્શન કર્યા. ॥૭॥

ઇષ્ટાપૂર્તાદિકં સર્વં કૃતં તેન યથેષ્તિતમ્ ॥

તતઃપાપવિનિર્મુક્તઃ ગતોસૌસ્વપુરંતદા ॥ ૮ ॥

તેમજ ઇષ્ટાપૂર્તાદિક સર્વ કર્મોચ્ચ કરીને તે પાપથી મુક્ત થયા અને પુનઃ પોતાના હસ્તીનાપુરને વિષે જતા હવા. ॥૮॥

ઇન્દ્રપ્રસ્થંમહારાજ પાલયામાસ પુણ્યકૃત્ ॥

ઇદં હિ સ્થાનમાસાઘ યે શ્રુણ્વન્તિનરોત્તમાઃ ॥ ૯ ॥

પુણ્યને આચરણ કરનારા ધર્મરાજા-ઈદ્રમસ્થ (હસ્તિનાપુર) નું
પાલન કરતા હતા. એ પ્રમાણે આ સ્થાનમાં પ્રાપ્ત થઇને જે આ
કથા સાંભળે છે ॥૮૧॥

તેષાંભુક્તિશ્ચમુક્તિશ્ચ ભવિષ્યતિ ન સંશયઃ ॥

મુક્ત્વા મોગાન્ પ્રાર્થિવાંશ્ચ પરં નિર્વાણ માપ્નુયાત્ ॥૧૦॥

તેવને ભોગ અને મોક્ષ પ્રાપ્ત થશે એમાં સંશય નથી. પૃ-
થ્વીના સર્વ ઉપભોગોને ભોગવીને અંતકાલને વિષે મોક્ષને પ્રાપ્ત
થશે. ॥૧૦॥

શ્રાદ્ધકાલેચ સમ્પ્રાપ્તે યેપઠન્તિ દ્વિજાતયઃ ॥

ઉદ્દૃતાઃપિતરસ્તેન યાવચ્ચન્દ્રાર્કમેદિની ॥૧૧॥

જે બ્રાહ્મણો શ્રાદ્ધને દિવસે આ મહાત્મ ભણ્યે તેના પિત-
રોનો-ચંદ્ર, સૂર્ય અને પૃથ્વી છે ત્યાર સુધી ઉદ્ધાર થશે. ૧૧

દ્વાપરાદાયુગેરમ્યે વ્યાસેનોક્તં મહાત્મના ॥

શ્રુતંવૈધર્મપુત્રેણ લોકાનાંહિતકામ્યયા ॥૧૨॥

દ્વાપરયુગને વિષે મહાત્મા વેદવ્યાસજીએ આ મહાત્મ કહ્યું
અને ધર્મરાજાએ લોકોના કલ્યાણની ઇચ્છાએ કરીજે સાંભળ્યું. ૧૨

ત્રિનાસતૈર્વિનાર્દભૈઃ ત્રિનાચાસન કર્મણા ॥

વારિમિર્ધર્મવાપ્યાંતુગયાશ્રાદ્ધફલંલભેત્ ॥ ૧૩. ॥

ચોખ્ખા વિના, દર્ભ વિના આસન વિના, જે કર્મ, ક્ષત્ર પાણી
માત્રથીજ “ધર્મવાપી”માં જે તર્પણ કરે છે, તેને ગયા શ્રાદ્ધના
ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૧૩

અત્રાગતસ્ય મર્ત્યસ્ય પાપંયમપદેસ્થિતં ॥

તત્સર્વં નાશમાયાન્તિ કોટિજન્મ કૃતંચયત્ ॥ ૧૪ ॥

આ મરુપ્ત દેહમાં આવીને જે પાપ કરીને ચમના ચોપ

હામાં લાગ્યા છે, તે સર્વે પાપ કરોડેજ-મના એ થણ નાથને
પ્રાપ્ત થાય છે. ॥૧૪॥

સહસ્રહેમ શૃંગીणां धेनूनां च सवत्सकाम् ॥

दत्वा सूर्य ग्रहे पुण्यं धर्मवाप्यां च तर्पणैः ॥ १५ ॥

સોનાના સોંઝડવાળી, અને વાછરણ સહવર્તમાન એવી હજાર
આયો સૂર્ય ગ્રહણમાં દાન કરવાથી જે પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય છે તે પુણ્ય
ધર્મેવાપીમાં તર્પણ થકી થાય છે. ॥૧૫॥

एतद्: कथितंसर्वं धर्मारण्यस्य चेष्टितं ॥

यच्छूवात्रह्यहा गोघ्नीर्मुच्यते सर्वपातकैः ॥ १६ ॥

એ પ્રમાણે ધર્મારણ્યનું સંપૂર્ણ મહાત્મ તમારે આગળ કહ્યું
જેના સાંભળવાથી પ્રહ્લહત્યા અને ગોહત્યાના સર્વ પાપથી મુક્ત
થાય છે. ॥ ૧૬ ॥

एकविंशतिवारांस्तु गयायां पिण्डपातने ॥

तत्फलं समवाप्नोति सकृदस्मिन्શ्रुतेसति ॥ १७ ॥

એકવાસ વાર ગયાજીમાં પિંડદાન કરવાથી જે ફળની પ્રાપ્તી
થાય છે, તે ફળની પ્રાપ્તી આ મહાત્મ એક વખત સાંભળ્યાથી
થાય છે. ॥૧૭॥

इतिश्री स्कंदपुराणे पातालखण्डे धर्मारण्योपाख्यानं

तीर्थप्रभाव कथनम् नाम एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

व्यास उ०—असाधुभ्योऽर्थमादाय साधुभ्यः संप्रयच्छति ॥

सकृत् प्लवतिमात्मानं स तारयतिताउभौ ॥ १ ॥

વેદવ્યાસજી કહે છે—હે સત્તા ! જે પુરૂષ દુષ્ટોથી દ્રવ્ય લઈને
સાધુઓને આપે છે અને જે પુરૂષ આ તીર્થમાં એક વખત સ્નાન
કરે છે તે ગન્નેને તારી દે છે. ॥ ૧ ॥

મૂત ૩૦-માર્કંડેયં સુલાસીનં વૃહન્મુનિ નિશેવિતમ્ ॥

તરુણાદિત્યસંકાશં સર્વશાસ્ત્રવિશારદમ્ ॥૨૧॥

મુતપુરાણીક કહે છે-હે શાનક ! એક સમયમાં, સર્વ શાસ્ત્રને બાણનારા, તરુણ સૂર્ય જેવા મોટા ઋષીઓ જેવની સેવા કરે છે, એવા બેઠેલા માર્કંડેય ઋષીને જનક રાજા પુછે છે. ॥૨૧॥

સર્વતીર્થ મયંદિવ્યંકૃપીણાં પ્રવરં દ્વિજમ્ ॥

આસનસ્થં સમાયુક્તં ધન્યં પૂજ્યંદદ્વતમ્ ॥૨૨॥

વળી માર્કંડેય ઋષી કેવા છે ? કે સર્વ તીર્થમય દિવ્ય છે કે પૂજવું બ્રાહ્મણો સહવર્તમાન બેઠેલા, ધન્ય, પુજન કરવા યોગ્ય, દ્રઢ મત અને આસનપર બેઠેલા. ॥૨૨॥

યોગાત્માનં પરંશાન્તં કમળલુધરંવિભુમ્ ॥

અક્ષસૂત્રધરંદાન્તં તથા કલ્પાન્ત વાસિનમ્ ॥૨૩॥

યોગરૂપી આત્મા છે જેવનો, પરમ શાન્ત, કમંડલુ ધારણ કરેલા, નિષ્કાલુષ સમર્થ અક્ષમાલા અને જનોઈ ધારણ કરેલા, ઇંદ્રીયો છુટેલા, કલ્પના અંતમાં પણ રહેનારા. ॥૨૩॥

અક્ષોભ્યં જ્ઞાનિનં સ્વસ્થં પિતામહ સમદ્યુતિમ્ ॥

एवं दृष्ट्वा समाधिस्थं प्रहर्षोत्फुल्ल लोचनम् ॥ ५ ॥

ક્રોધ વગરના, જ્ઞાની, સ્વસ્થ બેઠેલા, બ્રહ્મદેવ સરખી કાંતીવાળા, હર્ષે કરી પ્રફુલ્લ નેત્રવાળા અને સમાધીમાં બેઠેલા એન્હા. ॥૨૪॥

प्रणम्यमुनिनं भक्त्या मार्कंडं पृष्ठवान् गुरुम् ॥

जनक ३०-भगवन्नैमिषारण्ये सत्रेद्वादश वार्षिके ॥ ६ ॥

માર્કંડેય ઋષિ શુરને ભક્તિથી નમસ્કાર કરીને જનક વિદેહી રાજા પુછવા લાગ્યા. કે, હે ઋષીજી ! નૈમિષારણ્ય ક્ષેત્રમાં બાર વર્ષનો યજ્ઞ મંડાયેલો હતો ॥ ૬ ॥

શ્રુતં મયાપિ તત્રૈવ ગદ્ગાવતરણં ક્ષિતૌ ॥

ગીયમાનં કુલપતે શૌનકસ્ય મુને પુરા ॥ ૭ ॥

ત્યાં સૂતપુરાણીકે, શૌનક ઋષીયોને કહ્યું કે ગંગાજી પૃથ્વી ઉપર પ્રગટ થનારા છે. એન્હી વાત હે ઋષીજી ! ત્યાં મહે સાંભળી ॥ ૭ ॥

સૂતેનમુનિ મુખ્યાનાં અન્યેષામપિ તત્વતઃ ॥

તચ્છૃત્વા મહદાધ્યાનં ઇતિમેહદિ સંસ્થિતમ્ ॥ ૮ ॥

હે ઋષીજી ! બીજાએ પણ મહોટા મહોટા ઋષીયોના સાંભળતા સૂતપુરાણીકે આ પ્રમાણે કહ્યું તે મહા આધ્યાનને સાંભળીને આ પ્રમાણે મહારા હૃદયમાં મહે રાખ્યું -(યાહ રાખ્યું) ॥૮॥

કેનાવ તારિતા વ્રહ્મન્ નદીયા વ્રહ્મણઃ સુતા ॥

પાપઘ્ની પુણ્યજનની પ્રાણિનાં દર્શનાદપિ ॥ ૯ ॥

હે બ્રહ્મન્ ! પાપને દૂર કરનારી, મનુષ્યોને દર્શન માત્રથી પુણ્ય આપનારી એન્હી બ્રહ્મદેવની કન્યા ગંગાનદીકોએ ઉતારી? ॥૯॥

માર્કંદેયં ૩૦-વહવાનલસ્યભયાત્સત્યલોકાત્સરસ્વતી ॥

સમાનીતા સુરેન્દ્રાદ્યૈઃ શરણ્યાશરણાર્થિનામ્ ॥૧૦॥

ત્યારે માર્કંદેય ઋષી કહે છે-હે રાજા જનક ! જે સમયમાં વહવાનલ અગ્નીનો ભય થયો તે સમયમાં ઈન્દ્રાદિક દેવતાઓએ, શરણે આવેલા લોકોનું સરક્ષણ કરનારી એવી સરસ્વતી નદી સત્ય લોકથી નીચે- ॥ ૧૦ ॥

ભાદ્રપદે સિતેયક્ષે દ્વાદશી પુણ્યસંયુતા ॥

તત્રદ્વારાવતી તીર્થ મુનિગન્ધર્વ સેવિતમ્ ॥ ૧૧ ॥

ભાદ્રપદ શુદ્ધ દ્વાદશીના દિવસે પૃથ્વીમાં લાવ્યા, ત્યાં દ્વારાવતી નામનું તીર્થ ઋષી, ગંધર્વોથી સેવિત થતું હતું ॥ ૧૧ ॥

एतत्सर्वं मयाख्यातं तवाग्नेजनकेश्वर ॥

तस्मिन्दिनेच तत्तीरे पिण्डदानादि कारयेत् ॥ ૧૨ ॥

હે શાસ્ત્ર ! એ સર્વ આખ્યાન ગ્રહી તમ્હારે આગળ કહ્યું તે દિવસે દ્વારાવતી તીર્થના કાઠે પિંડ દાનાદિક કરવા ॥ ૧૨ ॥

महत्फलमवाप्नोति पितृणांदत्तमक्षयम् ॥

महदाख्यानमखिलं पापघ्नं पुण्यदंच यत् ॥ ૧૩ ॥

પિંડ દાનાદિ કર્યાથી મહા ફલની પ્રાપ્તિ થાય છે અને પિતરોના ઉદ્દેશે કરીને આપેલું અક્ષય થાય છે આ મહા આખ્યાન પાપને નાશ કરનારું અને સંપૂર્ણ પુણ્યને આપનારું છે ॥ ૧૩ ॥

पवित्रं यत्पवित्राणां महापातक नाशनम् ॥

सर्वं मङ्गल माङ्गल्यं वन्द्यं सारस्वतं जलम् ॥ ૧૪ ॥

પવિત્રને પણ પવિત્ર કરનાર, મહાપાપને નાશ કરનાર, મંગલને પણ મંગલ કરનાર, નમસ્કાર કરવા યોગ્ય એવું સરસ્વતીનું જલ છે ॥ ૧૪ ॥

ऊर्ध्वकंदिवि यत्पुण्यं प्रमासेतु व्यवस्थितं ॥

सारस्वतजलंनृणां ब्रह्મहत्यां व्यपोहति ॥ ૧૫ ॥

સ્વર્ગમાં સરસ્વતીના સ્નાનાદિકનું જે પુણ્ય છે તેજ પુણ્ય પ્રભાસ ક્ષેત્રમાં સરસ્વતીનું છે. સરસ્વતી નદીનું જલ મનુષ્યોની બ્રહ્મહત્યાના પાતકને દૂર કરે છે. ॥ ૧૫ ॥

सरस्वत्यां नस्नात्वा संतर्प्य पितृदेवताः ॥

पश्चात् पिण्डप्रदातारः स्तन्यपाः न भवन्तिते ॥ ૧૬ ॥

જે મનુષ્ય, સરસ્વતી નદીમાં સ્નાન કરીને પિતરોનું તર્પણ કરીને પિંડદાન કરે છે તે પુનઃ માતાનું સ્તનપાન કરવાને મનુષ્ય દેહમાં આવતા નથી ॥ ૧૬ ॥

યથા કામદુઘા ઘેનુઃ ભવતીષ્ટ ફલપ્રદા ॥

તથા સ્વર્ગાપવર્ગાભ્યાં હેતુભૂતાસરસ્વતી ॥ ૧૭ ॥

જે પ્રમાણે કામદુઘા ગાય ઇચ્છિત ફલને આપનારી થાય છે, તેજ પ્રમાણેની સ્વર્ગ અને મોક્ષ એની હેતુભૂત સરસ્વતી નદી જાણવી. ॥ ૧૭ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणे.पातालखण्डे धर्मारण्योपाख्यानं
सरस्वतीमाहात्म्ये द्वाविंशोऽध्यायः ॥ ૨૨ ॥

વ્યાસ ૩૦—માર્કંડે નોદિતં પુંસાં સ્વર્ગદ્વારમપાવૃતં ॥

તત્રયે દેહસન્ત્યાગં કુર્વેતિફલકાઙ્ક્ષયાં ॥૧૧॥

વેદ વ્યાસજી ધર્મરાજને કહે છે—હો રાજા ! ફલની ઇચ્છા કરીને જે પુરૂષ સરસ્વતી નદીના કાંઠે દેહ ત્યાગ કરે છે, તે પુરૂષો માટે સ્વર્ગનું બારણું ખુલ્લું છે એવું માર્કંડેય ઋષીનું વચન છે. ૧

ईश्वर ૩૦—લભન્તે દેહિનોદ્યાશુ વિષ્ણોર્યત્ પરમંપદ ॥

અતઃ કિંચહુનોક્તેન દ્વાસ્ત્યાં સદ્ગતૈઃ ॥ ૨ ॥

મહાદેવજી કહે છે—હો સ્વામિ કાતીક ? મહારા ધણી કદાચી શું અધિક છે. સદા સર્વ કાલ જે મનુષ્યો દ્વારાવતીને વિષે દેહ ત્યાગ કરે છે; તે મનુષ્યો તાત્કાલ વિષ્ણુના પરમ પદને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૨ ॥

देहत्यागः प्रकर्तव्यो विष्णुलोके-जिगीषया ॥

अनाशिके जलेचामौ ये विशन्ति नरोत्तमाः ॥૩॥

વિષ્ણુલોકમાં જવાની ઇચ્છાવાળા પુરૂષોએ સરસ્વતી નદીના કાંઠે દેહ ત્યાગ કરવો, અન્ન જલ પરિત્યાગ કરીને જે પુરૂષો જલને વિષે અથવા અગ્નીમાં દેહત્યાગ કરે છે— ॥ ૩ ॥

સર્વપાપ વિનિર્મુક્તાઃ યાન્તિ વિષ્ણોઃ પુરિં સદા ॥

અન્યોપિ વ્યાધરહિતો ગચ્છેદનશનં કૃતઃ ॥ ૪ ॥

તે પુરૂષે! સર્વ પાપથી મુક્ત થઈને ૧૫થ્ણની શ્રેષ્ઠપુરીમાં જાય છે. અને બીજા પણ વ્યાધિ રહિત પુરૂષે અત્તજલને ત્યાગ કરીને દેહ ત્યાગ કરે છે ॥ ૪ ॥

શતંવર્ષ સહસ્રાણાં વસતે સદિવી સદા ॥

બ્રાહ્મણેભ્યઃ પરંનાસ્તી પવિત્રં પરમં ક્વચિત્ ॥ ૫ ॥

તે પુરૂષ એક લક્ષ વર્ષ પર્યંત સ્વર્ગમાં વાસ કરે છે. હે સ્વામિ કાર્તિક ! બ્રાહ્મણો સરખા પરમ પવિત્ર અને શ્રેષ્ઠ બીજા કોઈએ નથી. ॥ ૫ ॥

ઉપવાસૈસ્તથાતુલ્યં તપઃ કર્મ ન વિદ્યતે ॥

નાસ્તિ વેદાત્પરં શાસ્ત્રં નાસ્તિ માતૃસમો ગુરુઃ ॥ ૬ ॥

ઉપવાસ (અધ્યાસ) ના તુલ્ય બીજું તપ કર્મ નથી, વેદથી શ્રેષ્ઠ કોઈએ શાસ્ત્ર નથી અને માતા સમાન કોઈ ગુરુ નથી. ૬

અહિંસા તુલ્ય ધર્મો ન તપો નાનશનાત્પરમ્ ॥

સ્નાત્વાયઃ કુરુતે તત્ર પિતૃ પિણ્ડોદકાક્રિયામ્ ॥ ૭ ॥

અહિંસા સરખો ધર્મ નથી, અનશન વ્રત સરખું તપ નથી, તેમજ જે પુરૂષ સરસ્વતિ નદીમાં સ્નાન કરીને પિતૃદાને પિંડદાન કરે છે ॥ ૭ ॥

તૃપ્યન્તિ પિતરસ્તસ્ય યાવદ્રહ્માદિવા નિશમ્ ॥

તત્રોપોષ્ય નરસ્નાત્વા કેશવં યસ્તુ પૂજયેત્ ॥ ૮ ॥

તેના પિતરો-બ્રહ્મદેવના દિવસ અને રાત્રપર્યંત તૃપ્તીને પ્રાપ્ત થાય છે. જે મનુષ્ય ઉપોષણ કરીને સ્નાન કરી દેશવલગ-વાનનું પૂજન કરે છે ॥ ૮ ॥

સમુક્તઃ પાતકેસ્સર્વે વિષ્ણુલોકમવાપ્રયાત્ ॥

તીર્થાનામુત્તમંતીર્થં યત્ર સન્નિહિતો હરિઃ ॥ ૯ ॥

તે સર્વપાપથી મુક્ત થઇને વિષ્ણુલોકમાં જાય છે, ત્યાં દુઃખ હરનારા હરી કને છે તે સર્વતીર્થમાં ઉત્તમતીર્થ જાણવું ॥૯॥

હરતે સકલં પાપં તસ્મિન્તીર્થે સ્થિતસ્ય ચ ॥

મુક્તિદં મોક્ષકામાનાં ધનદંચ ધનાર્થિનામ્ ॥૧૦॥

તે તીર્થમાં રહેનારા પુરુષનું સકલપાપ હરણું કરે છે, મોક્ષની ઇચ્છાવાળાને મુક્તી અને ધનની ઇચ્છાવાળાને ધન—॥ ૧૦ ॥

આયુશ્ચસુખદંપુંસામ્ સર્વકામફલપ્રદમ્ ॥

કિમન્યેનાત્રતીર્થેન યત્રદેવોજનાર્દનઃ ॥ ૧૧ ॥

આયુષ્યની ઇચ્છાવાળાને સુખ દેનાર આયુષ્ય એ પ્રમાણે સર્વ મનોર્થના ફલને આપનાર, ધીજી તીર્થમાં શું અધિક છે ? અને ત્યાં જનાર્દન બોલવાનું—॥ ૧૧ ॥

સ્વયંવસતિનિત્યંહિ સર્વેપામનુકમ્પયા ॥

તત્રયદ્વીયતેકિંચિદ્દાનંશ્રદ્ધાસમન્વિતૈઃ ॥

અક્ષયં તદ્ભવેત્સર્વં રૂહલોકે પરત્રચ ॥ ૧૨ ॥

સર્વ ઉપર દયા કરતાં થોડે સદાએ રહે છે—તે ઠીકાણે શ્રદ્ધા યુક્ત થોડું પણ દાન આપે તો તે આ લોકને વિષે અને પર લોકને વિષે સદાજીએ અક્ષય થાય છે. ॥ ૧૨ ॥

યજ્ઞૈર્દાનૈર્તપોમિશ્ચ યત્કલં પ્રાપ્યતે બુધૈઃ ॥

તદત્રસ્નાનમાત્રેણ શૂદ્ધોપિસવિમુચ્યતે ॥ ૧૩ ॥

યજ્ઞ, દાન અને તપ એથી જ્ઞાનવાન બે ફલ ને પ્રાપ્ત થાય છે—તે ફલ સ્નાન માત્રે કરીને સર્વને પ્રાપ્ત થાય છે અને શૂદ્ધ પણ મુક્તીને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૧૩ ॥

તત્રશ્રાદ્ધંચયઃકૂર્યાદેકાદશ્યામુપોષિતઃ ॥

સપિતૃનુદ્ધરેત્સર્વાન્નરકેભ્યો ન સંશયઃ ॥ ૧૪ ॥

જે પુરૂષ એકાદશીને દિવસે ઉપોષણ કરીને તે ઠંકાણે શ્રાદ્ધ કરશે તે પુરૂષ નર્કમાં પણ ગએલા પિતરોનો ઉદ્ધાર કરશે એમાં સંશય નથી. ॥ ૧૪ ॥

અક્ષયોમગવદ્વિષ્ણુઃ પરમાત્માજનાર્દનઃ ॥

દાયતેયત્રમુદિશ્ય તદક્ષયમુદાઢતમ્ ॥ ૧૫ ॥

જેવનો નાશ નથી એન્હા ભગવાન વિષ્ણુ પરમાત્મા જનાર્દન ના ઉદ્દેશે કરીને જે આપે છે તે નાશ સહિત કહેવાયુ છે ॥ ૧૫ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणे पातालखण्डे धर्मारण्योपाख्याने-
आदिद्वारावतिमाहात्म्यं नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

સૂત ૬૦-તત્રતસ્યસમીપસ્થં માર્કેંડેનોપલક્ષિતમ્ ॥

તીર્થ ગોવત્સસંજ્ઞંતુ સર્વત્રભુવિવિશ્રુતમ્ ॥ ૧ ॥

સૂતપુરાણિક, શૌનકાદિક ઋષિયોને કહે છે-હે શૌનકા ! તે ધર્મારણ્યમાં માર્કેંડેય ઋષીના આશ્રમને સામને આદિદ્વારાવ-
તી તીર્થના કને-પૃથ્વીમાં સર્વત્ર વિખ્યાત એન્હું ગોવત્સ નામ-
નું તીર્થ છે. ॥ ૧ ॥

તત્રાવતીર્ય ગોવત્સઃ સ્વરૂપેનામ્બિકાપતિઃ ॥

સ્વયમ્બુલિંગરૂપેણ સંસ્થિતોજગતાંપતિઃ ॥ ૨ ॥

સાક્ષાત અંબિકાપતી મહાદેવજી તે ઠંકાણે ગાયના વાછર-
ડાના રૂપથી ઉત્પન્ન થયા. તે જ ગોવત્સરૂપ ભગવાન જગતના
નિધી રૂપ, પોતાની મેળે જ પ્રગટ થયેલા, લિંગ રૂપે કરીને
ત્યાંજ સ્થિત થયા. ॥ ૨ ॥

સ્કંદ ૩૦-રુદ્રો ગોવત્સરૂપેણ અવતીર્ણઃ કથંપુરાઃ ॥

एतत्प्रश्नं समारब्धं मार्कण्डे सुमतिस्तदा ॥૩॥

સ્વામિ કાર્તિક, મહાદેવજીથી પુછે છે—કહો મહારાજ ! મહાદેવજી પેહેલે ગોવત્સરૂપે કશીને કેમ ઉત્પન્ન થયા? એજ પ્રશ્ન—માર્કંડેય ઋષીથી પુછેલું, ત્યારે માર્કંડેય ઋષી કહે છે,—॥ ૩ ॥

श्रीमार्कण्ड ૩૦-आसीन्दलाहकोनाम रुद्रभक्तो महाबलः ॥

आखेटकः समायुक्तो नृपः परपुरंजयः ॥ ૪ ॥

કે પેહેલે, મહાદેવજીને લક્ષ્મી મહાબલવાન બલાહક નામને રાજા હતો. તે રાજા શીકાર કરવામાં મહા ચતુર અને શત્રુના નગરને જીતી લેનારો એવો. તે બલાહક રાજા હતો. ॥ ૪ ॥

मृगयूथे स्थितं दृष्ट्वा गोवत्सं तत्पदातिना ॥

उक्तो राजामया दृष्टं कौतुकं नृपसत्तम ॥ ૫ ॥

એક દાઢો, બલાહક રાજાનો દુત આરણ્યમાં ગયો હતો તેને હરણના ટોળામાં એક ગાયનો વાછયડો જોયો. તે દુતે આ વીને રાજાને કહ્યું—હે રાજા આજ મહે એક કૌતુક જોયું ! ॥ ૫ ॥

गोवत्समृगयूथस्य दृष्टो मध्यस्थितो मया ॥

तेषां मेवानुरक्तो सौ जनन्यारहितस्तथा ॥ ૬ ॥

કે વનમાં હરણના ટોળામાં ગાયનો એક વાછયડો જોયો. અને તે વાછયડો હરણના ટોળામાં જ, તેની માતા નહોતી તોએ પણ હરણના ટોળામાંજ આનંદથી રમતો હતો. ॥ ૬ ॥

तच्छ्रुत्वा कौतुकं राजा तंपतिः पुरस्तस्थितं ॥

ग्रीवा च दर्शय स्वेति गोवत्सं वनमाविशत् ॥ ૭ ॥

રાજાએ આ પ્રભાણેનું કૌતુક સાંભળીને પોતાના સામને ઉભેલા દુતને કહે છે—હે દુત ! તે ગોવત્સ કયા છે ? એ મને બતાડ,

એ પ્રમાણે કહી તે દૂતને સાથે લઈ વનને વિષે જતા હવા. ॥૭૭॥

गत्वाटवीं तस्य राज्ञो दर्शितः सपदातिना ॥

पदातिनाभृगानीकः दुद्रावत्रासितंतदा .॥ ८ ॥

હવે રાજા વનમાં ગયા, અને દૂતે દરથી તે મૃગનું ટોણું રાજાને બતાડ્યું. આગળ આગળ ચાલતો એમ્હા દૂતના લયથી મૃગનું ટોણું લાગ્યું. ॥ ૨૮ ॥

पीलुगुल्मंप्रतिगतं गोवत्सः प्रस्थितस्तदा ॥

राजाततर्गृहणाकाक्षी प्राविशद्गुल्ममादरात् ॥ ९ ॥

તે મૃગનું ટોણું પીલુના ઝાડોના શુશ્કમાં ભરાઈ ગયું. અને પછવાડેથી ગાયનું વાછયડું પણ તેજ શુશ્કમાં સંતાવવા દોડ્યું. ત્યારે રાજાને તે ગાયનું વાછયડું ધરવાની ઈચ્છા થઈ, ત્યારે રાજા પણ તે પીલુના શુશ્કમાં પ્રવેશ કરતા હવા. ॥ ૯ ॥

तत्रस्थितं स गोवत्सं अपश्यन्नृपतिः स्वयम् ॥

यावत् गृह्णाति તાવત્ લિંગંજાતં મહોજ્વલમ્ ॥૧૦॥

તે ઠેકાણે ભરાઈને બેઠેલું ગાયનું વાછયડું જોઈને, રાજા તે વાછયડું ધરવા ગયા. વાછયડાને ધરે છે શુ! એટલી વારમાં તો તે વાછયડાનું—' મહા તેજસ્વી મહાદેવજીનું લીંગ થઈ ગયું.' ॥૧૦॥

तदृष्ट्वाविस्मितो राजा किमेतदिति चिन्तयत् ॥

यावच्चिन्तयतो ह्यેતે દેહંત્યક્ત્વાદિવંગતઃ ॥ ૧૧ ॥

તે વાછયડાનું થએલું લિંગ જોઈને રાજા મહાન આશ્ચર્યને પ્રાપ્ત થયા, અને અરે આ શું છે? એન્હી ચિંતા કરવા લાગ્યા—એટલી વારમાં રાજાનું દેહ ત્યાંજ છુટી ગયું. રાજા ત્યાં દેહને પરીત્યાગ કરીને કેલાસને વિષે જતા હવા. ॥ ૧૧ ॥

तावत्पश्यन्तितंनाभ्यां गोवत्सं बालकं स्थितम् ॥

नूनमेवमहादेवो वत्सरूपिमहेश्वरः ॥ ૧૨ ॥

કેલાસમાં રાજાએ તે ગોવત્સળાલકને (વાછ્યડુ) મહાદેવ-
જીની સલામાં બેઠેલુ જોયું. ત્યારે રાજા મનમાં વિચાર કરે છે કે
અરે! આ ગોવત્સરૂપ તો લીધેલું છે પણ એતો સાક્ષાત્ મહા
દેવજી જ છે. ॥ ૧૨ ॥

નનામાનયને દેવો નોતિષ્ઠતિકૃયંચન ॥

દેવાઝઙ્ગુઃ-મગવન્સર્વદેવેશસ્થાતવ્યં ભવતાવિમો ॥ ૧૩ ॥

ત્યારે રાજાએ તે ગોવત્સરૂપી ભગવાનને ધર્મારણ્યમાં લઈ
જવા માટે નમસ્કાર કર્યો અને ઉઠાડ્યા. તોએ પણ મહાદેવજી
કાઈ ઉઠ્યા નહિ. ત્યારે સંપૂર્ણ દેવતાઓ હાથ જોડી મહાદેવજીને
કહે છે—હે ભગવન! હે સર્વના દેવ! આપે ત્યાં ધર્મારણ્યમાં
વિરાજમાન થઈ. ॥ ૧૩ ॥

મહાદેવ ઉ-શુક્લેનલિઙ્ગરૂપેણ સર્વલોક હિતૈપિના ॥

સ્થાસ્યામ્યહં સદૈવાત્ર લિઙ્ગરૂપેણૈસુરાઃ ॥ ૧૪ ॥

ધોળા વર્ણના લિંગરૂપે કરીને સર્વ લોકના હિતની ઈચ્છા
થી આપ ત્યાં (ધર્મારણ્યમાં) વિરાજમાન થાવ. એ પ્રમાણે જ્યારે
દેવતાઓએ કહ્યું ત્યારે મહાદેવજી કહે છે—હે દેવતાઓ ધણું
સાહે! હું સદાએ આ ક્ષેત્રમાં લિંગરૂપે કરીને વાસ કરીશ ૧૪

યસ્માદ્દાદ્રપદેમાસી કૃષ્ણપક્ષે કુહુદિને ॥

તસ્માત્તદિવસે તત્રસ્નાનં કૃત્વાવિધાનતઃ ॥

લિઙ્ગ્યે પૂજયિષ્યન્તિ ન તેપાંહિમયં ભવેત્ ॥ ૧૫ ॥

લાદ્રપદવધ અમાવાશ્યાના દિવસે મહાદેવજીનું ધર્મારણ્યમાં
સ્થાપન થયું—એટલા જ માટે લાદ્રપદ વધ અમાવાશ્યાના દિવસે
સ્નાન કરીને તે ઠેકાણે વિધીયકી લિંગનું જે પૂજન કરશે તેવને
ભય થવાનો નથી. ॥ ૧૫ ॥

કૃતે ચ પિષ્ઠ દાનેન પૂર્વજાઃ સાશ્વતંસમાઃ ॥

રૌરવે નરકે ઘોરે કુંભિપાકે ચ યે ગતાઃ ॥ ૧૬ ॥

ત્યાં પિંડદાન કર્યું અસતા મહા લાયકર સૈરવ નર્ક અને કુંભિ-
યાક નર્કમાં હજારો વર્ષથી ગએલા પૂર્વજોનો ઉદ્ધાર થાય છે. ॥૧૬॥

अनेक नरकस्थाश्च तिर्यग्योनिंगताश्चये ॥

तेसकृत्पिण्डदानेनस्यात्तेषा मक्षयागतिः ॥ १७ ॥

અનેક નર્કમાં ગએલા તેમજ પશુ યોનીમાં ગએલા—એક
વખતના પિંડદાને કરીને અક્ષયગતીને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૧૭ ॥

एव मुक्त्वातु संहृष्टः वत्सरूपो जगद्गुरुः ॥

शुक्लयासेचिशाराजन् स्वधामप्रत्य पद्यत ॥ १८ ॥

વસરૂપ જગત્તુરૂપમહાદેવજી, એતું કહી હર્ષને પ્રાપ્ત થઇ,
ગૌરવર્ણ રૂપથી—હે રાજા ધર્મ ! ધર્મારણ્યમાં આવી પ્રાપ્ત થયા. ૧૮

व्यास उ०—ततोदेवाः स्वयंविष्णुः सर्वदेवसमन्वितः ॥

स्थापयामासतल्लीङ्गं सर्वदेवसमीपतः ॥ १९ ॥

વેદવ્યાસજી, કેહે છે—હે રાજા ધર્મ ! ત્યાર પછી વિષ્ણુ
ભગવાન સુદ્ધા સધનાએ દેવતાઓ મળીને સર્વ દેવના કને (ધર્-
મારણ્યમાં) તે લિંગની સ્થાપના કરતા હતા ॥ ૧૯ ॥

चकार वरदानानि लोकानां हितकाम्यया ॥

यावच्चिन्तेयतोह्येवं रुद्रोपिस्वय मागतः ॥ २० ॥

લોકોના કલ્યાણની ઇચ્છાએ કરીને, વરદાનનો નેમજ કરતા
હતા, એટલામાં રૂદ્ર પણ પોતે ત્યાં આવી પ્રાપ્ત થયા. ॥ ૨૦ ॥

रुद्र उवाच—अस्यां रात्रौतुमनुजाः श्रद्धाभक्तिसमन्विताः ॥

येर्च इष्यन्तिदेवेशं तेषांपुण्यमनन्तकं ॥ २१ ॥

મહાદેવજી કેહે છે—આ (ભાદ્રપદ વધ અમાવાસ્યાની)

* એટલે જે મનુષ્ય ધર્મારણ્યના અમુક તીર્થમાં સ્નાન કરશે તો
અમુક ફલ મળશે, અમુક કેકાણે પીંડદાન કરશે તો અમુક ફલ પશે. (ગેર

રાત્રીને વિષે જે મનુષ્યો શ્રદ્ધા-ભક્તીથી રહારૂં પૂજન કરશે તેવને અનંત પુણ્યની આપી થશે. ॥ ૨૧ ॥

જાગરં યે કરિષ્યન્તિ ગીતશાસ્ત્રપુરઃસરમ્ ।

ઉદ્ધરિષ્યન્તિતેમર્ત્યાઃ કુલમેકોત્તરંશતમ્ ॥ ૨૨ ॥

જે પુરૂષો ગાયન અને શાસ્ત્રયુક્ત આ રાત્રીયે ભગર્ણુ કરશે તે એકસો એક પેઢીને તારશે. ॥ ૨૨ ॥

તાવદ્ગર્જન્તિતીર્થાનિ નૈમિપં પુષ્કરં ગયા ॥

પ્રયાગંચ પ્રભાસંચ દ્વારકા મથુરાર્જુદઃ ॥ ૨૩ ॥

નૈમિષારણ્ય, પુષ્કરરાજ, ગયા, પ્રયાગ, પ્રભાસ (સિદ્ધપુર પાટણ) દ્વારકા મથુરા, અર્જુદ એ તીર્થો ત્યાર સુધીજ ગર્જના કરતા હતા—॥ ૨૩ ॥

યાવન્નદૃશ્યતે લિંગં ગોવત્સં પરમાદ્ભુતં ॥

યદાહિકુરુતેભાવં ગોવત્સગમનંપ્રતિ ॥ ૨૪ ॥

કે જ્યાર સુધી પરમ અદ્ભુત ગોવત્સ મહાદેવતુ લિંગ બોધુ નહોતુ. જ્યારે મનુષ્ય ગોવત્સ મહાદેવને જોવા જવાની ઇચ્છા કરે છે—॥ ૨૪ ॥

સ્વવંશજાસ્તદાસર્વે પૂર્વેનૃત્યંતિહર્ષિતાઃ ॥

વ્યાસ ૭૦—પશ્ચાદત્યદ્ભૂતંતત્ર વૃત્તાન્તં શ્રુણુતદ્વિજાઃ ॥૨૫॥

તેના પેહેલેજ, તેના પૂર્વજો હર્ષને આપ્ત થઇ નૃત્ય કરે છે. વ્યાસજી કહે છે—હે રાજા ! પછી ત્યાં એક અદ્ભુત વૃત્તાન્ત થયુ તે તમે સાંભળો. એમ સુતપુરાણી કે શૌનકાદિક ઋષીયોને પણ કહ્યું. ॥ ૨૫ ॥

યેનૈવૈશ્રુતિમાત્રેણ સર્વગપ ક્ષયોભવેત્ ॥

યદૌવૈસ્થાપિતંલિઙ્ગં સર્વૈર્દેવૈઃપુરાતનં ॥ ૨૬ ॥

જેના સાંભળવાથીજ સર્વ પાપનો ક્ષય થાય. જ્યારે સઘળા દેવોએ મળીને પુરાતન લિંગનુ સ્થાપન કર્યું—॥ ૨૬ ॥

વિष्णुनास्थापित गुणात् सर्वेषांच दिवौकसां ॥

इषुपातप्रमाणेन प्रत्यहं समवर्धत ॥ ૨૭ ॥

તે વિષ્ણુ ભંગવાનના સ્થાપન કરેલા શુભથી અને બધા દેવતાઓના શુભથી તે લિંગ-બાણ છોડીએ અને તે બાણ જેટલે ફર જાય, તેટલું લાંબુ તે લિંગ રોજને રોજ વધવા લાગ્યું. ૨૭

ततस्तेमनुजास्सर्वे भीतास्तं शरणं ययौ ॥

देवाज्जुः-वृद्धिं संहरदेवेश लोकानां स्वतिकृद्भव ॥ ૨૮ ॥

ત્યારે તો સંપૂર્ણ દેવતાઓ અને મનુષ્યો ડરીને મહાદેવ-જીના શરણે ગયા અને કેહેવા લાગ્યા—હે દેવોના સ્વામી ! આ લિંગની વૃદ્ધિ થઈ રહી છે એને બંધ કરે, અને લોકોનું કલ્યાણ કરનારા થાવ. ॥ ૨૮ ॥

एवमुक्ते ततो लिङ्गात्वागुवाचा शरीरिणी ॥

शिववाणी ૩૦-हे लोकामाभयं यात उपायः श्रूयतामयम् ॥ ૨૯ ॥

દેવતાઓએ જ્યારે આ પ્રમાણે કહ્યું ત્યારે તે વૃદ્ધી પામનારા લિંગમાંથી શરીર વિનાની વાણી ઉત્પન્ન થઈ. તે શિવવાણી કેહેવા લાગી—હે લોકો ! તમે ભય ને ગ્રાહ મા થાવ ! હું તમને ઉપાય કહું છું તે સાંભળો ॥ ૨૯ ॥

कश्चिच्चाण्डालमानीय मत्पुरः स्थाप्यतां ध्रुवं ॥

चाण्डालश्च समानीय दधुर्द्वेष्यते पुनः ॥ ૩૦ ॥

કોઈ એક ચાંડાલને લાવીને ગહાત્ત સામને બેસાડે ! એ પ્રમાણે જ્યારે તે વધનારા લિંગમાંથી વાણી થઈ—ત્યારે બધા દેવોએ એક ચાંડાલને લાવીને તે લિંગના સામને બેસાડ્યો ॥ ૩૦ ॥

तथापितस्य लिङ्गस्य वृद्धिर्नैव निवर्तते ॥

પુનઃવાગુવાચ—કર્મણાયસ્તુચાણ્ડાલઃ અગ્રેમેસ્થાપ્યતાંજનાઃ

તોએ પણ તે લિંગની વૃદ્ધી કાંઈ બાંધ થાય નહીં, ત્યારે પુનઃ શિવનાણી દેહેલા લાગી—હે જનો ! કર્મથી જે ચાંડાલ હોય તેને મહારા સામને બેસાડો ॥ ૩૧ ॥

તચ્છૃત્વામહદાશ્ચર્યં મતિંચક્રુર્વિલોકને ॥

માર્ગમાણાજનપદાન્ ગ્રામાણિચ પુરાણિચ ॥ ૩૨ ॥

આ આશ્ચર્યકારક વાત સાંભળી તે દેવતાઓ કર્મ ચાંડાળને યોધવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા જનપદો (શેહેરો) ગ્રામોઓ અને પુરોમાં કર્મચાંડાળને યોધવા લાગ્યા ॥ ૩૨ ॥

કશ્ચિત્કર્મરતં પાપે દદૃશુર્બ્રાહ્મણંબ્રુવન્ ॥

વૃષમાન્મારસંયુક્તાન્ મધ્યાહ્નેવાહયન્તિસઃ ॥ ૩૩ ॥

ત્યારે દેવતાઓએ, એક કર્મચાંડાલ પ્રાક્ષણ-પાપ કર્મમાં તત્પર મધ્યાહ્ન સમયમાં બળદો ઉપર બોંઝા લાદીને હાંકી રહ્યો છે એવું જોયું ॥ ૩૩ ॥

ક્ષુ દૃશ્મપરીતાંશ્ચ દુર્વલાન્કૂરમાનસઃ ॥

અનાચારીપ્રવાસીચ મક્ષમક્ષેતિ વૈ દ્વિજઃ ॥ ૩૪ ॥

ભૂખ, તરસ અને શ્રમથી થાકેલા એવું જારીબ માણસોને કઠોર ચિત્તનો, આચાર બ્રૂટ, પ્રવાસ કરનારો એવું આ દુષ્ટ પ્રાક્ષણ ' ખાવ ! ખાવ ' એમ પોતાના મનથીજ કહી રહેલો છે. ॥ ૩૪ ॥

તંસમાદાયવૈવિપ્રં જગ્મુર્યજગદ્ગુરુઃ ॥

તદગ્રેહ્યાનિતંભૂમ્યાં સ્થાપયામાસુરાદ્રતાઃ ॥ ૩૫ ॥

એવું તે દુષ્ટ પ્રાક્ષણને લઈને—જ્યા જગદ્ગુરુ શંકર ભગવાન હતા, તેવના સામને પૃથ્વીને વિષે આદરથી બેસાડ્યો ॥ ૩૫ ॥

મસીવભૂવસહસા ગોવત્સાગ્રેનિરૂપિતઃ ॥

ચાણ્ડાલસ્થલદ્યુત્યેષઃપ્રસિદ્ધઃસોઽભવત્ક્ષિતૌ ॥ ૩૬ ॥

ગોવત્સ મહાદેવના સામને જોસાડતા માત્ર તે કર્મચાંડાલ
પ્રાદાણ તાત્કાલ બળીને ભસ્મ થઈ ગયો. તે દિવસથી તે સ્થલ
'ચાંડાલસ્થલ' એ નામથી પૃથ્વીમાં પ્રસિદ્ધ થયું. ॥ ૩૬ ॥

તત્રાસ્થિતૈર્નવાદ્યાપિ પ્રાસાદો દૃશ્યતેહિસઃ ॥

તદાપ્રભૃતિતલ્લિઙ્ગં સામ્યભાવ મુપાગતમ્ ॥ ૩૭ ॥

તેજ વખત તે લિંગ ન્હાતું સરણ થઈ ગયું. અને આજ
પણ તે મહાદેવજીનું મંદિર દેખાતું નથી. (લિંગ ઘણું વધવાથી
મંદિર બની શક્યું નહિ.) ॥ ૩૭ ॥

ધૌતપાપ્મા ગતઃ સ્વર્ગ દિજો લિઙ્ગ નિરીક્ષણાત્ ॥

પ્રત્યહં પૂજયામાસુ ગોવત્સં ગતકિલ્બિષઃ ॥ ૩૮ ॥

હવે તે પાપી પ્રાદાણ મહાદેવજીને જોતા માત્ર બધાએ
પાતકોથી દુર થઈને સ્વર્ગને વિષે, જતો હવે. અને બધાએ ધર્મ-
રણ્ય નિવાસીજનો રોજ ગોવત્સ મહાદેવજીનું પુજન કરવા લાગ્યું. ૩૮

વિશેષાત્કૃષ્ણ પક્ષસ્ય ચતુર્દશ્યાં સમાગતાઃ ॥

एतन्महद्भुतं तस्य देवस्य च त्रिशूलिनः ३९ ॥

વિશેષે કરીને કૃષ્ણપક્ષની ચૌદથને દિવસે ત્રિશૂલને ધારણ
કરનારા એવુંડા મહા અદ્ભુત તે લિંગરૂપી ગોવત્સ મહાદેવનું
પુજન કર્યાનું અધિક ફલ છે. ॥ ૩૯ ॥

व्यास उ०—शृणुयाद्योनरोमक्त्या सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥

ततः प्रभृति तत्तीर्थं गोवत्सेति च. संज्ञितम् ॥

नराणां पुण्य फलदं मार्कण्डે न प्रमापितम् ॥ ૪૦ ॥

આ મહાત્મ, જે મનુષ્ય ભક્તીથી સાંભળશે તે સર્વ પાપથી
મુક્ત થશે. વેદવ્યાસજી, ધર્મરાજાને કહે છે—હે રાજા! તે દિવ-
સથી મનુષ્યોને પુણ્ય અને ફલ આપનારું માર્કંડેય ઋષીએ કહેલું
તે તીર્થ ગોવત્સેશ્વર નામથી પ્રસિદ્ધ થયું. ॥ ૪૦ ॥

તત્રરાજન્ સદાસ્નાનં રુદ્રલોકં નયેનૃણામ્ ॥

પાપં દેહ વિશુદ્ધયર્થં પાપેનોપ હતાત્મનામ્ ॥ ૪૧ ॥

પાપ દુર કરી દેહ શુદ્ધી માટે અને પાપે કરીને નષ્ટ થ એલા છે આત્મા જેવના, એવડા પુરુષોને આ તીર્થનું નિત્યસ્નાન રૂદ્રલોકમાં લઈ જનારૂં થાય છે. ॥ ૪૧ ॥

કૃપે તર્પણકં શ્રાદ્ધં સંશન્તિ પિતરોદિવિ ॥

ઉત્કૃષ્ટં પિંડ દાનેન ગયાયાં પિતરો યથા ॥ ૪૨ ॥

તે દૂપને વિષે તર્પણ કરવું, શ્રાદ્ધ કરવું એની સ્વર્ગમાં પિતરો પ્રશંસા કરે છે. અને ઉત્તમ પ્રકારના પિંડદાને કરીને તેવની-ગયાજીમાં પિંડદાન પ્રમાણે તૃપ્તી થાય છે. ॥ ૪૨ ॥

વાન્છન્તિ તર્પણં કૃપે ધર્મારણ્યે વિશુદ્ધયે ॥

ભાદ્રપદે વિશેષેણ પક્ષસ્યાન્તેઽસિતે કલૌ ॥૪૩॥

ભાદ્રપદ માસના કૃષ્ણ પક્ષને વિષે, ધર્મારણ્યના દૂપમાં કલિ યુગમાં પિતરો તર્પણની ઇચ્છા કરે છે. ॥ ૪૩ ॥

एकविंशति वारांस्तु गयायां तर्पणे कृते ॥

पितॄणां या परातृप्तिः जायते गङ्गकूपके ॥ ૪૪ ॥

ગયાજીમાં એકવીસ વાર તર્પણ કર્યાથી જે તૃપ્તી થાય છે તે તૃપ્તી આ ગંગાદૂપમાં તર્પણ કર્યાથી પિતરોને થાય છે. ॥૪૪॥

तस्मिन् गोवत्स सामिप्ये तिष्ठते गङ्ग कूपकः ॥

तस्मिन् तिलोदकेनापि सद्गतिं यान्ति तर्पिताः ॥૪૫॥

તે ગોવત્સેશ્વરના કને ગંગાદૂપ છે. ત્યાં તિલ્લી થકી તર્પણ કર્યું અસતા તૃપ્ત થએલા પિતરો સદ્ગતીને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥૪૫॥

पितरो नरकाद्वापि सुपुत्रेण सुमेघसा ॥

गोप्रेदानं प्रशंसन्ति तस्मिन्तीर्थे मुनीश्वराः ॥૪૬॥

સૂતપુરાણિક-શૌનકાદિક ઋષીયોને કહે છે હે મુનીશ્વરો ! નર્કમાં પણ અએલા પિતરો, તે ગંગાકુપ તીર્થ ને વિષે ખુદ્ધિ-માન્ પુત્રથી ગોદાનની પ્રશંસા (ઇચ્છા) કરે છે. ॥ ૪૬ ॥

વિપ્રાયદાનંસ્વર્ગાય રુદ્રલોકં નયે નૃણામ્ ॥

સરસ્વતી શિવક્ષેત્રં ગદ્ગકૂપંતથૈવચ ॥ ૪૭ ॥

આ ઠેકાણે બ્રાહ્મણોને દાન દીધુ અસતા, સ્વર્ગ અને રુદ્રલોકમાં લઈ જાય છે. સરસ્વતી, શિવક્ષેત્ર (ધર્માદેશ્ય) અને ગંગાકુપ ॥૪૭॥

एकत्रमेतत्त्रितयं स्वर्गापवर्गकारणम् ॥

सेवितंઋષિभिस्સिદ્ધैઃ तीर्थसर्वत्रविश्रुतम् ॥ ૪૮ ॥

એ ત્રીને એકઠા સ્વર્ગ અને મોક્ષ આપનારા છે. ઋષી અને સિદ્ધોથી સેવિત આ તીર્થ સર્વત્ર વિખ્યાત છે. ॥ ૪૮ ॥

पीलुगुल्मं स्थितंतत्र तत्तीर्थं मुनिसेवितम् ॥

स्नानात्स्वर्गપ્રદંનृणां પાનાત્પાપવિશુદ્ધિદમ્ ॥ ૪૯ ॥

ઋષીયોથી સેવિત તે પીલુ વૃક્ષમાં રહેલુ તીર્થ સ્નાનથી સ્વર્ગ આપનાર અને પાનથી મનુષ્યોના પાપ દૂર કરનાર છે ૪૯

कीर्तनात्पुण्यजननं सेवनान्मुक्तिदंपरम् ॥

तद्धिपश्यन्तियेमत्तया ब्रह्महायदिमातृहा ॥ ૫૦ ॥

કીર્તનથી પુણ્ય આપનાર, સેવનથી મુક્તિ દેનાર, પ્રસહત્યા અથવા માતૃહત્યા કરેલી હોય તો પણ જેના દર્શનથી મુક્ત થાય છે ॥ ૫૦ ॥

वालघार्ताच गोम्रश्चयच स्त्रीशूद्रघातकाः ॥

गरदाश्चामिदाश्चैव गुरुद्रोहस्ताश्चये ॥ ૫૧ ॥

બાલહત્યા, ગોહત્યા, સ્ત્રીહત્યા, શુદ્રહત્યાકરનારો, ઝેર આપનારો, અગ્ની લગાડનારો, ગુરુદ્રોહ કરનારો ॥ ૫૧ ॥

તપસ્વી નિન્દકાશ્રૈવ કૂટસાક્ષિંકરોતિયઃ ॥

વક્તાચ પરદોષસ્ય પરસ્યગુણલોપકાઃ ॥

સર્વપાપમયોપ્યત્રમુચ્યતે લિઙ્ગદર્શનાત્ ॥ ૫૨ ॥

તપસ્વીની નિંદા કરનારો, ખોટી સાક્ષી ભરનારો, પારકાના દોષને ઉધારનારો તેમજ પારકાના ગુણને ચોરનારો એ સર્વે આ લિંગના દર્શન માત્રથી સર્વ પાપથી મુક્ત થાય છે. ॥ ૫૨ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणेपातालखण्डे धर्मारण्योपाख्याने-गोव-
त्सेश्वर महात्मे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

વ્યાસ ઉવાચ—ગોવત્સાન્નૈઋતે ભાગેદૃશ્યતે લોહ્યપ્ટિકા ॥

સ્વયમ્ભૂલિઙ્ગરૂપેણ રુદ્રસ્તત્રસ્થિતઃસ્વયમ્ ॥ ૧ ॥

વેદવ્યાસજી કહે છે—ગોવત્સતીર્થથી નૈઋત્યકોણુને વિષે લોહ્યપ્ટી નામનું તીર્થ દેખાય છે કે જ્યાં પોતેજ સ્વયંભૂ લિંગ-રૂપે કરીને સ્થિત થયા છે. ॥ ૧ ॥

मार्कण्डेय उ०—मोक्षतीर्थेसरस्वत्याः नभसीचन्द्रसंक्षय ॥

વિપ્રાન્સમ્પૂજ્યવિધિવત્તેમ્યોદત્વાચદક્ષિણામ્ ॥ ૨ ॥

જનક વિદેહી રાજાને માર્કંડેય ઋષી કહે છે—હે રાજા! સરસ્વતી નદીને કાઠે મોક્ષતીર્થ, જેને લોહ્યપ્ટી નામનું તીર્થ કહે છે એને વિષે ભાદ્રપદ વદ અમાવાસ્યાને દિવસે પ્રાદ્યણેનું પૂજન કરીને વિધીથી જે દક્ષણા આપે છે તે પુરૂષને— ॥ ૨ ॥

एकविंशतिवारांस्तु भक्त्यापिण्डस्ययत्फलम् ॥

ગયાત્યાંપ્રાપ્યતેપુંસામ્ ધ્રુવંતદિહ તર્પણૈઃ ॥ ૩ ॥

ગયાજીમાં ભક્તિથી એકવીસ વાર પીંડદાન કરેથી જે ફલની પ્રાપ્તિ થાય તે ફલની પ્રાપ્તિ મનુષ્યને નિશ્ચયે કરીને આ ઠેકણે

તર્પણ કર્યાથી થાય છે. ॥ ૩ ॥

લોહપદ્માંકૃતેશ્રાદ્ધે નમસ્યે ચંદ્રસંક્ષયે ॥

પ્રેતયોનિ વિનિર્મુક્તાઃ ક્રીડન્તી પિતરો દિવી ॥ ૪ ॥

ભાદ્રપદ વદ અમાવાસ્યાને દિવસે, લોહ્યષ્ટી તીર્થમાં જે શ્રાદ્ધ કરે છે તેના પિતરો પ્રેતયોનીમાંથી મુક્ત થઈને સ્વર્ગમાં ક્રીડા કરે છે. ॥ ૪ ॥

અપિનઃ સુકુલે ભૂયાત્ યોનૌદ્વદ્યાત્તિલોદકં ॥

પિંડંચ લોહ્યષ્ટ્યાં વૈ પ્રેતપક્ષે વિઘ્નસ્યે ॥ ૫ ॥

અને પિતરો એવી પણ ઇચ્છા કરે છે કે હમારા સારા કુલમાં કોઈ એવો ઉત્પન્ન થાય કે જે હમને ભાદ્રપદ માસની અમાવાસ્યાના દિવસે લોહ્યષ્ટી તીર્થમાં તિલ, જલ અને પિંડ દાન આપે. ॥ ૫ ॥

લોહ્યષ્ટ્યામમાવાસ્યાં કાર્યાભાદ્રપદેજનૈઃ ॥

વિશુદ્ધં મુનયઃપ્રાહુ પિતરોયદિવલ્લભાઃ ॥ ૬ ॥

જે પુરુષોને પોતાના પિતરો ઘણા બહાલા હોય તે પુરુષોએ લોહ્યષ્ટી તીર્થમાં ભાદ્રપદ માસની અમાવાસ્યા કરવી. એ કર્મને મુનીશોક ઘણું શુદ્ધ કર્મ કહે છે. ॥ ૬ ॥

ક્ષીરેણ સુતિલૈઃશ્વેતૈઃ સ્નાત્વાસારસ્વતેજલે ॥

પિતૃતૃપ્તિઃસુ સમ્પૂર્ણાઃ કૃપીણાં વચનં યથા ॥ ૭ ॥

સરસ્વતી જલમાં સ્નાન કરીને જે પુરુષ દુધ અને ઘોળા તલ એથી પિતરોનું તર્પણ કરે છે, તેથી પિતરોની સંપૂર્ણ તૃપ્તિ થાય છે. એવું કૃપીયોનું વચન છે ॥ ૭ ॥

તત્રશ્રાદ્ધાનિકુર્વીત સક્તુમિઃપયસાસહ ॥

અમાવાસ્યા દિનંપ્રાપ્ય પિતૃણામોક્ષમિચ્છકૈઃ ॥ ૮ ॥

પિતરોના મોક્ષની ઇચ્છા કરનાર પુરૂષે અભાવાસ્થાને દીવસ પ્રાપ્ત થયો. અસતા દુધ સહવર્તમાન સાતવાના પિંડથી તે ઠંકાણે શ્રાદ્ધ કરવું ॥ ૮ ॥

રુદ્રતીર્થે તતોધેનું દદ્યાદ્વસ્રાદિભિર્યુતાં ॥

વિષ્ણુતીર્થે હિરણ્યંચ પ્રદદ્યાન્મોક્ષમિચ્છકઃ ॥ ૯ ॥

• મોક્ષના ઇચ્છા કરનાર પુરૂષે રુદ્રતીર્થને વિષે વસ્ત્રાદિકયુક્ત ગાય આપવી, અને વિષ્ણુતીર્થને વિષે સુવર્ણ આપવું. ॥ ૯ ॥

ગયાયાં પિતૃરૂપેણ સ્વયમેવજનાર્દનઃ ॥

તંધ્યાત્વા પુંડરીકાક્ષં મુચ્યતેચ ઋણત્રયાત્ ॥૧૦॥

ગયાજમા પિતૃરૂપે કરીને પોતેજ જનાર્દન ભગવાન્ વાસ કરે છે. જે પુંડરીકાક્ષ (કમલનેત્ર) ભગવાનના ધ્યાન કર્યોથી મનુષ્ય-દેવ, પિતૃ અને મનુષ્ય એવના ઋણોથી મુક્ત થાય છે. ॥૧૦॥

આગતોસ્મિગયાંદેવ પિતૃકાર્યેગદાધર ॥

ત્વં હિસાક્ષિભવસ્માકં અનૃણોઽહંઋણત્રયાત્ ॥૧૧॥

હે દેવ ! ગદાને ધારણ કરનારા ! પિતૃકાર્ય માટે હું ગયામાં આવ્યો છું અને તીને ઋણથી મુક્ત થયો છું માટે તમે ગદાના સાક્ષી થાવ ॥ ૧૧ ॥

एषपिण्डोमयादत्तः तवहस्तेजનાર્दन ॥

परलोकेगतेमह्यं त्वंहिसाक्षीभविष्यसि ॥ ૧૨ ॥

હે જનાર્દન ભગવાન્ ! આ પિંડ મહે તમારા હાથમાં આપ્યો છે. હું પરલોક ગયો. અસતા તમેજ ગદારા સાક્ષી થશો. ॥૧૨॥

अनेनैवतुमंत्रेण ममाग्रे सुरसत्तमाः ॥

चन्द्रक्षणिचतुर्दश्यां नमसिपिण्डमाहरेत् ॥ ૧૩ ॥

ગદાધર ભગવાન્ દેવતાઓને કહે છે—હે દેવતાઓ ! આ મંત્રવડે કરીને ભાદ્રપદવચતુર્દશીને દિવસે પિંડહાન કરવા ॥૧૩॥

પિતૃણામક્ષયાતૃપ્તિર્ભવિષ્યતિનસંશયઃ ॥

મક્ત્યાતૃપ્તિમવાપ્નોતિ લોહ્યપૃથ્વાંહિતર્પણે ॥ ૧૪ ॥

તેથી પિતૃરાની અક્ષય તૃપ્તિ થાય છે એમાં સંશય નથી. અને લક્ષ્મીથી લોહ્યપૃથ્વી તીર્થમાં પણ તર્પણ કરવાથી તૃપ્તિ થાય છે. ૧૪

વારિદસ્તૃપ્તિમાપ્નોતિ સુખમક્ષયમન્નદઃ ॥

ઘૃતપ્રદઃ સુતાન્મક્તાન્ આરોગ્યમભયપ્રદઃ ॥૧૫॥

પાણી આપનારે તૃપ્તિને પ્રાપ્ત થાય છે, અન્ન આપનારે અક્ષય સુખને પ્રાપ્ત થાય છે, ઘી આપનારે—સુલક્ષ્મ એન્ડા પુત્રને પ્રાપ્ત થાય છે, અભય આપનારે આરોગ્યને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥૧૫॥

વિત્તંન્યાયાર્જિતં દત્તં સ્વલ્પંતત્રમહત્ફલમ્ ॥

સ્નાનેનાપિહિતતીર્થે રુદ્રસ્યાનુચરોભવેત્ ॥ ૧૬ ॥

ન્યાય થકી ઉત્પન્ન કરેલું દ્રવ્ય થોડું પણ આપેલું મહાફલને આપે છે. તીર્થોમાં સ્નાન કર્યાથી મહાદેવજીનો સેવક થાય છે. ॥૧૬॥

इति श्रीस्कंदपुराणे पातालखण्डेधर्मरिष्योपाख्याने—संक्षेप
तीर्थमहात्मम्नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

સૂત ૩૦—અતઃ શ્રુણુધ્વં વિપ્રેન્દ્રાઃ લોહાસુરવિચેષ્ટિતમ્ ॥

વલેઃ પુત્રશતસ્યાપિ કથયિષ્યામિ વિક્રમમ્ ॥ ૧ ॥

સૂતપુરાણિક, શૌનકાદિક ઋષીઓને કહે છે—હે શૌનકા ! હવે હું તમારે આગળ, બલિરાજાનો સોમે પુત્ર અને લોહાસુર એવનું પરાક્રમ કહું છું તે સાંભળો. ॥ ૧ ॥

यथातौ भ्रातरौ वृद्धौ प्रापतुस्थानमुत्तमम् ॥

कश्चित्कालेन वैराग्यं दैत्यो लोहासुरो दधौ ॥ ૨ ॥

જે પ્રકારે કરીને તે જોવે વૃદ્ધ બાંધુઓ ઉત્તમ સ્થાનને પ્રાપ્ત થયા તે હું તમને કહું છું. હે ચોનકો! કોઈ એક કાલમાં લોહાસુર દૈત્યને વૈરાગ્યની પ્રાપ્તિ થઈ. ॥ ૨ ॥

ક્રિંકરોમિક્કગચ્છામિ સૈવેકં સ્થાન મુત્તમમ્ ॥

કિમારાધ્યંમયોદેવં વદન્ચિન્તયતે. મૃશમ્ ॥ ૩ ॥

હું શું કહું—ક્રિયા સ્થાનને સેવું—ક્રિયા દેવનું આરાધન કઈ? એ પ્રમાણે કહેતો સતો અત્યંત ચિંતાને પ્રાપ્ત થયો. ॥ ૩ ॥

इति चिन्तयतस्तस्यमतिर्जातामहात्मनः ॥

यस्यपारं न जानन्ति देवतामुनयो नराः ॥ ૪ ॥

એ પ્રમાણે ચિંતા કરતા કરતા મહાદેવજીની તપશ્ચર્યા કઈ! એવી મતી ઉત્પન્ન થઈ. જે મહાદેવજીના દેવતા, મુનિઓ, મનુષ્યો કોઈએ પારને જાણતા નથી. ॥ ૪ ॥

दधौ गंगां स्वसीर्पण पुष्पदन्तौ च नेत्रयोः ॥

हृदि नारायणं देवं ब्रह्माणं कटिमंडले ॥ ૫ ॥

જેવ પોતાના મસ્તકમાં ગંગાજીને ધારણ કરે છે. પુષ્પ દંત આદી જે ગંધર્વો નેત્રને વિષે છે જેવના, નારાયણ ભગવાન હૃદયમાં છે જેવના, અને કટીમાં બ્રહ્મદેવ છે જેવના. ॥ ૫ ॥

इन्द्राद्याः देवताः सर्वे यद्देहे प्रतिविम्बिताः ॥

प्रपश्यन्ति सदात्मानं भास्करं सलिले यथा ॥ ૬ ॥

જેવના દેહમાં બધાએ ઇન્દ્રાદિક દેવતાઓ પ્રતિબિંબરૂપે કરીને પોતાના આત્માને સદાએ જોય છે; કે જે પ્રમાણે સૂર્યનું બિંબ પાણીમાં પડે છે અને દેખાય છે. ॥ ૬ ॥

तमेवाराधयिष्यामि निरंजनमकल्मषम् ॥

एवं कृत्वा मतिर्दैत्यः तपस्तेपे सुदुष्करम् ॥ ૭ ॥

તેજ નિરંજન અને અકૃત્મય એવા મહાદેવજીનું આરાધન કરીશ. એવી મતી કરીને તે લોહાસુર દૈત્ય મહા કઠોર તપશ્ચર્યા કરવા લાગ્યો. ॥ ૭ ॥

भीतो जन्म भयात् घोरात् दुष्करं यन्महात्मभिः ॥

अवुंभक्षो वायुभक्षः शीर्णपर्णा शनस्तथा ॥ ८ ॥

ઘોર એવા જન્મ થવાના લયથી—‘ મને મૃત્યુજન આવે ’ એવો વિચાર કરી મ્હોટા મ્હોટા મહાત્માઓને પણ દુષ્કર એવી પાણી પીને અને વાયુ લક્ષણ કરીને, તેમજ સૂકા અને છુર્ણુ એવા પાંદડાં ખાઈને તપશ્ચર્યા કરવા લાગ્યો. ॥ ૮ ॥

दिव्यं वर्ष शतं साग्रं यदा तैपे महत्तपाः ॥

ततस्तुतोप भगवान् त्रिशूलवरधारकः ॥ ९ ॥

ત્યારે દેવતાઈ સો વર્ષ તપશ્ચર્યા કરતા કરતા થયા, ત્યારે જલદી પ્રસન્ન થનારા, સુંદર ત્રિશૂલને ધારણ કરનાર, પદ્મશૂલે શ્વર્ય સંપન્ન મહાદેવજી પ્રસન્ન થયા. ॥ ૯ ॥

ईश्वर उ०-वरंवृणीष्वभद्रं ते मनसायदभीप्सितं ॥

लोहासुर मयादेयं तव नास्ति तपोबलात् ॥ १० ॥

મહાદેવજી, લોહાસુરને કહે છે—હે લોહાસુર તારૂ કટ્યાણુ થાવ ! હું તારાથી પ્રસન્ન છું તારા મનથી જે ઇચ્છીત હોય તે વરદાન મ્હારાથી તું માગ. હે લોહાસુર ? તારા તપનું બલ એવું છે કે તને દેવા યોગ્ય વસ્તુ મને કોઈજ જણાતી નથી. ॥ ૧૦ ॥

इयेपदानवस्तत्र शंकरालोकशंकरात् ॥

लोहासुर उ०-यदितुष्टोसिदेवेश वरमेकंवृणोम्यहं ॥ ११ ॥

સંપુર્ણ જગતનું કટ્યાણુ કરનારા શંકરજીથી તે લોહાસુર વરદાનની ઇચ્છા કરતો હોયો, કહે છે—હે દેવેશ ! આપ જો મ્હારા ઉપર પ્રસન્ન છો તો આપથી એક વરદાન માગું છું. ॥ ૧૧ ॥

શરીરસ્યાજરત્વં ચ મા મૃત્યો રપિ મેમયં ॥

હાસ્મિન્ જન્માનિ ભૂયાચ્ચ સ્થાતવ્યં હૃદયેમમ ॥૧૨॥

કે, હે શીવજી ? મહારા શરીરને વૃદ્ધાવસ્થા ન આવે અને મને મૃત્યુથી પણ લાય ન થાય, અજરપણુ અને અમરપણુ મહારા આજ જન્મને વિષે મને પ્રાપ્ત થાય ! અને હે પ્રભો ? આપ મારા હૃદયમાં વિરાજો. ॥ ૧૨ ॥

મહાદેવ ઉ૦—એવમસ્તુશિવપ્રાહ તત્રતં દાનવેશ્વરમ્ ॥

એવંલઘ્વરોદત્યો પુનસ્તેપેમહત્તપાઃ ॥૧૩॥

ત્યારે મહાદેવજી કહે છે—હે લોહાસુર ! ધણું સાફ તને એજ પ્રમાણે પ્રાપ્ત થશે ? ત્યારે તે દૈત્ય મહાદેવજીથી આબ્હા વરદાનને પ્રાપ્ત થઈને પુનઃ મહાતપ કરવા લાગ્યો ॥ ૧૩ ॥

રમ્યેસરસ્વતીર્તિરે તરણાયભવાર્ણવાત્ ॥

વત્સરાણાં સહસ્રાણિ પ્રયુતાન્યર્વુદાનિચ ॥ ૧૪ ॥

રમણીય એબ્હા સરસ્વતી નદીના કાંઠે પ્રયુત અને અર્બુદ એબ્હા હજારે વર્ષ સુધી સંસારરૂપી સમુદ્ર તરવા માટે તપશ્ચર્યા કરવા લાગ્યો. ॥ ૧૪ ॥

શંકતે ભગવાનિન્દ્રો ભીતસ્તસ્ય તપોવલાત્ ॥

મામેપદચ્યુતિર્ભૂયાત્ દૈત્યાલ્લોહાસુરાત્કચિત્ ॥ ૧૫ ॥

લોહાસુરના તપો બલથી ઈન્દ્ર રાજાને મહાન્ શંકા પ્રાપ્ત થઈ, કે દૈત્ય લોહાસુરના તપો બલથી—મહારા ઈન્દ્રપદથી હું બ્રહ્મ તો નહીં થાઉં ? ॥ ૧૫ ॥

મઘવાગૃધ્રરૂપેણ સમેત્યાશ્રમકાનનમ્ ॥

તપોમઙ્ગ પ્રકુરુતે કોપયિત્વામહાઽસુરમ્ ॥ ૧૬ ॥

એબ્હા વિચાર કરી ઈન્દ્રરાજાએ ગીઠકેતુ રૂપ લીધું અને

તે વનના આશ્રમમાં આવીને, લોહાસુરને ક્રોધ ચક્રાવે એવા લોહાસુરના તપનો ભંગ કરવા લાગ્યો. ॥ ૧૬ ॥

તાડયન્તિ શરીરંતં ચંચુમિસ્તીક્ષ્ણંકર્કશૈઃ ॥

અથક્રુદ્ધેનદૈત્યેનયદાદૃષ્ટ્વા નિરીક્ષિતમ્ ॥ ૧૭ ॥

પછી તે ગીદઙ્ગિ ઇન્દ્ર પોતાની કઠોર અને તીખી ચોંચ લોહાસુરના શરીરમાં ટાચવા લાગ્યો. ત્યારે મહા ક્રોધને પ્રાપ્ત થયેલો તે દૈત્ય એણે બ્યારે પોતાના દૃષ્ટીથી જોયું ॥ ૧૭ ॥

જ્ઞાતંસુરકૃતંસર્વં તપોવલવિનાશનમ્ ॥

વ્યાસ ઉ૦—તસ્યૈતરમવદ્યુદ્ધં અમરૈરતિકર્કશૈઃ ॥ ૧૮ ॥

કે મહારા તપના બલનો નાશ કરવા માટે આ બધુંએ ઇન્દ્રએ કરેલું છે—એન્હું જાણી મહાક્રોધને પ્રાપ્ત થયો અને તપને છોડી ઇન્દ્ર સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. વ્યાસજી કહે છે—હે ધર્મરાજ ! ત્યારે બધાએ દેવતાઓ મળી ઇન્દ્રનો પક્ષ કરી લોહાસુર સાથે યુદ્ધ કરવા આવ્યા, ત્યારે લોહાસુર અને લલવામાં કઠોર દેવતાઓના યુદ્ધનો આરંભ થયો. ॥ ૧૮ ॥

एकस्यबहुमिस्सार्धं देवास्तेतेनसंयुगे ॥

રુધિરક્લિન્નદેહાવૈ પ્રહારૈર્જર્જરીકૃતાઃ ॥ ૧૯ ॥

એકલો લોહાસુર અને ઘણા બધા દેવતાઓ, એવનાથી યુદ્ધ થવા લાગ્યું—ત્યારે તે સંગ્રામમાં લોહાસુરના પ્રહારથી બધાએ દેવતાઓના શરીરમાંથી લોહી વહેવા લાગ્યું, અને જળેર થઈ ગયા. ૧૯

केशवंशरणंप्राप्ताः त्राहि त्राहीति भाषिणः ॥

માર્કંડેય ઉ૦—દેવાનાંવાક્યમાકર્ણ્યવાસુદેવોજનાર્દનઃ ॥૨૦॥

ત્યારે બધાએ દેવતાઓ હારીને નાશ અને ભગવાન કેશવના શરણે ગયા. માર્કંડેય 'ઋષી' કહે છે—હે રાજા ! દેવતાઓએ ભગવાન આગળ 'લોહાસુર સાથે હુમે યુદ્ધ કર્યું અને હાર્યા'

શરીરસ્યાજરત્વં ચ મા મૃત્યો રપિ મેમયં ॥

હ્યસ્મિન્ જન્મનિ મૂયાચ્ચ સ્થાતવ્યં હૃદયેમમ ॥૧૨॥

કે, હે શીવજી ? મહારા શરીરને વૃદ્ધાવસ્થા ન આવે અને મને મૃત્યુથી પણ લાય ન થાય, અજરપણુ અને અમરપણુ મહારા આજ જન્મને વિષે મને પ્રાપ્ત થાય ! અને હે પ્રભો ? આપ મારા હૃદયમાં વિરાજો. ॥ ૧૨ ॥

મહાદેવ ઉ૦-એવમસ્તુશિવપ્રાહ તત્રતં દાનેવેશ્વરમ્ ॥

એવંલબ્ધવરોદત્યો પુનસ્તેપેમહત્તપાઃ ॥૧૩॥

ત્યારે મહાદેવજી કહે છે—હે લોહાસુર ! ઘણું સાફ તને એજ પ્રમાણે પ્રાપ્ત થશે ? ત્યારે તે દૈત્ય મહાદેવજીથી આજ્ઞા વરદાનને પ્રાપ્ત થઈને પુનઃ મહાતપ કરવા લાગ્યો. ॥ ૧૩ ॥

રમ્યેસરસ્વતીતીરે તરણાયભવાર્ણવાત્ ॥

વત્સરાણાં સહસ્રાણિ પ્રયુતાન્યર્વુદાનિચ ॥ ૧૪ ॥

રમણીય એન્હા સરસ્વતી નદીના કાંઠે પ્રયુત અને અર્બુદ એન્હા હજારે વર્ષ સુધી સંસારરૂપી સમુદ્ર તરવા માટે તપશ્ચર્યા કરવા લાગ્યો. ॥ ૧૪ ॥

શંકતે ભગવાનિન્દ્રો ભીતસ્તસ્ય તપોવલાત્ ॥

મામેપદચ્યુતિર્ભૂયાત્ દૈત્યાલ્લોહાસુરાત્કચિત્ ॥ ૧૫ ॥

લોહાસુરના તપો બલથી ઈન્દ્ર રાજાને મહાન્ શંકા પ્રાપ્ત થઈ, કે દૈત્ય લોહાસુરના તપો બલથી—મહારા ઈન્દ્રપદથી હું જઈ તો નહીં થાઉં ? ॥ ૧૫ ॥

મઘવાગૃધ્રરૂપેણ સમેત્યાશ્રમકાનનમ્ ॥

તપોમઙ્ગ પ્રકુરુતે કોપયિત્વામહાઽસુરમ્ ॥ ૧૬ ॥

એન્હો વિચાર કરી ઈન્દ્રરાજાએ ગીઠકેતુ રૂપ લીધું અને

તે વનના આશ્રમમાં આવીને, લોહાસુરને ક્રોધ ચલાવે એવા લોહાસુરના તપનો ભંગ કરવા લાગ્યો. ॥ ૧૬ ॥

તાડયન્તિ શરીરંતં ચંચુમિસ્તીક્ષ્ણકર્કશૈઃ ॥

અથક્રુદ્ધેનદૈત્યેનયદાદૃષ્ટ્વા નિરીક્ષિતમ્ ॥ ૧૭ ॥

પછી તે ગીદક્ષિ ઇન્દ્ર પોતાની કઠોર અને તીખી ચાંચ લોહાસુરના શરીરમાં ટાચવા લાગ્યો. ત્યારે મહા ક્રોધને પ્રાપ્ત થયેલો તે દૈત્ય એણે જ્યારે પોતાના દૃષ્ટીથી જોયું ॥ ૧૭ ॥

જ્ઞાતંસુરકૃતંસર્વં તપોવલવિનાશનમ્ ॥

વ્યાસ ઉ૦—તસ્યૈતરમવદ્યુદ્ધં અમરૈરતિકર્કશૈઃ ॥ ૧૮ ॥

કે મહારા તપના ખલનો નાશ કરવા માટે આ બધુંએ ઇન્દ્રએ કરેલું છે—એવું જાણી મહાક્રોધને પ્રાપ્ત થયો અને તપને છોડી ઇન્દ્ર સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. વ્યાસજી કહે છે—હે ધર્મરાજ ! ત્યારે બધાએ દેવતાઓ મળી ઇન્દ્રનો પક્ષ કરી લોહાસુર સાથે યુદ્ધ કરવા આવ્યા, ત્યારે લોહાસુર અને લલવામાં કઠોર દેવતાઓના યુદ્ધનો આરંભ થયો. ॥ ૧૮ ॥

एकस्यबहुमिस्सार्धं देवास्तेतेनसंयुगे ॥

રુધિરક્લિન્નદેહૌવૈ પ્રહૌર્જર્જરીકૃતાઃ ॥ ૧૯ ॥

એકલો લોહાસુર અને ઘણા બધા દેવતાઓ, એવનાથી યુદ્ધ થવા લાગ્યું—ત્યારે તે સંગ્રામમાં લોહાસુરના પ્રહારથી બધાએ દેવતાઓના શરીરમાંથી લોહો વહેવા લાગ્યા, અને જળેર થઈ ગયા. ૧૯

केशवंशरणंप्राप्ताः त्राहि त्राहीति मापिणः ॥

માર્કંદેય ઉ૦—દેવાનાંવાક્યમાકર્ણવાસુદેવોજનાર્દનઃ ॥૨૦॥

ત્યારે બધાએ દેવતાઓ હારીને નાઠા અને ભગવાન કૈશવના શરણે ગયા. માર્કંદેય 'ઋષી કહે છે—હે રાજા ! દેવતાઓએ ભગવાન આગળ 'લોહાસુર સાથે હમે યુદ્ધ કર્યું અને હાર્યા'

એ વૃતાન્ત કહ્યો. ત્યારે ભગવાને દેવતાઓતુ વચન સાંભળી પોતે લોહાસુરથી યુદ્ધ કરવા આવ્યા. ॥ ૨૦ ॥

યુયુધેકેશવસ્તેન સંવત્સર શતંકિલ ॥

અથનારાયણોદેવો જિતોલોહાસુરેનતુ ॥૨૧॥

ત્યારે ભગવાન અને લોહાસુરનુ સો વર્ષ પર્વત યુદ્ધ થયુ આખરે લોહાસુરે ભગવાનને પણ છુટ્યા. ॥ ૨૧ ॥

શ્રીમહાદેવ ઉ૦—મંત્રયામાસરુદ્રેણ બ્રહ્મણાચ પુનઃ પુનઃ ॥

મીમાંસિત્વાત્રયોદેવાઃ તત્પુરાશ્રમકાનનમ્ ॥૨૨॥

મહાદેવજી, સ્વામિ કાર્તિકને કહે છે—હું સ્વામિ કાર્તિક ! ત્યારે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, અને મહેશ્વર એવ ત્રીને દેવતાઓ મળીને એક વિચાર કરી પાછા લોહાસુરના આશ્રમ (તપશ્ચર્યા કરતો હતો તે)ને વિષે, ત્રીને દેવતાઓએ નવીનરૂપ ધારણ કરીને ગયા. ॥૨૨॥

મહદાસીત્પુનર્યુદ્ધં દૈત્યકેશવયોસ્તદા ॥

ન મમાર યદા દૈત્યો વિષ્ણુનાપ્રભવિષ્ણુના ॥૨૩॥

પુનઃ ભગવાનનું અને લોહાસુરનું યુદ્ધ થવા લાગ્યું. ત્યારે આ દૈત્ય ભગવાનથી નજ મર્યો ત્યારે— ॥ ૨૩ ॥

તરસાપૃથ્વતો ગત્વાપાતયામાસભૂતલે ॥

દાનવં પતિતં દૃષ્ટ્વા પિનાકી પરમેશ્વરઃ ॥ ૨૪ ॥

બલાતકારે કરીને વિષ્ણુભગવાન—લોહાસુરના પીઠ પાછળ થઈ ગયા. અને એકદમ લોહાસુરને ઉઘો પૃથ્વી પર પછાડ્યો. દૈત્યને પૃથ્વી પર પડેલો જોઈ, પિનાક ધનુષ્યને ધારણ કરનારા મહાદેવજી— ॥ ૨૪ ॥

દધાર હૃદયે તસ્ય સ્વરૂપં રૂપવર્જિતં ॥

કંઠે તથૌ તતો બ્રહ્મા લોહયદ્દીમુલેકૃતા ॥ ૨૫ ॥

સ્વરૂપરહિત, સુમરૂપે કરીને લોહાસુરની છાતી પર બેઠા.
અને પ્રમુદ્ધદેવ કંઠને વિષે બેઠા અને લોહાની લાકડી લોહાસુરના
મુખમાં દીધી. ॥ ૨૫ ॥

• ચરણૌ પીડયામાસ કેશિહાપુરુષોત્તમઃ ॥

અથદૈત્યઃ સમુત્તસ્યૌ મૃશંવદ્દોઽપિ ભૂતલે ॥ ૨૬ ॥

કેશી દૈત્યને મારનારા, પુરૂષોમાં શ્રેષ્ઠ, ભગવાને એ દૈત્યના
ગળે પગ દાખી રાખ્યા. તદનંતર આ પ્રમાણે લોહાસુર દૈત્ય
ત્રણે દેવતાઓથી બંધાઈ ગયેલો છે તોએ પણ, પૃથ્વીમાં પડ્યો
પડ્યો ઉઠવા લાગ્યો. ॥ ૨૬ ॥

અર્ધોત્થિતં તતો દૈત્યં ઘાતયન્તં સુરોત્તમાન્ ॥

ઉવાચ દિવ્યયાવાચા વિરંચિઃ કમલાસનઃ ॥ ૨૭ ॥

અડધો ઉઠેલો અને દેવતાઓને મારી રહેલો છે એવા લોહા-
સુર પ્રતિ પ્રમુદ્ધદેવ પોતાની દિવ્ય વાણીથી કહેવા લાગ્યા-૧૨૭॥
બ્રહ્મા ૩૦-લોહાસુરસદારદ્વા વાંચોધર્મ મમીશ્ચુભિઃ ॥

યત્ત્વયાપ્રાર્થિતંરુદ્રાત્ તદેવ સમુપાસ્થિતં ॥૨૮॥

હે લોહાસુર! ધર્મને બહુનાશઓએ પોતાનું વચન જ
પાળવું. મહાદેવજીથી ત્હે જે માગ્યું હતું તે જ તને પ્રાપ્ત થયું. ૧૨૮॥

અહં વિષ્ણુશ્ચ રુદ્રશ્ચ ત્રયોઽમી સુરસત્તમાઃ ॥

તવદેહમુપાશ્યામો યાવદામૂતસંપ્લવં ॥ ૨૯ ॥

હું, વિષ્ણુ અને શીવજી હમે ત્રીણે દેવતાઓ, જ્યાર સુધી
હુત પ્રાણિ માત્ર છે ત્યાર સુધી તારા દેહમાં વાસ કરીશું. ૧૨૯॥

દાનવેશ શિવપ્રાપ્તિર્ભવમક્તિ નિરંતરં ॥

શિવં ચાલયિતું બુદ્ધિઃ કથં તવ મવિષ્યતિ ॥૩૦॥

હે દાનવેશ લોહાસુર! શીવને વિષે તારી નિરંતર ભક્તી
થાવ અને શીવજીમાંજ તારી પ્રાપ્તિ થાવ! ત્યારે હે લોહાસુર!

તારા હૃદય ઉપર બેઠેલા સદાશિવજીને હટાવવા માટે કેમ તારી
પુઢી થશે ? ॥ ૩૦ ॥

અચલાન્ ચાલયેદ્યસ્તુ પ્રાસાદાદ્દરિણાકૃતાત્ ॥

અચિરેણૈવ કાલેન પાતકે નૈવલિપ્યતે ॥ ૩૧ ॥

હે લોહાસુર ! લગવાને કરેલા મંદીરમાંથી જે લોકો
મૂર્તિઓનું આલન (હટાવવું) કરે છે—તે લોકો થોડાજ કાલે કરીને
પાપથી લિપ્તમાન થાય છે. ॥ ૩૧ ॥

સ્મશાનવત્પરિત્યાજ્યો સર્વધર્મ વહિષ્કૃતઃ ॥

સત્યવાગસિમ્બ્રંતે મા વિચાલય દેવતાઃ ॥ ૩૨ ॥

અને સર્વ ધર્મ થકી બહીષ્કૃત, સ્મશાન સરખો તે પુરૂષનો
પરિત્યાગ કરવો. તું સત્ય ભાષણ કરનાર છે, તારૂં કલ્યાણ થાય !
તારા શરીરમાં બેઠેલા જે દેવતાઓ છે તેવને ચલાયમાન ના કર. ૩૨

येनयातास्तुपितरो येनयाता पितामहाः ॥

तेनमार्गेण गन्तव्यं नच लङ्घ्यासतां गतिः ॥ ૩૩ ॥

જે માર્ગે કરીને બાપ ગયા જે માર્ગે કરી દાદા ગયા તેજ
માર્ગે કરીને આપણે પણ જઈ, મોટાઓનો માર્ગ છોડવો નહિ. ૩૩

दानवेशपितातुभ्यं ददौलोकत्रयंहरेः ॥

वाक्पाशवद्धपाताले राज्यंचक्रे महीतले ॥ ૩૪ ॥

હે દાનવેશ લોહાસુર ! જો ! તારા પિતા બલીરાજાએ
લગવાનું સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાલ ત્રીને લોકો આપ્યા. લગ-
વાનું વાણીરૂપી પાશથી બંધાઈને પૃથ્વીના નીચે સુતલ નામના
પાતાલમાં રાજ્ય કરતા હતા. ॥ ૩૪ ॥

तथात्वमपिवाक्पाशात् शिवभक्ती विचिन्तकः ॥

भूतले तिष्ठदैत्येन्द्र मावाग्वैकल्य माप्नुहि ॥ ૩૫ ॥

તે પ્રમાણે શીવલક્ષ્મી કરનારો એન્હો જે તું, તે તું પણ
વાણીરૂપી પાશથી બંધાયેને પૃથ્વીમાં વાસ કર-તારી વાણીને
વઢો ન લાગે ? ॥ ૩૫ ॥

વરાંસ્તવ પ્રદાસ્યામો માવિચાલ્યદેવતાઃ ॥

વ્યાસ ૭૦-તચ્છ્રુત્વા બ્રહ્મણોવાક્યં સંહૃદોદાનવેશ્વરઃ ॥૩૬॥

હુએ તને વરદાન આપિએ છીએ, તહારા શરીર ઉપરથી
દેવતાઓને મા એસવ, બ્યાસજી કહે છે-જ્યારે અગ્રહદેવનું આઠું
વચન સાંભળ્યું ત્યારે લોહાસુર ઘણો ખુશી થયો. ॥ ૩૬ ॥

પ્રાહપ્રસન્નયાવાચા બ્રહ્મણં કેશવંહરમ્ ॥

લોહાસુર ૭૦-વાકપાશવદ્ધાતિષ્ટેહં ન પુનર્ભવતાંછલે ॥૩૭॥

અને પ્રસન્ન વાણીથી અગ્રહા, વિષ્ણુ અને મહાદેવજીને
કહેવા લાગ્યો-મહારાજો! તમારા વાણીરૂપી પાશથી હું સદાએ
બંધાયોયો. રહીશ, અને આપને પુનઃ છળવાનો નથી. ॥ ૩૭ ॥

બ્રહ્મા વિષ્ણુશ્ચ રુદ્રશ્ચ ત્રયોમીસુરસત્તમાઃ ॥

સ્થાસ્યન્તીચેચ્છરીરમે કિં ન લબ્ધં મયાતતઃ ॥૩૮॥

અગ્રહા, વિષ્ણુ અને રુદ્ર એ ત્રીને શ્રેષ્ઠદેવતાઓ જે મહારા
શરીરમાં રહેશે તો મને શું ન પ્રાપ્ત થયું. ॥ ૩૮ ॥

ઈદં કલેવરં મહ્યં સમારુદ્ધં ત્રિભિસ્સુરૈઃ ॥

ભૂમ્યાંભવતુવિચ્છ્યાતં મત્પ્રમાવોસ્તુપદ્મજ ॥ ૩૯ ॥

હો કમલથી ઉત્પન્ન થયેલા અગ્રહદેવ! ત્રીને દેવતાઓથી
આરૂઢ થયેલું એઠું મહાઈ આ શરીર પૃથ્વીને વિષે વિખ્યાત
થાવ અને મહારો પ્રભાવ પણ વધો. ॥ ૩૯ ॥

લોહાસુરસ્ય વાક્યેન હર્ષિતાસ્ત્રિ દશાસ્ત્રયઃ ॥

વ્યાસ ૭૦-દધુઃ પ્રત્યુત્તરં વ્યગ્રાઃ તતો લોહાસુરં કિલ ॥૪૦॥

લોહાસુરના આઠ્ઠા વચનથી તીને દેવતાઓ હુર્ષને પ્રાપ્ત થયા. વ્યાસજી, ધર્મને કહે છે-તદનંતર વ્યગ્ર થયેલા તીને દેવ તાઓ નિશ્ચયે કરીને લોહાસુરને ઉત્તર દેતા હવા. ॥ ૪૦ ॥

સત્યવાગસિદૈત્યેન્દ્ર ન સત્યાચ્ચલિતોયતઃ ॥

તેન સત્યેન સંતુષ્ટાઃ દાસ્યામસ્તેસમીહિતમ્ ॥ ૪૧ ॥

હે દૈત્યેન્દ્ર ! તું સત્ય લાપણુ કરનાર છે, તું સત્યથી ચલાયમાન નથી થયો, તેજ તહારા સત્યથી હમે સંતોષ પામ્યા છીએ અને તારી મન ઇચ્છિત વાતને હમે આપીએ છીએ. ॥૪૧॥

શ્રીબ્રહ્મડવાચ-યથાસ્નાનં બ્રહ્મજ્ઞાનં દેહત્યાગોગયાતલે ॥

ધર્મારણ્યેતથાદૈત્ય ધર્મેશ્વર પુરસ્થિતિઃ ॥૪૨॥

બ્રહ્મદેવ કહે છે-હે લોહાસુર ! જેમ બ્રહ્મજ્ઞાનરૂપી સ્નાન કરવું-જેમ ગયાજીમાં દેહત્યાગ કરવો તેમ જ ધર્મારણ્યમાં ધર્મેશ્વર મહાદેવના સામને રહેવું એ જ બેવેની તુલ્યતા કરે છે. ૪૨

જ્યાસ હૃ-કૂપેચતર્પણંશ્રાદ્ધં શંસન્તિપિતરોદિવી ॥

સન્તુષ્ટાઃપિણ્ડ દાનેન ગયાયાં પિતરો યથા ॥૪૩॥

જે પ્રમાણે ગયાજીમાં પિંડદાન કર્યાથી પિતરો સંતુષ્ટ થાય છે તેજ પ્રમાણે ધર્મારણ્યમાં ધર્મવાપીને વિષે તર્પણ અને શ્રાદ્ધ કર્યાથી સ્વર્ગમાં પિતરો પ્રથસા કરે છે. ॥ ૪૩ ॥

વાञ્છન્તિ તર્પણંકૂપે ધર્મારણ્યે વિશુદ્ધયે ॥

દાનવેન્દ્ર તયોઃ તુલ્યં તીર્થં તવ મવિષ્યતિ ॥ ૪૪ ॥

જે પ્રમાણે પિતરો પોતાની શુદ્ધી થવા માટે ધર્મારણ્યમાં દૂષને વિષે તર્પણની ઇચ્છા કરે છે અને ધર્મેશ્વર મહાદેવના પુજનની ઇચ્છા કરે છે, તેવું તે બેના તુલ્યતારૂપણ તીર્થ થશે. ૪૪

एकविंशति वारांस्तु गयायां तर्पणेकृते ॥

पितॄणां या परा तृप्तिः जायते दान वाधिप ॥૪૫॥

હે દાનવાધિપ લોહાસુર ! ગયાજીમાં એકવીસવાર તર્પણથી
પિતરાની જેવી તૃપ્તી થાય છે ॥ ૪૫ ॥

ધર્મેશ્વરપુરસ્તાત્તુ સકૃત્સ્યાત્પિતૃતર્પણે ॥

સ્યાત્તે દશગુણાવક્રે તર્પણેન ભવિષ્યતિ ॥ ૪૬ ॥

ધર્મેશ્વર મહાદેવના સામને એક વખત પિતૃતર્પણ કરીએ
અને પિતરાને જે તૃપ્તી થાય, તે થકી દશ ગુણા અધિક તારા
સુખને વિષે તર્પણ કર્યાથી થશે. ॥ ૪૬ ॥

પિતૃણાં પિણ્ડદાનેન અક્ષયા તૃપ્તિ રસ્ત્વહો ॥

શિવરૂપાન્તરાલેતુ ધર્મારણ્યે ધરાતલે ॥ ૪૭ ॥

પૃથ્વીમાં ધર્મારણ્યને વિષે, શિવરૂપ અંતરાલમાં (બ્રહ્મા
અને શિવના વચ્ચેના—અથવા બ્રહ્મા અને વિષ્ણુના વચ્ચેના) પિત-
રાને પિંડદાનથી અક્ષય તૃપ્તી થાય. ॥ ૪૭ ॥

કૃપોદકેન કર્તવ્યઃ શ્રાદ્ધપિણ્ડો યથાનરૈઃ ॥

તથાન્તરાલે ચાસ્માકં શ્રાદ્ધપિણ્ડો વિશેષતઃ ॥ ૪૮ ॥

જે પ્રમાણે મનુષ્ય કૃવાના પાણીથી તર્પણ અને પિંડદાન,
પ અને ધર્મેશ્વર મહાદેવના વચ્ચેમાં કરે છે, તેમજ હમારા તીનેના
વચ્ચેમાં શ્રાદ્ધ અને પિંડદાન કરવાથી વિશેષ ફલ થશે. ॥ ૪૮ ॥

તથાશરીરં કર્તવ્યં ભવિષ્યત્યસુરોત્તમ ॥

બ્રહ્મણોવાક્ય માકર્ણ્ય રુદ્રપ્રાહ તતોઽસુરં ॥ ૪૯ ॥

હે અસુરોમાં શ્રેષ્ઠ લોહાસુર ! તે પ્રમાણે તારૂં શરીર તું
કર. કે જેથી તેવના વચ્ચેમાં જેમ શ્રાદ્ધાદિક થાય છે તેમજ તારા
પણ શરીરના વચ્ચેમાં થશે. એ પ્રમાણે બ્રહ્મદેવે લોહાસુરને કહ્યું.
પછી મહાદેવણ, બ્રહ્મદેવે લોહાસુરને કહેલું વાક્ય સાંભળીને
ચોત પણ લોહાસુરને કહેવા લાગ્યા—॥ ૪૯ ॥

શ્રીમહાદેવ ચ૦—લોહાસુરનતેકાર્યા ચિન્તાસત્યોઽસિસુવ્રતા ॥

ત્રિપુલોકેષુ દુષ્પ્રાપ્યં સત્યંતે દિવિસંસ્થિતં ।૫૦।

હે લોહાસુર ! તું સત્યમત છે ચિંતા ના કર ! તીને લોકને વિષે હુએ કરીને પણ પ્રાપ્ત ન થાય એવું તારૂં સત્ય સ્વર્ગમાં સ્થિત થયું છે. ॥ ૫૦ ॥

અસ્મદ્વાક્યેન સત્યેન તવ દેહેચ્ચૈ સદા ॥

ગયા સમધિકં તીર્થં તવ દેહે ભવિષ્યતિ ॥ ૫૧ ॥

હમારા સત્ય વાક્યે કરીને આ પૃથ્વીતલમાં તારો દેહ ગયા તીર્થ કરતા પણ અધિક તીર્થ થશે. ॥ ૫૧ ॥

અસ્માકં સ્થિતિરવ્યગ્રા તવ દેહે ન સંશયઃ ॥

સત્યપાશેન વદ્ધાસ્મઃ દૃઢપાશૈસ્તવાનઘ ॥ ૫૨ ॥

હે નિષ્યાપ લોહાસુર ! તારા દેહને વિષે, હમારા તીને દેવોની સ્થિતિ નિશ્ચિન્તાઈથી થશે ! એમાં સંશય નથી, તારા દ્રઢ અને સત્ય પાશથી હમે બંધાએલા છીએ ॥ ૫૨ ॥

શ્રીવિષ્ણુરુવાચ-ગયાપ્રયાગકસ્યાપિ ફલં સમધિકં સ્મૃતં ॥

ચતુર્દશ્યામમાવાસ્યાં લોહયૃષ્ટ્યાં હિ શ્રાદ્ધતઃ ॥ ૫૩ ॥

હવે શ્રી વિષ્ણુ ભગવાન કહે છે-હે લોહાસુર ! લોહયૃષ્ટી તીર્થરૂપ તારા દેહને વિષે ચતુર્દશી અને અમાવાસ્યાને દિવસે શ્રાદ્ધ કર્યાથી, ગયા અને પ્રયાગ કરતાં પણ અધિક ફલ મહે કહ્યું છે. ॥ ૫૩ ॥

વલિપુત્રોસિસત્યેન મહનીયોઽસિનોસુર ॥

માકુરુષ્વાત્ર સન્દેહઃ તવદેહે સ્થિતાવયમ્ ॥૫૪॥

હે લોહાસુર ! બલિપુત્ર તું સત્યે કરીને મહોટો છે અને હમને માન્ય છે. હમે તારા દેહમાં સ્થિતી કરી છે એમાં તું સંદેહ મા કરીશ ॥ ૫૪ ॥

સ્વરસ્વતી પુણ્યતોયા બ્રહ્મલોકાત્તુ આગતા ॥

પ્લાવયિષ્યતિ દેહોયં ગઙ્ગાસહ સંગતા ॥ ૫૫ ॥

પ્રગ્ધલોકમાંથી આવેલી પુણ્યરૂપ જલવાળી સરસ્વતી અને ગંગા તહારા દેહને પવિત્ર કરશે. ॥ ૫૫ ॥

યથાવૈદ્યારિકાવાસો કૈલાસેવ મહેશ્વરઃ ॥

વિરંચિઃ સત્યલોકેચ ત્રીણ્યેતાનિ ધરાતલે ॥ ૫૬ ॥

તેજ પ્રમાણે, જે પ્રમાણે દ્યારિકામાં હું કૈલાસમાં મહાદેવજી અને સત્યલોકમાં બ્રહ્મદેવ એ ત્રીણે પૃથ્વી તલને વિષે તહારા દેહમાં પગ, ઠેડ અને ગળા ઉપર ત્રીણે ઠેકાણે અનુક્રમે કરી વાસ કરે છે. ॥ ૫૬ ॥

ભવિષ્યતિચ પાતાલે સ્વર્ગલોકે તથૈવચ ॥

વિખ્યાતં હ્યસુરશ્રેષ્ઠ પિતૃણાં તૃપ્તિહેતવે ॥ ૫૭ ॥

હે અસુર શ્રેષ્ઠ ! તહારું દેહ પિતરોની તૃપ્તિ માટે સ્વર્ગ અને પાતાલમાં વિખ્યાત થશે. ॥ ૫૭ ॥

અપ્યન્યત્સંપ્રવક્ષ્યામિ ગાથાંપિતૃકૃતાંવર ॥

અસ્માકં પ્રિયપુત્રાણાં તાંશ્રુણુષ્વમયાનઘ ॥ ૫૮ ॥

હે નિધાપ હે સર્વમાં શ્રેષ્ઠ લોહાસુર ! વળી પણ હું તહારે આગળ કહું છું કે હમારાં પ્રિય પુત્રોની અન્ય પિતરોએ કરેલી કથા હું તહારે આગળ કહું છું તે સાંભળ. ॥ ૫૮ ॥

પિતરઙ્ગુઃ—શંકરસ્યાગ્રતસ્થાનં રુદ્રલોકાસ્યેનૃણામ્ ॥

પાનંદેહવિશુદ્ધયર્થં પાપેનોપહતાત્મનામ્ ॥ ૫૯ ॥

પિતરે કહે છે—મહાદેવજીના સામનેનું સ્થાન મનુષ્યોને રુદ્રલોક આપે છે અને ત્યાંના જલનું પાન—પાપે કરીને નષ્ટ થએલા છે આત્મા જેવના તેવના દેહની શુદ્ધી માટે છે. ॥ ૫૯ ॥

તસ્મિન્તિલોદકેનાપિ સદ્ગતિંયાન્તિતર્પિતાઃ ॥

પિતરોનરકાદ્રાપિ સુપુત્રેણ સુમેઘસા ॥ ૬૦ ॥

સારા બુદ્ધિમાન પુત્રથી, નર્કમાં પણ ગયેલા પિતરો તે
ઢેકાણે તિલોદકે કરીને વ્રત થયા સતા સદ્ગતિને પ્રાપ્ત થાય છે.

ગોપ્રદાનં પ્રશંસન્તિ ઋણત્રયનિવૃત્તયે ॥

પિત્રાદ્યેન સમુદ્દિશ્ય તુષ્ટોભવતિ કેશવઃ ॥ ૬૧ ॥

દેવ, પિતર અને મનુષ્ય એ ત્રીણના ઋણથી મુક્ત થવા
માટે ખાપ દાદાના ઉદ્દેશ્યે કરીને ગોદાન કરવું એ ધર્મ વખા
ણેલું છે. જેથી કેશવ ભગવાન સતોષને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૬૧ ॥

તિલપિण्याક પિણ્ડેન તૃપ્તિંયાન્તિ મહત્પરામ્ ॥

ચતુર્દશ્યાં નમસ્યાસ્ય તથાચ પિતૃતર્પણમ્ ॥ ૬૨ ॥

ભાદ્રપદ વધ ચતુર્દશીને દિવસે પિતરોનું તર્પણ અને તિથી
વાટીને કરેલા પિંડ દાનથી મહાન શ્રેષ્ઠ વ્રતીને પ્રાપ્ત થાય છે. ૬૨

મૃત્યાસ્તથાન્ત્યજન્માનઃ તેભ્યઃ પિણ્ડાંસ્તુ નિર્વપેત્ ॥

તેપિયાન્તિદિવં સર્વે પિણ્ડેદત્તે इतिશ્રુતિઃ ॥ ૬૩ ॥

સેવકો તેમજ શૂદ્રો એવને પણ પિંડ આપવા. પિંડ આપ્યા
અસતા તે લોક સ્વર્ગમાં જાય છે, એવું વેદની શ્રુતિમાં કહ્યું છે. ૬૩

સર્વકાર્યાણિ સંત્યજ્ય માનવૈઃ પુણ્યમિચ્છુમિઃ ॥

પ્રાપ્તે ભાદ્રપદેમાસી ગંતવ્યાલોહ્યષ્ટિકા ॥ ૬૪ ॥

પુણ્યની ઇચ્છા કરનાર માનવોએ, ભાદ્રપદ માસ પ્રાપ્ત થયો
અસતા સર્વ કાર્યોનો પરિત્યાગ કરીને લોહ્યષ્ટી તીર્થ ઉપર જવું ૬૪

અજાતગોત્રનાગ્રાતુ પિણ્ડમંત્રમિમંશ્રુણુ ॥

પિતૃવંશે મૃતાયે ચ માતૃવંશે તથૈવ ચ ॥ ૬૫ ॥

અને જેવના જોત્ર તેમજ નામો માલમ નથી તેવને આ મંત્રથી પિંડ આપવા. તે પીંડદાનનો મંત્ર હું તમને કહું છું તે સાંભળો. પિતાના વંશને વિષે જે મરેલા હોય તેમજ માતાના વંશમાં જે મરેલા હોય—॥ ૬૫ ॥

गुरु श्वशुर बंधूनां ये चान्ये बांधवास्मृताः ॥

ये मे कुले लुप्तपिण्डा पुत्रदार विवर्जिताः ॥ ६६ ॥

ગુરુ, સસરા અને બીજાં ભાઈઓ, જે ગૃહાશ કુલમાં વગર પિંડ પ્રાપ્ત થયેલા પુત્ર અને સ્ત્રી એ વિનાના—॥ ૬૬ ॥

क्रियालोपगताये च जात्यन्धापङ्गवस्तथा ॥

विरूपाआमर्गर्भाश्चज्ञाताऽज्ञातकुलेमम ॥ ६७ ॥

જે પુરૂષોની ક્રિયા નહીં થયેલી હોય, જે જન્મથી જ આંધળા હોય તેમજ પગથી પાંગળા હોય જે કુરૂપ હોય જે કાચા ગર્ભમાં જ માતાના હૃદયથી પડી ગયેલા હોય અને જે નાથેલા અથવા અંતર્યા હોય ॥ ૬૭ ॥

तेभ्यः पिंडोमयादत्तोअक्षय्यमुपतिष्ठतु ॥

श्रीविष्णुरुवाच—अनेनैवतुमंत्रेणममाग्नेह्यसुरोत्तम ॥ ६८ ॥

તે પુરૂષોને હે આપેલો પિંડ અક્ષય પ્રાપ્ત થાવ. શ્રીવિષ્ણુ ભગવાન કહે છે—હે હોહાસુર! આ મંત્રવડે કરીને હારે આગળ પીંડ આપવા. ॥ ૬૮ ॥

क्षीणेचंद्रे चतुर्दश्यांनभस्येपिंडमाहरेत् ॥

पितृणामक्षया तृप्तिर्भविष्यति न संशयः ॥ ६९ ॥

ભાદ્રપદ વધ અમાવાસ્યાના દિવસે એ પ્રભાતે પિંડ આપવા તેથી પિતરોની અક્ષય તૃપ્તિ થશે એમા સંદેહ નથી. ॥ ૬૯ ॥

तिलपिण्याकर्पिंडेन पितरो मोक्षमाप्नुयात् ॥

ऋणत्रयविनिर्मुक्ताः मानवाजगतीतले ॥ ७० ॥

તીલને વાટીને તે ઠંકના પિંડદાનથી પિતરો મોક્ષને પ્રાપ્ત થાય છે એ અમાણે પિંડદાન કરનાર પુરૂષ દેવ પિતૃ અને મનુષ્ય એવના ઋણથી પૃથ્વીમાં મુક્ત થાય છે. ॥ ૭૦ ॥

ભવિષ્યતિ ન સંદેહો લોહ્યષ્ટ્યાંહિતર્પણે ॥

સ્નાત્વાયઃ કુરુતે ચાત્ર પિતૃપિન્ડોદકક્રિયામ્ ॥૭૧॥

લોહ્યષ્ટી તીર્થમાં તર્પણ કર્યું અસતા મનુષ્ય તીને ઋણથી મુક્ત થાય છે એમાં સંશય નથી. જે સ્નાન કરીને પિતરોનું તર્પણ અને પિંડદાન કરે છે—॥ ૭૧ ॥

પિતરસ્તસ્ય તૃપ્યંતિ યાવદ્રમ્હદિવાનિશં ॥

અમાવાસ્યાદિનં પ્રાપ્ય માસિ માદ્રપદેઽસુર ॥

વ્રહ્મણો યાદિકાયાંતુયઃકુર્યાત્પિતૃતર્પણં ॥ ૭૨ ॥

તેના પિતરો, પ્રગૃહ્ણેવના દિવસ અને રાત્ર પર્થત તૃપ્તીને પ્રાપ્ત થાય છે. હે લોહ્યસુર ! ભાદ્રપદ વધ અમાવાસ્યાને દિવસે પ્રગૃહ્ણેવના લોહ્યષ્ટી નામના તીર્થમાં જે પિતરોનું તર્પણ કરે છે—૥૭૨

તેષાંપ્રસન્નો મગવાન્ આદિદેવોમહેશ્વરઃ ॥

અસ્યતીર્થસ્યયાત્રાયા મતિર્ણેષાંભવિષ્યતિ ॥૭૩॥

તેવને અને આ તીર્થની યાત્રાની ખુદી કરનાર પુરૂષને પ્રદક્ષિણ અને મહેશ્વર એ તીને પ્રસન્ન થાય છે. ॥ ૭૩ ॥

ગોક્ષીરેણતિલૈશ્વૈતઃ સ્નાત્વાસારસ્વતેજલે ॥

પિતૃણામક્ષયાતૃસિઃ તસ્યમદ્વચનંયથા ॥૭૪॥

સરસ્વતી નદીમાં સ્નાન કરીને ગાયત્રી દુધ અને સંદેહ તિલથી તર્પણ કર્યું અસતા પિતરોની અક્ષય તૃપ્તી થાય છે. તેને આ મહાઙ્ગ વચન છે ॥ ૭૪ ॥

તત્રશ્રાદ્ધાનિકુર્વાત સક્તુમિઃપયંસાસહ ॥

અમાવાસ્યાદિનં પ્રાપ્ય પિતૃણાં મોક્ષમિચ્છકૈઃ ॥૭૫॥

તે ઠેકાણે પિતરોના મોક્ષની ઇચ્છા કરનાર પુરૂષે અમાવા-
સ્યાના દિવસે સાતવાના પિંડથી અને દુધથી શ્રાદ્ધ કરવું. ॥૭૫॥

રુદ્રતીર્થે તતોધેનું દદ્યાદસ્ત્રાણિપદ્મજે ॥

વિષ્ણુતીર્થે હિરણ્યંચ પ્રદદ્યાન્મોક્ષમિચ્છતા ॥૭૬॥

રૂદ્ર તીર્થને વિષે ગાય, બ્રહ્મ તીર્થને વિષે વસો અને વિષ્ણુ
તીર્થને વિષે સોનું એ મોક્ષની ઇચ્છાકરનાર પુરૂષે દાન કરવા. ॥૭૬॥

વિનાક્ષતૈર્વિનાદર્મૈઃ આસનેન વિનાઽપિવા ॥

વારિમાત્રંલોહ્યૃથ્યાં ગયાશ્રાદ્ધફલંલભેત્ ॥૭૭॥

ચોખા વિના, દર્ભ વિના અને આસનવિના ફક્ત પાણીથીજ
લોહ્યૃથીમાં તર્પણ કરે તો ગયાશ્રાદ્ધના ફલને પ્રાપ્ત થાય. ॥૭૭॥

અત્રાગતસ્યમર્ત્યસ્ય પાર્પયમપટેસ્થિતમ્ ॥

તત્સર્વનાશમાયાન્તિકોટિજન્મકૃતંચયત્ ॥૭૮॥

આ લોહ્યૃથી તીર્થમાં આવેલા પુરૂષના કરોડે જન્મના પશુ-
પાપ યમરાજના ચોપડામાં લખાયેલા નાશ થાય છે. ॥ ૭૮ ॥

સહસ્રહેમશૃઙ્ગીણાં ધેનુનાંકુરુજાઙ્ગલે ॥

દત્વાસૂર્યગ્રહેપુણ્યં લોહ્યૃથ્યાંહિતર્પણે ॥૭૯॥

કુરૂક્ષેત્રમાં સૂર્યગ્રહણને વિષે સોનાના સીંગડાવાળી હજાર
ગાયોના દાનથી જે પુણ્યની પ્રાપ્તિ થાય-તે પુણ્યની પ્રાપ્તિ લોહ-
યૃથી તીર્થને વિષે તર્પણથી થાય છે. ॥ ૭૯ ॥

સૂતરવાચ-એતદ્ધઃકથિતંવિપ્રાઃ લોહાસુરવિચેષ્ટિતમ્ ॥

યચ્છ્રુત્વાવ્રહ્મહાગોમ્ત્રી મુચ્યતેસર્વપાતકૈઃ ॥૮૦॥

સૂતપુરાણિક કહે છે-હે કૌનકે ! એ પ્રમાણે મહેં તમહારે
આગળ લોહાસુરનું પરાક્રમ કહ્યું. જેના સાંભળવાથી મનુષ્ય-બ્રહ્મ
હત્યા અને ગોહત્યાના પાતકથી મુક્ત થાય છે. ॥ ૮૦ ॥

एकविंशतिवारोस्तुंगयायां पिण्डपातने ॥

तत्फलं समवाप्नोति सकृदस्मिन् श्रुते सति ॥ ૮૧ ॥

એકવીસ વખત ગયાણમાં પિંડ દાન કરે તેથી જે પુણ્યની પ્રાપ્તિ થાય તે પુણ્યની પ્રાપ્તિ—એક વખત ધર્મારણ્ય મહાત્મ્ય સાંભળવાથી થાય છે. ॥ ૮૧ ॥

चतुःकोटिद्विलक्षं च सहस्रं दशैकं च ॥

एते दाशरथीराम मम दृष्टौ दिवंगताः ॥ ૮૨ ॥

વશિષ્ઠ ઋષીએ રામચંદ્રજી આગળ ધર્મારણ્યનું મહાત્મ્ય કહેતા કહેતા એમ કહ્યું છે કે હે દાશરથી રામ ! મહારાજો તો જોતા ધર્મારણ્યમાંથી આર કરોડ બે લાખ બે હજાર અને એકસો, એટલા પુરો સ્વર્ગમાં ગયા છે. ॥ ૮૨ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणे पातालखण्डे धर्मरिण्योपाख्याने

लोहयष्टिमहात्मे बलिपुत्रलोहासुर विचेष्टितम्

नाम पट्विंशोऽध्यायः ॥ ૨૬ ॥

युधिष्ठिर उवाच—गंगाकूपंकथं प्रोक्तं गंगातत्रकथं स्थिता ॥

एतदाख्याहि गंगायाः परंकौतुहलं हि मे ॥ ૧ ॥

ધર્મરાજા, વેદવ્યાસજીથી પુછે છે—કહો મહારાજ કે ગંગા કૂપ કેમ થયું ? ત્યાં ગંગાજી કેમ સ્થિત થયા ? એ મહા આશ્ચર્યની વાત મહારે આગળ કહો. ॥ ૧ ॥

अपास उवाच—श्रूयतां नर शार्दूल इतिहासं पुरातनं ॥

येन श्रुतेन वै मर्त्यः गंगास्नानफलं लभेत् ॥ ૨ ॥

ત્યારે વેદવ્યાસજી કહે છે—હે મનુષ્યોમાં સર્વ ધર્મ ! તમે આ જુનો ઇતિહાસ સાંભળો. જેના સાંભળવાથી મનુષ્યને ગંગાસ્નાનના ફલની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥ ૨ ॥

ગંગાદેવીપરિજ્ઞાય ગિરીશં તત્રસંસ્થિતં ॥

સ્વમૂર્ધ્ના વિધૃતાયેન લોકવંદ્યેનશંભુના ॥ ૩ ॥

અહિં ગંગા દેવી છે એહું જાણીને, લોકોને વંદ એવા
મહાદેવજીએ પોતાના મસ્તકને વિષે, ધારણ કરીને ત્યાં સ્થિત
થયા છે. ॥ ૩ ॥

તદારાધનમિચ્છન્તિ કાઙ્ક્ષમાણાવતંપ્રિયં ॥

રસાતલાદ્ગોવતિ કૂપેતત્રોન્મમજ્જહ ॥ ૪ ॥

મહાદેવના આરાધનની ઇચ્છા કરનારી અને તેવનું પ્રિય કર
નારી રસાતલ પાતાલમાંથી, લોગવતી નામની ગંગા તે કૂપને
વિષે પ્રગટ થઈ. ॥ ૪ ॥

તાંજ્ઞાત્વાવિબુધાઃસર્વે સસ્તુઃતત્રમુદાન્વિતાઃ ॥

તતઃકાલાન્તરે કશ્ચિત્ તીર્થયાત્રા સ્તોદિજઃ ॥ ૫ ॥

ગંગાજી આ દૂપમાં પધારેલા છે એવું જાણી, બધાએ
દેવતાઓ તે દૂપમાં સ્નાન કરતા હતા, એ વાતને ઘણાક દિવસ
વિત્યા પછી, કોઈ એક બ્રાહ્મણ તીર્થ યાત્રા કરવા નિકળ્યો હતો.

પરિભ્રમન્ પ્રસંગેન તતસ્તં દેશમાગતઃ ॥

ગોવત્સસ્યપુરોગાંગે કૂપેસ્નાતોવિશેષતઃ ॥ ૬ ॥

તે ફરતા ફરતા પ્રસંગે કરીને, ધર્માસ્થમાં આવીને પ્રાપ્ત
થયો અને ગોવત્સેશ્વર મહાદેવના સામને ગંગાદૂપમાં સ્નાન કર્યું. ૬

ચિરાદ્ભ્રષ્ટાં હરિદ્ધારે નિજાંયટિ મબુદ્ધયત ॥

પરમાશ્ચર્ય સંયુક્તો જનેમ્યસ્તામદર્શયત ॥ ૭ ॥

સ્નાન કરતા માત્રજ, હરદ્વારમાં ઘણા દિવસથી ખોવાઈ ગ-
યેલી પોતાની લાકડી ત્યાં તેને દેખાવા લાગી. ત્યારે તે બ્રાહ્મણ
પરમ આશ્ચર્યને પ્રાપ્ત થઈ લોકોને કહેવા લાગ્યો કે અરે લાઇયો !

જુવો જુવો આ ગહારી લાકડી ઘણા દિવસથી હરદ્વારમાં ખોવાઈ ગઈ હતી, તે આ કૂપમાં સ્નાનના પ્રભાવથી અને આજ દેખાઈ. ૭

स्वरूपं कथयामास तस्याःअंशो यथाभवत् ॥

તતોગચ્છન્ મહાભાગ ગોવત્સં નાભિસંસ્થિતં ॥ ૮ ॥

તે જેમ ખોવાઈ ગઈ હતી તે બધીએ વાત કહીને, ગોવત્સેશ્વર મહાદેવના કંને ગયો. ॥ ૮ ॥

पूर्वोक्तेन विधानेन सर्वकुर्यात्समाहितः ॥

તતઃપ્રભાતે વિમલે કૃત્વાપૂર્વાહ્નિકીંક્રિયાં ॥ ૯ ॥

પછવાડે કહી આવેલા વિધાને કરીને સર્વ યાત્રા સમ્રાધાન ચિત્તથી કરતો હવે. બીજે દિવસે પ્રાતઃકાલમાં ઉઠીને મધ્યાહ્નને ગહાયની સંધ્યાદિક ક્રિયા કરીને ॥ ૯ ॥

अमावास्यादिनेगच्छन् शिवयात्रार्थं माद्रतः ॥

ચતુર્મુખસ્વયંદેવો યત્રતિષ્ઠતિસર્વકૃત્ ॥૧૦॥

અમાવાસ્યાના દિવસે પરમ આદરથી શિવયાત્રા કરવા માટે ગયો. કે જે ઠંકાણે બ્રહ્મદેવ અને વિષ્ણુ સ્થિત થયેલા છે ॥૧૦॥

दूरादेवजनैर्यत्रदृश्यतेलोहयष्टिका ॥

સરસ્વત્યાંનરસ્નાત્વા તસ્યામધ્યેસ્વશંચલમ્ ॥૧૧॥

મનુષ્યો દૂરથી જ લોહયષ્ટી તીર્થનું દર્શન કરે અને સરસ્વતી નદીનું સ્નાન કરે તો સરસ્વતી નદીમાં પોતાનું પાપ અથવા વર્તુલો દૂર કરે. ॥ ૧૧ ॥

ततःप्रभृतितत्तीर्थं प्रतिष्ठामतुलामगात् ॥

તાદિનેતત્રયઃસ્નાત્વા ધવલંવૃષભોત્તમમ્ ॥૧૨॥

તે દિવસથી તે તીર્થનું મહાત્મ ધણું વધ્યું. અમાવાસ્યાના દિવસે આ તીર્થમાં સ્નાન કરીને જે પુરૂષ ધોળો બેલ ॥ ૧૨ ॥

ગોવત્સંદેવમુદિશ્ય દ્વિજાયપ્રતિપાદયેત્ ॥

શિવલોકમવાપ્નોતિ મુક્ત્વાભોગાન્મનોરમાન્ ॥૧૩॥

ગોવત્સેશ્વર મહાદેવ પ્રીત્યર્થે પ્રાદક્ષણને આપે છે તે પુરૂષને શિવલોકની પ્રાપ્તિ થાય છે. અને ત્યાં મનમાં ધૃત્તેશ્વર ઉપલોગો લોગવે છે. ॥ ૧૩ ॥

કુરુક્ષેત્રાચ્છતગુણં ક્ષેત્રંતત્કલ્પિતંપુરા ॥

તત્રસર્પપમાત્રંતુ દાનંમેરુસમંભવેત્ ॥૧૪॥

પહેલે પ્રદક્ષાદિકાએ કુરુક્ષેત્ર કરતા સોશુણ અધિક' ધર્મારણ્ય ક્ષેત્રની કલ્પના કરી છે. તે ઠેકાણે સર્પવ જેટલું પણ દાન કરે તે મેરુપર્વત જેટલું ફલ થાય છે. ॥ ૧૪ ॥

ઋપયજ્ઞઃ-મગવન્મવનાપ્રોક્તંસંસ્થાનંશંકરસ્યનઃ ॥

નિવાસંબ્રહ્મણસ્તત્રગોવિન્દસ્યહરેઃપ્રભોઃ ॥૧૫॥

શૌનકાદિક, સૂતથી પૂછે છે-આપે હમારે આગળ શંકરનું સ્થાન કહ્યું તેજ પ્રમાણે બ્રહ્મદેવનો નિવાસ અને દુઃખ હરણ કરનારા ભગવાન ગોવિંદનું પણ સ્થાન કહ્યું. ॥ ૧૫ ॥

ક્ષેત્રસ્યાસ્યપ્રમાણંતુયથાવદ્વક્તુમર્હસિ ॥

તૃપ્તિર્નસ્યાચ્ચપિવતાં ત્વન્મુશ્વાદ્વચનામૃતમ્ ॥૧૬॥

હો પ્રભો ! તમારા મુખના આ વચન રૂપી અમૃતનું હમે પાન કરિએ છીએ તોપણ તૃપ્તિ થતી નથી માટે આ ક્ષેત્રનું હમને પ્રમાણ કહો, કે આ ધર્મારણ્ય ક્ષેત્ર કેટલું લાંબુ અને ચપડું છે. આ પ્રમાણ જે રીતે કરીને હોય તે રીતે કરી આપ હમારે આ ગળ કેહેવાને ચોખ્ય છો. ॥ ૧૬ ॥

સૂતઃપ્રવાચ-સર્વશ્રુણુતવૈહ્યત્રંકૃપયઃ સંશિતવ્રતાઃ ॥

કથયિષ્યે યથાતથ્યં ભવતાંબ્રહ્મવાદિનામ્ ॥૧૭॥

ત્યારે સૂતપુરાણિક કહે છે-હે શૌનિકે ! ધારણ કરેલા મત વાળાઓ તમે બધાએ આ ઠેકાણે સાંભળો, બ્રહ્મનો વાદ કરનારા તમારે આગળ જેમ છે તેમ કહું છું. ॥ ૧૭ ॥

ગચ્યુર્તિમાત્રંતત્ક્ષેત્રં પ્રમાણેનમહર્ષયઃ ॥

સ્નાનદાનાદિકં સર્વં તન્મદ્દેઽક્ષયતાંત્રજેત્ ॥૧૮॥

હે મહર્ષીયો ! જે કોઈના પ્રમાણનું તે ક્ષેત્ર છે તેમાં સ્નાન દાનાદિક કરેલું સર્વે અક્ષયતાને પામે છે. ॥ ૧૮ ॥

લોહાસુરસ્યચરણૌ યત્રચાસ્તિસનાતનઃ ॥

ક્રીડારુપેણવૈર્દૈવૈ દૈત્યમાક્રમ્યસંસ્થિતાઃ ॥૧૯॥

જે ઠેકાણે ધણા દિવસથી લોહાસુરના ચરણો છે-ત્યાં દેવતાઓએ ક્રીડાએ કરીને દૈત્ય લોહાસુરનો દેહ વશ કરીને મ્થિત થયા છે. ॥ ૧૯ ॥

તદ્વદ્ધારાવતીનામતીર્થ દ્વારવતીસમમ્ ॥

તત્રદેવસ્વયંવિષ્ણુઃ સાક્ષાદ્વસતિ સર્વદા ॥૨૦॥

ત્યાં દ્વારકા સરખું જ દ્વારાવતી નામનું તીર્થ છે. જ્યાં ભગવાન વિષ્ણુ પોતે પ્રત્યક્ષ વાસ કરે છે. ॥ ૨૦ ॥

પુનાનઃ સકલંલોકં સ્વમૂર્ત્યા મક્તવત્સલઃ ॥

ચતુર્દશીદિનંપ્રાપ્ય યેઽર્ચયિષ્યન્તિતંપ્રભું ॥૨૧॥

ભક્ત વત્સલ ભગવાન પોતાના મૂર્તીથી ત્રીને લોકને યવિત્ર કરતા સતા ત્યાં વાસ કરે છે. એવા પ્રભુનું ચૌદસને દિવસે જે પુજન કરે છે ॥ ૨૧ ॥

સ્નાત્વાસરસ્વતી તોયે કલિકલ્મષનાશને ॥

દેવાન્ પિતૃન્ હિસંતર્પ્ય શ્રાદ્ધંકૃત્વા વિધાનતઃ ॥૨૨॥

તેમ જ કલીના પાપને દૂર કરનારા સરસ્વતી નદીના પાણી-માં સ્નાન કરીને દેવતા અને પિતરો એવનું સતર્પણ કરી વિધી

થી જે શ્રાદ્ધ કરે છે ॥ ૨૨ ॥

ધાત્રીફલપ્રમાણેન પિંહંદદ્યાત્સ્વપાણિના ॥

કૃતાર્થાઃપૂર્વજાઃસર્વે મોદન્તે દિવિદેવતાઃ ॥૨૩॥

અને આમળાના ફલ જેવડા પિંડ પોતાના હાથથી જે પુરૂષ આપે છે, તેના પુર્વજે કૃતાર્થ થતા સતા સ્વર્ગને વિષે દેવતા સરખા આનંદને પામે છે. ॥ ૨૩ ॥

કિંકરિણ્યત્યહોતૈપાં માયારાત્રિસ્તમસ્વિની

કલિકાલોથવાધોરઃ તત્તીર્થ યૈર્નિશેવિતં ॥૨૪॥

અંધઃકારવાળી માયારૂપી-રાત્રી તે (ક્રિયા કરનાર) તું શું કરનારી છે ? અને જેને આ તીર્થ સેવ્યા છે તેવને ભયંકર કલિકાલ પશુ શું કરવાને છે ? ॥ ૨૪ ॥

તત્રસ્નાત્વાચયોમત્યૌં સુરૂપાંગાંપયસ્વિનીં ॥

દદાતિદ્વિજમુખ્યાય વેદવેદાઙ્ગ પારમે ॥૨૫॥

જે પુરૂષ સ્નાન કરીને સારી અને દુધવાળી ગાય, વેદ અને વેદના અંગને બાણનાર વિદ્વાન્ બ્રાહ્મણને આપે છે-તે પરમપદને પામે છે. ॥ ૨૫ ॥

સદાચારાય શાન્તાય ગુરવે ગુણ શાલિને ॥

ઘૃતકુલ્યાપયઃકુલ્યા પિતૃણાંતેનકલ્પિતા ॥૨૬॥

જે પુરૂષ, સારા આચારવાળો, શાન્ત, શ્રેષ્ઠ, સારા ગુણથી શોભનાર એવા બ્રાહ્મણને, પિતૃણી તૃપ્તી માટે *ધીની નદી અને દુધની નદી ણનાવીને જે આપે છે ॥ ૨૬ ॥

પરમાતૃસિ માપન્નાઃ ભોગાન્ યચ્છન્તિ શોભનાન્ ॥

યત્ફલં ગોમર્તીતીરે ગોદાનાત્કૃષ્ણ દર્શનાત્ ॥૨૭॥

*ઘૃતાદિકની નદીયો વિષે દાનાદિક વિષયોમાં ખુલાસા છે.

તે પુરૂષો પરમ તૃપ્તીને પ્રાપ્ત થઈ સારા ઉપલોગને લોગવે છે.
જે ક્ષણ ગોમતીજીના તીરે ગોદાનદી અને કૃષ્ણદર્શનથી થાય છે ૨૭

તસ્માચ્છતગુણં પુણ્યં ચતુર્દશ્યાં ન સંશયઃ ॥

યથાવિષ્ણુ પરાંપ્રીતિં આહવે ભક્તિતોષિતઃ ॥૨૮॥

તે થકી સોળણું અધિક પુણ્ય, ચૌદસને દિવસે જ્ઞાનભાત્રથી
થાય છે એમાં સંદેહ નથી. જે પ્રમાણે ભગવાન્ સંશ્રામ (યુદ્ધ)
માં ભક્ત અર્જુનપર સંતોષને પામ્યા. ॥ ૨૮ ॥

સારસ્વતં જલંયત્રમહર્ષિર્ગણસેવિતં ॥

સદાસન્નિ હિતોવિષ્ણુઃ અન્યત્ કિંમ્રગ્યતેપરં ॥૨૯॥

મ્હોટા મ્હોટા ઋષીઓથી સેવિત એવું સરસ્વતીનું જલ જે
ઠેકાણે છે, તે ઠેકાણે ભગવાન્ વિષ્ણુ સદાએ વાસ કરે છે. પછી
ખીજે ઠેકાણે કાં હુંડે છે ? ॥ ૨૯ ॥

एतद्वारावतीतीर्थं महान्तंश्रुणुयाद्विजाः ॥

गोमतिस्नानजंपुण्यं संप्राप्नोतिनसंशयः ॥૩૦॥

હે ગોમતી ! જે પુરૂષ આ દ્વારાવતી તીર્થનું મહાત્મ સાંભ
ળશે તે પુરૂષને ગોમતિસ્નાનના પુરૂષની પ્રાપ્તી થશે. ॥ ૩૦ ॥

सूतउवाच-जलोच्चैर्भावितंतीर्थं ऋपेतद्विद्विभूतलम् ॥

पूर्वतत्र स्वयंब्रह्मायजद्यज्ञं सुरैर्व्रतः ॥૩૧॥

સૂત પુરાણિક કહે છે—હે ઋષીહો ! સરસ્વતી નદીના જ
સથી ખાણીવાળું છબાછબતુ ભૂતલ તમે તીર્થ બણો. પહેલે ત્યાં
પ્રમુદેવે ઋષીયો સહવર્તમાન યજ્ઞ કર્યો હતો. ॥ ૩૧ ॥

कृत्वायज्ञंश्रुतंतत्रलोहासुरविचेष्टितम् ॥

स्वयंचस्थितवान्तत्र लोकानुग्रहकाम्यया ॥૩૨॥

પ્રમુદેવે યજ્ઞ કરીને લોહાસુરનું પરાક્રમ સાંભળ્યું ત્યારે લોકો
પર કલ્યાણ કરવાની ઇચ્છાથી પ્રમુદેવ પણ ત્યાં સ્થિત થયા. ૩૨

અશ્રુક્ષિપ્તાતતસ્તેન લિङ્ગરૂપાવમૂવહ ॥

લોહલિङ્ગ સમાકારા શિલાપરમપાવની ॥૩૩॥

ત્યારે અગ્રહદેવે પોતાના અશ્રુ ત્યાં નાખ્યાં તેથી એક' લીંગા-
કાર લોહાની શિલા ઉત્પન્ન થઈ. ॥ ૩૩ ॥

તત્રસ્નાત્વાચયોમર્ત્યઃ કુર્યાદુગ્ધેન તર્પણમ્ ॥

પિતૃણાંજાયતેતૃપ્તિઃ કલ્પકોટિશતં સમમ્ ॥૩૪॥

જે પુણ્ય તે ઠેકાણે સ્નાન કરી દુધથી તર્પણ કરશે તેના પિ-
તરોની સો કરોડ કલ્પ સુધી તૃપ્તિ થશે. ॥ ૩૪ ॥

પિતૃનુદ્વિશ્યયસ્તત્ર પિણ્ડંદદ્યાત્સમાહિતઃ ॥

નરકસ્થાદિવંયાન્તિ સ્વર્ગસ્થા મોક્ષમાप्नुયાત્ ॥૩૫॥

અને તે ઠેકાણે પિતરોના ઉદ્દેશથી જે પિંડદાન કરશે તેના
નર્કમાં ગએલા પિતરો પણ સ્વર્ગમાં જશે અને સ્વર્ગમાં ગએલા
મોક્ષને પ્રાપ્ત થશે ॥ ૩૫ ॥

ગયાશિલાયાંયત્પિણ્ડ દાનાચ્છ્રાદ્ધાચ્ચલમ્બ્યતે ॥

લોહયષ્ટ્યાંશતગુણં અમાયાં પ્રાપ્યતેનરઃ ॥૩૬॥

ગયાશ્રમાં ગયાસુરની શિલા ઉપર પિંડદાનથી અને શ્રાદ્ધથી
જે પુણ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે તે કરતાં પણ સો ગુણુ અધિક પુણ્ય
અમાવાશ્યાના દિવસે લોહયષ્ટીમાં પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૩૬ ॥

કિંપુનર્માનવોમક્ત્યા વિક્તશાષ્ઠ્ય વિવર્જિતઃ ॥

સ્નાત્વાતત્રાશિલાયાંતુ પિણ્ડંદદ્યાત્પ્રયત્નતઃ ॥૩૭॥

*વિક્તશઠપણું વર્જિત કરીને ભક્તીથી સ્નાન કરી પ્રયત્નથી
લોહશિલાને વિષે જે પિંડ દાન કરશે તેને પુણ્યની પ્રાપ્તિ થશે

* સો રૂપિયા ખરચણની શક્તિ હોય ત્યાં દસ રૂપિયા કમતી ખર-
ચણની જે ઇચ્છા.

એમાં શું જ કેહેવું છે ? ॥ ૩૭ ॥

स्वर्णदद्याद्यथाशक्त्या तत्पुण्यंचनिबोधत ॥

वाजपेयादिभिर्यज्ञैः अथ मेधादिभिस्तथा ॥૩૮॥

લોહયદ્ધી તીર્થને વિષે યથાશક્તી સોનાનું દાન કરવું તેથી ક્રિયા પુણ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે ? તે હું કહું છું. તે સાંભળે, વાજપેય યજ્ઞ તેમજ અશ્વમેધાદિક યજ્ઞ-॥ ૩૮ ॥

यत्फलंप्राप्यतेलोके समाप्त्यांवरदक्षिणैः ॥

तत्फलंલभतेनૂનं सुवर्णकणिकामपि ॥૩૯॥

ના સમાપ્તિને વિષે ફક્તની ઇચ્છા કરનાર પુરુષને ઘણી બધી દક્ષણા લીધાથી આ લોકને વિષે જે ફક્તની પ્રાપ્તિ થાય છે તે ફક્ત નિશ્ચયે કરીને ઠણીકામાત્ર સોનું આપવાથી થાય છે. ॥ ૩૯ ॥

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन हिरण्यं तत्रदापयेत् ॥

यदीच्छेद्विपुलान्મોગાન્ भुविस्वर्गं सुखोपमान् ॥૪૦॥

પૃથ્વીને વિષે સ્વર્ગ જેવા મહાન સુખ અને ઉપલોગ એની બે ઇચ્છા હોય, તો બંને તે પ્રયત્ન કરીને લોહયદ્ધી તીર્થને વિષે સુવર્ણ દાન કરવું. ॥ ૪૦ ॥

एतद्भक्तयितं विप्राः यन्मांसंपरिपृच्छतः ॥

लोहासुरस्य चरितं लोहयष्टी समुद्रवं ॥૪૧॥

હે શૌનકાદિક ઋષીહો ! લોહયદ્ધી તીર્થથી યથેચું લોહાસુરનું ચરિત્ર તમે મહારાથી જે પુછ્યું તે બધુએ મ્હે તમારે આગળ કહ્યું. ૪૧

गोवत्सस्यच माहात्म्यं गंगाकूपंपुनस्तथा ॥

द्वारावत्याश्च माहात्म्यं तथाऽन्याश्चसरोवराः ॥૪૨॥

તેમજ ગોવત્સેશ્વરનું મહાત્મ, ગંગા કૂપનું મહાત્મ, અને દ્વારાવતીનું મહાત્મ, તેજ પ્રભાણે ખીલત સરોવરોનું મહાત્મ મ્હે તમારે આગળ કહ્યું. ॥ ૪૨ ॥

સ્નાનદાન ફલંપુણ્યં કિમન્યત્ શ્રોતુમિચ્છથ ॥

યદ્દં શ્રુણુયાન્નિત્યં આશ્વાનંચ પુરાતનમ્ ॥૪૩॥

તે તીર્થોમાં સ્નાન દાનનું શું ફલ અને પુણ્ય છે એ પણ મહેં તમારે આગળ કહ્યું. હવે બીજું શું શ્રવણ કરવાની તમારી ઇચ્છા છે ? જે પુરૂષ આ બંનું આખ્યાન નિત્ય શ્રવણ કરશે ૪૩

શ્રદ્ધયાપર્યોપેતઃ શિવમક્તિ સમન્વિતઃ ॥

મૃત્યુલોકેચિરંસ્થિત્વાપુણ્યંપ્રાપ્ય સુપુષ્કલં ॥૪૪॥

તે પરમ શ્રદ્ધા યુક્ત થઈ, શિવભક્તી યુક્ત મૃત્યુલોકમાં ચિરકાલ રહીને, ઘણા પુણ્યને પ્રાપ્ત થઈને ॥ ૪૪ ॥

પરમં સ્થાનમાપ્નોતિ પુનરાવૃત્તિ વર્જિતં ॥

પ્રસાદાદ્વાસુદેવસ્ય બ્રહ્મણઃશંકરસ્યચ ॥ ૪૫ ॥

વાસુદેવ ભગવાન, બ્રહ્મદેવ અને મહાદેવજી એવના પ્રસાદે કરીને, જન્મમરણ વર્જિત પરમ સ્થાનને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥૪૫॥

इतिश्री स्कंदपुराणे पातालखण्डे धर्मारण्यो पाख्यानं
संक्षेप तीर्थ महात्म्यं नाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥२७॥

व्यास उवाच-ततस्त्रेतायुगेप्राप्ते वैष्णवांशोऽष्टद्वहः ॥

सूर्यवंशेसमुत्पन्नो रामोराजीवलोचनः ॥१॥

વેદવ્યાસજી કહે છે-હે ધર્મરાજ ! એ પ્રમાણે સત્યયુગમાં સંપૂર્ણ તીર્થોનું મહાત્મ થયું. પછી ત્યારે ત્રેતાયુગ આવીને પ્રાપ્ત થયો ત્યારે રઘુવંશને પ્રવૃત્ત કરનારા એહા સાક્ષાત્ વિષ્ણુનો અવતાર કમલનેત્ર રામચંદ્રજી સૂર્યકુલમાં ઉત્પન્ન થયા. ॥ ૧ ॥

सरामोलक्ष्मणसखः काकपक्षधरोयुवा ॥

तातस्यवचनात्तौतु विश्वामित्रमनुवृत्तौ ॥२॥

જેવે કાકપક્ષ ધારણ કરેલા છે એન્હા રામચંદ્રજી અને લક્ષ્મણજી જેવે તરણ ણંધુઓ, પિતા દશરથ રાજાના વચનથી વિશ્વામિત્રના સાથે થયા. ॥ ૨ ॥

यज्ञसंरक्षणार्थाय राज्ञादत्तौकुमारकौ ॥

दान्तौधनुर्धरौवीरौ विश्वामित्रमनुवृत्तौ ॥ ૩ ॥

વિશ્વામિત્રના યજ્ઞ સંરક્ષણ માટે દશરથ રાજાએ આપેલા, હુદ્રીયો છે વશ જેવના, ધનુષ્યને ધારણ કરનારા, પરાક્રમી, મહા શૂર એન્હા તે બે કુમારો રામચંદ્ર અને લક્ષ્મણ જેવે ભાઈઓ વિશ્વામિત્ર ઋષીના સાથે ગયા. ॥ ૩ ॥

पथिप्रव्रजतोताव चाटिका नाम राक्षसी ॥

आगताचवनेघोरे तयोर्वै विघ्नकारणात् ॥ ૪ ॥

ત્યારે વિશ્વામિત્ર અહવર્તમાન્ માર્ગમાં ચાલતા ચાલતા એક તાટિકા નામની રાક્ષસી મહા ઘોર વનમાં એવને વિઘ્ન કરવા આવી. ॥ ૪ ॥

ऋपेरनुज्ञयारामः ताडयामास राक्षसीम् ॥

साममार धनुर्वेद विद्याभ्यासेन राघवः ॥ ૫ ॥

ઋષિવેદના વિદ્યાભ્યાસ વાળા રાઘવ (રઘુકુલમાં ઉત્પન્ન થ એલા) રામચંદ્રજી—વિશ્વામિત્ર ઋષીની આજ્ઞાથી તાટિકાને બાણ માર્યો, તેથી તે રાક્ષસી મરણ પામી. ॥ ૫ ॥

तस्यपादतलस्पर्शाच्छिलावासवयोगजा ॥

अहिल्यागौतमवधूः पुनर्जाता स्वरूपिणी ॥ ૬ ॥

પુન આગળ ચાલતા ચાલતા, ગૌતમ ઋષીની સ્ત્રી અહિલ્યા પોતાના પતિના શાપથી ઇન્દ્ર રાજાના યોગે કરી થએલી શિલા માર્ગમાં પડી હતી, તેને રામચંદ્રજીના પાદતલની રજનો સ્પર્શ થતા માત્ર તાત્કાલ પ્રત્યરની શિલાના દેહનો પરિત્યાગ કરીને

પુનઃ અહૃત્યા પોતાના પૂર્વરૂપને પ્રાપ્ત થતી હવી. ॥ ૬ ॥

વિશ્વામિત્રસ્યયજ્ઞેતુ સંપ્રવૃત્તે રઘુદ્વહઃ ॥

મારિચંચસુવાહુંચ જઘાનપરમેશુભિઃ ॥ ૭ ॥

પછી રામચંદ્રજી, વિશ્વામિત્રના યજ્ઞમાં જઈને પ્રાપ્ત થયા. અને ત્યારે વિશ્વામિત્રના યજ્ઞનો આરંભ કર્યો ત્યારે મારિચ અને સુબાહુ નામના બે રાક્ષસો યજ્ઞમાં આવીને વિધ્ન કરવા લાગ્યા. તે સમયમાં રામચંદ્રજીએ અને લક્ષ્મણજીએ પોતાના બાણોથી તે બે રાક્ષસોને માર્યા. ॥ ૭ ॥

ઈશ્વરસ્યધનુર્ભર્મંજનકસ્યગૃહેસ્થિતમ્ ॥

રામઃપદ્મદશેવર્ષે પદ્માર્પા મથમૈયિલી ॥ ૮ ॥

નિર્વિધ્ન પછે વિશ્વામિત્રનું યજ્ઞ થયા પછી રામચંદ્રજી અને લક્ષ્મણજી-વિશ્વામિત્રઋષી સહવર્તમાન્ જનકરાજાના ઘેરે આવ્યા. અને ત્યાં મહાદેવજીનું ‘ માહેશ્વર ધનુષ્ય ’ લગ કર્યું. તે દિસસે રામચંદ્રજીનું વય પંધર વર્ષનું હતું અને સીતાજી ૭ વર્ષના હતા. ૮

ઉપમેયે વિવાહેનરમ્યાં સીતામયોનિજામ્ ॥

કૃતકૃત્ય સ્તદાજાતઃ સીતાં સંપ્રાપ્યરાઘવઃ ॥ ૯ ॥

પછી રામચંદ્રજી પોતાના વિવાહને વિષે, માતાના ચેત્તી વગર ઉત્પન્ન થયેલા સીતાજીને વિવાહના યથા વિધીથી પરણતા હવા, રમણીય એવા સીતાજીને પ્રાપ્ત થઇને રામચંદ્રજી કૃત કૃત્ય (કર્યું છે કાર્ય બેજે) થતા હવા. ॥ ૯ ॥

તતોદ્વાદશવર્ષાણી વનેરામસ્તયાસહ ॥

સપ્તવિંશતિમેવર્ષે યૌવરાજ્યમકલ્પયત્ ॥ ૧૦ ॥

ત્યારપછી સીતાજી અને લક્ષ્મણજી-સહવર્તમાન્ રામચંદ્રજી બાર વર્ષે પર્યંત વનવાસમાં ગયા. તદનંતર સત્તાવીસ વર્ષનું વય હતું ત્યારે રામચંદ્રજી રાજ્ય ગાદીપર બેઠા. (એ કથા વિસ્તારે

કહું છું) ॥ ૧૦ ॥

રાજાનમથકૈકેયી વરદ્વયમયાચત ॥

તયોરૈકેનરામસ્તુ સસીતઃ સહલક્ષ્મણઃ ॥

જટાધરપ્રવ્રજતાં વર્ષાણીહચતુર્દશ ॥૧૧॥

દ્વયરથ રાજાથી કૈકેઈ એ બે વરદાન આગ્યા, તેમાં એક વર દાનથી રામચંદ્રજી, સીતા અને લક્ષ્મણજી સહુવર્તમાન, જટાને ધારણ કરી લોજપત્રાદિ વસ્ત્ર વસ્ત્ર પહેરી ચૌદ વર્ષ સુધી વન માં જાય ॥ ૧૧ ॥

ભરતસ્તુદ્વિતીયેન યૌવ રાજ્યાધિપોસ્તુમે ॥

જાનકીલક્ષ્મણસહઃ રામો પ્રવ્રજતુનૃપ ॥૧૨॥

અને હે રાજા ! બીજા વરદાનથી, મહારો પુત્ર ભરત-રાજ્ય આદીપર બેસે, રામ સીતા અને લક્ષ્મણ વનમાં જાય ॥૧૨॥

ત્રિરાત્રિમુદકાહારઃ ચતુર્થેન્હિફલાશનઃ ॥

પञ્ચમેચિત્રકૂટેતુ રામોવાસ મકલ્પયત્ ॥૧૩॥

ત્યારે, પિતા દ્વયરથ રાજાના વચનથી, સીતા અને લક્ષ્મણજીને સાથે લઈ રામચંદ્રજી વનમાં આગ્યા. ત્રીન દિવસસુધી કષ્ટ પાણી પીને રહ્યા. અને ચોથે દિવસે ક્ષેત્ર લક્ષણ કર્યા. પાંચમે દિવસે ચિત્રકૂટ પર્વત ઉપર આવીને રામચંદ્રજીએ વાસ કર્યો ॥૧૩॥

તતોગચ્છન્ વનેરામો પञ્ચવટ્યાં મહામનાઃ ॥

વિરૂપયામાસતૂર્ણ સૂર્યનભ્યાં નિશાચરીં ॥૧૪॥

પછી વનમાં જતા જતા, પંચવટી (નાશિક)માં આવીને પ્રાણ થયા. ત્યાં રામચંદ્રજીએ સૂર્યનખા રાક્ષસીના નાક અને કાન કાપી નાંખ્યા. ॥ ૧૪ ॥

વનેવિચરતસ્તસ્યજાનકી સહિતસ્ય ચ ॥

આગતો રાક્ષસઃ કશ્ચિત્ત મારીચો મૃગરૂપધૃક્ ॥૧૫॥

એ પ્રમાણે જનકી અને લક્ષ્મણ સહવર્તમાન વનમાં ફરતા ફરતા, એક મારીચ નામનો રાક્ષસ, સોનાના હંરણુ ૩૫ લઈને આળ્યો. અને તેને બેઠ રામચંદ્રજી તેના પાછળ દોડ્યા. ॥૧૫॥

તતો માઘસિતાષ્ટમ્યાં મુહૂર્તેવંદસંજ્ઞકે ॥

રાઘવામ્યાં વિનાસીતાં જહારદશકંધરઃ ॥૧૬॥

તદનંતર માઘ શુકલ અષ્ટમીને દિવસે, મંદ નામના મુહૂર્તમાં, રામ અને લક્ષ્મણજી વિના, રાવણ રાજા સીતાજીનું હંરણ કરતા હતા. ॥ ૧૬ ॥

તેનૈવનીયમાનાસા ચક્રન્દત્ કુરરીયથા ॥

રામરામેતિસાજલ્પન્ રક્ષમાંરક્ષસાદ્વતાં ॥૧૭॥

જ્યારે રાવણ રાજા સીતાજીને લઈ આવ્યો, ત્યારે સીતાજી ટીટાડી જેવા અરડાવા લાગ્યા. હે રામા! હે રામચંદ્રજી! આ રાક્ષસ મહારૂ હંરણુ કરી લઈ આવ્યો છે, મહારૂ સંરક્ષણુ કરો! ॥ ૧૭ ॥

યથાશેન ક્ષુધાક્રાન્તઃ ક્રન્દન્તિ વર્તિકાં નયેત્ ॥

તથાકામવર્શપ્રાપ્તઃ રાવણોજનકાત્મજામ્ ॥૧૮॥

જે પ્રમાણે ભૂક્યો થએલો યથાણુ પક્ષી રડતી રડતી એન્હી જંગલી અરકલીને લઈ જાય તે પ્રમાણે કામના વશ થએલો રાવણ રાજા સીતાજીને લઈ જતો હવો. ॥ ૧૮ ॥

નયત્યેવંજનકર્જાં જટાયુઃ પક્ષિરાદ્ તદા ॥

યુયુધે રાક્ષસેન્દ્રેણ રાવણેનહતો પતત્ ॥૧૯॥

એ પ્રમાણે રાવણ રાજા સીતાજીને જ્યારે લઈ આવ્યો ત્યારે માર્ગમાં રામનો મહાભક્ત જટાયુ નામનો પક્ષી રાવણ સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. જ્યારે રાવણે જટાયુના પંખ કાપી નાખ્યા ત્યારે તો જટાયુ પડી ગયો. ॥ ૧૯ ॥

માઘશુક્લનવમ્યાં તુ સીતાચ રાવણા લયે ॥

સંપાતિર્દશમે માસિ આચક્ષેવાનરેષુતામ્ ॥૨૦॥

માઘ શુદ્ધ નવમીને દિવસે રાવણુ રાજા સીતાજીને પોતાના ઘેરે લઈ ગયો. અને દશમે મહિને જટાયુ પક્ષીના ભાઈ સંપાતી એ વાનરો આગળ “ રાવણુ રાજા સીતાજીને લઈ ગયો છે ” એ વૃત્તાન્ત કહ્યો. ॥ ૨૦ ॥

एकादश्यामहेन्द्रात्तु पल्लवेशतयोजनम् ॥

હનુમાન્તુ નિશાયાં વૈ લઙ્કાયાંગમનંકરોત્ ॥૨૧॥

એકાદશીના દિવસે મહેન્દ્રાચલ પર્વત ઉપર હડીને ચારસો કોસ સમુદ્ર તરીને હનુમાનજી રાત્રીને વિષે લંકામાં પ્રવેશ કરતા હતા. ॥ ૨૧ ॥

तदाकृतंतुसीतायाः दर्शनंतुहनूमतः ॥

દ્વાદશ્યાંશિંશુપાવૃક્ષે હનુમાન્પર્યવસ્થિતઃ ॥૨૨॥

અને દ્વાદશીને દિવસે હનુમાનજીએ લંકામાં સીતાજીના દર્શન કર્યા. પછી હનુમાનજી પોતે રાત્રીને વિષે સીસમના વૃક્ષમાં સંતાઈને બેસ્યા. ॥ ૨૨ ॥

तस्यांनिशायांजानक्याः विश्वासालाप सक्तयाम् ॥

રક્ષોમિશ્ચ ત્રયોદશ્યાં તતોયુદ્ધપ્રવર્તનમ્ ॥૨૩॥

તે રાત્રીને વિષે જાનકીજીને વિશ્વાસ બેસવા સાડે રામચંદ્ર જીની સંપૂર્ણ કથા હનુમાનજીએ સીતાજી આગળ કહી, અને ત્રયોદશીના દિવસે રાક્ષસોનું અને હનુમાનજીનું યુદ્ધ થયું. ॥૨૩॥

ब्रह्मास्त्रेणचतुर्दश्यां वद्धःशक्रजिताकपिः ॥

વન્હિના પુચ્છયુક્તેન લઙ્કાયા દહનં કૃતમ્ ॥૨૪॥

ચતુર્દશીના દિવસે ઇન્દ્રજીતે બ્રહ્માસ્ત્રે કરીને માણીને બાંધ્યા. ત્યારે માણીએ પોતાની પુછડીના અગ્નિથી લંકાને બાળી નાંખી.

પૂર્ણિમાયામહેન્દ્રાદ્રૌ પુનરાગમનંકપેઃ ॥

માઘેઽસિત પ્રતિપદીપચ્ચમિઃ પથિવાસરૈઃ ॥૨૫॥

માઘ માસની પૂનમને દિવસે માઝતી પાછા મહેન્દ્રાચલ પર્વત ઉપર આવ્યા. અને માઘવદ્ય પ્રતિપદાને દિવસે મહેન્દ્રાચલ થી ચાલ્યા તે પાંચ દિવસ રસ્તામાં લાગ્યા. ॥ ૨૫ ॥

પુનરાગત્યપથેન્હિ ધ્વસ્તંમધુવનં કિલ ॥

સપ્તમ્યાંપ્રત્યભિજ્ઞાન દાનંસર્વનિવેદનમ્ ॥૨૬॥

અને છઠે દિવસે રામચંદ્રજી કને આવ્યા. અને " મહેં સંપૂર્ણ લંકા બાળી નાંખી ! એહું કહ્યું. સાતમના દિવસે સીતાજીએ આપેલી નિશાની (વીંટી) રામચંદ્રજીને આપી અને સંપૂર્ણ વૃત્તાન્ત નિવેદન કર્યો. ॥ ૨૬ ॥

અષ્ટમ્યુત્તર ફાલ્ગુન્યાં મુહૂર્તે વિજયાભિધે ॥

મધ્યપ્રાત્ને સહસ્રાંશો પ્રસ્થાનં રાઘવસ્યચ ॥૨૭॥

અષ્ટમી ઉત્તર ફાલ્ગુની નક્ષત્રના દિવસે વિજય નામના મુહુર્તમાં મધ્યાહ્ન સમયે રામચંદ્રજીનું પ્રસ્થાન થયું (લંકા જવા સાડે વિદાય થયા.) ॥ ૨૭ ॥

રામઃકૃત્વાપ્રતિજ્ઞાંતુ પ્રયાતે દક્ષિણાં દિશમ્ ॥

તીર્ત્વાઽહં સાગર મપિ હનિષ્યેરાક્ષસેશ્વરમ્ ॥૨૮॥

દક્ષિણ દિશામાં જતાં જતાં રામચંદ્રજીએ પ્રતિજ્ઞા કરી કે " હું સમુદ્ર તરીને રાવણને મારીશ " ॥ ૨૮ ॥

દક્ષિણાશાં પ્રયાતસ્ય સુગ્રીવો હ્યમવત્સલા ॥

વાનરૈઃસપ્તમિ સ્તેપાં સ્કંધાચાર નિવેશનં ॥૨૯॥

દક્ષિણ દિશામાં ચાલતાં ચાલતાં સુગ્રીવથી મિત્રતા થઈ. ત્યારે સુગ્રીવ આદી સાત વાનરાઓના આંદા ઉપર બેસીને રામ તથા લક્ષ્મણ ચાલ્યા. ॥ ૨૯ ॥

પૌપ શુક્લપ્રતિપદી સમુદ્રસ્યાન્તિકેયયૌ ॥

ઉપસ્થાનં સ સૈન્યસ્ય રાઘવસ્યવભૂવહ ॥૩૦॥

પૌપ શુક્લ પડવાના દિવસે રામચંદ્રજી સમુદ્રના કાંઠે આબ્યા અને રામચંદ્રજીના સૈન્યનો ત્યાંજ સુકામ થયો. ॥ ૩૦ ॥

વિભીષણશ્ચતુર્થ્યાતુ રામેણસહસંગમઃ ॥

સમુદ્ર તરણાર્થાય પञ્ચમ્યાં મંત્રલઘ્નમઃ ॥૩૧॥

તે ઠંકાણે ચતુર્થીના દિવસે રામચંદ્રજી અને રાવણનો લાર્ધ વિલીધણ એવનો મિલાપ થયો, અને પચ્ચમીના દિવસે, સમુદ્ર તરી જવાની સલાહ કરી. ॥ ૩૧ ॥

પ્રાયોપવેશનં ચક્રે રામો દિનચતુષ્ટયમ્ ॥

સમુદ્રાદર લાભશ્ચ સહોપાયપ્રદર્શનમ્ ॥ ૩૨ ॥

પછી રામચંદ્રજીએ ચાર દિવસ સુધી, ફલ અને જલ લક્ષણ કરવું પણ છોડી દીધું. એ પ્રમાણે જ્યારે રામચંદ્રજીએ પ્રાયોપવેશ લીધો ત્યારે સમુદ્ર પ્રત્યક્ષ સામને આબ્યા અને સમુદ્ર તરી જવાનો સમુદ્રએ ઉપાય બતાડ્યો. અને આપ સુખે કરીને સમુદ્ર તરી જશે એવું અભય વચન પણ આપ્યું ॥ ૩૨ ॥

સેતોર્દશમ્યામારંભઃ ત્રયોદશ્યાં સમાપનં ॥

ચતુર્દશ્યાં સુવેલાદૌ રામઃ સૈન્યં ન્યવેશયત્ ॥ ૩૩ ॥

ત્યારે દશમીના દિવસે સમુદ્રને સેતુ (પૂલ) બાંધવાનો રામચંદ્રજીએ આરંભ કર્યો અને ત્રયોદશીના દિવસે સમાપ્તી કરી. ચતુર્દશીના દિવસે સુવેલાદી પર્વત ઉપર પોતાના સૈન્યનું સ્થાપન કર્યું ॥ ૩૩ ॥

પુર્ણિમાતો દ્વિતીયાયાં ત્રિદિનેસૈન્ય તારણં ॥

તીર્ત્વા તોયનિધિંરામઃ વાનરેશ્વર સૈન્યવાન્ ॥ ૩૪ ॥

પુનમથી આરંભ કરી બીજી સુધી ત્રણ દિવસમાં રામચં-
દ્રજીએ પોતાનું સર્વ સૈન્ય સમુદ્રપાર ઉતારી દીધું. સુશ્રીવના સૈન્ય
ના સ્વામી રામચંદ્ર પોતે પણ ઉતરી ગયા. ॥ ૩૪ ॥

રુરોધવ પુરિલઢ્ઢાં સીતાર્થે સહલક્ષ્મણઃ ॥

તૃતીયાદિ દશમ્યન્તં નિવેશશ્ચ દિનાષ્ટકં ॥ ૩૫ ॥

સીતાજી માટે, રામચંદ્રજી અને લક્ષ્મણજીએ સંપૂર્ણ
લંકાને રોકી દીધી. (લંકાના ચારે તરફ વાનરાઓનો પેહરો
બેસાડી દીધો) ત્રીજીથી દશમી સુધી આઠ દિવસ આપે ત્યા
નિવાસ કર્યો ॥ ૩૫ ॥

શુક સારણ યોસ્તત્ર પ્રાપ્તિરેકાદશીદિને ॥

પૌષા સિતાચ્ચ દ્વાદશ્યાં સૈન્ય સંધાન મેવચ ॥ ૩૬ ॥

એકાદશીના દિવસે શુક અને સારણ નામના બે દૂતો ગ
મચંદ્રજી કને આવીને પ્રાપ્ત થયા પૌષ વધ દ્વાદશીના દિવસે
રામચંદ્રજીએ સર્વ સૈન્યની એકીયો બેસાડી. ॥ ૩૬ ॥

રાવણસૈન્ય સંખ્યાનં યુદ્ધોત્સાહંતદાકરોત્ ॥

પ્રયયૌ અઙ્ગદો દૈત્યે માઘશુક્લાદ્યવાસરે ॥ ૩૭ ॥

રાવણ રાજા પોતાના મનમાં યુદ્ધનો ઉત્સાહ કરીને પોતાના
સૈન્યની ગણના કરવા લાગ્યો. ત્યારે સુશ્રીવનો ભત્રીજો અંગદ,
માઘ સુદી પડવાના દિવસે રાવણને સમજાવવા સાડે રાવણ
કને ગયો. ॥ ૩૭ ॥

સીતાસંપ્રેપણે વોધો અઙ્ગદેનૈવકાસ્તિઃ ॥

માઘશુક્લ દ્વિતીયાયાં દિનૈઃ સપ્તભિરષ્ટમિમ્ ॥ ૩૮ ॥

હો રાવણ રાજા ! તમે રામચંદ્રજીને સીતાજી પાછાં આપી
દો ? એ પ્રમાણે રાવણને અંગદે સાત દિવસ સુધી બોધ
કર્યો. અષ્ટમીના દિવસે રાક્ષસોનું અને વાનરોનું મહા ભયંકર
યુદ્ધ થયું. ॥ ૩૮ ॥

માધશુક્ર નવમ્યાંતુ રાત્રાવિન્દ્રજિતારણે ॥

લક્ષ્મણાયમહારાજ પાશવન્ધકૃતઃ કિલ ॥ ૩૯ ॥

માધ સુદી નવમીના દિવસે રાત્રીના સમયમાં રાવણનો પુત્ર ઇન્દ્રજીતે લક્ષ્મણજીને નાગપાશથી બાંધ્યા. ॥ ૩૯ ॥

આકુલેપુકપીશેષુ નિરુત્સાહેપુસર્વશઃ ॥

નાગપાશવિમોક્ષાર્થે દશમ્યાં ગરુડોખ્યગાત્ ॥ ૪૦ ॥

એન્ડુ બેઈ વાનર સૈન્યના સ્વામી બ્યાકુલ થયા અસતા ચારે તરફ ઉઠાસી થઇ ગઇ. ત્યારે નાગપાશને તોડવા સાડુ ગરુડજી આવીને પ્રાપ્ત થયા અને નાગપાશ તોડયો. ॥ ૪૦ ॥

લક્ષ્મણેનતદારાજન્ ઇન્દ્રજીતવધકૃતઃ ॥

દ્વાદશ્યાંચૈવ નીલેનધુમ્રાક્ષસ્યવધકૃતઃ ॥ ૪૧ ॥

હે રાજા ધર્મ ! નાગપાશથી મુક્ત થયા પછી લક્ષ્મણજીએ ઇન્દ્રજીતનો વધ કર્યો અને નીલ નામના વાનરે ધુમ્રાક્ષ દેવનો દ્વાદશીના દિવસે વધ કર્યો. ॥ ૪૧ ॥

ત્રિદિનેનપ્રહસ્તસ્યનલેનવિહિતોવધઃ ॥

માધેકૃષ્ણ દ્વિતીયાયાં ચતુર્થ્યાંતં દ્વિભિર્દિનૈઃ ॥

રામેણતુમુલેયુદ્ધે રાવણોદ્રાવિતો રણાત્ ॥ ૪૨ ॥

ત્રણ દિવસના યુદ્ધમાં નલ નામના વાનરોએ પ્રહસ્ત નામના રાવણના પ્રધાનનો વધ કર્યો. અને માધ વદી છીજથી ચોથ સુધી એ દિવસના મહાન લયંકર યુદ્ધમાં રામચંદ્રજીએ રાવણને યુદ્ધમાંથી લગાવી દીધો. ॥ ૪૨ ॥

પञ्चમ્યામષ્ટમીયાવત્ રાવણેન પ્રવોધિતઃ ॥

કુંભકર્ણસ્તદાચક્રે મહદ્યુદ્ધંચતુર્દિનમ્ ॥ ૪૩ ॥

પાંચમથી આઠમ સુધી ચાર દિવસમાં રાવણ રાજાએ પો-

તાના લાઇ કુંભકર્ણને રામથી સુદ્ધ કરવા સારું ઉઘમાંથી જગાડયો,
ત્યારે કુંભકર્ણએ રામચંદ્રજીથી ચાર દિવસ સુધી મહાન્ લયંકર
સુદ્ધ કર્યું. ॥ ૪૩ ॥

કુંભકર્ણો દિનૈઃ પટ્મિઃ પુનર્યુદ્ધંચકારહ ॥

રામેણનિહિતોયુદ્ધે ત્રહુવાનરમક્ષકઃ ॥ ૪૪ ॥

પછી પાછો કુંભકર્ણ છ દિવસ સુધી રામચંદ્રજીથી લડયો.
ત્યારે રામચંદ્રજીએ, ઘણા ંધા વાનરો ખાઈ જનારો એન્હો
કુંભકર્ણનો વધ કર્યો. ॥ ૪૪ ॥

ફાલ્ગુનાદિપ્રતિપદઃ ચતુર્થ્યન્તંચતુર્દિનૈઃ ॥

અતિકાયપ્રમૃતયો નિહતાઃ પચ્ચરાક્ષસાઃ ॥ ૪૫ ॥

ફાગણ સુદ પંચમી થાય સુધી ચાર દિવસમાં અતિકાય
છે જેમાં ગ્રહોટો, એવા પાંચ રાક્ષસો રામચંદ્રજીએ માર્યા. ॥ ૪૫ ॥

પચ્ચમ્યાં સપ્તમીં તાવત્ પ્રહેતિશ્ચવધસ્રહાત્ ॥

અષ્ટમ્યાં દ્વાદશીયાવત્ નિહતોદિનપંચકાત્ ॥ ૪૬ ॥

પાંચમથી સાતમ સુધી ત્રણ દિવસમાં ‘પ્રહેતિ’ નો વધ
કર્યો. આઠમથી બારસ સુધી પાંચ દિવસમાં ॥ ૪૬ ॥

નિકુંભકુંભાદૂર્ધ્વતુ મકરાક્ષશ્ચતુર્દિનૈઃ ॥

ઔષધ્યા નયને વ્યગ્રા દેવહારોઽવભૂવહ ॥ ૪૭ ॥

નિકુંભ અને કુંભ એવને માર્યા. પછી ચાર દિવસના સુદ્ધમાં
મકરાક્ષને માર્યો. પછી દેવતાઓના દુતો ઔષધીઓ લાવવા માટે
વિચર કરવા લાગ્યા. ॥ ૪૭ ॥

અષ્ટમ્યાં રાવણી માયા મૈથિલીં હતવાન્ કુધીઃ ॥

શોકવેગાત્તદારામઃ ચંક્રે સૈન્યાવલોકનં ॥ ૪૮ ॥

આઠમને દિવસે રાવણ રાજાએ રાક્ષસી માયા ઉત્પન્ન કરી

અને તે માયામાંજ દુષ્ટબુદ્ધી રાવણે, સીતાનો ખોટો વધ કર્યો અને રામચંદ્રજીને બતાડ્યો. ત્યારે રામચંદ્રજી મહાન્ શોકને પ્રાપ્ત થઈ પોતાના સૈન્યના તરફ જોવા લાગ્યા. ત્યારે માયાનો નાશ થયો ॥૪૮॥

चतुर्दश्यां दशग्रीवो दीक्षां प्राप्यच होमकृत् ॥

अमावास्यादिनेप्रागात् युद्धायदशकन्धरः ॥ ४९ ॥

ચોદસના દિવસે દશ મોઢાનો રાવણ રાજા હોમની દીક્ષાને પ્રાપ્ત થઈને હોમ કરવા લાગ્યો. ફાગણ વદ અમાસને દિવસે રામચંદ્રજીથી, રાવણ રાજા યુદ્ધ કરવા ગયો. ॥ ૪૯ ॥

चैत्रशुक्ल प्रतिपदः पञ्चमीं दिनपञ्चके ॥

रावणे युद्धमानेऽभूत् प्रचुरो राक्षसांवधः ॥ ५० ॥

ચૈત્ર સુદી પડવાથી પાચમ સુધી પાચ દિવસ રાવણ રાજા યુદ્ધ કરતા અસંખ્ય હજારે રાક્ષસોનો વધ થયો. ॥ ૫૦ ॥

चैत्रपष्ठ्यष्टमीयावत् महापार्श्व दिमारणं ॥

चैत्रशुक्ले नवम्यांतु सौमित्रेः शक्तिभेदनं ॥ ५१ ॥

ચૈત્ર સુદી છટ અને આઠમ એ ત્રણ દિવસમાં રામચંદ્રજીએ મહાપાર્શ્વ આદી લઈને રાક્ષસો માર્યા. ચૈત્ર સુદી નોમને દિવસ લક્ષ્મણજીને શક્તી વાગી. ॥ ૫૧ ॥

कोपाविष्टेनरामेण द्रावितो दशकन्धरः ॥

द्रोणाद्रितो हनुमतः आनितामृतजीवनीं ॥ ५२ ॥

ત્યારે રામચંદ્રજીને મહાન્ ક્રોધ ચઢ્યો તેથી યુદ્ધમાંજ રાવણ રાજા નાસી ગયો. પછી મારૂતી દ્રોણાચલ પર્વત ઉપર જઈને ‘મૃતસંજીવની’ ઔષધી લક્ષ્મણજીને જીવાડવા સાર લઈ આપ્યા. ॥ ૫૨ ॥

दशम्यामवहारोऽभूत् रात्रौयुद्धंतु राक्षसां ॥

एकादश्यांतु रामाय स्थं मातलिसारथिः ॥ ५३ ॥

દશમીના દિવસે યુદ્ધ બંધ રહ્યું. પછી રાત્રિને વિષે રાક્ષ-
સોથી પુનઃ યુદ્ધ થયું. એકાદશીના દિવસે સૂર્યલોકથી માતલી-
નામના સારથીએ રથ લાવીને રામચંદ્રજીને આપ્યો. ॥ ૫૩ ॥

પ્રાસોયુદ્ધાયદ્વાદશ્યાં યાવત્કૃષ્ણચતુર્દશી ॥

અષ્ટાદશાદિનૈરામો રાવણંદૈરથેઽવધીત ॥ ૫૪ ॥

પુનઃ રાવણુ રાજા બારસને દિવસે રામચંદ્રજીથી યુદ્ધને
આવ્યો, તે બારસથી તે ચૈત્ર વધ ચતુર્દશી સુધી અરાદ દિવ-
સના સંગ્રામમાં રામચંદ્રજીએ રાવણુને માર્યો. ॥ ૫૪ ॥

સંગ્રામેતુમુલેજાતે રામોજયમવાપ્તવાન્ ॥

માઘશુક્લ દ્વિતીયાયાં ચૈત્રશુક્લ ચતુર્દશી ॥ ૫૫ ॥

એ પ્રમાણે મહા ભયંકર સંગ્રામમાં રામચંદ્રજી જ્યને પ્રાપ્ત થયા,
માઘ શુદ્ધ દ્વિતીયાથી આરંભ કરી ચૈત્ર શુદ્ધ ચતુર્દશી સુધી ॥ ૫૫ ॥

સપ્તાશીતિ દિનાન્યેવં મધ્યં પચ્ચદશાહકમ્ ॥

યુદ્ધાવહારઃ સંગ્રામો દ્વાસપ્તતિદિનાન્યભૂત ॥ ૫૬ ॥

સિત્યાસી દિવસમાં પંદર દિવસ યુદ્ધ બંધ રહ્યું અને
બાકીના દિવસ બરાબર યુદ્ધ ચાલતું રહ્યું. ॥ ૫૬ ॥

સંસ્કારોરાવણાદીનાં અમાવાસ્યાદિનેઽમવત્ ॥

વૈશાખાદિ તિથૌરામ ઝવાસરણભૂમિષુ ॥ ૫૭ ॥

અમાવાસ્યાના દિવસે રાવણાદિ રાક્ષસોને અગ્નિસંસ્કાર થયો,
વૈશાખ શુદ્ધ પ્રતિપદાએ શ્રીરામચંદ્રજીએ રણભૂમિમાં એક દિવસ
નિવાસ કર્યો. ॥ ૫૭ ॥

અભિપિક્તોદ્વિતીયાયાં લઙ્કારાજ્યે વિભીષણઃ ॥

સીતાશુદ્ધિસ્તૃતીયાયાં વાનરેભ્યો વરં દદૌ ॥ ૫૮ ॥

પછી વૈશાખ શુદ્ધ દ્વિતીયાએ રામચંદ્રજીએ વિભીષણુને

લકાના રાત્ર્યનેા ચલિષેક ક્યો, અને વૈશાખ શુદ્ધ તૃતીયાએ રામચદ્રજીએ રાવણના બગીચામાથી સીતાજીને તેડાવ્યા અને વાન રોને વરદાનો દીધાં. ॥ ૫૮ ॥

હત્વાઽચિરેણલઙ્કેશં લક્ષ્મणेન સમન્વિતઃ ॥

ગૃહીત્વા જાનકીં પુણ્યાં દુઃખિતાં રાવણેનતુ ॥૫૯॥

ગોદાજ દિવમમા રામચદ્રજી, લક્ષ્મણજી સહવર્તમાન, રાવણ રાત્રને મારીને-રાવણથી હુ અને પામેલા સીતાજીનું શુદ્ધ કરતા હવા ॥ ૫૯ ॥

આદાયપર્યા પ્રીત્યા જાનકીં સત્યવર્તિનીમ્ ॥

વૈશાખસ્યચતુર્થ્યાંતુ રામઃ પુષ્પકમાશ્રિતઃ ॥૬૦॥

સત્યથી વતેનારા સીતાજીને પરમપ્રીતીથી લઈને વૈશાખ શુદ્ધ ચતુર્થીના દિવસે શ્રીરામચદ્રજી પુષ્પક નામના વિમાનમા એસતા હવા. ॥ ૬૦ ॥

વિહાયસાનિવૃત્તસ્તુ ભૂયોયોધ્યાંપુરીંપ્રાતિ ॥

પૂર્ણેચતુર્દશેવર્ષે પञ્ચમ્યાંમાધવસ્યચ ॥૬૧॥

પુષ્પક વિમાનમા એસી આકાશમાર્ગથી ગાથ્યા તે પાછા અયોધ્યામા બરોબર ચડેક વર્ષ પૂર્ણ થતે વૈશાખ શુદ્ધ ૫મીએ આવ્યા. ॥ ૬૧ ॥

ભારદ્વાજાશ્રમેરામઃ સગણઃ સમુપાવિશત્ ॥

નન્દિ ગ્રામેતુશષ્ઠ્યાસઃ મસ્તેનસમાગતઃ ॥૬૨॥

રામચદ્રજી, પોતાના ગણો સહવર્તમાન, ભારદ્વાજ ઋષીના આશ્રમને વિષે આવ્યા અને વૈશાખ સુદ છટને દિવસે નન્દિગ્રામમા ભરતજી પાસે આવ્યા. ॥ ૬૨ ॥

સપ્તધામભિપિક્તો સૌ ભૂયોયોધ્યાંરઘુદ્વહઃ ॥

વર્ષે દ્વાત્રિંશકેરામો હ્યકરોત્ રાજ્યકર્મચ ॥૬૩॥

પછિ રામચંદ્રજીને સમગીને દિવસે અયોધ્યામાં રાજ્યાભિ
ષેક થયો તે દિવસે રામચંદ્રજીનું વય બત્રીસ વર્ષનું હતું. તે
સમયમાં રાજ્યકર્મ કરવા લાગ્યા. ॥ ૬૩ ॥

ચતુર્દશેવર્ષાન્તે પ્રવિષ્ટઃ સ્વાંપુરીપ્રભુઃ ॥

અયોધ્યાનામમુદિતો રામોરાવણ હારણે ॥૬૪॥

રણસંશ્રામમાં રાવણ રાજાને આરનારા રામચંદ્રજી, પુર્ણ
ચૌદ વર્ષ થયા અસતા મહા હર્ષને પ્રાપ્ત થઈને, પ્રભુ પોતાની
અયોધ્યા નામની પુરીમાં પ્રવેશ કરતા હવા. ॥ ૬૪ ॥

ભ્રાતૃમિઃ સહિતસ્તત્ર રામોરાજ્યમકારયત્ ॥

રાજ્યંપ્રકુર્વતસ્તસ્ય પુરોધાવદતાંવરઃ ॥

વશિષ્ઠોમુનિમિઃ સાર્ધકૃત્વાતીર્થાન્યનેકશઃ ॥૬૫॥

પોતાના ભાઈએ સહવર્તમાન્ રામચંદ્રજી રાજ્ય કરવા
લાગ્યા. રામચંદ્રજી આ પ્રમાણે રાજ્ય કરે છે એટલામાં, બોલના-
રાઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા કુલગુરુ વશિષ્ઠ ઋષી બીજા ઋષીઓને સાથે
લઈને, અનેક તીર્થ યાત્રા કરતા કરતા અયોધ્યામાં આવીને
પ્રાપ્ત થયા. ॥ ૬૫ ॥

આજગામ વ્રહ્મપુત્રો મહાભાગસ્તપોનિધિઃ ॥

રામસ્તંપૂજયામાસ મુનિમિઃ સહિતં ગુરું ॥૬૬॥

બ્રહ્મદેવના પુત્ર મહા ભાગ્યવાન્, તપશ્ચર્યાના સમુદ્ર એ પ્ર
માણના વશિષ્ઠઋષીને આવેલા જોઈને રામચંદ્રજી-ઋષીએ સહ-
વર્તમાન્ વશિષ્ઠ ગુરુ પૂજન કરતા હવા. ॥ ૬૬ ॥

અન્યુત્થાનાર્થ પાદૈશ્ચ મધુપર્કેણપૂજયત્ ॥

પૃષ્ઠકુશલરામો વશિષ્ઠમુનિપુંગવં ॥૬૭॥

વશિષ્ઠ ઋષીને જોઈ, રામચંદ્રજી ઉભા થયા. અને અર્ધ,
'પાદ, મધુપર્ક વગેરેથી પૂજન કરતા હવા. ઋષીઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા

વશિષ્ઠ ઋષીનું કુશલ પ્રશ્ન રામચંદ્રજી પુછવા લાગ્યા. ॥ ૬૭ ॥

સર્વ કથયામાસયથાતીર્થાન્યનેકશઃ ॥

સેવિતાનિધરાપૃષ્ઠે ક્ષેત્રાણ્યા યતના નિચ ॥૬૮॥

ત્યારે વશિષ્ઠ ઋષીએ બાધુએ રામચંદ્રજીને કહ્યું. જે પ્રકારે આ પૃથ્વી તલમાં અનેક તીર્થોનું સેવન કર્યું, તેમજ નાના પ્રકારના ક્ષેત્રો જોયા, અને નાના પ્રકારના મંદિરો જોયા એ બાધુએ કહ્યું. ॥ ૬૮ ॥

તતઃસવિસ્મયાવિષ્ટો રામોરાજીવલોચનઃ ॥

પપૃચ્છતીર્થ માહાત્મ્યં યત્તીર્થેષૂત્તમોત્તમં ॥૬૯॥

ત્યાર પછી આશ્ચર્યને પામેલા કમલનેત્ર એહા રામચંદ્રજીએ, જે તીર્થોમાં ઉત્તમ તીર્થ હતા તે તીર્થોનું મહાત્મ્ય પૂછ્યું. ॥ ૬૯ ॥

इतिश्रीस्कंदपुराणे पातालखण्डेधर्मारण्योपाख्याने व्यास-
धर्मसंवादेरामचरितवर्णनंनाम अष्टाविंशतिमोऽध्यायः २८

શ્રીરામ ૩૦-ભગવન્સર્વતીર્થાનિ સેવિતાનિત્વયાપ્રમો ॥

एतेपां परमंतीर्थ तन्ममाचक्ष्वमानद ॥१॥

શ્રી રામચંદ્રજી, વશિષ્ઠ ઋષીથી કેહે છે-હે ગુરુજી ! તમે સર્વ તીર્થોનું સેવન કર્યું. હે માનદેવા ને યોગ્ય, હે પ્રભો ! એ તીર્થોમાં શ્રેષ્ઠ તીર્થ કયું છે ? તે કૃપા કરીને મહારે આગળ કહેા ॥૧॥

मयातुसीताहरणे निहताब्रह्मराक्षसाः ॥

तस्यपापविशुद्ध्यर्थं वदतीर्थोत्तमोत्तमम् ॥ २ ॥

હે મહારાજ ! જ્યારે સીતાજીનું હૃદય થયું ત્યારે તે પ્રકારમાં 'હે' ધણાક બ્રહ્મરાક્ષસો માર્યા છે તેના પાતકથી દૂર થવા માટે ઉત્તમમાં ઉત્તમ જે તીર્થ હોય તે મહારે આગળ કહેા. ॥૨॥

વશિષ્ઠ ઉ૦-ગङ્ગાચનર્મદાતાપી યમુનાચ સરસ્વતી ॥

ગહ્વરી ગોમતીપૂર્ણા એતાનઘઃ સુપાવનાઃ॥૩॥

ત્યારે વશિષ્ઠશુદ્ધ કહે છે-હે શમચંદ્ર ! ગંગા, નર્મદા, તાપી, યમુના, સરસ્વતી, ગહ્વરી, ગોમતી, અને પૂર્ણા એ નદીયો પવિત્ર કરનારીયો છે. ॥ ૩ ॥

એતાસાં નર્મદાશ્રેષ્ઠા ગङ્ગાત્રિપથગામિની ॥

હરતે કિલ્વિપંસર્વે દર્શનાદેવરાઘવ ॥ ૪ ॥

હે શમચંદ્ર ! એ નદીઓમાં-ત્રીને લોકમાં વાસ કરનારા ગંગા અને નર્મદા એ મહાશ્રેષ્ઠ છે, એવના દર્શન માત્રથીજ પાપ દૂર થાય છે. ॥ ૪ ॥

ધર્મારણ્યંપ્રયાગંચ પ્રભાસં નૈમિપં તથા ॥

કુરુક્ષેત્રં શ્રીસ્થિલંચ ક્ષેત્રાણ્યન્યાનિ ભૂતલે ॥૫॥

ધર્મારણ્ય, પ્રયાગ, પ્રભાસ, નૈમિષારણ્ય, કુરુક્ષેત્ર અને બદરી-કેદાર એથી બીજાં પણ ક્ષેત્રો પૃથ્વીમાં છે. ॥ ૫ ॥

સૈન્તિરાઘવસર્વત્ર સ્નાનયાત્રાવગાહનાત્ ॥

નાશયન્તિમનુષ્યાણાં સર્વપાપાનિલીલયા ॥૬॥

હે શમચંદ્ર ! સઘળે ઠેકાણે એજ છે કે સ્નાન કરે, યાત્રા કરે, મંદિરોમાં પ્રવેશ કરે, તેથી મનુષ્યોના સર્વ પાપો લીલાથી નાશને પામે છે. ॥ ૬ ॥

અયોધ્યામથુરામાયા કાશીકાશ્ચી અવન્તિકા ॥

પુરિદ્ધારાવતીચૈવ એકૈકંપાવનં સ્મૃતમ્ ॥ ૭ ॥

તેમજ અયોધ્યા, મથુરા, હરદ્વાર, કાશી, કાંચી, અવન્તિકા અને દ્વારિકાએ પુરીમાં એકેક પવિત્ર કરનારીયો છે. ॥ ૭ ॥

તીર્થાનાં પરમંતીર્થ ધર્મારણ્યં પ્રવક્ષતે ॥

બ્રહ્મવિષ્ણુશિવાદ્યૈ ર્યત્ આદૌસંસ્થાપિતંપુરા ॥ ૮ ॥

હે રાજા રામચંદ્રજી ! તીર્થો તો ઘણા છે પરંતુ ધર્મારણ્ય નામનું તીર્થ સર્વેમાં મોટું છે. કે જે તીર્થને બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવજીએ પેહેલે સ્થાપન કર્યું છે. ॥ ૮ ॥

અરણ્યાનાંચ સર્વેપાં તીર્થાનાંચ વિશેષતઃ ॥

ધર્મારણ્યાત્પરંનાસ્તિ ભુક્તિમુક્તિપ્રદાયકમ્ ॥ ૯ ॥

સર્વ અરણ્યોમાં અને સર્વ તીર્થોમાં વિશેષે કૃષીને, ભોગ, અને મોક્ષ આપનારું ધર્મારણ્ય સરખું બીજું તીર્થ નથી. ॥ ૯ ॥

સ્વર્ગદેવાપ્રશંસન્તિ ધર્મારણ્યનિવાસિનામ્ ॥

તેપુણ્યાસ્તે પુણ્યકૃતા યેવસન્તિ કલ્પાયુગે ॥ ૧૦ ॥

ધર્મારણ્યમાં નિવાસ કરનારા જનોની સ્વર્ગમાં દેવતાઓ પ્રશંસા કરે છે. કે કલ્પાયુગને વિષે જે ધર્મારણ્યમાં વાસ કરે છે તે જનો પુણ્યાત્મા છે, અને તેવે પુણ્ય કર્યા છે. ॥ ૧૦ ॥

ધર્મારણ્યે દ્વિજાશ્રેષ્ઠાઃ સર્વ કિલ્વિપ નાશનાઃ ॥

બ્રહ્મહત્યાદિ પાપાનિ સ્વર્ણસ્તેયકૃતાન્યપિ ॥ ૧૧ ॥

ધર્મારણ્યને વિષે રહેનારા બ્રાહ્મણોએ બ્રહ્મહત્યાદિક પાપ કર્યા છે, અને સોનાની ચોરી કરી છે તો એ પણ શ્રેષ્ઠ છે અને સર્વ પાપનો નાશ કરનારા છે. ॥ ૧૧ ॥

ભસ્મી ભવન્તિ પાપાનિ ધર્મારણ્યાવગાહનાત્ ॥

કામિનાં કામદંક્ષેત્રં યતીનાં મુક્તિદાયકં ॥

સિદ્ધાનાં સિદ્ધિર્દ પ્રોક્તં ધર્મારણ્યં યુગે યુગે ॥ ૧૨ ॥

ધર્મારણ્યમાં સ્નાન કર્યાથી સંપૂર્ણ પાપ બળીને ભસ્મ થઈ જાય છે. કામી પુરૂષના મનોર્થને પુર્ણ કરનાર, યતીઓને મુક્તી આપનાર, સિદ્ધોને સિદ્ધી આપનાર એવું યુગયુગને વિષે ધર્મારણ્ય કહ્યું છે. ॥ ૧૨ ॥

વ્યાસઉવાચ-વશિષ્ઠવચનંશ્રુત્વા રામોધર્મ મૃતાંવરઃ ॥

પ્રસ્થિતસ્તીર્થ યાત્રાયાં સીતયા આતૃભિસ્સહ ॥૧૩॥

વેદવ્યાસજી, ધર્મરાજને કહે છે-ધર્મને ધારણ કરનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા રામચંદ્રજી, વશિષ્ઠ ઋષીનું આ પ્રમાણેનું વચન સાંભળીને પોતાના ભાઈઓ સહવર્તમાન સીતાજીને સાથે લઈ ધર્મારણ્યની તીર્થ યાત્રા કરવા માટે નિકળ્યા. ॥ ૧૩ ॥

અનુજગ્મુસ્તદારામો સુગ્રીવાદ્યાકર્પીશ્વરાઃ

બ્રાહ્મણાક્ષત્રિયોવૈશ્યાઃ શૂદ્રાઃપુણ્યચિકીર્ષયા ॥ ૧૪ ॥

રામચંદ્રજી, સુગ્રીવાદિક વાનરાઓ, ગ્રામહણો, ક્ષત્રીયો, વૈશ્યો, અને પુણ્યની ઇચ્છાવાળા શૂદ્રો, વશિષ્ઠ ઋષીના પછવાડે ચાલ્યા. ॥ ૧૪ ॥

અનુજગ્મુસ્તદાસર્વે મુદાપરમયાયુતઃ ॥

તીર્થયાત્રાવિધિકર્તુ ગૃહાત્પચલિતોનૃપ ॥ ૧૫ ॥

હે રાજા ધર્મ ! સર્વે પરમ હર્ષથી સુકૃત થઈ તીર્થ યાત્રા વિધી કરવા માટે પોતપોતાના ઘરમાંથી ચાલ્યા. ॥ ૧૫ ॥

શ્રીરામચંદ્ર ઉ૦-એતદાશ્ચર્ય મતુલં કિમાદિદ્વારકામવત્ ॥

કિયત્કાલં સમુત્પન્નં વશિષ્ઠાદિનપૃચ્છત ॥૧૬॥

શ્રી રામચંદ્રજી, વશિષ્ઠ ઋષીથી પુછે છે-હે મહારાજ ! આ મહા આશ્ચર્યની વાત છે કે આ આદિ દ્વારકા ક્યારે ઉત્પન્ન થઈ, અને અને કેટલો કાલ થયો ? ॥ ૧૬ ॥

વશિષ્ઠઉવાચ-નજાનામિ મહારાજ કિયત્કાલોપ પદ્યત ॥

લોમશો જામ્બુવંતશ્ચ જાનાતીતૌચ કારણં ॥૧૭॥

આ પ્રમાણે જ્યારે રામચંદ્રજીનું વચન સાંભળ્યું-ત્યારે વશિષ્ઠ ઋષી કહે છે-હે રાજા રામચંદ્રજી ! આ આદિ દ્વારકાને કેટલો કાલ થયો. એ હું જાણતો નથી. એ વાતને તો લોમશ

ઋષી અને જાંબુવંત નામનો રીછ એ એ જણા એનું કારણ
જાણે છે. ॥ ૧૭ ॥

गुरुवाक्यं समाकर्ण्य विचार्यच पुनः पुनः ॥

शरीरेयत्कृतं पापं प्रायश्चित्तं यथाविधिः ॥ ૧૮ ॥

એ પ્રમાણે વશિષ્ઠ ગુરુ વચન સાંભળી રામચંદ્રજીએ
વારંવાર વિચાર કરી શરીરથી થયેલા પાપોનું યથાવિધી પ્રાય-
શ્ચિત્ત કર્યું. ॥ ૧૮ ॥

वशिष्ठंचाग्रतः कृत्वासह माण्डलिकैर्नृपैः ॥

कृत्वा पुरश्चर्णविधिं प्रस्थितश्चोत्तरां दिशम् ॥ ૧૯ ॥

પછી રામચંદ્રજી પુરશ્ચર્ણ વિધી કરીને, માંડલિક રાજાઓ
સાથે લઇને અને વશિષ્ઠ ઋષીને આગળ કરીને ઉત્તર દિશામાં
ચાલ્યા. ॥ ૧૯ ॥

क्षेत्रमद्देयदारामः प्रविष्टस्सहसैनिकैः ॥

विमानस्य गतिर्मन्दा संजाता किल तत्र वै ॥ ૨૦ ॥

ત્યારે રામચંદ્રજીએ પોતાની સેના સહવર્તમાન ધર્મારણ્ય
ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યારે વિમાનોની ગતીઓ મંદ થઈ ગઈ. ૨૦

मन्दशब्दानिवाद्यानि मातङ्गामन्द गामिनः ॥

हयाश्च तादृशा जाता रामो विस्मयमागतः ॥ ૨૧ ॥

અને વાજાઓના શબ્દો મંદ થઈ ગયા, હાથીઓની તંદા
પોડાઓની ગતીઓ મંદ થઈ ગઈ, એવું જોઈ રામચંદ્રજી આ-
શ્ચર્યને પ્રાપ્ત થયાં. ॥ ૨૧ ॥

गुरुं पृच्छ विनया द्रशिष्ठमुनिपुंगवम् ॥

किमेतन्मन्दगतयश्चित्रंहदिमुनीश्वर ॥ ૨૨ ॥

ત્યારે રામચંદ્રજી, વશિષ્ઠ ગુરુથી વિનયયુક્ત પુછવા લાગ્યા-

હે મુનીશ્વર! આ જાધાએ મંદગતીયો કેમ થયા ? એનું કારણ કહે,
મને મહાનુ આશ્ચર્ય લાગે છે. ॥ ૨૨ ॥

ત્રિકાલજ્ઞોમુનિપ્રાહ ધર્મક્ષેત્રમુપાગતઃ ॥

તીર્થે પુણ્યતમેરામ પાદચારેણગમ્યતે ॥ ૨૩ ॥

ત્યારે ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાનને જાણનારા એવડા વશિષ્ઠ
મુની રામચંદ્રજીને કહેવા લા-યા—હે રાજા! આ ધર્મક્ષેત્ર આવીને
પ્રાપ્ત થયું છે માટે હે રામ! પુણ્યને આપનારા તીર્થોમાં લોકો
પગથી ચાલીને જાય છે અને આપણે તો વિમાનમાં બેસીને
ચાલ્યા છીએ તેથી જ વિમાનો તથા વાહનોની ગતીયો મંદ થઇયો
છે માટે આપણે પણ પગથી ચાલો. ॥ ૨૩ ॥

एवंकृते ततः पश्चात् सैन्यस्वास्थ्यं भविष्यति ॥

પાદચરીતતોજગ્મુઃ રામસૈન્યંતુ સંયતમ્ ॥ ૨૪ ॥

એ પ્રમાણે કર્યું અંસતા સૈન્યને સુખ થશે. ત્યારે રામચંદ્રજી
સહવર્તમાન સંપૂર્ણ સૈન્ય પગથી ચાલવા લાગ્યું. ॥ ૨૪ ॥

मातृवासनके ग्रामेप्राप्ते परमपावने ॥

ગુરુણાચોપદિષ્ટંતુ માતૃણાંપૂજનં કૃતમ્ ॥ ૨૫ ॥

એ પ્રમાણે ચાલતા ચાલતા શ્રી માંતા જ્યાં વાસ કરે છે
તે ગામ આવીને પ્રાપ્ત થયું. ત્યારે વશિષ્ઠ ઋષીની આજ્ઞાથી રામ-
ચંદ્રજીએ માતાજીનું પૂજન કર્યું. ॥ ૨૫ ॥

नानोपहारैर्विविधैः प्रतिष्ठा विधिपूर्वकम् ॥

ગતોરામોહરિક્ષેત્રે સુવર્ણા દક્ષિણેતટે ॥ ૨૬ ॥

પ્રતિષ્ઠા વિધિ પૂર્વક નાનાપ્રકારના ઉપહારથી પૂજન કરીને
પછી રામચંદ્રજી આગળ ચાલ્યા, તે સુવર્ણા નદીના તટને વિષે
હરિક્ષેત્રમાં આવીને પ્રાપ્ત થયા. ॥ ૨૬ ॥

નીરીક્ષ્ય યજ્ઞવેદીંશ્ચ યૂપાંશ્ચ વહુશસ્તથા ॥

કૃતકૃત્યં તદાત્માનં મેનેરામો સ્વદ્દહઃ ॥ ૨૭ ॥

તે હ્રિક્ષેત્રમાં આવીને રામચંદ્રજીએ યજ્ઞોનીવેદીયો જોઈ. તેમજ ઘણાક યજ્ઞ સ્થંભો જોયા. ત્યારે રામચંદ્રજી પોતાના મનને વિષે કૃતાર્થ માનતા હવા. ॥ ૨૭ ॥

ધર્મસ્થાનં નિરીક્ષ્યાથ સુવર્ણાશ્ચોત્તરેતટે ॥

સૈન્યસંઘસમુત્તાર્ય વમ્રામક્ષેત્રમધ્યતઃ ॥ ૨૮ ॥

એ પ્રમાણે ધર્મારણ્યનું સ્થાન જોઈ સુવર્ણ નદીના ઉત્તર તટને વિષે પોતાના સંપૂર્ણ સૈન્યના સંઘને ઉતારીને, પોતે તે ક્ષેત્રમાં ફરવા લાગ્યા. ॥ ૨૮ ॥

તત્રતીર્થેષુ સર્વેષુ દેવતાયતનેષુચ ॥

યથોક્તાનિચકર્માણિ ચક્રેરામો વિધાનતઃ ॥ ૨૯ ॥

અને ત્યાંના સંપૂર્ણ તીર્થોને વિષે અને દેવતાઓના મંદિરોમાં યથોક્ત કર્મ (જે ઠંકાણે કરવું ઘટે તે) રામચંદ્રજી વિધીથી કરવા લાગ્યા. ॥ ૨૯ ॥

શ્રાદ્ધાનિવિધિવચ્ચક્રેતત્તીર્થ વાસિભિસ્સહ ॥

સ્થાપયામાસરામેશં તથાકામેશ્વરંપુનઃ ॥ ૩૦ ॥

તેમજ યથાવિધીથી શ્રાદ્ધો કરીને, તે તીર્થોમાં રહેનારા જનો સહવર્તમાન રામેશ્વર અને કામેશ્વર એવા બે મહાદેવોનું સ્થાપન કર્યું. ॥ ૩૦ ॥

સ્થાનાદ્યાયુપ્રદેશેતુ સુવર્ણાસરિતસ્તટે ॥

કૃત્વૈવં કૃતકૃત્યોભૂત રામોદશરથાત્મજઃ ॥ ૩૧ ॥

સુવર્ણ નદીની વાયવ્ય દિશાને વિષે એ પ્રમાણે મહાદેવોનું સ્થાપન કરીને દશરથ રાજાના પુત્ર રામચંદ્રજી કૃતાર્થ થતા હવા. ॥ ૩૧ ॥

કૃત્વાસાયંવિધિંસર્વામ્ સમાયાંસમશીદત્

અથાશ્રૌષીત ક્ષણેતસ્મિન્ રામોનારીં નિરંજને ॥૩૨॥

હવે રામચંદ્રજીએ સંપુર્ણ સાયમસંધ્યાનો વિધી કરીને સભામાં બેઠા હતાં, એટલીવારમાં અરણ્યમાં એક સ્ત્રીના રહેવાનો શબ્દ રામચંદ્રજીએ સંભળ્યો. ॥ ૩૨ ॥

નિશાયાંકરુણૈર્વાક્યૈઃ ક્રન્દન્તિ કુરસીમિવ ॥

ચારૈર્વિલોકયામાસ રામસ્તામતિસંશ્રમાત્ ॥૩૩॥

રાત્રીને વિષે ટિટાડી જેવી અરણ્યની, અત્યંત કંટણી ઉત્પન્ન કરનારા ઉદ્ગારોથી રહતી એવી સ્ત્રીના શબ્દ સંભળી, રામચંદ્રજીને મહાન્ આશ્ચર્ય થયું. ત્યારે પોતાના હૃતોને આજ્ઞા કરી કે જાણે આ અરણ્યમાં કોણ સ્ત્રી રહે છે તે બોધ આવે. ॥ ૩૩ ॥

દૃષ્ટૈર્વિવ્હલાનારી ક્રન્દન્તિકરુણ સ્વરૈઃ ॥

પૃષ્ઠાસાદુઃસ્વસંભૂતિં રામસંપ્રેપિતૈઃનરૈઃ ॥૩૪॥

ત્યારે તે હૃતોએ આરણ્યમાં જઈને, કંટણી સ્વરથી આક્રોશ કરી રહેલી એવી એક દુઃખી સ્ત્રીને બોધ. ત્યારે તે હૃતોએ, રામચંદ્રજીના કહેલા વચનોથી તે સ્ત્રીને તેના દુઃખનું કારણ પુછ્યું. ॥૩૪॥

દૂતવચાચ-કાસિત્વંસુભગેનારી દેવીવાદાનવીનુકિં ॥

કેનાસિત્વંપરામૂતા મુષ્ટં કેનધનંતવ ॥૩૫॥

રામચંદ્રજીના હૃતો તે સ્ત્રીને પુછે છે-હે સુભગા નારી ! તું કોણ છે. તું દેવતાની સ્ત્રી છે અથવા દાનવની સ્ત્રી છે શું ? તારા પરાભવ કોણે કર્યો અથવા તારું ધન કોઈએ હુંટી લીધું શું ? ॥૩૫॥

વિવ્હલાદારુણા શબ્દાદુદ્ગિરંતિમુહુર્મુહુઃ ॥

કથયસ્વયથાતથ્યં રામો રાજામિપૃચ્છતી ॥૩૬॥

અધીરા, અને ભયંકર એવા શબ્દો વારંવાર ઉચ્ચાર કરનારી

તું, તારૂં યથાર્થ દુઃખ કહે, કારણુ ચાલધિરાજ સમચંદ્રણ પુછેછે. ॥૩૬॥

દેવીવચાચ—તયોક્તંસ્વામિનંદૂતાઃ પ્રેપયધ્વં મમાન્તિકમ્ ॥

યથાહં માનસં દુઃખં શાન્તયૈતસ્મિન્નિવેદયે ॥૩૭॥

ત્યારે દેવી કહે છે,—હે દુતો ! તમારા સ્વામીને મહારે કને મોકલો, કે જે પ્રકારે શાન્ત વૃત્તીથી હું મહારે મનનું દુઃખ તેવને આગળ કહું. ॥ ૩૭ ॥

દૂતવચાચ—તથેત્યુક્ત્વાતતોદૂતાઃ રામ માગત્યમબ્રુવન્ ॥

તદાકર્ણ્યતતોરામઃ સંભ્રમાત્ત્વસ્તિંયયૌ ॥૩૮॥

એવું સાંભળી દુતોએ—ઘણું સાડું ! એમ કહી સમચંદ્રણ કને આવ્યા અને સંપૂર્ણ વૃત્તાન્ત કહ્યો. ત્યારે સમચંદ્રણ આશ્ચર્ય થામી તે બી કને જતા હવા, ॥ ૩૮ ॥

દૃષ્ટ્વાનારિંદુઃખતપ્તાં તસ્યાદુઃખસ્યકારણમ્ ॥

પપૃચ્છવચનંરામઃ કૃતાઙ્ગલિપુટાગ્રતઃ ॥ ૩૯ ॥

હુએ કરી સંતાપને પ્રાપ્ત થયેલી અને હાથ જોડીને સામને ઉભેલી એન્હી બી જોઇને સમચંદ્રણ, તેના દુઃખનું કારણ પૂછવા લાગ્યા. ॥ ૩૯ ॥

શ્રીરામવચાચ—

કાત્વંશુભેકસ્ય પરિગ્રહાવાકેનાવલુપ્તાવિજનેનિરસ્તા ॥

મુદ્ઘંધનંકેનચતાવકીયં આચક્ષ્વદેવી સકલં મમાગ્રે ॥૪૦॥

શ્રીરામચંદ્રણ કહે છે—તું કોણ છે ? હે કલ્યાણી ! તું કોને પરણી છે, તને કાઈએ કુંટી લીધી છે શું. અથવા તારા આરણ્યમાં કાઈએ ત્યાગ કર્યો શું અથવા કાઈએ તારું ધન લઈ લીધું શું ? હે દેવી ! તહારો સંપૂર્ણ વૃત્તાન્ત મહારે આગળ કહે. ॥ ૪૦ ॥

ઇત્યુક્ત્વાચાતિદુઃખાર્તાં નારિંમતિમતાંવર ॥

પ્રાણામંદળવચ્ચક્રે ચક્રપાણિરિવાપરઃ ॥ ૪૧ ॥

યેદ વ્યાસજી કહે છે-હે જુદિમાનોમાં એટ રાજા ધર્મ ! અતી દુઃખથી દુઃખીત થયેલી ને સ્ત્રી પ્રતિ-ચક્રને ધારણ કરનારા બીજા હરીજ એન્હા રામચંદ્રજી દંડવત્ નમસ્કાર કરતા હવા. ॥ ૪૧ ॥

તયામિનન્દિતોરામઃ પ્રણમન્તઃ પુનઃ પુનઃ ॥

તુષ્ટ્યા પર્યાપ્રીત્યા સ્તુતો મધુરયાગિરા ॥ ૪૨ ॥

પરમ પ્રીતીથી સંતોષને પામેલી તે દેવીથી આનંદને પ્રાપ્ત થએલા અને મધુર વાણીથી સ્તવનને પ્રાપ્ત થએલા એન્હા રામ-ચંદ્રજી વારંવાર નમસ્કાર કરતા હવા. ॥ ૪૨ ॥

ધર્મારણ્યાધિષ્ઠાતૃદેવતાઽવાચ—

પરમાત્મનૃપેશાઘ્ય મારહારિન્ સનાતન ॥

યદર્થમવતારસ્તે ચાઘ્યકાર્યત્વયાકૃતમ્ ॥ ૪૩ ॥

ત્યારે રામચંદ્રજીને ધર્મ-રણ્યની અધિષ્ઠાત્રિ દેવતા (દેવી) દેહેવા લાગી-હે પૃથ્વીના ભારને હાર કરનારા, હે સનાતન ધર્મજી રક્ષણ કરનારા, હે પરમાત્મા ! તમે સર્વના સ્વામી છો અને આઘ્ય છો. જે કાર્ય સાફ તમારે અવતાર થયે છે તે સર્વ તમે પહેલાં કર્યું. ॥ ૪૩ ॥

રાવણઃ કુમ્ભકર્ણશ્ચ શક્રજિત્રમુલાસ્તથા ॥

હેલ્યાનિર્જિતારૌદ્રાઃ રાક્ષસાઃ સમરાઙ્ગણે ॥ ૪૪ ॥

રાવણ, કુંભકર્ણ ઇત્યાદિ મોટા છે જેમાં એન્હા ભયંકર રાક્ષસો રણસંગ્રામમાં તમે જીત્યા. ॥ ૪૪ ॥

કિંવચ્ચિલોકેશયતસ્તુતોજનૈઃ વધ્યાશ્વદુષ્ટાવરપદ્મમ્ભવાઃ ॥

વિશ્વંત્વદ્રુત્યંચતવોદરસ્યં વટસ્યવીજેહિયધાવટોમતઃ ॥ ૪૫ ॥

સંપુર્ણજન જેની સ્તુતી કરે છે એવા હે પ્રભો ! હું તમા રાથી શું કહું ? હે સંપુર્ણ લોકના સ્વામી ! બ્રહ્મદેવના વરથી ઉત્પન્ન થયેલા હુદ્ય રાક્ષસોને તમે મારવા, એ યોગ્યજ છે. આ

સપુર્ણ જગત્ તમારાથી ઉત્પન્ન થયું છે અને તમારાજ પેટમાં રહે છે, જેમ વડના બીજમાં વડનું ઝાડ રહે છે અને વડના ઝાડમાં વડનું બીજ રહે છે. તેજ પ્રમાણે બધું તમારાથીજ ઉત્પન્ન થયું છે. ॥ ૪૫ ॥

धन्योदशरथोलोके धन्याचजननी तव ॥

यथा जातोसि गोविन्द जगदीश परःपुमान् ॥ ४६ ॥

આ દોહને વિષે દશરથ રાજાને ધન્ય છે, તેમજ તમારી માતાને ધન્ય છે, કે જેવને ત્યા—ધર્મીઓના સ્વામા, જગત્ના ઇશ્વર, શ્રેષ્ઠ પુરૂષ તમે ઉત્પન્ન થયા છો. ॥ ૪૬ ॥

धन्यं च त्वत्कुलं राम यत्र प्राप्नोसि हे प्रभो ॥

त्वत्तोभयं कुलंचेदं त्वया देवमुपासितं ॥ ४७ ॥

હે રામચંદ્ર ! જે કુલમાં તમે આવ્યા છો તે કુલને ધન્ય છે. તમારા બન્ને (મા અને બાપનું) કુલ તમારીજ ઉપાસના કરે છે. ॥ ૪૭ ॥

नरपति पितरोपी स्मर्यते वैष्णवांशः ।

स्वयमसि रमणीयो त्वंगुणैर्विष्णुरेव ॥

किमपि भुवनकार्यं यद्विचिन्त्यावतीर्णो ।

तदिह घटयनस्ते वत्सनिर्विघ्नमस्तु ॥ ४८ ॥

હે નરપતિ ! તમને પિતરો પણ વિષ્ણુનો અંશ માને છે તમે રમણીય છો, શુભે કરીને વિષ્ણુજ છો, પૃથ્વીનું કંઈ પણ કાર્ય કરવાનો વિચાર કરી તમે અવતાર ધારણ કર્યો છે—તે વાત તમે બનાવી લાવો, હે વત્સ ! તમને નિર્વિઘ્ન થાવ. ॥ ૪૮ ॥

स्तुत्वोवाचायसा रामं त्वयि नाथेतु संप्रति ॥

शून्यावर्तेचिरंकालं तथादोपस्तवैव हि ॥ ४९ ॥

તે દેવી, રામચંદ્રજીનું એ પ્રભાણે સ્તવન કરીને પુનઃ કહે-
વા લાગી હે નાથ ! સામ્રતકાલમા તમે વિદ્યમાન અસીને મહાદે-
નગર (ગામ) સર્વ સૂનું રહે એ તમને દોષ છે. ॥ ૪૯ ॥

ધર્મારણ્યસ્ય વિપ્રાણાં તથાચૈવાધિદેવતાં ॥

વર્ષાણિદ્વાદશાભૂવન્ શૂન્યાગારામનાથવત્ ॥૫૦॥

હે પ્રભો ! આ ધર્મારણ્યના બ્રાહ્મણો અને ગામના દેવતાઓ
વિના આજ બાર વર્ષ થઈ ગયા, અનાથ સરખા સૂના ઘરે
થયા છે. ॥ ૫૦ ॥

યસ્યાંહિ દીર્ઘિકાયામ્ને સ્નાનદાનોદ્યતાજનાઃ ॥

રામસ્તસ્યાંદીર્ઘિકાયાં નિપતન્તિચ શૂકરાઃ ॥૫૧॥

હે મહારી વાવડીઓમા લોકો સ્નાન, દાન, જપ વગેરે કરતા
હતા-હે રામચંદ્રજી ! આજ તે વાવડીઓમાં કુકરો પડે છે. ॥૫૧॥

યત્રાઙ્ગનામર્તૃયુતાજલક્રીડાપરાયણાઃ ॥

ચિક્રીડુસ્તત્રમહિષા નિપતન્તિજલાશયે ॥ ૫૨ ॥

વળી હે પ્રભો ! જે જલાશયોમા, પોતાના પતીયો સહવ
ર્તમાન અીયો ક્રીડા કરતીયો હતાયો, તે જલાશયોમાં આજ લે સો
પડે છે. ॥ ૫૨ ॥

યત્રરથ્યાસુપુષ્પાણાં સૌરમ્બઃ પ્રચુરો ભવત્ ॥

સંરુદ્ધઃ કંટકૈર્વૃક્ષૈઃ સિંહવ્યાઘ્ર સમાકુલઃ ॥ ૫૩ ॥

જે ઠેકાણે રસ્તાઓમા સારા પુષ્પોનો સુગંધ આવતો હતો, તે
ઠેકાણુ આજ છાટાના વૃક્ષોથી અને સીંહ, વ્યાઘ્રોથી વ્યાપ્ત થયેલા છે. ૫૩

સંચિક્રીડુઃ કુમારાશ્ચ યસ્યાંભૂમૌનિસ્તરં ॥

કુમારાશ્ચિત્રકાયાનાં તત્રક્રીડન્તિહર્ષિતાઃ ॥૫૪॥

જે પૃથ્વીને વિષે બાલકો નિરતર ક્રીડા કરતા હતા તે
ઠેકાણે આજ વ્યાઘ્રોના બાલકો હર્ષને પ્રાપ્ત થઈ ક્રીડા કરે છે. ૫૪

અકુર્વન્વાહવાયત્ર વેદગાનં નિરન્તરમ્ ॥

શિવાનાંતત્રફેત્કારાઃ શ્રૂયન્તેતિ મયંકરાઃ ॥ ૫૫ ॥

જે ઠેકાણે પ્રાગ્હણે રાત્ર દિવસ વેદ પાઠ કરતા હતા તે ઠેકાણે આજ મહાન્ લયંકર શીયાળીયાઓના શબ્દ સંભળાય છે ॥૫૫॥

નૃપાયત્રસમાયાન્તુ નિપીદન્ મંત્રતત્પરાઃ ॥

તસ્મિન્સ્થાને નિપીદન્તિ ગવપાશકશલ્કાઃ ॥૫૬॥

જે ઠેકાણે રાજાઓ સભામાં મંત્રીઓથી વિચાર કરતા બેસતા હતા તે ઠેકાણે આજ ગવય, પાશક અને શલ્ક આદી નામના જનાવરો બેસે છે ॥ ૫૬ ॥

एवंविधं निवासंमे विद्धिरामनृपोत्तम ॥

શૂન્યંતુ સર્વતોમત્વા નિવાસય દ્વિજોત્તમાન્ ॥ ૫૭ ॥

હે રાજાઓમાં શ્રેષ્ઠ રામચંદ્રજી! આ પ્રકારે ચારે તરફથી સૂનો એન્હો ગહારો નિવાસ જાણીને અહીં પ્રાગ્હણેને પાછા લાવીને રાખો. ॥ ૫૭ ॥

तेनमेसुमहदुःखं तस्मात्त्राहिनरेश्वर ॥

एतच्छ्रुत्वावचोराम उवाचवदतां वरः ॥ ૫૮ ॥

હે નરેશ્વર! તેથી મને મહાન્ દુઃખ થયું છે એ દુઃખથી ગહારું સંરક્ષણ કરો. રામચંદ્રજીએ દેવીનું આ પ્રભાણનું વચન ત્યારે સાંભળ્યું ત્યારે બોલનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ રામચંદ્રજી બોલવા લાગ્યા. ૫૮

श्रीरामउवाच—नजानेतावकान्विप्रान् येचतुर्दिशमाश्रिताः॥

नतेपांवेदयज्ઠં સંખ્યાં નામ ગોત્રંદ્વિજન્મનામ્ ॥૫૯॥

રામચંદ્રજી કહે છે—હે દેવી! તાહારા જે પ્રાગ્હણે ચારે દિશામાં આસ્થા ગયા છે તેવને હું જાણતો નથી. તેમજ તેવના નામો તથા ગોત્રો અને તેવ કંટલા છે એ સંખ્યા પણ હું જાણતો નથી. ॥ ૫૯ ॥

યથાજ્ઞાતીયથાગોત્રં યથાતથ્યં નિવેદય ॥

તતોન્યાયાદ્યથાસર્વાન્ સ્વસ્થાનેવાસયામ્યહમ્ ॥૬૦॥

તેવેની જ્ઞાતી અને ગોત્ર જે પ્રમાણે હોય તે પ્રમાણે મ્હારે આગળ કહો. તો ન્યાયથી બધાઓને તેલથી તેવના સ્થાનોને વિષે વાસ કરાડે છું. ॥ ૬૦ ॥

અધિદેવીરવાચ-બ્રહ્મવિષ્ણુ મહેશૈશ્વ સ્થાપિતાયેનરેશ્વર ॥

અષ્ટાદશસહસ્રાણિ બ્રાહ્મણાદેવ વિક્રમાઃ ॥૬૧॥

એન્હુ રામચંદ્રજીનું વચન સાંભળી તે અધિદેવી કહે છે- હે નરેશ્વર રામ ! વેદ બ્રહ્મનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ એન્હુ અષ્ટાદહ હજાર પ્રાગ્હણો, પ્રગ્હા, વિષ્ણુ અને મહેશ્વરે સ્થાપન કરેલા છે. ॥૬૧॥

ત્રયી વિદ્યાસ્તુવિખ્યાતાઃ લોકેસિન્નમિતદ્યુતે ॥

ચતુર્વિંશતિગોત્રાણાં વાહવાયેપ્રતિષ્ઠિતાઃ ॥ ૬૨ ॥

તેવના તેજના અતને પાર નથી એન્હુ અમિતદ્યુતિ હે રામચંદ્રજી ! તે અષ્ટાદહજાર પ્રાગ્હણે આ લોકને વિષે ત્રૈવિદ્ય નામથી વિખ્યાત છે અને તે પ્રાગ્હણોના ચોવીસ ગોત્રો છે. ॥૬૨॥

શ્રીમદાર્ય ત્રયીવિદ્યા લોકાસ્સર્વે દ્વિજોત્તમાઃ ॥

પશ્ચિંશચ સહસ્રાણિ શૂદ્રાધર્મ પરાયણાઃ ॥ ૬૩ ॥

હે રામ ! વળી પ્રાગ્હણોમાં શ્રેષ્ઠ તે ત્રૈવિદ્ય પ્રાગ્હણો શ્રી વેદમાતા ગાયત્રી ત્રિપદાને બ્રહ્મનારા છે. તે પ્રાગ્હણોના સેવકો છત્રીસ હજાર વણિકો પોતાના સેવાધર્મમાં પરાયણ છે. ॥ ૬૩ ॥

આર્યવૃત્તાસ્તુતેજેયા દ્વિજશુશ્રૂપણે સ્તાઃ ॥

સત્યમેવમિદંરામ ઉદ્ધરસ્વપુરાતનં ॥ ૬૪ ॥

પ્રાગ્હણોની સેવામાં તત્પર એવા તે સેવકો, આર્ય લોકેન્દ્રી વર્તણુકથી વર્તનારા બ્રહ્મનારા હે રામચંદ્રજી ! આ મ્હે સત્ય અને આગળ કહ્યું છે માટે આ હર્ષપુરીને ઉદ્ધાર કરેલું

ચકુલાર્કેશ્વરોયત્ર સંજ્ઞાસહરાજતે ॥

કુમારાવશ્વિનૌ દેવૌ ધનદોવ્યયપૂસ્કઃ ॥ ૬૫ ॥

જે ધર્મારણ્યમાં જકુલ વૃક્ષને નિચે સૂર્યનારાયણ પોતાની સંજ્ઞા નામનો સ્ત્રી સહુવર્તમાન જકુલાર્ક નામે વિરાજે છે, અને અશ્વિનીકુમાર દેવ, તેમ જ સર્વ અર્થને પુરાં પાડનાર કુબેર પણ વિરાજે છે. ॥ ૬૫ ॥

અધિષ્ઠાત્રી હ્યહં રામ નામ્ના મટ્ટારિકાસ્મૃતા ॥

શુન્યંસ્વામિન્યુદ્ધરસ્વ મોહેસ્ક પુરંવરં ॥ ૬૬ ॥

હે રામ ! અહિંની હું અધિષ્ઠાત્રી (માલક) ભટ્ટારિકા નામની દેવી છું. માટે હે સ્વામીન ! સત્તુ થયેલુ એવું આ શ્રેષ્ઠ મોહિયક પુર (મોઢે) એનો આપ છર્ણોદ્ધાર કરો. ॥ ૬૬ ॥

વ્યાસ ઉવાચ—સ્થાનાચારાશ્ચ યે કે ચિત્કુલાચારાસ્તથૈવચ ॥

શ્રીમાત્રાકથિતં સર્વં રામસ્યાગ્રેપુરાતનં ॥ ૬૭ ॥

વેદ વ્યાસજી કહે છે—હે રાજા ! ભટ્ટારિકા દેવીએ શ્રીરામ-ચંદ્રજી આગળ પુરાતન એવા સ્થાનના આચાર, કુળના આચાર એ બધાએ કહ્યા. ॥ ૬૭ ॥

તસ્યાશ્ચ વચનં શ્રુત્વા રામોમુદમવાપહ ॥

સ્વમૃત્યાગ્રેપિતાસ્તૂર્ણં વિપ્રાનયન હેતવે ॥ ૬૮ ॥

એ પ્રભાણે ભટ્ટારિકા માતાનું વચન સાંભળીને શ્રીરામચંદ્રજી મહા હર્ષને પ્રાપ્ત થયા. અને જલદીજ, આગ્રહણે તેડી લાવવા માટે પોતાના દૂતોને મોકલ્યા. ॥ ૬૮ ॥

રામાજ્ઞા કારિણો દૂતાઃ ગતાઃ સર્વે દિશોદશ ॥

શોધિતા વાહવાઃ સર્વે લબ્ધ્વાસર્વે સહર્ષિતાઃ ॥ ૬૯ ॥

ત્યારે રામની આજ્ઞા પ્રતિપાતન કરનારા દૂતો દસે દિશા

ઓમાં ગયા. ત્યાં જઈને સર્વે ત્રૈવિધ પ્રાગ્હણોને શોધ કરીને
સર્વે પ્રાગ્હણોને લઈને મહાહર્ષને પ્રાપ્ત થયા. ॥ ૬૯ ॥

આગતા રામ પાર્શ્વે ચ વહુમાન પુરઃસરં ॥

અર્ચિતા રામચન્દ્રેણ પાદાર્ધ વિષ્ટરાદિમિઃ ॥ ૭૦ ॥

તે આવેલા પ્રાગ્હણો! ઘણા માન સાથે રામચંદ્ર કને આવીને
પ્રાપ્ત થયા. ત્યારે રામચંદ્રેણે તેવનુ પાદ, અર્ધ અને વિષ્ટરથી
પુજન કર્યું. ॥ ૭૦ ॥

સ્તુતિચકાર વિપ્રાણાં દંડવત્પ્રણિપત્ય ચ ॥

કૃતાંજ્જલિ પુટસ્થિત્વા વમાપે રઘુનન્દનઃ ॥ ૭૧ ॥

અને પ્રાગ્હણોને દંડવત્ નમસ્કાર કરીને સ્તુતી કરવા લાગ્યા.
અને હાત બેડી પ્રાગ્હણોની સામે હિલા થઈ, રઘુનંદન રામચંદ્રેણ
ચીઠી વાણી થકી ઠેકેવા લાગ્યા. ॥ ૭૧ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणे पातालखण्डे धर्मरिण्यो पाख्यानं

सत्यमंदिर महात्म्ये श्रीरामतीर्थ यात्रायां एकोन

त्रिंशोऽध्यायः ॥ ૨૯ ॥

શ્રીરામજ્વાલ-જીણોદ્ધારં કરિષ્યામિ શ્રીમાતુર્વચનાદહં ॥

આજ્ઞાપ્રદીયતાંમહાં યથાસિદ્ધિઃ પ્રજાયતે ॥૧૧॥

રામચંદ્રેણ કેહે છે—હે પ્રાગ્હણો! શ્રીમાતા ભદ્રારિકાના
વચનથી આ મોઢેરાનો હું છર્ણોદ્ધાર કરીશ, આપ સર્વે મને
આજ્ઞા આપો કે જેથી કાર્યની સિદ્ધી થાય. ॥ ૧ ॥

अधि देव्या मुखेनैव त्रिमूर्तेः स्थापनादिकश्च

मयाश्रुतंधरादेवाः विलीनैव युज्यते ॥ ૨॥

હે પૃથ્વીના દેવતા પ્રાદક્ષણે! શ્રીમાતા લક્ષ્મીના મુખથી-
ત્રીનમૂર્તિ-પ્રગ્હા, વિષ્ણુ અને મહેશ્વરનું સ્થાપન કરેલું છે
સાંભળ્યું છે માટે એ વાતમાં વિલંબ ન કરવો. ॥ ૨ ॥

આદેશોદીયતામહ્યં યથા દાનં દદામિવઃ ॥

વ્યાસ૩૦-તતસ્તુમિલિતાસ્સર્વે વિમૃશ્ય ચ પરસ્પરં ॥૩॥

માટે આપ મને આજ્ઞા આપો અને હું પછી આપને દાન
આપું. વ્યાસજી કહે છે, હે રાજા! ત્યારે પછી બધાએ પ્રાર્થણા
મળીને-રામચંદ્રજીના વચનનો આપસમાં વિચાર કરવા લાગ્યા. ॥૩॥

કેચિદ્બુક્ષ્તદારામં વયંશિલોન્ઠ જીવિકાઃ ॥

સન્તોષં પરમાસ્થાય સ્થિતા ધર્મપરાયણાઃ ॥ ૪ ॥

અને પછી કેટલાક પ્રાર્થણા કહેવા લાગ્યા-હે રામ! હમે
તો * શિલોન્ઠવૃત્તિથી પોતાની જીવિકા ચલાવિએ છિએ અને
તેમાંજ સંતોષ માની પોતાના ધર્મમાં રહિએ છિએ. ॥ ૪ ॥

પ્રતિગ્રાહ પ્રયોગેષુ ન ચાસ્માકં પ્રયોજનમ્ ॥

एकाहिकाः द्विजाः केचित् केचित्त्वामृत वृत्तयः ॥ ૫ ॥

પ્રતિગ્રહ કરવાનું હમને કાંઈ પ્રયોજન નથી. કારણ હમારે
પ્રકાર કેટલાક પ્રાદક્ષણે એકાહિક છે, તેમજ કેટલાક પ્રાદક્ષણે
પોતાને ઠેકાણે અમૃતસરખી વૃત્તિવાળા છે. ॥ ૫ ॥

कुम्भीधान्यद्विजाः केचित् केचित् पट्कर्म तत्पराः ॥

त्रिमूर्ति स्थापिताः सर्वे पृथग्भावाः पृथग्गुणाः ॥ ૬ ॥

કેટલાક પ્રાદક્ષણે * કુમ્ભીધાન્યવૃત્તિવાળા છે, કેટલાક પટ-

* એનાશિલ અને ઉંછ એ બે બેદ છે. શિલ એટલે ખેતરોમાં
ખજા કરતા કરતા પડેલા જે દાણા તે પોતાના પેટપુરતા વિણી લેવા એ
શિલવૃત્તિ. અને ધાન્ય વેચાતા ખજારમાં, ધાન્ય તોળાના પડેલા જે દાણા
તે પેટપુરતા વિણી લેવા એ ઉંછવૃત્તિ

* એક પ્રકારનું ધાન્ય.

કર્મ તત્પર છે. આ પ્રાંદાણોને પ્રગ્હા, વિંધુ, મહેશ્વરે છ છ હંજર જુદા જુદા સ્થાપન કર્યા છે તેથી આ પ્રાગ્હુણોના સ્વંભાવો પણ જુદા જુદા છે અને ગુણો પણ જુદા જુદા છે. ॥ ૬ ॥

કેચિદેવંવદન્તીસ્મ ત્રિમૂર્ત્યાઙ્જ્ઞાં વિનાવયમ્ ॥

પ્રતિગ્રહસ્યસ્વીકારં કથંકૃત્વા મહે પ્રભો ॥ ૭ ॥

કેટલાક પ્રાગ્હુણો એમ કેહેવા લાગ્યા કે હે પ્રભો ! હમે પ્રગ્હા, વિંધુ અને શિવની આજ્ઞા વિના લેવાનું કેમ કબૂલ કરીએ ? ॥ ૭ ॥

ન તામ્બૂલં સ્વીકૃતન્નો યાવદ્દેવૈર્ન માપિતમ્ ॥

તદા પ્રભૃતિ તેષાં તુ વિરોધોઽધ્યાપિ વર્તતે ॥ ૮ ॥

પ્રગ્હા, વિંધુ અને શિવજીની આજ્ઞા વિના હમે તાંબૂલ મુદ્દાં તો લિધું નથી. તે દિવસથી આજ સુધી લેવાદેવાનો વિરોધ મોઢ પ્રાગ્હુણોમાં અઘાપી ચાલે છે. ॥ ૮ ॥

વિમૃશ્યસતદારામો વશિષ્ઠેન મહાત્મના ॥

બ્રહ્મવિષ્ણુશિવાદિશ્ચ સસ્માન્નુરુણાસહ ॥ ૯ ॥

ત્યારે પ્રાગ્હુણોનું એન્હું વચન સાંભળી સમચંદ્રજી વશિષ્ઠ ઋષી સાથે વિચાર કરવા લાગ્યા, અને વિચાર કરીને વશિષ્ઠ ઋષી સહવર્તમાન-પ્રગ્હા, વિંધુ અને શિવ એ ત્રીને દેવતાઓનું સ્મરણ કર્યું. ॥ ૯ ॥

સ્મૃતમાત્ર સ્તતોદેવાઃ તંદશે સમુપાગમત્ ॥

સુર્ય કોટિપ્રતીકાશાઃ વિમાનાવલિ સંસ્થિતાઃ ॥ ૧૦ ॥

સ્મરણ કરતાં માત્રજ ત્રણે દેવતાઓ ધર્માસ્પદ્યમાં આવી પ્રાપ્ત થયા. કરોડ સુર્ય સરળા છે તેને જેવના અને વિમાનોમાં બેઠેલાં એવા ત્રીને વિમાનોની પંક્તી ઉભી થઈ. ॥ ૧૦ ॥

રામેણાથયથાન્યાયં પૂજિતાઃ પર્યામુદા ॥

નિવેદિતંતુ તત્સર્વં રામેણકૃતવૃદ્ધિના ॥ ૧૧ ॥

ત્યારે રામચંદ્રજીએ પદ્મ હૃદયથી ત્રીને દેવતાઓનું યથાયોગ્ય પૂજન કર્યું. પછી ધર્મારણ્યના જીર્ણોદ્ધાર કરવાની ઇચ્છા છે એવનિ એ બહા રામચંદ્રજીએ ત્રીને દેવતા આગળ બધું નિવેદન કર્યું. ॥૧૧॥

અધિદેવ્યાશ્રવચનં જીર્ણોદ્ધારસ્યકામના ॥

ધર્મારણ્યે હરિક્ષેત્રે શૂન્યસ્વામી સમીપતઃ ॥ ૧૨ ॥

ભટ્ટારિકા માતાનું વચન અને શૂન્યસ્વામી નામના દેવતા કને હરીક્ષેત્ર જે ધર્મારણ્ય એના જીર્ણોદ્ધારની ઇચ્છા રામચંદ્રજીએ કહી. ૧૨

તતસ્તેવાડવાઃ સર્વે ત્રિમૂર્તિઃ પ્રણિપત્યચ ॥

મહતાર્હર્ષ યુક્તેનપૂર્ણાઃ પ્રાપ્તમનોરથાઃ ॥ ૧૩ ॥

ત્યારપછી તે સંપૂર્ણ બ્રામ્હણો એ ત્રીને મૂર્તીચીને નમસ્કાર કરીને મહાન્ હૃદયથી પૂર્ણ થઇને પ્રાપ્ત મનેર્થ થતા હતા. ॥૧૩॥

અર્ઘ પાદ્યાદિ વિધિના શ્રદ્ધયાતાનપૂજયત્ ॥

ક્ષણંવિશ્રમ્યતેદેવાઃ બ્રહ્મવિષ્ણુશિવાદયઃ ॥ ૧૪ ॥

અને અર્ઘ, પાદ વિધીથી અને શ્રદ્ધાથી પૂજન કરતા હતા. પછી બ્રમ્હા, વિષ્ણુ અને મહેશ્વર એ ત્રીને દેવતાઓ ક્ષણ માત્ર વિશ્રાન્તી લઇને રામચંદ્રજી કહેવા લાગ્યા. ॥ ૧૪ ॥

ઝચુરામં મહાવાહું વિનયાત્કૃતસમ્પુટં ॥

દેવાઝચુઃ—દેવાન્નૃયુસ્ત્વયારામ યદ્દતા રાવણાદયઃ ॥૧૫॥

મહાભક્તીથી અને વિનયથી હાથ બેડેલા રામચંદ્રજીને ત્રીને દેવતાઓ કહે છે—હે રામ! તમે રાવણાદિકને માર્યા. ॥ ૧૫ ॥

તેનતુષ્ટાવયંરાજન્ તેજસાવૃદ્ધિરસ્તુતે ॥

સૃષ્ટાત્વં સર્વભૂતાનાં સાધૂનાંપરિપાલકઃ ॥ ૧૬ ॥

હે રાજન્ રામ! તેથી હમે સંતોષને પ્રાપ્ત થયા છીએ. તમારા તેજની વૃદ્ધી થાવ, તમે સર્વભૂત આણીમાત્રને ઉત્પન્ન કરનારા છો અને સાધુઓનું પાલન કરનારા છો. ॥ ૧૬ ॥

ધર્મત્રાણાયાવતીર્ણો માનુવંશવિભૂષણઃ ॥

ઉદ્ધરસ્વમહાસ્થાનં મહત્કીર્તિં મવાપ્નુહિ ॥ ૧૭ ॥

હે સૂર્યવંશના ભૂષણરૂપ રામ! તમે ધર્મનું પાલન કરવા માટે અવતાર ધારણુ કર્યો છે. માટે આ ધર્મારણ્ય મહાસ્થાનને શુભોદ્ધાર કરો અને મહા સત્કીર્તિને પ્રાપ્ત થાવ. ॥ ૧૭ ॥

વ્યાસઉ૦-ઇત્યુક્ત્વા રાઘવંદેવાઃ દ્વિજાનાહપુરસ્થિતાન્ ॥

પ્રણતાન્પરયામકત્યા મેઘગંભીર યાગિરા ॥૧૮॥

વ્યાસજી, ધર્મરાજને કહે છે—પ્રમહા, વિષ્ણુ અને મહાદેવજીએ રામચંદ્રજીને આ પ્રમાણે કહી, પછી પરમભક્તીથી હાથ જોડીને ઉભા રહેલા ત્રૈવિધ બ્રાહ્મણોને મેઘસરખી ગંભીર વાણીથી ॥૧૮॥

દેવાઙ્ગુઃ-ભૂમિદેવાનિવોધધ્વં રામોયંજગતીપતિઃ ॥

રાવણસ્યવધાર્થાય વિષ્ણુર્માનુપતાંગતઃ ॥૧૯॥

તીને દેવતાઓ! કહે છે—હે ભૂમિદેવો ત્રૈવિધ બ્રાહ્મણો! હમારી આજ્ઞા તમે સાંભળો. પૃથ્વીના પત્ની રામચંદ્રજી, રાવણના વધ માટે સાક્ષાત્ વિષ્ણુએ મનુષ્યાવતાર ધારણુ કર્યો છે. ॥ ૧૯ ॥

અયંહિમગવાન્ સાક્ષાત્ જીર્ણોદ્ધારં કરોતિચ ॥

કર્તવ્યંવચનં તસ્ય પ્રસન્નેનાન્તરાત્મના ॥ ૨૦ ॥

તેવ આ સાક્ષાત્ ભગવાન્ રામચંદ્રજી, શુભોદ્ધાર કરે છે માટે પ્રસન્ન મનથી તમે સર્વેએ રામચંદ્રજીનું વચન પાળવું (તેવ જેમ કહે તેમ તમે કરવું.) ॥ ૨૦ ॥

તેપિદેવાસ્વકંસ્થાનં યયુર્બ્રહ્મ પુરોગમાઃ ॥

દત્વાશિષંતુરામાય વાંછિતં તવ સિધ્યતુ ॥ ૨૧ ॥

એ પ્રમાણે બ્રાહ્મણોને કહી તીને દેવતાઓ—રામચંદ્રજીને આશિર્વાદ આપી ‘તમારું વાંછિત સિદ્ધ થાવ! જેમ કહેતા કહેતા’ વિમાનોમાં બેસી પોતપોતાના સ્થાને ગયા ॥ ૨૧ ॥

લઘ્વાસતેપામાજ્ઞાંતુ પ્રીતોદશસ્થાત્મજઃ ॥

જીર્ણોદ્ધારેતુ દ્વિગુણં ફલમિચ્છન્નિલાપતિઃ ॥ ૨૨ ॥

રામચંદ્રજી આ પ્રમાણે તેવની આજ્ઞાને પ્રાપ્ત થઈ મહા હર્ષને પ્રાપ્ત થયા અને પૃથ્વીના પત્ની રામચંદ્રજીએ મનમાં વિચાર કર્યો કે જીર્ણોદ્ધાર કર્યાનું ખમણું ફલ થાય છે, એવું મહાદેવજી પણ જાણે છે. ॥ ૨૨ ॥

દેવાનાં સન્નિધૌ તેપાં કાર્યારમ્ભમથા કરોત્ ॥

સ્થળિલં પૂર્વવત્કૃત્વા મહાગિરિસમંશુભમ્ ॥

તસ્યોપરિ વહિઃશાલા ગૃહશાલા હ્યનેકથા ॥ ૨૩ ॥

ત્યારે તેજ વખતે રામચંદ્રજીએ, અમ્હા, વિષ્ણુ અને શિવ. જીના સામને જ જીર્ણોદ્ધાર કાર્ય કરવાનો આરંભ કર્યો. મહા પર્વત સરખું પહેલે પ્રમાણે જ શોભાયમાન ગોઠાડું સ્થાનિલ બનાવ્યું તે સ્થાનિલ ઉપર બહારની શાલાઓ તેમજ અનેક પ્રકારની ઘરની શાલાઓ (પરશાળો)—॥ ૨૩ ॥

બ્રહ્મશાલા વિશાલાશ્ચ નિર્મમે શોભનાકૃતિઃ ॥

નિધાનૈશ્ચ સમાયુક્તાઃ ગૃહોપકરણૈર્મૃતાઃ ॥ ૨૪ ॥

અને ગોઠાટી એક અમ્હાશાલા બનાવી જેમાં દ્રવ્ય ધણું બધું છે તેમજ વાપરવાના પદાર્થો અને વાસણો પણ જેમા ભરેલા છે એવું સુશોભિત શાલાઓ બનાવી. ॥ ૨૪ ॥

एतत्सर्वं कारयित्वा त्रैविद्येभ्यस्तदा ददौ ॥

चत्वारिंशत् शतंप्रादात् ग्रामाणां चतुराधिकम् ॥ ૨૫ ॥

એ પ્રમાણે સર્વ જીર્ણોદ્ધાર કરીને તે સર્વ ત્રૈવિદ્ય મોઢ પ્રા-ગ્હણેને દાન આપ્યું. અને તે ઉપરાંત ચારસો અને ચાર ગામો પણ આપ્યા. ॥ ૨૫ ॥

ત્રૈવિધમોદવિપ્રેભ્યો રામોદશરાત્મજઃ ॥

દત્વાદાનં તદાત્માનં કૃતકૃત્યો નરેશ્વરઃ ॥ ૨૬ ॥

રામચંદ્રજી, ત્રૈવિધ પ્રાદાણોને આ પ્રમાણે દાન આપી કૃતકૃત્ય થતા હવા. ॥ ૨૬ ॥

કાજેશૈસ્થાપિતાપૂર્વં ધર્મારણ્યેચ યે દ્વિજાઃ ॥

પૂજિતા રઘુનાથેન જીર્ણોદ્ધારે કૃતે પુનઃ ॥ ૨૭ ॥

પેહેલે પ્રમદા, વિધ્વ, મહેશ્વર જે પ્રામદણોનું ધર્મારણ્યમાં સ્થાપન કર્યું હતું તેજ પ્રામદણોનું, રામચંદ્રજીએ જીર્ણોદ્ધાર કરી પુનઃ પૂજન કર્યું. ॥ ૨૭ ॥

પ્રેપયિત્વાઙ્ગનીસૂનું હનુમન્તં મહાકર્પિં ॥

આનિનાયવણિક્ શ્રેષ્ઠાન્ ગોમુજાન્ રઘુનન્દનઃ ॥ ૨૮ ॥

પછી રામચંદ્રજીએ હનુમાનજીને મોક્ષકોને શ્રેષ્ઠ ગોમુખ વાણીઆઓને ધુડાવીને તેલવ્યા. ॥ ૨૮ ॥

પદ્ત્રિંશચ્ચ સહસ્રાણિ ગોમુજાયે વણિગ્વરાઃ ॥

શુશ્રૂપાર્થ દ્વિજાનાં તુ સ્થાપયમાસતત્રૈવ ॥

દત્વાતુવેતનં તેભ્યઃ સંતુષ્ટઃ પુરુષોત્તમઃ ॥ ૨૯ ॥

તે છત્રીસહજાર ગોમુખ વાણિયાઓ-મોદ ત્રૈવિધ પ્રામદણોની સેવા માટે પુનઃ સ્થાપન કર્યા. અને તેવને વેતન (જેતશદિકે ખેડવાની ઉપજવિકા) આપી રામચંદ્રજી સંતોષને પામ્યા. ॥ ૨૯ ॥

તાનુવાચતદારામઃ સેવાકાર્યા દ્વિજન્મનાં ॥

एपावः पस्मावृत्तिः स्मृत्युक्तासात्विकीवरा ॥

खङ्गं तदोज्ज्वलं दत्तं तदाश्वतेच चामरे ॥ ૩૦ ॥

અને રામચંદ્રજી, ગોમુખ વાણિયાઓને કહેવા લાગ્યા કે,

તમે સદાએ ત્રિવિધ પ્રામ્હણીની સેવા કરવી ! એજ તમારી પરમ
વૃત્તી-સ્મૃતીમાં કહેલી સત્વગુણવાળી શ્રેષ્ઠ છે. એમ કહી તેવને
એક તલવાર (ખર્જ-ખાંડુ) અને બે ચમરો આપ્યા. ॥ ૩૦ ॥

વિવાહાદૌ વરેણૈવ ધાર્યં ચિન્હં સદૈવહિ ॥

ચામરંવ્યજનંકાર્યં વરસ્યાગ્રેવણિગ્વરાઃ ॥ ૩૧ ॥

અને કહ્યું કે હે વાણિયાઓમા શ્રેષ્ઠ ગોભુજ વાણિયાઓ!
વર ત્યારે પરણવા જાય ત્યારે મ્હારું ચિન્હ આ તલવાર (ખાંડુ)
ધારણ કરીને જાય, અને તેને આગળ આ બે ચમરો તથા
પંખો ઉડે. ॥ ૩૧ ॥

શ્રીમાતુઃપૂજનંકાર્યં ધનદસ્યવિશેષતઃ ॥

બ્રામ્હણાઃ પૂજનીયાશ્ચ શુભેકર્મણિ સર્વદા ॥ ૩૨ ॥

પછી શ્રીમાતા માતાંગીનું પૂજન કરવું, તેમજ વિશેષે કરીને
કુખેરનું પણ પૂજન કરવું અને શુભકર્મ વિગેરેમાં મોઢ ત્રિવિધ
પ્રામ્હણીનું સદાએ પૂજન કરવું. ॥ ૩૨ ॥

વૃદ્ધ્યા ગમેપુપ્રાસેપુ વૃદ્ધિદાપક દક્ષિણા ॥

પ્રદેયાત્રાલવૃદ્ધેભ્યો મમરામસ્યશાસનાત્ ॥

આજ્ઞયાવર્તિતવ્યંહિ ત્રૈવિદ્યાદિજજન્મનામ્ ॥ ૩૩ ॥

વિવાહાદિક કાર્યોમાં પોતાના વંશને વૃદ્ધી આપનારી એન્હી
દાપક (દાપુ) નામની દક્ષીણા-ખાલકોથી તે વૃદ્ધપર્યંત સર્વે ત્રિવિધ
મોઢ પ્રામ્હણીને આપવી એન્હી મ્હારી (શમચંદ્રણી) આજ્ઞાએ,
અને તમે સદાએ તે ત્રિવિધ પ્રામ્હણીની આજ્ઞાથી વર્તવું. ॥ ૩૩ ॥

શુમેવાપ્ય શુભકાર્યે પૂજ્યાસ્તે દ્વિજ સત્તમાઃ

દ્વિજાજ્ઞાં નૈવમંતારો મદાન્ધાઃસ્મરગર્વિતાઃ ॥

સર્વથાતે ભવિષ્યન્તિ નષ્ટવંશાઃનસંશયઃ ॥ ૩૪ ॥

તમે શુભ કાર્યોમાં અને અશુભ સર્વ કાર્યોમાં ત્રૈવિધ મોઢ
પ્રાદ્યજ્ઞોની પૂજા કરવી. જે પુરૂષો મદ્યથી આંધળા થઈ, અભિમા-
નથી ગર્વમાં આવી મોઢ ત્રૈવિધ પ્રાદ્યજ્ઞોની આજ્ઞા નહિ માને તો
તેવના વંશનો નાશ થશે એમાં સંશય નથી. ॥૩૪॥

મण्डल ગ્રામજાઃશૂરાઃ યે રામેણ સહાગતાઃ ॥

સપાદલક્ષાસ્તેદત્તાઃ શુશ્રૂપાર્થ દ્વિજન્મનામ્ ॥ ૩૫ ॥

એ પ્રમાણે રામચંદ્રજી—સર્વે ગોબુજ વણિકોને આજ્ઞા આપી,
પછી માંડલ ગામમાંથી જે સવાલાખ શૂરો રામચંદ્રજી સાથે
આવેલા હતા તે સવાલાખ શૂરોને પણ રામચંદ્રજીએ મોઢ ત્રૈવિધ
પ્રાદ્યજ્ઞોની મેવા માટે આપ્યા. ॥ ૩૫ ॥

સુનિર્મલં કર્ણુરશ્ચ પતમાનં ક્રમેણતત્ ॥

ચામર દ્વિતયં રામો દત્તવાન્ સ્વદ્ગમેવચ ॥ ૩૬ ॥

અને તેવને પણ સારા નિર્મલ, કળરા અને ક્રમે કરીને પડનારા
એન્ડા બે ચમરો અને એક તલવાર એ રામચંદ્રજીએ આપ્યા. ॥૩૬॥

માण्डलिकाश्चતેમોદ્ધઃ જ્ઞેયારામસ્યશાસનાત્ ॥

इत्याज्ञाप्यतदारामो वास्तुपूजामकारयत् ॥ ૩૭ ॥

તે (માંડલ ગામના) સવાલાખ માંડલિયા, રામચંદ્રજીની
આજ્ઞાથી મોઢ બળવા. રામચંદ્રજી માંડલિયા મોઢ વિષે એન્ડી
આજ્ઞા આપીને, જીર્ણોદ્ધારનું વાસ્તુપૂજન કરતા હતા. ॥ ૩૭ ॥

कुलस्यस्वामिनं सूर्यं प्रतिष्ठाविधिपूर्वकम् ॥

ब्रह्माणंस्थापयामास चतुर्वेदैश्चसंयुतम् ॥ ૩૮ ॥

કુલસ્વામી સૂર્યનારાયણની વિધિપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરી. અને
ચાર વેદો સહવર્તમાન બ્રહ્મદેવનું સ્થાપન કર્યું ॥ ૩૮ ॥

श्रीमातरंमहाशक्तिं शून्यस्वामिंहरितथा ॥

विघ्नप्रध्वंसनार्थाय दक्षिणद्वार संस्थितं ॥ ૩૯ ॥

મહાશક્તિ એન્હી લટારિકા ગૂન્યસ્વામી હરી એવનું પણ સ્થાપન કર્યું. અને વિદ્ય દ્વર થવા સાડ દક્ષિણ દ્વારને વિષે-॥૩૯॥

गणेशंस्थापयामास तथान्याश्चैवदेवताः ॥

कारितास्तेनरामेण प्रासादास्सप्तभूमिकाः ॥૪૦॥

ગણેશનું સ્થાપન કરતા હવા. તેજ પ્રમાણે બીજા દેવતાઓનું પણ સ્થાપન કર્યું. પછી રામચંદ્રજીએ દેવતાઓની સાત ભૂમિકાઓ બાંધાવી અને મદીરો પણ બાંધાવ્યા. ॥ ૪૦ ॥

देवानामप्यजस्यास्तु प्राकारास्तुसुशोभनाः ॥

दुर्गोपकरणैर्युक्ताः प्रतोलीमिश्रतसृभिः ॥ ૪૧ ॥

દેવતાઓથી પણ ન જતાય એન્હા-ધર્મારણ્યને આનુબાનુ કોટો બાંધાવ્યા. યુદ્ધનો સામાન જેમા છે એન્હા કિલ્લા બાંધાવ્યા. અને ગામમાં ચારે તરફ કરવા સાડ ચાર રસ્તાઓ બાંધાવ્યા. ॥ ૪૧ ॥

निर्मितानिचकुंडानि सरांसिचतथैवच ॥

धर्मवाप्यश्रूपाश्च तथान्येदेवनिर्मिताः ॥ ૪૨ ॥

નાના પ્રકારના કુડો તેમજ સરોવરો ધર્મવાપી આદિ વાવડીયો અને દેવતાઓએ નિર્માણ કરેલા બીજા તીર્થો પણ બનાવ્યા. ॥૪૨॥

एतत्सर्वं सुविस्तीर्णं धर्मारण्येमनोहरे ॥

ददौत्रैविद्यविप्रेभ्यः श्रद्धयापरयायुतः ॥ ૪૩ ॥

એ બધુંએ વિસ્તીર્ણ અને મનને હરણ કરનાર એવુ ધર્મારણ્ય-રામચંદ્રજીએ પરમશ્રદ્ધાથી ત્રૈવિધ મોઢાને આપ્યું. ॥૪૩॥

आपत्कालेषुतांरामः शासनंतुतदाददौ ॥

हनुमन्तस्य वीरस्य ददौशिक्षांत्वरान्वितः ॥ ૪૪ ॥

ત્રૈવિધ મોઢા ગ્રાહણોને જ્યારે કોઈ આપતકાલ આવીને પ્રાપ્ત થાય તેટલા મઠિ શ્રીરામચંદ્રજીએ હનુમાનજીને તેડાવીને કહ્યું ॥૪૪॥

ધર્મારણ્યે ત્વયાસ્થેયં ન્યાયાન્યાયવિનિર્ણયે ॥

સમાશાલાસુહે દૂત વ્યવહારદિદક્ષયા ॥ ૪૫ ॥

હે, હે દૂત ! આ ધર્મારણ્યને વિષે સલાઓમાં, શાલાઓમાં મેઠપ્રાદ્યલોને તથા મેઠ વાણિયાઓને વ્યવહાર જોવા માટે અને ન્યાય-અન્યાયનો નિર્ણય કરવા માટે તમે અહિં રહેવું ? ॥ ૪૫ ॥

સમુદ્રશાસનંકૃત્વા વાયુપુત્રંપ્રવોધ્યચ ॥

તસ્યપીઠાત્વયાકાર્યા શાસનંલોપયેત્યયઃ ॥ ૪૬ ॥

અને સર્વદા રહેવાને માટે સમુદ્ર કાંઠે તમે વાસ કરવો, અને વળી હે માણી ! મહુ આ ત્રેવિધ પ્રાદ્યલોને આપેલું દાન જે ધર્મારણ્ય અને જે છિનવી લે અને પ્રાદ્યલોને તથા વાણિયાઓને હુઃખ દે તેને તમે પીડા કરવી. ॥ ૪૬ ॥

વાયુપુત્ર મહાવીર તવપૂજાભવિષ્યતિ ॥

આન્જનેયસ્તુતદ્વાક્યં પ્રણમ્યશિરસાદયૌ ॥ ૪૭ ॥

હે વાયુ પુત્ર ! હે મહાવીર ! એવું જો તું કરીશ તો તારી પૂજા થશે. એ પ્રમાણેનું રામચંદ્રજીનું વચન સાંભળીને માણીએ રામચંદ્રજીને નમસ્કાર કર્યો. અને રામચંદ્રજીનું વચન માથે ચઢાવ્યું. ॥ ૪૭ ॥

જીર્ણોદ્ધારં તદાકૃત્વા કૃતકૃત્યો વમૂવહ ॥

શ્રીમાતરં નમસ્કૃત્ય તીર્થા ન્યન્યાનિરાઘવઃ ॥ ૪૮ ॥

રામચંદ્રજી-એ પ્રમાણે ધર્મારણ્યનો જીર્ણોદ્ધાર કરીને કૃતકૃત્ય થયા, અને શ્રીમાતા સદ્ધારિકાને નમસ્કાર કર્યો. તેમજ બીજા તીર્થોને અને દેવતાઓને પણ નમસ્કાર કર્યો. ॥ ૪૮ ॥

ધર્મહવાચ-કીદૃશં રામચંદ્રેણ શાસનં લિખિતં દદૌ ॥

કથયસ્વપ્રસાદેન ત્રેતાયાં સત્યમંદિરે ॥ ૪૯ ॥

ધર્મરાજ, વેદવ્યાસજીથી પૂછે છે—હે મહારાજ ! રામચંદ્ર જીએ ત્રેવિધ મોઢા પ્રાદક્ષિણે દાનપત્ર કેમ લખી આપ્યું ? એ ત્રેતાયુગમાં સત્યમદિર નામના ધર્મારણ્યની કથા, કૃપા કરીને આપ મહારે આગળ કહેા. ॥ ૪૯ ॥

વ્યાસસવાચ—મોહેરકપુરેરમ્યે વકુલસ્વામ્યધિષ્ઠિતે ॥

શૂન્યસ્વામિનિ રાજેન્દ્રસ્થિતે નારાયણે પ્રમો ॥૫૦॥

એ પ્રમાણનું ધર્મરાજાનું વચન સાંભળ્યું ત્યારે વ્યાસજી-ધર્મ રાજાને પુના કહે છે—હે રાજા ! બહુલસ્વામી અને શૂન્યસ્વામી પ્રત્ય નારાયણ એવ મોઢેરામાં રિયન અસતા, — ॥ ૫૦ ॥

દક્ષિણાધિપતૌ દેવે સર્વજ્ઞે ગણનાયકે ॥

મવસાગર મમાનાં તારિણી યત્રયોગિની ॥ ૫૧ ॥

તેમજ જે ઠેકાણે સર્વ જાણનારા અને દક્ષણ દિશાના અધિ- પતી એવા ગણપતી વિરાજમાન અસતા, અને સંસાર સમુદ્રમાં ડુબનારાઓને તારનારી એવી યેગિની માતા છે, જે ઠેકાણે, એવા ધર્મ રણ્યનું— ॥ ૫૧ ॥

શાસનં તત્રરામસ્ય સાવધાનમનાઃ શ્રુણુ ॥

તામ્રપટ્ટા શ્રયંતત્ર લિખિતં ધર્મશાસ્ત્રતઃ ॥ ૫૨ ॥

દાનપત્ર અને શિખામણ, ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે તાંબાના પત્ર ઉપર લખી દીધું તે હું તમને કહું છું,—માટે તમે સાવધાન મનથી સાંભળો ॥ ૫૨ ॥

મહાશ્ચર્ય કરંતચ હ્યનેકયુગસંસ્થિતૌ ॥

સર્વેધાતુ ક્ષયંયાતિ નતામ્રેક્ષ્ય મેતિચં ॥ ૫૩ ॥

મહા આશ્ચર્ય કરનાર અને કલિયુગ પર્યંત અદ્વય રહેવા માટે વિચારે (રામચંદ્રજીએ) કયોઈ, કે (લેખ) શાના ઉપર લખ્યું ? તે પછી મનમાં વિચાર આવ્યો કે સર્વે ધાતુઓનો કાલે કરીને નાશ થઈ જાય છે, પણ તાંબાનો નાશ કદીએ થતો નથી. ॥ ૫૩ ॥

પ્રત્યક્ષં દૃશ્યતેપુત્ર દ્વિજશાસનમક્ષયં ॥

અવિનાશો હિતામ્રસ્ય કારણં તત્રવિંદ્યતે ॥ ૫૪ ॥

વ્યાસજી કહે છે—હૈ રાજા ! એ વાત પ્રત્યક્ષ દેખાય છે કે
બ્રાહ્મણોનું દાનપત્ર અક્ષય રહેવા માટે તાંબાનો નાશ કરીએ થતો
નથી માટે તામ્રપત્ર ઉપર લખી આપ્યું. ॥ ૫૪ ॥

વેદોક્તિસકલંયસ્માત્ વિષ્ણુસ્તેનેહકથ્યતે ॥

પુરાણેષુચવેદેષુ ધર્મશાસ્ત્રેષુમાનદ ॥ ૫૫ ॥

હૈ રાજા ! પુરાણ, ધર્મશાસ્ત્ર અને સંપૂર્ણ વેદોને વિષે ઉક્તી
તેથી વિષ્ણુ કહેવાય છે. ॥ ૫૫ ॥

અવતીર્ણઃ સ્વયંસાક્ષાત્ પુરાણં પુરુષોત્તમઃ ॥

દેવદ્રુહવિનાશાયં ધર્મસંરક્ષણાયચ ॥ ૫૬ ॥

તે ભગવાન પોતે સાક્ષાત્ પુરાણ પુરુષોત્તમ-ધર્મનું સંરક્ષણ
કરવા માટે અને દૈત્યોનો નાશ કરવા માટે અવતાર ધારણ
કર્યો છે. ॥ ૫૬ ॥

તેનેદંશાસનંદત્ત મવિનાશાત્મકંસુત ॥

યસ્યપ્રાસાદાદ્વપદઃ તારિતાજલમધ્યતઃ ॥ ૫૭ ॥

જેવના પ્રતાપથી પાણીમાં ચિત્તા તરી તે સમચંદ્રજીએ,
કરીએ જેનો નાશ ન થાય એવા તામ્રપત્ર ઉપર મોહ ત્રિવિધ
બ્રાહ્મણોને દાનપત્ર લખી આપ્યું. ॥ ૫૭ ॥

વાનરૈર્વેષ્ટિતાલઙ્કા દત્તાયેનવિભીષણે ॥

મુનિપુત્રંમૃતંરામ યમલોકાદુપાનયત ॥

તેનેદં શાસનંદત્તં અક્ષયંનકયં ભવેત્ ॥ ૫૮ ॥

જે સમચંદ્રજીએ, વાતરેથી વેષ્ટિત એવી લંકા-વિભીષણને
આપી. જેવે, મરેલા ઋષીના પુત્ર-યમલોકથી પાછા લાવી આપ્ય

તે રામચંદ્રજીએ દાનપત્ર લખી આપ્યું છે તે અક્ષય કેમ ન થાય? ૫૮

સ્વवंશवर्णनंतत्र लिखित्वास्वयमेवतु ॥

देशकालादिकंसर्वं लिलेखविधिपूर्वकम् ॥ ५९ ॥

તે તામ્રપત્રમાં રામચંદ્રજીએ પોનાના વંશનું વર્ણન લખ્યું
અને દેશ, કાલ, દાનાદિક એ પણ અંધુએ વિધિ પૂર્વક લખ્યું. ૫૯

समुद्रावधितच्चैव त्रैविद्येभ्यस्तदाददौ ॥

चतुश्चत्वारिंश्चग्रामा शतमेकंतथापरम् ॥ ६० ॥

સમુદ્ર પર્યંત અવધીવાળા એકસો ગ્રામો ત્રાસ રામચંદ્ર
જીએ ત્રેવિધ મોઢા બ્રાહ્મણોને પાંડા અધિક આપ્યા. ॥ ૬૦ ॥

वणिग्वृत्तिसमोपेतान् न्यायान्यायविवेचनम् ॥

सुवर्णा रौप्ययोस्नात्वा सूर्यकुण्डे तथैवच ॥ ६१ ॥

તેમજ ન્યાય-અન્યાય વિવેચનપૂર્વક વાણિયાઓની વૃત્તિનો
સર્વ અધિકાર ત્રેવિધ બ્રાહ્મણોને આપ્યો. પછી રામચંદ્રજીએ
સુવર્ણ અને રૌપ્ય નામની નદીમાં અને સૂર્ય કુંડમાં સ્નાન કર્યું. ૬૧

तस्मिन्कालेमहाश्रयं सजातं किलभारत ॥

सुवर्णास्वर्णं सदृशं रौप्यारौप्यमयंतथा ॥ ६२ ॥

તે વખત હે ધર્મરાજ ! એક મહાન આશ્રય થયું કે સુવર્ણ
નદીથી સોના સરખું પાણી અને રૌપ્ય નદીથી રૂપા સરખું
પાણી-॥ ૬૨ ॥

उवाह सलिलंताभ्यां देवर्षिः पितृतृप्तिदं ॥

स्ववंशनायकोगमः विप्रंविष्णुं प्रपूज्यच ॥ ६३ ॥

દેવતા, ઋષિ અને પિતરોની તૃપ્તી કરનાર વહેવા લાગ્યું.
પોતાના રઘુકુલમાં શ્રેષ્ઠ એવા રામચંદ્રજી-બ્રાહ્મણોનું અને વિષ્ણુ
પૂજન કરીને-॥ ૬૩ ॥

ત્રૈવિદ્યેભ્યોદદૌરામઃ બ્રહ્માર્પણ મનાશુચિઃ ॥

રામલેખવિચિત્રૈસ્તુ વિચિત્રંતામ્રપટ્ટકે ॥ ૬૪ ॥

પવિત્ર મનથી બ્રહ્માર્પણ તામ્રપત્ર ત્રૈવિદ્ય બ્રાહ્મણોને આપ્યું.
તામ્રપત્રમાં રામચંદ્રજીના વિચિત્ર લેખથી લખેલાના ॥ ૬૪ ॥

વાક્યાનિયાનિશ્રૂયન્તે શાસને કિલમારત ॥

આસ્ફોટ્યન્તિપિતરો કથયન્તિપિતામહાઃ ॥

ભૂમિદોસ્મત્કુલેકશ્ચિત્ સોઽસ્માન્સન્તારયિષ્યતિ ॥ ૬૫ ॥

વાક્યો, હે ધર્મરાજા ? આવા સંલગાય છે, પિતા અને પિતા
મહા એવા જે પિતરો, તે ઘાંટા પાડી કહે છે કે, હમારા કુલમાં
કેઈ પુરૂષ, બ્રાહ્મણોને પૃથ્વી દાન આપનારો થશે, તે હમને
તારશે. ॥ ૬૫ ॥

બહુભિર્વસુધામુક્તા રાજાભિઃ સગરાદિભિઃ ॥

યસ્યયસ્યયદામૂમી તસ્યતસ્ય તદાફલં ॥ ૬૬ ॥

“સગરા” શિક્ક ઘણાએક રાજાઓએ આ પૃથ્વી જેની જેની
જ્યારે જ્યારે હતી, ત્યારે ત્યારે તેમને આ પૃથ્વીદાન કીધાનું ફળ
પ્રાપ્ત થયું છે. ॥ ૬૬ ॥

પૃથિવર્પ સહસ્રાણિ સ્વર્ગેવસતિ ભૂમિદઃ ॥

આલેતાવાનુમન્તાચ ત એવ નરકં વ્રજેત્ ॥ ૬૭ ॥

પૃથ્વીનું દાન કરનાર પુરૂષ સાઠ હજાર વર્ષ સુધી સ્વર્ગમાં
વાસ કરે છે. અને જે પુરૂષ દાન કરેલી પૃથ્વીનું છેદન કરે છે,
અથવા દાન કરેલી પૃથ્વી માનતો નથી તે નરકમાં જાય છે. ॥ ૬૭ ॥

ભૂમિરંગુલદાતાચ સકથં પુણ્યમાચરેત્ ॥

ભૂમિરંગુલહર્તાચ મકથં પાપમાચરેત્ ॥ ૬૮ ॥

એક આંગળલર પૃથ્વીનું દાન કરનાર પુરુષને કેમ પુરુષ નહીં પ્રાપ્ત થાય ? અને આંગળલરજ પૃથ્વીનું હરણ કરનાર પુરુષ કેમ પાતકનો અધિકારી નહીં થાય ? ॥ ૬૮ ॥

મહાટવીષ્વતોયાસુ શુદ્ધકોટિસ્વાસિનઃ ॥

કૃષ્ણ સર્પાઃ પ્રજાયન્તે દત્તદાયાપહારકાઃ ॥ ૬૯ ॥

પ્રાદ્યલોને આપેલા દાનને જે પુરુષો છિનવી લે છે, તે પુરુષો પાણી વગરના મહા અરણ્યને વિષે સુકાયલા વૃક્ષના ગિલમી કાળા સર્પ થઈ વાસ કરે છે. ॥ ૬૯ ॥

તડાગાનાં સહસ્રેણ અશ્વમેઘ શતેનચ ॥

ગવાં કોટિપ્રદાનેન ભૂમિહર્તા ન શુદ્ધ્યતિ ॥ ૭૦ ॥

હજાર તળાવ જોદાબ્યાથી અને સો અશ્વમેઘ યજ્ઞ કરવાથી તેમજ કરોડ ગૌદાન દીધાથી પણ ભૂમિદાનને હરણ કરનાર પુરુષ શુદ્ધ થતો નથી. ॥ ૭૦ ॥

યાનીહદત્તાનિપુરાનરેન્દ્રૈઃ દાનાનિ ધર્માર્થ યશસ્કરાણિ ।

નિર્માલ્યવત્ત્વિપ્રવિબોધિતાનિ કોનામસાધુઃ પુનરા-

દદીપ્યત્ ॥ ૭૧ ॥

પહેલે રાજાઓએ, યજ્ઞ વધારનારા એવા ધર્માર્થ જે દાનો આપ્યા છે-તે દાનો પ્રાદ્યલોએ શિવનિર્માત્ય સરખા કહેલા છે. તે દાનોને એવો કયો લાભ પુરુષ છે કે તે પાછા દેવાની ઈચ્છા કરશે ? ॥ ૭૧ ॥

इहहि जगतिलीला चंचले जीवलोके ।

त्रणलव लघुसारे सर्व संसार सौख्ये ॥

अपहस्तदुराशा शासने ब्राह्मणानां ।

नरक गहन गर्तात् पापभीतोत्सुकोयः ॥ ૭૨ ॥

ક્રીડાથીજ અંચલ છે જીવલોક જેને વિષે એવી આ પૃથ્વીમાં સઘળા સંસારનું સુખ ત્રણ જેવું હલકું અને ઘણુંજ થેરા સારવાળું છે. એવંહા આ સંસારમાં નર્કના ભયંકર ખાડામાં પાપથી પડવું, એથી ડરનારા પુરુષોએ બ્રાહ્મણોને શાસન કરવું અર્થાત્ આપેલું દાન પાછું લેવું, એ દુષ્ટ શાસનને દૂર કરે. ॥ ૭૧ ॥

યાતાયાન્તિમહીભુંજઃ ક્ષિતિમિમાંયાસ્યન્તિભુક્ત્વાઽશિલામ્ ।

નાયાતાનનુયાતિ યાસ્યતિનવાકેનાપિસાર્ધધરા ॥

યત્કિંચિત્ ભુવિતદ્ધિનાશિસકલંકીર્તિઃ પરંસ્થાયિની ।

મત્તૈવંવસુધાધિપૈ રુપકૃતા લોપ્યાનસત્કીર્તિતૈઃ ॥ ૭૨ ॥

આ સંપૂર્ણ પૃથ્વીનો ઉપલોગ લેવાને કદાં એક રાજાઓ આવ્યા છે અને ગયા છે. પરંતુ આ પૃથ્વી દેશની સાથે આવતી નથી, આવી નથી અને આવવાની પણ નથી. માટે આ પૃથ્વીમાં જે કાંઈ દેખાય છે તે સર્વ નાશવંત છે. માત્ર કીર્તિજ રહેવાની છે. રાજાઓએ એવો વિચાર કરીને પોતાની સત્કીર્તિનો લોપ કરવો નહિ. ॥ ૭૩ ॥

હત્વાભૂમિમારિણઃ પાર્થિવેન્દ્રાન્ ભૂયોભૂયોયાચતેરામચન્દ્રઃ ॥

સામાન્યોયંદાનધર્મોનૃપાણાંસ્વેસ્વેકાલેપાલનીયોભવદ્ધિઃ ૭૪

રામચંદ્રજી, પૃથ્વીના ભારભૂત રાજાઓને મારીને વારંવાર કહે છે—હો રાજાઓ! મનુષ્યોને, દાન કરવાનો ધર્મ સામાન્ય છે. તે પોતપોતાના દાસને વિષે તમેજે પાલન કરવો. ॥ ૭૪ ॥

અસ્મિન્વંશેક્ષિતૌક્ષીણેકોપિરાજામવિષ્યતિ ॥

તસ્યેદંકરલગ્નૈ મદ્દત્તંપરિપાલ્યતાં ॥ ૭૫ ॥

હમારા વંશ પૃથ્વીમાં ક્ષીણ થયો અસતા આગળ કાંઈપણ રાજા થશે, તેવના હાથમાં આવેલો આ મહારો લેખ વાંચીને મહાઈ આપેલું પરિપાલન કરવું. ॥ ૭૫ ॥

લિખિત્વાશાસનંરામઃ વાયુપુત્રંપ્રવોધ્યચ ॥

અયોધ્યાનગરીં પ્રાપ્ય ચિરંરાજ્યંચકારહ ॥ ૭૬ ॥

આ પ્રમાણેનું સંપૂર્ણ કૃત્ય રામચંદ્રજી કરીને અને વાયુપુત્ર
માફતીને આજ્ઞા આપીને અયોધ્યા નગરી પ્રતિ જતા હવા અને
ત્યાંનું રાજ્ય ચિરકાલ પર્યંત કરતા હવા. ॥ ૭૬ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणे पातालखण्डे धर्मारण्योपाख्यानं
शासन प्रदानम् नाम त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥

ધર્મવચ્ચ—મોહેરકં પ્રતિષ્ઠાય વિધિવત્ દિજસત્તમાઃ ॥

किंचत्रेखुनाथस्तुभूयोऽयोध्यांगतस्तदा ॥ १ ॥

ધર્મરાજ કહે છે—હે મહારાજ વ્યાસજી! રામચંદ્રજી અ-
યોધ્યામાં પાછા ગયા પછી, મોહિરકપુરમાં સ્થાપેલા પ્રાદ્વયો શું
કરતા હવા? ॥ ૧ ॥

स्वस्थानेत्राहणास्ते चक्रानिकर्माणिचक्रिरे ॥

व्यासउवा०—त्रैविद्यास्तेद्विजाःधर्मइष्टापूर्तरतास्सदा ॥

स्वधर्मनिस्ताःशान्ताःप्रतिग्रहपराङ्मुखाः ॥ २ ॥

અને પોતાના સ્થાનમાં ક્રિયા કર્મો કરવા લાગ્યા, એ કૃપા
કરીને મહારે આગળ કહો ત્યારે વ્યાસજી કહે છે—હે રાજા ધર્મ!
તે ત્રૈવિધ પ્રાદ્વયો સદા સર્વે કાલ અગ્નિહોત્રાદિ કર્મ કરવા લાગ્યા
પોતાના ધર્મમાં તત્પર, શાંત વૃત્તિવાળા અને પ્રતિગ્રહન કરવાવાળા. ૨

राज्यंचकुर्वतस्तस्य पुरोधोद्विजसत्तमः ॥

उवाचरामस्यपुरः तीर्थ महात्म्यमुत्तमम् ॥ ३ ॥

હવે અયોધ્યાનગરીનું—રામચંદ્રજી રાજ્ય કરતા અસતા,
પ્રાદ્વયોમાં શ્રેષ્ઠ વશિષ્ઠઝાપી—રામચંદ્રજી આગળ પુનઃ ઉત્તમ તીર્થ
મહાત્મ્ય કહેવા લાગ્યા. ॥ ૩ ॥

સીદ્ધક્ષેત્રેસસ્વત્યાગદ્ગાયા મહિમાતથા ॥

વશિષ્ઠઃ કથયામાસ તીર્થાનન્યાનિમાસત ॥ ૪ ॥

સિદ્ધપુરમાં સસ્વતી નદીને મહિમા તેમજ ગંગાજીને મહિમા અને બીજા તીર્થોને પણ મહિમા-વશિષ્ઠઋષી, રામચંદ્રજી આગળ કહેતા હતા. ॥ ૪ ॥

ધર્મારણ્યેસુવર્ણાયાઃ હરિક્ષેત્રે કૃતસ્યચ ॥

સ્નાનદાના દિકંસર્વે વારાણસ્યાયત્રાધિકં ॥ ૫ ॥

હરિક્ષેત્ર ધર્મારણ્યને વિષે સુવર્ણ નદીમાં સ્નાન-હાન કરવું, એ કાશી કરતાં પણ યવલાર અધિક પુણ્યને આપે છે. ॥ ૫ ॥

एतच्छ्रुत्वावचोरामः सचमत्कृतमानसः ॥

धर्मारण्येपुनर्यात्रાં કર્તુકામઃ સમમ્યગાત્ ॥ ૬ ॥

એ પ્રમાણે વશિષ્ઠઋષીનું વચન સાંભળીને રામચંદ્રજી મનમાં અમત્કાર માની પુનઃ ધર્મારણ્યની યાત્રા કરવા સાડે અયોધ્યાથી ગમન કર્યું ॥ ૬ ॥

सीतयासहधर्मज्ञो गुरुसैन्यपुरस्सरः ॥

नत्वाकुलगुरुंरामः यज्ञारम्भंचकारसः ॥ ७ ॥

ધમેને જાણનારા રામચંદ્રજી-સાતજી સહવર્તમાન પોતાના મહાન્ સૈન્યયુક્ત, કુવશુર વશિષ્ઠને નમસ્કાર કરી યજ્ઞને આરંભ કરતા હતા. ॥ ૭ ॥

तस्मिन्नवसरे सीता रामं विज्ञापयन्मुदा ॥

स्वामिन्पूर्ववृताविप्राः यैरेवसाधितोध्वरः ॥

तेषामाव्हयधर्मज्ञ इतिविज्ञापयत्तदा ॥ ૮ ॥

તે અવસરે સાતજીએ મહાહર્ષથી રામચંદ્રને વિનંતી કરી કે હે સ્વામી ! આપે પેહેલે જે બ્રાહ્મણોનું વરણ કર્યું હતું અને

જેવનાથી તમે યજ્ઞ કરાવ્યો હોતો તેજ પ્રાદ્યલોને હમણાં પણ તેડો, ૮
 એતદ્વૃત્તાવચોરામઃ આહૂતાગ્રાહણાસ્તદા ॥

સ્થાપિતાશ્ચાત્મનાપૂર્વે અસ્મિન્મોહેરકેપુરે ॥ ૯ ॥

એ પ્રમાણે શ્રીરામચંદ્રજીએ સીતાજીનું વચન સાંભળી,
 મોઢેરામાં પોતે જે પ્રાદ્યલોનું પેહેલે સ્થાપન કર્યું હતું તેજ
 પ્રાદ્યલોને પાછા તેડ્યા. ॥ ૯ ॥

તૈસ્ત્વષ્ટાદશસંख्याકૈ સ્ત્રિવિદ્યૈમોઢવાઢવૈઃ ॥

યજ્ઞંચકાર વિધિવ તૈરેવાત્યન્ત્વુદ્ધિભિઃ ॥ ૧૦ ॥

તે આઠ હજાર ત્રૈવિધ મોઢ પ્રાદ્યલો અત્યન્ત બુદ્ધિપૂર્વક
 વિચારથી યથાશક્તિ યજ્ઞનો આરંભ કરાવતા હતા. ॥ ૧૦ ॥

કુશિકઃ કૌશિકોવત્સઃ ઉપમન્યુશ્ચધારણઃ ॥

કૃષ્ણાત્રેયોભરદ્વાજઃ કશ્યપોશૌનકસ્તથા ॥ ૧૧ ॥

(તેમાંથી) કુશિક, કૌશિક, વત્સ, ઉપમન્યુ, ધારણ, કૃષ્ણાત્રેય,
 ભરદ્વાજ, કશ્યપ અને શૌનક ॥ ૧૧ ॥

માંડવ્યોભાર્ગવઃ પૈન્ગ્ગોવાત્સો લૌગાક્ષિરેવચ ॥

ગાઢ્ગ્યાયનોથ ગાઢ્ગ્યાની ગાઢ્ગ્યેયશુનકસ્તથા ॥ ૧૨ ॥

તેમજ માંડવ્ય, ભાર્ગવ, પૈન્ગ્ગ વત્સ, લૌગાક્ષી ગાઢ્ગ્યાયન,
 ગાઢ્ગ્યાન, ગાઢ્ગ્યેય અને શુનક ઇત્યાદિ ગોત્રના પ્રાદ્યલોનું
 વરણ કર્યું ॥ ૧૩ ॥

एतैर्विप्रैर्यજ્ઞતન્તું સમાપ્યવિધિવન્નૃપ ॥

ચકારાવમૃથં રામો વિપ્રાન્સમ્પૂજ્યમક્તિતઃ ॥ ૧૩ ॥

આસજી કહે છે—હે રાજા ધર્મ ! રામચંદ્રજી આ પ્રમાણે
 યજ્ઞના વિસ્તારની વિધિવત્ સમાપ્તિ કરીને ખરમ ભક્તિથી પ્રાદ્ય
 લોનું પૂજન કરી અવલૂથ સ્નાન કરતા હતા. ॥ ૧૪ ॥

યજ્ઞાન્તેસીતયારામો વિજ્ઞપ્તઃ સુવિનીતયા ॥

અસ્યાધ્વરસ્ય સમ્પત્તૌ દક્ષિણાં દેહિસુવ્રત ॥ ૧૪ ॥

અત્યારે આ યજ્ઞની સમાપ્તી થઈ ત્યારે સીતાજીએ શ્રી રામ ચન્દ્રજીને વિનંતી કરી કે હે સુવ્રત પ્રભો ! આ યજ્ઞના ફલની પ્રાપ્તી થવા સારૂ પ્રાર્થાએને દક્ષિણા આપો. ॥ ૧૪ ॥

મન્નામ્નાનગરં રામ સ્થાપ્યતાં શીઘ્રમેવચ ॥

સીતાયાઃ વચનં શ્રુત્વા તથાચક્રેનૃપાત્મજઃ ॥ ૧૫ ॥

અને હે રામચંદ્રજી ગદારા નામનું એક નગર જલદી સ્થાપન કરો ! એવું સીતાજીનું વચન સાંભળી રામચંદ્રજીએ તેજ વખતે સીતાજીના કથા પ્રમાણે સીતાપુર નામનું નગર વસાવ્યું. ॥ ૧૫ ॥

ત્રૈવિદ્યમોઢવિપ્રેભ્યો દદૌસીતા પુરંવરમ્ ॥

તસ્યાધિદેવ્યૌવર્તેતે શાન્તાચૈવ સુમજ્જલા ॥ ૧૬ ॥

તે સીતાપુર-ત્રૈવિદ્યાને દાન આપ્યું. તે પુરની અધિદેવિયો શાન્તા અને સુમ ગદા છે. ॥ ૧૬ ॥

મોહેરકસ્ય પરિતો ગ્રામોઢ્ઢાદશકં પુનઃ ॥

તીર્થાન્તરેજગામાશ્ચ કાશ્યપાયા સરિત્તટે ॥ ૧૭ ॥

અને મોઢરાના આસપાસ શ્રી રામચંદ્રજીએ પાછા બાર ગ્રામો વસાવ્યા તે પછી ત્રૈવિદ્યાને દાન આપ્યા. પછી કાશ્યપા (સરસ્વતી) નદીના કાઠે બીજા તીર્થોમાં ગયા. ॥ ૧૭ ॥

ધર્માલયેગતાઃ સદ્યોયત્રમાલાર્કમણ્ડપઃ ॥

પુરાધર્મેણસુમહત્કૃતં યત્રતપંશુભમ્ ॥ ૧૮ ॥

પછી ધર્મોત્સવમાં જે ઠેકાણે માર્ક મંડપ હતું, કે જ્યાં યમ ધર્મે સારૂ મહાનૂ તપ કર્યું ॥ ૧૮ ॥

તદારમ્યસુવિખ્યાતં ધર્માલય મિતિસ્મૃતમ્ ॥

દદૌદાશરથિસ્તત્રમહાદાનાનિપોઢશ ॥

દાનાન્તેદક્ષિણાદાનાત્ સીતાપુરમિતિ સ્મૃતમ્ ॥૨૦॥

તે દિવસથી આ સ્થલ ધર્મારણ્ય કહેવાયું. તે ઠેકાણે રામ-ચંદ્રજી ગયા અને પ્રાદક્ષિણેને સોળ મહા દાનો આપ્યા અને દાન ઉપર દક્ષિણામાં સીતાપુર આપ્યું. ॥ ૨૦ ॥

પટ્પંચાદશત્તદાગ્રામાઃ સીતાપુર સમન્વિતાઃ ॥

સત્યમંદિર વાસિભ્યો યુનાથેનવૈ તદા ॥ ૨૨ ॥

સીતાપુર સાથે પાછા છપ્પન ગામે રામચંદ્રજીએ, ત્રેતા-યુગમાં ‘સત્ય મંદિર’ છે નામ જેનું એવા ધર્મારણ્યમાં વાસ કરનારા મોઢ પ્રાદક્ષિણેને આપ્યા. ॥ ૨૨ ॥

સીતાયાવચનાત્તત્ર ગુરુવાક્યં પ્રગૃહ્યચ ॥

પ્રદત્તાવિધિવત્તત્ર સર્વ કામાર્થ સિદ્ધયે ॥ ૨૩ ॥

સીતાજીના વચનથી ગુરૂની આજ્ઞા લઈ સર્વ મનોથની સિદ્ધી થવા માટે યથાશક્તિ બધાએ દાનો આપ્યા. ॥ ૨૩ ॥

વાત્સાયનોપમન્યુશ્ચ જાતુકર્ણ્યૈય પિઙ્ગલઃ ॥

મોપાલ્યોમૌપકઃ કુત્સઃ શાન્ડિલ્યાલ્યોથધારણિ ॥૨૪॥

વાત્સાયન ઉપમન્યુ, જાતુકર્ણ્ય, પીંગલ, મોપ, મૌપક, કુત્સ, શાન્ડિલ્ય, ધારણી—॥ ૨૪ ॥

આત્રેયોમાન્ડવશ્ચૈવ વૈશ્વાનસ સતારણઃ ॥

લૌગાક્ષોગૌતમાલ્યશ્ચ યેપાં ગોત્રોદ્ભવા દ્વિજાઃ ॥૨૫॥

તેમજ આત્રેય, માંડવ, વૈશ્વાસન, તારણુ, લૌગાક્ષી અને ગૌતમ એ ગોત્રમાં થએલા પ્રાદક્ષિણેને—॥ ૨૫ ॥

તેભ્યો દત્તાનિ દાનાનિ ગાવોશ્વાવસનાનિચ ॥

હિરણ્યં રજતં રત્નાન્ શ્રદ્ધયાપરયામુદા ॥ ૨૬ ॥

ગાય, ઘોડા, સોનુ, રૂપુ, રત્નો વગેરે પરમશ્રદ્ધાથી તે પ્રા-
દક્ષણે દાન આપ્યા. ॥ ૨૬ ॥

ધર્મચવાચ—અષ્ટાદશહસ્તાસ્તે બ્રાહ્મણાઃ વેદવાદિનઃ ॥

કથં વિમ્બજિતંદાનં ગ્રામાશ્વવદતાંવર ॥૨૭॥

ધર્મરાજ કહે છે—બોલનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ હે વેદવ્યાસજી !
વેદનો વાદ કરનારા તે અસાદ હજાર પ્રાદક્ષણો, દાનોનો અને ગ્રા-
મોનો કેમ વિભાગ કરતા હતા તે પણ મ્હારે આગળ કૃપા
કરીને કહો. ॥ ૨૭ ॥

વ્યાસચવાચ—યજ્ઞાન્તેદક્ષિણાયાચ ઋત્વિભિઃ સ્વીકૃતામુદા ॥

મહાદાનાદિકંસર્વં તસ્મૈ તસ્મૈ સમર્પિતમ્ ૨૮ ॥

ત્ય રે વેદ વ્યાસજી કહે છે—હે રાજા ધર્મ ! યજ્ઞ થયા પછી
જેવે જેવે દક્ષિણાઓ લીધી હતી તેવને તેવને આ મહા દાનો
પણ આપ્યા. ॥ ૨૮ ॥

ગ્રામાઃ સાધારણા દત્તા મહાસ્થાનસ્યયદ્રવેત્ ॥

યેવસન્તિમહાસ્થાને ગ્રામાસ્તેષાં ભવન્તિહિ ॥ ૨૯ ॥

કેટલાઓને સાધારણ ગ્રામો આપ્યા, કેટલાઓને મોટા
ગ્રામો આપ્યા. મોટા ગ્રામવાળા મોટા ગ્રામના માલક અને
સાધારણ ગ્રામવાળા સાધારણ ગ્રામના માલક થતા હતા. ॥૨૯॥

વશિષ્ઠવચનાત્તત્રમર્યાદાદેશિકી કૃતા ॥

રઘુદ્રહેન વીરેણ વાસયેયુઃ યથાદ્વિજાઃ ॥ ૩૦ ॥

વશિષ્ઠ ઋષીના વચનથી રામચંદ્રજીએ તે દેશોની મર્યાદાઓ
પણ કરી (: ગ્રામોના જથ્થાઓ આપ્યા.) કે જેથી તે પ્રાદક્ષણો ત્યાં
વાસ કરવા લાગ્યા ॥૩૦॥

૧ આજ પણ કાઠિયાવાડ-ગુજરાત તેમજ ખીજ જથ્થાવાળાઓ પરસ્પર
કન્યા લેવા દેવામાં અડચણ કરે છે તે આનું જ મિળ હોયું જોઈએ

एवंकृत्वा ततो रामः प्रतस्थे स्वांपुरिं प्रति ॥

काश्यपाश्चैव गङ्गायाः कृतकृत्योद्दव्रतः ॥ ३१ ॥

એ પ્રમાણે રામચંદ્રજી-સરસ્વતી અને ગંગા નદીના કાંઠે આ પ્રમાણના કૃત્યો કરી કૃતાર્થ થઈ, હૃદયતવાળા રામચંદ્રજી પોતાની અયોધ્યાપુરી પ્રતિ પુનઃ પ્રવેશ કરતા હતા. ॥ ૩૧ ॥

गुरुसेनासमाविष्टः सभार्यः ससुहृन्नृपः ॥

राजधानीं तदाप्राप्य प्रजापालनतत्परः ॥ ३२ ॥

મહાસેના તથા સીતાજી તેમજ સગાવહાલાઓ સહુવર્તમાન પ્રજાના પાલનને વિષે તત્પર એવું રામચંદ્રજી પોતાની રાજધાની પ્રતિ પ્રાપ્ત થતા હતા. ॥ ૩૨ ॥

सीतया सहश्रीरामो राज्यकुर्वत्तदासुधीः ॥

जानकीगर्भं माधत्त रविवंशोद्भवाय च ॥ ३३ ॥

એ પ્રમાણે રામચંદ્રજી-સીતાજી સહુવર્તમાન રાજ્ય કરતા અસતા સૂર્યવંશનો વિસ્તાર થવા માટે સીતાજી ગર્ભને ધારણ કરતા હતા. ॥ ૩૩ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणे पातालखण्डे धर्मारण्यो पाठ्याने तीर्थ

यात्रा वर्णनम् नाम एकाविंशोऽध्यायः ॥ ૩૧ ॥

धर्मउवाच—भगवन्देवदेवेश यदारामेण श्रीमता ॥

हनुमान्सकर्षीवीरः स्थानपालोनिरूपितः ॥ ૧ ॥

ધર્મરાજ કહે છે-હે દેવનાદેવ ભગવાન વેદવ્યાસજી ! જ્યારે બુદ્ધિમાન રામચંદ્રજીએ મહાવીર હનુમાનજીની, ધર્મારણ્ય સ્થાનનું રક્ષણ કરવા માટે યોજના કરી ॥ ૧ ॥

कदापितस्यस्थानस्य भङ्गोजातोयवानवा ॥

तन्मेवૂहिमहाभाग यज्जातं सत्यमંदिरे ॥ ૨ ॥

ત્યારે તે ધર્મારણ્યનો કોઈપણ કાલમાં લાંઝ થયો કે ન થયો ? હે મહાભાગ વ્યાસજી ! તે ગહારે આગળ કહો કે આગળ સત્યમંદિર જે ધર્મારણ્ય તેનું શું થયું ? ॥ ૨ ॥

વ્યાસરવાચ-ત્રેતાયુગાત્કલૌયાવત્ રામદાનં વ્યવર્ધત ॥

एवंकलियुगेप्राप्ते आमोरजावभूवह ॥ ૩ ॥

યુધિષ્ઠિર ધર્મરાજાનું આ પ્રમાણનું વચન સાંભળી, વેદ વ્યાસજી કહે છે-હે રાજા ! ત્રેતાયુગથી આરંભ કરીને કલિયુગ પર્યંત-રામચંદ્રજીનું આપેલું દાન વૃદ્ધીને પ્રાપ્ત થતું હતું. પછી ત્યારે કલિયુગ આવીને પ્રાપ્ત થયો ત્યારે એક આમ નામના રાજા ઉત્પન્ન થયા. ॥ ૩ ॥

कान्यकुब्जाधिप श्रीमान् प्रजापालनतत्परः ॥

सवक्षत्रगुणोपेतो न्यायान्यायविनिर्णये ॥ ૪ ॥

તે આમ રાજા કાન્યકુબ્જ (કનોજ) દેશના અધિપતી, મહાશ્રીમાન્, પ્રજાપાલનને વિષે તત્પર અને ન્યાય-અન્યાયના નિર્ણયને વિષે દક્ષ એવડા સર્વ ક્ષાત્રગુણોથી યુક્ત હતા. ॥ ૪ ॥

एवंकलिविशेषेणेपापेबुद्धिरजायत ॥

विष्णवंधर्ममुत्सृज्य बौद्धधर्म मुपाश्रितः ॥ ૫ ॥

એ પ્રકારે કરી કલ્પીયુગના દોષે કરીને તે રાજાની પાપ બુદ્ધિ થઈ, ઉત્તમ વૈષ્ણવ ધર્મનો ત્યાગ કરી બૌદ્ધ ધર્મનો અંગિકાર કર્યો. ॥ ૫ ॥

प्रजास्त मनुवर्तिन्या क्षपणप्रतिबोधिताः ॥

समयेदुहिता जाता तस्यराज्ञः सु रूपिणी ॥ ૬ ॥

ક્ષપણક (બૌદ્ધધર્મના શુર) ના ઉપદેશથી બધીજે પ્રજા-રાજા પ્રમાણેજ જૈનધર્મને પાળવા લાગી, એવા સમયમાં જૈનધર્મી આમ રાજાને એક રૂપવાન્ કન્યા ઉત્પન્ન થઈ. ॥ ૬ ॥

રત્ન ગંગાસ્તુ નાગ્નાવૈ મણિ માણિક્ય મૃપિતા ॥
ક્ષપણૈર્વોધિતાવત્સા જૈનધર્મ પરાયણા ॥ ૭ ॥

તે કન્યાનું રત્નગંગા નામ મુક્યું. ગટાટા મ્હોટા મણી અને માણિક્યના ઘડેણાઓથી ગોલાયમાન એન્હી તે કન્યા-જૈન ધર્મના શુરના બોધથી જનધર્મમાં પરાયણ વર્ધ, ॥ ૭ ॥

બ્રહ્માવર્તાધિપતયે દદૌતામતિ વિક્રમામ્ ॥
મોહેરકં દદૌ તસ્યૈ વિવાહે દૈવમોહિતઃ ॥ ૮ ॥

મહાપરાક્રમ તે રત્નગંગા કન્યાને, તેના પિતાએ બ્રહ્માવર્ત દેરાના રાજાને આપી. આ કન્યાના વિવાહને વિષે પ્રારબ્ધ યોગથી મોહને પ્રાપ્ત થયેલો આમ રાજા પોતાની કન્યાને દેહજમા ધર્મારણ્યક્ષેત્ર (મોહેરગામ) આપ્યું. ॥ ૮ ॥

ધર્મારણ્યં સમાગત્ય રાજધાની કૃતાતયા ॥
દેવાંશ્ચ સ્થાપયામાસ જૈનધર્મ પ્રણીતકાન્ ॥ ૯ ॥

પછી તે કન્યા ધર્મારણ્યમા આવીને ત્યાં પોતાની રાજધાની કરીને મ્હી. અને જૈનધર્મના દેવતાઓનું ત્યાં સ્થાપન કર્યું (ત્યારે તે ત્રેવિધબ્રાહ્મણોની સત્તા ધર્મારણ્યમાથી ઉઠી ગઇ.) ॥ ૯ ॥

લુપ્તશાસનકાવિપ્રાઃ નૃપ સંવોધનેચયુઃ ॥
કાન્યકુબ્જે સ્થિતં શૂરં પાલ્લવૈઃ પરિવેષ્ટિતમ્ ॥ ૧૦ ॥

હવે જ્યારે આ પ્રમાણે મોઢ બ્રાહ્મણોનું શાસન જતું રહ્યું ત્યારે, મોઢ બ્રાહ્મણોમાંથી કઇંક અશ્વત્થીયો મળીને તે-પાખડી જનોથી મુક્ત, મહાશૂર, કનોજ દેશમા રહેલો એન્હા આમ રાજા કને કૃત્તિાદ ગયા ॥ ૧૦ ॥ -

કાન્યકુબ્જં તદાપ્રાપ્ય કતિભિર્વાસરૈર્દ્રિજાઃ ॥
ગંગાતટે નિષણ્ણાવૈ દાન્તાસ્તે મોહવાહવાઃ ॥ ૧૧ ॥

તે પ્રાહ્મણો કહક દિવસમાં કનોજ દેશમાં આવી પ્રાપ્ત થયા. અને ઇંદ્રીયો જેવને વશ્ય કરેલી છે, એવા મોઢ પ્રાહ્મણો ગંગાજીના કાઠે આવીને બેસા. ॥ ૧૧ ॥

चरैश्च कथितास्तेच नृपस्याग्रे समागताः ॥

પ્રાકૃતા માનિતા વિપ્રાઃ આગતાનૃપ સંસદી ॥ ૧૨ ॥

અને તે પ્રાહ્મણોએ હતોથી રાજાને કહેવડાવ્યું. કે “ હુંમે આવ્યા છીએ ” ત્યારે રાજાએ “ આ માયાવી પ્રાહ્મણો છે, ” એવું ધાર્યું પછી તે પ્રાહ્મણો રાજાના મંદિરમાં આવ્યા ॥ ૧૨ ॥

प्रत्युत्थानाभि वादादीन् न चक्रे आदरोनृपः ॥

તિષ્ઠતા વ્રાહ્મણાન્ સર્વાન્ વિદ્વાંસ્તાન્પર્યપૃચ્છત ॥ ૧૩ ॥

ત્યારે તે રાજાએ પ્રાહ્મણોને અરુથુત્યાન પણ આપ્યું નહિ, આદર પણ કર્યો નહિ. પછી બેઠેલા તે સઘળા પ્રાહ્મણોને રાજા પૂછવા લાગ્યો.— ॥ ૧૩ ॥

किमर्थं मार्गता विप्राः किञ्च कार्यं ब्रुवन्तुननः ॥

કુત્રસ્થાનેચવોવાસઃ પશુર્હિસાપરાયણાઃ ॥ ૧૪ ॥

હા, પશુની હિંસામાં પરાયણ પ્રાહ્મણો! તમે ક્યાં રહો છો અને અહિં શા માટે આવ્યા છો, તમારું શું કાર્ય છે? તેં મારે આગળ કહો. ॥ ૧૪ ॥

विप्राकृचु-मोहेरकादिहायाताः तत्रत्यास्तुवयंनृप ॥

भवतांतनयाराजन् लोपितं शासनं तथा ॥ ૧૫ ॥

ત્યારે પ્રાહ્મણો કહે છે—હા રાજા! હુંમે મોહદેશમાં રહીએ છીએ અને ત્યાંથીજ આવ્યા જિએ. હા રાજા ! તમારી કન્યાએ હુંમારો ણધોએ અધિકાર નાશને પમાડ્યો છે. ॥ ૧૫ ॥

राजाउवाच-केनवैस्थापिता यूयं तस्मिन्मोहेरके पुरे ॥

વિજ્ઞપિંવાહવા શ્રક્રુઃ રાજન્ધર્મેણદૃશ્યતાં ॥ ૧૬ ॥

રત્ન ગંગાસ્તુ નામ્નાવૈ મણિ માણિક્ય મૃપિતા ॥

ક્ષપણૈર્વૌધિતાવત્સા જૈનધર્મ પરાયણા ॥ ૭ ॥

તે કન્યાનું રત્નગંગા નામ મુક્યું. મોટા મોટા મણી અને માણિક્યાના ઘરેણાઓથી શોભાયમાન એન્હી તે કન્યા—જૈન ધર્મના ગુરૂના બોધથી જનધર્મમાં પરાયણ ધર્મ. ॥ ૭ ॥

બ્રહ્માવર્તાધિપતયે દદૌતામતિ વિક્રમામ્ ॥

મોહેરકં દદૌ તસ્યૈ વિવાહે દૈવમોહિતઃ ॥ ૮ ॥

મહાપરાક્રમાં તે રત્નગંગા કન્યાને, તેના પિતાએ બ્રહ્માવર્ત દેશના રાજાને આપી. આ કન્યાના વિવાહને વિષે પ્રારબ્ધ યોગથી મોહને પ્રાપ્ત થયેલો આમ રાજા પોતાની કન્યાને દેહજમાં ધર્મારણ્યક્ષેત્ર (મોઢેડગામ) આપ્યું. ॥ ૮ ॥

ધર્મારણ્યં સમાગત્ય રાજધાની કૃતાતયા ॥

દેવાંશ્ચ સ્થાપયામાસ જૈનધર્મ પ્રણીતકાન્ ॥ ૯ ॥

પત્રી તે કન્યા ધર્મારણ્યમાં આવીને ત્યાં પોતાની રાજધાની કરીને બહી. અને જૈનધર્મના દેવતાઓનું ત્યાં સ્થાપન કર્યું (ત્યારે તેા ત્રેવિધબ્રાહ્મણોની સત્તા ધર્મારણ્યમાંથી ઉઠી ગઈ.) ॥ ૯ ॥

લુપ્તશાસનકાવિપ્રાઃ નૃપ સંવોધનેચયુઃ ॥

કાન્યકુબ્જે સ્થિતં શૂરં પાર્શ્વદૈઃ પરિવેષ્ટિતમ્ ॥ ૧૦ ॥

હવે ત્યારે આ પ્રમાણે મોઢ બ્રાહ્મણોનું રાજ્ય જતું રહ્યું ત્યારે, મોઢ બ્રાહ્મણોમાંથી કઈક અશ્વત્થીયો મળીને તે-પાખડી જનોથી મુક્ત, મહાશૂર, કનોજ-દેશમાં રહેલો એન્હો આમ રાજા કને ફરિયાદ ગયા. ॥ ૧૦ ॥

કાન્યકુબ્જં તદાપ્રાપ્ય કતિમિર્વાસરૈર્દિજાઃ ॥

ગંગાતટે નિષણ્ણાવૈ દાન્તાસ્તે મોઢવાહવાઃ ॥ ૧૧ ॥

તે બ્રાહ્મણો કહકે દિવસમાં કોનોજ દેશમાં આવી પ્રાપ્ત થયા. અને ઇત્રીયો જેવને વશ્ય કરેલી છે, એવા મેઠ બ્રાહ્મણો ગંગાજીના કહે આવીને બેઠા. ॥ ૧૧ ॥

चरैश्च कथितास्तेच नृपस्याग्रे समागताः ॥

प्राकृता मानिता विप्राः आगतानृप संसदी ॥ १२ ॥

અને તે બ્રાહ્મણોએ દ્વિતીયો રાજાને કહેવડાવ્યું - કે “ હુંમે આવ્યા છીએ ” ત્યારે રાજાએ “ આ માયાવી બ્રાહ્મણો છે. ” એવું ધાર્યું પછી તે બ્રાહ્મણો રાજાના મંદિરમાં આવ્યા ॥ ૧૨ ॥

प्रत्युत्थानाभि वादादीन् न चक्रे आदरोनृपः ॥

तिष्ठता ब्राह्मणान् सर्वान् विद्वांस्तान्पर्यपृच्छत ॥ १३ ॥

ત્યારે તે રાજાએ બ્રાહ્મણોને અવ્યુત્થાન પણ આપ્યું નહિ, આદર પણ કર્યો નહિ. પછી બેઠેલા તે સઘળા બ્રાહ્મણોને રાજા પૂછવા લાગ્યો. — ॥ ૧૩ ॥

किमर्थ मागता विप्राः किञ्च कार्यं ब्रुवन्तुनः ॥

कुत्रस्थानेचवोवासः पशुर्हिसापरायणाः ॥ १४ ॥

હે, પશુની હિસામાં પરાયણ બ્રાહ્મણો! તમે ક્યાં રહો છો અને અહિં શા માટે આવ્યા છો, તમારું શુ કાર્ય છે? તે ગુહારે આગળ કહો. ॥ ૧૪ ॥

विप्राञ्च-मोहेरकादिहायाताः तत्रत्यास्तुवयंनृप ॥

भवतांतनयाराजन् लोपितं शासनं तथा ॥ १५ ॥

ત્યારે બ્રાહ્મણો કહે છે—હે રાજા! હુંમે મોઢેશમાં રહિએ છિએ અને ત્યાંથીજ આવ્યા જિએ. હે રાજા! તમારી કન્યાએ હુમારો બંધોએ અધિકાર નાશને પમાડ્યો છે. ॥ ૧૫ ॥

राजाउवाच-केनवैस्थापिता यूयं तस्मिन्मोहेरके पुरे ॥

विज्ञप्तिंवाडवा श्रुतः राजन्धर्मणदृश्यतां ॥ १६ ॥

એ પ્રમાણે પ્રાદક્ષિણી વચન સાંભળી રાજા કહેવા લાગ્યે—
આ મોઢેશમાં તમારું કેવળે સ્થાપન કર્યું? ત્યારે પ્રાદક્ષિણી વિનંતી
કરે છે—હે રાજા ધર્મથી બુઝો! ૧૬ ॥

કાજેશૈઃસ્થાપિતાઃપૂર્વ રામેણચતતઃપરમ્ ॥

શાસનંરામચન્દ્રસ્ય દૃષ્ટાન્યૈશ્ચૈવરાજભિઃ ॥ ૧૭ ॥

હે હમારૂં પહેલે પ્રદક્ષા, વિષ્ણુ, મહેશ્વરે સ્થાપન કર્યું. પછી
તેમજ રામચંદ્રજીએ પણ હમારૂં પાલન કર્યું છે. રામચંદ્રજીએ
આપેલું દાન પત્ર ખીજા રાજાઓએ જોઈને— ॥ ૧૭ ॥

પાલિતં ધર્મતોઽસ્માકં યાવદ્દ્યદિનંનૃપ ॥

તેપાંતુ વચનં શ્રુત્વા રાજાવચનમવ્રવીત્ ॥ ૧૮ ॥

તેઓએ પણ આજ સુધી—હે રાજા! હમારૂં ધર્મથી પાલન
કર્યું છે. એ પ્રમાણેનું પ્રાદક્ષિણી વચન સાંભળી તે આમરાજા,
પ્રાદક્ષિણીને પાછા કહેવા લાગ્યો— ॥ ૧૮ ॥

રાજા ઉવાચ—રામસ્યશાસનંવિપ્રાઃ પાલયિષ્યામ્યહંનહિ ॥

બ્રાહ્મણાઙ્ગુઃ—કથંપાસંદર્ધર્મેણ લુપ્તશાસનકો મવાન્ ॥ ૧૯ ॥

હે પ્રાદક્ષિણી! રામચંદ્રજીનું આપેલું દાનપત્ર હું માનવાનો
નથી. ત્યારે પ્રાદક્ષિણી કહે છે—હે રાજા! પાખંડ ધર્મથી તમે હ-
મારૂં દાનપત્ર કાં લોપો છો? (હમારૂં પાલન કરો અને પાપની
મતી મા કરો.) ॥ ૧૯ ॥

રાજા ઉવાચ—અહિંસાપરમોધર્મઃ સર્વશાસ્ત્રેપુપ્ત્યતે ॥

કથંપાસંદર્ધર્મેણ ભવદ્વિશ્રનિગદ્યતે ॥ ૨૦ ॥

ત્યારે રાજા કહે છે—હે પ્રાદક્ષિણી! અહિંસા એજ શ્રેષ્ઠ ધર્મ
છે અને સર્વ શાસ્ત્રમાં પણ એ કહેવા છે. ત્યારે પાખંડ ધર્મથી
તમે આમ કાં જોલો છો? ॥ ૨૦ ॥

બ્રાહ્મણાઙ્ગુઃ—અહિંસાપરમોધર્મો એતત્સત્યંતુમોનૃપ ॥

પરં તથાપિધર્મોસ્તિ શ્રુણુઽવૈકાગ્રમાનસઃ ॥૨૧॥

બ્રાહ્મણો! કહે છે-હે રાજા! અહિંસા એ પરમધર્મ છે એ અરૂ છે, તથાપી શ્રેષ્ઠ ધર્મ હમે તમ રે આગળ કહીએ છીએ, તે એક મનથી તને સાલજો, ॥ ૨૧ ॥

યાવેદરહિતા હિંસા સા તુ હિંસેતિ નિર્ણયઃ ॥

ત્રૈવિદ્યાનાં વચઃ શ્રુત્વા પુનર્વચન મવ્રવીત્ ॥૨૨॥

હે રાજા! જે વેદ રહિત હિંસા છે, તે હિંસા કેહેવાય છે. એ પ્રમથુનુ ત્રિવેદી મોઢ બ્રાહ્મણોનું વચન સાલજી, રાજા પુનઃ કેહેવા લાગ્યા ॥ ૨૨ ॥

રાજા ૭૦-બ્રહ્માદીનાં પરંક્ષેત્રં ઉક્તો રામઃ સમાનુપઃ ॥

શાસનં તેન દત્તં વા નૈવ તત્પાલયામ્યહમ્ ॥૨૩॥

આ ક્ષેત્રતો બ્રહ્માદિક દેવતાઓએ ઉત્પન્ન કર્યું છે. અને રામચંદ્ર તો મનુષ્ય કેહેવાય છે. ત્યારે તેવનું આપેલું દાન પણ હું માનવાનો નથી. ॥ ૨૩ ॥

દ્વિજાઃ કોપ સમાવિષ્ઠાઃ દદુઃ પ્રત્યુત્તરં તદા ॥

સદૈત્યાનાં વિનાશાય ધર્મ સંરક્ષણાય ચ ॥

રામશ્ચતુર્ભુજઃ સાક્ષાત્ માનુષત્વં ગતોમુવી ॥ ૨૪ ॥

રાજાનું અહું વચન સાલજી બ્રાહ્મણોને મહા ક્રોધ આવ્યો અને કેહેવા લાગ્યા-ને રામચંદ્ર શ્ચતુર્ભુજ લગવાનું દૈત્યોનો નાશ કરવા માટે અને ધર્મનું રક્ષણ કરવા માટે જ્યોત્સ્ના મનુષ્યા વતારને ધારણ કરે છે. ॥ ૨૪ ॥

રાજા ૭૦-યદ્યાસ્તિપ્રત્યય.કશ્ચિત્ સનોવિપ્રાઃપ્રદર્શ્યતામ્ ॥

ઉત્તંતૈ રામચંદ્રેણ દૂતં કૃત્વાન્જનીસુતમ્ ॥૨૫॥

ત્યારે રાજા કહે છે-તમારા કને તમારા અસાધુનો કાર્ક

ચમત્કાર રૂપ પુરાવો હોયતો બતાડો. ત્યારે બ્રાહ્મણો કહે છે કે રામચંદ્રજીએ હનુમાનજીને હમારા દૂત કર્યા છે. ॥ ૨૫ ॥

चतुःशतं च चत्वारि दत्ताग्रामाश्चवैनृप ॥

पुनरागत्यस्थाने स्मिन्दत्ताग्रामाह्यनेकधा ॥ २६ ॥

રાજા રામચંદ્રજી જ્યારે પેહેલે ધર્મારણ્યમાં આવ્યા હતા ત્યારે હમને ચારસો ચાર ગ્રામો આપ્યા છે. અને પાછા જ્યારે વળી આવ્યા ત્યારે વળી પાછા ઘણા એક ગ્રામો આપ્યા છે. ॥ ૨૬ ॥

काश्यप्यां चैव गंगायां महादानानिपोडश ॥

दत्तास्त्रैविद्य मुख्येभ्यो ग्रामाश्चैव सुशोभनाः ॥ २७ ॥

સરસ્વતી નદી અને ગંગા નદીના કાઠે સોળ મહાદાનો હમને દાન આપ્યા. તેમજ સારા ગ્રામો પણ આપ્યા. ॥ ૨૭ ॥

पुनः संकल्पिताराजान् पट् पंचाशच्चसंख्यया ॥

पट्त्रिंशच्च सहस्राणि गोभुजा ये वणिग्वराः ॥ २८ ॥

હે રાજા ! પાછા રામચંદ્રજીએ હમને છપ્પન ગ્રામો સંકલ્પ કરીને આપ્યા. તેમજ છત્રીસ હજાર ગોભુજ વાણિયાઓ હમને સેવકો આપ્યા ॥ ૨૮ ॥

सपादलक्षा वणिजो दत्ता माण्डलिकाभिधा ॥

तेनोत्तंवाडवाःसर्वे दर्शयध्वं हनूमतम् ॥ २९ ॥

અને પાછા સપાદાળ માણિય વાણિયાઓ પણ સેવકો આપ્યા. ત્યારે રાજા કહે છે-આ વાતો હું તમારી માનીશ નહીં. તમારા હનુમાનજી ક્યાં છે તે બતાડો ॥ ૨૯ ॥

यस्याभिज्ञान मात्रेण स्थानंपूर्वददामिवः ॥

विप्रवाक्यं करिष्यामि प्रत्यये दर्शितेभुवि ॥ ३० ॥

અથવા તેવની કાંઈ ઓળખાણ લાવીને આપશે તો તમારું મોઢેર હું તમને પાછું આપીશ ને એ પ્રમાણે પ્રતીતી [ચમત્કાર] બતાડશે તો આ પૃથ્વીમાં હું તમારું ગ્રાહણોનું વાક્ય માનીશ. ૧૩૦૧

જનાસ્સર્વે ભવિષ્યન્તિ વેદધર્મ પરાયણાઃ ॥

નૃપ વાક્યંતુતેશ્ચૃત્વા ધર્મારણ્યંસમાગતાઃ ॥૩૧॥

હે ગ્રાહણો! ને તમે આ પ્રમાણે કરશે તો મહારા બધાએ જના [પ્રજા] વેદધર્મને માનવા લાગશે. એ પ્રમાણેનું રાજાનું વાક્ય સાંભળીને તે બધાએ ગ્રાહણો ધર્મારણ્યમાં પાછા આગ્યા. ૧૩૧૧

મિલિત્વાગાઢવાસ્સર્વે ચક્રુસ્તેમંત્રમુત્તમમ્ ॥

રામવાક્યંહૃદિધ્યાત્વા ધ્યાયન્તશ્ચાઙ્ગનીસુતમ્ ॥૩૨॥

અને ત્યાં તે બધાએ ગ્રાહણો એકત્ર મળીને રામચંદ્રજીના વચનનું અને અંજનીના પુત્ર માણીનું-પોતાના હૃદયમાં ધ્યાન કરીને આપસ આપસમાં ઉત્તમ પ્રકારનો વિચાર કરવા લાગ્યા. ૧૩૨૧

દ્વિજમેલાપનંચક્રુઃ ત્રૈવિદ્યાગાઢવોત્તમાઃ ॥

એવમુક્તંતતોવૃદ્ધૈઃ વિચાર્યંચ પુનઃ પુનઃ ॥૩૩॥

અને તે ત્રૈવેદ્ય ગ્રાહણોએ પોતાના પંચ એકઠા કર્યાં. ત્યારે તેમાં જે ધરણ્યો હતા તેવે વારંવાર વિચાર કરીને એમ કહ્યું કે—૧૧.૩૩ ॥

ચતુર્વિંશતિ ગોત્રાણાં ચ આદ્યોદ્વિજસત્તમઃ ॥

સ્વસ્વગોત્રસ્યાવટંકા એકગ્રાસામિલાપિણઃ ॥૩૪॥

ચોવીસ ગોત્રોમાં જે અગ્રવર્તિ ગ્રાહણો છે, અને જે પોતાના ગોત્ર, અવટંક [ઉપનામ] એથી એક ગ્રાસ લેનારા [બધાએ એકજ વૃત્તીનું ઉત્પન્ન ખાનારા] ૧૧.૩૪ ॥

પ્રયાતુસ્વસ્વવર્ગસ્ય હ્યેકો હ્યેકોદ્વિજસ્સુધીઃ ॥

રામેશ્વરં સેતુવન્ત્વં હનુમાન્ તત્રવિદ્યતે ॥ ૩૫ ॥

એન્હુ પોતપોતાના વર્ગોમાંથી એક એક બુદ્ધિમાન બ્રાહ્મણો નીકળે. અને તે ણધાઓ મળી સેતુળાંધ રામેશ્વર જાય. ત્યાં હનુમાનજી છે તેવ તમારા કપને દૂર કરશે. ॥ ૩૫ ॥

મહતાતપસાતુષ્ઠઃ પ્રદાસ્યતિસમીહિતમ્ ॥

યસ્યવર્ગસ્યયોવિપ્રોનપ્રયાસ્યતિ તત્ત્વવિત્ ॥ ૩૬ ॥

મહાન તપથી સંતોષને પામનારા હનુમાનજી તમારા મન વાંછિત ફક્તને આપશે. આ તત્ત્વની વાત ન જાણીને જે વર્ગ [ગિત્ર]માંને જે બ્રાહ્મણુ જો કધી રામેશ્વર નહિ જાય— ॥ ૩૬ ॥

સચવર્ગ પરિત્યાજ્યો સ્થાનાદ્દર્માન્નસંશયઃ ॥

વણિગ્વૃત્તેર્ન સંવન્ધો ન વિવાહશ્ચતૈસ્સહ ॥

ગ્રામવૃત્તેર્નસંવન્ધઃ સર્વથાતે વહિઃકૃતાઃ ॥ ૩૭ ॥

તે વર્ગના બ્રાહ્મણુનો આપણા ધર્મોદ્દેશ્ય [મે ટરા]સ્થાનમાંથી અને આપણા ધર્મમાંથી નિઃસશય પરિત્યાગ કરવો. તેમજ મોઢ વણિકોની વૃત્તીમાં પણ તેવનો હક નહિ. અને તે બ્રાહ્મણુ સાથે આપણે કન્યા લેવા દેવાનો પણ વ્યવહાર રાખવો નહિ, ગ્રામની વૃત્તીમાં તેવનો સંબંધ નહિ આપણા ગ્રામ માટે જે નહિ જાય તે આપણા ધર્મોથી બહાર થઈ જશે. ॥ ૩૭ ॥

સમાવાક્યં તતઃશ્રુત્વા મધ્યસ્થોવાહવઃશુચિઃ ॥

વાઙ્મીદક્ષઃ સુશદ્ધજ્ઞ સ્તિરુચ્ચૈઃ શ્રાવયન્દ્વિજાન્ ॥ ૩૮ ॥

એ પ્રમાણે સલામાં વૃદ્ધોનુ વચ્ચે શ્રવણ કરી સલાના વચ્ચમાં બેઠેલો એક બ્રાહ્મણુ કે જે મહા પવીત્ર, બોલવામાં અતુર કુશલ તેમજ સારા શબ્દોને બોલનારો તે સલામાં ઉઠીને ઉભો થઈ ઉંચા સ્વરથી ત્રણ વખત સંપૂર્ણ બ્રાહ્મણુને સંલગ્ન થઈ બોલવા લાગ્યો— ॥ ૩૮ ॥

પ્રતિવાક્યંદત્તતાલ મતિષ્ઠન્ વૃદ્ધનિર્ણિતં ॥

उररीकृत वाक्यैस्तै विद्वद्भिः सुदृढ व्रतैः ॥ ३९ ॥

પ્રત્યેક વાતમાં લોકોના હાતમાં તાલ ઉપર તાલ મારવા લાગ્યો, અને ઉભો રહી, આ વૃદ્ધોનો નિર્ણય સર્વેને કહી સંભળાવ્યો. ત્યારે પોતાના કાર્યને વિષે દૃઢ યુદ્ધીવાળા વિદ્વાન્ બ્રાહ્મણો એ, તે કહેલાં વચ્ચનો માન્ય કર્યા. ॥ ૩૯ ॥

एवं विचार्य माणेषु श्रुत्वा वाक्यानि तानितु ॥

विप्राणामयुतं सार्धं मेकचित्तं तदा भवेत् ॥ ४० ॥

એન્હો જ્યારે વિચાર થયો ત્યારે તે અસદ્ હજાર ત્રેવિધ બ્રાહ્મણોમાંથી પંદર હજાર બ્રાહ્મણો મળી એક ચિત્ત થયા. ॥ ૪૦ ॥

पञ्चदशसहस्राणां मद्दे ये प्रवराद्विजाः ॥

ऊचुस्ते देशकालज्ञा प्रस्तावसदृशं वचः ॥ ४१ ॥

તે પંદરહજાર બ્રાહ્મણોમાં જે એક એક હતા અને જેવે દેશકાલને જાણતા હતા, તેવ સમયને અનુકૂલ-અવસર સરખું વચન બોલવા લાગ્યા. ॥ ૪૧ ॥

विप्रा ऊचुः-कगमिष्यामभोविप्राः किंनःकार्यं भविष्यति ॥

चातुर्यं चिन्तयन् तत्र मामूढाप्रभ्रमन्तु वै ॥ ४२ ॥

અરે હે બ્રાહ્મણો ! આપણે ક્યાં જઈએ અને આપણું શું કાર્ય થશે ? આ કેકાણે તો ચતુરાધીજી વિચાર કરે. મૂઢ સરખા ભ્રમમાં મા પડે. ॥ ૪૨ ॥

विदितं वोद्विजास्सर्वे कलावस्मिन्यथास्थितिः ॥

मंत्रसिद्धिर्यथापूर्वं न तथाद्य प्रवर्तते ॥ ४३ ॥

હે બ્રાહ્મણો ! આ કલિયુગને વિષે જેવી સ્થિતી છે તેન્હું બધુએ તમે સર્વ જાણ્યું ? કેમકે, જુઓ ! મંત્રોની સિદ્ધી જેન્હી પૂર્વે હતી તેન્હી આજ નથી. ॥ ૪૩ ॥

नहि देवाद्य प्रात्यक्षाः भविष्यन्ति कलाविह ॥

તુરિયેતુયુગેપૂર્ણં ન સિદ્ધિયાતિસાધનમ્ ॥ ૪૪ ॥

આ ઈન્દ્રિયુગને વિષે દેવતા પ્રત્યક્ષ થવાના નથી, આ ચોથા (ઈન્દ્રિય) યુગને વિષે, સાધન-પૂર્ણ સિદ્ધિને પ્રાપ્ત થતું નથી. ॥૪૪॥

ન મનાંસિતથાસ્માકં નિર્મલાનિમુખોદ્ભવાઃ ॥

હનુમાન્સાધને નૈવં પ્રત્યક્ષં ભવિતાકથમ્ ॥ ૪૫ ॥

હે જ્ઞાતા, વિષ્ણુ અને શિવના મુગથી ઉત્પન્ન થએલા બ્રાહ્મણો ! હમારા મન તેઓ નિર્મલ નથી, ત્યારે હનુમાનજી આઓ સાધનથી પ્રત્યક્ષ કેમ થશે ! ॥ ૪૫ ॥

एवं विधानि वाक्यानि श्रुत्वा तेषां द्विजन्मनाम् ॥

सहस्रत्रय मुख्या ये तेष्यचूर्वचनानि च । ४६ ॥

એ પ્રમાણે તે પંદરહજાર બ્રાહ્મણોના વચન સાંભળી ત્રીસ હજાર જે બાકીના મુખ્ય બ્રાહ્મણો હતા તે પણ કહેવા લાગ્યા કે, ॥ ૪૬ ॥

ब्राह्मणाञ्जलिः—युक्तमुक्तमिदंवाक्यं भवद्भिःशास्त्र पारगैः॥

चातुर्विद्या भवन्तोहि चातुर्यस्येहवेदनात् ॥ ४७ ॥

હે શાસ્ત્રના પારને બાણનારાઓ ! આ તમે સત્ય વચન કહ્યું આઓ ચાતુર્યતા બાણવાથી તમે ચાતુર્વિદ્ય (ચાતુર્વેદી) બ્રાહ્મણો થયા, [આજથી હમે તમને પંધરે હજારને ચાતુર્વિદ્ય કહીશું] ॥૪૭॥

वयंतत्रगमिष्याम यत्रासौपवनात्मजः ॥

प्रत्ययार्थद्विजश्रेष्ठा वृत्तिरक्षासदाबुधैः ॥ ४८ ॥

માટે હે ચાતુર્વિદ્ય બ્રાહ્મણો ! ચોતાની વૃત્તિની રક્ષા કરવા માટે અને આમ રાજને ચમત્કાર બતાડવા માટે હમે તો ત્યાંજ જઈશું કે જે ઠેકાણે વાયુ પુત્ર માફતી છે. ॥ ૪૮ ॥

वृत्तिहीनस्याविप्रस्य व्यर्थतज्जीवितं स्मृतम् ॥

तस्मात्तत्रगमिष्यामो जीवने न संशय ॥ ४९ ॥

વૃત્તિહીન બ્રાહ્મણનું જીવન વ્યર્થ કહ્યું છે. એટલા માટે પોતાનું જીવન મેળવવા સારૂ હમે તો ત્યાંજ જઈશું એમાં સંશય નથી. ॥ ૪૯ ॥

તદ્વૃત્તાત્રાહણાઃ સર્વે એકચિત્તાસ્સુ સંસ્થિતાઃ ॥

ગમનાયમતિંચક્રુઃ હનુમદ્દર્શનાયવૈ ॥ ૫૦ ॥

આ પ્રમાણેનો ત્રૈવિદ્યોનો તો ક્યારે દ્રઢ નિશ્ચય લેયો ત્યારે વળી પાછા આતુર્વિધ થણુ જવા માટે નિશ્ચય કરી પાછા સર્વે એક ચિત્ત થઈ તે સભામાં બેઠા. અને હનુમાનજીના દર્શનને જવુંજ ! એન્હી મતી કરતા હવા. ॥ ૫૦ ॥

હસ્તાક્ષર પ્રદાનંતૈઃ અન્યોન્યતુકૃતચુધૈઃ ॥ -

વન્ધંપૃથક્પૃથક્ચક્રુઃ ગમનાયદ્વિજાતયઃ ॥

પદ્મદશસહસ્રાણાંસમ્મતે કિલ ભારત ॥ ૫૧ ॥

પછી તેજ સભામાં બેસી જવા માટે આપ આપસમાં ‘એકડા’ કર્યા. હે રાજા ધર્મ ! એ પ્રમાણે તે બ્રાહ્મણોએ પોતપોતાના જુદા જુદા [પંદર હજારનો થડકો આતુર્વિદ્યોનો અને ત્રણ હજારનો થડકો ત્રૈવિદ્યોનો એન્હા.] બે થડકા જવા માટે બાંધ્યા. તે પંદર હજાર સંમતીવાળા આતુર્વિધ બ્રાહ્મણોમાંથી—॥ ૫૧ ॥

જગ્મુર્વિંશતિ સંખ્યાકાઃ એકચિત્તાદ્વિજોત્તમાઃ ॥

તથાત્રીણિ સહસ્રાણિ ત્રૈવિદ્યાસ્તુચયે દ્વિજાઃ ॥ ૫૨ ॥

વીસ બ્રાહ્મણો એક ચિત્તવાળા જવાને તૈયાર થયા. તેમજ ત્રણહજાર ત્રૈવિદ્ય બ્રાહ્મણો માંથી—॥ ૫૨ ॥

તેષાં મતે રુદ્રસંખ્યાઃ દ્વિજા એકમતે સ્થિતાઃ ॥

ત્રાહ્મેમુહૂર્તેચોત્યાયજ્યોતિર્વિદ્ધિઃ પ્રતિષ્ઠિતે ॥ ૫૩ ॥

અગીઆર બ્રાહ્મણો એક મતવાળા જવાને તૈયાર થયા. એવો નિશ્ચય થયા પછી તે બ્રાહ્મણો—જેશીના બતાડેલા બ્રાહ્મણના બ્રાહ્મ-

સુહૃત્તમાં ઉઠીને સર્વેએ આન સધ્યાદિક કર્મ કરીને- ॥ ૫૩ ॥

વિપ્રેભ્યોદક્ષિણાંદત્વા સંપૂજ્યકુલમાતરં ॥

વિઘ્નપ્રધ્વંસનાર્થાય દક્ષિણદ્વાર સંસ્થિતં ॥ ૫૪ ॥

બ્રાહ્મણોને દક્ષિણા આપીને પોતાના કુલ દેવી ભઠારિકા માતાનું પૂજન કરીને વિઘ્ન દૂર થવા સાડ દક્ષિણ દ્વાર ઉપર બેઠેલા ગણપતીનું પૂજન કર્યું. ॥ ૫૪ ॥

સિદૂરપુષ્પમાલાભિઃ પૂજિતોગણ નાયકઃ ॥

પૂજિતો વકુલસ્વામિ સૂર્યઃ સર્વાર્થદાયકઃ ॥ ૫૫ ॥

સિદૂર અને પુષ્પ માલાથી ગણપતીનું પૂજન કરીને સર્વ અર્થને આપનારા એવા સૂર્યનારાયણ જે ગકુલ સ્વામી એવું પૂજન કર્યું. ॥ ૫૫ ॥

આનન્દાચ મહાશક્તિઃ શ્રીમાતાપૂજિતાતથા ॥

શાન્તાંચૈવનમસ્કૃત્ય એકત્રિંશત્ દ્વિજાયયુઃ ॥ ૫૬ ॥

૫૯ શ્રીમાતા-મહાશક્તી-આનન્દાનું પૂજન કર્યું તેમજ શાન્તાદેવીને નમસ્કાર કરીને તે એકત્રીસ બ્રાહ્મણો મોઢેશથી વિદાય થયા. ॥ ૫૬ ॥

દેશાદ્દેશાન્તરંગત્વા વનાચૈવવનાન્તરમ્ ॥

તીર્થે તીર્થેકૃતશ્રાદ્ધાઃ સુસન્તર્પિતપૂર્વર્જાઃ ॥ ૫૭ ॥

દેશ દેશાન્તરમાંથી અને એક વનથી બીજા વનમાંથી જતા જતા જે જે તીર્થો આવ્યા તે તે તીર્થોમાં શ્રાદ્ધો કરીને પૂર્વજો સતર્પણ કરતા હતા. ॥ ૫૭ ॥

ત્યક્ત પ્રતિગ્રહાઃ શાન્તાઃ સત્યવ્રત પરાયણાઃ ॥

તે માર્ગ વહુલં યાતાઃ હનુમદ્દર્શનાર્થિનઃ ॥ ૫૮ ॥

કોઈનો પ્રતિગ્રહ કરવો નહીં તેમજ શાન્ત વૃત્તી સત્યવ્રત
પરાયણ અને હનુમાનૂચના દર્શનની ધૃષ્ટ્યાણા એન્હા તે બ્રાહ્મ-
ણોએ ઘણો બધો માર્ગ કાપ્યો. ॥ ૫૮ ॥

एवंतुगच्छतांतेपां पाथेयंतृटितंदा ॥

શ્રાન્તાગ્લાના દ્વિજાસ્સર્વે સ્વેદં પરમમાસ્થિતાઃ ॥૫૯॥

એ પ્રમાણે તેવો જતા જતા, રસ્તામાં ખાવાનું ખુટી ગયું.
ત્યારે બ્રાહ્મણો થાકી ગયા, ગ્લાન થયા અને તે સર્વે મહાન્ ખેદને
પ્રાપ્ત થયા. ॥ ૫૯ ॥

क्रमित्वा कियतीं भूमीं पदंगन्तुंनतुक्षमाः ॥

चातुर्विद्या द्विजाः प्रोचुः नाऽस्माकं कार्यमस्तिवै ॥૬૦॥

એ પ્રમાણે કેટલોક માર્ગ ચાલ્યા પછી ફરી તે બ્રૂક્યા
તરશ્યા એકે ડગલું ભરાય નહીં, ત્યારે તે ચાતુર્વિદ્ય બ્રાહ્મણોનો
નિશ્ચય હત્યો. અને કેહેવા લાગ્યા-કે, હે ભાઈયો ! આ તમારા
કાંથી હુમને કાંઈ જરૂર નથી. ॥ ૬૦ ॥

नस्थानेनद्विजैर्नापि नतुष्ट्याकथंचन ॥

विचार्यैर्वो गमिष्यामो द्विजा विशातिसंख्यकाः ॥૬૧॥

હુમને તમારા ધર્મારણ્યથી કામ નથી તેમજ બ્રાહ્મણથી
અને યજ્ઞમાન વૃત્તીથી પણ કામ નથી હમે વિચાર કરીનેજ

*ચાલુ અધ્યાયના ૪૭ માં શ્લોક મુજબ પ્રચલિત કાયર્મા ચાતુર્વર્તા
બ્રહ્મવાર્ધી તેવના પંદરહજાર બ્રાહ્મણોના સર્વ જથાને ચાતુર્વિદ્ય એ સંશ્ચ
યદપી યદ તથાપી તેવ વણિકોની વૃત્તી વિગેરેથી બહિર્મુખ થયા નહતા.
તેમ તેવનો સર્વ વ્યવહાર ત્રૈવિદ્યો સાથે જેમનો તેમ હતો પરંતુ અત્રે
સુધી ત્રૈવિદ્યો સાથે કષ્ટ વેડી આવી-આગળ જવા તેવનું ધૈર્ય ન થવાથી
તેવ પાછા થયા. જેથી, સમસ્ત મોઢ બ્રાહ્મણોના પંચ જ્યારે મગ્યા હતા તે
વખતના તેવના (ચાલુ અં. ના ૩૬-૩૭ માં શ્લોક ના) ઠરાવ પ્રમાણે
તેવના ઉપર વાત લાગુ થઈ તેજ પ્રમાણે અત્રે પણ તેવે કશું કરી લઈ
પાછા ફરવાથી તે સર્વ વાતોથી, ત્યારણે બહિર્મુખ થયા.

વીસે પ્રાહ્મણો પાછા જઇએ છીએ. ॥ ૬૧ ॥

તાનૂચુર્વાહ્ણાનાયં ધર્મોવો દિજમત્તમાઃ ॥

ત્યક્તસ્વકીયવચનાઃ જાતિહીનામવિપ્સ્યથ ॥૬૨॥

ત્યારે તે આતુર્વિધેને, અગિયાર ત્રૈવિધ પ્રાહ્મણો કહે છે-
અરે હે ભાઈયો ! આ પ્રાહ્મણોનો ધર્મ નથી. તમે તમારા વચ
નથી બ્રહ્મ થસો તેમજ જ્ઞાતિથી પણ બહાર થસો. ॥ ૬૨ ॥

શ્રુતમપ્ય કૃતંકૃત્વા વિરક્તા ગમનં પ્રતિ ॥

વ્યાવૃત્તાસ્તે સ્વકં ગેહં ધિક્ કૃત્વા સ્થાનકેદિજાન્ ॥૬૩॥

વળી હે ભાઈયો ! જે સાંભળીને કરવાની જે વાત તેને ન
કરીને આગળ જવા માટે તમે ઉદાસ થયા છો, પોતાના સ્થાન-
નો અને પ્રાહ્મણોનો પણ ત્યાગ કરીને તમે પાછા પોતાને ઘેર
જાવ છો તે ભલે જાવ ! હુંમે તો અગીયાર જણા (ત્રૈવિધે)
આગળ જઈશું. ॥ ૬૩ ॥

एकादश तदाजग्मुः दृढचित्ता जितेन्द्रियाः ॥

रामेश्वरं सेतुबंधं कृत्वाचेतसिनिश्चयम् ॥૬૪॥

એ પ્રમાણે વીસ આતુર્વિધ પ્રાહ્મણો વચન બ્રહ્મ થઈને પાછા
જવા લાગ્યા અને અગીયાર ત્રૈવિધ પ્રાહ્મણો તો ઇન્દ્રીયો છતીને
દૃઢ ચિત્ત કરીને, સેતુબંધરામેશ્વર જવાનો નિશ્ચય કરીને આગળ
ચાલ્યા. ॥ ૬૪ ॥

कहनुमान् कवे रामः संप्राप्तेतुकलौयुगे ॥

एवं निपिष्य मानास्ते मार्गस्थैः ब्राह्मणैः किल ॥૬૫॥

ત્યારે અગીયારે પ્રાહ્મણો ચાલવા લાગ્યા, ત્યારે તે-વીસ
પ્રાહ્મણો પાછા કહે છે-અરે હે ભાઈયો ! આ કલિયુગને વિષે
કહનુમાનજી કંઈ અને રામચંદ્રજી કંઈ ? માટે તમે આ-નાદ છોડી
ને પાછા ઘેરે ચાલો. ॥ ૬૫ ॥

મનસા નિશ્ચયં કૃત્વા ત્યક્ત્વાચો બ્રુવન્દિજાન્ ॥

હનૂમન્ત મદૃષ્ટૈવ નયાસ્યામો વયંગૃહાન્ ॥૬૬॥

એ પ્રમાણુનો આતુર્વિધ બ્રાહ્મણોએ નિષેધ કર્યો. તો એ પણ અગિયાર ત્રૈવિધ બ્રાહ્મણો આગળ જવાનો મનથી નિશ્ચય કરીને જેવે પોતાનું કહેલું વચન પાળ્યું નથા એમ્હા આતુર્વિધ બ્રાહ્મણોને તે ત્રૈવિધ બ્રાહ્મણો કહેવા લાગ્યા-કે, હે ભાઈયે ! હમે તો હનું માનજના દર્શન કર્યા વગર પાછા ઘેર આવવાના નથી. ॥ ૬૬ ॥

પુનરેવદિજાઃ પ્રાહુઃ વૃથાર્કિ ક્લેશ માજિનઃ ॥

ધર્મારણ્યં મહાતીર્થં પ્રયાગાદધિકંકલૌ ॥૬૭॥

ત્યારે પાછા આતુર્વિધ વીસ બ્રાહ્મણો કહે છે-અરે ભાઈયે ! વ્યર્થ કાં કલેશ લોગવો છો ! હમારૂં કહેલું માનો અને પાછા ઘેર ચાલો. કારણ આ કલિયુગને વિષે ધર્મારણ્ય તીર્થ પ્રયાગ કરતાં અધિક છે. ॥ ૬૭ ॥

તંત્યક્ત્વાવોઽથા બુદ્ધિઃ હનુમત્ ગમનંપ્રતિ ॥

અનાદૃત્યતુતદ્વાક્યં યયુરેકાદશન્દિજાઃ ॥૬૮॥

માટે હનુમાનજના તરફ જવાની ાર્થ શુદ્ધી છે.ડીને હમારૂં કહેલું માનો અને પાછા ઘેર ચાલો.

એ પ્રમાણે આતુર્વિધોએ ત્રૈવિધોને પાછા ચાલવા સારૂં ધણુએ સમજાવ્યું પરંતુ તે ત્રૈવિધોએ કંઈતેમનું કહ્યું માન્યું નહીં અને આગળ ચાલ્યા. ત્યારે તે. ત્યાંથી વીસ આતુર્વિધ બ્રાહ્મણો પોતાના ઘેર જવા સારૂં પાછા ફર્યા. ॥ ૬૮ ॥

ત્રૈવિદ્યાશ્રગતાસ્તત્ર યત્રરામેશ્વરોહરિઃ ॥

દૃઢવ્રતાઃ સત્યપરા કંદમૂલફલાશનાઃ ॥ ૬૯ ॥

હવે આગળ અગીયાર ત્રૈવિધ બ્રાહ્મણો જે ચાલ્યા તે એમની કને ખ.વાનું તો ખુટીજ ગયું હતું, તેથી કંદ, મૂલ અને ફલો

ખાઇને પોતાનો માર્ગ કાપવા લાગ્યા. તે માર્ગ ઘણો દુર અને સિદ્ધ વ્યાઘ્રાદિકથી મહા ભયંકર તેમજ માર્ગમાં કાંટા હતા, એવો વિકટ માર્ગ હતો તોએ પણ તે સત્યને વિષે તત્પર અને દૃઢ મતવાળા ત્રેવિધ પ્રાદ્ધણો મહા કષ્ટથી રામેશ્વર જઈને પ્રત્યયા. ॥ ૬૯ ॥

ધ્યાયન્તો રામરામેતિ હનુમન્તેતિવૈ પુનઃ ॥

ગૃહીત્વાનિયમંતેપિ ત્યક્ત્વાચાન્નંતથોદકમ્ ॥૭૦॥

એ પ્રભાતે મહાન્ કષ્ટ વેઠી સેતુબંધ રામેશ્વર પોચીને, હનુમાનજીના દર્શન થવા સાફ અન્ન અને જલનો પરિત્યાગ કરીને ‘ હમને માફતીના દર્શન થશે ત્યારેજ અન્ન-જલ શ્રદ્ધણુ કરીશું ’ એવો નિયમ લઈ શ્રીરામચંદ્રજીનું તથા હનુમાનજીનું ધ્યાન કરતા સમુદ્રના કાંઠે બેઠા. ॥ ૭૦ ॥

ક્ષુધાર્ત્તાશ્ચતૃપાર્ત્તાશ્ચ તસ્યૌવ્રતપરાયણાઃ ॥

કૃપયાપરયાવિષ્ટઃ પ્રાદુરાસીત્કપીશ્વરઃ ॥ ૭૧ ॥

એ પ્રભાતે મત ધારણુ કરી ભુખ્યા તરસ્યા બેઠે બેઠે કેટલોક કાલ ગયો; ત્યારે પરમકૃપાથી સાક્ષાત્ માફતીરાય ત્યાં પ્રગટ થયા. ॥ ૭૧ ॥

વૃદ્ધબ્રાહ્મણરૂપેણ પરિક્ષાર્થં દ્વિજન્મનામ્ ॥

ઉવાચ પરયામક્ત્યા બ્રાહ્મણાન્ શ્રમદુર્વલાન્ ॥ ૭૨ ॥

શ્રીમાફતીરાય એક વૃદ્ધ પ્રાદ્ધણનું રૂપ ધારણુ કરીને, શ્રમથી થાકી ગયેલા અને દુર્બલ થયેલા ત્રેવિધ પ્રાદ્ધણોની પરિક્ષા લેવા માટે પરમ ભક્તિથી કેહેવા લાગ્યા— ॥ ૭૨ ॥

શ્રીહનુમાનુવાચ-કુતસ્સમાગતાવિપ્રાઃ ગન્તુકામાશ્ચકુત્રવૈ ॥

ક્ષીણદેહાભવન્તશ્ચ કિમર્થમિહચાગતાઃ ॥૭૩॥

હે પ્રાદ્ધણો ! તમે ક્યાંથી આવ્યા છો અને ક્યાં જવાની

તમારી ઇચ્છા છે ? અરે ! તમારા દેહ સુકાઈ ગયા છે અને શ-
કિતહીન થઈ ગયા છે. તમે શા માટે અહિં આવ્યા છો ? ॥ ૭૩ ॥

વિમાઝ્ઞુઃ—મોહેરકાત્સમાયાતાઃ વાયુપુત્રં પ્રસાદિતુમ્ ॥

રામાજ્ઞાકારિણંલોકે શાસનોચ્છેદપીઢકમ્ ॥૭૪॥

તે ત્રૈવિધ પ્રાદાણેા કહે છે—રામચંદ્રજીની આજ્ઞા પાળનારા
અને હમારા દીધેલા દાનનું ઉચ્છેદન કરનારા પુરુષને પીડા કરનારા
એઠ્ઠા સાક્ષાત્ વાયુપુત્ર શ્રીમારૂતીને પ્રસન્ન કરવા માટે હમે મેઢે-
રથી અહિં આવ્યા છીએ. ॥ ૭૪ ॥

સેતુવન્ધંમહાતીર્થં સર્વકામપ્રદંનૃણામ્ ॥

નિયમસ્થાઃ ક્ષીણદેહા સ્તંચદૃષ્ટં સમુત્સુકાઃ ॥૭૫॥

મનુષ્યોની સર્વ કામનાને પૂર્ણ કરનાર, એઠ્ઠા સેતુખંધુ
રામેશ્વર મહાતીર્થને વિષે ક્ષીણ થયેલા છે તે હવેના એઠ્ઠા જે
હમે, તે મારૂતીને જોવા સારૂ મનમાં મહાન્ હર્ષ રાખીને નિય-
મમાં જોડા છીએ. ॥ ૭૫ ॥

યત્ર રામેશ્વરોદેવઃ સાક્ષાદ્વાયુસુતઃ કપિઃ ॥

અસ્માકંતુપુરાવૃત્તં મહદાશ્ચર્યકારકમ્ ॥ ૭૬ ॥

જે ઠંકાણે રામેશ્વર દેવ છે તે ઠંકાણે સાક્ષાત્ વાયુના પુત્ર
મારૂતી છે. એઠ્ઠું આશ્ચર્યકારક વૃત્તાન્ત હમે પહેલે સાંભળ્યું છે. ૭૬

ભૂમિદેવશ્રુણુત્વંચ દયાલુર્દેશ્યસેયતઃ ॥

આદૌસૃષ્ટિસમારમ્ભે કાજેરૈર્નિર્મિતાવયમ્ ॥ ૭૭ ॥

એઠ્ઠું ત્રૈવિધ પ્રાદાણેા તે વૃદ્ધ પ્રાદાણ આગળ કહી પાછા
કહેવા લાગ્યા—હે ભૂમિદેવ હે મહારાજ ! તે દયાલુ મારૂતી હમને
કેમ દેખાશે ? જીવો ! પહેલે સદીના આરંભ સમયમાં પ્રજા,
વિષ્ણુ અને મહેશ્વરે હમને ઉત્પન્ન કર્યા છે. ॥ ૭૭ ॥

શ્રીરામેણતતઃપૃશ્વા જ્ઞીર્ણોદ્ધારે ચ માનિતાઃ ॥

ગ્રામાણાંચશતંલઘ્વં હરીશાજપ્રસાદતઃ ॥ ૭૮ ॥

પછી રામચંદ્રજીએ મોઢેરાના છલ્લુંદારમાં હુમને માન્યા અને પ્રદા, વિષ્ણુ, મહેશ્વરના પ્રસાદથી હુમને રામચંદ્રજીએ સો ગ્રામે આપ્યા. ॥ ૭૮ ॥

પટ્ત્રિંશચ્ચસહસ્રાણિ વણિજો મોદજાતયઃ ॥

ગોમુજાશ્ચૈવતેદાસાઃ વદાન્યા આર્યવૃત્તયઃ ॥ ૭૯ ॥

તેમજ છત્રીસ હજાર મોઢેરાતીના વાલિયાઓ આર્યવૃત્તીથી ચાલનારા ગોમુજા દાસા હુમને આપ્યા. ॥ ૭૯ ॥

માણ્ડલિકાઃ પુનર્દત્તા સપાદલક્ષસંરવ્યકાઃ ॥

વૃત્યર્થતે પ્રદત્તાવૈ હ્યનર્ધ્યા રત્નમૂપિતાઃ ॥ ૮૦ ॥

અમૈસ્ય રત્નોના ધરેણાઓથી શોભાયમાન એવા સવા લાખ માણીયાઓ હુમારી વૃત્તી માટે હુમને વળી પાછા આપ્યા. ૮૦

અધુના વાઙ્વશ્રેષ્ઠ આમો નામ મહીપતિઃ ॥

શાસનં રામચંદ્રસ્ય ન માનયતિ દુર્મતિઃ ॥ ૮૧ ॥

વળી હે પ્રાદાણોમાં શ્રેષ્ઠ વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ ! હાલમા આમ નામનો રાજા હુદ્દા બુદ્ધિ, રામચંદ્રજીના શાસનને માનતો નથી. ૮૧

પાશ્વદૈર્વેષિતો નિત્યં વોદ્ધધર્મ પરાયણૈઃ ॥

યાચિતો યાચિતોપ્યેવં પ્રતિવાક્યં દદાતિનઃ ॥ ૮૨ ॥

અને યૌદ્ધ ધર્મ પરચણુ એવા ખાખંડ મત્તમાં તે મળેયો છે. હમે ઘડી ઘડી તેનાથી (રામચંદ્રજીએ જે હુમને દાન આપ્યું હતું અને તેને રામચંદ્રજીનું શાસન ન માનીને હુમથી છીનવી લીધું તે હમે) માગ્યું તો એ તે હુમને એજ ઉત્તર દેશે કે—॥૮૨॥

પ્રત્યયન્તુ વિનાવિપ્રાઃ ન દાસ્યા મીતિનિશ્ચિતમ્ ॥

બ્રહ્માદીનાં પરોક્ષત્વં ઉક્તોરામઃ સમાનુષઃ ॥ ૮૩ ॥

હે પ્રાદ્યલો ! ચમત્કાર વિના હું કઈ તમને આપવાનો નથી. એ નિશ્ચય બાણજો. તમે પ્રદ્યાદિકનું કહ્યું, તે તો કાંઈ જાણતા નથી અને રામચંદ્ર તો મનુષ્ય કહેવાય છે. ॥ ૮૩ ॥

પ્રત્યયે દર્શિતેવિપ્રાઃ વેદધર્મઃ પ્રવિશ્યતિ ॥

લુપ્તધર્મો ભવામ્યદ્ય ભવન્તઃ શરણંગતાઃ ॥ ૮૪ ॥

વળી તે રાજા હમને કહેવા લાગ્યો કે પ્રાદ્યલો ! જો તમે ચમત્કાર યતાશો તો તમારો વેદ ધર્મ હમારા રાજ્યમાં પ્રવેશ કરશે અને હમે જૈન ધર્મનો પરિત્યાગ કરી તમારા શરણે આવીશું.

હનુમન્તં મહાવીરં રામશાસન પાલકમ્ ॥

આન્નજનીયો યદાસ્માકં ન દાસ્યતિ સમીહિતમ્ ॥

અનાશકે વ્રતેનૈવ પ્રાણાન્ ત્યક્ષામહેવયમ્ ॥ ૮૫ ॥

માટે હે વૃદ્ધ પ્રાદ્યલ મહારાજ ! જો હનુમાનજી હમને હમારી ઇચ્છિત વાત નહીં આપે તો હમે અન્ન-જલ પરિત્યાગ કરી “અનશન” વ્રતથી હમારા પ્રાણુને પરિત્યાગ કરીશું. ॥ ૮૫ ॥

અસ્મામિશ્વેતિશેષેણ કથિતં પરિપૃચ્છિતમ્ ॥

સ્નેહમાવંવિચિન્ત્યાશુનિજવૃત્તં પ્રકાશય ॥ ૮૬ ॥

આપે હમને જે પુછ્યું તે બધુંએ હમે આપ આગળ કહ્યું હવે આપ આ સ્નેહલાવનો વિચાર કરીને જલદી આપનો વૃત્તાન્ત હમારે આગળ કહો. ॥ ૮૬ ॥

ત્વયિવ્યસિતે વિપ્રે શિક્ષાંનોદાતુમર્હસિ ॥

વાઙ્વાનાં વચઃ શ્રુત્વા રામંઘ્યાત્વાહદિસ્થિતમ્ ॥ ૮૭ ॥

હમારો તમારો વિષે વિશ્વાસ છે. માટે આપ હમને શિક્ષા-મણુ દેવાને યોગ્ય છે. એ પ્રમાણે જ્યારે પ્રાદ્યલોએ કહ્યું ત્યારે પ્રાદ્યલોનું વચન સાંભળી વૃદ્ધ પ્રાદ્યશુરપ માણ્ડી-પોતાના હૃદયમાં રહેલા રામચંદ્રજીનું ધ્યાન કરીને, પ્રાદ્યલોના તીર્થયાત્રાફી

થએલા કૃપ્તી સંતોષને પ્રાપ્ત થઈને પોતાના મુખ્ય સ્વરૂપને શુભ રાખી દેહેવા લાગ્યા—॥ ૮૭ ॥

વૃદ્ધવાલ્મીકી—અંબોઘૌઘસ્યતેવિપ્રાઃ સેતુવન્ધ્રેકૃતોદ્યમઃ ॥
અયંરામશ્વરોદેવઃ સર્વ સિદ્ધિપ્રદાયકઃ ॥ ૮૮ ॥

હે પ્રાક્ષણે ! હું જ માફતી છું અને આ સમુદ્રને ગહાયસેતુ બાંધવા માટે જે ઉદ્યોગ શ્રીરામચંદ્રજીએ કર્યો હતો તે જ આ સેતુ દેખાય છે. અને સર્વ સિદ્ધીને આપનારા આ રામેશ્વર મહાદેવ છે ॥ ૮૮ ॥

इयंतुनगरीश्रेष्ठालङ्कानामेतिविश्रुता ॥

यत्रसीतामयाप्राप्ता रामशोकापहारिणी ॥ ८९ ॥

અને આ નગરી લાંકા નામે કરી મહા વિખ્યાત છે. આ જ ઠેકાણે—રામચંદ્રજીના શોકને દૂર કરનારા સીતાજી મને મળ્યા. ॥ ૮૯ ॥

अस्मिन्काले द्विजश्रेष्ठः अगम्या मानवैः कलौ ॥

हनुमान्नित्यज્ઙ્ઙં વિપ્રાઃ બુદ્ધ્યધ્વંનિશ્ચિતાત્મભિઃ ॥ ૯૦ ॥

હે શ્રેષ્ઠ પ્રાક્ષણે ! આ કાલને વિષે કલિયુગમાં હું મનુષ્યોને દેખાઈ સકતો નથી. માટે નિશ્ચયરૂપ આત્મા અને બુદ્ધિમાન હે પ્રાક્ષણે ! ‘હું માફતી છું એમ બાણે’ ॥ ૯૦ ॥

नियमस्थैःकृतैकृच्छ्रैः तीर्थयात्रासमुद्भवैः ॥

निष्पापातेनसंजाताः सत्यसंघादद्वવताः ॥ ९१ ॥

તીર્થયાત્રામાં તમે કર્યો કર્યો તેથી સત્ય પ્રતિજ્ઞા અને દૃઢવત વાળા એવુંહા તમે નિષ્પાપ થયા છો. ॥ ૯૧ ॥

स्वामिनोममयात्रायै भवन्तश्चनसंशयः ॥

નૃણાંપુણ્યોદયેવૃદ્ધિઃ પાપેહાનિશ્ચજાયતે ॥ ૯૨ ॥

હે સ્વામી હો પ્રાક્ષણે ! તમે ગહારી યાત્રા માટે કૃપ્ત લો

ગળ્યા છે એમાં સંસય નથી, બુજો! જ્યારે મનુષ્યના પુણ્યનો ઉદય થાય છે ત્યારે વૃદ્ધી થાય છે. અને પાપ જ્યારે વધે છે ત્યારે હાની થાય છે. ॥ ૯૨ ॥

સામ્પ્રતં નિશ્ચલાભક્તિઃ ભવત્સ્વેવાહિ દૃશ્યતે ॥

તેનપુણ્યપ્રભાવેન તુષ્ટોદાસ્યામિ ચોવરમ્ ॥

તતો વિપ્રાવાયુપુત્રં ઝુચુઃસ્તુતિ પુરસ્સરમ્ ॥ ૯૪ ॥

સાંપ્રતકાલમાં નિશ્ચયરૂપ લક્ષ્મી તમારે વિષેજ દેખાય છે, તે પુણ્યના પ્રભાવે-કરીને સંતોષને પ્રાપ્ત થયેલો હું તમને વરદાન આપુ છું. ત્યાર પછી પ્રાહારો સ્તુતી કરીને પાછા વાયુના પુત્ર મા-ફતીને ઠેઠેલા લાગ્યા. ॥ ૯૩ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणे पातालखण्डे धर्मार्णयोपाख्यानं

हनुमत् समागमो नाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥ ६२ ॥

ब्राह्मणाञ्जुः-अद्यनो सफलंजन्म जीवितं च सुजीवितं ॥

अद्यनो मोढलोकस्य धन्यो धर्मश्रवैगृहाः॥१॥

પ્રહારો, માફતીને ઠેઠે છે—હે મહારાજ! આજ આપના હુમને દર્શન થયા તેથી આજ હુમારો જન્મ સફલ થયો. અને જીવતરમાં જીવવું પણ સફલ થયું. આજ હુમારા મોઢ લોકોને ધર્મ પણ ધન્ય થયો. અને હુમારા ઘરે પણ ધન્ય થયા. ॥૧॥

धन्याच सकलापृथ्वी यज्ञधर्म प्रवर्तक ॥

नमः श्रीराम भक्ताय अक्षविघ्नं सनाय च ॥ २ ॥

આજ સંપૂર્ણ પૃથ્વી ધન્ય થઈ હે યજ્ઞના ધર્મને ચલાવ નારા! હે શ્રીરામચંદ્રના લકન! હે રાવણના પુત્ર હરદતને માર રનારા! આપને નમસ્કાર કરીએ છીએ. ॥ ૨ ॥

नमो रक्षः पुरीदाहः कारिणे जलतारिणे ॥

जानकी हृदयत्राण कारिणे करुणात्मने ॥ ३ ॥

રાવણની નગરી-લંકાને બાળનારા અને સમુદ્રમાં સેતુ બાંધીને જલમાં તરાવનારા, જાનકીના હૃદયને આનંદ આપનારા, હે કર્ણાત્મા ! આપને નમસ્કાર કરીએ છીએ. ॥ ૩ ॥

સીતાવિરહ તપસ્ય શ્રીરામસ્ય પ્રિયાયચ ॥

નમો નમો મહાવીર રક્ષસ્માન્ મજ્જતઃકલૌ ॥ ૪ ॥

સીતાજીના વિરહચક્રી તાપને પ્રાપ્ત થયેલા રામચંદ્રજીનું પ્રિય કરનારા, હે મહાવીર ! આપને નમસ્કાર કરીએ છીએ હે પ્રસો ! આ કલાયુગને વિષે સંસારરૂપી સમુદ્રમાં કુમતા જે હમે તે હમારૂં સંરક્ષણ કરો. ॥ ૪ ॥

નમો ब्रह्मण्य देवाय वायुपुत्रायते नमः ॥

नमोस्तुरामभक्ताय गोब्राह्मण हितायच ॥ ५ ॥

હે બ્રાહ્મણોના દેવ હે વાયુ પુત્ર હે રામના ભક્ત હે ગો બ્રાહ્મણોનું હિતકરનારા ! આપને નમસ્કાર કરીએ છીએ. ॥ ૫ ॥

नमोस्तु रुद्ररूपाय कृष्ण वक्रायते नमः ॥

अन्जनी सूनुवेतुभ्यं सर्व व्याधिहरायच ॥ ६ ॥

હે રૂદ્રરૂપ હે કૃષ્ણ મુખવાળા હે અંજનીના પુત્ર હે સર્વ વ્યાધીને દુર કરનારા ! આપને નમસ્કાર કરીએ છીએ ॥ ૬ ॥

नागयज्ञोपवीताय कपिवक्रायते नमः ॥

हरीश्वरायवीराय दैत्य विध्वंसनायच ॥ ७ ॥

હે નાગના યજ્ઞો પવીતને ધારણ કરનાર હે કપી મુખ હે કપી (વાનરા) જોના સ્વામી હે દૈત્યોનો નાશ કરનારા ! આપને નમસ્કાર કરીએ છીએ. ॥ ૭ ॥

महलांगुलयुक्ताय पुरुषाय नमोस्तुते ॥

स्वयंसमुद्रतर्णाय सीतान्वेषणहेतवे ॥ ८ ॥

મહા લાંબી પુચ્છવાળા હે વિરાટરૂપ ! સોતાજીને ધુંઢવા માટે
ચોતે સમુદ્ર તરીને જનારા ! આપને નમસ્કાર કરીએ છીએ. ॥ ૮૧ ॥

યદિતુષ્ઠો સિદેવેશ રમાજ્ઞા પાલકપ્રભો ॥

ધર્મધીર મહાવીર સ્વરૂપંદર્શયસ્વનઃ ॥ ૯ ॥

હે રામની આત્મા પાલન કરનારા-ધર્મમાધીર બુદ્ધીવાળા-હે
મહાવીર હે પ્રભો-હે દેવોના સ્વામી ! જો આપ હમારા ઉપર
પ્રસન્ન થયા છો તો, આપ જે રૂપથી લોકમાં ગયા હતા તે રૂપના
દર્શન હમને કરાવો. ॥ ૮૨ ॥

પ્રતીત્યર્થ મહાવાહો કિંચિચિન્હં દદસ્વનઃ ॥

एनचिन्हेन दत्तेन सराजा पुण्य भाग्मवेत् ॥ ૯૦ ॥

હે મહાબાહો. માણીશય ! તે આમરાજને ચમત્કાર માલમ
પડે એવું કંઈ ચિન્હ આપ હમને આપો, કે જે ચમત્કારના
જોવાથી રાજા પુણ્ય બુદ્ધીવાળા થાય. ॥ ૯૦ ॥

प्रत्ययेदर्शितेवीर शासनं पालयिष्यति ॥

तवकीर्तिं पृथिव्यांतु विस्तारं प्रापयिष्यति ॥ ૯૧ ॥

હે વીર ! જો એ પ્રમાણે ચમત્કાર જતાડયો તો શ્રીરામ
ચંદ્રજીના દાનપત્રનું તે માન્ય કરશે અને પૃથ્વીમાં તમારી પજુ
કીર્તિનો વિસ્તાર થશે. ॥ ૯૧ ॥

श्रीहनुमान्-ममरूपंमहाकायं मर्त्यचक्षुर्नपश्यति ॥

तेजोमयंमहाघोर मितिजानंतुवाढवाः ॥ ૯૨ ॥

એ પ્રભ જો બ્રાહ્મણોનું વચન સાંભળી, પાછા માણી, બ્રા
હ્મણોને કહેવા લાગ્યા-હે બ્રાહ્મણો ! અરે તે મહાન્ ભયંકર
પર્વતાકાર મહા રૂપ તમે મનુષ્ય નેત્રથી જોઈ શકસો નહીં.
મહા તેજોમય, ભય આપનાર, મહા તે સ્વરૂપ જાણુજો ॥ ૯૨ ॥

तथापि पर्यामत्तया प्रीतोऽहं सुस्तवादिभिः ॥

વસનાન્તરિતરૂપં દર્શયિष्याમિપश्यत ॥ ૧૩ ॥

એ બહુ છે તે એ પણ તમારી સ્તુતિથી અને પરમભક્તીથી હું પ્રસન્ન થયો છું. માટે વસ્ત્ર ના આડે ગંહાડે રૂપ દેખાડુ છું તે બુઝો. ॥ ૧૩ ॥

एवमुक्तेतदाविप्राः सर्वेदृष्टुंसमुत्सुकः ॥

वसनान्तरितं कृत्वा चक्षुनिर्मिलनंकृताः ॥ ૧૪ ॥

એ પ્રમાણે માણ્ડીએ બ્યારે કશું ત્યારે તે મોઢ ત્રવિધ ખાલણે. માણ્ડીનું ગંહાડું રૂપ જોવાને ઉત્સુક થયા. અને એક આદર આડે બાંધીને આંખો સર્વેએ મીચી લીધી અને માણ્ડીનું ધ્યાન કરવા લાગ્યા. ॥ ૧૪ ॥

अम्बरान्तरितरूपं ददृशुस्ते शुभाननम् ॥

एवंस्तुति विशेषेण रामवाक्येनयंत्रितः ॥ ૧૫ ॥

રામચંદ્રજીના વાક્યથી પ્રેરણા થઈ છે જેવની અને માણ્ડી ના સ્તુતીથી હૃદયને પ્રાપ્ત થએલા એન્હા ખાલણે તે આદરની આડમાં આકાશ પર્યંત ઉચ્ચ અને મુંદર છે મુખ જેવુ એન્હા રૂપને જોવા લાગ્યા. ॥ ૧૫ ॥

आविर्बभूवसहसाहनुमानति विक्रमः ॥

विप्राविस्मयमापन्नाः हर्षिताश्च परस्परम् ॥ ૧૬ ॥

હે રાજા ધર્મ ! જે સમયમાં એકાએકી તે ખાલણેના સામે મંહા પરાક્રમી હનુમાનજીનું સ્વરૂપ પ્રગટ થયું, ત્યારે તે મહાન ભયંકર સ્વરૂપને જોઈને—અતિહૃદયને પ્રાપ્ત થએલા સંપૂર્ણ ખાલણે આપસ આપસમાં આશ્ચર્યને પ્રાપ્ત થયા. ॥ ૧૬ ॥

कथंचिद्वैर्यं मालंज्य वाक्यमूचुः शनैः शनैः ॥

यथोक्तंतुपुराणेषु तत्तथैवहि दृश्यते ॥ ૧૭ ॥

યહી તે પ્રાણણે કંઈક ધૈર્યને પ્રાપ્ત થઈને ધીમે ધીમે

આપસમાં કહેવા લાગ્યા, કે હે ભાઈયો! પુરાણોમાં હનુમાનજીનું
જેવું રૂપ કહ્યું છે, તેવાજ રૂપથી તેવ દેખાઈ રહ્યા છે. ॥ ૧૭ ॥

શ્રીહનુમાન્ ૩૦-ઉવાચચંદ્રિજાન્સર્વાન્ચક્ષુઃપ્રચ્છાદ્યસંસ્થિતાન્
ફલાનીમાનિ ગૃણ્હધ્વં મક્ષણાર્થ મૃપીશ્વરાઃ ॥૧૮॥

આંખો મીચીને બેઠેલા આજણોને માફતી કહે છે—હે
મધીશ્વરો તમે ઘણા દિવસથી બુક્યા છો માટે આ ફલો આપુ
છું તે તમે ખાવ. ॥ ૧૮ ॥

इमैस्तु भक्षितैर्विप्राः तृप्तिं परमयास्यथ ॥

क्षुधाक्रान्तै स्तદાવિપ્રैઃ કૃતંવૈફલમક્ષણમ્ ॥ ૧૯ ॥

હે પ્રાણણો! જો તમે મહારા આપેલા આ ફલ ખાશો તો
પરમ તૃપ્ત થશો. એ પ્રમાણે માફતીએ કહ્યું ત્યારે તે સંપૂર્ણ
પ્રાણણો બુક્યા તો થયલાજ હતા ત્યારે તેવે ઉત્તમ પ્રકારથી
ફલો ખાધા. ॥ ૧૯ ॥

भक्षणेच कृते तेपा मतिरुप्ति रजायत ॥

पुनराहमहावीर केनस्थाना निराकृताः ॥ २० ॥

તે પ્રાણણોએ જ્યારે ફલો ખાધા ત્યારે અતી તૃપ્ત થયા,
તે સમયમાં હનુમાનજી મહા ઉગ્રરૂપને ધારણ કરેલા પાછા તે
પ્રાણણોને કહે છે હે આજણો! કહો કહો! કે તમારા સ્થાનમાંથી
તમને ક્યાંએ હાંકી કહડાયા? ॥ ૨૦ ॥

किंकुर्वती द्विजाः ह्यत्रे स्थानेसामगतेपुरा ॥

ऊचुस्तेब्राह्मणाः सर्वे दुःखपीडित मानसाः ॥ २१ ॥

અને રામચંદ્રજીના ગયા પછી બીજા આજણો શું કરતા
હતા? ત્યારે પ્રાણણો કહે છે—હે મહારાજ! આમ રાજાના દુઃ-
ખથી પીડિત થયેલા સઘળા આજણો ॥ ૨૧ ॥

स्मरणं तवकुर्वति वर्तन्ते सत्यमंदिर ॥

વિપ્રાવિંશતિ સંખ્યાકા શ્રાગતાઘ નિવર્તિતાઃ ॥૨૨॥

તમારૂં સ્મરણ કરતા કરતા સત્ય મંદિરમાં રહે છે. તેમાંથી વીસ બ્રાહ્મણો, એક અને અગિયાર બ્રાહ્મણો, એક હુમે જે તમારા કને આવતા હતા તે હુમારામાંથી વીસ બ્રાહ્મણો રસ્તામાંથી જ પાછા ગયા. ॥ ૨૨ ॥

ગર્વાદ્દુર્ચનનઃ કાર્યં સ્થાનવૃત્ત્યા કથંચન ॥

આમાભિધન ભૂપેન રામદાનં પ્રલોપિતં ॥ ૨૩ ॥

પાછા જનારા વીસ બ્રાહ્મણો તે અભિમાનથી કહેવા લાગ્યા કે હુમને તમારા પ્રામથી, વૃત્તિથી અને કન્યાના લેવટ-દેવટથી હુમને કાંઈ કામ નથી. એમ કહી તે પાછા ચાલ્યા ગયા અને હે માણસો! આમ રાજાએ, રામચંદ્રજીનું આપેલું દાન છિનવી લાધું. ૨૩

તદર્થમાગતાઃ સર્વે આન્જનેય તવાન્તિકમ્ ॥

અભિજ્ઞાનં કિમસ્માકં દેહિત્વંરામવલ્લભ ॥ ૨૪ ॥

તેથી હેઅંજનીના પુત્ર માણસો! હુમે અગિઆરે જણુ આપને શરણે આવેલા છીએ. માટે હે રામપ્રિય! આપ હુમને કંઈ નિશાણુ આપો. ॥ ૨૪ ॥

તેપાંત્વાકર્ણ્ય વચનં મુજયોરુમયોરપિ ॥

પૃથગ્રોમાણિસંગ્રહ્ય ચકારપુટિકાદ્યમ્ ॥ ૨૫ ॥

એ પ્રમણેનું બ્રાહ્મણોનું વચન સાંભળી માણસોએ પોતાની જે જગલોમાંથી જે વાળો કાઢ્યા અને તે એક એક જગલના વાળોની જુદી જુદી જે પડીકિયો— ॥ ૨૫ ॥

ભૂર્જપત્રેણ સંવેષ્ટ્ય મદનેન ગુદિંતયોઃ ॥

વામેતુવામકક્ષસ્થાં દક્ષિણોત્થાંચદક્ષિણે ॥ ૨૬ ॥

લોખપત્રથી વેષ્ટિત કરી ભોમથી વાળીને જે ગોળીયો તૈયાર કરી, અને બ્રાહ્મણોને કહ્યું કે, આ ઝાલી ગોળીમાં ગૂહારી ડાલી

બગલના વાળ છે અને જમણી ગોળીમાં જમણી બગલના વાળ છે. ॥ ૨૬ ॥

કામદાં રામભક્તાનાં અન્યેષાં ક્ષયકારિણીમ્ ॥

ઉવાચચયદારાજા વ્રૂતે ચિન્હં પ્રદીયતામ્ ॥

પ્રથમાતાનિદેયાનિ મુદ્રાં કૃત્વાતુશૂકરીમ્ ॥ ૨૭ ॥

આ ગોળીયો રામભક્તોના અનોર્થને પૂર્ણ કરનારી અને ખીજા દુષ્ટોને ક્ષય કરનારી છે. હે બાહ્યણે ! આ ગોળીયો તમે લો. અને રાજા કને જાવ ! જ્યારે રાજા તમને પૂછશે કે શું આ બાહ્યણ લાવ્યા છે ? ત્યારે તમે હાથની 'શૂકરી મુદ્રા' (અંશુદ-તર્જની અને મધ્યમા એ ત્રણેનું સમેલન) કરીને આ પેહેલી (હાથી બગલની) ગોળી રાજાના હાથમા આપજો. ॥ ૨૭ ॥

યાનિદત્તાનિરોમાણિ વામકશ્ચોદ્ભવાનિચ ॥

જ્વાલયિષ્યતિતત્સૈન્યં અનિવારકરાણિચ ॥ ૨૮ ॥

એ હાથી બગલના વાળ વાળી ગોળી રાજાના સંપૂર્ણ સૈન્યને બાળી નાખશે, આ મહારા આપેલા વાળોનું ક્રોધથી નિવારણ થવાનું નથી. ॥ ૨૮ ॥

અવિરોમાણિસંગ્રહ્ય કિમર્થમિહચાગતાઃ ॥

इति जल्पतिभूपाले नस्थेयंतत्र वाडवैः ॥ २९ ॥

રાજા જ્યારે પડીકી ખેડીને જોશે ત્યારે તેમાં તેને વાળ દેખાશે. ત્યારે રાજા ક્રોધને પ્રાપ્ત થઈ તમને કહેશે કે અરે બાહ્ય-ણે ! આ બકરાના વાળ લઈ અહિં તમે શા માટે આવ્યા છો ? એ પ્રમાણે રાજા જ્યારે કહીને વાળ ફેંકી દેશે તો ફેંકી દેતા માત્રજ ત્યાં અગ્નિ ઉત્પન્ન થશે. માટે તમે ત્યાં તે સમયે રહેવું નહિ. ॥ ૨૯ ॥

भस्मीभाविष्यतितदा गृहं सैन्यं न संशयः ॥

धावन्सन्तपतिः पश्चात् गृहीत्वाचरणौचवः ॥ ३० ॥

ત્યારે તેજ વખદ રાજાનું ઘર અને સંપૂર્ણ સૈન્ય ળાળીને લસ્મ
ધઈ જશે એમાં સંશય નહીં એવું થયેથી-ત્યારે રાજા તમારા
પાછળ દોડતો આવીને તમારા ચરણ ધરશે ॥ ૩૦ ॥

નિપતિષ્યતિવૈભૂમૌ તદાશાંતિર્ભવિષ્યતિ ॥

દત્તાયાંતુદ્રિત્રિયાયાં પુટિકાયામિતસ્તતઃ ॥ ૩૧ ॥

અને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરસે ત્યારે આ મહારી ખીછ (જ
મણી જગલવાળી) ગોળી પાછી રાજાને, આમ તેમ ફેંકવા આ-
પશે કે તરતજ શાંતી થશે. ॥ ૩૧ ॥

બ્રુવત્યેવં મહાવીરે બ્રાહ્મણો મદ મોહિતઃ ॥

વત્સગોત્ર સમુત્પન્નઃ તદાલોચનતત્પરઃ ॥ ૩૨ ॥

મારૂંતી એ પ્રમાણે કહેતા અસતા વત્સ ગોત્રમાં ઉત્પન્ન
થયેલો. એક બ્રાહ્મણ મદથી મોહીત થઈને ; મારૂંતીને જોવા માટે
તત્પર થયો. ॥ ૩૨ ॥

ચક્ષુરુદ્ઘાત્ય એકં વૈ સકાળસ્તત્ક્ષણાદભૂત ॥

ચિન્હંદત્વાસવિપ્રેમ્યઃ કપિરંતર ધીયત ॥ ૩૩ ॥

અને એક આંખ ઉઘાડીને મારૂંતીને જોવા લાગ્યો તેથી તે
તેજ વખદ કાંણે થઈ ગયો [તઈથી કાણેના મોઢનો લેઈ થયો]
મારૂંતીએ ચિન્હ (બે ગોળિયો) આપી અંતર્દાન થઈ ગયા. ૩૩

ચક્ષુરુદ્ઘાટનં કૃત્વા આનંદાશ્રુ પરિપ્લુતાઃ ॥

આન્હિકીંતે ક્રિયાંચક્રુઃ તીર્થયાત્રા પુરસ્સરામ્ ॥ ૩૪ ॥

પછી તે બ્રાહ્મણો આંખો ખોલીને જોવા લાગ્યા. આનંદના
અશ્રુઓ તેવની આંખોમાં ભરાઈ આવ્યાં, તીર્થયાત્રા પુરસ્સર-દા
દાની પોતાના સ્નાન સધ્યાદિક ક્રિયા કરવા લાગ્યા. ॥ ૩૪ ॥

ફલાનાં મક્ષણાત્તેતુ સુવાપીતા इवाभवन् ॥

રામેશ્વરસ્ય પુરતઃ ચક્રુસ્તે શયનં દ્વિજાઃ ॥ ૩૫ ॥

તે બ્રાહ્મણોએ, માણ્વીના આપેલા ફલો ખાધા હતા તેથી અમૃતપાન કરેલા સરખા તૃપ્ત થતા હવા. પછી રામેશ્વર મહા દેવના આગળ તે સંપૂર્ણ બ્રાહ્મણો નિદ્રા લેતા હવા. ॥ ૩૫ ॥

યામિન્યાઃ પશ્ચિમેયામે વ્રહ્મયજ્ઞં પ્રચક્રિરે ॥

વ્રહ્મઘોષેણ મહતાં તદ્દનં વધિરી કૃતમ્ ॥ ૩૬ ॥

પછી રાત્રીના પાછલે પહોરે તે બ્રાહ્મણો બ્રહ્મયજ્ઞ કરતા હવા. મહાન્ વેદ ઘોષે કરીને તે વન બધુ બહેરૂ કરી દીધું. ॥૩૬॥

સ્થિત્વાત્રિરાત્રં તે વિપ્રાઃ ગમને કૃતવુદ્ધયઃ ॥

રાત્રૌ હનુમતાગ્રેતે રૂદમૂચુઃ સુભક્તિઃ ॥ ૩૭ ॥

તે બ્રાહ્મણો ત્રણ દિવસ ત્યાંજ રહી ધર્મારણ્ય જ્વાની ઇચ્છા કરતા હવા ત્યારે મહાભક્તિથી રાત્રે હનુમાન્જી આગળ કહેવા લાગ્યા.

બ્રાહ્મણઝગુઃ-વયં પ્રાતર્ગર્મિણ્યામો મોહેરં પ્રતિવાયુજ ॥

નવિસ્માર્યા વયંતાત ક્ષમ્યતાં ક્ષમ્યતામિતિ ૩૮

બ્રાહ્મણો કહે છે-હે વાયુના પુત્ર માણ્વી ! હમે કાલે બ્રાહ્મણો મોઢેરે ભણ્ણું. હે તાત ! હમને વિસરશે નહિ. હમારા અપરાધ ક્ષમા કરે, ક્ષમા કરે ! ॥ ૩૮ ॥

इति विज्ञाप्यते सर्वे निद्रामीयुः सुखप्रदाम् ॥

एवं तेकृतकृत्यास्युः भूत्वासुप्त्वा निशा मुखे ॥૩૯॥

એ પ્રમાણે સર્વ બ્રાહ્મણો માણ્વીને વિનંતી કરીને સુખ આપનારી નિદ્રાને પ્રાપ્ત થતા હવા. એ પ્રમાણે તે લોક કૃતાર્થ થઈ સંધ્યાકાળે નિદ્રા લેતા હવા. ॥ ૩૯-॥

कृपालुः सचरुद्रात्मा राम शासनपालकः ॥

स्वामिनो ममदासाश्च सन्चिन्त्येवं मुहुर्मुहुः ॥૪૦॥

મહારૂદ્રનો અવતાર રામચંદ્રજીની આજ્ઞાને પાળનારા, કૃપાલુ

એવા માણીયે વિચાર કર્યો કે ‘આ બ્રાહ્મણો, રામચંદ્રજીના અને
ગુહારા દાસ છે.’ એ પ્રમાણે વારવાર વિચાર કર્યો. ॥ ૪૦ ॥

ततोनिद्राभि भूतांस्तान् वायुपुत्रेणनोदितः ॥

निशीथे प्रापयामास स्वस्थानं द्विजसत्तमाः ॥ ૪૧ ॥

એ પ્રમાણે બ્રાહ્મણોને ન્યારે ગાઢ નિદ્રા લાગી ત્યારે માણ-
સીએ તે બ્રાહ્મણોને રામશ્વરમાંથી અર્ધરાત્રીએ ઉચલીને એકદમ
મોઢેરામાંજ લાવીને સુકી દીધા. ॥ ૪૧ ॥

पडभिर्मासैस्तुयःपथा अतिक्रान्तो द्विजातिभिः ॥

त्रिभिरेवमुहूर्तैस्ते मार्गप्राપुर्द्विजर्षभाः ॥ ૪૨ ॥

બ્રાહ્મણોએ રામશ્વર જતી વખતે જે માર્ગ છ માસમાં કાપ્યો
હતો તે માર્ગ બારજ ઘડીમાં માણીએ એવને નિદ્રામાંજ પોતાની
માથાથી ઉચલીને કાપ્યો. ॥ ૪૨ ॥

प्रभातेसुप्रसन्नोतु उत्तिष्ठनपरस्परम् ॥

ऊचुस्ते विस्मितास्सर्वे स्वप्नो किंवा मतिभ्रमः ॥ ૪૩ ॥

પ્રાતઃકાલમાં બ્રાહ્મણો, (ત્રૈવિધો) ન્યારે જાગૃત થયા ત્યારે
આપસ આપસમાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે આપણે કાલે તો રામ
શ્વરમાં હતા અને રત્નભરમાંજ છ માસનો માર્ગ કાપી પ્રાતઃ-
કાલમાંજ મોઢેરામાં કેમ આવી ગયા ? અરે ! આ શું સ્વપ્ન ॥
અથવા આપણા મનને ભ્રમતો નથી થયો ? ॥ ૪૩ ॥

अन्तर्बुद्ध्यासमालोक्य प्रभावोवायुजस्यच ॥

आनन्दायामहापीठे प्राप्तः पान्था समुत्थिताः ॥ ૪૪ ॥

પછી આંખો મીચીને ન્યારે મનમાં માણીતું ધ્યાન કર્યું
તો જાણી ગયા કે, આ બધોએ પ્રભાવ માણીરામનોજ છે એવું
જાણી ત્યાંથી ઉઠ્યા અને આનંદના દેવીના મંદિરમાં આવીને
પ્રાપ્ત થયા. ॥ ૪૪ ॥

અયંતુદક્ષિણોદ્ધારઃ શાન્તિપાત્રોત્ર પઠ્યતે ॥

દૃશ્યતેચગૃહારમ્યાઃ શર્ચીપતિ ગૃહોપમાઃ ॥ ૪૫ ॥

અને કહેવા લાગ્યા—અરે આ તો આપણે આનન્દા દેવીનો દક્ષિણ દ્વાર છે ! અહિં આપણે નિત્ય શાન્તિપાઠ લાગીએ છીએ, આ જુઓ! ઇંદના ઘર સરખા આપણા રમણીય ઘરો દેખાઈ રહ્યા છે. ॥ ૪૫ ॥

દદૃશુસ્તે મહાસ્થાનં સોત્કળ્ય હર્ષપૂરિતાઃ ॥

આશ્ચર્યં પરમંપ્રાપુઃ કિંજાત મિતિચિન્તયન્ ॥૪૫॥

મહા હર્ષિંત થઇને પોતાના સ્થાનોને જોવા લાગ્યા. અને પરમ આશ્ચર્યને પ્રાપ્ત થયા. અરે ! ‘આ શું ચમત્કાર છે’ એવું આપસ આપસમાં કહેવા લાગ્યા. ॥ ૪૬ ॥

પ્રાસાદકલશાયત્ર દૃશ્યન્તે ચાતિશોમનાઃ ॥

एवं ब्रुवत्सुविप्रेषु महाशक्ति प्रपूजकः ॥ ४७ ॥

જુઓ ! આ મંદિરોના સુંદર કલશે અતી ચોલાયમાન્ દેખાઈ રહ્યા છે. એ પ્રમાણે બ્રાહ્મણો આપસ આપસમાં વાતો કરે છે, એટલી વારમાં મહાશક્તી શ્રી ભટ્ટારિકા માતાની પૂજા કરનારો બ્રાહ્મણ સમૂહ આવી રહ્યા હતા. ॥ ૪૭ ॥

आगतो ब्राह्मणाः पश्यत् तत्र विप्रकदम्बकम् ॥

हर्षितोधावितस्तत्र यत्रविप्राः समासदः ॥ ४८ ॥

તે બ્રાહ્મણે દુરથી, આ આવેલા બ્રાહ્મણોને જોયા અને મહા હર્ષને પ્રાપ્ત થઇ ત્યાંથી દોડ્યો અને જે ઠેકાણે આ આવેલા સલાસદ બ્રાહ્મણ હતા તેવની કને આવીને ઉભો થયો— ॥ ૪૮ ॥

उवाचदिष्ट्या भोविप्राः ह्यागताः पथिकोद्विजाः ॥

सतान् संपूज्य वेगात्तु सन्मुखास्तत्र चागताः ॥४९॥

અને કહેવા લાગ્યો—હે માર્ગથી આવીને આવેલા બ્રાહ્મણો!

તમે આળ્યા એ ઘણું સાડું થયું એમ કહી તે બ્રાહ્મણોનું પૂજન કર્યું, એટલી વારમાં તે દોડતા દોડતા બીજા પણ કંઈક બ્રાહ્મણો આવીને પ્રાપ્ત થયા. ॥ ૪૯ ॥

પ્રત્યુત્થાનાભિવાદાભ્યાં યથાયોગ્યં પ્રપૂજ્યચ ॥

પપૃચ્છુઃકુશલં તેભ્યો તૈરુક્તંચ યથામવત્ ॥ ૫૦ ॥

તે દોડીને આવેલા બ્રાહ્મણોને જોઈ, આ સવ બ્રાહ્મણો ઉઠી ને ઉભા થયા અને મોઢરામાંથી આવેલા બ્રાહ્મણોએ તે અગ્યાર બ્રાહ્મણોને નમસ્કાર કર્યા. યથાયોગ્ય તેવનું પુજન કર્યું, અને એવનું કુશલ પ્રશ્ન પુછ્યું, ત્યારે ઇચ્છાર બ્રાહ્મણો, રસ્તામાં થયેલો સંપુર્ણ વૃત્તાન્ત કહેવા લાગ્યા. ॥ ૫૦ ॥

હરીશ્વરસ્યયદ્વૃત્તં વિપ્રવ્યાવૃત્તિ રેવચ ॥

સર્વે વિસ્તાર્ય કથિતં શીઘ્રાગમનમાત્મનઃ ॥ ૫૧ ॥

રામેશ્વરમાં માફતી મળ્યા તે વૃત્તાંત અને આતુર્વિધ બ્રાહ્મણો પાછા ફર્યા તે વૃત્તાંત સઘળાએ વિસ્તારે કરીને તેવને આગળ કહ્યા અને પોતેજલદી અહીં આળ્યા એનું કારણ એ કે માફતીએ સુતાંના સુતાંજ ઉચલીને રામેશ્વરમાંથી મોઢરામાં હમને લાવીને મુકી દીધા. એ પણ બધાએ વૃત્તાંત કહેા. ॥ ૫૧ ॥

પથિકાનાંવચશ્રુત્વા હર્ષ પૂર્ણા દિજોત્તમાઃ ॥

સંપૂજ્ય વિધિવત્સર્વાન્ પૂગતામ્બૂલ કુંકમૈઃ ॥ ૫૨ ॥

એ પ્રજાણે રામેશ્વરથી આવેલા બ્રાહ્મણોનું વચન સાંભળી મોઢરામાં રહેલા તેવના જ્ઞાતીના બીજા બ્રાહ્મણો હર્ષ પૂર્ણ થતા હવા ત્યારે બધાએ, રામેશ્વરથી આવેલા બ્રાહ્મણોનું પૂજન-મંથ, પુષ્પ, તાંબુલ, સોપારી વગેરેથી કરતા હવા. ॥ ૫૨ ॥

શાન્તિપાઠં પઠંતસ્તેહૃદ્યા નિજગૃહાન્યયુઃ ॥

વિમૃશ્ય મિલિતાઃ પ્રાતઃ જ્યોતિર્વિદ્ધિઃ પ્રતિષ્ઠિતે ॥ ૫૩ ॥

તે સંપુર્ણ બ્રાહ્મણો મળી શાંતિ પાઠ લણુતા લણુતા મહા હર્ષને પ્રાપ્ત થઈ પોતપોતાને ઘેરે આવ્યા. પછી પ્રાતઃકાલમાંજ ઉડીને બધા મળીને વિચાર કરીને જોશીએ બતાડેલા મુહુર્ત પ્રમાણે—॥ ૫૩ ॥

ब्राह्मे मुहूर्ते चो त्थाय कान्यकुब्जंगताद्विजाः ॥

दोलाभिर्वाहिताः केचित् केचिदश्वैरथैस्तथा ॥ ५४ ॥

બ્રાહ્મ મુહુર્તમાં કાન્ય કુબ્જ દેશ જવા સાડ આઠ્યા, કેટલાક બ્રાહ્મણો પાલખી, ચાનો અને ડાહી એમાં બેસીને આવ્યા, કેઈ ઘોડાપર અને કેઈ રથમાં બેસીને આવ્યા. ॥ ૫૪ ॥

तत्पुरंतु समासाद्य गंगायाः शोभनेतटे ॥

अकुर्वन् वसतिं धीराः स्नानदानादि कर्म च ॥ ५५ ॥

તે કાન્ય કુબ્જ દેશમાં પોંચીને ગંગાદેવતા કાંઠે ઉતર્યા અને પોતાના સ્નાન સંધ્યાદિક કર્મ કરવા લાગ્યા. ॥ ૫૫ ॥

चारेण केनचित्दृष्टः कथितं नृप सन्निधौ ॥

अश्वाश्च बहुशो दोलाः रथाश्च बहुशो वृषाः ॥ ५६ ॥

એટલી વારમાં આમ રાજના એક દૂતે બ્રાહ્મણને જોયા અને જટજ રાજને જઈને કહ્યું કે હે રાજા! પોણા, ડાહયા, રથો અને ઘણા બધા બળદો દેખાય છે. ॥ ૫૬ ॥

विप्राणामिह दृश्यन्ते धर्मारण्यनिवासिनाम् ॥

ज्ञायन्ते च सभायाताः नृपणोक्तं सभाग्रतः ॥

अभिज्ञानायये पूर्वं गताश्चकपिसन्निधौ ॥ ५७ ॥

તે બધાએ ધર્મોરણ્યમાં રહે ારા બ્રાહ્મણો દેખાય છે. આ પ્રમાણે દૂતનું વચન સાંભળી આમ રાજ સલાના લોકોને કહે છે કે, જે બ્રાહ્મણો પહેલે નિશાણી લેવા સાડ માડતી કને ગયા હતા તેજ આવ્યા છે એવું લાગે છે. ॥ ૫૭ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणे पातालखण्डे धर्मारण्योपाख्याने शासन-

प्राप्तिवर्णनम् नाम त्रयत्रिंशोऽध्यायः ॥ ૩૩ ॥

તમે આળ્યા એ ઘણું સાફ થયું એમ કહી તે બ્રાહ્મણોનું પૂજન કર્યું, એટલી વારમાં તે દોડતા દોડતા બીજા પણ કંઈક બ્રાહ્મણો આવીને પ્રાપ્ત થયા. ॥ ૪૯ ॥

પ્રત્યુત્થાનામિવાદાભ્યાં યથાયોગ્યં પ્રપૂજ્યચ ॥

પપૃચ્છુઃકુશલં તેભ્યો તૈરુક્તંચ યથામવત્ ॥ ૫૦ ॥

તે દોડીને આવેલા બ્રાહ્મણોને જોઈ, આ સવ બ્રાહ્મણો બહી ને બહા થયા અને મોઢરામાંથી આવેલા બ્રાહ્મણોએ તે અગ્રાર બ્રાહ્મણોને નમસ્કાર કર્યા. યથાયોગ્ય તેવનું પૂજન કર્યું, અને એવનું કુશલ પ્રશ્ન પુછ્યું, ત્યારે ઇચ્છાર બ્રાહ્મણો, રસ્તામાં થયેલો સંપુર્ણ વૃત્તાન્ત કહેવા લાગ્યા. ॥ ૫૦ ॥

હરીશ્વરસ્યંયદ્વૃત્તં વિપ્રવ્યાવૃત્તિ રેવચ ॥

સર્વં વિસ્તાર્ય કથિતં શીઘ્રાગમનમાત્મનઃ ॥ ૫૧ ॥

રામેશ્વરમાં માફતી મળ્યા તે વૃત્તાંત અને ચાતુર્વિધ બ્રાહ્મણો પાછા ફર્યા તે વૃત્તાંત સઘળાએ વિસ્તારે કરીને તેવને આગળ કહ્યા અને પોતેજલદી અહીં આળ્યા એનું કારણ એ કે માફતીએ સુતાંના સુતાંજ ઉચલીને રામેશ્વરમાંથી મોઢરામાં હુમને લાવીને મુકી દીધા. એ પણ બધાએ વૃત્તાંત કહ્યો. ॥ ૫૧ ॥

પથિકાનાંવચશ્રુત્વા હર્ષ પૂર્ણા દિજોત્તમાઃ ॥

સંપૂજ્ય વિધિવત્સર્વાન્ પૂગતામ્બૂલ કુંકમૈઃ ॥ ૫૨ ॥

એ પ્રણાણે રામેશ્વરથી આવેલા બ્રાહ્મણોનું વચન સાંભળી મોઢરામાં રહેલા તેવના જ્ઞાતીના બીજા બ્રાહ્મણો હર્ષ પૂર્ણ થતા હતા ત્યારે બધાએ, રામેશ્વરથી આવેલા બ્રાહ્મણોનું પૂજન-ગંધ, પુષ્પ, તાંબુલ, સોપારી વગેરેથી કરતા હતા. ॥ ૫૨ ॥

શાન્તિપાઠં પઠંતસ્તેહૃષ્ટા નિજગૃહાન્યયુઃ ॥

વિમૃશ્ય મિલિતાઃ પ્રાતઃ જ્યોતિર્વિદ્ધિઃ પ્રતિષ્ઠિતે ॥ ૫૩ ॥

તે સંપુર્ણ બ્રાહ્મણો મળી શાંતિ પાઠ લણુતા શણુતા મહા હર્ષને
પ્રાપ્ત થઈ પોતપોતાને ઘેરે આપ્યા, પછી પ્રાતઃકાલમાંજ ઉઠીને બધા
મળીને વિચાર કરીને બેશીએ બતાડેલા સુહુત પ્રમાણે—॥ ૫૩ ॥

ब्राह्मे सुहूर्ते चो त्थाय कान्यकुब्जंगताद्विजाः ॥

दोलाभिर्वाहिताः केचित् केचिदश्वैरथैस्तथा ॥ ५४ ॥

પ્રાગ્હ સુહૂર્તમાં કાન્ય કુબ્જ દેશ જવા સાડ આપ્યા, ફેટ-
લાક બ્રાહ્મણો પાલળી, ગ્યાનો અને ડોડી એમાં બેશીને આપ્યા,
કોઈ ઘોડાપર અને કોઈ રથમાં બેશીને આપ્યા. ॥ ૫૪ ॥

तत्पुरं तु समासाद्य गंगायाः शोभनेतटे ॥

अकुर्वन् वसतिं धीराः स्नानदानादि कर्म च ॥ ५५ ॥

તે કાન્ય કુબ્જ દેશમાં પોતીને ગંગાકાના કાંઠે ઉતર્યા અને
પોતાના સ્નાન સંધ્યાદિક કર્મ કરવા લાગ્યા. ॥ ૫૫ ॥

चारेण केनचित्दृष्टाः कथितं नृप सन्निधौ ॥

अश्वाश्च बहुशो दोलाः स्थाश्च बहुशो वृषाः ॥ ५६ ॥

એટલી વારમાં આમ રાજાના એક દૂતે બ્રાહ્મણને જોયા અને
ઘટજ રાજાને જઈને કહ્યું કે હે રાજા ! ઘોડા, ડોલયો, રથો અને
ઘણા બધા બળદો દેખાય છે. ॥ ૫૬ ॥

विप्राणामिह दृश्यन्ते धर्मारण्यनिवासिनाम् ॥

ज्ञायन्ते च समायाताः नृपणोक्तं समाग्रतः ॥

अभिज्ञानायये पूर्वं गताश्चकपिसन्निधौ ॥ ५७ ॥

તે બધાએ ધર્મોત્સવમાં રહે ારા બ્રાહ્મણો દેખાય છે. આ
પ્રમાણે દૂતનું વચન સાંભળી આમ રાજા સલામત લોકોને કહે છે
કે, જે બ્રાહ્મણો પહેલે નિશાણી લેવા સાડ માડતી કને ગયા હતા
તેજ આપ્યા છે એવું લાગે છે. ॥ ૫૭ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणे पातालखण्डे धर्मारण्योपाख्याने शासन-

माप्तिवर्णनम् नाम त्रयविंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥

વ્યાસઉવાચ-તતઃપ્રભાતે વિમલેકૃત્વા પૂર્વાન્હિકી કર્યાઃ॥

સિતવસ્ત્રપરીધાનાઃ ફલહસ્તાપૃથગ્પૃથક્ ॥ ૧ ॥

વેદ વ્યાસજી કહે છે—હે ધર્મરાજા ! તે સંપૂર્ણ મોઢા ધ્રા
જણો—નિર્મલ એઠા પ્રાતઃકાલમાં ઉઠીને પ્રાતઃકાલની સ્નાનસંધ્યા
દ્વિવિધિ કરીને ઘોળા વસ્ત્ર પહેરીને હાથમાં જુદા જુદા ક્ષેત્રો
લઈને આવ્યા. ॥ ૧ ॥

સંરત્નાઙ્ગદદોર્દંડો અઙ્ગુલીયક ભૂષિતાઃ ॥

રાજદ્વારંતુસમ્પ્રાપ્ય સન્તથુર્વેશ્વવાદિનઃ ॥ ૨ ॥

તે બ્રાહ્મણો રત્નના બાજુબાજુ બાહુમાં પહેરીને અને રત્ન
જડિત અંગુલીયો આંગળીયોમાં પહેરીને રાજદ્વાર ઉપર આવીને,
બ્રહ્મવાદી એઠા તે સંપૂર્ણ બ્રાહ્મણો ઉભા થતા હતા. ॥ ૨ ॥

નૃપેનાહૂયમાનાસ્તે સમ્પ્રાપ્ય રાજસંસદી ॥

સંહૃદ્ય માનસાસ્સર્વે અભિજ્ઞાર્થપુટિંદ્રિયમ્ ॥ ૩ ॥

ત્યારે બ્રાહ્મણોને રાજાએ તેડ્યા, ત્યારે બ્રાહ્મણો પણ રાજ
મંદિરમાં આવીને હર્ષયુક્ત મનથી જેવે ગોળીયોની પરીક્ષિયો
કાઠીને રાજાની ખાત્રી થવા સાડ—॥ ૩ ॥

નીત્વા વિપ્રા ગતાસ્ત્ર યત્ર રાજા નિપીદતિ ॥

સિંહાસનસમાસીનં મંત્રિભિઃ પરિવેષ્ટિતમ્ ॥ ૪ ॥

તે જે ગોળીયો લઈને જે ઠેકાણે રાજા મંત્રીયો સહવર્તમાન
સિંહાસનપર બેઠા હતા તે ઠેકાણે જઈને—॥ ૪ ॥

આશીભિરભિવન્દ્યાથ સૂપવિષ્ઠેનૃપાત્મજઃ ॥

જય શબ્દ પ્રયુજ્યાથ અભિજ્ઞાનં તદા દદુઃ ॥ ૫ ॥

રાજાને આશિર્વાદ આપી નમન કરીને—હે રાજા તમારે
જય થાવ ! એ પ્રમાણે કહી, રાજાની ખાત્રી થવા સાડ (ડલી
બગલના વાળની) ગોળી રાજાના હાથમાં આપતા હતા ॥ ૫ ॥

કર્પીશ્વરેણવીરેણદત્તેયંપુટિકાતવ ॥

ૐ. મિજ્ઞાનં નૃપ શ્રેષ્ઠ વિપ્રાન્પાલય પૂર્વવત્ ॥ ૬ ॥

કહે છે—હે રાજા! મહાવીર માર્ગતીએ તમારા મનની આત્મીયતા સાથે આ પડીકી આપી છે તે લો! અને પહેલે સરખા પ્રાદ્યલેખનું પાલન કરે. ॥ ૬ ॥

પ્રસાર્ય પુટિકા દૃષ્ટા હસ્તે ધૃત્વા નૃપેણ સા ॥

તત્રસ્થૈર્યૈર્યદાદૃષ્ટા કર્ણુરા મયદાયિની ॥ ૭ ॥

ત્યારે રાજાએ તે પડીકી હાતમાં લઈને જોલીને જોઈ. તે મહા ભયને આપનારી ચિત્ર વિચિત્ર રંગની, તે સભામાં બેઠેલા લોકોએ પણ જોઈ. ॥ ૭ ॥

તતઃ ક્રોધ સમાવિષ્ઠો રાજાવચન મવ્રવીત્ ॥

અંવિરોમાણિ સંગ્રહ્ય કિમર્થ મિહચાગતાઃ ॥ ૮ ॥

ત્યારે રાજાને મહા ક્રોધ થયો અને કહેવા લાગ્યો—અરે આ બકરાના વાળ લઈને હું શા માટે આવ્યા છું? ॥ ૮ ॥

પ્રત્યયં દ્વિશં દૃષ્ટ્વા મૂર્ચ્ચાઃ મુહ્યન્તિ નોવયમ્ ॥

ઇત્યુક્ત્વા પ્રક્ષિપન્મૂઘૌ તાનિ સર્વાણિ રોપતઃ ॥ ૯ ॥

અરે તમારો આવો ચમત્કાર જોઈને મુખજ મીઠુંને પ્રાપ્ત થશે, હું તો થયો નથી. એ પ્રમાણે કહી તે બધાએ વાળ પાછી પૃથ્વીપર ફેંકી દીધા. ॥ ૯ ॥

યદાનમેનેમિજ્ઞાનં તદારિષ્ટં દદર્શ સઃ ॥

અન્તઃપુરેઽગ્નિ સન્દાહે સંજ્ઞાનાશે ચ દુસ્સહસ્ ॥ ૧૦ ॥

રાજાએ જ્યારે તે ચમત્કાર ન માન્યો ત્યારે તો અરિષ્ટ જોવા લાગ્યો. અને એકાએકી રાજાના મહેલમાં અગ્ની લાગી ગયો. રાજાની બુદ્ધી પણ બગડી ગઈ. ॥ ૧૦ ॥

મસ્મી ભવતુ તત્સૈન્યં ઇત્યુક્ત્વા બ્રાહ્મણા ગતાઃ ॥

વાયુનાનીય માનાનિ યત્ર યત્ર ગતાનિ ચ ॥ ૧૧ ॥

તાડ તે સૈન્ય પણ લસ્મ થઈ બાવ ! એ પ્રમાણે કહેતા કહેતા બ્રાહ્મણો આજ્યા ગયા, અને વાયરાઓ તે વાળો જઈ જઈ હડીને ગયા ॥ ૧૧ ॥

અગ્નિજ્વાલાકુલં સર્વં સંજાતં તત્ર તત્રહ ॥

ધાવન્સ નૃપતિઃ પશ્ચાત્ ગૃહીત્વા ચરણૌ તદા ॥ ૧૨ ॥

તઈ તઈ ણધુએ અગ્ની જ્વાલાથી વ્યાપ્ત થઈ ગયું. ત્યારે તે રાજા હર્ષો, અરે હું પણ ણળી જઈશ ! એવો વિચાર કરી હોડીને તે બ્રાહ્મણોના પગ પકડી લીધા ॥ ૧૨ ॥

વિપ્રાણાં ચાગ્રતો ભૂમૌ મૂર્ચ્છિતો નિપ પાતહ ॥

વિપ્રૈરાશ્વાસિતઃ સોથ ક્ષમધ્વ મિતિ સ બ્રુવન્ ॥ ૧૩ ॥

અને બ્રાહ્મણોના સામને મૂર્ચ્છા ખાધને પૃથ્વી પર પડી ગયો, ત્યારે બ્રાહ્મણોએ રાજાનું સમાધાન કર્યું. પછી તે રાજા હાથ નેડીને બ્રાહ્મણોને કહેવા લાગ્યો—હે મહારાજો ! મહારા અપ રાધ ક્ષમા કરો. ॥ ૧૩ ॥

અભિજ્ઞાનં તતો મેને વિપ્ર વન્દન પૂર્વકમ્ ॥

ઉવાચ વચનં દીનં રાજાવિનય તત્પરઃ ॥ ૧૪ ॥

અને બ્રાહ્મણોને નમસ્કાર કરી, તે અમત્કાર ને હતો તેને માથે ચઢાવ્યો. દીનવચનથી વિનય સાથે રાજા વળી કહેવા લાગ્યો,

વન્હિઃ સંશામ્યતાં વિપ્રાઃ શાસનં વો દદામ્યહમ્ ॥

તસ્મિન્નવસરે વિપ્રાઃ જાતા ભૂપે દયાલવઃ ॥ ૧૫ ॥

હે બ્રાહ્મણો ! તમારા મોઢેરાની તમારી માલકી અને તાંત્ર પત્ર હું તમને પાછું આપુ છું માત્ર આ અગ્નિને શાન્ત કરો ત્યારે તે સમયમાં રાજા ઉપર બ્રાહ્મણોને દયા આવી. ॥ ૧૫ ॥

અન્યાયાપુટિકાચાસીત્ સાદત્તાશાપશાન્તયે ॥

જીવન્નેવચતત્સૈન્યં જાતંક્ષિપ્તેષુ રોમસુ ॥ ૧૬ ॥

. ત્યારે બ્રાહ્મણોએ બીજી પડીકી (જમણી બગલના વાળની) શાપની શાન્તી થવા માટે આપી તેમાંના વાળો ત્યારે તરફ ફેંક વાથી રાજાનું સૈન્ય એકદમ છુવતુ થઈ ગયું અને અગ્ની પણ શાન્ત થયો. ॥ ૧૬ ॥

इतश्चेत श्रेष्ठमानं संजातं पावकगेते ॥

केनापिकपिनाराज्ञो भग्नत्रिकलशं पुरा ॥ १७ ॥

અને પાછુ બધુએ જેમનું તેમ પૂર્વવત્ થઈ ગયું. પેહેલે કોઈ એક વાનરે રાજાના મેહેલપરના ત્રીન કલશોવાળુ એક કલશ તોડી નાખ્યું હતું. ॥ ૧૭ ॥

जातं तदपिसम्पूर्णं ब्राम्हणेष्वागतपुच ॥

निष्कासितास्तु पाखंडाः जैनशास्त्रप्रयोजकाः ॥ १८ ॥

તે પણ-બ્રાહ્મણોના રાજાને તથા પાછા આવવાથી જેમનું તેમ પૂર્વવત્ થઈ ગયું. એન્હા અમત્કારો જેઈ રાજાએ તેજ વખદ જૈનશાસ્ત્ર અલાવનારા પાખંડીયોને કાઢી દીધા. ॥ ૧૮ ॥

पाखंडेषु निवृत्तेषु प्रवृत्तं यज्ञकर्मच ॥

विप्राज्ञाकारिणोलोकाः संजातासनृपस्तदा ॥ १९ ॥

એ પ્રમાણે પાખંડમત નિવૃત્ત થએથી પુનઃયજ્ઞ કર્મ થવા લાગ્યા. બીજા લોકો પણ બ્રાહ્મણોની આજ્ઞા માળવા લાગ્યા અને રાજા પણ સારી યુદ્ધીવાળા થયા. ॥ ૧૯ ॥

विष्णुधर्मं परित्यज्य नान्यं जानन्ति ते वृषम् ॥

नवीनंशासनं कृत्वा पूर्ववद्विधि पूर्वकम् ॥ २० ॥

પછી તે રાજા-વિષ્ણુ ધર્મ વિના બીજા ધર્મને ન બળ્યતા હતા. અને પેહેલે સરખુંજ વિધિપૂર્વક બીજું તામ્રપત્ર ત્રૈવિદ્ય

આદ્યેણ લખી દીધું. ॥ ૨૦ ॥

પટ્ટત્રિંશચ્ચસહસ્રાણિ યેઽમુવન્ ગોમુજઃ પુરા ॥

તેષામધ્યાત્તુ સંજાતા અટવીજાવણિકૂજનાઃ ॥ ૨૧ ॥

છત્રીસહજાર ગોભુજ વણિકોમાંથી ફેટલાક ગોભુજ વણિકો આ આમરાજના ઉપદ્રવોથી ત્રાસીને અરણ્યમાં જઈને રહ્યા હતા, તેવને—અટવી નામ અરણ્યમાં જે સંતતીયે ઉત્પન્ન થઈ તેવા અટવીજા (અરાડજા) નામથી પ્રસિદ્ધ થયા. ॥ ૨૧ ॥

શુશ્રૂપાર્થિ વ્રાહ્મણાનાં રાજાસર્વે નિરૂપિતાઃ ॥

સદાચારાસુ નિપુણા દેવવ્રાહ્મણપૂજકાઃ ॥ ૨૨ ॥

તે અટવીજા વણિકોને આમરાજએ મોઢ ત્રૈવિધ બ્રાહ્મણોની સેવા માટે સોંપ્યા, ત્યારે તે અટવીજા વણિકો સારા આચારવાળા અને દેવતા—બ્રાહ્મણોની પૂજા કરનારા થયા. ॥ ૨૨ ॥

ત્યક્ત્વા પાલંડમાર્ગંતુ વિષ્ણુભક્તિ મુપાસતે ॥

જાન્હવી તીરમાસાદ્યત્રૈવિદ્યા પુજકાસ્સદા ॥ ૨૩ ॥

તે વણિકો પાખંડ માર્ગનેા પરિત્યાગ કરી વિષ્ણુ ભક્તિ કરવા લાગ્યા, ગંગાજીના કાંઠે નિવાસો કરીને ત્રૈવિધ બ્રાહ્મણો પૂજન કરવા લાગ્યા. ॥ ૨૩ ॥

શાસનંતુ યદાદત્તં તેષાંવૈ ભક્તિપુર્વકમ્ ॥

સ્થાનધર્માચ્ચલિતાઃ વાહવાસ્તે સમાગતાઃ ॥ ૨૪ ॥

ત્યારે આમરાજએ લોકતીર્થવર્ક તે ત્રૈવિધ બ્રાહ્મણોને દાનપત્ર લખી આપ્યું, ત્યારે તે સમયમાં સ્થાનથી અને ધર્મથી બ્રહ્મ ધરેલા એવા ચાતુર્વિધ મોઢ બ્રાહ્મણો ત્યાં આવીને પ્રાપ્ત થયા, અને કેહેવા લાગ્યા—કે આમાં હમારો પણ વિભાગ છે અને હમે પણ માલક છીય. ॥ ૨૪ ॥

* અરાડજા—અદાસજા—વિગેરે અપભ્રંશ શબ્દ છે. અટવીજા શબ્દ બરાબર છે એ આ શ્લોક ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે.

નૃપોવિજ્ઞાપિતો વિપ્રૈઃ તૈસ્વક્લેશ કારિભિઃ ॥

યેત્યક્તવાચો વિપ્રેન્દ્રાઃ તાન્નિસ્સારયમૂપતે ॥ ૨૫ ॥

ત્યારે ત્રૈવિધ બ્રાહ્મણો તે સમયમાં કેહેવા લાગ્યા-કેહવે આમાં તથા કોઈજ વાતમાં તમારો હિસ્સો નથી, પછી તે લલ નોરા ત્રૈવિધ બ્રાહ્મણો, રાજાને કેહેવા લાગ્યા-હે રાજા! આ ચાતુર્વિધ બ્રાહ્મણોએ ચોતાનુ વચન પાળ્યું નથી માટે એવને બહાર કાઢી મુકો. ॥ ૨૫ ॥

પરસ્પરં વિવાદાંસ્તુ સંજાતા તત્રવૃત્તયે ॥

ન્યાયપ્રદર્શનાર્થેવ કારિતાસ્તુ સમાશ્રતૈઃ ॥૨૬॥

એ પ્રમાણે વૃત્તિ સાફ પરસ્પર મહાનુ વિવાદ થયો, ત્યારે ત્રૈવિધ બ્રાહ્મણોએ ન્યાય બતાડવા માટે એક મ્હોટી સભા કરી, અને ચાતુર્વિધના 'દસ્તએવળે' બતાવ્યા. ॥ ૨૬ ॥

હસ્તાક્ષરેપુદ્દેષુ પૃથક્વમુપપાદિનમ્ ॥

एतच्छ्रुत्वा ततो राजा तुला दानं च कारकारह ॥ ૨૭ ॥

ત્યારે સભાના લોકોએ તે દસ્તએવળે બોધને કદ્યું કે આ ચાતુર્વિધો જુદા છે, વૃત્તિમાં એવનો કદજ હક નથી, અને આ ત્રૈવિધો જુદા છે વૃત્તિમાં એવનો સંપૂર્ણ હક છે. એ પ્રમાણે સભાના લોકોનું કેહણું રાજાએ સાંભળ્યું, ત્યારે રાજાએ તુલા પુરૂષનું દાન કર્યું. ૨૭ ॥

दीयमाने तदादाने चातुर्विद्यावभाषिरे ॥

अस्माभिर्हारिता जातिः कथं कर्मः प्रतिग्रहाम् ॥ ૨૮ ॥

ન્યારે રાજા, તુલાનું દાન આપવા લાગ્યા ત્યારે ચાતુર્વિધ બ્રાહ્મણો કહે છે-હે રાજા ! હમે જ્ઞાતિમાં હારી ગયા ત્યારે હવે હમે પ્રતિગ્રહ કેમ કરીયો. ॥ ૨૮ ॥

નિष्કાસિતાસ્તુતેર્સર્વે સ્થાનાન્મોહેસ્કા દ્વિજાઃ ॥

પચ્ચદશ સહસ્રાણિ વેદવેદાઙ્ગ પારગાઃ ॥ ૨૯ ॥

ત્યારે આમરાજાએ, વેદ અને વેદના અંગના પારને બધા નારા તે પંદરહજાર આતુર્વિધે મોઢ બ્રાહ્મણોને તે મોઢરાખાંથી કાઢી દીધા ॥ ૨૯ ॥

આહૂયવાઙ્વાસ્તાંસ્તુ જ્ઞાતિભેદંચકારસઃ ॥

ત્રૈવિદ્યેભ્યશ્ચપતિતાઃ ચાતુર્વિદ્યત્વમાગતાઃ ॥ ૩૦ ॥

ત્યારે ત્રૈવિધ મોઢ બ્રાહ્મણોએ આતુર્વિદ્યોને તેડ્યા અને જ્ઞાતિનો ભેદ તેજ વખત કર્યો ત્રૈવિદ્યોમાંથી પતીત થયા માટે એ આતુર્વિદ્યો કેહેવાયા. ॥ ૩૦ ॥

વણિગ્વૃત્તેર્નસંવંધો ન વિવાહશ્ચતૈઃ સહ ॥

ગ્રામવૃત્તેર્ન સંવંધો જ્ઞાતિભેદે કૃતે સતિ ॥ ૩૧ ॥

ત્યારે ત્રૈવિધ બ્રાહ્મણો કેહે છે-આજથી વાણિયાઓની વૃત્તિમાં આતુર્વિદ્યોનો સંબંધ રહ્યો નહિ. તેમજ એવની સાથે કન્યા લેવી દેવી નહી. ગ્રામની વૃત્તિમાં એવનો કાંઈજ સંબંધ નહિ. કારણ આપણો એવનો જ્ઞાતિભેદ થઈ ગયો છે. ॥ ૩૧ ॥

આમોનામતદારાજા દયાગંભીરસાગરઃ ॥

ધર્મ સંશય માપન્નો દુઃસ્વાક્રાન્તોવભૂવહ ॥ ૩૨ ॥

ત્યારે એમ બન્યું ત્યારે દયાનો ગંભીર સમુદ્ર એવો આમ રાજા ધર્મના સંશયમાં મહાન દુઃખાક્રાન્ત થયો. ॥ ૩૨ ॥

ન પ્રાપ્નોતિસુખં કુત્ર શૈયાયાંચનવાગૃહે ॥

નચાશ્રાતિનશૃણ્વન્તિનકાઙ્ક્ષતિનજલ્પતિ ॥૩૩॥

તે આમ રાજાને ન શયન કરતા સુખ, ન ઘરમાં સુખ, ન બહાર સુખ. રાજા પોતે ખાય નહિ. પીએ નહિ, કાઠની વાત સાંભળે નહી. ન કાંઈ વાતની ઇચ્છા કરે, ન કંઈ બોલે. ॥ ૩૩ ॥

પ્રાતરુથાયતાનેવપૃચ્છ વ્રાહ્મણાંકલ ॥

આત્મનો દુઃખ વૃત્તાન્તં કલહં મોઢ જ્ઞાતિનામ્ ॥૩૪॥

એક દાઢો આન રાજા પ્રાતઃકાલમાં દહીને પોતાના આમના
પ્રાહ્મણોનેજ પૂછવા લાગ્યા—હે મહારાજો ! મહારા આત્માના દુઃખનું
કારણ, જે મોઢ પ્રાહ્મણોની જ્ઞાતીનો કલેશ, એ કેમ દૂર થાય, ૩૪

ઋચુસ્તેભૂમિપંરાજન્ ક્ષિપ્રંવાસયવાઢવાન્ ॥

જાતિમેદે કૃતેપ્યેપાં તેપાં દાનં યદસ્વચ ॥ ૩૫ ॥

એ પ્રમાણે રાજાએ જ્યારે પૂછ્યું ત્યારે રાજાનું વચન
સંભળી પ્રાહ્મણો કહે છે—હે રાજા ! તમે જલદી આતુર્વિધ પ્રાહ્મ-
ણોને રહેવા સારૂ જુદી જગા આપો. તેવની જ્ઞાતીનો ભેદ થયો
છે તોએ પણ તેવને તમે દાને આપો. ॥ ૩૫ ॥

દ્વિજકોપાતુ રાજન્દ્ર સુખહાનિઃ પદેપદે ॥

આદૌકૃતયુગેપૂર્વં વ્રહ્મવિષ્ણુમહેશ્વરૈઃ ॥ ૩૬ ॥

હે રાજેન્દ્ર ! પ્રાહ્મણોના કોપથી ડગલે ડગલે મનુષ્યના સુ-
ખની હાની થાય છે. પહેલે સત્યયુગમાં બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ્વરે—

સ્થાપિતાયેદ્વિજા રાજન્ ત્રૈવિદ્યાસ્તેઙ્ગિતિસ્મૃતાઃ ॥

તત્ત્રેતાયુગેરામો જીર્ણોદ્ધારે કૃતે સતિ ॥ ૩૭ ॥

જે પ્રાહ્મણોનું સ્થાપન કર્યું તે ત્રૈવિદ્ય પ્રાહ્મણો કહેવાયા,
અને જ્યારે ત્રેતાયુગ આવીને પ્રાપ્ત થયો ત્યારે રામચંદ્રજીએ
જીર્ણોદ્ધાર કર્યો. અસત્તા પ્રાહ્મણો સુખી થયા. ॥ ૩૭ ॥

તેપાતુદ્ધાપેરપૂર્વા સ્થિતિરેવમભૂવહ ॥

एवं कलियुगेप्राप्ते तेपांस्थानंहतं त्वया ॥ ૩૮ ॥

પછી જ્યારે દ્વાપરયુગ આવીને પ્રાપ્ત થયો ત્યારે તે પ્રાહ્મ-
ણોની—ત્રેતાયુગ સરખીજ સ્થિતિ રહી. એ પ્રમાણે જ્યારે કલિ-
યુગ આવીને પ્રાપ્ત થયો ત્યારે તેવનું સ્થાન તમે છિનવી લીધું. ૩૮

તેપાંતુ વચનં શ્રુત્વા રાજા દુઃખિત માનસઃ ॥

આરુહ્ય તુરગં શ્વેતં યયૌ મોહેરકં પ્રતિ ॥ ૩૯ ॥

એ પ્રમાણે પોતાના ગ્રામના મોઢ બ્રાહ્મણોનું વચન સાંભળી રાજા મનમાં મહાન્ દુઃખિત થયા, ત્યારે તેજ વખત ધોળા ઘોડા ઉપર બેસીને રાજા મોઢેરે ગયા. ॥ ૩૯ ॥

તાનાસાધનમશ્વકે ભક્તિયુક્તપરાયણઃ ॥

ઉવાચવચનંદીનં સ્વાપરાધં સ્મરન્કિલ ॥ ૪૦ ॥

ધર્મારણ્યમાં આવીને મહુ ભકિતથી મોઢ ચાતુર્વિંશ બ્રાહ્મણને નમસ્કાર કર્યો, અને દીન વચનથી તેવને રાજા કહેવા લાગ્યા. હે મહારાજો! મહારો અપરાધ ક્ષમા કરો, ॥ ૪૦ ॥

પાપોઽહં પાપકર્માઽહં ક્ષમધ્વં દુષ્કૃતં મમ ॥

વિમાઞ્ચુઃ—રાજન્ત્વયાહતં સ્થાનં અસ્માકં યત્પુરાતનં ૪૧

હું પાપી છું, પાપ કર્મ કરનારો છું, મહારા કરેલા ખોટા કર્મોનું આપ ક્ષમા કરો, એ પ્રમાણે વચન સાંભળી બ્રાહ્મણો કહેવા લાગ્યા—હે રાજા! તમે હમારૂં જે જુનું સ્થાન છિનવી લીધું તેથી આ પ્રમાણે તમારૂં ઉદ્વિગ્નમન થયું છે. ॥ ૪૧ ॥

તસ્માત્સ્થાનં નવં દેહી શાસનં વાપરં તથા ॥

રાજા ઉવાચ—મયાનાપહતંસ્થાનં જ્ઞાતિભેદશ્ચ ન કૃતઃ ॥ ૪૨ ॥

એટલા માટે હમને જીજ્ઞુ નહું સ્થાન આપો, અને હાનપત્ર પણ જીજ્ઞુ આપો. એ પ્રમાણે બ્રાહ્મણોએ જ્યારે કહ્યું, ત્યારે રાજા, બ્રાહ્મણોને કહેવા લાગ્યા. કે, મહે કાંઈ તમારૂં સ્થાન હરણ કર્યું નથી, તેમજ જ્ઞાતિનો પણ ભેદ કર્યો નથી. ॥ ૪૨ ॥

ગ્રામવૃત્તિર્નમેલુક્ષા એતદ્દેવ નિર્મિતં ॥

સ્વયં કૃતા પરાધાનાં દોષઃ કસ્ય ન દીયતે ॥ ૪૩ ॥

તમારા ગ્રામની વૃત્તિ પણ મહે કંઈ છુટી નથી આ ગણ

એ જે થયું તે દેવતાઓનું કરેલું છે. પોતાના કરેલા અપરાધનો દોષ કોઇને દેવો નહિ. ॥ ૪૩ ॥

યથાવન્હેર્કાષ્ટ ઘર્ષા દ્વન્દ્વિઃ સ્યાદ્વાયુ યોગતઃ ॥

ભવદ્વિસ્તુ પળ પ્રોક્તો યોમિજ્ઞાનસ્ય હેતવે ॥ ૪૪ ॥

જે પ્રમાણે ઘાટકાઓના ઘસાવાથી વાયુના યોગે કરીને અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે, તેજ પ્રમાણે તમે હનુમાનજીથી અમઃકાર લાવી આપવો એટલા માટે તમે 'પણ' ક્યો હતો. ॥ ૪૪ ॥

રામેશ્વરં ન ગત્વાતુ વાયુ પુત્રસ્ય હેતવે ॥

વ્યાવૃત્તા વાહવાયૂયં સેદાપઃ કસ્યદીયતે ॥ ૪૫ ॥

તે તમે સેતુબંધ રામેશ્વર ન જતા અને હનુમાનજીને ન મળતા અને રસ્તામાંથીજ પાછા ફર્યા તે દોષ કોને દોષો? ॥ ૪૫ ॥

અવસાને હરિં સ્મૃત્વા મહાપાપ યુતોઽપિ વા ॥

વિષ્ણુલોકં વ્રજત્યાશુ સંશયસ્તુ કથં ભવેત્ ॥ ૪૬ ॥

મરતી વખત ભગવાનનું સ્મરણ કરે, તે સુરૂપ મહા પાપથી શુદ્ધ હોય તો પણ જલદી વિષ્ણુ લોકમાં જાય છે, એમાં સંશય કેમ થાય? ॥ ૪૬ ॥

મહત્પુણ્યોદય નૃણાં બુદ્ધિ શ્રેય સિજાયતે ॥

પાપસ્યોદય કાલેચ વિપરીતાહિસા ભવેત્ ॥ ૪૭ ॥

જ્યારે મહાપુણ્યનો મહાપુણ્યનો ઉદય થાય ત્યારે ધર્મમાં ખુદી થાય છે. ને જ્યારે પાપનો ઉદય થાય છે ત્યારે પાપની ખુદી થાય છે. ॥ ૪૭ ॥

જન્તૂન્પાલયતે યસ્તુ ધર્મેણાતિ જગત્રયે ॥

યોન્તરાત્મા ચ ભૂતાનાં સંશય સ્તત્ર મોહિતઃ ॥ ૪૮ ॥

ત્રીને લોકમાં અતિધર્મથી જે રૂપ જન્તુઓનું [જીવોનું] પાલન કરે છે, અને જે જીવપ્રાણિમાત્રનો અંતરાત્મા છે તે ઠેકાણે

સંશયથી મોહ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૪૮ ॥

इन्द्रादयोऽमराःसर्वे सनकाद्यास्तपोधनाः

मुक्त्यर्थं मर्चयन्तीह संशय स्तत्रનોદિન ४૯ ॥

ઇન્દ્રાદિક સંપૂર્ણ દેવતાઓ અને તપસ્વી છત્રવાળા સનકાદિક
ઋષિયો મુક્તી મળવા સાડે લગવાનું પુજન કરે છે તે ઠકાણે
સંશય કહ્યો નથી. ॥ ૪૯ ॥

त्यक्तकर्म क्रियैर्यश्च निसर्गैः किंकरश्चयः ॥

वेदान्तेमुनिभिश्चिन्त्यः सन्देहस्तत्रનોદિતः ॥ ૫૦ ॥

સ્વભાવસ્પી દાસોથી જેવણે કર્મ અને ક્રિયા ત્યાગ કરેલી
છે એવુંહા મુનીજનો વેદાન્તને વિષે પરબ્રહ્મનું ચિંતન કરે છે ત્યાં
સંશયનો ઉદય થતો નથી. ॥ ૫૦ ॥

सहस्रनामतत्तुल्यं रामनामेतिगीयते ॥

तस्मिन्ननिश्चयंकृत्या कथंसिद्धिर्भवेदिह ॥ ૫૧ ॥

સહસ્ર નામના તુલ્ય એક રામ નામ કહ્યું છે, તેને વિષે
નિશ્ચય ન રાખે તો અહિં કેમ સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થાય ? ॥ ૫૧ ॥

ममजन्मकृतात्पुण्यादभिज्ञानं ददौहरिः ॥

पाखंडाद्यत्કृतं पापं तंमुष्टं प्रणामतः ॥ ૫૨ ॥

મહારા ણીજા જન્મના કરેલા પુણ્યથી માર્ગતાએ આપેલો
અમરકાર મને પ્રાપ્ત થયો, અને પાપકથી મેં જે પાપ કર્યું તે
મહારા પાપ તમને નમસ્કાર કર્યાથી જતુ રહ્યું. ॥ ૫૨ ॥

प्रसीदन्तुभवन्तश्चत्यक्तक्रोधाममाधुना ॥

ब्राह्मणाऋषयः—अवश्यंभार्विनोभवाः भवन्तिमहतामपि ॥

एतदेवकृतंसर्वं प्रभुर्यस्सुखदुःखयोः ॥ ૫૩ ॥

હવ તમે ેધનો પરિત્યાગ કરી મહારા ઉપર પ્રસન્ન થાવ !

ત્યારે બ્રાહ્મણે કહે છે-હે રાજા ! જે વાતો અવશ્ય થવાની છે તે મ્હોટાઓને પણ થાય છે, સુખ શું અથવા દુઃખ શું ? એ બધુએ દેવતાઓનું કરેલું છે. ॥ ૫૩ ॥

સત્યપ્રતિજ્ઞાસૈવિદ્યાઃ મુંજન્તુ રામશાસનમ્ ॥

અસ્માકં હ્યપરંદેહી સ્થાનંયત્રવસામહે ॥ ૫૪ ॥

હે રાજા ! એટલા માટે હમારા સંપૂર્ણ આતુર્વિધાનું કહેવું એ છે કે, ખરી પ્રતિજ્ઞા પાળનારા ત્રૈવિદ્યા રામચંદ્રનું આપેલું ભલે ભોગવે, એમાં હમારી કંઈજ તકરાર નથી. હમને તો તમે એક જાડુ સ્થાન આપો. કે જેમાં હમે નિવાસ કરીએ. ॥ ૫૪ ॥

તેપાંતુવચનંશ્રુત્વાસુખમિચ્છુર્દિજન્મનામ્ ॥

તેપાંસ્થાનં પરંદત્તં સુખવાસંતુનામતઃ ॥ ૫૫ ॥

આમરાજા એ પ્રમાણે, સુખની ઈચ્છા કરનારા આતુર્વિદ્ય બ્રાહ્મણોનું આજ્ઞા વચન સાંભળી સુખવાસ નામનું મ્હોટું એક ગ્રામ વસાવી તે આતુર્વિદ્યોને રહેવા માટે આપ્યું ॥ ૫૫ ॥

હિરણ્યં રત્નવાસાંસિ ગાશ્વકામદુધાનૃપ ॥

શ્રદ્ધયાપારયાદત્વા મુદાસ્નેહપરાધિપઃ ॥ ૫૬ ॥

સુવર્ણ, રત્નો, વસ્ત્રા, કામદુધ જેન્હી ગાયો એ બધુએ પરમશ્રદ્ધાથી અને હર્ષથી પ્રેમી આમરાજાએ બ્રાહ્મણોને આપ્યા. ॥ ૫૬ ॥

તેવમ્બુવુર્દિજશ્રેષ્ઠાઃ ચાતુર્વિદ્યાઃ કલૌયુગે ॥

ત્રયિ વિદ્યાશ્રતે સર્વે ધર્મારણ્યે પ્રતિષ્ઠિતાઃ ॥ ૫૭ ॥

તે કલિયુગને વિષે સુખવાસ ગ્રામમાં રહેનારા આતુર્વિદ્ય કહેવાયા. અને ધર્મારણ્યમાં રહેનારા ત્રૈવિદ્ય કહેવાયા. ॥ ૫૭ ॥

વેદોક્તા આશીસોદત્વા તસ્મૈ રાજે મહાત્મને ॥

સ્થૈ રથે રુદ્ધ માણાઃ કૃતકૃત્યા દિજાતયઃ ॥ ૫૮ ॥

એ પ્રમાણે જાધાએ નિવેરો થયા પછી આમરાજને સંપૂર્ણ
ચાતુર્વિધ આબણેા વેદોક્ત આશિર્વાદ આપીને હાથી અને ઘોડા
ઉપર બેસીને મનમાં કૃત્ય કૃત્ય થઇને સુખવાસ પુરને વિષે જતા
હવા ॥ ૫૮ ॥

મહત્પ્રમોદ યુક્તાસ્તે સ્થિતા મોહેરકેપુરે ॥

પૌષ શુક્લ ચતુર્થ્યાં તુ લઘ્વ શાસનકંદ્રિજાઃ ॥ ૫૯ ॥

અને મહાહવેથી ત્રેવિધો મોઢેરામાં રહેતા હવા. પૌષ શુ
ક્લ ચતુર્થિને દિવસે આમરાજથી ચાતુર્વિધોને દાન પત્ર મળ્યું ॥ ૫૯ ॥

વલિપ્રદાનંતુ કૃતં ઉદિશ્ય કુલદેવતાં ॥

વર્ષે વર્ષે પ્રકર્તવ્યં વલિદાન યથા વિધિ ॥ ૬૦ ॥

પૌષ શુક્લ ચતુર્થિના દિવસે કુલદેવતાના ઉદ્દેશ્યે કરીને જાણી
દાન આપવું અને ‘ પૌષલવત ’ કરવું. એ પ્રમાણે પ્રતિવર્ષે જાણી
દાન વિધી કરવો ॥ ૬૦ ॥

તન્માસે તદ્દિને ચૈવ વૃત્તિનાશોઽન્યથા ભવેત્ ॥

દૈવા દતીત કાલે ચેત્ વૃદ્ધિ રાપદ્યતે યદા ॥

તદા પ્રથમતઃ કૃત્વા પશ્ચાદ્વૃદ્ધિ વિધીયતે ॥ ૬૧ ॥

પૌષ શુક્લ ચતુર્થિના દિવસે આ જાણીદાન કરવું. એ પ્રમાણે
જો જાણીદાન ન કરે તો વૃત્તીનો નાશ થાય, ઇશ્વર ઇચ્છાથી ધ-
ણાક દિવસ પછી જો વૃદ્ધિ કાર્ય આવી પ્રાપ્ત થાય તો પ્રથમ
જાણીદાન કરીને પછી વૃદ્ધિ કાર્ય કરવું. ॥ ૬૧ ॥

પૌષવલિમકૃત્વાતુ શ્રૌતં સ્માર્ત કરોતિયઃ ॥

તંતુ ક્રોધ સમાવિષ્ટાઃ નિઘ્નન્તિ કુલદેવતાઃ ॥ ૬૨ ॥

પૌષ શુક્લ ચતુર્થિને દિવસે પૌષલવતતુ જે પુરૂષો જાણીદાન
કરતા નથી અને યજ્ઞ યાગાદિક કર્મ કરે છે તે પુરૂષના ઉપર
કુલ દેવતા ક્રોધને પ્રાપ્ત થઈ તે પુરૂષનો નાશ કરે છે. ॥ ૬૨ ॥

વિવાહોત્સવકાલેષ મૌજીવંધાદિ કર્મણિ ॥

સર્વેષુ વૃદ્ધિ કાલેષુ માતંજીં પૂજયેદ્બુધઃ ॥ ૬૩ ॥

વિવાહાદિ ઉત્સવકાલમાં તેમજ યજ્ઞ-પવીત આદિ કર્મમાં અને સંપૂર્ણ વૃદ્ધી કાલમાં (સીમંત ઇત્યાદી) બુદ્ધિમાન પુરૂષે માતંજી કુલદેવોનું પૂજન પહેલું કરવું. ॥ ૬૩ ॥

મોહેરકશ્ચમજ્જો હિ ફાલ્ગુનશ્ચદિનેકૃતઃ ॥

મલસ્નાનંતદાવર્જ્યં ત્રૈવિદ્યૈર્મોઢવાડવૈઃ ॥ ૬૪ ॥

ફાલ્ગુન વધ પ્રતિપદાને દિવસે મોઢેશનો ભાગ થયો છે એટલા માટે ત્રૈવિદ્ય મોઢ પ્રાચણ્યે મલસ્નાન [તેલ તિલ્લી અને આમળા એખટા કરી શરીરે ઓળીને નહાવું] કરવું નહીં. ॥ ૬૪ ॥

અત્રાશ્ચર્યમમૂદેકં તચ્છુણ્ણવ મહામતે ॥

આસીત્કશ્ચિત્પુરાશ્ચો રુદ્રાલ્લન્ધવરોનૃપ ॥ ૬૫ ॥

વેદવ્યાસજી કહે છે—હે મહા બુદ્ધિમાન રાજા ધર્મ ! એટલી વારમાં ત્યાં એક આશ્ચર્ય થયું, તે હું તમને કહું છું તે સાંભળો, પહેલે કોઈ એક રાક્ષસ—મહાદેવજીના ‘વર’ પ્રદાનથી મહા ઉશ્ચ રૂપ હતો. ॥ ૬૫ ॥

મોહેરકાદુત્તરતો વટવૃક્ષસમાશ્રયઃ ॥

પાણિગ્રહણકાલેસઃ જહારવરકન્યકામ્ ॥ ૬૬ ॥

મોઢેશથી ઉત્તર દિશામાં એક વડનું ઝાડ હતું ત્યાં તે રહેતો હતો. જ્યારે ત્યાં મોઢેશમાં વિવાહ થાય ત્યારે તે રાક્ષસ આવીને વર અને કન્યાનું હરણ કરી લઈ જાય. ॥ ૬૬ ॥

एवंबहुवरांकन्यां जहारसदुराशयः ॥

ततः कालेनकियतादेवीं भट्टारिकांतदां ॥ ६७ ॥

એ પ્રમાણે તે દુષ્ટ રાક્ષસ ઘણાક વરો અને કન્યાઓનું

હરણ કરતો હતો એ પ્રમાણે હરણ કરતા કરતા ન્યારે ઘણા દિવસ થઈ ગયા ત્યારે શ્રીમાતા ભટ્ટારિકાની—॥ ૬૭ ॥

દ્વિજાઃ વિજ્ઞાપયામાસુઃ વહુપુજાપુરસ્સરમ્ ॥

તતસ્તુષ્ટાવદદેવી દ્વિજાન્મટ્ટારિકાતદા ॥ ૬૮ ॥

બ્રાહ્મણો વિનંતી કરવા લાગ્યા, ન્યારે ઘણીક ખૂબઓ કરી ત્યારે સંતોષને પામેલા શ્રીમાતા ભટ્ટારિકા બ્રાહ્મણોને કહેવા લાગ્યા, ॥ ૬૮ ॥
શ્રીમટ્ટારિકાઽ—ઉદ્દિગ્મનસાયૂયં કિમર્થ મિહવાગતાઃ ॥

કિંનુકાર્યંતુભવતાં કશ્યતામચિરેણતત ॥ ૬૯ ॥

ભટ્ટારિકા કહે છે—હે બ્રાહ્મણો! તમે ઉદાસ મન થઈ આંહિ શા માટે આવેલા છો, તમારું શું કાર્ય છે તે તરત કહો. ॥ ૬૯ ॥
દ્વિજાઞ્જુઃ—અસ્માકંદમ્પતીમાતઃ પાણિગ્રહણયોગતઃ ॥

હરતેતન્નજાનીમઃ તદ્રક્ષાંકર્તુ મર્હસિ ॥ ૭૦ ॥

ત્યારે બ્રાહ્મણો કહે છે—હે માતા! હમારા વર-કન્યાઓનું ન્યારે પાણિ ગ્રહણ થાય છે તેજ વખતે તે વર-કન્યાઓનું કાણુ હરણ કરી લઈ જાય છે? તે હમે જાણુતા નથી. એટલા માટે હે માતા! આપ હમારી રક્ષા કરવા યોગ્ય છો. ॥ ૭૦ ॥

તથેત્યુક્ત્વા તદા દેવી તત્રૈવાન્તરધીયત ॥

પુનર્વિવાહે સંપ્રાપ્તે તદ્રક્ષો દમ્પતીં તદા ॥ ૭૧ ॥

બ્રાહ્મણોનું એન્હુ વચન સાંભળી શ્રીમાતા ભટ્ટારિકા કહે છે— હે બ્રાહ્મણો! ‘ઘણું સાફ’ એ પ્રમાણે કહી ત્યાંથી અંતર્ધાન થતા હવા પુનઃ ન્યારે તેવમાં વિવાહ આવી પ્રાપ્ત થયો ત્યારે તે દમ્પતીનું હરણ કરવા રાક્ષસ પણ પાછો આવ્યો, ॥ ૭૧ ॥

આવેદિકા ગતો હત્વા તત્રૈવાન્તર ધીયત ॥

તતઃ સુદુઃખિતા વિપ્રાઃપુનર્દેવી મુપસ્થિતાઃ ॥ ૭૨ ॥

રાક્ષસ આવીને લગ્નની વેદીમાંથી વર કન્યાનું હરણ કરીને

અંતર્ધાન થઈ ગયો. ત્યારે બ્રાહ્મણો મહા હુઝી થયા અને પાછા માતાજી કને આવી પ્રાપ્ત થયા, ॥ ૭૨ ॥

અવેદયં તત્વૃત્તાન્તં દમ્પતી હરણાદિકં ॥

તતઃ ક્રોધ સમાવિષ્ટા દેવી શૂલં સમા દદે ॥૭૩॥

અને વર કન્યાના હરણનો ગંધો વૃત્તાન્ત કહ્યો ત્યારે માતાજી મહા યોધને પ્રાપ્ત થઈને હાતમા ત્રિશલ ધારણ કરતા હતા. ॥૭૩॥

યયુધેરક્ષસાતેન દિનાનિસુવહૂન્યપિ ॥

તતોભટ્ટારિકાશ્રાન્તા ચિરંયુદ્ધસમાકુલા ॥ ૭૪ ॥

અને તે રાક્ષસથી શ્રી માતા ભટ્ટારીકા સુદ્ધ કરવા લાગ્યા ત્યારે ઘણા દાંડા સુદ્ધ કરતા કરતા શ્રી માતા થાકી ગયા, ॥ ૭૪ ॥

નિદ્રાપ્રાસાતથાગ્લાના સુષ્વાપવટસન્નિધૌ ॥

તદાતદ્દેહસમ્ભૂતા માતંગી રક્તલોચના ॥ ૭૫ ॥

અને નિદ્રા પ્રાપ્ત થઈ તેમજ ગ્લાન પણ થઈ ગયા, ત્યારે વડના ઝાંડ કને પોતે સુઈ ગયા તે સમયમાં સુતેલા ભટ્ટારીકા માતાના શરીરમાંથી લાલ નેત્ર વાળી માતંગી નામની દેવી ઉત્પન્ન થઈ, ૭૫

મદાઘૂર્ણિતલોલાક્ષી રક્તપુષ્પામ્બરાવૃતા ॥

તદ્રક્ષઃ પીઢયમાસ વલેન મહતાનૃપ ॥ ૭૬ ॥

કે જેના, મહ થકી મહા અંચળ નેત્ર છે અને લાલ પુષ્પની માલા પેહરેથી એન્હી માતંગી દેવી પોતાના મહાળલે કરીને તે રાક્ષસને પીડા કરવા લાગી. ॥ ૭૬ ॥

સતદ્રક્ષો નિહત્યાશુ વટવૃક્ષમુપાશ્રિતા ॥

તતોનિદ્રાં વિહાયાશુ પ્રવુદ્ધાઆદિયોગિની ॥ ૭૭ ॥

વડના ઝાંડનો આશ્રય કરેલો છે જેને એવી માતંગી દેવી જલદીજ તે રાક્ષસને મારી નાખતી હવી. ત્યાર પછી આદિયોગિની ભટ્ટારિકા નિદ્રાનો પ્રતિયાગ કરતા હતા ॥ ૭૭ ॥

દેવી ભટ્ટારિકા દૃષ્ટ્વા હર્ત રક્ષોમુદાન્વિતા ॥

અચિન્ત્યયત્કેનહતો રાક્ષસો વલગર્વિતઃ ॥ ૭૮ ॥

દેવી ભટ્ટારીકા માતાએ, મરેલો રાક્ષસ જોઈને મહા હર્ષથી વિચાર કરવા લાગ્યા, કે આબેલો બલે કરીને ગર્વમાં આવેલો રાક્ષસ કોણે માર્યો. ॥ ૭૮ ॥

માતહૃગ્યાનિહિતં જ્ઞાત્વાદેવીધ્યાનપ્રભાવતઃ ॥

ઉવાચવિપ્રાન્ ભદ્રંવો જાતંરક્ષોવિનાશનં ॥ ૭૯ ॥

પછી શ્રીમાતા ભટ્ટારિકાએ ધ્યાનના પ્રભાવથી જોયું ત્યારે ‘માતંગી’એ માર્યો’ એવું જાણી શ્રીમાતા—બ્રાહ્મણોને કહેવા લાગ્યા કે, હે બ્રાહ્મણો ! તમારું કન્યાણુ થાવ ! તમને હુઃખકેનારો રાક્ષસ મરી ગયો. ॥ ૭૯ ॥

અવ્યપ્રભૃતિવિપ્રેન્દ્રાઃ મવદ્ધિઃસ્વગૃહેપુચ ॥

વિવાહોત્સવકાલેષુ મૌન્જીચૂડાદિકર્મસુ ॥ ૮૦ ॥

માટે હે બ્રાહ્મણો ! આજથી તમે પોત પોતાના ઘરોને વિષે વિવાહ, ઉત્સવ, જનોનું અને મુંડન ઇત્યાદિ કર્મોને વિષે ॥ ૮૦ ॥

મહોત્સવેપુસર્વેપુમાતઙ્ગી પુજ્યતાંદ્રિજાઃ ॥

શ્વેતવસ્ત્રપરીધાના પાનપાત્રધરાપરા ॥ ૮૧ ॥

સર્વે મહોત્સવો ગ્રાહ્ય થયા અસતા તમે ‘માતંગી પૂજન’ અવશ્ય કરવું.—શ્વેતવસ્ત્ર જેણે પહેરેલું છે, હાથમાં પાનપાત્ર જેણે ધારણ કરેલું છે—॥ ૮૧ ॥

જોત્રકંટક સૂર્પાદિ શિરસાવિભ્રતિશુભા ॥

અષ્ટાદશભુજાદેવિ સારમેયકરાતથા ॥ ૮૨ ॥

જોત્રા, શાકુ—સૂપડુ માથે ધારણ કર્યા છે જેણે, મહાશોભાય માન્ય અષ્ટાદશભુજાવાળી, અને કુત્રા ઉપર હાથ મુકેલી ॥ ૮૨ ॥

પૂજનીયાદિજવરૈઃ માતઙ્ગીમદવિન્હલા ॥

ઇત્યુક્ત્વાસાતદાદેવિ તત્રૈવાન્તરધીયત ॥ ૮૩ ॥

એન્હી મદથી વિન્હલ થએલી માતંગીદેવીનું પૂજન કરવું ?
શ્રીમાતા ભદ્રારિકા—એ પ્રમાણે બ્રાહ્મણોને કહી ત્યંજ અંતર્ધાન
થતા હવા. ॥ ૮૩ ॥

અતઃપુજ્યા દ્વિજૈર્દેવી માતઙ્ગીવટ સન્નિધૌ ॥

વિવાહાદિપુકાલેષુ કુલરક્ષણ કારિણી ॥ ૮૪ ॥

વેદબ્યાસજી, ધર્મરાજાને કેહે છે—હે રાજા ! એટલાજ માટે
મોઢ બ્રાહ્મણોએ વિવાહાદિક કાલને વિષે પોતાના કુલનું રક્ષણ
કરનારી માતંગી માતાનું-વડના આડ નીચે પૂજન કરવું. ॥ ૮૪ ॥

માતઙ્ગીમદપૂર્ણાક્ષીં સૂર્ય જોત્રાદિધારિણીમ્ ॥

યોનપૂજયતેવૃદ્ધૌ તત્કુલંયાતિ સંસયમ્ ॥ ૮૫ ॥

મદે કરીને પુરું છે નેત્ર જેના, સૂર્ય અને જોત્રાને ધારણ
કરનારી એવી માતંગી દેવીનું પૂજન, જે બ્રાહ્મણ પોતાના કુલનું
વૃદ્ધિનું કાર્ય આવી પ્રપ્ત થયું અસતા નથી કરતા તેનું કુલ નાશને
પામે છે. ॥ ૮૫ ॥

અતएवસદાપૂજ્યા માતઙ્ગી વૃદ્ધિહેતવે ॥

નાનાવલિપ્રદાનેન મોઢાનાંકુલદેવતા ॥ ૮૬ ॥

એટલાજ માટે પોતાના કુલની વૃદ્ધિ થવા સારૂ, મોઢાની
કુલદેવતા જે માતંગીદેવી એવનું પૂજન નાના પ્રકારના બલિદાને
કરીને સદાએ કરવું. ॥ ૮૬ ॥

તતોદ્વિજાસ્તાંસમ્પૂજ્ય મોઢાનાંકુલદેવતામ્ ॥

ગીતવાદિત્રનિર્ઘોષૈઃ વેદધ્વનિપુરસ્સરમ્ ॥

ધર્મારણ્યં પ્રવિવિશુઃ હૃષ્ટાઃપ્રાપ્તમનોરથાઃ ॥ ૮૭ ॥

એ પ્રમાણે શ્રી માતા ભદ્રારિકાથી બ્રાહ્મણોનું બોલવું થયા

પછી, મોઢેની કુલદેવતા શ્રીમાતા ભદ્રારિકા એવનુ પુજન ગીત ગાઇને, વાજણે વગાડીને વેદના મંત્રો ભણીને કરી, મહાન્ હુધને પ્રાપ્ત થઇ, મનોર્થ લેવના પૂર્ણ થયા છે એવુંડા ત્રૈવિધ મોઢ બ્રાહ્મણે ધર્મારણ્યમાં પ્રવેશ કરતા હવા. ॥ ૮૭ ॥

इति श्रीस्कंदपुराणे पातालखण्डे धर्मारण्योपाख्याने
ब्राह्मण प्रत्यागमनोनाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ ૧૪ ॥

વ્યાસૃ-નિષ્કાસિતાસ્તુ યે વિપ્રાઃઆમરાજ્ઞાસ્વશાસનાત્ ॥

पंचदशसहस्राणि ययुस्तेसुखवासकम् ॥ ૧ ॥

વેદવ્યાસજી કહે છે-આમરાજાએ પોતાની સિક્ષાથી ૫ ધર હજાર આતુવિંધ બ્રાહ્મણે ધર્મારણ્યમાંથી કાઢ્યા તે સુખવાસપુર નામના ગામમાં ગયા. ॥ ૧ ॥

रामाज्ञालोप कलुपात् हनुमत्शापयोगतः ॥

मानादिप्रावमानाच्च स्थानभ्रष्टास्तદामवत् ॥ ૨ ॥

રામચંદ્રજીની આજ્ઞા ન પાળવાથી તેમજ હનુમાનના શાપથી પોતાના અભિમાનથી ત્રૈવિધ બ્રાહ્મણેનુ અપમાન કર્યાથી આતુવિંધ બ્રાહ્મણે સ્થાન ભ્રષ્ટ થતા હવા. ॥ ૨ ॥

स्वमार्गान्पालयामासुः स्वधर्म निस्ताःद्रिजाः ॥

वेदवेदाङ्गं विदुषो नियमव्रतचारिणः ॥ ૩ ॥

તે આતુવિંધ બ્રાહ્મણે પોતાના ધર્મનુ પાલન કરવા લાગ્યા, અને પોતાનાજ ધર્મમાં તત્પર રહેતા હવા. વેદ અને વેદના અંગને વિષે મહાજ્ઞાની થતા હવા, અને નીયમથી વ્રત આચરણ કરવા લાગ્યા. ॥ ૩ ॥

चातुर्विद्यास्तुतेविप्राः सुखवासकमागताः ॥

वसतितत्रम्याच चक्रिरेतेद्रिजोत्तमाः ॥ ૪ ॥

ચાતુર્વિંશ પ્રાહ્ણલો સુખવાસ નામના ગામ આવીને ત્યાં
પોતાની રમણીય વસ્તી કરવા લાગ્યા. ॥ ૪ ॥

યેચવિંશતિસંખ્યાકા રામશાસનલિપ્સયા ॥

હનુમન્તં પ્રતિગતા વ્યાવૃત્તાપુનરાગતાઃ ॥ ૫ ॥

જે, વીસ ચાતુર્વિંશ પ્રાહ્ણલો-રામચંદ્રનું આપેલું દાન પાછું
પ્રાપ્ત થાય એન્હી ઇચ્છાથી હનુમાનજી કને જતા હતા તે પાછા
ફરીને આવ્યા ॥ ૫ ॥

તેપાંદોષૈઃસમસ્તાસ્તે સ્થાનબ્રંશત્વ માગતાઃ ॥

કિયત્કાલેગતે તેપાં વિરોધઃ સમપદ્યત ॥ ૬ ॥

તે વીસ પ્રાહ્ણલોના દોષથી બધાએ પંધર હજાર ચાતુર્વિંશ
પ્રાહ્ણલો સ્થાનબ્રહ્મ થઈ ગયા. એ વાતને કંઈક દિવસ વિત્યા પછી
તેમના આપસ આપસમાંજ વિરોધ ઉત્પન્ન થયો. ॥ ૬ ॥

મિન્નાચારાશ્વપતિતાદ્વેષ સંશયમાગતાઃ ॥

વારસ્ત્રીગુરવઃકેચિત્ કેચિદ્દેકાશનાદિજાઃ ॥ ૭ ॥

ત્યારે તે વિરોધથી કેટલાએક આચાર બ્રહ્મ થઈ ગયા, કેટ-
લાએક પતિત થયા, કેટલાએક દ્વેષ અને સંશય કરવા લાગ્યા,
કેટલાએક વારાંગનાના શુદ્ધ થયા. કેટલાએક એકાશના (એક
વખત ખાઈને રહેનારા) થતા હતા તે અગ્યારસાણા મોઢ
કહેવાયા. ॥ ૭ ॥

સીતાપુરેતુવસતિં કેચિચ્ચક્રુર્નિરામયાઃ ॥

સામ્રમત્યાસ્તેકેચિત્ યત્રકુત્રવ્યવસ્થિતાઃ ॥ ૮ ॥

પછી તેવમાંથી કેટલાએક સીતાપુરને વિષે જઈને પોતાની
સુખે કરી વસ્તી કરવા લાગ્યા. કેટલાએક સામ્રમતી નદીના કાંઠે
જેને ત્યાં ક્ષેત્ર ત્યાં નિવાસ કરતા હતા. ॥ ૮ ॥

કેચિન્મહાશ્વસંજાતા વાહુયુદ્ધવિશારદાઃ ॥

મહાના નિમ્વજાશક્તિઃ વૃત્તિવાહ્યાશ્વતેભવન્ ॥ ૯ ॥

કેટલાએક મહાવિદ્યા કરવા લાગ્યા તે મહત્ત્વ થયા. તેવની કુલદેવી નિમ્બજા શક્તી છે. તે પણ વૃત્તીથી બાહ્ય થયા. ॥૯॥

યદાતેપાંપરં દત્તં સ્થાનંવૈસુખવાસકમ્ ॥

પુનસ્તેપિગતાસઘઃ રુક્મિ સીતં પુરેસ્વયમ્ ॥ ૧૦ ॥

જ્યારે તેવને સુખવાસ નામનું પુર આપ્યું તોએ પણ તેજ વળાડ પાછા રુક્મિપુર અને સીતાપુરમાં જઈને રહેવા લાગ્યા. ૧૦

પટ્ત્વ પંચાશત ગ્રામાદત્તાસ્તુ પુનરાગતે ॥

આમેણ મોદવિપ્રાણાં નિવાસંતેપુચક્રિરે ॥ ૧૧ ॥

તે મોઢ બ્રાહ્મણો પાછા આમ રાજા કરને આવ્યા ત્યારે આમ રાજાએ તે બ્રાહ્મણોને રહેવા સાડે છપ્પન ગામો વળી પાછા આપ્યા. ત્યારે તે છપ્પન ગામોમાં તે બ્રાહ્મણો રહેવા લાગ્યા. ॥ ૧૧ ॥

इदमूचुर्वासकाले ब्राह्मणास्तेपुनर्वचः ॥

नास्माकं वणिजां वृत्तिः ग्रामवृत्तिर्हि किंचन ॥ १२ ॥

જ્યારે આમ રાજાના ગામોમાં રહેવા લાગ્યા ત્યારે આમ રાજાને બ્રાહ્મણો કહેવા લાગ્યા—હે રાજા! નતો હમને વાણિયાઓની વૃત્તિ છે ન ગ્રામની વૃત્તિ છે. ॥ ૧૨ ॥

तेपुग्रामेपुवैविप्रा चातुर्विद्या द्विजोत्तमाः ॥

स्वकर्मनिस्ताः शान्ताः मीमांसायांकृतश्रमाः ॥ १३ ॥

તે ગ્રામોમાં જે સારા સારા ચાતુર્વિદ્ય બ્રાહ્મણો રહેતા હતા. તે પોતાના કર્મમાં કુશલ શાન્તવૃત્તીવાળા અને મીમાંસા શાસ્ત્રમાં કુશલ હતા. ॥ ૧૩ ॥

ત્રયિવિદ્યદ્વિજાનાંચ ગોધનં बहुलंभवत् ॥

चारणार्थिकुमाराश्च मूर्खा संकल्पिताःद्विजैः ॥૧૪॥

ન્યારે ત્રેવિધ બ્રાહ્મણોની ગાયો ઘણી બધી થઈ ત્યારે તે ગાયોને ચરાવવા માટે મૂર્ખ અને લણુતા નહોતા એવા છોકરાઓને લગાડયા. ॥ ૧૪ ॥

गंभीराख्या समीपेते चारयन्ती दिवानिशम् ॥

शठा युवाकुमारास्ते गोधनं चारयन्तिच ॥ ૧૫ ॥

ગંભીર નામની નદીના કાઠે તે રાત્રદિવસ ગાયો ચરાવ્યા કરે. ત્રિવેદી બ્રાહ્મણોના શઠ અને જુવાન છોકરાઓ ન્યારે એ પ્રમાણે ગાયો ચરાવવા જાય—॥ ૧૫ ॥

भोजनार्थं च तेषांवै कुमार्या विधवास्तथा ॥

अन्नपानादિકं काले प्रापयन्तीसुसंस्कृतम् ॥ ૧૬ ॥

તે છોકરાઓના ખાવા સાફ બાર-ચૈદ વર્ષની જુવાન વિધવા છોકરીઓ ખાવા પીવાના પદાર્થો લઇને સારી રસોઈ કરીને જંગલમાં પોચાડયા કરે. ॥ ૧૬ ॥

कुर्वति भोजनं तत्र यत्र घोषो महानभूत् ॥

स्नानसंध्यादિકंकृत्वा युवानस्तेद्वિजात्मजाः ॥ ૧૭ ॥

હવે તે તરૂણ બ્રાહ્મણોના છોકરાઓ, જે ઠેકાણે ગાયોની ખિરક હતી તે ઠેકાણે સ્નાન સંધ્યાદિક કર્મ કરીને લોજન કર્યા કરે. ૧૭

एवं संवर्तमानानां तेषां तामिः परस्परम् ॥

हास्यवक्रोत्तिकरणं जातंतत्रपरस्परम् ॥ ૧૮ ॥

એ પ્રમાણે ક્રમ ઘણા દિવસ સુધી ચાલ્યો. પછી તે તેવના આપસ આપસમાં જુવાન વિધવા છોકરીઓ સાથે હાસ્ય વિનોદ થવા લાગ્યા. ॥ ૧૮ ॥

મિલિતાવુમ્બુજુસ્તામિઃ પ્રીતિર્જાતાનિનિશ્ચલા ॥

કામભાવશ્ચસંજાતઃ કુમારાણાંવનાન્તરે ॥ ૧૯ ॥

અને પછી મળીને ખાવા પીવા લાગ્યા, એમ કરતા કરતા તે વનમાં પ્રાદક્ષિણા છોકરાઓની તેમજ વિધવા છોકરીઓની મહા પ્રીતી થઈ અને કામભાવ ઉત્પન્ન થયો. ॥ ૧૯ ॥

નિત્યં તામિઃ સમં સર્વે ચિક્રિદુઃ કામમોહિતાઃ ॥

નવિદુઃપિતરસ્તાસાં તેષાંચૈવ દ્વિજન્મનાં ॥ ૨૦ ॥

એ પ્રમાણે બધાએ કામ મોહિત થઈ ક્રીડા કરવા લાગ્યા, એ વાતને નતો તે વિધવા છોકરીઓના ખાપ જાણે નતો છોકરાઓના ખાપ જાણે. ॥ ૨૦ ॥

માસાઃ કતિચિત્સંજાતાઃ ક્રીડતાંચપરસ્પરમ્ ॥

ગર્ભવત્યશ્ચસંજાતાઃ કુમાર્યોવિધવાસ્તથા ॥ ૨૧ ॥

એ પ્રમાણે એવને આપ આપસમાં ક્રીડા કરતા કરતા કંઈક માસો થઈ ગયા. પછી તો તે વિધવા કન્યાઓ ગર્ભવતીઓ થઈ. ॥ ૨૧ ॥

જ્ઞાતંતુપિતૃભિસ્સર્વેઃ મિલિતૈર્બ્રાહ્મણૈસ્તથા ॥

વિચારશ્ચકૃતાસ્તૈસ્તુ કિંકર્તવ્યમતઃ પરમ્ ॥ ૨૨ ॥

પછી તો એ વાત તેવના મા-ખાપો એ જાણી ત્યારે સ ધળા પ્રાદક્ષિણા એકઠા થયા અને વિચાર કરવા લાગ્યા કે હવે શું કરવું ? ॥ ૨૨ ॥

વૃદ્ધાઃ શિષ્ઠાશ્ચ સમ્પ્રાપ્તાઃ સમાત્રકૃતાશુભા ॥

ઋષુસ્તેર્બ્રાહ્મણાસ્સર્વે વિમૃશ્યચપરસ્પરમ્ ॥ ૨૩ ॥

વૃદ્ધ અને શિષ્ઠ લોકો આવીને પ્રાપ્ત થયા. અને તેવને એક સુંદર સભા મેળવી, પછી તે પ્રાદક્ષિણા આપસ આપસમાં વિચાર કરીને કેહેવા લાગ્યા ॥ ૨૩ ॥

ધર્મશાસ્ત્રનિરીક્ષ્યાય દેશધર્મતુ સમ્મતમ્ ॥

કાલધર્મ સમાલોક્ત્ય વાક્યાન્યાહુદ્વિજોત્તમાઃ ॥૨૪॥

તેમજ તે વૃદ્ધએ ધર્મશાસ્ત્ર જોયું અને માન્ય એવો પોતાના દેશનો ધર્મ જોયો. તેજ પ્રમાણે કાલનો પણ ધર્મ જોઈને કહેવા લાગ્યા—॥ ૨૪ ॥

કિકર્તવ્યંદ્રિજાઃ શૂત્ર સંજાતે ધર્મસંકટે ॥

પક્ષપાતોન કર્તવ્યઃ કલેશમૂલં યતોમવેત્ ॥ ૨૫ ॥

કહો બ્રાહ્મણો ! ધર્મ સંકટ આવીને પ્રાપ્ત થયું છે. હવે શું કરવું ? કોઈએ કોઈનો પક્ષપાત કરવો નહીં, અને જો પક્ષપાત કરશે તો કલેશનું મૂલ થશે. ॥ ૨૫ ॥

ધર્મઃ સંરક્ષણીયોઽય યથાનસંકરો ભવેત્ ॥

કન્યાઃ સંદૂપિતાઃકામં વિધવાશ્ચપ્રદૂપિતાઃ ॥ ૨૬ ॥

માટે આજના વર્ણનોસંકર થાય નહિ અને ધર્મરક્ષણ થાય એવું કરવું. જુઓ ! કન્યાઓ, વિધવાઓ દુષિત થઈ ગઈ. ૨૬

કાનીનાગોલકાશ્ચૈવ બાલકાઃ સન્ત્યનેકશઃ ॥

તેપિસંરક્ષણીયૈ માતૃમિઃ પાવિતાસ્તથા ॥ ૨૭ ॥

હવે એ કન્યાઓથી ‘કાનીન’ અને ‘ગોલક’ એવું અનેક ખાલકો થશે. માતાઓ તેવનું પાલન કરશે અને આપણે તેવનું સંરક્ષણ કરવું. ॥ ૨૭ ॥

ઇત્યમામંત્ર્યતેવિપ્રા પ્રત્યૂચુસ્તે સમાહિતાઃ ॥

તેભ્યઃકન્યાશ્ચરણ્ડાશ્ચ દીયતામિતિનિશ્ચયઃ ॥ ૨૮ ॥

તે સંપૂર્ણ વૃદ્ધ બ્રાહ્મણો આપસમાં આઠો વિચાર કરીને પાછા કહેવા લાગ્યા કે, તેજ છોકરાઓને રંડાઓની છોકરીઓ આપવી. ॥ ૨૮ ॥

ગૃહસ્થાસ્તેભવત્વદ્ય કુમારાધર્મ વિપ્લુતાઃ ॥

ધેનુજાણ્યાંગમિષ્યન્તિ લોકેવિપ્રાધમાઅપિ ॥ ૨૯ ॥

ધર્મના વિરોધથી ઉત્પન્ન થએલા તે બાલકો ગૃહસ્થાશ્રમી થાવ ! તેવ પ્રાદ્ધણ્યોમા અધમ છે તો એ પણ લોકોને વિષે ધેનુજામોઢ નામથી વિખ્યાત થાવ ! ॥ ૨૯ ॥

एवं भेदः समभवन् नानामोढद्विजन्मनाम् ॥

युगानुસારી કાલેન જ્ઞાતીનાંચવૃપસ્યચ ॥ ૩૦ ॥

એ પ્રમાણે મોઢોની જ્ઞાતીના યુગના ધર્મે કરીને અને કાલે કરીને નાના પ્રકારના લેદા થયા તેમ ધર્મના પણ લેદા થયા, 1301

इति श्रीस्कंदपुराणे पातालखण्डे धर्मारण्योपाख्याने जातिभेद

वर्णनम् नाम पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ૩૦ ॥

ધર્મ ઉવાચ—જ્ઞાતિભેદેતુસંજાતે તસ્મિન્ મોહેરકેપુરે ॥

त्रैविद्यैः किंकृतं ब्रह्मन् तन्ममाचक्ष्व पृच्छन् ॥ ૩૧ ॥

ધર્મરાજ, વેદવ્યાસજીને કહે છે-હે બ્રહ્મન્ ! તે મોઢરામાં આ પ્રમાણે જ્ઞાતિનો લેદ થયો તે પછી આગળ મોઢ ત્રૈવિધ પ્રાદ્ધણ્યો એ શુ કર્યું ? તે હું આપથી પુછ છું માટે કૃપા કરી મને કહો. ૧

व्यास उवाच—स्वस्थानेवाडवाः सर्वे हर्ष निर्भर मानसाः ॥

અમિહોત્રયુતાઃકેચિત્ કેચિત્દ્યજ્ઞપરાયણાઃ ॥ ૩૨ ॥

એ પ્રમાણનું ધર્મ રાજાનું પ્રશ્ન થવણુ કરી, વેદ વ્યાસજી ધર્મ રાજાને કહે છે-હે રાજા ! બધાએ પ્રાદ્ધણ્યો પોતાના સ્થાન ધર્મારણ્યને વિષે મહા આનંદ મનથી હર્ષથી ભરેલા કેટલાએક 'અગ્નિહોત્ર' લઈને રહેતા હવા અને કેટલાએક યજ્ઞ કરવા લાગ્યા. ૨

केपिचामि समाधानाः केपिस्मार्ता निरन्तरम् ॥

પુરાણન્યાયવેત્તારો વેદ વેદાજ્ઞવાદિનઃ ॥ ૩૩ ॥

કેટલાએક પ્રાક્ષણે આતુર્માસ્થાદિક યજ્ઞ કરવા માટે અગ્નીનું આરાધન કરવા લાગ્યા. કેટલાએક સ્માર્ત કર્મ નિરંતર કરવા લાગ્યા—કેટલાકે પ્રાક્ષણે પુરાણ, ન્યાયશાસ્ત્રને જાણનારા વેદ અને વેદના અંગનો વાદ કરવા લાગ્યા. ॥ ૩ ॥

સુखेन स्वान्स्वान्पुत्रान्वै कुर्वतुब्रह्मवादिनः

एवंधर्मयुताचारं कुर्वतां कुशलत्मनाम् ॥ ૪ ॥

અને કેટલાએક પ્રાક્ષણે પોનાના જાલકોને બ્રહ્મવાદમાં નિ પુણ કરતા હતા એ પ્રમાણે તે કુશલ બ્રાહ્મણે ધર્મયુક્ત આચારથી ચાલવા લાગ્યા. ॥ ૪ ॥

प्राप्तेकलियुगेघोरे लुप्तंतेपांतु शासनम् ॥

लोका विध्वंसिभिर्लेन्धैः निर्दयैर्प्राणिघातकैः ॥ ૫ ॥

એ પ્રમાણે આસતા આસતા જ્યારે કલ્પીયુગ આવીને પ્રાપ્ત થયો ત્યારે લોકોનો નાશ કરનારા, નિર્દય અને પ્રાણીનો ઘાત કરનારા એન્હા રહેન્છ રાજાઓથી પ્રાક્ષણોનું દાનપત્ર લુંટાઈ ગયું. ૫

सम्भूयामलिताःसर्वे पुण्येमोहेरकेपुरे ॥

आलोक्य धर्मशास्त्राणि निबन्धसहितानिच ॥ ૬ ॥

ત્યારે જાધાએ મોઢ પ્રાક્ષણે કુણ્યરૂપ ધર્મારણ્યમાં મળીને નિજાંધો સહિત ધર્મશાસ્ત્રને જોવા લાગ્યા. ॥ ૬ ॥

अस्माकंदृश्येतह्यद्य वर्णसंकरभीतिनः ॥

पंचदशसहस्राणां निरीक्ष्यह्यनिबन्धतां ॥ ૭ ॥

વર્ણસંકરની લીંતિવાળા હશે, પંચદહજાર આતુવિંધ મોઢ પ્રાક્ષણોના નિબંધ તુટી ગયેલા જોઈને હવે હમને આગળ એન્હું જણાય છે કે, ॥ ૭ ॥

नष्टाभविष्यतीनूनं कुलचारास्तथैवच ॥

મીમાંસકાદિત્રૈવિદ્યાઃ ધર્મરક્ષણહેતવે ॥

અવદત્તચશાસ્ત્રેભ્યઃ પુરાદેવિયથાવદત્ ॥ ૮ ॥

કુલાચારો નષ્ટ થયો ! એ પ્રમાણે—મીમાંસા શાસ્ત્રને જાણનારા ત્રૈવિદ્ય મોઢા પ્રાણણો, ધર્મના રક્ષણ માટે દેવીએ જેઠું પેહેલે કહ્યું હતું તેમ કેહેવા લાગ્યા. ॥ ૮ ॥

સ્થાનાચારાન્કુલાચારાન્ યાનૂચેર્સર્વસન્નિધૌ ॥

તત્વાસ્તાન્પ્રવિચાર્યાથ મીતાસ્મકલિમોહિતાઃ ॥ ૯ ॥

અધિદેવીએ સર્વના સન્નિધ જે સ્થાનાચાર કુલાચાર કહ્યા છે તે તત્વોનો વિચાર કરીને કલીથી મોહને પ્રાપ્ત થઇ લીતિને પ્રાપ્ત થયા છીએ. ॥ ૯ ॥

વ્યાસઃ—અધિદેવ્યાયદુક્તંય ધર્મશાસ્ત્ર સ્થિતંપુનઃ ॥

પરંપરાગતંધર્મં ઋચુસ્તેવાલ્લવોત્તમાઃ ॥ ૧૦ ॥

વેદવ્યાસજી કેહે છે—હે ધર્મશાસ્ત્ર ! ધર્મશાસ્ત્રમાં લખેલો અને શ્રીમાતાએ કહેલો તેમજ પરંપરાથી ચાલતો આવેલો ધર્મ—તે મોઢા પ્રાણણો પુનઃ આપઆપસમાં કેહેવા લાગ્યા. ॥ ૧૦ ॥

બ્રાહ્મણઋચુઃ—યસ્યદોષઃ સમુત્પન્નો વ્યભિચારાચુજ્ઞાતિતઃ

તસ્યદણ્ડો વિધેયસ્તુ યથોક્તોન્નિધિવલ્દિજૈઃ ॥ ૧૧ ॥

પ્રાણણો કેહે છે—ન્યાતના બ્યભિચારથી જે દોષ ઉત્પન્ન થાય, તેને, પ્રાણણો જે કહે તે દંડ દેવો. ॥ ૧૧ ॥

યસ્યયોનિર્નવિદેત સ્થાનં ત્રિપુરુપંકુલમ્ ॥

કન્યાદાનેપિતૃઃશ્રાદ્ધે ન વૃણીતકદાચન ॥ ૧૨ ॥

જેના માતાપિતા અને સસરા એ ત્રિન કુલના પુરૂષોનું જ્ઞાન થતું નથી, જેના સ્થાનનું જ્ઞાન થતું નથી એવો પુરૂષોનું કન્યા દાનને વિષે અને પિતૃશ્રાદ્ધને વિષે કદાપી વરૂણ કરવું નહીં ॥ ૧૨ ॥

યસ્યદોષસ્તુહત્યાયાઃ સમુદ્ભૂતો વિધેર્વશાત્ ॥

દણ્ડસ્તુવિધિવત્તસ્ય કર્તવ્યો શાસ્ત્રવેદિભિઃ ॥ ૧૩ ॥

જે પુરૂષને આરબ્ધ યોગથી કાંઈ પ્રકારનો હત્યાનો દોષ થયે તે શાસ્ત્રને બાણનારાઓએ શાસ્ત્રમાં જોઇને યથાયોગ્ય દંડ કરવો. ॥ ૧૩ ॥

અગમ્યાગમનાદ્યસ્ય દોષમુત્પદ્યતે યદા ॥

તસ્યદણ્ડઃ પ્રદેયોવૈ આર્યૈસ્ત્રિવિધજાતિભિઃ ॥ ૧૪ ॥

જ્યારે જે પુરૂષને અગમ્યાને વિષે ગમન કર્યુંનો દોષ લાગે ત્યારે તે પુરૂષને ત્રિવિધ મોઢ બ્રાહ્મણોએ શાસ્ત્રમાં લખ્યા પ્રમાણે દંડ દેવો. ॥ ૧૪ ॥

યઃકરોતિ દિજોન્યસ્ત્રી સંગ્રહંકામમોહિતઃ ॥

તસ્યત્યાગસ્તુકર્તવ્યો જ્ઞાતિભિસ્સહવાન્ધૈઃ ॥ ૧૫ ॥

જે પુરૂષ કામથી મોહિત થઈ અન્ય સ્ત્રી રાખે તે પુરૂષને ખારત્યાગ-જ્ઞાતીના ભાઈબંધોએ કરવો. ॥ ૧૫ ॥

કૃતે પરિત્યજેદેશં ત્રેતાયાં ગ્રામમુત્સૃજેત્ ॥

દ્વાપરેકુલમેકં તુ કર્તારં તુ કલૌત્યજેત્ ॥ ૧૬ ॥

સત્યયુગમાં પાપ કરનાર પુરૂષને દેશમાંથી કાઢી દેતા હતા, ત્રેતાયુગમાં તેને ગામમાંથી કાઢી દેતા હતા, દ્વાપરમાં તેના કુલને ત્યાગ કરતા હતા અને કલૌત્યયુગમાં તે કષ્ટ પાપ કરનાર પુરૂષનોજ ત્યાગ કરવો. ॥ ૧૬ ॥

યથાધેનુસહસ્રેષુ વત્સોવિંદતિમાતરમ્ ॥

તથા પૂર્વ કૃતં કર્મ કર્તાર મનુગચ્છતિ ॥ ૧૭ ॥

જે પ્રમાણે વાછરડો હજારે ગાયોમાં જેમ પોતાની માનેજ ધુલી કાઢે છે તેમ પૂર્વ-જન્મમાં કરેલું પાપ કર્તા પુરૂષનાજ પછ ગાડે લાગે છે. ॥ ૧૭ ॥

હૃદયવાળો, સારી બુદ્ધિવાળો અને નાના પ્રકારની વિચિત્ર ભાષા
ઓનો વિસ્તાર કરનારો. ॥ ૨૭ ॥

एवंविधाहिभवति पत्रलेखकधर्मवित् ॥

नानालीपीकाराभिज्ञः शोभनाक्षरचित्रवित् ॥ २८ ॥

તેમજ ધર્મને જાણનારો, નાના પ્રકારની લીપીની કલાને
જાણનારો, સારા અક્ષરવાળો ચિત્ર લેખને જાણનારો એન્હો પત્ર
લેખનાર જોઇએ. ॥ ૨૮ ॥

श्रीरामदूतकस्याग्रे कुर्यान्न्यायविनिर्णयम् ॥

केवलंधर्म बुद्ध्याचपक्षपातं विवर्जयेत् ॥ २९ ॥

મોઢ માત્ર એ પોતાના ન્યાયનો નિષ્ણુય કેવલ ધર્મ બુદ્ધિથી
શ્રી રામદૂત માફતી આગળ કરવો અને કોઈએ કોઈનો પક્ષપાત
કરવો નહીં. ॥ ૨૯ ॥

तत्कुर्वन्तिष्ठतातावत् यावत्सर्वसुसम्मतं ॥

आकारितास्तुये विप्रा सभायां न समेतिचेत् ॥ ૩૦ ॥

મધ્યસ્તપણુ ત્યાર સુધી કરે કે જ્યાર સુધી તે ન્યાય સર્વને
માન્ય થાય જે પ્રાદ્વણોને સભાનુ તેડુ મોકલ્યુ હોય અને તે
પ્રાદ્વણો જો સભામા ન આવે તો—॥ ૩૦ ॥

न तस्यवाक्यं श्रोतव्यं निर्णितार्थ विचारणे ॥

आशिर्वादस्तुतैः कार्यः स्थानेह्यस्मिन् भवन्तिवै ॥ ૩૧ ॥

યસ્યદોષસ્તુહત્યાયાઃ સમુદ્ભૂતો વિધેર્વશાત્ ॥

દણ્ડસ્તુવિધિવત્તસ્ય કર્તવ્યો શાસ્ત્રવેદિભિઃ ॥ ૧૩ ॥

જે પુરૂષને પ્રારબ્ધ યોગથી કાંઈ પ્રકારનો હત્યાનો દોષ થઈ તે શાસ્ત્રને બાણનારાઓએ શાસ્ત્રમાં બોધને યથાયોગ્ય દંડ કરવો. ॥ ૧૩ ॥

અગમ્યાગમનાદ્યસ્ય દોષમુત્પદ્યતે યદા ॥

તસ્યદણ્ડઃ પ્રદેયોવૈ આર્યૈસ્ત્રિવિદ્યજાતિભિઃ ॥ ૧૪ ॥

જ્યારે જે પુરૂષને અગમ્યાને વિધે ગમન કર્યાનો દોષ લાગે ત્યારે તે પુરૂષને ત્રિવિધ મોઢ બ્રાહ્મણોએ શાસ્ત્રમાં લખ્યા પ્રમાણે દંડ દેવો. ॥ ૧૪ ॥

યઃકરોતિ દ્વિજોન્યસ્ત્રી સંગ્રહંકામમોહિતઃ ॥

તસ્યત્યાગસ્તુકર્તવ્યો જ્ઞાતિભિસ્સહવાન્ધવૈઃ ॥ ૧૫ ॥

જે પુરૂષ કામથી મોહિત થઈ અન્ય સ્ત્રી રાખે તે પુરૂષનો પારત્યાગ-જ્ઞાતીના ભાઈબંધોએ કરવો. ॥ ૧૫ ॥

કૃતે પરિત્યજેદ્દેશં ત્રેતાયાં ગ્રામમુત્સૃજેત્ ॥

દ્વાપરેકુલમેકં તુ કર્તારં તુ કલૌત્યજેત્ ॥ ૧૬ ॥

સત્યયુગમાં પાપ કરનાર પુરૂષને દેશમાંથી કાઢી દેતા હતા, ત્રેતાયુગમાં તેને ગામમાંથી કાઢી દેતા હતા, દ્વાપરમાં તેના કુલને ત્યાગ કરતા હતા અને કલ્પયુગમાં તો ફક્ત પાપ કરનાર પુરૂષનોજ ત્યાગ કરવો. ॥ ૧૬ ॥

યથાધેનુસહસ્રેષુ વત્સોવિંદતિમાતરમ્ ॥

તથા પૂર્વ કૃતં કર્મ કર્તાર મનુગચ્છંતિ ॥ ૧૭ ॥

જે ગ્રામણે વાછરડો હબારે ગાયોમાં જેમ પોતાની માનેજ ધૂરી કાઢે છે તેમ પૂર્વ-જન્મમાં કરેલું પાપ કર્તા પુરૂષનાજ પછ ગૂંડે લાગે છે. ॥ ૧૭ ॥

મીમાંસકાદિત્રૈવિદ્યાઃ ધર્મરક્ષણહેતવે ॥

અવદત્તચશાસ્ત્રેભ્યઃ પુરાદેવિયથાવદત્ ॥ ૮ ॥

કુલાચારો નષ્ટ થયો ! એ પ્રમાણે—મીમાંસા શાસ્ત્રને મળ્યું નારા ત્રૈવિદ્ય મોઢા પ્રાદાણે, ધર્મના રક્ષણ માટે દેવીએ જેવું પેહેલે કહ્યું હતું તેમ કહેવા લાગ્યા. ॥ ૮ ॥

સ્થાનાચારાન્કુલાચારાન્ યાનૂચેસર્વસન્નિધૌ ॥

તત્વાસ્તાન્પ્રવિચાર્યાથ મીતાસ્મકલિમોહિતાઃ ॥ ૯ ॥

અધિદેવીએ સર્વના સન્નિધ જે સ્થાનાચાર કુલાચાર કહ્યા છે તે તત્વોનો વિચાર કરીને કલ્પીથી મોહને પ્રાપ્ત થઇ ભીતિને પ્રાપ્ત થયા છીએ. ॥ ૯ ॥

વ્યાસજ્વાલ-અધિદેવ્યાયદુક્તંય ઝર્મશાસ્ત્ર સ્થિતંપુનઃ ॥

પરંપરાગતંધર્મ ઉચુસ્તેવાલ્લોક્તમાઃ ॥ ૧૦ ॥

વેદવ્યાસજી કહે છે—હો ધર્મરાજા ! ધર્મશાસ્ત્રમાં લખેલો અને શ્રીમાતાએ કહેલો તેમજ પરંપરાથી આવતો આવેલો ધર્મ—તે મોઢા પ્રાદાણે પુનઃ આપઆપસમાં કહેવા લાગ્યા. ॥ ૧૦ ॥

બ્રાહ્મણાઋતુઃ—યસ્યદોષઃ સમુત્પન્નો વ્યભિચારાત્તુજ્ઞાતિતઃ

તસ્યદણ્ડો વિધેયસ્તુ યથોક્તોવિધિવલ્લિજૈઃ ॥ ૧૧ ॥

પ્રાદાણે કહે છે—ન્યાતના વ્યભિચારથી જે દોષ ઉત્પન્ન થાય, તેને, પ્રાદાણે જે કહે તે દંડ દેવો. ॥ ૧૧ ॥

યસ્યયોનિર્નવિદેત સ્થાનં ત્રિપુરુપંકુલમ્ ॥

કન્યાદાનેપિતૃઃશ્રાદ્ધે ન વૃણીતકદાચન ॥ ૧૨ ॥

જેના માતાપિતા અને સસરા એ ત્રીણ કુલના પુરૂષોનું જ્ઞાન થતું નથી, જેના સ્થાનનું જ્ઞાન થતું નથી એવો પુરૂષોનું કન્યા દાનને વિષે અને પિતૃશ્રાદ્ધને વિષે કદાપી વરૂણ કરવું નહીં ॥ ૧૨ ॥

યસ્યદોષસ્તુહત્યાયાઃ સમુદ્ભૂતો વિધેર્વશાત્ ॥

દળ્હસ્તુવિધિવત્તસ્ય કર્તવ્યો શાસ્ત્રવેદિભિઃ ॥ ૧૩ ॥

જે પુરૂષને પ્રારબ્ધ યોગથી કાંઈ પ્રકારનો હત્યાનો દોષ થઈ તે શાસ્ત્રને બાંધનારાઓએ શાસ્ત્રમાં બોધેને યથાયોગ્ય દંડ કરવો. ॥ ૧૩ ॥

અગમ્યાગમનાદ્યસ્ય દોષમુત્પદ્યતે યદા ॥

તસ્યદળ્હઃ પ્રદેયોવૈ આર્યૈસ્ત્રિવિદ્યજાતિભિઃ ॥ ૧૪ ॥

જ્યારે જે પુરૂષને અગમ્યાને વિષે ગમન કર્યાનો દોષ હોય ત્યારે તે પુરૂષને ત્રિવિધ મોઢ બ્રાહ્મણોએ શાસ્ત્રમાં લખ્યા પ્રમાણે દંડ દેવો. ॥ ૧૪ ॥

યઃકરોત્તિ દ્વિજોન્યસ્ત્રી સંગ્રહંકામમોહિતઃ ॥

તસ્યત્યાગસ્તુકર્તવ્યો જ્ઞાતિભિસ્સહવાન્ધૈઃ ॥ ૧૫ ॥

જે પુરૂષ કામથી મોહિત થઈ અન્ય સ્ત્રી રાખે તે પુરૂષનો પારત્યાગ-જ્ઞાતીના બાંધબંધોએ કરવો. ॥ ૧૫ ॥

કૃતે પરિત્યજેદ્દેશં ત્રેતાયાં ગ્રામમુત્સૃજેત્ ॥

દ્વાપરેકુલમેકં તુ કર્તારં તુ કલૌત્યજેત્ ॥ ૧૬ ॥

સત્યયુગમાં પાપ કરનાર પુરૂષને દેશમાંથી કાઢી દેતા હતા, ત્રેતાયુગમાં તેને ગામમાંથી કાઢી દેતા હતા, દ્વાપરમાં તેના કુલને ત્યાગ કરતા હતા અને કલ્પયુગમાં તે કુલ પાપ કરનાર પુરૂષનો ત્યાગ કરવો. ॥ ૧૬ ॥

યથાધેનુસહસ્રેષુ વત્સોવિંદતિમાતરમ્ ॥

તથા પૂર્વ કૃતં કર્મ કર્તાર મનુગચ્છંતિ ॥ ૧૭ ॥

જે પ્રમાણે વાહરડો હબરો ગાયેમાં જેમ પેતાની માનેજ ધરી કાઢે છે તેમ પૂર્વ-જન્મમાં કરેલું પાપ કર્તા પુરૂષનાજ પછ ગઈ લાગે છે. ॥ ૧૭ ॥

‘एवं ज्ञात्वा द्विजैः सर्वैः त्रैविद्य मोढ जातिभिः ॥

रक्षणीयकुलंधर्मं सुख संतान वृद्धये ॥ १८ ॥

ત્રૈવિદ્ય મોઢાએ એ પ્રમાણે જાણીને બધાઓએ પોતાના કુલનું રક્ષણ કરવું, તેમજ સુખ અને સંતાનની વૃદ્ધી માટે પોતાના પોતાના કુલ ધર્મનું રક્ષણ કરવું. ॥ ૧૮ ॥

त्यजे देकं कुलस्यार्थे ग्रामस्यार्थे कुलं त्यजेत् ॥

ग्रामं जनपदस्यार्थे आत्मार्थे पृथ्वीं त्यजेत् ॥ १९ ॥

જે પોતાના એક પુરૂષના ત્યાગ કરવાથી કુલ વચ્ચતુ હોય તો તે માટે એક પુરૂષનો ત્યાગ કરવા, જે કંઈ પોતા કુલના ત્યાગથી ગામ વચ્ચતુ હોય તો ગામને વચાવા સારૂ પોતાના કુલનો ત્યાગ કરવા અને ગામના ત્યાગ કરવાથી જે મોટું શહેર વચ્ચતુ હોય તો ગામનો ત્યાગ કરવે, તેજ પ્રમાણે પૃથ્વીનો ત્યાગ કરવાથી જે પોતાના આત્માને સુખ થતુ હોય તો પોતાના આત્માના સુખ માટે પૃથ્વીનો ત્યાગ કરવો. ॥ ૧૯ ॥

यः करोति द्विजो मोहात् अन्यजातास्त्रियासह ॥

विवाहं सवहिः कार्यो व्यवहारात् गृहादपि ॥ २० ॥

જે મોઢ ત્રૈવિદ્ય બ્રાહ્મણ બીજા વર્ણની સ્ત્રી સાથે જે વિવાહ કરે તો તેને પણ આપણી ન્યાતના વ્યવહારમાંથી તેમજ ઘરમાંથી બહાર કાઢી દેવો. ॥ ૨૦ ॥

अन्याये न्याय वादी स्यात् निर्दोष दूषण प्रदः ॥

अकरे करकर्ता च गोसहस्रवधस्मृतः ॥ २१ ॥

જે પુરૂષ અન્યાયને ન્યાય કહે, નિર્દોષને દૂષણ લગાડે, જેનાથી કર લેવા ન ઘટે તેને વિષે કર બસાડે તો તે પુરૂષને હજાર ગોવધનું પ્રાયશ્ચિત કહ્યું છે. ॥ ૨૧ ॥

मोहेरक महास्थाने न्यायान्याय विनिर्णयं ॥

श्रीमदार्यत्रयीवेत्ता लोकानामाज्ञया विना ॥ २२ ॥

ધર્મારણ્ય મહાસ્થાનને વિષે ન્યાય અને અન્યાયનો નિર્ણય
વેદ ત્રયિને જાણનારા લોકોની આજ્ઞા વિના—॥ ૨૨ ॥

ધર્મજ્ઞાનૈવકુર્વતી શિષ્યાનાંમતમીદ્રશમ્ ॥

મહાસ્થાનસ્યધર્મોયં પારં પર્યં ક્રમાગતઃ ॥ ૨૩ ॥

ધર્મને જાણનારા ન્યાય અન્યાયનો નિર્ણય કરતા નથી.
એવો મહોટા (વૃદ્ધ) લોકોનો મત છે. અને મહાન મહાન સ્થલો છે
તેવના આ ધર્મ પરંપરાથી આ પ્રમાણે જ ચાલતો આવ્યો છે. ૨૩

एकेचित्कोपिदक्षश्चेत् सर्वशास्त्रविशारदः ॥

समः शत्रौचमित्रेच जितः क्रोधोउभावपि ॥ ૨૪ ॥

કોઈક અતુર પુરૂષ હોય અને તે સર્વ શાસ્ત્ર જાણતો હોય
તે તો શત્રુને વિષે અને મિત્રને વિષે સમાન બુદ્ધિ વાળો હોય.
તેમજ યેવેને વિષે છતેલા ક્રોધવાળો હોય. ॥ ૨૪ ॥

वाङ्मदीक्षः प्रसन्नात्मासुस्वरः श्रुतधारकः ॥

खेडज्ञोचतुरोयस्तुमध्यस्थः परिकीर्तितः ॥ ૨૫ ॥

સાફ બોલનારો, મહાચતુર, કુશલ, પ્રસન્નાત્મા, સારા સ્વર
વાળો, શાસ્ત્રને જાણનારો તેમજ કુત્સિત પુરૂષને જાણનારો એવો
પુરૂષ મધસ્થિ કરનારો કહેા છે. ॥ ૨૫ ॥

धर्मशास्त्रस्यवक्ताः कुलीनश्च सभासदः ॥

क्षमासारोवृत्तवन्तो वृद्धाश्चदृढबुद्धयः ॥ ૨૬ ॥

અને સભાસદ-ધર્મશાસ્ત્રને કહેનારા, કુલીન, ક્ષમાવાન, સર્વ
વૃત્તાન્તને જાણનારા, વૃદ્ધ અને દૃઢબુદ્ધિવાળા બેઠાએ. ॥ ૨૬ ॥

शब्दार्थ विद्वेदविचादक्षः प्रसन्नगंभीर सरस्वतीकः ॥

निर्देशकारीसुहृदःसुमेधा भाषांविचित्रां विविधांतनोति २७

શબ્દના અર્થને જાણનારો, વેદના વિચારમાં અતુર, પ્રસન્ન
રહેનારો, ગંભીર, સરસ્વતીનો ભક્ત, આજ્ઞા પ્રમાણે કરનારો, સારા

હૃદયવાળો, સારી બુદ્ધિવાળો અને નાના પ્રકારની વિચિત્ર ભાષા-
ઓનો વિસ્તાર કરનારો. ॥ ૨૭ ॥

एवंविधाहिभवति पत्रलेखकधर्मवित् ॥

नानालीपीकाराभिज्ञः शोभनाक्षरचित्रवित् ॥ २८ ॥

તેમજ ધર્મને જાણનારો, નાના પ્રકારની લીપીની કલાને
જાણનારો, સારા અક્ષરવાળો ચિત્ર લેખને જાણનારો એવો પત્ર
લખનાર જોઇએ. ॥ ૨૮ ॥

श्रीरामदूतकस्याग्रे कुर्यान्न्यायविनिर्णयम् ॥

केवलंधर्म बुद्ध्याचपक्षपातं विवर्जयेत् ॥ २९ ॥

મોઢ માત્ર એ પોતાના ન્યાયનો નિર્ણય કેવલ ધર્મ બુદ્ધિથીજ
શ્રી રામદૂત માફતી આગળ કરવો અને કોઈએ કોઈને પક્ષપાત
કરવો નહીં. ॥ ૨૯ ॥

तत्कुर्वन्तिष्ठतावत् यावत्सर्वसुसम्मतं ॥

आकांक्षितास्तु ये विप्रा सभायां न समेतिचेत् ॥ ૩૦ ॥

મધ્યસ્થપણું ત્યાર સુધી કરે કે ત્યાર સુધી તે ન્યાય સર્વને
માન્ય થાય, જે પ્રાદ્વેષીને સલાહ તેડું મોકલ્યું હોય અને તે
પ્રાદ્વેષી જો સભામાં ન આવે તો—॥ ૩૦ ॥

न तस्यवाक्यं श्रोतव्यं निर्णितार्थ विचारणे ॥

आशिर्वादस्तुतैः कार्यः स्थानेह्यस्मिन् भवन्तिवै ॥ ૩૧ ॥

સભાના લોકોય નિર્ણય કરેલા અર્થના વિચારવામાં તેડું કે-
હેવું સાંભળવું નહીં. અને સભામાં જે લોકોજોડેલા હોય તે લોકોએ
તેને આશિર્વાદ આપવો. ॥ ૩૧ ॥

स्थानादन्यत्र वासीच कुरुते निग्रहो यदी ॥

स्थानातिक्रम दोषोऽथो दण्डस्तस्य विधीयते ॥ ૩૨ ॥

પોતાના રહેવાના સ્થાનનો પ્રતિભાગ કરીને જો લઢાઈ કરે
તો તે પુરૂષને સ્થાનના ‘અતિક્રમદોષ’ નો દંડ દેવો. ॥ ૩૨ ॥

યસ્યવક્રાત્તુ ક્રિયતે જ્ઞાતિ નિર્દોષકાર્ણ ॥

આશિર્વાદસ્તુદાતવ્યો જ્ઞાતિધર્મકૃતે સતિ ॥ ૩૩ ॥

જે પુરૂષના મુખથી જ્ઞાતિનું નિર્દોષ કરવું થાય, તે પુરૂષને
જ્ઞાતિધર્મ રાખ્યાથી આશિરવાદ આપવો. ॥ ૩૩ ॥

યસ્ય સંગ્રહણીભાર્યા સમોત્રાચયવિપ્રહા ॥

મહાપાતકિનો હ્યતૌ પતિતૌજ્ઞાતિધર્મતઃ ॥ ૩૪ ॥

જે પુરૂષે પોતાના ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલી અને સંગ્રહ
કર્યો હોય અને જે પુરૂષે બ્રહ્મહત્યા કરી હોય તે જો જો મહા
પાતકીયો જ્ઞાતિના ધર્મથી પતિત થયેલા બહુવા. ॥ ૩૪ ॥

અસમ્ભાવ્યૌ વહિઃકાર્યૌ તત્સંસર્ગીતુ તાદૃશઃ ॥

સ્નાનપાનાદિકં સર્વં નકાર્યં તૈસ્સહ કદા ॥ ૩૫ ॥

અને જો જો મહાપાતકીયોથી જોલવું સુધ્ધા નહીં. તેમજ
તેવનો સંસર્ગ કરનારને પણ તેવોજ પાતકી બહુવો. પાનપાન,
ઈત્યાદી સવ તેવને સાથે કદાપી કરવુ નહીં. ॥ ૩૫ ॥

કુર્વન્ તત્પાપભાગીસ્યાત્ તસ્યદણ્ડો યથાવિધિ ॥

આજ્ઞાભંગં દ્વિજાયેતુ કુર્વન્તિમદગર્વિતાઃ ॥

સ્થાનસ્યવધદાપેણ યુજ્યન્તે તેનરાધમઃ ॥ ૩૬ ॥

જો કધો આવા પાપી પુરૂષોથી જે પુરૂષ આવાપીવાનો સંસર્ગ
કરે તે પુરૂષને યથાવિધી (થાસાજા પ્રમાણે) દંડ દેવો. જે બ્રા-
હ્મણ અભિમાન્મા આવીને સારા પુરૂષોની આજ્ઞાનો ભંગ કરે
તો તે મુનુષ્યોમાં અધમ બ્રાહ્મણો સ્થાનના વધ કરવાના દોષને
પાત્ર થાય છે. ॥ ૩૬ ॥

તેષાં ન્યાયસ્તુ કર્તવ્યો દણ્ડસ્તુ સ્મૃતિ ધર્મતઃ ॥

નૂનં નાનામદોન્નદ્ધાઃ શાન્તિનેચ્છન્ત્ય સાધવઃ ॥૩૭॥

તેજા પુરૂષોનો ન્યાય કરવો, સ્મૃતિમાં કહેલો દંડ દેવો, કાં
જે નિશ્ચયે કરીને, નાના પ્રકારના મદોથી ઉન્નત થએલા અસાધુ
શાન્તિની ઇચ્છા કરતા નથી. ॥ ૩૭ ॥

સ્વગોત્રાંમાતૃગોત્રાંયઃ વિવાહં કુરુતેદ્વિજઃ ॥

તયોસ્ત્યાગોવિધેયસ્તુ જ્ઞાતિમિશ્રસહોદરૈઃ ॥ ૩૮ ॥

જે બ્રાહ્મણ પોતાના ગોત્રની કન્યા અથવા માતાના ગોત્રની
કન્યાથી વિવાહ કરે તો તે બેવે કુલના પુરૂષોનો સગાઓએ તથા
ન્યાતીલાઓએ ત્યાગ કરવો. ॥ ૩૮ ॥

યઃકરોતિનરોજ્ઞાત્વા અન્યજાતીયસંગ્રહમ્ ॥

ત્યાગોપિ તસ્ય કર્તવ્યઃ સ્થાનસ્યૈઃ સર્વવાહવૈઃ ॥૩૯॥

જે પુરૂષ જાણીને બીજા જ્ઞાતિની કન્યા પરણે તો ધર્માર-
ણ્યમાં રહેનારા સર્વ બ્રાહ્મણોએ તેનો પરિત્યાગ કરવો. ॥ ૩૯ ॥

સુરાપીયોભવેદ્વિપ્રઃ જ્ઞાનાદજ્ઞાનતો પિવા ॥

તસ્યાપિ વિધિવત્કાર્યઃ ત્યાગોસતુ ચ દણ્ડમાક્ ॥૪૦॥

જે બ્રાહ્મણ બ્રાહ્મણમાં અથવા અંબાણમાં મદિરાપાન કરે
તેનો પણ યથા શાસ્ત્ર ત્યાગ કરવો કારણ કે, તે દંડનો લાભી છે.

આસનાતશયનાત્ સ્થાનાત્ સંભાષાસહભોજનાત્ ॥

સંચરન્તીહપાપાંનિ તૈલવિંદુમિવામ્મસિ ॥ ૪૧ ॥

એજા પાપી પુરૂષો સાથે એક આસન ઉપર બેઠાથી, એક
ઠેકાણે શયન કર્યાથી, વ્યવહાર કર્યાથી તેમજ બોલ્યાથી અને તેવના
સાથે ભોજન કર્યાથી સારા પુરૂષને પણ પાપ લાગે છે જે પ્રમાણે
પાણીમાં તેલનું ટીપું નાખીએ અને તે જેમ પાણીમાં ફેલી જાય

તે પ્રમાણે પાપી પુરૂષો સાથે વ્યવહાર કર્યાથી પાપ એકથી બીજા-
માં પસરે છે. ॥ ૪૧ ॥

નાસ્તિક્યંમતમાશ્રિત્ય પાપિષ્ઠોવર્ત્તતે દ્વિજઃ ॥

વારિતોપિનતિષ્ઠેત વહિઃસ્થાયી ભવેત્પ્રુવમ્ ॥ ૪૨ ॥

જે પાપી બ્રાહ્મણ નાસ્તિક મતનો આશ્રય કરે તેને આપણે
વારિયે તોયે પણ તે ન રહે તો તેનો નિશ્ચય કરીને જ્ઞાતીના
લોકોએ ત્યાગ કરવો. (ન્યાત બહાર કરવો.) ॥ ૪૨ ॥

અમક્ષમક્ષણેયસ્ય માનસંસ્નેહ કાતરમ્ ॥

ન શુદ્ધિસ્તસ્યકર્તવ્યા ઘેનુઘ્રસ્યેવ પાપિનઃ ॥ ૪૩ ॥

જે પુરૂષનું મન સ્નેહ થકી ભય ચકીત થઇને ન આવતી
વસ્તુ ખાય (માંસાદિક ભક્ષણ કરે) તેની 'જોડત્યારા' સરખો શુદ્ધી
કરવી નહીં ॥ ૪૩ ॥

નાસ્તિકો યોભવેદ્વિપ્ર મોહાદજ્ઞાનતોપિવા ॥

ત્યાગઃ કાર્યસ્તુતસ્થાપિ જાતિયૈર્બ્રાહ્મણૈઃ કિલ ॥૪૪॥

જે બ્રાહ્મણ મોહથી અથવા અજ્ઞાનથી પોતાના ધર્મમાં ના-
સ્તિક થાય તો તે પુરૂષનો ન્યાતના બ્રાહ્મણોએ ત્યાગ કરવો, ૪૪

માર્યાદાસસ્તથા શિષ્યઃ ઋણગ્રાહી તથૈવચ ॥

સુતોમૃત્યસ્તિવમે રાજન્ પ્રીયન્તે મદમોહિતાઃ ॥૪૫॥

હે રાજા ! સ્ત્રી, દાસ, શીષ્ય, કરજ કરનારો તેમજ પુત્ર,
સેવક એ મદથી મોહને ગ્રાસ થઇ મૃત્યુને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૪૫ ॥

ન્યાયેનવિધિના રાજન્ ણ્યાંહત્યા ન વિદ્યતે ॥

મિલિત્વા જ્ઞાતિભિર્વિપ્રૈઃ પ્રાયશ્ચિત્તં યથાવિધિ ॥૪૬॥

વેદ બ્યાસણ કહે છે-હે રાજા ! ન્યાયથી જોતા તેવને હત્યા
કહી નથી અર્થાત્ તેવને પ્રાણથી મરવા, એમ કહ્યું નથી. ત્યારે
ન્યાતના લોકો એકઠા મળીને યમાચાર પ્રાયશ્ચિત્ત તેવને દેવા. ॥૪૬॥

રામવૃત્તે સ્તુલોપાર્થ ચાતુર્વિદ્યા મહોત્કટાઃ ॥

શૂદ્રોવૈ તાપકોયસ્તુ તયોર્હત્યાનવિદ્યતે ॥ ૪૭ ॥

જે ચાતુર્વિદ્ય પ્રાક્ષણ, રામચંદ્રજીની આપેલી વૃત્તિ તોડવાને તત્પર થાય અને શૂદ્ર તપશ્ચર્યા કરતો હોય તો એવને પણ મારવા એમ કંથુ નથી. ॥ ૪૭ ॥

પ્રયાગાદધિકાજ્ઞાતિઃ જ્ઞાત્યામેવ વિશુદ્ધયતિ ॥

અશુદ્ધઃ શુદ્ધિમાપ્નોતિ શુદ્ધોભવતિ કિલ્વિપી ॥૪૮॥

પ્રયાગ તીર્થ કરતા પણ જ્ઞાતિરૂપ તીર્થ મોટું છે જે જ્ઞાતિરૂપ તીર્થમાં અશુદ્ધ પુરૂષ છે તે શુદ્ધ થાય છે. અને જે શુદ્ધ પુરૂષ છે તેને જે જ્ઞાતીયે અશુદ્ધ કહેતા તો તે અશુદ્ધ થાય છે. ૪૮

एवं लोकोपवादाद्वै प्रायश्चित्तं यथाविधि ॥

જ્ઞાતિદેશકુલાચારાત્ સમયાચ્ચ તથવચ ॥ ૪૯ ॥

એ પ્રમાણે લોકોના અપવાદથી પણ ગ્રામાચર, કુલાચાર અને દેશાચાર પ્રમાણે, અને જેમ સમય હોય તેમ પણ યથાવિધી પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું. ॥ ૪૯ ॥

ग्रामाचाराः प्रसिग्राह्या येच विद्ध्यवरोधिनः ॥

दुर्मिक्षेव्यसने प्राप्ते राष्ट्रभंगे तथैवच ॥

भ्रष्टाचारस्तु योविप्रो दोषभाक् न कदाचन ॥૫૦॥

જે આચાર, શાસ્ત્રથી વિરોધી હોય તો પણ પોતાના ગ્રામનો જ આચાર ગ્રહણ કરવો. દુષ્કાલ પડ્યો હોય, મહાદુઃખ પડ્યું હોય, રાજ્યનો નાશ થયો હોય એવા સમયમાં જે પ્રાક્ષણ આચારથી બ્રહ્મ થયો હોય તો તે, દોષનો ભાગી થતો નથી. ॥ ૫૦ ॥

स्मृतिवाक्यपुराणेषु निषेधोयत्रदृश्यते ॥

आपद्रुतस्तुकुर्वाणो दोषभाक् न कदाचन ॥ ૫૧ ॥

સ્મૃતિયો અને પુરુષોના વાક્યોમાં જે ઠેકાણે નિષેધ દેખાય છે અને જો આપકાલ આવીને પ્રાપ્ત થાય તો, જો તે નિષેધ વાક્ય ન લેતો તે પુરુષ કદીએ દોષનો વિભાગી થતો નથી. ॥૫૧॥

પતિતાગુરવસ્ત્યાજ્યાઃ માતાનૈવકદાચન ॥

ગર્ભધારણપોષામ્યાં તેનમાતાગરીયસિ ॥ ૫૨ ॥

જો શુદ્ધ પતિત થયા તો તેવનો ત્યાગ કરવો. પણ પુત્રે માતાનો ત્યાગ કરવો નહિ, કારણ માતા પુત્રને ગર્ભમાં ધારણ કરેછે, અને જન્મ્યા પછી પોષણ કરેછે. તેથી માતા સર્વ કરતાં શ્રેષ્ઠ છે.

વલાદ્વત્તંવલાદ્વત્તં વલાદ્યચાપિકારિતમ્ ॥

સર્વવલાત્કૃતંકર્મ કુવન્દોષૈર્નલિપ્યતે ॥ ૫૩ ॥

ખલાત્કારથી આપેલું, ખલાત્કારથી ખવડાવેલું, ખલાત્કારથી જે જે કંઈ કરાવેલું તેથી મનુષ્ય દોષી થતો નથી. ॥ ૫૩ ॥

ઈશ્વર ૩૦-—એવં સમભવત્પુત્ર ધર્મારણ્યં પુરાતનમ્ ॥

સ્થાપિતં દેવદેવૈર્યત્ બ્રહ્મવિષ્ણુશિવાદિભિઃ ॥ ૫૪ ॥

શ્રીમહાદેવજી, સ્વામિ કાર્તિકને કહે છે-હો પુત્ર ! દેવોના દેવ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ્વર એઓએ સ્થાપન કરેલું આ પ્રાચીન ધર્મારણ્ય-તને સર્વ કથા કહ્યા પ્રમાણે થતું હતું. ॥ ૫૪ ॥

ધર્મારણ્યકૃતયુગે ત્રેતાયાંસત્ય મન્દિરમ્ ॥

દ્વાપરે વેદમુવનં કલૌ મોહેરકં સ્મૃતમ્ ॥ ૫૫ ॥

હો સ્વામિ કાર્તિક ! આ ધર્મારણ્યના-ચાર યુગના ચાર નામો છે તે સાંભળ સત્યયુગમાં-ધર્મારણ્ય ત્રેતાયુગમાં-સત્યમંદિર દ્વાપર યુગમાં-વેદમુવન અને કલિયુગમાં મોહેરક (મોઢેર) એન્હાનામ કહ્યા છે. ॥ ૫૫ ॥

વ્યાસ ૩૦-—યદ્દં શૃણુયાદ્રાજન્ શ્રદ્ધયાપરયાયુતઃ ॥

ધર્મારણ્યસ્યમાહાત્મ્યં સર્વકિલ્વિપતાશનમ્ ॥ ૫૬ ॥

વેદવ્યાસજી કહે છે—હે રાજા ધર્મ ! પરમશ્રદ્ધાયુક્ત—સર્વ પાપને નાશ કરનારું એવું આ ધર્મારણ્યનું મહાત્મ સાંભળે. ॥૫૬॥

મનોવાકાયજનિતં પાતકં ત્રિવિધંચયત્ ॥

તત્સર્વેનાશમાયાન્તિ શ્રવણાત્કીર્તનાત્સકૃત્ ॥ ૫૭ ॥

તો કાયા, વાચા અને મનથી કરેલું પાતક—એક વખત ધર્મારણ્યનું મહાત્મ સાંભળવાથી અથવા વાંચવાથી નાશને પામે છે. ॥૫૭॥

ધન્યં યશસ્ય માયુષ્યં સુખસંતાનદાયકં ॥

માહાત્યં શુણ્યાદ્રાજન્ સર્વ સૌખ્યાપ્તયે નરઃ ॥ ૫૮ ॥

હે રાજા ! મનુષ્ય સર્વ સૌખ્યને પ્રાપ્ત થવા સાફ, ધન, યશ, આયુષ્ય સુખ, અને સંતાનને આપનારું એવું આ મહાત્મ સાંભળે—૫૮

સર્વ તીર્થેષુ યત્પુણ્યં સર્વદાનેષુ યત્ફલં ॥

સર્વયજ્ઞ ફલાવાપ્તિઃ જાયતે શ્રવણાદ્વિમો ॥ ૫૯ ॥

હે રાજા ! સર્વ તીર્થને વિષે જે પુણ્ય, સર્વદાનને વિષે જે ફલ, અને સર્વયજ્ઞ કર્યાથી જે ફલની પ્રાપ્તિ થાય છે તે ફલની પ્રાપ્તિ આ ધર્મારણ્ય મહાત્મ સાંભળવાથી થાય છે. ॥ ૫૯ ॥

અપુત્રાઃ પુત્રિણઃસન્તુ પુત્રિણઃ સન્તુપૌત્રિણઃ ॥

નિર્ધનાઃ સધનાઃ સન્તુ જીવન્તુ શરદાંશતં ॥૬૦॥

આ ધર્મારણ્ય મહાત્મ સાંભળનારા—પુત્ર વિનાના પુત્રવાન્ થાવ ! અને પુત્ર તે પણ પુત્રવાન્ થાવ ! ધન વિનાના ધનવાન્ થાવ ! અને સો વર્ષ સુધી જીવો ! ॥ ૬૦ ॥

સૂતરવાચ—ઇતિવ્યાસવચોશ્રુત્વા ધર્મરાજો મહામનઃ ॥

ઉવાચ મુદિતોરાજા મહાત્મશ્રવણાત્તદા ॥૬૧॥

સુતપુરાણિક, શૌનકાદિક ઋષિયોને કહે છે—હે ઋષિઓ ? મહામનવાળા એવા ધર્મરાજા, વેદવ્યાસજીના સુખથી આ પ્રમાણે ધર્મારણ્યનું મહાત્મ સાંભળી મહા હર્ષને પ્રાપ્ત થયા અને કહેવા લાગ્યા ૬૧

ધર્મઉવાચ-ધન્યોસ્મ્યનુગ્રહીતોસિ ભવતાકરુણાત્મના ॥

ધર્મારણ્યસ્યમાહાત્મ્યં યચ્છ્રુતં ત્વન્મુશ્વામ્બુજાત્ ॥

કે, હે પ્રભો વેદવ્યાસજી ! દયાહુ એવા તમારાથી હું ધન્ય છું. આપે મહારા ઉપર મહા અનુગ્રહ કર્યો કે જે આપના મુખથી મહે ધર્મારણ્ય મહાત્મ સાંભળ્યું. ॥ ૬૨ ॥

સ્કંદઉવાચ-ધર્મવાપ્યાં ધર્મરાજો તપસ્તેપે સુદુષ્કરમ્ ॥

તસ્યક્ષેત્રસ્યમહિમા મયાત્વત્તો વધારિતા ॥૬૩॥

હવે સ્વામિ કાર્તિક મહાદેવજીને કહે છે-હે મહારાજ ! જે ઠેકાણે ધર્મવાપી કને ધમરાજએ તપશ્ચર્યા કરી તે ક્ષેત્રની મહિમા આપના મુખથી મહે સાંભળી. ॥ ૬૩ ॥

સ્વસ્તિસ્તેસ્તુ ગમિષ્યામિ ધર્મારણ્ય દિદૃક્ષ્યા ॥

તવવાક્ય જલૌધેન પવિત્રોઽહં મહેશ્વર ॥ ૬૪ ॥

હે મહાદેવજી ! આપનું કત્યાણ થાવ ! હવે હું ધર્મારણ્ય જોવાને જાઉં છું. તમારા વાણીરૂપી જલના ઓધથી હું પવિત્ર થયો છું. ૬૪

સુતઉવાચ-ઇત્યુત્તવાતં પરિક્રમ્ય પ્રણમ્ય પરયામુદા ॥

સ્કંદોજગામાયતદા મુનિઃ પરમધર્મવિત્ ॥૬૫॥

સુતપુરાણિક, શૌનકાદિક ઋષિયોને કહે છે-હે ઋષિજી ! સ્વામિ કાર્તિક એ પ્રમાણે મહાદેવજીને કહી, તેવની પરિક્રમા કરી પરમ હર્ષથી નમસ્કાર કરી, ધર્મને જાણનારા સ્વામિ કાર્તિકત્યાથી આલ્યા ગયા. ॥ ૬૫ ॥

વ્યાસાયસાશ્વતી વિપ્રાઃ યે ભક્તિંચ કરોતિવૈ ॥

તેપાંતુ સાશ્વતોવંશઃ યાવદામૃતસંપ્લવમ્ ॥ ૬૬ ॥

હે શૌનકાદિક ગ્રાહણો ! જે, વેદવ્યાસજીની નિરંતર કરે છે તેવનો વંશ, ત્યાર સુધી હુતપ્રાણીમાત્ર છે ત્યારસુધી નિરંતર રહે. ૬૬

इति श्रीस्कंदपुराणेपातालखण्डे धर्मारण्योपाख्याने व्यासधर्मसंवादे-

ज्ञातिधर्मवर्णनम्नाम पट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ૩૬ ॥

શ્રીમત્ સીતારામચંદ્રચરણકમલાર્પણમસ્તુ.

પુસ્તક મળવાનું ઠેકાણું—

વૈદ્ય માણેકરામ શાસ્ત્રી,

વનસ્પતિ ઔષધાલય,

નિબનમ—ઔરંગાબાદ સિટિ.